

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne
Nr 7(2)/2011

Humanum

International Social and Humanisti Studies
No. 7(2)2011

ISSN 1898-843

Warszawa 2011

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Rada Naukowa | Scientific Council:

Przewodniczący / Chairman: J. E. Bp Prof. ThDr. PhD. Stanislav Stolárik. PhD

Członkowie | Members:

Prof. PhDr. František Mihina, CSc., Dr h.c Prof. Daniel J. West Jr. PhD. FACHE, FACMPE, prof. PhDr. Anna Žilová, PhD, Prof. Devin Fore, PhD., Prof. Ing. Jan Bajtoš, CSc. PhD., Prof. PhDr. Ivica Gulášová, PhD.doc. PaedDr. Tomáš Jablonský, PhD.
prof. KU, Dr. Otar Gerzmava, Prof. MUDr. Vladimír Krémery DrSc. Dr h.c. Mult., Prof. ThDr. PhDr. Amantius Akimjak, PhD., Prof. ThDr. Josef Dolista, PhD., doc. MUDr. Maria Mojžešova, PhD., Prof. dr hab. Ewgenii Bobosow, Prof. h. c. prof. JUDr. Vladimír Babčák, CSc., prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD., Prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., Prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc., ks. Prof. PhDr. Pavol Dančák, PhD., doc. PhDr. Nadežda Krajčová, PhD., Prof. PhDr. Viera Bacova, DrSc., Prof. RNDr. Rene Matlovič, PhD., Prof. dr hab. Maciej Tanaś, Prof. dr hab. Jolanta Karbowniczek, Prof. dr hab. Józef Jaroń.

Lista recenzentów | List of reviewers:

Prof. dr hab. Jolanta Szempruch, Prof. dr hab. Ireneusz Światała, Prof. dr hab. Bronisław Burlikowski, Prof. dr hab. Wanda Rusiecka, Doc. Mgr. Mgr. Andrej Démuth, PhD., Prof. h. c. doc. JUDr. Maria Bujňakova, CSc. Prof. dr hab. Janusz Gudowski, prof. dr hab. Jan Krukowski

Kolegium Redakcyjne | Editorial boards:

Redaktor Naczelny / Editor: prof. dr hab. Paweł Czarnecki

Sekretarz redakcji / Assistant editor: mgr Ewa Goc

Redaktorzy Tematyczni | Section Editors:

dr Teresa Panas, dr Antoni Augustyn, doc. dr Krzysztof Kawęcki

Redaktorzy językowi | Language Editors:

Język polski | Polish: dr Paweł Panas , Język angielski | English: mgr Martin Laczek,
Język słowacki | Slovak: Mgr. Andrea Gieciová - Čusová

Redaktor statystyczny i techniczny | Statistical Editor: mgr inż. Adam Polkowski

Opracowanie graficzne, skład i łamanie | Graphic design: mgr inż. Adam Polkowski

Adres redakcji i wydawcy | Publisher:

Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum
ul. Złota 61 lok. 101, 00-819 Warszawa, tel.: 222439179
www.humanum.org.pl, redakcja@humanum.org.pl

Printed in Poland

© Copyright by Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiegokolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgody posiadacza praw autorskich

Wersja wydania papierowego

Humanum Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne jest wersją główną

ISSN 1898-8431

Spis treści / Contents

Spis treści Contents	3
------------------------------	---

Filozofia Philosophy

Bp Stanislav Stolárik.....	11
Teologicko a filozofický pohľad na človeka v encyklikách Jána Pavla II. Redemptor hominis a Evangelium vitae <i>Theological and philosophical view of man in the encyclicals of Pope John Paul II. Redemptor hominis and Evangelium Vitae</i>	
František Mihina.....	29
R. Rorty – filozofia a jej možná budúcnosť <i>R. Rorty - Philosophy and its possible future</i>	
Remigiusz Rzyziński	47
Problem podmiotowości osoby w ujęciu filozoficznym Wojciecha Ślomskiego <i>The problem of the person's subjectivity in Wojciech Ślowski's philosophical terms</i>	
Daniel Slivka.....	61
Filozofická hermeneutika H. G. Gadamera a skúsenosť hermeneutiky náboženstva <i>Arts hermeneutics H. G. Gadamer hermeneutics and religious experience</i>	
Inocent-Mária V. Szaniszló.....	71
Novonarodenci versus opice. Pokus o kritiku znovuobjavenej teórie druhizmu <i>Novonarodenci versus monkey An attempt to critique the newly discovered theory druhizmu</i>	
Ingrida Vaňková	79
Perspektíva sociálneho konštruktivismu v diskusii o ľudskom self a osobnej identite človeka <i>Perspective of social constructionism in discussion about human self and personal identity</i>	

Pedagogika Pedagogics

Ján Bajtoš	95
Rozvoj psychomotorickej zložky asobnosti žiaka vo vyučovaní technických predmetov prostredníctvom taxonómie pimkat <i>The development psychomotor components personality pupil at teaching technical object through taxonomy pimkat</i>	

Zuzana Chanasová, Tomáš Jablonský.....	107
Narration on the awakening of meaning. Analysis of pedagogical approach of Alasdair MacIntyre from the point of view of the development of virtues	
Ondrej Fečo, Vladimír Šebeň.....	119
Mimoškolské formy práce a prírodovedné vzdelávanie <i>Extra-curricular forms of work and science education</i>	
Wojciech Słomski	125
Problem kadry nauczycielskiej w nowoczesnej szkole XXI wieku <i>The problem of teaching staff in modern school of the 21st century</i>	
Małgorzata Dubis.....	137
Aspiracje edukacyjne młodzieży w warunkach zmieniającego się społeczeństwa <i>Educational aspirations of the youth in the transforming society</i>	
<i>Filologia Philology</i>	
Paweł Panas	151
Znaki obecności Boga. Kilka uwag o istocie cudu w twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego <i>Signs of the presence of God. Some notes about the essence of the miracle in writing of Gustaw Herling-Grudzinski</i>	
Jan Wnęk.....	161
Czy zagraniczna beletrystyka demoralizowała polską młodzież? Dyskusje w latach 1918–1939 nad znaczeniem obcej literatury pięknej w wychowaniu młodych pokoleń <i>Are foreign demoralized Polish youth fiction? Discussions in the years 1918 – 1939 on the meaning of foreign literature in the education of young generations?</i>	
<i>Praca socjalna Social work</i>	
Ivica Gulášová, Ján Breza, Ján Breza, Ján Hruška	179
Individuálny psychologický prístup a komunikácia s pacientom v terminálnom štádiu ochorenia	
Lýdia Lešková	189
Špecifikácia podmienokpráce sociálneho kurátora pre deti <i>Specification of the working conditions of probation for Children</i>	
Paweł Czarnecki.....	199
Dysfunkcja społeczna i pojęcia pokrewne w pracy socjalnej <i>Social dysfunction and related concepts in social work</i>	

Andrea Čusová.....	221
Sloboda a nesloboda médií	
<i>Media freedom and unfreedom</i>	
Štefan Bugri, Pribišová E., Žák S.	241
Pomer minimálnej mesačnej mzdy a priemernej mesačnej mzdy v Slovenskej republiky a ich vývoj	
<i>The ratio of minimal monthly wages and average monthly wages in Slovakia and theirs development</i>	
Krystyna Teresa Panas	253
Charakterystyka wpływu narkotyków na ośrodkowy układ nerwowy	
<i>Characteristics of how drugs affect the central nervous system</i>	
Štefan Bugri, Pribišová E., Žák S.	265
Nezamestnanost v Slovenskej Republike ako dosledok hospodarskej krizy	
<i>Unemployment in the Slovak Republic as a result of the economic crisis</i>	
Dagmar Marková, Monika Zábajníková.....	275
Rodové stereotypy v sociálnej práci s azylantkami	
<i>Gender stereotypes in social work with female refugees</i>	
Peter Ďurkovec.....	289
Dôsledky pohanstva v kresťanstve na autoritu v sociálnej práci	
<i>Consequences of paganism in Christianity for authority in social work</i>	
Peter Ďurkovec.....	297
Neurolingvistické programovanie v oblasti záchrany a súvislosť s patológiou rodiny	
<i>Neuro-programming in the rescue and relationship with family pathology</i>	
Ivan Farský, Katarína Žiaková, Igor Ondrejka.....	303
Zmysel života, nádej a suicidálne tendencie u vybraných skupín psychiatrických pacientov	
<i>Meaning of life, hope and suicidal tendencies in selected groups of psychiatric patients</i>	
Lada Cetlova, Vlasta Dvorakova.....	315
Role of nurse in the breast cancer education	
Martina Benková	321
Sociálne dôsledky nevyliciteľného ochorenia na umierajúceho	
<i>The social consequences of an incurable disease for dying people</i>	

Prawo Law

Dominika Vokálová	333
Význam uznesenia Súdneho dvora Európskej únie vo veci C-76/10 Korčkovská <i>The importance of the order of the Court of Justice of the European Union in case C-76/10 Korčkovská</i>	
Milan Majerník	347
Postavenie súdnej moci v systéme delby moci – tvorba práva súdmi <i>The role of the judicial branch in the separation of powers system – judge-made law</i>	
Piotr Mikołajczyk.....	357
Status prawny notariusza we Francji <i>The legal status of the notary in France</i>	
Tomasz Demendecki.....	371
Gmina (jednostka samorządu terytorialnego) jako przedsiębiorca w sądowym postępowaniu cywilnym, w świetle art. 479² § 1 Kodeksu postępowania cywilnego <i>The municipality (local authority) as a trader in court civil proceedings in the light of Articles. 479² § 1 of the Code of Civil Procedure</i>	
Kazimierz Cymerys	385
Aksjologia, idee i zasady ogólne Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej <i>Axiology, ideas and general principles of the Charter of Fundamental Rights</i>	

Teologia Theology

Pavol Dancák.....	401
Michal Fedor gréckokatolíkom <i>Michael Fedor Byzantine Catholic</i>	
Patrik Maturkanič.....	409
Profil osobowy Franciszka kardynała Tomaska Prymasa czeskiego i świadectwo Jego życia w 20 lat po śmierci (4.8.1992) <i>A profile of the personality of cardinal Frantisek Tomasek Czech primate and the testimony of his life 20 years after his death</i>	
Tomáš Pešek.....	429
Trinitárna náuka Aurélia Augustína <i>Aurelius Augustine's Trinitarian doctrine</i>	

Recenzje Reviews

Anna Žilová.....	445
Libor Novosad: Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním. Praha, Portál, 2009.	

Marek Storoška	449
W. Słomski, Suchodolska, E. Weiss, I. Vozňáková: Selected issues in organization and management of enterprise” Theory and practice”. Publisher: York University, Woodland Hills 2012, ss. 284	
Marek Storoška	452
E. Weiss, J. Polačko: Stratégia rozvoja európskej únie, Wydawnictwo Europejskie Kolegium Edukacji w Warszawie, Warszawa 2011, ss. 243.	
Martina Gogová.....	456
V. Gluchman a kol.: Etika verejnej správy, Vysokoškolská učebnica 34 (AFPh UP 269/351). Prešov 2010, ss. 489.	
Bibiana Kahánková.....	461
S. Š. Osuský, Galéria postáv Novej zmluvy, Liptovský Mikuláš, Tranoscius 2010, ss. 802.	
INFORMACJA DLA AUTORÓW	464

Filozofia
Philosophy

Bp Stanislav Stolárik

GKTF UP, Presov, Slovakia

***Teologicko a filozoficky pohľad na človeka
v encyklikách Jána Pavla II.
Redemptor hominis a Evangelium vitae***

1. Kritérium plnej slobody – pravda o človekovi

Pri novembrovej (2002) návšteve UPC v Bratislave, Lublinský arcibiskup Józef Žyciński hovoril o.i. o kresťanskom humanizme, ktorý na prvé miesto kladie posvätnosť života, a to od začiatku do konca. Túto filozofiu najvýstižnejšie podávajú diela pápeža Jána Pavla II. „*Istý neveriaci profesor filozofie z Anglicka mi povedal*“, povedal arcibiskup Žyciński, „*že nevie svojim žiakom ponúknuť v rámci kresťanského humanizmu nič lepšie ako encykliky „Redemptor hominis“ (1980) a „Evangelium vitae“ (1995). Ústrednou postavou tejto životnej koncepcie je človek, pričom personalizmus vznikol podľa Žycińského na základe diskusie teológov o Svätej Trojici a porovnávaní božstva s človečenstvom. Hinduizmus a iné svetové náboženstvá sa nedopracovali k postaveniu človeka do centra, a preto možno humanizmus nazvať „európskym tvorom“.¹ Skúsenosť arcibiskupa Žycińského, ktorý je sám profesorom filozofie, venuje sa filozofii a dialógu kresťanstva s moderným zmýšľaním, a na túto tému napísal približne 300 odborných článkov a 34 kníh a je členom Európskej akadémie vedy a umenia v Salzburgu, Kongregácie pre katolícku výchovu a Pápežskej rady pre kultúru,² môžeme v tejto chvíli považovať za usmernenie a odporúčanie, ktorým smerom by sme sa, v rámci našej úvahy, mohli vydať. Nechceme obísť, hoc len nakrátko, ani ďalšiu encykliku Jána Pavla II., ktorá venuje pozornosť otázke človeka – *Veritatis splendor* (1993) a ďalšie cirkevné dokumenty.*

¹ *Úcta k životu vyžaduje hrdinstvo*. In.: Katolícke noviny, roč. 117 (2002), č. 47, s. 16. Porov.: STOLÁRIK, S.: *Stručne o dejinách filozofie*. Kň. seminár sv. Karola Boromejského, Košice 1998, s. 54.

² *Úcta k životu vyžaduje hrdinstvo*. In.: Katolícke noviny, roč. 117 (2002), č. 47, s. 16.

Pravdivé pochopenie človeka je rozhodne prioritné v životnej orientácii, ak chceme spoznať zmysel ľudského života a jeho zvrchovanú originalitu a dôstojnosť. Ako uvádza Ján Pavol II. v encyklike *Veritatis splendor*, mnohé spochybňujúce výklady o človekovi, morálneho charakteru, obraz človeka nielen zahmlievajú, ale najmä koncipujú celkom nový obraz o človekovi, obraz, ktorý je pravde vzdialený. Tak dochádza k narušeniu „mravného dedičstva, založeného na určitých antropologických a etických koncepciách“.³ Ako ďalej konštatuje Ján Pavol II.: „Základ tohoto rozkolu spočíva vo viac či menej zjavnom vplyve myšlienkových prúdov, ktoré pretŕhajú podstatné a konštitutívne spojivo medzi ľudskou slobodou a pravdou. Takto sa odmieta tradičné učenie o prirodzenom zákone, o univerzálnosti a nemennosti jeho príkazov“.⁴ Kritici učenia Cirkvi sa usilujú spochybniť učenie Učiteľského úradu otázkami typu: „Môžu Božie príkázania, ktoré sú zapísané v ľudskom srdci a tvoria súčasť zmluvy, naozaj riadiť každodenné rozhodovanie jednotlivcov i celých spoločností? Možno poslúchať Boha, teda milovať Boha i bližného bez toho, aby sa tieto príkázania zachovali za všetkých okolností?“⁵ Otázky takéhoto charakteru sa odvolávajú na „rozšírený názor“, „ktorý spochybňuje vnútorné a nerozlučiteľné spojenie medzi vierou a mravnosťou, akoby len viera rozhodovala o príslušnosti k Cirkvi a o jej vnútornej jednote, kým vo veciach mravnosti by sa mal tolerovať pluralizmus názorov i spôsobov správania, ktoré závisia od úsudku každého jedného subjektívneho svedomia alebo rôznorodosti sociálnych a kultúrnych súvislostí“.⁶

Práve encykliku *Veritatis splendor* je možné považovať za určité, nielen zjednocujúce, ale aj vysvetľujúce spojivo medzi encyklikami *Redemptor hominis* a „*Evangelium vitae*“, a to predložením a objasnením hlavnej tézy: nejestvuje sloboda odlúčená od pravdy, alebo lepšie Pravdy. Nie svedomie, nie okolnosti, ani dôsledky činu rozhodujú o jeho morálnej váhe, ale vzťah k pravde o človekovi, lebo táto pravda je obsiahnutá v mysli Tvorcu. Žiadne rozhrešenie udelené pochybnými doktrínami či filozofickými alebo teologickými, nemôže urobiť človeka skutočne šťastným. Pokoj svedomia môže dať jedine Kristov kríž a jeho zmŕtvychvstanie. Svedomie nevytvára normy dobra a zla, nad ním jestvuje myseľ Tvorcu. Odstránenie objektívnej a nemennej pravdy o dobre a zle vedie ku katastrofe. Pomenovanie dobra dobrom a zla zlom otvára cestu Božiemu milosrdenstvu. Nesprávny názor vlastne človekovi blokuje prístup k prameňu milosti, ktorá dáva moc na konanie dobra.⁷

³ JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*, 4. Slovenská verzia: SSV Trnava 1994.

⁴ JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*, 4.

⁵ JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*, 4.

⁶ JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*, 4.

⁷ BONIECKI, A.: *O novej encyklike Jána Pavla II. Veritatis splendor*. Preklad z poľštiny (KOLLÁR, P.), In.: *Duchovný pastier*, roč. 77, č. 10 (1993), s. 441.

Nastolili sme otázku dôležitosti poznania pravdy o človekovi, ktorá formuje i formuluje princípy kresťanskej antropológie a na prvý pohľad sa môže zdať, že sme sa hneď v úvode našej úvahy, odklonili od témy. Zašli sme do niektorých konkrétnosti, modifikujúcich správanie človeka v jednotlivých životných situáciách, a pritom ešte nebol načrtnutý pravdivý obraz človeka, ktorý by mal byť kritériom porovnávania. Sme svedkami toho, že pri rôznorodosti učení o človekovi, dochádza ku konfrontácii, k napätiu medzi názorovými skupinami, ale i k pokušeniu – prečo neprevziať dominantný, väčšinový postoj, ktorý i keď je premenlivý, predsa každá doba ho má? Ponuka ísť touto cestou sa na prvý pohľad javí plne logická pre nejedného človeka v konkrétnom živote, ale chceme poukázať na fakt, že práve tento tzv. „rozšírený názor“ tlmí v človekovi na prahu 21. storočia potrebu poznať pravdu o človekovi skrze princípy kresťanskej antropológie, ktoré predsa hovoria o čomsi diametrálne odlišnom v načrtávaní obrazu človeka a jeho správania v konkrétnych životných situáciách, ako je to často preferované v predstavách dominantného náhľadu. Nebolo by pravdivé si nahovárať, že spochybňujúce námietky voči kresťanskému chápaniu človeka, nás obchádzajú. Aj s nimi sa potrebujeme vyrovnáť v rámci dotvárania osobného, existenciálneho postoja plnej pravdy o človekovi.

2. Pravda o človekovi je v Kristovi

Koncepcia dotvárania pravdy o človekovi, začala u Jána Pavla II. oveľa skôr ako samotné uvažovanie nad encyklikou *Redemptor hominis* - to začalo „okamžite“ po zvolení. Rovnako ako Pavol VI., chcel i Ján Pavol II. vyhlásiť a vysvetliť veľkú tému svojho pontifikátu v hlavnom dokumente o kresťanskom humanizme, a to mocou učiteľskej authority. Ako Ján Pavol II. povedal, bol to „predmet, ktorý si priniesol so sebou“ do Ríma. Päť mesiacov po svojom nástupe na Petrov stolec, zverejnil Ján Pavol II. 15.3.1979 svoju prvú encykliku – *Redemptor hominis*, ktorá sa venovala kresťanskej antropológii, a na ktorej pracoval 30 rokov. Chcel, aby sa stala „veľkým hymnom radosti z faktu, že človek je spasený skrze Krista – spasený na duchu a tele.“ Táto spása bola úzko spojená, ako veril a učil Wojtyła, s dôstojnosťou ľudskej osoby. A tak bola encyklika *Redemptor hominis* určená k „spojeniu poslania Cirkvi so službou človekovi v jeho nepreniknuteľnom tajomstve“.⁸

V encyklike, rovnako ako počas svojho pontifikátu, upozorňuje pápež Cirkev i svet, že vtelenie Ježiša Krista nám hovorí niečo o Bohu a niečo o nás. Uisťuje nás o „otcovstve Boha“ a jeho nesmiernej láske; Boží Syn tiež potvrdil „veľkosť, hodnotu a dôstojnosť“ ľudstva, pretože „človek nemôže žiť bez lásky. Zostáva pre seba nepochopiteľný, jeho život je

⁸ WEIGEL, G.: *Charakteristické znaky programu pontifikátu Jána Pavla II.* Salve, roč. 10, č. 4 (2000) s. 46.

bez zmyslu, pokiaľ mu nie je odhalená láska, pokiaľ sa s láskou nestretne, pokiaľ ju neokúsi a neprivlastní si ju a pokiaľ sa na nej úzko nepodiela“. Láska je väčšia ako hriech, než odcudzenie, než každá ľudská slabosť vždy a všade, pretože „Boh je láska“ (Jn 4, 8). To je tá prekvapujúca, radostná zvesť – „evanjelium“, ktoré má kresťanstvo ohlásiť svetu.⁹ Je to teda Ježiš Kristus, v ktorom jedinom môže byť v plnosti poznaná a pochopená pravda o človekovi, keďže „Syn Boží sa svojim vtelením určitým spôsobom spojil s každým človekom“. ¹⁰ Toto spojenie sa dotklo každého človeka, čím zároveň Kristus je „cestou ku každému človekovi“, ¹¹ alebo ako povedal Ján Pavol II. v homílii 2.6.1979 vo Varšave: „Človeka nemožno pochopiť bez Krista“.

Iným dôležitým prvkom poznávania človeka skrze Krista, je vedomie Kristovej živej prítomnosti v Cirkvi, ktorej ako tajomnému Kristovmu Telu bola zverená starosť o človeka. Preto je dôležité pri spoznávaní pravdy o človekovi, rovnako poznávanie kristologických princípov, ako aj ekleziologických. Na poslanie plnej zodpovednosti Cirkvi v úsilí o dobro človeka poukázal II. Vatikánsky koncil, aby život vo svete „lepšie zodpovedal jedinečnej dôstojnosti človeka“, ¹² a to v každom ohľade, a aby „bol ľudskejší“. ¹³ I samotná encyklika ponúkla a predstavila Cirkev ako milujúca ľudstvo z jedného dôležitého dôvodu – pretože Boh „tak miloval svet“, že poslal svojho jediného Syna, aby ľudstvo spasil. Modernizmus bral históriu veľmi vážne, Cirkev tiež. To, čím Cirkev obohatila túto modernú vášeň pre históriu, bolo presvedčenie, že v skutočnosti existuje iba jediná história ľudstva – história naplnená Božou prítomnosťou a prísľubom spásy. Týmto prísľubom, prehlásil Ján Pavol II., že strach prenasledujúci ľudstvo na konci 20. storočia, môže byť preskúmaný a využitý k službe celému svetu, ¹⁴ k službe kultúry života.

Encyklika pápeža Jána Pavla II. *Evangelium vitae* bola vydaná v Ríme 25.3.1995. Ide o jeden z najzávažnejších a najaktuálnejších dokumentov dnešnej doby, pozoruhodný svojou otvorenosťou, jasným pomenovaním problémov a naznačením východísk, pozvaním k dialógu a spolupráci. Prvé reakcie na vydanie dokumentu zo strany svetových agentúr, reprezentujúcich predovšetkým sekulárny a sekularizovaný svet, boli publikované ešte pred zverejnením samotnej encykliky. Ich podráždený tón, zjavne apriórne predsudky a neľúbosť dávali tušiť, že encyklika sa bude dotýkať samého jadra problému dnešnej civilizácie – hodnoty ľudského života, ktorá je dnes nielen

⁹ WEIGEL, G.: *Charakteristické znaky programu pontifikátu Jána Pavla II.* Salve, roč. 10, č. 4 (2000) s. 47.

¹⁰ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 13.

¹¹ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 13.

¹² II. Vatikánsky koncil, *Gaudium et spes*, 91. JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 13.

¹³ II. Vatikánsky koncil, *Gaudium et spes*, 38. JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 13.

¹⁴ WEIGEL, G.: *Charakteristické znaky programu pontifikátu Jána Pavla II.* Salve, roč. 10, č. 4 (2000) s. 48.

spochybňovaná, ale neraz aj priamo odmietaná. Po samom uverejnení plného znenia encykliky došlo k paradoxnému mlčaniu, akémusi spôsobu ignorancie, a to nielen zo strany tých, čo stoja na opačnej strane..., ale prejavy podobnej „dotknutosti“ možno pozorovať aj zo strany katolíckych teológov, názory ktorých presahovali priestor Učiteľského úradu Cirkvi, ktorému otvorene vyčítali neochotu ku kompromisom. Niet divu, lebo v záležitostiach hodnoty, nedotknuteľnosti a posvätnosti života, sú hranice dialógu jasne vymedzené už dávno – a to najmä Dekalógom, takže o kompromise sa niekedy nedá ani uvažovať.¹⁵

Počas takmer dvetisícročného jestvovania, Cirkev pravidelne vysvetľovala, odôvodňovala a bránila kresťanskú náuku, ktorú hlásala a ktorú pokladala za záväznú. Väčšinou šlo o vieroučné otázky. Vždy jestvovali aj vážne mravné problémy, ale tie boli viac praktického charakteru. Ľudia síce často porušovali mravné zásady, ale takmer nikdy nepopierali ich platnosť a ich pozitívnu hodnotu. Uznali aj svoje nemorálne počínanie a za odôvodnené pokladali výzvy Cirkvi na pokánie a na nápravu života. Dnes sa postoj ľudí v mnohom zmenil. Nie v tom, že by ľudia menej hrešili. Naopak, vo viacerých oblastiach sa prejavuje mravný úpadok, aký nemá v dejinách obdoby (napr. mnohotvárne zneužívanie sexuality, rozklad rodín, fyzické a morálne násilie totalitných systémov, agresivita silných ekonomických subjektov, nerešpektovanie sociálneho poriadku, útoky proti počatému životu ľudského jedinca a najnovšie snahy o neprirodzené ukončenie ľudského života...). Na tomto stave, ktorý nemožno pokladať za uspokojivý, je azda najhoršie, že ľudia chcú tento stav legalizovať, či legitimizovať, chcú ho vyhlásiť za čosi normálne. Preto sa usilujú najskôr spochybníť záväznosť mravných noriem, ktoré vychádzajú zo Svätého písma a ktorých tlmočnicou je Cirkev. V tom im idú v ústrety aj niektorí teológovia, ktorí sa usilujú vypracovať zásady oslabujúce, prípadne celkom popierajúce záväznosť tradičných kresťanských noriem.

Pod vplyvom tejto situácie sa ťažisko doktrínálnych diskusií v Cirkvi i mimo nej presúva z vieroučného poľa na mravoučné, čo sa odzrkadľuje v mnohých prejavoch Jána Pavla II., ako aj v jeho encyklikách (*Laborem excens; Sollicitudo rei socialis; Centesimus annus...*), či iných dokumentoch (apoštol. exhortácia *Familiaris consortio*; apoštol. List *Mulieris dignitatem*). Avšak mravoučné zdôvodnenia mávajú jasnú oporu v princípoch náuky viery. Do tohoto myšlienkového procesu je začlenená i encyklika *Veritatis splendor*.¹⁶ Ako už bolo spomenuté, pri odhaľovaní pravdy o človekovi v Ježišovi Kristovi,

¹⁵ MRÁZ, M.: *Evangelium vitae. Stručná charakteristika encykliky Jána Pavla II. „O hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života“*. Duchovný pastier, roč. 76, č. 8 (1995), s. 343-344.

¹⁶ *Pravda a sloboda. K encyklike Jána Pavla II. Veritatis splendor*. Z úplného talianskeho textu pripravil ONDRUŠ, R. In.: *Viera a život*, roč. 4, č. 1 (1994), s. 42-43.

je treba mať na zreteli ako kristologické, tak aj ekleziologické prvky náuky a praktizovania života viery. Tieto dve časti náuky nie je možné od seba oddeľovať i keď sa hľadá jediná pravda o človekovi.

V encyklike Jána Pavla II. *Evangelium vitae*, sa už jasne hovorí o dôsledkoch dobového zmýšľania, o *expanzii antisolidaristickej kultúry*, "ktorá v mnohých prípadoch naberá formu autentickej "kultúry smrti".¹⁷ Je to vyhlásená vojna silných proti bezmocným, nakoľko samotný život sa stáva problémom a ťažko neseným bremenom, čo samo o sebe vytvára paradox v značne negatívnom svetle. V citovanej encyklike čítame: "život, ktorý si vyžaduje väčšiu dobroprajnosť, lásku a starostlivosť, považuje sa za neužitočný alebo za neznesiteľné bremeno, preto sa rôznymi spôsobmi odmieta. Človek, ktorý svojou chorobou, narušenou schopnosťou či, jednoducho povedané, samou svojou prítomnosťou ohrozuje blahobyt alebo navyknutý spôsob života tých, čo sú zvýhodnení, vníma sa ako nepriateľ, pred ktorým sa treba brániť alebo ktorého treba odstrániť. Takto vzniká istý druh "sprisahania proti životu". Podielajú sa na ňom nielen jednotlivé osoby v ich individuálnych, rodinných a spoločenských vzťahoch, ale má oveľa širší dosah a nadobúda globálne rozmery, keď naruša a ničí vzťahy spájajúce národy a štáty".¹⁸

Spomínam si na moment, keď v priamom televíznom prenose návštevy Jána Pavla II. v Poľsku (asi 1999), povedal pápež svojim rodákom: "Národ, ktorý zabíja svoje deti, nemá budúcnosť... a nemyslite si, že mne je jednoduché hovoriť to teraz vám, svojim rodákom". V tejto chvíli môžeme si vo svojej predstave vybaviť populačné problémy niektorých "starých" európskych národov, u ktorých ak nenastane výrazná zmena, spejú k zániku!?!... Ich miesto zaujmú generácie rás, voči ktorým ešte pred niekoľkými rokmi viedli tie isté národy tuhý boj. Môžeme povedať: územie zostane, ale kto ho bude obývať? Alebo, ako raz bude pomenovaný "klasický" známy štát s celkom novým obyvateľstvom?

V tejto chvíli sa môže objaviť obava o presmerovanie našich úvah, ktoré sa budú viac venovať pastoračno-sociálnej službe Cirkvi, ako zodpovednému filozoficko-teologickému predloženiu a zdôvodneniu princípov kresťanskej antropológie, aby bola jasne formulovaná pravda o človekovi, ktorá sama o sebe budú výzvou na ochranu života. Obavu však rozptýlime jednoduchým konštatovaním - i pastoračnej službe Cirkvi musia predchádzať filozoficko-teologicky zdôvodnené princípy, odhaľujúce zmysel ľudského života, a my pri princípoch, zaznamenaných v cirkevných dokumentoch, aspoň nateraz, ostaneme, konkrétne pri encyklike *Redemptor hominis*, v ktorej v akomsi súhrne čítame tie myšlienky, o ktorých sme už hovorili vyššie, a čo predstavuje hlavnú os našej témy:

¹⁷ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 12.

¹⁸ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 12, 16, 17.

„Ide tu teda o človeka v celej jeho pravde a v jeho plnom rozmere. Nejde o dajakého abstraktného človeka, ale o skutočného, t.j. konkrétneho, historického človeka. Ide o každého človeka, lebo každý človek je zahrnutý do tajomstva vykúpenia a s každým sa Kristus navždy spojil vďaka tomuto tajomstvu. Každý človek prichádza na tento svet počatý v lone matky, narodí sa z nej a práve v dôsledku tajomstva vykúpenia je zverený starostlivosti Cirkvi“.¹⁹

3. Princípy pravdy o človekovi v učení Jána Pavla II.

Posledne citované slová encykliky *Redemptor hominis*, a rovnako myšlienky encykliky *Evangelium vitae*, možno považovať za jednoznačné vyjadrenie pravdy o človekovi ako takom, o jeho dôstojnosti, podmetovosti, o osobe (osobovosti), pozemskom a eschatologickom povolaní, o fundamentálnych hodnotách, právach a povinnostiach, o formách spoločenského života.²⁰ Princípy koncepcie človeka, možno objaviť už v práci *Osoba i czyn*, ktoré napísal Wojtyła ešte ako krakovský arcibiskup a profesor na Katolíckej univerzite v Lubline.²¹ V stručnom definovaní hodnotového rebríčka, ktorý tvorí nosný pilier ešte Wojtyłovej a potom pápežovej koncepcie človeka, táto náuka znamená:

1. Človek je od chvíle počatia.
2. Každý človek je vykúpený.
3. Človek je vo svojej jedinečnej a neopakovateľnej reálnej existencii, v ktorej zotrúva narušený obraz a podoba samého Boha (porov. Gn 1, 26-27).
4. Človek je zvrchovane slobodný, konkrétny a zvrchovane reálny.²² Má svoje osobné dejiny a predovšetkým svoje vlastné „dejiny duše“.
5. Celý človek je situovaný v plnej pravde svojej existencie, svojho osobného a zároveň aj spoločenského a sociálneho bytia.
6. Človek má svedomie i náklonnosť k hriechu, ale aj ustavičnú túžbu po pravde, dobre, kráse, spravodlivosti a láske, ale i povolanie k večnému životu.
7. Človekovi, vyvolenému a povolanému k životu, je adresovaná Stvoriteľova výzva: „Podmaňte si ju“ (Gn 1, 28), má sa na myslí zem a zároveň ohrozenie z plodov vlastnej vynaliezavosti a práce pre zneužitie slobody.²³

¹⁹ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 13.

²⁰ KOWALCZYK, S.: *Człowiek w myśli współczesnej*. Wydawnictwo „Michalineum“, Warszawa 1990, s. 439.

²¹ SZEWCZYK, W.: *Kim jest człowiek*. Biblos, Tarnów 1998, s. 150-169.

²² JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 13.

²³ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 16.

8. Značnú pozornosť treba venovať správne rozlišovaniu medzi literou a duchom.²⁴
9. Zodpovednosť za osobné zaangažovanie v nádeji.
10. Cirkev bráni nerozlučiteľnosť manželstva a každý ľudský život od počatia po prirodzenú smrť.

Človek je od chvíle počatia, t.j. už ako embryo. Kresťanská antropológia prijíma tento princíp v plnom rozsahu, stanovujúc prvý princíp o pochádzaní života: Všetok život má svoj pôvod v Stvoriteľovi. Cirkvi sa vytýka, že týmto učením je proti potratom, no v skutočnosti napomáha šíreniu potratovosti.²⁵ Avšak už sa nehovorí o "antikoncepcnej mentalite", ktorá je niečím úplne iným ako zodpovedné otcovstvo a materstvo, rešpektujúce nenarušiteľnosť a posvätnosť manželského zväzku. Cirkev i tu hovorí otvorene o hedonistickom a nezodpovednom prístupe k pohlavnému životu a egoistickej koncepcii chápania slobody, ktorá vidí v plodení prekážku plného rozvoja osobnosti človeka. Čo je však najviac hrozné, sám život sa stáva "nepriateľom", pred ktorým sa treba chrániť, a ak zlyhala antikoncepcia, potrat je „jedinou záchranou“ pred životom.²⁶ Túto skutočnosť nemožno inakšie označiť ako bolestnú "zvrátenosť novodobého chápania prístupu k životu". Keď Boh dáva človekovi život, žiada, aby človek tento život miloval, vážil si ho a rozvíjal. *Tak sa dar stane prikázanim a samotné prikázanie je darom.*²⁷ Preto Ján Pavol II. o dare života hovorí veľmi zreteľne: *"Preto Kristovou autoritou, udelenou Petrovi a jeho nástupcom, v spoločenstve s biskupmi katolíckej Cirkvi potvrdzujem, že priame a úmyselné zabitie nevinnej ľudskej bytosti je vždy hlboko nemorálnym činom... a niet pre nikoho žiadnych privilégií ani výnimiek".*²⁸ Slová citovaného 57. bodu encykliky *Evangelium vitae* možno považovať za centrálnu, čím sa nanovo potvrdzuje definitívny postoj Cirkvi.²⁹

Dôstojnosť každého človeka tkvie v tom, že je stvorený na obraz Boží (porov. Gn 1, 26-27).³⁰ „Človek je jediný tvor na zemi, ktorého Boh chcel kvôli nemu samému.“³¹ Tým, že je človek stvorený na Boží obraz, je podmet a má dôstojnosť osoby,³² nie je len niečím, nie je

²⁴ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 17.

²⁵ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 13.

²⁶ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 13.

²⁷ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 52.

²⁸ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 57. Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 58-62.

²⁹ ĎAČOK, J.: *Encyklika Evangelium vitae Jána Pavla II.* In.: *Viera a život*, roč. 5, č. 3 (1995), s. 236.

³⁰ *Katechizmus Katolíckej Cirkvi (KKC)*, 225, 356.

³¹ II. Vatikánsky koncil, *Gaudium et spes*, 24.

³² KOWALCZYK, S.: *Człowiek w myśli współczesnej*. Wydawnictwo „Michalineum“, Warszawa 1990, s. 440.

jednou zo stvorených vecí tohoto sveta, nemožno ho "zvecňovať", ale človek je "niekým". Je schopný poznať seba, byť pánom seba samého, slobodne sa dávať a vstupovať do spoločenstva s inými osobami. Ľudská dôstojnosť sa uskutočňuje v povolani k Božej blaženosti.

4. Ľudská osoba, muž a žena – bytosť telesná i duchovná

Ľudská osoba stvorená na obraz Boží je bytosť telesná i duchovná a biblický opis treba chápať ako symbolický. Boh však stvoril celého človeka. Vo Svätom písme výraz duša často označuje ľudský život³³ alebo celú ľudskú osobu.³⁴ Ale označuje aj to, čo je v človekovi najvnútornejšie³⁵ a najcennejšie,³⁶ čím je osobitnejšie Božím obrazom: "duša" znamená duchovný princíp človeka. Telo človeka má účasť na dôstojnosti "Božieho obrazu"; je ľudským telom práve preto, že ho oživuje duchovná duša, a celá ľudská osoba je určená na to, aby sa v Kristovom (tajomnom) tele stala chrámom Ducha.³⁷ "Človek, jeden z tela a duše", čítame v učení II. Vatikánskeho koncilu, "svojou telesnou stránkou zahŕňa v sebe prvky hmotného sveta, takže prostredníctvom neho dosahujú svoj vrchol a pozdvihujú hlas na slobodnú oslavu Stvoriteľa. Človek teda nesmie pohrdáť telesným životom, ale naopak, musí považovať svoje telo za dobré a hodné úcty, lebo ho stvoril Boh a má byť vzkriesené v posledný deň".³⁸

Koncil takto veľmi zreteľne vysvetľuje stáročia sa vlečúci problém dualizmu, ktorý neustále zdôvodňoval hriechnosť tela, a útrpnosť, utrpenie duše v uväznenom tele. V KKC je zreteľne vysvetlená jednota duše a tela, ktorá je tak "hlboká, že dušu treba považovať za "formu" tela; to znamená, že vďaka duchovnej duši je telo, zložené z hmoty, ľudským a živým telom. Duch a hmota nie sú v človeku dve spojené prirodzenosti, ale ich spojenie vytvára jednu jedinú prirodzenosť".³⁹ V náuke, ktorá kompletizuje učenie o človekovi, sa o duši učí, že každú dušu stvoril bezprostredne Boh, teda ju "nevytvorili" rodičia, ako to učili napr. traducionisti – a je nesmrteľná; nezaniká, keď sa pri smrti odlúči od tela, a znova sa spojí s telom pri konečnom vzkriesení. Medzi dušou a duchom sa robí rozlíšenie: napr. sv. Pavol sa modlí, aby sa zachoval náš "duch neporušený a duša i telo bez úhony" (1 Sol 5, 23), keď príde Pán. Tu nejde o znova oživenie dualistického náhľadu a sporu. "Duch" znamená, že človek je od svojho stvorenia zameraný na svoj nadprirodzený

³³ Porov. Mt 16, 25-26; Jn 15, 13.

³⁴ Porov. Sk 2, 41.

³⁵ Porov. Mt 26, 38; Jn 12, 27.

³⁶ Porov. Mt 10, 28; 2 Mach 6, 30.

³⁷ Porov. 1 Kor 6, 19-20; 15, 44-45.

³⁸ II. Vatikánsky koncil, *Gaudium et spes*, 14.

³⁹ KKC, 365; Porov. KKC, 362-364.

cieľ a že jeho duša je schopná byť bez vlastnej zásluhy pozdvihnutá do spoločenstva s Bohom. Okrem ducha a duše sa v duchovnej tradícii Cirkvi spomína i srdce, ktoré v biblickom zmysle vyjadruje hĺbku bytosti. Tam, v hĺbke ľudskej bytosti sa uskutočňuje rozhodnutie za alebo proti Bohu.⁴⁰

Biblický opis o stvorení človeka hovorí rovnako dôležito ako o stvorení muža, tak aj o stvorení ženy, čo v čase vzniku posvätných textov knihy Genezis, bolo iste chápané inakšie, ako sa otázka predovšetkým postavenia ženy v ľudskej spoločnosti, vykryštalizovala v priebehu vekov. Muž a žena sú stvorení na obraz Boží v dokonalej rovnosti ako ľudské osoby vo svojom špecifickom bytí, poslaní muža a ženy. Ako v stvorení muža, tak aj v stvorení ženy, možno neustále odhaľovať múdrosť a dobrotu Stvoriteľa. Netreba sa však nechať uniesť pochybnosťou o Božom obraze, na ktorý je človek stvorený, rovnako muž ako i žena.⁴¹ Otázka podobného charakteru predstavuje samotného pýtajúceho sa ako neznaleho problematiky, ktorý Božie znaky podobnosti v človekovi, chce vidieť podľa sebou stanovených kritérií. Treba preto jasne povedať, že *"Boh nie je na obraz človeka. Nie je ani muž, ani žena. Boh je čistý duch, v ktorom niet miesta pre rozdielnosť pohlaví. Ale "dokonalosti" muža a ženy odzrkadľujú niečo z nekonečnej dokonalosti Boha: sú to "dokonalosti" matky a "dokonalosti" otca a manžela"*.⁴² I toto vysvetlenie treba v zmysle správneho chápania náuky kresťanskej antropológie považovať za dôležité, nakoľko jasne definuje deklarovanú "podobnosť" medzi Bohom a človekom, čím zreteľne je i naďalej ponechaný jednoznačný rozdiel medzi človekom a Bohom.

Náuka o stvorení muža a ženy teda jednoznačne hovorí o tom, že muž a žena boli stvorení spolu so zámerom, aby boli jeden pre druhého, rozhodne však nie v tom zmysle, že by ich bol Boh urobil iba "napoly" ako "neúplných". Stvorenie muža i ženy sa uskutočnilo so zameraním na dobro spoločenstva osôb, v ktorých každý môže byť "pomocou" pre druhého, lebo sú si rovní a zároveň sa dopĺňajú. *"Nie je dobre byť človeku samému. Urobím mu pomoc, ktorá mu bude podobná"* (Gn 2, 18). Ani jedno zviera nemôže byť takýmto "spoločníkom" človeka, a tak sa javí, že túto skutočnosť treba zvlášť podčiarknuť. Žena je kosťou z mužových kostí, mäsom z mužovho mäsa (Gn 2, 23), takže muž objavuje ženu ako druhé "ja" s rovnakou ľudskou prirodzenosťou. Boží zámer stvorenia muža a ženy zostáva neustále zahalený tajomstvom, nakoľko najskôr Boh utvára ženu z mužovho tela, aby neskôr sa obaja stali "jedným telom" (Gn 2, 24) a mohli odovzdávať ľudský život ďalej (Gn 1, 28). Takto muž a žena dostávajú skutočne jedinečné

⁴⁰ Porov. KKC, 365-368.

⁴¹ Porov. KKC, 369.

⁴² KKC, 370; Porov. Iz, 49, 14-15; 66, 13; Ž 131, 2-3; Oz 11, 1-4; Jer 3, 4-19.

a výnimočné pozvanie k spolupráci na diele Stvoriteľa.⁴³ Biblické oznámenie o jednom tele, ktoré vytvorí muž a žena, dáva zároveň vysvetlenie o nerozlučiteľnosti manželstva.

Nesprávne, čisto materialistické chápanie problematiky, má svoj predvoj v podcenení a vážnom ochudobnení medziosobných vzťahov; v zdegradovaní ľudského tela na komplex orgánov; *pohlavnosť* bola zbavená osobného rozmeru, namiesto toho, aby bola miestom, znakom a jazykom lásky; a *plodenie* sa stalo nebezpečným nepriateľom.⁴⁴ Dualistické koncepcie chápania človeka, v ktorých prevládalo presvedčenie o "zlom" tele a "uväznenej" duši, zohrali rovnako negatívnu úlohu v nepochopení skutočnosti, *ako veľmi sa Boh stará aj o telesný život človeka*.⁴⁵

5. Rovnomerné rozdelenie dobier, sloboda, svedomie, eutanázia

Dôležitou časťou kresťanskej antropológie je teda objasňujúca biblická časť o pôvode človeka, ktorá tvorí základ pre ontologický personalizmu (K. Wojtyła) chápania ľudskej osoby. Keďže každý človek je osobou, je zvrchovane konkrétny a zvrchovane reálny,⁴⁶ a zároveň, všetci ľudia vykúpení Kristovou obetou sú povolani mať účasť na tej istej Božej blaženosti: všetci majú rovnakú dôstojnosť.⁴⁷ Jedinečnosť a neopakovateľnosť bytia sa prejavuje v tom, že každý človek má svoje osobné dejiny a predovšetkým svoje vlastné „dejiny duše“, ktoré píše počas svojho života prostredníctvom početných zväzkov, stykov, situácií a spoločenských štruktúr, ktoré ho spájajú s inými ľuďmi, a to od chvíle počatia a narodenia. Celý človek je situovaný v plnej pravde svojej existencie, svojho osobného a zároveň aj spoločenského a sociálneho bytia – v rámci svojej rodiny, rozličných spoločenstiev a prostredí, v rámci svojho národa alebo ľudu (ba možno len rodu alebo kmeňa), v rámci celého ľudstva.

V tomto smere sa človekovi ponúkajú predovšetkým sociálne encykliky Cirkvi, ktoré jasne formulujú normy života spoločenstva a jednotlivca v ňom, a podľa ktorých sa spoločnosť, vo všeľudskom rozmere, môže rozvíjať k dobru všetkých. *"Rovnaká dôstojnosť osôb si vyžaduje, aby sa dospelo k ľudskejším a spravodlivejším životným podmienkam. Lebo prílišné hospodárske a sociálne nerovnosti medzi členmi alebo národmi jedinej ľudskej rodiny vyvolávajú pohoršenie a sú v protiklade so sociálnou spravodlivosťou, rovnosťou a dôstojnosťou ľudskej osoby, ako aj spoločenským a medzinárodným mierom"*.⁴⁸ Je teda

⁴³ Porov. KKC, 371-372.

⁴⁴ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 23.

⁴⁵ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 47.

⁴⁶ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 13.

⁴⁷ KKC, 1934.

⁴⁸ II. Vatikánsky koncil, *Gaudium et spes*, 29.

nesmierne dôležité aby sa človek staral o človeka, o jeho ľudskosť a o budúcnosť ľudí na tejto zemi.⁴⁹ Úlohou človeka je snaha nestáť sa otrokom „materialistickej civilizácie“,⁵⁰ ale dbať o zachovanie a rozvíjanie „kráľovskej hodnosti človeka“, čo znamená účasť na „kráľovskom poslaní“.⁵¹ Treba teda mať na mysli rovnomerné rozdelenie dobier, nakoľko na jednej strane sú spoločnosti bohaté a silne rozvinuté, na druhej strane ľudia biedni, ktorí denne umierajú od hladu a podvýživy.⁵²

Človek sa slobodne rozhoduje, ktorou cestou života pôjde. Nechá sa viesť vlastným svedomím, o ktorého rast, sa má v poznávaní pravdy o sebe samom neustále starať. Milosťou je povolaný k zmluve so svojim Stvoriteľom, aby sa vyhýbal hriechu, aby mu dal odpoveď viery a lásky, ktorú nik iný nemôže dať namiesto neho a okrem neho. Aj po spáchaní hriechu, odovzdanie sa do milosrdenstva nebeského Otca, je znova možné. Tak dosahuje človek dokonalosť v láske.⁵³ Treba teda neustále rešpektovať "prejavy osobnej slobody, ktoré treba uznávať a chrániť ako autentické práva jednotlivca".⁵⁴ Človek má svedomie i náklonnosť k hriechu, ale aj ustavičnú túžbu po pravde, dobre, kráse, spravodlivosti a láske, ale i povolanie k večnému životu. Často stojí pred voľbou a „nezriedka koná to, čo nechce, a nekoná to, čo by chcel. Teda sám v sebe je rozdvojený, a to má za následok aj tolké a také rozpory v spoločnosti“.⁵⁵ Človek predsa len spoznáva svojim rozumom Boží hlas vo svojom vnútri, ktorý ho "pobáda konať dobro a chrániť sa zlého". Každý človek sa má riadiť svojim, v pravde formovaným svedomím – Božím hlasom vo svojom srdci, čo sa potvrdzuje prejavom lásky k Bohu a bližnému. Práve v mravnom živote sa tak výrazne zrači dôstojnosť, rozvážnosť i čnostný život ľudskej osoby.⁵⁶ Svedomie však nie je sformované raz navždy. I keď by sa zdalo, že Boží hlas v človekovi je vždy rovnako intenzívny, nie je to pravda. Človek môže najmä otupiť počuteľnosť tohoto hlasu v sebe. Preto permanentná, celoživotná výchova svedomia je nevyhnutná, lebo človek je v neustálom pokušení rozhodovať podľa vlastného úsudku, podľahnúť hriechu a odmietnuť učenie predkladané autoritou (Cirkvou).⁵⁷

Dobové oslabenie citlivosti na vnímanie Boha ale i človeka, a to aj pod vplyvom "dotieravých médií", spolu so všetkými jeho zhubnými následkami popretia hranice

⁴⁹ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 15.

⁵⁰ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 16.

⁵¹ II. Vatikánsky koncil, *Lumen gentium*, 10; 36.

⁵² JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 16.

⁵³ KKC, 357, 1700.

⁵⁴ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 18.

⁵⁵ II. Vatikánsky koncil, *Gaudium et spes*, 10.

⁵⁶ Porov. KKC, 1706, 1780, 1804.

⁵⁷ Porov. KKC, 1783-1785.

medzi dobrom a zlom, sa odohráva v *hlbke svedomia*, avšak v istom zmysle treba hovoriť aj o "svedomí spoločnosti", lebo práve ono "toleruje alebo podporuje správanie zamerané proti životu, ale aj preto, že utvára "kultúru smrti", ba vytvára a upevňuje skutočné "štruktúry hriechu", namierené proti životu... (čím spoločnosť) je už na ceste nebezpečnej degenerácie a úplnej morálnej slepoty".⁵⁸

Človek nezostáva vždy verný povolaniu k slobode, čoho dôsledkom je časté zneužívanie osobnej slobody,⁵⁹ jednak, že je človekovi upieraná sloboda ako základné ľudské právo, čo sa v 20. storočí prejavilo rôznymi totalitnými spôsobmi (koncentráky, gulagy, vláda jednej strany, obmedzovanie náboženskej slobody, vedomé nerovnomerné rozdelenie materiálnych dohier, terorizmus...);⁶⁰ na druhej strane keď je nesprávne interpretovaná a zamieňaná za anarchiu. Zneužitie ľudskej slobody voči inému životu, je v dnešnej dobe jedným z najväčších útokov na ľudskú osobu a prejavom najväčšej arogancie voči Stvoriteľovi. Strata správneho chápania slobody človeka odstránila úctu k posvätnosti života od jeho počatia až po prirodzenú smrť, spustila priam "továrenský" mechanizmus zneužívania žien a mladistvých; hrôzu do spoločnosti vniesli únosy a terorizmus... A tak treba jasne povedať, že kresťanská antropológia, opierajúca sa o učenie Cirkvi, jednoznačne odmieta: potrat, eutanáziu,⁶¹ terorizmus, prostitúciu, pornografiu, predaj ľudských orgánov (samozrejme, že neodmieta poskytnutie ľudských orgánov za legitímne stanovených podmienok⁶²), predaj detí, homosexuálny zväzok dokonca s možnosťou výchovy detí...⁶³ Je to priame stretnutie sa s násilím proti blížnemu, a koreňom každého násillia, ako čítame v encyklike Jána Pavla II. je "ustúpenie "logike" Zlého, to jest toho, ktorý "bol vrah od počiatku" (porov. Jn 8, 44),⁶⁴ a pre úplnosť treba dodať, že "Boh nemôže dovoliť aby zločin zostal nepotrestaný: krv zavraždeného volá k nemu zo zeme, domáha sa spravodlivosti (porov. Gn 37, 26; Iz 26, 21; Ez 24, 7-8)...avšak ani vtedy neprestáva byť milosrdný".⁶⁵ V tejto chvíli nechcem rozvíjať túto pravdu k úplnosti, ani nechcem zvolávať Boží trest na zem, a už vôbec sa nemienim postaviť proti posolstvu o Božom milosrdenstve, ale pravda je skutočne taká: za zločiny proti životu prichádza i trest.

⁵⁸ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 24.

⁵⁹ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 16.

⁶⁰ Porov.: JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 17.

⁶¹ Porov.: JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 14-15.

⁶² Porov. KKC, 2296.

⁶³ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 3.

⁶⁴ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 8.

⁶⁵ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 9.

Čím väčšími koná človek dobro, tým sa stáva slobodnejším. Pravá sloboda je iba tá, ktorá je v službe dobra a spravodlivosti.⁶⁶ V *Evangelium vitae* sa celkom zreteľne odmieta pojem slobody, ktorý absolutizuje ľudského jednotlivca, ničiac tak jeho vzťah k solidarite s druhými a k službe iným. Dochádza totiž k vytvoreniu falošného súcitu, ako prostriedku, ktorý ospravedľňuje skutok. V encyklike *Evangelium vitae* čítame: "I keď je pravda, že v niektorých prípadoch dochádza k zničeniu počatého života, alebo života, ktorý speje ku koncu, pod vplyvom zle pochopeného altruizmu alebo obyčajného ľudského súcitu, nemožno poprieť, že takáto kultúra smrti ako taká je vyjadrením totálne individualistického pojmu slobody, ktorá sa napokon stáva slobodou "silnejších", namierenou proti slabším, odsúdeným na záhubu".⁶⁷ Cesta lásky a pravého súcitu, ako ju diktuje ľudskosť a viera v Krista Vykupiteľa je úplne iná. Je to predovšetkým prejavená prítomnosť, solidarita a podpora v hodine skúšky, ako aj spoločná prosba o pomoc vytrvať v nádeji, lebo keď na jednej strane silnie pokušenie rozhodnúť o živote iného človeka, na druhej strane, podľa učenia II. Vatikánskeho koncilu – *pred tvárou smrti vrcholí tajomstvo ľudského údelu*.⁶⁸

Preto i tu znie rozhodný hlas Cirkvi, nakoľko otázka eutanázie sa stáva čoraz silnejším pokušením. Takto však stojíme "tvárou v tvár jednému z najznepokojujúcejších prejavov "kultúry smrti"... títo ľudia sú často izolovaní zo strany rodiny i spoločnosti, ktoré sa riadia výlučne kritériami výrobnjej efektívnosti, a podľa nich nevyliciteľne postihnutý život nemá už žiadnu hodnotu".⁶⁹ Preto aj tu počuť rozhodný hlas Petrovho nástupcu: "V zhode s Magistériom mojich predchodcov a v spoločenstve s biskupmi katolíckej Cirkvi potvrdzujem, že eutanázia je vážnym porušením Božieho zákona ako morálne neprípustné dobrovoľné zabitie ľudskej osoby", pričom v závislosti od okolností prax eutanázie obsahuje zlo, ktoré charakterizuje vraždu alebo samovraždu.⁷⁰

6. Múdry hospodár v parlamentnom rozhodovaní a technickom rozvoji

Často sa aj najposvätejšie zákony a hodnoty, dotýkajúce sa života stávajú vecou dohody,⁷¹ napr. parlamentnej väčšiny, čím sa i úkon abortcie vykonáva pod ochranou demokraticky ustanoveného zákona, čím sa však *demokracia stáva nahrážkou mravnosti, alebo "zázračným prostriedkom" na nemorálnosť*.⁷² Málokto rád počúva, že i rasové

⁶⁶ Porov. KKC, 1733.

⁶⁷ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 19.

⁶⁸ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 67.

⁶⁹ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 64.

⁷⁰ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 65. Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 66.

⁷¹ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 20.

⁷² Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 70.

zákony Tretej ríše, boli vykonávané v "súlade" so zákonmi, ktoré schválil nemecký parlament... "Človek sa stále viac správa, akoby Boha nebolo", rezonuje čoraz častejšie v príhovoroch Jána Pavla II., a človek stále túži mať viac ako byť viac, čo nevyhnutne vedie k praktickému materializmu, čo napomáha šírenie individualizmu, utilitarizmu, hedonizmu,⁷³ a nebojme sa dodať – v konečnom dôsledku i nihilizmu. Takto človek často zabúda, že "Boha treba viac poslúchať ako ľudí" (Sk 5, 59).

Ako sa má však zachovať člen parlamentu v čase hlasovania za potratový zákon, najmä keď je o ňom známe, žeby mal byť proti takémuto zákonu? "Evangelium vitae" o tom píše: "Ak by... nebolo možné odmietnuť alebo úplne zrušiť zákon o umelom potrate, člen parlamentu, ktorého osobný absolútny nesúhlas s potratom je jasný a všetkým známy, konal by správne, keby podporil návrhy, cieľom ktorých je obmedzenie škodlivosti takéhoto zákona a umenšenie jeho negatívnych dôsledkov na poli kultúry a verejnej mravnosti. Keď takto koná, nemá totiž nedovoleným spôsobom spoluúčast na schválení nespravodlivého zákona, ale skôr robí správny a dovolený pokus obmedziť jeho škodlivé aspekty".⁷⁴ I keď sa nám tu ponúka jasné vysvetlenie v tak závažnej otázke svedomia, akou je hlasovanie za alebo proti potratom v parlamente, i tu je najrozhodujúcejšie vnútorná motivácia človeka; inakšie i ponúknuté vysvetlenie sa stáva plástikom, pod ktorý možno ukryť všeličo inšie. V princípe však treba vždy stáť na strane ochrany života.

Človekovi, vyvolenému a povolaneému k životu, je adresovaná Stvoriteľova výzva: „Podmaňte si ju“ (Gn 1, 28), má sa na mysli zem. Táto výzva sa týka každého človeka v jeho úplnej a neopakovateľnej skutočnosti bytia a konania, rozumu a vôle, svedomia a srdca. Obrazne povedané: človekovi bolo dané „veľké dispozičné právo“, veď Boh mu zveril celé dielo stvorenia. V tejto výzve je implicitne prítomné usmernenie, aby človek bol „múdrym hospodárom“ a nie tým, ktorý zem vydrancuje, čo treba s rovnakou náležitosťou zdôrazniť, nakoľko "Sama príroda prestáva byť "mater" čiže matkou, ale stáva sa "materiálom", ktorým možno slobodne manipulovať".⁷⁵

Boh obdaril človeka rôznymi talentami, ktorých rozvíjaním sa stane požadovaným múdrym správcom. Preto v tejto výzve treba jednoznačne vidieť i personálnu výzvu neustáleho osobného napredovania, „aby človek zachádzal s prírodou ako jej rozumný a šlachetný „pán“ a „strážca“, a nie ako vykorisťovateľ a bezohľadný ničiteľ".⁷⁶ Božia výzva: „Podmaňte si zem!“, podporuje od samého začiatku iniciatívy človeka, pri ktorých sa však často zabúda nielen na dôsledky nekontrolovaných ľudských ambícií, ale uniká i otázka,

⁷³ Porov. JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 23.

⁷⁴ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 73.

⁷⁵ JÁN PAVOL II. *Evangelium vitae*, 22.

⁷⁶ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 15.

ktorú však encyklika *Redemptor hominis* neopomína: „Stáva sa človek ako taký v rámci pokroku naozaj lepším, duchovne zrelším, uvedomuje si plnšie svoju ľudskú dôstojnosť, je zodpovednejší, otvorenejší voči druhým, najmä voči núdzným a slabým, je ochotnejší preukazovať a poskytovať pomoc všetkým?“⁷⁷ Hospodársky rozvoj, ktorý sa bezbreho rúti nevedno kam, ktorý sa zameriava výhradne na zisk a zotročenie človeka..., v žiadnom prípade nerešpektuje ani elementárne princípy ľudskej dôstojnosti, o ktorých hovorí kresťanská antropológia.⁷⁸

Encyklika *Redemptor hominis* formuluje otázky i konkrétnejšie: „Sú všetky tie doterajšie, ako i ďalšie, technikou do budúcnosti plánované vymoženosti v zhode s mravným a duchovným pokrokom človeka? Či sa človek ako taký v ich rámci rozvíja a napreduje, alebo skôr upadá a degraduje sa vo svojej ľudskosti? Prevláda v ľuďoch, „vo svete človeka“, - ktorý je svetom mravného dobra i zla – dobro nad zlom? Rastie v ľuďoch a medzi ľuďmi láska k iným ľuďom, rešpektovanie práv iných – tak každého človeka, ako aj národa alebo ľudu -, alebo naopak rastú rôzne prejavy egoizmu, prehnaný nacionalizmus – namiesto opravdivej lásky k vlasti -, túžba ovládať iných na úkor ich práv a zásluh a najmä túžba využívať všetok hmotný technickovýrobný pokrok výlučne na ovládanie iných alebo v prospech toho či onoho imperializmu?“⁷⁹

7. Zaangažovanie v nádeji

Pravdepodobne by bolo potrebné, napriek všetkému, uviesť ešte jeden ľudský rozmer, ktorý súvisí so všetkými vyššie uvedenými myšlienkami – zodpovednosť za osobné zaangažovanie v nádeji. O vyššie uvedených normatívach ľudského života môže ne jeden veriaci vedieť, môže mať voči nim čiastočné i úplné výhrady, ale tieto normy môže veľká časť veriacich i plne rešpektovať, avšak nepodujíma sa na to, aby boli výraznejšie prítomné v ľudskej spoločnosti. V úvode citovaný arcibiskup Žyciński pri návšteve Bratislavy nastolil otázku: „Preváža v spojenej Európe byrokracia nad etikou? Splnia sa obavy o uzákonenie noriem proti posvätnosti života?“, čím tlmočil obavy mnohých kresťanov. Následnou odpoveďou pomenoval problém celkom presne: „Problém totiž netkvie v zákonoch, ale v našej morálke. Keby sme sa držali iba právnych riešení, boli by sme robotmi. My sme však Božie deti a rozhodujeme sa na inom základe než len zákonom“. Po príklad zašiel do juhoamerickej Bolívie, kde istý čas pôsobil. Hoci interrupcia je tam zákonom zakázaná, indiánske ženy často pijú nápoj na vyhnutie plodu a mnohé už majú za sebou niekoľko umelých potratov. Formovať teda treba nie vonkajšie

⁷⁷ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 15.

⁷⁸ Porov.: JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 16.

⁷⁹ JÁN PAVOL II., *Redemptor hominis*, 15.

predpisy, ale vnútorné presvedčenie ľudí. Viacerí už nepoznajú pojem dôstojnosť človeka a musíme k nim pristupovať veľmi trpezlivo: neurážať sa, že nám odporujú, ale hlásať posvätnosť života vlastným konaním podľa svedomia. Ak totiž chceme malého Janka naučiť matematiku, nestačí iba dobre ovládať tento predmet, ale zároveň musíme poznať a milovať svojho žiaka. Toho, kto verí v reinkarnáciu, a preto podporuje eutanáziu, nepresvedčíme inak ako radosťou z každého dňa, ktorou ukážeme, že nemusíme čakať na lepší život, lebo je pekný už teraz. To je najúčinnéjšie svedectvo, že život je hoden života", zdôraznil arcibiskup Žyciński.⁸⁰

Žiť v nádeji a vedieť sa pre ňu zaangažovať – je tiež rozmer, ktorý dotvára ľudskú dôstojnosť.

Náuku o človekovi, zhrnutú predovšetkým v encyklikách Jána Pavla II. *Redemptor hominis a Evangelium vitae*, možno bez akéhokoľvek spochybňovania označiť nielen ako jasnú výpoveď o dôstojnosti ľudskej osoby, ale toto učenie možno právom pokladať za najvyššiu garanciu ľudských práv, o ktorých sa toľko hovorí, avšak nie vždy v pohľade na človeka, ako na originálnu bytosť, ktorej osobitosť prevyšuje každé iné stvorenie na tejto zemi. Ponúknutá náuka, tlmočená Jánom Pavlom II., tieto parametre uvádza, zdôrazňuje, vysvetľuje a obhajuje, čím ľudskému životu odhaľuje plný zmysel existencie. Tak sa rozhodne stavia do opozície mnohých nihilistických koncepcií človeka, nie však iba v zmysle nutnej kontestácie. Ján Pavol II. vo svojom učení, veľmi jasne zdôrazňuje dôležitosť hodnôt, odmieta všetky totalitné praktiky, zotročujúce človeka ako slobodnej bytosti, ale rovnako odmieta liberalizmus, ktorý považuje individuálnu slobodu bytosti za základnú hodnotu, a nie osobu a spoločné dobro. Ján Pavol II. svojim učením rovnako odmieta tzv. „kresťanský liberalizmus“, ktorý slobodu považuje za podstatu človečenstva a zdroj hodnôt.⁸¹

Náuka Jána Pavla II. o človekovi a jeho dôstojnosti, predstavuje obnovenú nádej pre človeka a ľudstvo, ktoré ak chce napredovať, musí poznať a prijať pravdu o sebe. Pravda o sebe ponúka život v slobode (porov. Jn 8, 32) rešpektovania a prijímania jasne formulovaných axiologických princípov, tak potrebných a nenahraditeľných v osobnej, gradujúcej realizácii, autorealizácii.⁸²

⁸⁰ *Úcta k životu vyžaduje hrdinstvo*. In.: Katolícke noviny, roč. 117 (2002), č. 47, s. 16-17.

⁸¹ SZEWCZYK, W.: *Kim jest człowiek*. Biblos, Tarnów 1998, s. 169. Porov.: JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 46 a *Veritatis splendor*, 32.

⁸² KOWALCZYK, S.: *Człowiek w myśli współczesnej*. Wydawnictwo „Michalineum“, Warszawa 1990, s. 429-434.

Summary

Theological and philosophical view of man in the encyclicals of Pope John Paul II. Redemptor hominis and Evangelium Vitae

Doctrine of man, especially summarized in the encyclicals of Pope John Paul II. *Redemptor hominis* and *Evangelium vitae*, without any questioning can be identified only as a clear statement about the dignity of the person, but this learning may correctly be regarded as the highest guarantee of human rights, which many say, but not always looking at the man as being the original whose specificity exceeds every other creature on this earth. Offered doctrine, interpreting John Paul II., These parameters indicates stresses explains and defends, making human life reveals the full meaning of existence. So you choose to build opposition to many nihilistic concepts of man, not only in terms contestácie needed, as appropriate. John Paul II. in their learning, very clearly emphasizes the importance of values, rejects all totalitarian practices, enslaving human beings as free, but also rejects liberalism, which considers individual liberty as being a fundamental value, and not the person and the common good. John Paul II. their teaching so as rejects. "Christian liberalism", which considers the freedom of mankind and nature of resource values. The teaching of Pope John Paul II. about man and his dignity is renewed hope for man and mankind, that if he wants to move forward, must know and accept the truth about himself. The truth about itself offers a life of freedom (cf. Jn 8, 32) respect for and receiving explicit axiological principles, as necessary and indispensable in the personal, graduating implementation, autorealizácii.

Key words: John Paul II, human, man.

František Mihina

FF PU v Prešove, Slovakia

R. Rorty – filozofia a jej možná budúcnosť

„Prestať sa znepokojovať autonómnosťou filozofie znamená okrem iného skončiť s pokusmi viesť jasné hranice medzi politickými, náboženskými, estetickými či ekonomickými problémami. Filozofia nebude plniť skromnú, ale podstatnú úlohu, ktorú jej pripísal Dewey, a ani sa jej nepodari brať čas vážne, kým my, filozofi, nebudeme ochotní akceptovať istú deprofesionalizáciu a dosiahnuť istú bezstarostnosť v otázke, kedy pestujeme filozofiu a kedy nie. Mali by sme sa vzdať starosti o čistotu našej disciplíny a prestať dramatizovať svoje postavenie.“

R. Rorty

Každému, kto sa z rôznych dôvodov venuje filozofii, resp. jej výučbe, sa výzva z vyššie uvedeného motta môže zdať prekvapujúca. K čomu nás to jej autor, uznávaný predstaviteľ súčasného filozofického myslenia nielen v Spojených štátoch, vyzýva? A prečo? A prečo práve teraz? Čo sa s filozofiou *deje*, v akej situácii sa ocitla? Akú budúcnosť má učiteľka a sprievodkyňa láskou k múdrosti pred sebou? A má ju vôbec? Je táto situácia nová, ak áno, v čom, čo sa zmenilo?

Filozofi sa nad možnosťami a hranicami vlastnej aktivity zamýšľajú azda častejšie, ako je to obvyklé v iných vedách¹. Richard McKay Rorty (1931- 2007) – pretože na jeho náhl-

¹ Neraz to vyzerá tak, že filozofia je zaujímavá najmä pre filozofov; v tomto zmysle je však situácia obdobná aj v rôznych iných vedných odboroch, aj keď pri pozornejšom porovnaní filozofie a jednotlivých vie nájdeme

ady sa sústredíme, nebol presvedčený, že filozofia môže zmysluplne jestvovať ako svojrážna konceptuálna *superštruktúra*, ktorá sa pohybuje po nepredvídateľných epistemických trajektóriách bez ohľadu na to, čo sa deje v priestoroch skutočného *kolotania* života ľudí a úžasných, prekvapujúcich, no vedou reflektovaných udalostí naďalej však tajomného kozmu. Bol či hlásil sa k pragmatizmu², resp. k jeho neovariantom, z ktorých jeden aj sám predstavil odbornej verejnosti.

Vo vzťahu k nami vytýčenej téme chceme hneď na začiatku povedať, že – pokiaľ ide o budúcnosť filozofie, resp. ak myslíme na filozofiu a jej možné podoby v budúcnosti, s Rortym spájame *kritickú diagnózu* projektov modernej filozofie³. V Rortyho chápaní, nevybočujúc z rámca filozofie, nejde o svojrázne *mixtum compositum* ľubovoľných neraz nesúrodých a nedostatočne súvisiacich vecí, tém či problémov. Ako (neo)pragmatista sa skôr prikláňa k názoru, že vo vzťahu k nej najlepšie je nezabúdať na to, čo nás spája so svetom – svetom ľudí i vesmírom, že aj tu alebo práve tu je najlepšie začať tým, čo sa nás *dotýka*, čo máme *na dosah*, aby sme si v stále širších súradniciach mysle *siahli* na najvzdialenejšie horizonty – v hraničnej podobe na tie, ktoré sa menia na úvahy metafyzické.

Pred tými je však potrebné mať sa na pozore: ak sa do nich ponoríme svojou myslou, strácame pôdu *pod nohami*, ani jazyk, ani skúsenosť a už vôbec nie veda nám na pomoc neprichádzajú – azda umenie, v ktorom a prostredníctvom ktorého len naozaj vnímavá myseľ nachádza hlbšie spojitosti. Po stáročia v *postgréckej* filozofii vedome udržiavaný zvyk „nahrádzať vyprávanie teóriou ([3], s. 133), teda hľadať *podstaty*, neustále a opakovane sa ponárať do sféry metafyzického bez toho, aby sme čo i len odhadli epistemickú validitu toho, čo a ako *hovoríme* o tom, čo je *po fyzike* – a to všetko napriek

významné rozdiely. To, čo máme na mysli, je spôsob, ako filozofia jestvuje, ako sa mení v čase, aká je dynamika jej vnútorného života. Práve tu nachádzame nemálo odlišností, ak ju porovnávame – súc si vedomí, že s ťažko porovnateľným, teda s myšlienkovou kinetikou v oblastiach, ktoré vznikli oveľa neskôr a nie bez podstatnej(šej) závislosti na filozofii samej.

² „Nejestvuje nijaká *esencia* pragmatizmu, nijaká kľúčová doktrína alebo *téza*, ktorú by všetci pragmatisti prijali...Jestvujú v ňom skôr dôležité, dokonca životne dôležité *tenzie*, jednotliví pragmatisti zastávajú veľmi rôzne, dokonca konfliktné názory. Historicky je často podstatnou otázkou, či jednotlivých mysliteľov považovať za pragmatistov alebo nie; jestvuje *jadro* pragmatistov (napríklad Peirce, James, Dewey, Mead, Addams...) a jestvujú filozofi s pragmatistickými tendenciami a inklináciami, ktorí sú mimo skupiny, ktorá tvorí jadro (napríklad Kant, Wittgenstein, Carnap, Quine, Sellars, Brandon...). Nezriedka je ťažko rozhodnúť, či určitého mysliteľa klasifikovať za pragmatistu“ ([7], s. 15).

³ Rorty sa neraz prikláňa k radikálnym názorom, ktoré – napríklad v tomto prípade na adresu analytickej filozofie – vyslovil H. Putnam, keď prehlásil, že „zdegenerovala na spory medzi rôznymi *nazeraniami* profesorov filozofie na problémy, ktoré nemajú nijaký praktický či duchovný význam“ ([1], s. 49). Čiastočne to rezonuje s tým, čo mal na mysli I. Kant, keď povedal: „Novších filozofov teraz nemožno nazvať tak, aby ich renomé bolo znamenité a trvalé, pretože tu sa všetko mína ako rieka. Čo jeden postaví, iný strháva“ ([20], s. 15).

tomu, že tieto pokusy boli až dosiaľ „notoricky neplodné“ ([3], s. 133) svedčí síce o značnej zotrvačnosti filozofickej tradície, no naznačuje aj to, že je potrebné pristúpiť k zmene. *Postfilozofická* kultúra – k nej Rorty v tomto zmysle predsa len smeruje – sa preto javí ako pokus o prekonanie jej tradičných štandardov, ktoré už nie sú použiteľné v nových podmienkach; kriticizmus vo vzťahu k reprezentacionalistickej epistemológii, esencializmu, vypätému univerzalizmu a podobne však nie je potrebné chápať ako konštatovanie pôvodne vopred nesprávne stanoveného cieľa (napríklad Aristotelom). Len by sme mali byť schopní kriticky sa pozrieť na vlastné postupy a východiská – a azda aj na výsledky. Po viac ako dvoch tisícročiach zdá sa byť Rortymu bližší Demokritov žiak a prvý významný sofista Protagoras z Abdér! Jeho „človek je mierou všetkých vecí“ znie pragmatistom, najmä tým raným, ako zvonivé echo dávnych čias geniálnej gréckej intuície. Uvedomovali si, že človek nachádza všetko *v sebe*, vesmír i Boha, radosť i žiaľ, nádej i beznádej – nie však ako blúzniaci *solipsista* – tvarovanie vonkajšieho sveta, kreovanie jeho foriem a podôb, architektonika diela, ktorého po sebe necháva, nachádzajú svoj pôvod v človeku samom⁴. Boli si vedomí, že filozofia – v minulosti, ale aj tá súčasná, sa sústavne a neúspešne vyrovnáva s otázkami, ktoré by sme mohli označiť ako *insolubilia* – teda neriešiteľné problémy a nezodpovedateľné otázky. Nemysleli si však, že by sme mali ostať iba pri tomto konštatovaní. Filozofia by mala zmeniť seba samu, aby sa s nimi dokázala *vyrovnať* – to však nemusí znamenať *nájdienie* odpovedí na staré otázky – niektoré otázky je možné neklásť! Azda zmenou optiky na seba samu, (znova)premýšlením svojich skutočných možností, hlbším a otvorenejším uvažovaním o *autorovi* týchto otázok a *konštruktérovi* takýchto problémov – o človeku ako subjekte formujúcim predstavu o svete, v ktorom žije a ktorý ho preto aj bytostne zaujíma.

Filozofia – aj podľa neho, nikdy nebola *jedinou* predstaviteľkou lásky *k múdrosti*, i keď práve s ňou sa tento *epiteton ornans* spájal najčastejšie, takže – vo vzťahu k nej – už išlo skôr o *epiteton constans*⁵. V Kantovom duchu usiloval o to, čo mal na mysli slávny köenigsberčan (vo svojom liste Mandelssohnovi z 8. apríla 19776), keď hovoril, že filozofia by nemala byť „fiktívnou vedou“ a už vôbec nie tak „prekliato plodnou“⁶. A na inom

⁴ Povedané s Heideggerom, „v bytnosti džbánú prebývajú nebesá i zem“ ([11], s. 19).

⁵ „Keď si na vrchole hierarchie jednotlivých disciplín prestaneme o sebe namýšľať, keď prestaneme svoju profesionálnu prax stotožňovať s *racionálnym myslením* či s *jasným myslením*, ľahšie pripustíme Deweyovu myšlienku, že naša disciplína si nedokáže stanoviť vlastný program o nič lepšie než inžinierstvo či právna veda. Ak si to pripustíme, dokážeme sa zbaviť predstavy, že vedecký či politický vývoj musí mať nejaký *filozofický základ* – t.j. predstavy, že kultúrne inovácie možno považovať za legitímne až vtedy, keď ich my, filozofi, vyhlásime za autenticky racionálne“ ([1], s. 48).

⁶ Nasledujúci úryvok kladie K. R. Popper ako motto do svojho *Úvodu k Otvorenej spoločnosti a jej nepriateľov*, zv. I. „Nechci skrývať skutočnosť, že mohu pohližet pouze s odporom...na nadutou pompéznost všech těch moudrostí naplněných knih, jaké jsou dnes v módě. Neboť mně úplně vyhovuje, že... přijaté metody musí

mieste upozorňuje ešte na jeden svoj postreh, s ktorým nemusí každý súhlasiť: Ak však niečím byť má, potom skôr a predovšetkým jedným (z mnohých) nástrojov, ktorý nám môže pomôcť pri neľahkom, niekedy riskantnom a dozaista neprestávajúcim zápase o *lepší, bohatsí a slobodnejší svet*⁷. Čo majú robiť *philosophi moderni – noví filozofi*, ak nemajú byť na posmech ako tí, ktorých mal na mysli Albertus Magnus, učiteľ T. vinského, ktorý v 13. storočí takto posmešne označoval tých, ktorí hľadajú *nové*, aj keď lepšie je zostať pri *starom*?

Ako to však dokáže práve filozofia – ak vôbec, uskutočniť? Ako k tomu môže nejako prispieť, čo môže a má robiť? – V tomto úsilí, ak nemá byť odsúdená na neúspech, nemôže ostať osamotená. Má k tomu potrebné vybavenie, disponuje prostriedkami na splnenie akéhokoľvek ambicióznejšieho cieľa, ak v posudzovaní jej výsledkov nebudeme abstrahovať od toho, čo sa deje mimo nej? Filozofia sama nejestvuje len a ani najmä ako svojrázny retrospektívny kultúrno-historický dokument, aj keď sledovaním jej vnútorných myšlienkových pochodov pred nami takýto dokument predstavuje – z jej minulosti sa veľa dozvieme o motívoch i obmedzeniach, ktoré viedli ľudí k úvahám o témach, ktoré v nej objavujeme a neraz sa v údive pozastavujeme nad ich sviežosťou a modernosťou na strane jednej, ale aj nad tvrdošijnosťou, s akou po stáročia odolávajú filozofickej i vedeckej konceptualizácii univerzálne prijateľnej v dobovom obraze skutočnosti.

Pre Rortyho, ale aj pre mnohých iných, minulosť filozofie i vedy svedčia o tom, že dospieť k niečomu definitívnemu je veľmi ťažké, azda nemožné (ak budeme abstrahovať od kognitívnych *trivialít* ...) – vždy sa skôr či neskôr objaví niečo, čo *definitivitu* diskvalifikuje. Zdá sa, že zásobáreň neomylných presvedčení, večných právd, konečných riešení a podobne nemá – prinajmenšom z epistemického hľadiska, oprávnenie. A Rorty (spolu s ostatnými pragmatistami a neopargmatistami) vedel alebo tušil aj to, že nielen že aktuálne nejestvuje, ale nebude jestvovať ani nikdy v budúcnosti – jednoducho preto, že jestvovať nemôže. Narúša ju meniacia sa *architektúra* ľudského vedenia, ktoré sa *reštrukturalizuje*, prvky nestability predstavujú aj *stavebné kamene*, z ktorých sa skladá. Nie sú to stále tie isté, v čase dochádza nielen k ich *re-lokácii*, premiestňovaniu, ale aj k prehodnocovaniu spôsobeného dynamikou neustále sa tvoriaceho *obrazu*⁸ skutočnosti.

donekonečna zvyšovať počet tých pošetilostí a chyb, a že dokonca i úplné zničenie všetkých tých úspechů by nemohlo byť tak škodlivé ako tato fiktívni věda a její prokletá plodnost“ (pozri [16], s. 13).

⁷ Nemalé ťažkosti sú spojené s tým, že síce vieme, aký mal byť –, ak myslíme na uvedenú adjektívu ako jeho želané charakteristiky, nevieme však čím ich naplniť v meniacom sa svete ľudí, ako ich dosiahnuť, na aké *sociálne inžinierstvo* sa spoľahnúť!

⁸ Slovo *obraz* uvádzame v kurzíve preto, že v skutočnosti nejde o *obraz*, filozofia ani veda nie sú v pravom slova zmysle *obrazom* skutočnosti – prekáža tomu miera spoluúčasti poznávajúceho na jeho tvorbe, pri jeho postupnom konštituovaní.

Rortyho úvahy o filozofii, o budúcnosti vo filozofii (teda o tom, ako sa o budúcnosti rozmýšľa vo filozofii) a budúcnosti filozofie (teda o tom, ako by mohla či mala vyzerať v dňoch budúcich) môžeme azda začať spomienkou na podnetné Augustinove úvahy o čase⁹. V jeho interpretácii sa s časom spája ne jeden paradox – okrem iných ten, že minulosť a budúcnosť majú síce rozmer, no nejestvujú; prítomnosť jestvuje, no nemá rozmer, podobá sa svojráznej *singularite*, ktorá síce žije z minulosti, no svoj zrak upiera do dôb, ktoré ešte nie sú – jej vyjadrením je kultúra, tradície, jazyk, veda, umenie, náboženstvo, ktoré, aj keď sa menia, reprezentujú diskkrétnu, teda nelineárnu kontinuitu ľudskej prítomnosti na Zemi a v čase¹⁰. Prítomnosť neustále súčasne *ukrajuje* z budúcnosti, aj keď práve túto charakteristiku nikdy nemôže a nedokáže naplniť. Vždy bude jestvovať niečo, čo sa ešte len stane či môže stať. Filozofie sa čas týka inak ako väčšiny iných oblastí ľudského poznania. Ako na ňu vplýva, ako ju poznamenáva, ako sa mení alebo trvá?

Rorty sa odpovediam nevyhýba, aj keď nie všetky uspokojia všetkých – tak to však už vo filozofii, a možno práve v nej, neraz býva! Ako by on sám odpovedal na otázku, ktorú si pred dva a pol storočím kládol aj J. J. Rousseau: čo majú súčasní a dávni filozofi spoločné, čo má spoločné súčasná filozofia a filozofia v dávnych časoch, napríklad v antickom Grécku za čias Herakleita, Demokrita, Platona či Aristotela? Rousseauovo rezignované tvrdenie, že *moderní* filozofi, medzi ktorými žil, „ničím nepripomínali dávnych filozofov“ ([15], s. 37) nevyznieva ako pochvala tej *súdobej*, pripomína skôr nostalgiu za tým, čo z nej postupom času ubudlo, čo sa k nej – možno predčasne a unáhlene, *pridalo*. Filozofia je každým rokom *staršia* – to je celkom prirodzené, vzťahuje sa to nielen na ňu, je však tým aj *stará* v zmysle strácajúcej sa vitálnej potencie? Stáva sa archívaliou, o ktorú z času na čas ojedinelý intelektuál prejaví osobný záujem, aby sa v nej ponoril do čias, ktoré už nie sú? Zdá sa, že takáto situácia zatiaľ nenastala a azda ani nenastane, a to aj napriek tomu, že niekedy robia filozofi všetko pre to, aby jej hlas boli schopní si vypočúť iba nepočetni členovia svojráznej intelektuálnej *lôže*, ktorá vedome zabudla, že mimo nej kolotá dynamický život plný zvrátov, prekvapujúcich obrátov a vášní. Rorty sa s takouto perspektívou, ktorú si niektorí filozofi pripravujú vo veľkej miere sami, nezmieril – bol presvedčený, že filozofia má budúcnosť, no budúcnosť by s ňou len ťažko bolo možné

⁹ Aurelius Augustinus a 24. kapitola jeho slávnych *Confessiones* (pozri [12], s. 391 a n).

¹⁰ Zdá sa, že práve kultúra v najširšom zmysle slova je oným povestným *tmelom*, ktorý tak naliehavo hľadal J. W. Goethe, keď sa usiloval odpovedať na otázku, čo spája ľudí, čo ich dokáže udržať *pohromade*, čo im dáva nádej, že budúcnosť ľudí *neskončí*, že naopak, *nastane* – a to na základoch, ktorých podobou je ľudská kultúra.

spájať, ak by sa sama nezmenila. Možností je stále ešte dosť, výber medzi nimi je však obmedzený a stále užší.

Prikláňa sa preto skôr k názoru, že filozofia sa aj vďaka pragmatizmu a jeho raných i súčasných predstaviteľov sa predsa len mení a nadobúda vitálnejšie podoby – predovšetkým preto, že sa zmenili podmienky, v ktorých je formulovaný jej súčasný obsah, že sa významne zmenila úroveň ľudského vedenia, ktorým disponujeme. Asi najdôležitejšou okolnosťou je však fakt, že sa ocitla v oveľa *konkurenčnejšom* prostredí v porovnaní so situáciou kedykoľvek v minulosti – zdá sa, že už oddávna sa posúva v dominancii vlastných interpretácií v porovnaní s tými, ktoré ponúka prudko akcelerujúca veda¹¹. Rorty sa k tomu vyjadruje, keď nám pripomína: „Od Kanta si filozofia vytýčila úlohu poskytovať kultúre stály neutrálny rámec; tento rámec sa buduje okolo rozlíšenia medzi skúmaním reálneho, t. j. disciplínami, ktoré kráčajú po *bezpečnej ceste vedy*, a ostatnou kultúrou“ ([2], s. 226). Filozofia teda nekráča *po bezpečnej ceste vedy*, je súčasťou *ostatnej kultúry*, s ňou zdieľa svoj osud¹².

Na otázku „Čím filozofia je?“ odpovedá Rorty prostredníctvom autorít¹³, ktoré pre dvadsiate storočie považuje vo filozofii za najväčšie, a odpovedá nepriamo, teda skôr tým, čím filozofia nie je, keď píše: „Traja filozofi, ktorých považujem za najvýznamnejších filozofov tohto (20.-teho – pozn. F.M.) – Wittgenstein, Heidegger a Dewey – sú v mnohom odlišní, ale jedno mali spoločné: pochybovali o tom, že by filozofia bola druhom poznania a že by mala prinášať nové poznatky¹⁴. Podľa nich úlohou filozofie je

¹¹ Aj keď to neradi priznávame, nie je možné dlhodobo ignorovať názor, ktorý v dobe pred takmer 80-mi rokmi vyslovil J. Dewey: „Vzťah k predošlým intelektuálnym problémom chladne; myšlienky, ktoré rozpaľovali, vädnú; to, čo bolo naliehavé, zdá sa byť vzdialeným. Ľudia hľadajú iným smerom, ich niekdajšie nejasnosti už neexistujú, úvahy sa rozplynuli ako čosi zanedbateľné. Predchádzajúce problémy možno neboli vyriešené, ale to už nie je až také súrne“ ([13], s. 366).

¹² Na tomto mieste sa nám žiada dodať, že ani veda nekráča po naozaj bezpečných cestách, aj ona si nemôže byť istá takmer ničím, čo v danom paradigmatickom rámci sa takým zdá byť. A naopak, nebezpečenstvá na cestách filozofie nemusia byť natoľko aktuálne, ak ona sama o nich vie, ak si ich uvedomuje a netvári sa, že nejestvujú.

¹³ „Vo svojich prácach“ – hovorí Rorty – „sa pokúšam zmiešať trochu z Heideggera, trochu z Wittgensteina a mnohé z Deweyho“ ([1], s. 10). Nám však v našej štúdii nepôjde o výklad Rortyho filozofickej pozície – to je úloha pre iný typ textu, pôjde nám iba o názory vztahujúce sa na chápanie filozofie samej, čosi ako „How I see philosophy“ v predstavách Rortyho.

¹⁴ Ľudia z mimofilozofického prostredia len ťažko dokážu pochopiť, že filozofia nie je *druhom poznania*. Čo teda obsahujú neraz veľmi objemné filozofické práce, o čom sa v nich hovorí, čo ponúkajú svojmu čitateľovi? Na čom je založená ich *múdrosť*, ktorej sa ako napriek uvedenému filozofia a filozofi nechcú vzdať? V Platonových dialógoch, Aristotelovej *Metafyzike*, v Descartovej *Rozprave*, v Kantových *kritikách*, Heglovej *Logike*, Schopenhauerovom *Svete ako vôli a predstave*, vo Wittgensteinovom *Traktáte* či Husserlovej *fenomenológii* nie je priamo alebo nepriamo obsiahnutý nijaký *druh poznania*?

skúmať svoje vlastné dejiny¹⁵ a to, ako tieto dejiny ovplyvňujú naše súčasné predstavy o nás samých“ ([1], s. 9).

Ak filozofia nie je *druhom poznania*, čím potom je? Aký je jej vzťah k mape ľudského vedenia? A čo vlastne robí filozof, keď konštruuje vlastné postoje a stanoviská? A – ne-menej dôležitá, aj keď filozofmi samými niekedy podceňovaná otázka: ako je filozofia vnímaná mimo svojich vlastných *aktivistov*¹⁶?

V tomto zmysle, ak budeme (a inú možnosť nemáme) brať vážne Rortyho zmienku o tom, čo spája ním preferovanú *veľkú trojku* filozofie dvadsiateho storočia – teda Wittgensteina, Heideggera a Deweyho, pokiaľ ide o minulosť, filozofia sa má venovať nanajvýš skúmaniu *vlastných dejín*, teda nie *minulosti historikov*, jej spätný pohľad sa upiera na seba samu, a to predovšetkým *s jediným cieľom*, síce s viacerými možnými, ale aktuálne často naozaj jediným – skúmať, *ako tieto dejiny ovplyvňujú naše súčasné predstavy o nás samých* ([1], s. 9). *Philosophiae perennis*¹⁷ – v Rortyho optike, by mohla byť pochopená ako hľadanie tých ňou kladených otázok, ktoré odolávajú času, no nestrácajú svoju aktuálnosť. Inak povedané, má zmysel klásť si ich znova a znova! Nevedno dokedy, no nateraz ich aktuálnosť narušená nie je. Zdá sa, že ich aj on, inšpirovaný uvedenou trojicou svojich kongeniálnych predchodcov, stotožnil s otázkami, ktoré sa týkajú predstáv o nás samých. Ich spoločným menovateľom sme my sami.

Uvedený imperatív – „sústredme sa na vývoj našich predstáv o sebe samých“ – v sebe obsahuje zjavný antropologický rozmer. V prenesenom zmysle potom všetko smeruje k človeku, k predstavám o nás samých, k ich vývinu – teda nie k vývinu človeka samého,

¹⁵ Svoje vlastné dejiny skúmajú aj iné vedecké disciplíny – tento výskum však spravidla nerobia predstavitelia, ktorí svojou aktivitou prispievajú k rozvoju vlastnej disciplíny – napr. fyziky, matematiky, biológie či logiky, uskutočňujú ho špecialisti na dejiny vedy, teda historici so špeciálnym objektom či predmetom skúmania.

¹⁶ Spomeňme aspoň R. Feynmana (1918-1988), fyzika, nobelistu (1965) a skvelého vedca schopného nielen vidieť, ale aj zrozumiteľne hovoriť o zložitých veciach ľudského poznania. Rorty bol jeho mladším súčasníkom, vzájomne o sebe vedeli a nepohybovali sa na opačných stranách názorov na povahu a možnosti ľudského poznania. Feynman v nami sledovaných súvislostiach napísal: „Můj syn chodí na prednášky z filozofie a večera večer jsme něco hledali ve Spinozovi – ty úvahy byly přímo dětské. Hemžilo se to tam tou jeho substancí a atributy, přezvykovaní těch bezvýznamných slov pořád dokola – začali jsme se smát. Jak jsme si to mohli dovolit? Takový velký nizozemský filozof a my se smějeme. Protože to jeho filozofování bylo neomluvitelné. V té samé době žil Newton a Harvey – byli tu lidé, kteří pracovali vědeckými metodami a posunovali vědění vpřed... Já vím, lidé si ho vážili, protože měl odvahu klást si závažné otázky, ale člověku nepomůže mít odvahu se ptát, když na ty otázky nedovede odpovědět... Nemám nic proti filozofii, ale nabubřelost mi jde na nervy. Kdyby se nebrali tak strašně vážně!... Kdyby řekli, že si jenom *myslí*, že je to tak a tak... Ale tohle dělá jenom pár z nich“ ([17], s. 257-258).

¹⁷ Uvedený termín bol zavedený v polovici 16. storočia (Steuchen) na označenie toho, čo majú spoločné stredoveká scholastika s filozofickou školou v Padove. Neskôr sa používal v rôznych významoch – napríklad Leibniz ho použil na označenie validných elementov počas celej histórie filozofie, o ktorých bol presvedčený, že vďaka nim je tento systém kontinuálny.

ale k vývinu našich vlastných predstáv o nás samých. To vôbec nie je málo! Pravda, iba vtedy, ak by následným krokom bolo prekročenie hraníc úzkeho filozofovania do sveta *vita activa* – aktívneho, *žitého žitia*.

Filozofia v postgréckom období svojej existencie to robí neustále – z viacerých dôvodov sa ako k učiteľom múdrosti k nim vracia, aby nanovo premyslela ich postoje a hľadala odpovede na otázky, ktoré položili – sebe, a zdá sa, že aj generáciám budúcim. No mali by sme si uvedomiť aj to, že „ak by sme začali porovnávať, našli by sme oveľa viac rozdielov ako podobností a je dosť pravdepodobné, že by sme s nimi nechceli meniť“ ([18], 72) – to pokiaľ ide o východiská tvoriace pozadie otázok, ktoré si kladieme rovnako ako oni. Navyše, „v jednej veci sme však Grékov *neprevýšili*; dodnes si kladieme rovnaké otázky ako oni; za vyše dvetisíc rokov sme sa naučili, ako sa vyhnúť mnohým chybám pri premýšľaní o mieste človeka v usporiadaní vecí, ktorým hovoríme *svet*; ale nemôžeme povedať, že máme k dispozícii lepšie odpovede na otázky našej existencie“ ([18], 72). Otázka, ktorá sa v tejto súvislosti vynára sama, znie: Ak nemáme lepšie odpovede na otázky sformulované ranými Grékmi, kde máme hľadať príčinu tohto stavu? Sú tieto odpovede principiálne nedostupné? Mýlia sa filozofi, ak ich napriek všetkému kladú? Čo vyplýva z faktu, že – ako sa zdá, ani v budúcnosti sa *lepších* odpovedí nedočkáme?

Na minulosť nespomínáme len preto, že sama osebe môže byť zaujímavá, vraciame sa k uplynulým udalostiam, zamýšľame sa nad možnosťami, v ktorých sa odohrávali – prečo tak a nie inak, *znovupremýšľame* východiskové, argumentačné a logické súvislosti prijímaných postojov. No robíme tak najmä v presvedčení, že minulosť je schopná niečo *pridať k prítomnosti*, rozšíriť, obohatiť ju¹⁸. Predstavy o nás samých nie sú nemenné, skôr naopak, návratom do minulosti filozofie dokážeme sledovať okolnosti ich vzniku, argumentačnú presvedčivosť, prijímať alebo odmietajúť ich, no ľahostajní neostávame. Stačí to však na to, aby „filozofi dokázali vysvetliť kolegom z iných disciplín i spoločnosti vôbec, ako si vlastne zarábajú na živobytie?“ ([1], s. 236) Rorty je presvedčený, že – ak vôbec, išlo by nanajvýš o *minimálny* program, ktorý by neuspokojil ani filozofov samých.

Filozofia, aspoň podľa charakteristiky Deweyho, ku ktorému mal R. Rorty blízko, je *neobyčajne konzervatívna* – ani nie tak ponukou riešení, ako lipnutím na problémoch... je potrebné „pokročiť v emancipácii filozofie od príliš intimného a exkluzívneho pripútania sa k tradičným problémom“ ([13], s. 366-367), čo má znamenať predovšetkým reorientovať ju skôr na otázky o „autentickosti problémov v podmienkach súčasnej vedy a spoločenského života... ak si zmena správania a rozvoj poznania niekedy vyžadovali

¹⁸ Pravda, „prístupovať k dávny m vieram a tradíciám ľudstva, akoby to boli pokusy o vedecké vysvetlenie sveta... znamená dopúšťať sa veľkej chyby... materiál, z ktorého nakoniec vzniká filozofia, nemá do činenia s vedou ani s vysvetľovaním; je obrazný, symbolický... ([9], s. 88).

ochotu vzdať sa nielen starých riešení, ale aj starých problémov, tak je to teraz“ ([13], s. 367). Neznamená to „prudko sa odvrátiť od všetkých tradičných otázok – to je nemožné, bola by to priam pohroma pre toho, kto by sa o to pokúsil“ ([13], s. 367).

S revitalizáciou filozofie však niekde treba začať – pragmatisti, jeho zakladatelia a Rorty o niečo neskôr, začali kritikou skúsenosti: „... skúsenosť vo svojej živej podobe je experimentálna, je snahou zmeniť to, čo je dané, je charakterizovaná projekciou, krokmi do neznáma, a spojenie s budúcnosťou je jej najvýraznejšou črtou“ ([13], s. 368). A pokiaľ ide o budúcnosť filozofie samej, potom *dostatočne veľká úloha*, ktorá stojí pred ňou a ktorú by mala splniť, resp. aspoň sa o to pokúsiť, je „uplatniť silu inteligencie, uveriť v ňu a predstavovať si budúcnosť, ktorá je projekciou žiaduceho v súčasnosti a vynaliezanie inštrumentára na jej realizáciu – v tom spočíva naša spása“ ([13], s. 402-403). Práve toto je viera, ktorú je potrebné *nielen pestovať, ale aj artikulovať* – povedané slovami J. Deweyho. Pre filozofiu je to *dostatočne veľká úloha*, ktorú si R. Rorty osvojil a svojím filozofickým odkazom aj vrchovato naplňal. Aká však bola Deweyho predstava o *rekonštrukcii* filozofie, čo je pre ňu naozaj *dostatočne veľká úloha*, ako má vyzeráť v budúcnosti a ako sa má vyrovnáť s faktom, že v mozaike aktuálneho poznania už nie je možné hovoriť o jej dominancii, ako tomu bolo v dávných dobách jej pôvodného, prvotného formovania v antickom Grécku?

V tejto súvislosti sa môžeme oprieť o názory z Deweyho programovej štúdie *Reconstruction in Philosophy* (1920). Život bez otázok – pripomína Dewey Sokratovu myšlienku – „nie je pre človeka“ ([9], s. 93), otázky samé však nepostačujú, potrebujeme aj primerané odpovede. Od samého začiatku sú však vo filozofii, ale nielen jej, práve s nimi spojené nemalé ťažkosti: filozofia sa „nevyvíjala bez predsudkov“ ([9], s. 95), – ten najväčší spočíval azda v tom, že si nebola ochotná priznať hypotetický, pravdepodobnostný charakter svojich názorov. V Deweyho optike bolo jej cieľom rozumovo vysvetľovať to, čo bolo obsiahnuté v „predchádzajúcich formách prijatých vier a tradičných zvykov... mala využiť podstatné mravné jadro z ohrozených tradičných vier minulosti“ ([9], s. 93). Navyše, „aj v tom najlepšom prípade ukázala filozofia sklon premrštené lipnúť na sústave kvôli nej samej a prehnane si nárokovala istotu... málo filozofov bolo dosť odvážnych, aby priznali, že filozofia sa môže uspokojiť len s niečím pravdepodobným¹⁹“ ([9], s. 93). Vy-

¹⁹ Podobne sa vyjadruje W. James, podľa ktorého filozofia je *videnie*, jej hlavnou úlohou „zbavovať ľudský rozum zaujatosti a predsudkov, obohacovať vnímavosť človeka k okolitému svetu“ ([9], s. 95).

zerá to tak, ako by sa filozofia nemohla pochváliť ničím iným okrem hypotéz pokiaľ ide o povahu jej odpovedí, no o to väčšou neochotou priznať si to²⁰.

Zdá sa, že Rorty, pokiaľ ide o filozofiu samu, sa nemienil stotožniť so stanoviskami *skeptikov*, keď uvažoval o jej súdobých možnostiach a situácii, no nepodceňoval naliehavú potrebu jej revitalizácie. Zdá sa však, že situácia – ak máme na mysli jej súbežnú existenciu s vedou, predsa len nie je tak jednoznačná, čo si uvedomovali obaja Rortyho preferovaní predchodcovia – minimálne L. Wittgenstein a J. Dewey. A obaja – Wittgenstein (ten priamo u L. N. Tolstého v *Traktáte* –) i Dewey (ten skôr prostredníctvom *Essays in Sociology* Maxa Webera z roku 1946) sa zhodujú na tom, že budúcnosti filozofie nahráva Tolstého jasne vyjadrené stanovisko, že „... veda je bezvýznamná²¹, pretože nám neodpovedá na *našu* otázku, ktorá je pre nás jedinou dôležitou otázkou: čo máme robiť a ako máme žiť“? ([8], s. 477).

Zdá sa, že Rortymu nemožno uprieť nemalú schopnosť vidieť súvislosti v zložitej mozaike názorov prezentovaných súčasnými filozofmi a tými, ktorí – súc zo vzdialenejšej i nedávnej minulosti, vypĺňajú scénu, ktorá ponúka svojrázne intelektuálne predstavenie²² plné zvrátov a prekvapení. Usiluje sa sformulovať argumenty, aby sa k aktuálnemu, teda súčasnému filozofickému výskumu, ktorému hrozí, že bude celkom ignorovaný zvyškom akademickej obce i verejnosťou, nepristupovalo ako „k čudnému, hoci pomerne milému prežitku“ ([1], s. 236), aby filozofi nemuseli stále ťažšie vysvetľovať, „čím si vlastne zarábajú na živobytie“ ([1], s. 236). Pokiaľ ide o ním často spomínanú a v jeho úvahách dominujúcu trojicu najvplyvnejších filozofov minulého storočia, stručne uvedieme ich projekcie vzťahujúce sa na filozofiu samu – zaujímať nás budú len názory vzťahujúce sa na možnosti filozofie v budúcnosti, a to bez jej bližšieho časového vymedzenia.

²⁰ Dewey však nehýri negatívnou kritikou na adresu tradičnej filozofie, len nabáda, aby sme si uvedomili, aké boli jej ozajstné možnosti. Z nich nakoniec vyplynie aj to, ako by mala vyzeráť v budúcnosti. Jej najväčšou devízou má byť

- tríbenie ideí ľudí, pokiaľ ide o spoločenské a mravné zápasy ich vlastných dní;
- vzdanie sa miery neplodného monopolu hovoriť o Absolútnej a Poslednej skutočnosti, nájde odškodnenie v tom, že bude osvecovať mravné sily, ktoré hýbu svetom a prispievajú k ľudskému snaženiu o dosiahnutie usporiadanejšieho a rozumnejšieho šťastia ([9], s. 97).

²¹ Samozrejme, že všetci, vrátane L. N. Tolstého, Wittgenstein, Dewey a Rorty však naisto, si nemysleli, že *veda je bezvýznamná*. Platí to len o niektorých otázkach, na ktoré nedokáže odpovedať – no ona si tieto otázky ani nekladie, nepatria do jej kompetencie, necháva ich *bokom*, vedome od nich abstrahuje.

²² Vo *Filozofii a zrkadle prírody* – svojom *opus magnum* sa Rorty vyjadruje k viac ako dvestoštyridsiatim autorom. Poznávame, že Kant v *Kritike čistého rozumu*, v diele oveľa rozsiahlejšom, si vystačil s tridsiatimi štyrmi. Svedčí to azda len o tom, že dochádza k zmene technológie konštruovania filozofického textu – Rorty je verný svojej predstave, že filozofia sa vo väčšej miere vracia k sebe samej, aby sme v jej sprostredkovaní zistili, ako prechádzajúci aj súčasní filozofi ovplyvňujú nielen naše súčasné predstavy o nás samých, ale aj o našich možnostiach, spomedzi ktorých volíme.

Zásadný význam spájame s Heideggerovou krátkou štúdiou²³ „*Koniec filozofie a úloha myslenia*“, ktorú po *opakovaných návratoch* k otázke, ktorú v inej podobe vyslovil v diele *Bytie a čas* vydáva pred viac ako 80 rokmi. Sám autor ju chápe ako „pokos o zamyslenie, ktoré zostáva pri pýtaní sa“ ([10], s. 7). Po otázke „Do akej miery je v súčasnej dobe filozofia na konci?“ kladie vzápätí ďalšiu: „Čo tým chceme povedať, keď hovoríme o konci filozofie?“ – Heidegger sa nedomnieva, že v tomto prípade môžeme hovoriť o *konci* v negatívnom zmysle, nehovorí o tom, že filozofia *prestane* jestvovať, že sa vytratí z horizontu zmysluplných aktivít, že ostane len udalosťou európskeho a svetového myslenia, ktorá sa ponára hlbšie a hlbšie do minulosti. Vzhľadom na to, že „filozofia je metafyzika“ ([10], s. 7), „reč o konci filozofie znamená završenie metafyziky; završením sa však nemieni dokonalosť v tom zmysle, že by filozofia (teda metafyzika – F.M.) musela na svojom konci dosiahnuť najvyššiu dokonalosť²⁴. Heidegger pripomína, že slovo *koniec* je možné chápať časovo i priestorovo – vo vzťahu k filozofii uprednostňuje dosiahnutie *konca* ako *miesta* – „koniec filozofie je miesto, také, v ktorom sa celok jej dejín zhromažďuje do svojej krajnej možnosti – koncom ako završením sa mieni toto zhromaždenie“ ([10], s. 9). Podstatné však v našej súvislosti – zdôrazňuje Heidegger – je, že „zabúdame, že už v období gréckej filozofie sa objavuje jedna z rozhodujúcich črt filozofie: je to vytvorenie vied vo vnútri obzoru, ktorý filozofia otvorila; vytvorenie vied je súčasne ich odpútaním sa od filozofie a zriadením ich svojbytnosti; tento pochod patrí k dovŕšeniu filozofie; jeho rozvíjanie je dnes vo všetkých oblastiach súcna v plnom prúde; vyzerá to len ako rozpúšťanie filozofie, ale v skutočnosti je jej dovŕšením“ ([10], s. 9). Prostredníctvom vied, ktoré začali svoju existenčnú púť vo filozofii, hlboko v jej útrobách – niektoré kratšie, iné dlhšie – sa nepriamo, teda ich prostredníctvom „filozofia stáva empirickou vedou o človeku... táto veda zodpovedá určeniu človeka ako konajúcej spoločenskej bytosti“ ([10], s. 9).

Heidegger tu vyslovuje radikálnu myšlienku, ak myslíme na *časovosť* filozofie: „Rozvíjanie filozofie do samostatnej, medzi sebou však stále rozhodnejšie komunikujúce vedy, je legitímnym dovŕšením filozofie. *Filozofia v súčasnej epoche končí* (zdôraznil F.M.). Svoje miesto našla vo vedeckosti spoločensky konajúceho ľudstva... Vedy vysvetlia všetko, čo v ich stavbe pripomína ich pôvod z filozofie, podľa pravidiel vedy, t.j. technicky... Koniec filozofie sa ukazuje ako triumf riaditeľného ustanovovania vedecko-technického

²³ Heidegger, M.: *Konec filosofie a úkol myšlení*. Český preklad I. Chvatíka bol publikovaný v rovnomennej publikácii v edícii *OIKOYMENH*, Praha 1993.

²⁴ „Nemáme nijaké právo hodnotiť týmto spôsobom; chýba nám akékoľvek kritérium, ktoré by dovoľovalo oceňovať dokonalosť jednej epochy metafyziky voči inej“ ([10], s. 9),

sveta a tomuto svetu zodpovedajúcemu spoločenskému usporiadaniu²⁵. *Koniec filozofie znamená: počiatok svetovej civilizácie založenej v západoeurópskom myslení*²⁶ ([10], s. 9). O jej budúcom trvaní nemôžeme povedať nič alebo len málo určitého, vylúčiť nie je možné ani skeptické až veľmi skeptické scenáre, ak myslíme na civilizáciu ako špecifickú objektiváciu vo filozofii zrodeného a filozofiou inšpirovaného vedenia. Veda i filozofia tak vystupujú ako rôzne, no vzájomne súvisiace a navzájom sa inšpirujúce stránky ľudského myslenia, ktoré sa *zvonkajštuje, objektivuje* v podobe prudko akcelerujúceho vedenia a na neho nadväzujúce zmeny, ktorých podobu máme pred sebou v meniacom sa prostredí, v ktorom sa odohráva náš každodenný život, v jeho vybavenosti technickými prostriedkami, ktoré ho však nemusia vždy aj *zlepšovať*.

Rorty sa necháva Heideggerom inšpirovať, no zdá sa, že v mnohom s ním v týchto súvislostiach nesúhlasí. „Ja však čítam Heideggera ako ďalšieho zo zástupu postáv, ktoré Nietzsche nazýval *asketickí kňazi*“ – píše Rorty v štúdiu *Heidegger, Kundera a Dickens* ([3], s. 134). Nie sú to *neužitoční* ľudia, naopak, dokážu sformulovať ciele, bez nich by nejestvovala podstatná časť kultúry, a práve oni „umožňujú kultúram, aby sa zmenili, aby sa vymanili zo svojej tradície a aby sa im otvorili dvere do predtým nemysliteľnej budúcnosti“ ([3], s. 140). Neboli však neomylní! Rorty so silným vzdorom vyjadruje svoj nesúhlas s Heideggerom: „predovšetkým chcem protestovať proti snahe považovať Heideggerovu charakteristiku Západu za tú zaručene pravú“ ([3], s. 134). Namíeta proti možnému dôsledku podľahnutia kúzlú Heideggerovej argumentácie, že „Západ vyčerpal svoje možnosti“ ([3], s. 134). Hlbinným pozadím Rortyho úvah je práve presvedčenie, že disponujeme dostatočným arzenálom nástrojov, ktoré nie sú v zhode s takýmto falošným proroctvom. Filozofia, ktorá sa nebude obávať navliecť si novým šat, je jedným z nich – a možno nielen dôležitým, ale azda aj najdôležitejším.

²⁵ Heidegger sa vyjadruje k možnosti, ktorú si dnes len ťažko dokážeme predstaviť: „Máme tu na mysli možnosť, že svetová civilizácia. Začínajúca sa až teraz, raz prekoná svoj vedecko-technicko-industriálny charakter ako jedinú normu na prebývanie človeka na svete – nie síce sama zo seba a skrz seba, ale z pripravenosti človeka pre určenie, ktoré vždy, či už počuté alebo nie, hovorí do ešte nerozhodnutého údely človeka. Rovnako neisté zostáva, či bude svetová civilizácia skoro náhle zničená alebo sa upevní dlhým trvaním, ktoré nespočíva v tom, čo zostáva, ale trvaním, ktoré sa zariaďuje v pokračujúcom striedaní toho, čo je vždy najnovšie“ ([10], s. 15).

²⁶ Na inom mieste na toto téma hovorí: „Výrok *Filozofia je svojou bytnosťou grécka* – nehovorí nič iné, než že Západ a Európa sú vo svojom najvnútornejšom dejinnom vývoji *pôvodne filozofické*. Svedčí o tom vznik a moc vied. Vedy mohli dnes vtlačiť špecifický charakter dejinám človeka na celej zemi práve preto, že pochádzajú z najvnútornejšieho. T.j. filozofického behu západoeurópskych dejín“ ([11], s. 109).

Zdá sa, že Rorty, pokiaľ ide o filozofiu samu, sa nemienil stotožniť so stanoviskami *skeptikov*²⁷, keď uvažoval o jej súdobých možnostiach a situácii, no nepodceňoval naliehavú potrebu jej revitalizácie. Zdá sa však, že situácia – ak máme na mysli jej súbežnú existenciu s vedou, predsa len nie je tak jednoznačná, čo si uvedomovali obaja Rortyho preferovaní predchodcovia – minimálne Wittgenstein a Dewey. A obaja – Wittgenstein (ten priamo u L. N. Tolstého v *Traktáte* –) i Dewey (ten skôr prostredníctvom *Essays in Sociology* Maxa Webera z roku 1946) sa zhodujú na tom, že budúcnosti filozofie nahráva Tolstého jasne vyjadrené stanovisko, že „... Veda je bezvýznamná²⁸, pretože nám neodpovedá na našu otázku, ktorá je pre nás jedinou dôležitou otázkou: čo máme robiť a ako máme žiť“? ([8], s. 477).

A aká je budúcnosť filozofie, ktorá už našla svoje *dovršenie*, dospela ku svojmu *koncu*? – Tu je Heidegger už oveľa menej presvedčivý, aj keď nerezignuje – naopak, vyzýva nás, aby sme sa aj za cenu blúdenia, vytrvalo učili *remeslu myslenia*. Odvoláva sa na Aristotelovu IV. knihu jeho *Metafyziky* (1006a nn): „Je to totiž nevzdelanosť, ak nenahliadame, pre čo je potrebné hľadať dôkazy a pre čo to nie je potrebné“ ([10], s. 35) – to sú slová dávneho Gréka, ku ktorým dodáva: „Tieto slová si žiadajú starostlivé zamyslenie – nakoľko nie je ešte rozhodnuté, akým spôsobom má byť to, čo nepotrebuje žiadny dôkaz, skusované, aby sa stalo prístupné myslí“ ([10], s. 35). A to by mohol byť priestor pre filozofiu v budúcnosti! Treba však ešte chvíľu počkať – „dnešné myslenie ešte nenašlo svoju jednoznačnú cestu; stretávame sa len s rozmanitým ladením myslenia; stoja tu proti sebe na jednej strane pochybnosť a zúfalstvo, na druhej strane slepá posadnutosť nepreverenými princípmi“ ([11], s. 131). Rorty sa však s veľkým očakávaním takto vymedzených *nových začiatkov* neponáhla súhlasiť.

Posledným z trojice *veľkých*, ktorých Rorty spomína, je L. Wittgenstein. Pokiaľ ide o minulosť a budúcnosť filozofie samej, vyjadruje sa tento novátor zreteľne a nedvojznačne, aj keď si veľa starostí s dôkladnou argumentáciou nerobí. Aj v roku 1929, teda takmer desaťrocie po ukončení *Traktátu*, je mu *jeho* spôsob filozofovania „stále ešte

²⁷ Deweyho naliehavé slová (z polovice minulého storočia – Rorty vtedy začínal svoju filozofickú *kariéru*), ktorý pre Rortyho predstavoval kongeniálnu autoritu, si dostatočne uvedomoval: „Len málokto by dnes popieral, že filozofia veľmi stratila na svojej vážnosti a vplyve od čias, keď sa považovala za *vedu vied* a *umenie umení*... úpadok klasickej filozofie ako vedy dokonca spadá zajedno so vznikom prírodných vied ako sú astronómia, fyzika a fyziológia, ktoré nahradili metafyzickú kozmológiu... úpadok filozofie ako vedy sa však nedá porovnať s jej úpadkom ako umenia. V tejto druhej funkcii bola kedysi natoľko výsadná, že mala úplnú kontrolu nad všetkými inštitúciami Západného sveta... vo vzťahu k budúcnosti filozofie je dôležité všimnúť si zmeny, ktoré sa odohrali v oblasti rešpektovania novej vedy“ ([8], s. 366).

²⁸ Samozrejme, že všetci, vrátane L. N. Tolstého, Wittgenstein, Dewey a Rorty však naisto, si nemysleli, že *veda* je *bezvýznamná*. Platí to len o niektorých otázkach, na ktoré nedokáže odpovedať – no ona si tieto otázky ani nekladie, nepatria do jej kompetencie, necháva ich *bokom*, vedome od nich abstrahuje.

a znova nový... no (podľa jeho presvedčenia – F.M.) ďalšej generácii prejde do krvi“ ([5], s. 9). V čom vlastne spočíva? Azda v tom, že ho môžeme chápať ako jeho reakciu na situáciu, ktorú v iných súvislostiach opísal R. Barthes, keď hovoril o filozofii v prvých decéniách XX. storočia a jej obrovskom *hlade po nových ideách*, vášnivom záujme o *novoty*, zmysle pre *zvrät*.

Wittgensteinovi *zmysel pre zvrät* nechýbal. „Bol²⁹ presvedčený, že "pojmu poznania ako vernej reprezentácie, umožnenej zvláštnymi mentálnymi procesmi a pochopiteľnej prostredníctvom všeobecnej teórie reprezentácie, sa treba zbaviť" ([2], 5), čo znamená rezignovať na možnosť sformovať poznanie, ktoré by bolo verným obrazom (kópiou, odtlačkom, ...) skutočnosti. Ak značná časť súčasnej filozofie "zašla tak ďaleko v kritike reprezentácie" (pozri [19], 101), potom Wittgenstein nesporne patril k jej popredným aktivistom. Akceptovať *reprezentacionizmus* ako východisko modernej epistémy znamená podľa Wittgensteina vrátiť sa späť k základom a počiatkom budovania novovekého filozofovania: Wittgenstein (ale aj pragmatisti a Rorty spolu s ostatnými) zastávali názor, že "chápanie poznania ako *problému* a ako čohosi, čo si vyžaduje *teóriu*, je výsledkom chápania poznania ako súboru reprezentácií a že takéto chápanie je produktom 17. storočia" ([2], 115), čo je však, ako sa nazdával, potrebné *prekonať*.

Sám Wittgenstein sa k takémuto *prekonaniu* prepracúva, aj keď spočiatku to tak možno nevyzeralo. Ešte v *Traktáte* ponúka *obrazovú* teóriu možného vysvetlenia vzťahu jazyka a skutočnosti – *obraz* a *zobrazované* síce majú spoločnú formu – logickú formu –, ale výroky ako súčasť jazyka sú iba a nanajvýš *projekciou* sveta, jazyk (ako súhrn všetkých možných výrokov) je v *projektívnom* vzťahu ku svetu. *Projekt* sám osebe však ešte nie je tým, čo je projektované, predstavuje len akúsi *mapu* či *kópiu*, z ktorých sa – ak v nich vieme čítať, dokážeme *čosi* o svete dozvedieť. A už vonkoncom nie sme schopní kauzálne predikovať budúci stav vecí. V humovskom duchu hovorí, že nemôžeme vedieť dokonca ani to, že zajtra vyjde slnko. "To, že ráno vyjde slnko, je hypotéza; a to znamená, *nevieme*, či vyjde" ([6], 6.36311). Nevyhnutnosť v zmysle kauzálnej súslednosti jestvuje *len v jazyku*, nie v skutočnosti, "existuje len *logická* nevyhnutnosť" ([6], 6.37).

Jazyk, ktorý plní deskriptívnu funkciu vo vzťahu k svetu, práve tak ako svet, ktorý sa pokúšame spoznať, *nepatria* subjektu, aj keď patria *k nemu*, obidve sféry sú *nadsubjektívne*. Čo subjektívne je, to je *používanie* jazyka a obraz sveta, ktorý si jeho prostredníctvom utvárame. Sme prevždy v *zakliatí* svojho jazyka, jazykom a v jazyku sme v určitom zmysle *začarovaní*. Ibaže *odkliatie* a *odčarovanie* nie je rozprávkovým príbehom - nepríde *zvonka*, musíme si pomôcť výlučne sami. Celý problém spočíva v tom, že - po-

²⁹ Podľa Rortyho rovnako ako Heidegger a Dewey.

dľa Wittgensteina - "subjekt nepatrí k svetu, ale je hranicou sveta" ([6], 5.632), že "Ja som svoj svet. (Mikrokozmos)" ([6], 5.63), že medzi subjektom a objektom sa hľbí priepasť, do ktorej veľmi ľahko spadne každý, kto nie je ochotný vidieť ju. Mnohí filozofi minulosti do nej podľa Wittgensteina naozaj *spadli*. Neuvedomili si dostatočne, "ako *komplikovaným* spôsobom ľudský duch vytvára obrazy skutočnosti; spôsob zobrazenia je tak komplikovaný, tak nepravidelný, že ho už len *ťažko* môžeme nazvať zobrazením" ([5]), 70).

Práve tu sa otvára priestor pre filozofiu – celkom jednoznačne a kategoricky v *Traktáte* stotožňuje „celú filozofiu s *kritikou jazyka*“ ([6], 4.0031). To, čo tým mieni, vysvetľuje hneď v nasledujúcich častiach³⁰ *Traktátu* (pozri 4.11 – 4.113). Vyplýva z nich, že filozofia nie je *vedením*, no nie je ani *nevedením* – ak niečím je, potom nástrojom, pomocou orého sa učíme lepšie porozumieť spôsobu, ako svoje vedenie či nevedenie formulujeme, najmä však hraniciam, v ktorých sa vôbec môže uskutočňovať – a tie dozaista nie sú *bezbrehé*.

Wittgenstein si nemyslel, že úlohou filozofie je prepracovať sa k *základom poznania*. Transcendentálny subjekt je príliš uzavretý v sebe samom, je príliš limitovaný obmedzujúcimi faktormi, ktoré robia riskantným akékoľvek seba-prekročenie³¹. A tak, podľa R. Rortyho, Wittgenstein (spolu s Heideggerom a Deweyom) "nás voviedli do obdobia *revolučnej* filozofie (v zmysle Kuhnovej *revolučnej* vedy) - prišli s novými mapami terénu (t.j. celej škály ľudských aktivít), kde jednoducho chýbajú znaky, ktoré sa predtým zdali dominujúce" ([2], 6). Záujem o *celok* neustáva, celok sám sa však nepoddáva substanciálnemu uchopeniu, vzdoruje *jednoduchým* univerzalizáciám, *rozpadá* sa ontologicky i noeticky. "Lebo naše myslenie už skoro všade opustilo ideu konečného, posledného základu a namiesto toho uznáva prvotnú mnohosť skutočných i možných svetov, zmyslových tvarov i foriem života, ktoré vystupujú ako opis základného stavu. Možno to dokumentovať filozofickými velikánmi, ako boli Heidegger a Wittgenstein, ďalej podnetmi Derridu a Goodmana alebo Putnama a Rortyho, či detailnými analýzami Foucaulta a Feyerabenda" ([21], 109). Súvisí to s tým, že - napriek kognitívnej agresii - sústavne na-

³⁰ Uvádzame ich znenie: 4.11 – Súhrn pravdivých výrokov je celá prírodná veda... 4.111 – Filozofia nie je jednou z prírodných vied (Slovo *filozofia* musí znamenať niečo, čo stojí nad alebo pod prírodnými vedami., ale nie vedľa nich...). 4.112 – Cieľom filozofie je logické objasňovanie myšlienok. Filozofia nie je učenie, ale činnosť. Filozofická práca pozostáva v podstate z vysvetlení. Výsledkom filozofie nie sú *filozofické výroky*, ale objasňovanie výrokov.

³¹ Preto nielen metafyziku, ale aj epistemológiu v tradičnom chápaní *vynechal* z programu filozofie. Nie preto, že by ich považoval za *nedôležité*, skôr ich chápal - vzhľadom na naše možnosti - ako *nenáležité*. Imperatív pravdivého poznania ho nútil priznať, že k takému poznaniu sa s istotou nemôžeme prepracovať, že sme a zostaneme zajatcami najrôznejších fikcií a vízií, ktoré sú dôsledkom *lahkovážneho*, teda *neuváženého* používania toho jazyka, ktorý síce máme k dispozícii, no ktorému sústavne v hlbokom neporozumení, resp. v nedostatočnom porozumení podliehame.

rážame na hranice našej schopnosti pochopiť svet, úplná kognitívna otvorenosť nie je (a asi ani nikdy) nebude zaručená. Lingvobariéra je len jedným z *idolov*, ktoré sa na ceste poznania objavujú.

A tak nám neostáva než pripomenúť si Wittgensteinovu myšlienku, že „filozofia konštatuje iba to, čo jej každý prizná... nevyvodzujú sa v nej dôsledky... „Musí to byť tak!“ nie je veta patriaca do filozofie“ ([4], 196) aj napriek tomu, že práve takých a podobných je v nej nemálo. Hlboké aspekty nám aj naďalej „*lahko unikajú*“ ([4], 154), ukázať „muche východisko zo sklenej mucholapky“ ([4], 137) sa dnes nezdá byť ľahšie, ako kedykoľvek predtým! No napriek tomu sa o to treba neustále usilovať a hľadať cesty, ktoré by to umožnili. R. Rorty bol jedným z tých, ktorí potrebnú odvahu v sebe našli! Upál sa k filozofickému skúmaniu možností sociálnej nádeje, k širším otázkam transformovania socio-kultúry, pozadie východísk kinetiky aktuálnych ideovo-politických súvislostí, demokracie či – ako by povedal sir Popper – otvorenej spoločnosti a jej hroziacej sebaerózií. A nakoniec, Rorty sa usiloval presvedčiť seba aj ostatných, že B. Russell sa mýlil, keď celkom vážne tvrdil, že moderná filozofia, pragmatizmus nevynímajúc, predstavujú len jednu z foriem „subjektivistického bláznovstva“ ([14], 773). Dozvedieť sa, aký je *svet osebe* nedokážeme, no dokážeme sa zbaviť mnohých ilúzií, ak si to uvedomíme. Pragmatizmu a Rortymu išlo práve o to – prispieť k možnému *zlepšeniu* sveta aj tým, že nebudeme nikoho, a teda ani seba presvedčať, že z *možných* svetov našej budúcnosti sme to práve my, kto pozná ich podobu.

Literatúra

- [1] Rorty, R.: Filozofické orchidey. Kalligram. Bratislava 2006.
- [2] Rorty, R.: Filozofia a zrkadlo prírody. Kalligram. Bratislava 2000.
- [3] Richard Rorty. Výber z esejí. Ed.: Vl. Suvák. Prešov 1997.
- [4] Wittgenstein, L.: Filozofické skúmania. Pravda. Bratislava 1979.
- [5] Wittgenstein, L.: Rozličné poznámky. Mladá fronta. Váhy. Praha 1993.
- [6] Wittgenstein, L.: Tractatus Logico-Philosophicus. In: Antológia z diel filozofov. Logický empirizmus a filozofia prírodných vied. Pravda. Bratislava 1968.
- [7] The Continuum Companion to Pragmatism. Ed.: S. Pihlström. CIPG. London 2011.
- [8] Dewey, J.: Budúcnosť filozofie v našej ére vedy (jej rola nikdy nebola väčšia). In: Malá antológia filozofie XX. storočia. Pragmatizmus. Ch. S. Peirce. W. James. J. Dewey. R. Rorty. Eds.: E. Višňovský a F. Mihina. IRIS. Bratislava 1998.
- [9] Dewey, J.: Rekonštrukcia vo filozofii. In: Antológia z diel filozofov: Pragmatizmus. Realizmus. Fenomenológia. Existencializmus. Epocha. Bratislava 1969.
- [10] Heidegger, M.: Konec filozofie a ťkol myšlení. *OIKOYMENH*. Praha 1993.

- [11] Heidegger, M.: Básnický bydlí človek. *OIKOYMENH*. Praha 1993.
- [12] Aurelius Augustinus. Vyznání. Kalich. Praha 1992.
- [13] Dewey, J.: Potreba obnovy filozofie. In: Malá antológia filozofie XX. storočia. Pragmatizmus. Ch. S. Peirce. W. James. J. Dewey. R. Rorty. Eds.: E. Višňovský a F. Mihina. IRIS. Bratislava 1998.
- [14] Russell, B.: History of Western Philosophy. Georg Allen & Unwin LTD. London 1974.
- [15] Rousseau, J. J.: Prechádzky snívajúceho samotára. Slovenský spisovateľ. Bratislava 2001.
- [16] Popper, K.R.: Otvorená spoločnosť a její nepřátelé I. *OIKOYMENH*. Praha 1994.
- [17] Feynman, R.: Radost z poznání. Aurora. Praha 1999.
- [18] Suvák, Vl.: Antická etika: čo znamená *žiť dobre*. In: Gluchman, V. a kol.: Dejiny etiky I. (starovek až začiatok novoveku). AFPhUP. Prešov 2003. [19] Deleuze, G.: Rokovania 1972 - 1990. Archa. Bratislava 1998.
- [19] Belás, L.: Kant a sociálna dimenzia novovekej filozofie. In: 8. kantovský vedecký zborník. AFPhUP. Prešov 2011.
- [20] Welsch, W.: Estetické myslenie. ARCHA. Bratislava 1993.

Summary

R. Rorty - Philosophy and its possible future

Anyone who, for various reasons Niven philosophy, respectively. Her teaching, the challenge of the above motto may seem surprising. What happens to us that its author, a respected representative of the current philosophical thinking not only in the United States calls? And why? And why now? What is happening with the philosophy of the situation in which it found itself? What is the future of teacher and guide, love of wisdom before us? And is it not? Is this new situation, if so, what, what has changed? Philosophers are the possibilities and limits of their own actions they intend to perhaps more than is usual in other sciences. Richard McKay Rorty (1931 - 2007) – because of his views, the focus was not convinced that philosophy can meaningfully exist as a sort of conceptual superstructure that moves along the trajectories of epistemic unpredictable regardless of what happens in a school of Real life people a wonderful, surprising, but keep it still reflected the events of the mysterious universe. And was reported to pragmatism, respectively to his neovariantom, one of whom introduced himself professionals.

Key words: R. Rorty, philosophy.

Remigiusz Ryziński

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Poland

***Problem podmiotowości osoby
w ujęciu filozoficznym Wojciecha Ślomskiego¹***

Filozofia, której centralnym punktem badawczym jest człowiek staje przed poważnym wyzwaniem, ponieważ nie można na chwilę obecną traktować istoty ludzkiej jako elementu stojącego w oderwaniu od reszty świata. Przed tego typu dylematami stoi współczesna antropologia filozoficzna. Dzieje się tak dlatego, że nauka ta nie może lekceważyć licznych relacji jakie zachodzą pomiędzy ludźmi a światem, czego dowodzą przede wszystkim nauki przyrodnicze, ale nie tylko. Wspomniane nauki, nazywane szczegółowymi coraz częściej i lepiej wyjaśniają zachodzące relacje w świecie zewnętrznym i wewnętrznym człowieka. Zadaniem antropologii jest nie tylko opisywanie wyników badań jakie prowadzą nauki szczegółowe, ale przede wszystkim stworzenie języka, który w uniwersalny sposób przetłumaczyłby je na język filozoficzny, który w porównaniu z „rzeczywistym” językiem naukowym ma charakter wysoce abstrakcyjny.

Zdaniem profesora „*potrzeba wypracowania takiego języka jest wciąż niedoceniana, a filozofowie poprzestają zwykle na sprawdzeniu nauk przyrodniczych pod kątem ich zgodności z określonymi założeniami i twierdzeniami filozoficznymi.*”²

Pierwszym zagadnieniem jest pojęcie świadomości, które posiada wiele różnorodnych znaczeń, z tym że w filozofii występują dwa zasadnicze określenia. Po pierwsze pod pojęciem świadomości należy rozumieć ludzką umiejętność zdawania sobie sprawy z własnego bytu i własnej odrębności w opozycji do otaczającego świata.

¹ Ze względu na bardzo rozległe zainteresowania profesora Wojciecha Ślomskiego a co za tym idzie szeroki krąg publikacji w niniejszym tekście postanowiono skupić się na jednej pozycji książkowej profesora i wydobyć jej podstawę wątki podmiotowości osoby, które są obecne we wszystkich pracach Wojciecha Ślomskiego.

² W. Ślowski, *Człowiek pośród dylematów i wyzwań etycznych współczesności*, Warszawa 2009, s. 50.

Nie mamy dziś pewności, jak pisze profesor Słomski, że umiejętność ta jest przypisana tylko i wyłącznie człowiekowi (możliwe, że posiadają ją także inne zwierzęta). Pewne jest natomiast, że dzięki niej potrafimy oprzeć się mechanizmom, które rządzą żywą materią, a nawet przeciwstawić się poruszającym nią procesom. „Świadomość w tym znaczeniu określa się także mianem świadomości refleksyjnej.”³

Po drugie świadomość określa się, używając w tym celu tradycyjnej terminologii filozoficznej, jako opozycję, która zachodzi pomiędzy pierwiastkiem o charakterze materialnym i duchowym mieszkającym w człowieku. Zdaniem Wojciecha Słomskiego i wielu innych autorów, o czym pisze autor wyraża opinię, że trudno określić konkretne miejsce w mózgu, w którym miałyby mieścić się świadomość. Niemniej jednak jedno jest pewne, że świadomość jest czymś więcej niż tylko produktem, który powstał w wyniku znaczącej współpracy licznych neuronów. Innymi słowy „świadomość jest zatem tym, co w człowieku najbardziej niematerialne i co wymyka się wszelkim próbom scjentyistycznej redukcji.”⁴

Jak wiadomo świadomość jest nie tylko pojęciem używanym w filozofii. Jest także elementem psychologii, dla której staje się czymś na kształt wewnętrznej reprezentacji rzeczywistości, co można tłumaczyć jako jej wewnętrzny obraz. Odnosząc się to tej definicji można powiedzieć, że świadomość ludzka nie jest wytworem ludzkiego umysłu, a raczej jego psychicznej aktywności, które powstaje w chwili jej zetknięcia się ze światem zewnętrznym.

„Z definicji tej wynika również, że należałoby raczej mówić o świadomościach niż świadomości jako takiej, bowiem ów wewnętrzny obraz rzeczywistości zależy zarówno od indywidualnego doświadczenia poszczególnych jednostek, jak i np. od epoki historycznej, w której owa indywidualna świadomość się kształtuje.”⁵

Przy okazji warto zauważyć, że w podobny sposób świadomość była rozumiana przez marksistów, którzy jednak znacznie większy nacisk kładli na zależność świadomości od zachodzących procesów historycznych na przestrzeni dziejów aniżeli na wynikających z osobowości ludzkiej różnicach indywidualnych. Zdanie mówiące, że byt jest wyznacznikiem świadomości na chwilę obecną funkcjonuje w języku potocznym. Jednakże zgodnie z filozofią głoszoną przez marksistów oznaczało to, że społeczna i historyczna rzeczywistość miała charakter pierwotny wobec świadomości, która ostatecznie poddaje się zmianom pod wpływem stosunków społecznych.

³ W. Słomski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 50

⁴ Tamże, s. 51

⁵ Tamże, s. 51

Przy okazji omawiania świadomości, która sprawia, że człowiek staje się podmiotem a nie przedmiotem, należy odróżnić ją od innych pojęć filozoficznych, które mają pozycję kluczową, takich jak rozum czy umysł oraz wszelkie pojęcia pokrewne.

W opinii profesora Słomskiego „*pojęcie umysłu wydaje się mieć szerszy zakres znaczeniowy, gdyż oznacza całokształt indywidualnych władz i zjawisk mentalnych (m.in. pamięć, którą trudno uznać za element świadomości, mimo iż z psychologicznego punktu widzenia jest ona warunkiem świadomości)*. Do zakresu znaczeniowego pojęcia umysł wchodzi także pojęcia rozumu, intelektu, emocji, wyobraźni, intuicji itp., które można rozumieć bądź jako poszczególne i względnie niezależne władze umysłu, bądź jako swego rodzaju konstrukty teoretyczne, możliwe do wyodrębnienia jako przedmioty uświadamiane przez naszą świadomość.”⁶

W chwili kiedy światło dzienne ujrzała *Rozprawy o metodzie i Medytacji o filozofii pierwszej* Kartezjusza, toczy się dyskusja na temat subiektywnej zdolności rozumienia własnego bytu przez świadomość.

Jak się okazuje starania Kartezjusza, który pragnął przekonać ludzi jednoznacznie do istnienia Boga przyniosły więcej szkody w tej materii niż starania jakiegokolwiek innego filozofa, ka twierdzi Wojciech Słomski. Zdaniem profesora „*opierając pewność wiedzy o istnieniu świata na wewnętrznym, subiektywnym przeżyciu własnego ja, Kartezjusz w istocie zdetronizował Boga, który w dotychczasowej filozofii pełnił funkcję gwaranta pewności określonych sądów, i umieścił na Jego miejscu właśnie świadomość. Zwolennik kartezjanizmu nie musiał odtąd odwoływać się do nieskończonej dobroci Boga, która nie pozwoliłaby Mu stworzyć człowieka, nie wyposażając go jednocześnie w zdolność adekwatnego poznania rzeczywistości, i mógł poprzestać na odwołaniu się do swej własnej świadomości, będącej równoprawną podstawą pewności poznania.*”⁷

Idąc dalej za rozważaniami profesora Słomskiego należy zwrócić uwagę, że przykładem teorii, która redukuje otaczającą nas rzeczywistość do jednej świadomości, a jednocześnie zostawia Absolut na miejscu mu przynależnym, jest idealizm subiektywny Berkeleya. Ten ostatni wychodził z założenia, że świat jaki postrzegają ludzie jest niczym innym tylko wytworem ludzkiej świadomości. Jednocześnie świadomość, dzięki której zostaje stworzony świat nie pochodzi od człowieka, lecz od Boga, który daje człowiekowi możliwość uczestniczenia w tym procesie twórczym poprzez przesyłanie przez ludzki umysł strumieni postrzeżeń. Jak podaje profesor Berkeley wychodził z założenia, że jedynymi for-

⁶ W. Słomski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 52

⁷ Tamże, s. 52

mami bytu są idee, do których zaliczył także uczucia, wyobraźnię i ludzkie myśli oraz umysły.

W konsekwencji rozważań Berkeleya można zauważyć, że *„jedynym, co istnieje, są, oprócz idei, umysły, jak wspomniano, znaczenie pojęcia umysłu jest szersze niż znaczenie pojęcia świadomość, niemniej jednak z rozważań wynika, że bytem pierwotnym i podstawowym, od którego zależy ilość i rodzaj pozostałych bytów, jest właśnie świadomość (Boga).”*⁸

Zdaniem profesora Słomskiego teorią, która nosi znamiona elementu pośredniego pomiędzy koncepcją świadomości ludzkiej Kartezjusza a idealizmem Berkeleya jest stworzona przez Kanta filozofia umysłu.

Zgodnie z powyższą filozofią świat o charakterze obiektywnym, pozostający w niezależności od umysłu istnieje, ale jednocześnie umysł jest absolutny, przez co to on jest stworzycielem świata, który człowiek widzi, bada i w którym żyje. Zdaniem Kanta, które przytacza profesor *„świadomość nie jest (...) jedyną władzą umysłu, jest jednak instancją ostateczną, która niejako wieńczy proces tworzenia rzeczywistości, rozpoczynający się w zmysłach.”*⁹

Profesor Słomski zwraca szczególną uwagę na fakt, że podstawowym zagadnieniem, które wiąże się z fenomenem jaki otacza pojęcie świadomości jest kwestia istnienia i statusu ontologicznego świadomości. Zgodnie z dzisiejszymi badaniami, tak jak w filozofii, tak i w psychologii można wyróżnić dwa stojące na przeciwko sobie stanowiska.

Zgodnie z pierwszym z nich, świadomość jest uważana za podstawowy stan psychiczny, który warunkuje zachodzenie innych procesów o charakterze psychicznym. Nie wydaje się w tej sytuacji opinii negatywnych odnoszących się do nieświadomych zjawisk psychicznych, a jedynie uważa się je jako wtórne względem zjawisk świadomych. Jedne z amerykańskich psychologów nazwał świadomość jako gospodarza zachodzących procesów psychicznych.

Zgodnie z drugim stanowiskiem, którego reprezentantami byli między innymi Z. Freud oraz J. Watson, świadomość jest przedłużeniem zachodzących w człowieku procesów nieświadomych, które stają się właściwą sferą procesów psychicznych. Jak uważał Freud świadomość jest człowiekowi niezbędna w walce o przetrwanie w otaczającym go środowisku naturalnym, a przede wszystkim społecznym.

Drugi z reprezentantów J. Watson wychodził z założenia, że pojęcie świadomości nie ma znaczenia dla psychologii z tego względu, że zadaniem jakie spoczywa na tej nauce jest

⁸ Tamże, s. 53

⁹ W. Słomski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 53

badanie zależności jakie zachodzą pomiędzy bodźcem a reakcją na niego, a do tego pojęcie świadomości nie jest konieczne. Ponadto behawioryści sądzili, że nie ma możliwości zbadania świadomości nawet jeżeli takowa istniała.

Jak podaje profesor przeciwko takiemu nastawieniu wysunięto kilka ważnych argumentów. Po pierwsze zauważono, że „nie istnieje żadna prosta zależność pomiędzy stanem świadomości a reakcją na bodźce czy, zachowaniem, bowiem niektórym zachowaniom nie towarzyszą żadne treści świadomości, podczas gdy pewne treści z kolei nie manifestują się poprzez zachowanie. To ostatnie twierdzenie opiera się ponadto na spostrzeżeniu, że ilość i zmienność treści świadomości dalece przewyższa repertuar możliwych zachowań.¹⁰

Podkreślano także, z czym jednak zgadzali się i sami behawioryści, że stany mentalne, do których należy także świadomość, nie są tym samym, co zachowania, a badanie zachowań nie wnosi niczego do wiedzy o stanach mentalnych. Krytycy wysuwali również zarzut, że u podstaw behawioryzmu leży ukryte założenie, na mocy którego każdy opis zachowania odwołuje się do zjawisk mentalnych. Zasadnicza różnica pomiędzy freudowską psychoanalizą a psychologią behawioralną polega na tym, iż ta druga świadomie pomija wszelkie stany i treści psychiczne jako niemożliwe do zbadania metodami naukowymi. Także nieświadome zjawiska psychiczne leżą poza obszarem zainteresowania behawioryzmu.¹¹

Z drugiej strony zarówno psychoanaliza, jak i behawioryzm sprawiają, że świadomość jawi się w ich teoriach jako element, którym z pewnością nie jest. Po pierwsze, jak pisze w swojej pracy profesor Wojciech Ślowski, świadomość uważana jest za barierę, która stanowi granicę dla nieświadomości względem świata zewnętrznego. Po drugie uważana jest za tajemnicze miejsce, które sprawia, że bodźce przemieniają się w reakcję.

Warto zatrzymać się także przy kolejnej ważnej teorii redukcjonistycznej jaką jest darwinizm. Zgodnie z jej zdaniem świadomość umożliwia ludziom przetrwanie w świecie, który został zdominowany przez nieustanną walkę o byt i dobra materialne oraz dobór naturalny. Jak uważają zwolennicy niniejszej teorii świadomość jest dla człowieka niczym innym jak dla innych żywych organizmów cechy fizyczne, zatracone przez ludzi w wyniku zachodzących procesów ewolucyjnych.

Z takim zapatrywaniem nie zgadzają się między innymi kreacjoniści, którzy upatrują w tej teorii zagrożenie dla koncepcji zgodnie, z którą świadomość jest podstawą ludzkiej wolności i moralności. Zdaniem profesora nie można tego wniosku rozpatrywać poważnie, z tego względu, że można zgadzać się z teorią darwinizmu, a jednocześnie wierzyć w istnienie wolności i moralności.

¹⁰ Tamże, s. 54

¹¹ W. Ślowski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 54-55

Jak podają darwińscy świadomość człowieka jest niczym innym jak produktem ubocznym, który pojawił się w związku z rozwojem mózgu, tak jak pojawiła się zdolność mówienia czy zapamiętywania.

W związku z rozwojem nauk filozoficznych pojawiły się także badania nad językiem zwierząt, które są o tyle ważne dla tej dziedziny naukowej, że w miejsce filozofii świadomości zaczęła pojawiać się filozofia języka. Dzieje się tak dlatego ponieważ okazało się, że zwierzęta także posiadają umiejętności pozwalające wytwarzać im znaki konwencjonalne i posługiwać się nimi. Można więc wychodzić z założenia, że może dojść do sytuacji, w której dojdzie do zatarcia jaskrawej granicy, występującej pomiędzy człowiekiem a światem zwierzęcym, choć można sobie przy okazji zadać pytanie czy miałyby to jakieś konsekwencje do refleksji nad badaną świadomością.¹²

Innym problemem związanym ze świadomością człowieka jest nasuwające się badaczom, nie tylko filozofom, pytanie czy można wytłumaczyć fenomen świadomości jako efekt zjawisk fizjologicznych, które zachodzą w ludzkim mózgu. Zdaniem profesora nie można mieć wątpliwości, że za zjawiskami psychicznymi stoją procesy zachodzące w mózgu. Jeżeli tkanka mózgowa ulega uszkodzeniu zjawiska nie występują, co pozwala wysnuć stwierdzenie, że bez niniejszej materialnej bazy świadomość nie będzie funkcjonować.

Jak pisze dalej „*należy poczynić istotne uwagi. Po pierwsze, samo stwierdzenie, że świadomość jest związana z procesami fizycznymi, nie oznacza jeszcze, że jest z nimi tożsama. Nie wiadomo także, na czym w tym przypadku miałyby polegać owa tożsamość, skoro jedynym sposobem stwierdzenia istnienia świadomości jest własna introspekcja badacza lub osoby przez niego badanej. Po drugie, nawet jeżeli przyjmniemy zachodzenie tożsamości pomiędzy świadomością a współdziałaniem neuronów, to samo to spostrzeżenie nie wnosi niczego nowego do naszej wiedzy o świadomości. Oznacza ono jedynie, że błędem jest traktowanie świadomości jako bytu niezależnego od materii i posiadającego zdolność przetrwania także po śmierci organizmu i rozpadzie struktury mózgu.*”¹³

Aby obronić tezę o rozdzielczości mózgu i świadomości przytaczane jest szereg klasycznych argumentów filozoficznych, takich jak stwierdzenie, że człowiek posiada naturę twórczą o podstawie niespotykanej u żadnego innego stworzenia, ponieważ tworzy przede wszystkim samego siebie. Poza tym jest istotą zachowującą się w sposób etyczny, która dąży do osiągnięcia szczęścia i miłości.

¹² Tamże, s. 56 i n.

¹³ W. Słomski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 56

Profesor Słomski wyraża się jednak negatywnie w stosunku do tego rodzaju zapatrywań, ponieważ wszystkie powyżej przytoczone argumenty są „(...) obarczone tym samym błędem, zakładają bowiem to, co ma dopiero zostać udowodnione. Zawierają ukrytą przesłankę, zgodnie z którą wiemy, czym jest materia; z tej wiedzy zaś wynika ponad wszelką wątpliwość, że materia nie potrafi wytworzyć struktury dążącej do szczęścia, prawdy i miłości, zdolnej do poznawania, refleksji o własnym poznaniu, zachowań etycznych itd. Tymczasem współczesna fizyka kwantowa pozwala spojrzeć na materię w nowy sposób, przez co owa przesłanka, przynajmniej dla zwolenników materializmu, staje się nie do przyjęcia.”¹⁴

Zdaniem profesora niezależnie od wielowiekowej tradycji jaka wiąże się z dyskusją dotyczącą istoty świadomości w dalszym ciągu zrozumienie jej pozostaje kwestią subiektywnego spojrzenia i bez wątpienia ciągle budzić będzie ona wątpliwości.

Innym tematem zaprzatającym filozofów jest podejmowany przez nich dyskurs dotyczący wolności, która także określa człowieka w kategoriach podmiotu a nie przedmiotu. W temacie tym można wyróżnić kilka płaszczyzn. Pierwsza z nich związana jest ze sporem jaki podjęli indeterminiści z deterministami w kwestii pytania czy wolność w ogóle istnieje?

Kolejna płaszczyzna dotyczy istoty wolności oraz granice jakie zostały jej wyznaczone.

Jak pokazuje historia filozofii pogląd dotyczący obdarzenia człowieka wolną wolą miał na przestrzeni dziejów tyłuż samo zwolenników jak i przeciwników. Do grona zwolenników indeterminizmu zalicza się między innymi Platona, Arystotelesa, filozofów chrześcijańskich, Kartezjusza, Kanta i wielu innych.

Jak pisze profesor Słomski dla niego „jedną z najciekawszych i, jak się wydaje, najbardziej wpływowych teorii wolności jest koncepcja znajdująca się niejako na styku determinizmu i indeterminizmu, zgodnie z którą wolność to uświadomiona konieczność. Pogląd ten zaistniał we współczesnej świadomości społecznej głównie za sprawą filozofii marksistowskiej, jest on jednak znacznie starszy od marksizmu, wywodzi się bowiem z filozofii stoickiej, pojawia się także w staroindyjskim poemacie Bhadawadgita. W potocznym rozumieniu oznacza on, że wolność (jako działanie niezależne od ograniczeń) sprowadza się do akceptacji warunków zewnętrznych, nad którymi człowiek nie jest w stanie zapanować. Podmiot działający musi więc albo uniezależnić się od rzeczy i zdarzeń zewnętrznych (epikureizm), albo zgodzić się na to, co się zdarza, określając cele własnego działania zgodnie z owymi zdarzeniami. Wszelkie przedmioty zewnętrzne, które mogłyby stać się przedmiotem pragnienia, stanowią źródło potencjalnego zagrożenia dla wolności, nie są one bowiem w pełni zależne od człowieka. Dążyć można tylko do rzeczy, które są w całości zależne od

¹⁴ Tamże, s. 57

człowieka, takimi zaś są jedynie przedmioty wewnętrzne, takie jak myśli, emocje, pragnienia itd.”¹⁵

Inaczej na sprawę wolności patrzeli marksiści, dla których była ona uświadomioną koniecznością. W opinii Marksa, o czym pisze profesor, prawdziwa, autentyczna wolności mogła zaistnieć tylko wówczas, kiedy poznaniu uległy rzeczywiste cele własne. Do poznania tego miał doprowadzić rozwój społeczny i podjęta walka klasowa. Każda z pojawiających się ideologii, z religią na czele, jawiła się marksistą jako rodzaj zniewolenia.

Refleksje filozoficzne doprowadziły w efekcie do pojawienia się pojęcia wolnej woli człowieka. Pojęcie wolności istniało już w filozofii greckiej, o czym przypomina profesor, lecz pojęcie woli pojawiło się dopiero wraz z zaistnieniem zjawiska jakim jest bez wątpienia chrześcijaństwo. Już św. Augustyn „(...) pojmował wolę jako jedną w władz ludzkiego umysłu, charakteryzującą się możliwością chcenia. Najpoważniejszą trudnością związaną z tak zdefiniowaną wolą jest określenie pierwotnego przedmiotu chcenia, bowiem próba wskazania tego przedmiotu wiedzie do regresu w nieskończoność. Owym pierwotnym przedmiotem chcenia nie są określone dobra, które człowiek pragnie osiągnąć, gdyż uprzednio musi pragnąć chcieć osiągnąć owe dobra. Innymi słowy, musi istnieć czynnik, który wprawi wolę w ruch, popchnie ją ku chceniu czegoś, aby zaś ów czynnik zaistniał, musi istnieć także przyczyna tego czynnika itd.”¹⁶

Słomski podkreśla, że filozofię chrześcijańską od funkcjonującej do tej pory filozofii klasycznej odróżnia wprowadzenie w obieg pojęcia, które zmienia sens wolności, a mianowicie pojęcie łaski.

To ostatnie stanowi centralne odniesienie w filozofii św. Augustyna, który pojmuje ją jako rodzaj współdziałania Boga i człowieka, bez którego człowiek nie mógłby funkcjonować na gruncie moralnie dobrym, nie byłby w stanie poznawać prawdziwych idei, które pochodzą od Najwyższego Stwórcy. Oznacza to, że człowiek nie cieszy się wolnością w pełnym tego słowa znaczeniu, albowiem jego wolność zależna jest od łaski.

Wolę można rozumieć także jako dążenie do określonego celu, do którego prowadzą dowolnie wybrane przez człowieka środki. Tak więc celem może być chęć osiągnięcia szczęścia, o czym głosił św. Augustyn, czy też chęć osiągnięcia dobra, o czym wspominał Platon.

Nie są to jedyne poglądy wyrażające się na temat wolności. „Jeszcze inny podział obejmuje wolność działania, myślenia i wiary. Determinizm odmawia człowiekowi także zdolności wolnego rozumowania i wnioskowania, uznając każdą myśl za efekt określonych

¹⁵ W. Słomski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 59

¹⁶ Tamże, s. 60

zdarzeń mentalnych (...). Można wreszcie mówić o wolności w ujęciu negatywnym, o granicach własnej niezależności w zetknięciu ze światem zewnętrznym, oraz o wolności pozytywnej, o wewnętrznym pragnieniu wolności. Odrębnym rodzajem wolności jest wolność religijna. Przez wolność religijną można rozumieć bądź wolność wyboru określonej religii (wyznania), bądź też wolność interpretowania tekstów i dogmatów religijnych, wolność rozumianą jako niezależność od autorytetów religijnych. Czym innym jest natomiast wolność jako problem teologiczny. Większość autorytetów religijnych podkreśla, że człowiek powinien aktem wolnej woli wybrać podporządkowanie się woli Boga. Podporządkowanie to także stanowi element wiary, dlatego nie sposób uzasadnić go w racjonalny sposób.¹⁷

Jak się okazuje, podążając za zadaniem wyrażonym przez Wojciecha Ślomskiego, problem autorytetów nie jest przypisany tylko i wyłącznie religii. Także w innych relacjach pojawia się problem uzależnienia od autorytetu, a co za tym idzie utraty wolności, która pojawia się wraz z koniecznością wzięcia na swoje barki odpowiedzialności za decyzje podejmowane w okolicznościach budzących niepokój i możliwość wystąpienia ryzyka. Ponieważ każda podjęta przez nasz czynność może nosić znamiona zła moralnego, wolności powinna towarzyszyć cecha, która została przez jednego z protestanckich myślicieli określona mianem *męstwa bycia*. Kiedy człowiek czuje się zagrożony automatycznie niemal powierza część swojej wolności autorytetom zewnętrznym co oznacza, że zrzeka się wolności dobrowolnie.

W opinii profesora Ślomskiego za wolnością myślenia i wolnością religijną równym krokiem podążą wolność poglądów, czyli wolność słowa.

Jak się słusznie uznaje „brak istotnych ograniczeń propagowania różnych poglądów powszechnie uważa się (...) za podstawę systemów demokratycznych, podczas gdy cenzurę uznaje się za typową dla różnych rodzajów systemów totalitarnych (w każdym razie nie-demokratycznych). Z kolei istnienie cenzury wyrasta z przeświadczenia, że wolność przekonywania innych do własnych racji może stanowić zagrożenie stabilności i trwałości państwa. Zwolennicy cenzury wychodzą z założenia o istnieniu ścisłego związku pomiędzy posiadaniem pewnych poglądów a ich praktyczną realizacją; ponieważ pewne rodzaje działania uznają za szkodliwe, zatem, chcąc im przeciwdziałać, usiłują przeszkodzić rozprzestrzenianiu się poglądów, z których, jak sądzą, wynikać mogą szkodliwe działania. (...) Trwałość demokracji jest zagwarantowana przez bardziej podstawowe wartości, spośród których wartością najważniejszą okazuje się być sama demokracja. To właśnie powszechna

¹⁷ W. Ślowski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 61-62

*wiara w wyższość demokracji nad innymi systemami stanowi podstawę wolności słowa, nie zaś odwrotnie.*¹⁸

Innym punktem budzącym filozoficzne dyskusje jest pojęcie rzeczywistości obiektywnej. Obecna filozofia postmodernistyczna wychodzi z założenia, że człowiek nie potrafi odnieść się do rzeczywistości obiektywnej jakby ona nie była. Ponadto, dzięki odrzuceniu tego pojęcia nastąpił swoisty przełom, który daje nam możliwość przezwyciężenia dotychczasowych ludzkich problemów związanych z przekonaniem o niezależnym istnieniu przedmiotów od podmiotu. Okazuje się więc, że terenem na którym realizuje się ludzka wolność nie jest obiektywna rzeczywistość, ale wspólnota.

Takie nastawienie pociąga za sobą konsekwencje w postaci odrzucenia poglądów o egzystencji wolnej woli i uznanie tego, o czym myślimy i czego doznajemy za wytwór rzeczywistości obiektywnej. Inną konsekwencją jest upadek moralności, która przejawia się przecież poprzez dokonywanie wyboru pomiędzy działaniami zgodnymi z zasadami moralnym a z nimi sprzecznymi. Człowiek nie może tego dokonać skoro nie może podejmować wolnych, niezależnych decyzji, a co za tym idzie nie może ponosić odpowiedzialności za swoje czyny. W tym przypadku nie ma potrzeby posługiwania się pojęciem obowiązku moralnego.

Nie sposób w niniejszych rozważaniach pominąć pojęcia godności, która zdaniem filozofów jest przynależna człowiekowi z racji jego człowieczeństwa i jest atrybutem istnień ludzkich z jednej strony oraz jest elementem, którego człowiek nie może utracić i, którego nie może zostać pozbawiony, z drugiej strony. Innymi słowy godność jest cechą charakterystyczną przynależną gatunkowi ludzkiemu. Wynikają z niej określone zasady postępowania, które ludzie powinni stosować zarówno w odniesieniu do siebie, jak i do innych jednostek.

Jak podaje profesor Słomski filozofowie starożytni nie podjęli się zdefiniowania godności, ponieważ nie traktowali oni człowieka jako istoty wyjątkowej.

Znaczenie ludzkiej godności w filozofii europejskiej pojawiło się dopiero wraz z filozofią chrześcijańską. Stało się tak ponieważ człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boga. Nieuznawanie ludzkiej godności jest jednoznaczne z kwestionowaniem podobieństwa człowieka do swojego Stwórcy.

Zdaniem profesora „*godność człowieka utożsamia się niekiedy z imperatywem kategorycznym*

Kanta, zgodnie z którym należy każdego człowieka traktować zawsze jako cel działania i nigdy jako środek do celu. Dla Kanta każdy człowiek jest samoistnym ja, zdolnym do samo-

¹⁸ W. Słomski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 63

stanowienia o sobie. Inne sformułowanie kantowskiego imperatywu, zgodnie z którym człowiek powinien postępować tak, aby mógł chcieć, by zasada jego postępowania stała się prawem powszechnym, jest prostą i oczywistą konsekwencją uznania podmiotowości (samostnego ja) jednostki. Owa podmiotowość jest dla Kanta obiektywną rzeczywistością, która nie wymaga dalszego uzasadniania. Na tej podstawie Kant formułuje tezę, zgodnie z którą człowiek sam jest dla siebie prawodawcą, a zarazem najwyższą wartością, która nie może zostać wymieniona na nic innego.”¹⁹

Filozofią, która nie zgadzała się z pojęciem godności człowieka była filozofia marksistowska, w opinii której w społeczeństwie bezklasowym nie będzie zapotrzebowania na respektowanie godności drugiego człowieka. Samo pojęcie godności było przez zwolenników tejże filozofii traktowane jako przejaw kapitalistycznej moralności, której celem jak wiadomo był wyzysk człowieka przez człowieka.

Oczywiście współczesna filozofia człowieka i kultury uznaje bezsprzecznie godność ludzką, która z góry zakłada, że wszyscy ludzie są sobie równi i powinni być na równi postrzegani w przymacie obowiązujących przepisów prawnych.

Profesor wyraża jednak opinię, że „(...) dzielenie ludzi na kategorie jest moralnie złe i sprzeczne z godnością. Uznanie przysługującej wszystkim ludziom godności sprawia jednak, że owym kategoriom nie należy przypisywać szczególnych wartości, traktować ludzi jako lepszych lub gorszych ze względu na ich przynależność do jakiejś grupy. Warto zauważyć, że w niektórych sytuacjach nie da się uniknąć kategoryzacji ze względu na ewidentne różnice pomiędzy ludźmi (np. różnice płci), ponadto zaś niekiedy nam samym zależy, byśmy byli traktowani jako członkowie określonej kategorii społecznej.”²⁰

Zagrożeniem dla ludzkiej godności nie jest tylko dokonywanie kategoryzacji, ale także nadmiernie rozwijający się konsumpcjonizm, który ociera się o zawężanie własnego życia tylko i wyłącznie do konsumowania dóbr.

Kolejnym elementem, który z czasem coraz bardziej będzie zagrażał ludzkiej godności jest sposób komunikowania się, przez co należy rozumieć środki społecznego przekazu, czyli media. Te ostatnie – zdaniem profesora – w sposób świadomy starają się odebrać człowiekowi jego podmiotowość, czyli możliwość wydawania własnych, niezależnych poglądów.

Jednakże problem nie leży tylko po stronie manipulujących odbiorcą mediów, ale także po stronie widzów, którzy w pewnym momencie przestali krytycznie patrzeć na pracę i przekazy jakie są do niech wysyłane.

¹⁹ W. Ślowski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 68

²⁰ Tamże, s. 69

Pośród pojęć filozoficznych pojawia się także pojęcie odpowiedzialności w różnym kontekście. Wojciech Ślowski przytacza rodzaje odpowiedzialności uznając, że „(...) *można odpowiadać za coś (odpowiedzialność prawna), na coś (podjąć określone wyzwanie, wyjść naprzeciw sytuacji), odpowiadać*

czemuś (być do czegoś dostosowanym, akceptować to, ale także stanąć na wysokości zadania), odpowiadać komuś (udzielać odpowiedzi, ale także spełnić czyjąś prośbę, przyjść z pomocą) itd. Możliwe są także inne rozróżnienia, np. pomiędzy odpowiedzialnością wynikającą z zasad moralności i odpowiedzialnością wynikającą z zasad sprawiedliwości (przy założeniu o rozdzielności tych dwóch obszarów).²¹

Wielu filozofów zgodnie twierdzi, że odpowiedzialność jest wynikiem ludzkiej wolności. Mówiąc o odpowiedzialności powinniśmy potrafić odróżnić odpowiedzialność, która podyktowana jest działaniami obligującymi do wypełnienia pewnych obowiązków, od odpowiedzialności za działania, które nie są wynikiem spoczywającego na nas obowiązku. Zdaniem profesora „*w pierwszym przypadku jesteśmy w pewnym sensie skazani na odpowiedzialność, którą ponosimy zarówno za podjęte, jak i zaniechane działania, w drugim – ponosimy odpowiedzialność wyłącznie za skutki naszych działań wobec innych jednostek.*”²²

Na to jak dziś pojmowane jest pojęcie odpowiedzialności głęboki i nieodwracalny w skutkach wpływ odcisnęło chrześcijaństwo, które powoduje, że chrześcijanin zobowiązany jest do odpowiedzialności w pierwszej kolejności względem Boga, a następnie względem drugiego człowieka.

W filozofii człowiek pojmowany jest jako podmiot, który potrafi nadać właściwy sens przedmiotom i zachodzącym wydarzeniom, dzięki czemu bez przerwy stwarza siebie samego. Poza tym nie istnieją żadne kryteria o charakterze zewnętrznym, które człowiek byłby w stanie odkryć i w oparciu o nie zakreślić zakres swojej własnej odpowiedzialności. Ponadto nie ma także żadnych zewnętrznych instytucji przed, którymi człowiek byłby odpowiedzialny, ponieważ jedyną formą przed którą powinien być odpowiedzialny jest on sam.

Zdaniem profesora rozwój współczesnych społeczeństw sprawia, że komplikacji podlega sieć wzajemnych uzależnień. Taka sytuacja powoduje, że trudno wskazać podmiot ponoszący odpowiedzialność, jak i tego wobec kogo stajemy się odpowiedzialni. Elementem, który zmusza człowieka do odpowiedzialności jest także prawda. Patrząc na kwestię

²¹ W. Ślowski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 73

²² Tamże, s. 74

prawdy przez pryzmat historii filozofii można wykazać cztery główne nurty mówiące na jej temat.

Profesor Słomski pisze, że „*dwa pierwsze wywodzą się ze starożytnego sceptycyzmu i poglądów sofistów, zaś ich istotą jest podanie w wątpliwość sensu poszukiwania prawdy. Dwa pozostałe, nurt platoński i arystotelesowski, opierają się na założeniu, że istnieje pewna zewnętrzna, obiektywna rzeczywistość, a człowiek jest istotą zdolną do jej poznania, czyli dotarcia do prawdy.*”²³

O tym jak ważna jest prawda niech świadczy fakt, że koncepcje na jej temat są ważne nie tylko z filozoficznego punktu widzenia, ale stanowią dla każdego z nas z osobna i dla wszystkich razem nieodzowny element orientacji w świecie jaki nas otacza. Dziś wychodzimy z założenia, że prawda pochodzi z wiedzy czerpanej przez nauki przyrodnicze, zaś sprzeczności jakie rodzą się na styku nauki i religii powodują tylko, że jeszcze bardziej pragniemy poszukiwać prawdy i zrozumienia dla elementu jakim jest wiedza prawdziwa.

Jak się jednak okazuje zbiera się coraz większe koło zwolenników, którzy wychodzą z założenia, że zarówno filozofia, jak też inne nauki bez większych problemów poradzą sobie bez prawdy i obiektywnej rzeczywistości, co prowadzi w ostateczności do zacierania się granicy pomiędzy teorią stricte naukową oraz filozoficzną.²⁴

Summary

The problem of the person's subjectivity in Wojciech Słomski's philosophical terms

In philosophy, the man is conceived as a subject that can give true meaning to objects and events taking place, as a result of which he constantly creates himself. In addition to that, there are no criteria of external character which the man would be able to discover and, on their basis, mark the scope of his own responsibility. Furthermore, there are no external institutions either to which the man would be responsible because the only way to which he should be responsible is himself.

According to Professor Wojciech Słomski the development of modern societies contributes to the complication of a network of mutual dependences. This situation also makes it difficult to identify an entity responsible for that as well as whom we are responsible to. An element which forces the man to responsibility is the truth.

²³ W. Słomski, *Człowiek pośród dylematów...*, s. 80

²⁴ Tamże, s. 81-87

The fact that the ideas on the concept of the truth are important, not only from the philosophical point of view as they constitute for each one of us individually and for all of us together an indispensable element of orientation in the world which surrounds us, just proves how much it is worth. Today we assume that the truth comes from knowledge obtained from natural sciences, and the contradictions that arise at the interface between science and religion only make us seek the truth and understanding for the element of true knowledge even more.

As it turns out, however, there is a growing circle of supporters who assume that both philosophy as well as other sciences without any major problems will cope without the truth and objective reality, which eventually blurs the line between strictly scientific theory and philosophy.

Key words: philosophy, Polish philosophy, man's philosophy, person, personality, Wojciech Ślowski, French Personalism, Emmanuel Mounier, Marxism, philosophy of human being

Daniel Slivka

Prešovská univerzita v Prešove, Slovakia

***Filozofická hermeneutika H. G. Gadamera
a skúsenosť hermeneutiky náboženstva***

Filozofická hermeneutika H. G. Gadamera

Heidegger sa teda pokúsil dať hermeneutickému kruhu základ, ktorý by bol niečím viac než len epistemológiou. Jeho hermeneutika sa stáva skutočnou ontológiou, ktorá zakazuje návrat k epistemologickým otázkam. A práve táto apória sa stala centrálnym problémom filozofickej hermeneutiky H. G. Gadamera (1900 - 2002).¹ Najprv sa predstavil esejou Problém vedeckého vedomia z roku 1958, kde rozpracoval črty hermeneutickej ontológie. Esej sa nachádza v jeho najväčšom diele, ktoré uverejnil roku 1960 *Wahrheit und Methode (Pravda a metóda)*.² V nej autor potvrdzuje ontologickú univerzálnosť chápania, nazývanú tiež hermeneutický univerzalizmus. Z toho vyplýva, že chápanie ako také je pôvodným ontologickým charakterom každého ľudského života. Hermeneutika tvorí základné aspekty existencie, tá si ju vytvára v konečnosti a historickosti, ktoré tvoria súhrn svojej skúsenosti vo svete. Tieto aspekty tvoria proces pochopenia ako niečo univerzálne a konštitutívne. Ďalší aspekt u Gadamera je veľmi významný, pretože sa týka historickej tradície.³ „Človek je projekt, ako to potvrdil Heidegger, ale zároveň je prinesený z minulosti a je zviazaný s historickou tradíciou. Gadamer, v polemike s osvietenstvom rehabilituje hermeneutickú plodnosť tradície. Chápanie sa nesmie ponímať ako akcia subjektu, ale skôr ako čo najživšie začlenenie sa do procesu historického prenosu, v ktorom sa minulosť a prítomnosť neustále syntetizujú.“⁴ Gadamer to vysvetľuje tak, že človek existuje ako historický fenomén, ktorý je ňou určovaný. Historickosť je teda charakteristikou

¹ Porov.: KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 34. Rok 2003 poznámka autora.

² Porov.: GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997, s. 21.

³ Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 51.

⁴ GADAMER, H., G.: *Verita e metodo*. Fratelli Fabbri, Milano 1972, s. 8; GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 52.

chápaného subjektu vlastného procesu chápania a chápaného objektu. Gadamer formuloval princíp histórie účinkov: „*primeraná hermeneutika by mala osvetliť realitu histórie v tom istom akte chápania. To, čo tvorí predmet tejto požiadavky nazýva históriou účinkov alebo rozhodnutí. Chápanie je vo svojej podstate proces, ktorý je začlenený do tejto histórie a musí ju brať do úvahy.*“⁵

Gadamer si položil zdanlivo jednoduchú otázku: "Čo myslíme, keď sa o niečom vyjadříme, že tomu rozumieme?". Takto formulovaná otázka ho privedla k tvrdeniu, že základným škandálom moderných vied je istý druh ich odcudzenia, odcudzenej vzdialenosti, ktorá ich delí od minulosti. Realita tohto odcudzenia je niečo viac, než len stav duše: je ontologickým predpokladom, ktorý udržuje objektívne správanie sa humánných vied (práve toto odcudzenie sa objektívnej kresťanskej pravde a morálke robí väčšinu dnešných debát o hodnotách, bezvýhodiskovými – pozn. autora). Metodológia týchto vied, tak ako sa prevádza, podľa Gadamera nevyhnutne prináša odstup a odcudzenie, ktoré sa prejavuje tak, že ničí prvotný vzťah príslušnosti k minulému, bez ktorého neexistuje vzťah s historickým svetom ako takým a človek prestáva rozumieť minulosti ako aj sebe samému.⁶

Podľa H. G. Gadamera: život vykonáva exegézu seba samého, sám v sebe obsahuje hermeneutickú štruktúru.⁷ *Chápanie má podľa Gadamera podstatne dejinný charakter, ako nato poukázal už M. Heidegger. Ide vždy o konkrétneho, dejinne podmieneného človeka, ktorý ma niečo pochopiť, pričom sa nutne uplatňujú všetky implikácie jeho osobnosti a jeho milosti.*⁸

Podľa Gadamera je chápanie začlenenie sa do procesu historickej tradície a nie, ako to bolo podľa Schleiermachera a Diltheyho, kde chápanie znamenalo preniesť sa a vcítiť do osobnosti druhého. Historická tradícia sa prezentuje ako jazyk. Gadamer hovorí, že ak interpretácia je spôsob, ako sa uskutočňuje chápanie, jazyk potom vníma ako všeobecný prostriedok, v ktorom sa to samotné chápanie uskutočňuje⁹. Autor tak vníma a formuluje svoju tézu, že „*bytie, ktoré môže byť pochopení, je jazyk.*“¹⁰ To znamená, že jazyk a cháp-

⁵ GADAMER, H., G.: *Verita e metodo*. Fratelli Fabbri, Milano 1972, s. 350; GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 52.

⁶ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

⁷ H. G. GADAMER, Wahrheit und Methode, Tübingen 1960, 1972, s. 213.

⁸ KALATA, D.: *Hermeneutika*. 1998, s.35

⁹ Porov.: GADAMER, H., G.: *Verita e metodo*. Fratelli Fabbri, Milano 1972, s. 447; Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 52.

¹⁰ GADAMER, H., G.: *Verita e metodo*. Fratelli Fabbri, Milano 1972, s. 542; Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 52.

anie sú vnímané ako cesta k existencii a k realite histórie. Hermeneutika je tak pre Gadamera všeobecnou časťou filozofie a pre hermeneutickú teológiu je jej celou dimenziou¹¹.

Hermeneutika je vedou o pochopení na troch rovinách: historickej, jazykovej a estetickej. K pochopeniu dochádza, ak čitateľ žijúci v prítomnosti a teda dedič istých predsudkov, ktoré prináša pokračujúca kultúrna história, sa konfrontuje s textom. Horizont textu a súčasný horizont čitateľa sa zakladajú jeden na druhom takým spôsobom, že to, čo bolo predpochopením (minulosť), sa modifikuje a stáva prítomným pochopením (dochádza k tzv. fúzii horizontov). Výsledné pochopenie nie je absolútne, pretože v reťazi rozličných historických interpretácií minulosti tvorí len jeden historický okruh. Pokračovaním minulej tradície je – *wirkungsgeschichte* – história účinkov týchto textov v našej kultúre sprítomnená jazykom, v ktorom sa kultúrne hodnoty spájajú. Interpretácia je len pokračujúcim procesom a nemožno povedať, že jedna interpretácia je definitívna, pretože akt pochopenia sa obnovuje z generácie na generáciu, pričom každému interpretovi poskytuje akoby zrodenej novej pravdy, ktorá sa sama stáva objektom interpretácie. Gadamer tak podstatnou mierou prispel k obnove konceptu tradície, ktorá je „reťazou vysvetlení“, v ktorých sa pochopenie konkretizuje. Aj jeho koncepcia bola vystavená diskusiám (Hirsch, Pareyson) najmä, že v jeho kritériách nezostáva žiadne kritérium pre potvrdenie pravdy alebo falošnosti interpretácie, v ktorých je hegelovská vízia totality nahradená historickým fragmentalizmom.¹²

Skúsenosť hermeneutiky náboženstva

Tým, že reformácia oddelila Písmo od tradície odstavila Písmo od živého prameňa, v ktorom sa pohybovalo a prinútila ho zastaviť sa na suchom pobreží jazykových hádok. Katolícky koncept tradície je schopný chrániť biblický text pred extrémnymi hermeneutickými špekuláciami. Rozličné cirkevné dogmy nie sú totiž materiálным lingvistickým cvičením alebo opakovaním, ale hermeneutickou interpretáciou apoštolského Zjavenia v jazyku epochy, v ktorej boli formulované. Tento jazyk však nemôže byť až natolko interpretovateľný, že by mohol zmeniť obsah Zjavenia. Pretože potom to už nie je jeho „preklad“, ale výmysel. Tu sa nachádzajú aj limity Fuchsovej a Ebelingovej Novej hermeneutiky, pretože tá vidí v tradícii reformuláciu autopochoopenia viery v Boha, ale bez obsahu, ktorý obsahuje tradícia na báze tvrdenia Písma a pokračujúceho cirkevného podania. L. Pareyson sa na tomto mieste, celkom po práve, pýta po identite bytia a pravdy v procese

¹¹ Porov.: GADAMER, H., G.: *Verita e metodo*. Fratelli Fabbri, Milano 1972, s. 356; Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 52.

¹² Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc: Společnost pro dialog Církev a Státu, 2004, s. 134 – 149.

historickej interpretácie.¹³ Nemennosť dogmy predpokladá stabilitu pravdy, ktorá je fixná aj keď je zrejmé, že dogma sa musí interpretovať vo vzťahu k svojim historickým počiatk-iatkom a znovu preložiť na horizonte súčasnej cirkevnej situácie.

Tradícia nie je limitáciou našej schopnosti porozumieť (aj keď sa pýtame v jej rámci), ale vytvára predporozumenie, ktoré je podmienkou možnosti porozumieť. Porozumenie môže byť tvorivo-dejinné len keď je skrze jazyk „Porozumenie jednotlivým tradíciám sa neuskutočňuje bezprostredne; vykladač je vždy (bez toho žeby sme si to väčšinou všimli) súčasťou určitej tradície, ktorá o jeho „horizonte“ spolurozhoduje. Realizovať exegézu bez predpokladu je nemožné. Každú zdanlivo nemennú hermeneutickú situáciu je nutné metodicky reflektovať. Predstavu, že interpret môže k textu pristupovať úplne bezprostredne akoby nepopísaný (tabula rasa) je treba nahradiť teóriou dejinného pôsobenia Gadamer hovorí o tvorivých dejinách.”¹⁴

Tradícia je kontinuálnym procesom, kde staré a nové vytvára spoločne novú živú hodnotu, v ktorej nie je možné odlíšiť jedno od druhého. Gadamer zdôrazňuje, že veda nie je schopná dosiahnuť žiadne definitívne znalosti nevynímajúc poznanie vlastnej obmedzenosti, obmedzenosti ľudského bytia v sebe. To však nevylučuje možnosť pravdivosti. Avšak pravdou sa tu myslí spôsob existencie, v ktorom sme otvorení novým skúsenostiam. Poznanie je pravdivé, umožňuje otvorenosť v rámci horizontu. Pravda nie je statickou, ale dynamickou, je rozvíjaná v rámci tvorivých dejín.¹⁵ Tradícia sa sprítomňuje len skrze jazyk a jazyk teda tvorí jej prirodzenosť. Jazyk je jazykom samotného rozumu (Všetko čo je zmysluplné, je vlastne už jazykovo vyjadrené.) „Bytie, ktorému môže byť porozumené, je jazyk.”¹⁶

Gadamerove trvanie na jazyku, ako základe kultúrnej tradície, ktorý robí možnou „fúziu horizontov“ medzi predpochopením čitateľa a horizontom textu je tu pomocou pre pochopenie spojenia, ktoré existuje medzi tradíciou (obsah viery v ústnej tradícii Cirkvi) a Písmom (textom). Kresťanský jazyk sa zrodil z apoštolského podania, v ktorom má svoj pôvod aj Nový zákon. Je to jazyk, v ktorom sme sa aj my narodili (napr. modlitby, obsah Kréda atď.), a ktorý nás formuje pre predpochopenie novozákonného posolstva.

Na rozdiel od Bultmanna, vôbec nepoužíva slovo “predpochop” (Vorverständnis), ale nahradzuje ho pojmom predsudok (“Vorurteil”), hoci slovo má negatívnu zvučnosť. Gadamer trvá na jeho použití a pozornosť venuje odôvodneniu svojho postoja. Podľa neho sú vraj

¹³ L. PAREYSON, Verità e l'interpretazione, Mursia Milano, 1971 Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Cirkev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

¹⁴ OEMING, M.: *Úvod do biblické hermeneutiky*, 2001, s. 110

¹⁵ Porov. IVANECKÝ, A.: *Dejiny filosofie*. <http://kjcmtf.upol.cz/soubory/unidejiny.doc> (07.05.2006)

¹⁶ Porov.: GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997.

“predsudky“ podmienkou možnosti chápania a vysvetľovania. (Niet vraj úsudku bez predsudkov). „Každý z predsudkov, ktorý dnes určuje naše myslenie, má za sebou dlhú cestu tradícií, ktoré musel podstúpiť a na ktoré sa musel presadiť a osvedčiť. Určité predsudky získavajú obecnú platnosť, pretože sú vecne primerané a v priebehu časov si dokázali vynútiť súhlas.“¹⁷ Pri tomto pojme, pojme Predsudok narazil Gadamer na kritiku viacerých nemeckých i zahraničných autorov. E. Coreth zhrňuje túto kritiku takto: “Predpochop je otvorenou veličinou, zatiaľ čo predsudok má uzavretý charakter. Predsudky sú už hotové, ustálené sudy, na ktorých sa dá len málo alebo nič zmeniť.“¹⁸ Hermeneutika je dialektickým procesom, kedy porozumenie nejakého textu je zároveň aj rozšírením seba porozumenia.

Ako už bolo spomenuté dnes je problémom hermeneutiky výklad, vysvetlenie a pochopenie textu, náuk, udalostí, faktov atď. Keď sa snažíme vyložiť, vysvetliť, pochopiť a interpretovať texty, náuky, udalosti, fakty a umelecké diela, ide vždy o niečo viac, než len o reprodukciu. H. G. Gadamer to formuluje takto: „Filozofická hermeneutika naopak dospeje k výsledku, že porozumenie je možné len tak, že ten, kto sa snaží porozumieť, vnáša do hry svoje vlastné predpoklady. Produktívny prínos interpretov patrí nezrušiteľne k zmyslu samotného porozumenia“.¹⁹ Predpokladom porozumenia je vždy určité predporozumenie. S týmto predporozumením pristupujeme k tomu, čomu chceme porozumieť a vnášame toto predporozumenie do porozumenia. Toto predporozumenie je rôznym spôsobom podmienené. Predovšetkým ide o dejnosť nášho bytia vo svete, ktorá sa prejavuje v našom jazyku.

Gadamer spája pred porozumenie s tradíciou. Naše bytie nie je izolovaná monáda, preto každá interpretácia prebieha v rámci svojej dejinnej tradície. Gadamer odmieta predsudok racionalistov proti autorite. Prijatie autority nie je aktom poslušnosti, ale vedomím obmedzenia vlastného porozumenia a uprednostnenia druhého s jeho poznaním. K tomu patrí aj kladenie otázok. Všetky možné odpovede sú vždy v rámci otázok. Záleží samozrejme na tom, na čo a ako sa pýtame. Tým samým je už vymedzená odpoveď. Otázky sú kladené v rámci tradície, v rámci predporozumenia a v neposlednom rade v rámci predsudkov.

Ďalší poukázali na to, že skutočný zmysel nejakého miesta je ten, ako ho chápal jeho autor a v tomto zmysle je zavŕšený a kompletný. To, čo toto miesto objektívne hovorí mne (rozdiel medzi „meaning“ teda význam, ktorý má vec sama v sebe a „significance“ –

¹⁷ OEMING, M.: *Úvod do biblickej hermeneutiky*, 2001, s. 36

¹⁸ KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava, 1998, s.24, ISBN: 87-87859-15-20

¹⁹ ANZENBACHER, A.: *Úvod do filozofie*, 2004, s. 138,

jej zmysel pre mňa) je vec úplne odlišná a závisí od mojej subjektivity vo vzťahu k textu, ktorého zmysel sa môže na základe štúdia prehlbovať a môže umožniť lepšie pochopiť autora, ale nie je to zmysel, ako vyšiel z mysle autora... Z modernejších autorov hlavne Habermas upozornil, že Gadamerova vážnosť, akú pripisuje tradícii, núti spoločnosť do nereálneho tradicionalizmu, ktorý si nechce všimnúť reálne konflikty, na ktoré poukazuje psychoanalýza, a teda prekáža v ceste emancipačnej moderne... Napriek tomu sa však Gadamerovi podarilo ukázať, že hermeneutika je istou dimenziou nielen filozofie, ale dnes aj celej teológie.²⁰

Ak sa jedná o určitý text, autora či obdobie, ktoré sa má interpretovať, je interpretovi vždy sprostredkované skupinou minulých interpretácií, ktoré vytvárajú históriu účinkov alebo rozhodnutí. Tie určujú predchádzajúce pochopenie nového interpreta, z ktorého potom vzíde nová interpretácia. V interpretačnom chápaní tak dochádza k spojeniu horizontov, teda horizontu interpreta a minulého horizontu (napr. starovekého textu), ktorý sa má interpretovať.²¹

Tvorivé dejiny nám poskytujú inteligibilný horizont, v rámci ktorého ako mysliace bytie myslíme, hýbeme sa – t.j. máme svoje vlastné bytie. *„Horizont je tam kde je aj situácia a má schopnosť sa zužovať alebo rozširovať. Gadamerovi vďačíme za veľmi plodnú myšlienku, totiž že komunikácia na dialku medzi dvoma vedomiami, ktoré sú rozdielne situované sa uskutočňuje pomocou splyvania ich horizontov. Opäť sa predpokladá vždy už určitý odstup medzi blízkosťou, dialkou a otvorenosťou. Tento koncept ukazuje, že nežijeme ani v uzavretých horizontoch, ani v rámci jedného jediného horizontu.”*²² Inými slovami povedané, *„interpret je nútený vstúpiť do dialógu so skutočnosťou – realitou, o ktorej hovorí text. Porozumenie sa odohráva splynutím obidvoch horizontov, t.j. horizontu textu a horizontu čitateľa. Je možné len vtedy, ak si zodpovedajú, t.j. ak jestvuje základná príbuznosť medzi interpretom a jeho objektom.”*²³ Interpretáciou subjekt získava zmysel, ktorý sa mu stáva vlastným.²⁴ Nie sme uzavretí vo vlastnom horizonte, horizont nie je statický, ale je dynamickým splyvaním s inými sa stále posúva. Aj v reči hovoríme o rozširovaní si horizontu. Gadamerov horizont sa chápe ako akýsi životný obzor. *„Obzor – ako kruh videnia, napr. z nejakej veže, kopca, lietadla a pod. Proces chápania je problematický najmä preto, že obzor autora je odlišný od obzoru čitateľa a interpreta. K*

²⁰ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

²¹ Porov.: GADAMER, H., G.: *Verita e metodo*. Fratelli Fabbri, Milano 1972, s. 356; Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 52.

²² RICOEUR, P.: *Úkol Hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 6.

²³ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia biblie v cirkvi*. s. 78.

²⁴ DANCÁK, P.: *Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia*. Prešov : PU GTF 2009, s. 65.

*samotnému pochopeniu dôjde až vtedy, keď tieto dva obzory splynú do jedného, keď nastane syntéza oboch obzorov. Čitateľ je tým, vo svojom nazeraní na vec obohatený, jeho obzor sa rozširuje.*²⁵

Gadamer taktiež vychádza zo vzťahu „ja - ty“. Tento pojem používa, aby poukázal na prístup k tradícii prostredníctvom hermeneutickej skúsenosti. Vzťah „ja - ty“ v sebe zahŕňa morálnu skúsenosť, v ktorej jednotlivec spojený v živom vzťahu s „ty“. „Ty“ je známe ako osoba v tomto živom vzťahu. „Ty“ nie je objektom vedomosti. Ak sa o „ty“ uvažuje ako o objekte, morálne puto sa pretrháva, a tým sa rozpadá aj vzťah „ja - ty“. Aj náboženská skúsenosť nadobúda podobu vzťahu „ja - ty“, a odhaľuje tak hlbokú zaangažovanosť a vzťahovosť ľudskej skúsenosti. Gadamer tvrdí, že jedna vec v náboženskej skúsenosti nikdy nechýba, a to je „jedincovo vedomie vlastnej smrti a zároveň nemožnosti aktuálnej skúsenosti so smrťou“ Toto poznanie nám údajne ukazuje odpoveď na otázku, čo znamená byť človekom.²⁶

Nové hermeneuticé prístupy poukazujú na problém, ktorý vzniká vtedy, ak medzi exegézou a interpretáciou nie je správny vzťah. Nastáva to vtedy, keď hermeneutika ide, je pred exegézou a snaží sa dať odpoveď na otázky modernej existencie bez svojho exegetického základu. Z tohto pomýleného prístupu sa dnes rodia mnohé „hermeneutiky“, ktoré však za jazyk moderného človeka nepovažujú už len Heideggera, ale aj Marxa, Freuda a ďalších stále populárnejších filozofov. Takto sa zrodila pre našu sekulárnu dobu interpretácia Ježiša ako sekulárneho človeka (Paul van Buren, *The secular Meaning of the Gospel*, 1963) alebo jeho poslanstvo bolo interpretované kľúčom proletárskych potrieb a požiadavkou relatívnej sociálnej spravodlivosti, pričom sa komunizmus interpretuje ako spôsob života prvokresťanského spoločenstva (Fernando Belo, *Una lettura politica del Vangelo*, Turín 1975) alebo ako politická interpretácia evanjelia v rámci latinsko-americkéj teológie a spirituality (G. Gutierrez, *La teologia di liberazione: Prospettive*) a podobne.²⁷ Okrem týchto extrémnych príkladov vyšli v 80-tych a 90-tych rokoch mnohé nové hermeneutické metódy skúmania Písma viac zviazané s požiadavkami klasickej historicko-kritickej metódy. Sú medzi nimi rozličné literárne prístupy (naratívny, rétorický, sémantický), sociologické prístupy (G. Theissen), psychoanalytické metódy (P. Ricouer, E. Drewermann), ale aj liberálne alebo kultúrne.²⁸ V koreňoch súčasnej teologic-

²⁵ KALATA, D.: *Hermeneutika*. 1998, s.35

²⁶ Porov. JOHNSON, P.: *Gadamer*. Bratislava : Albert Marenčin- Vydavateľstvo PT, 2005, s.100.

²⁷ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: *Biblická hermeneutika a katolícke teologické myslenie*. In: *Církev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 149 - 158.

²⁸ Porov.: PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 1993, 1995; OEMING, M.: *Úvod do biblické hermeneutiky*. 2001.

kej rozpravy sa teda nachádza problém alebo skôr otázka, či a akým spôsobom môže byť tradičná kresťanská viera preložená do jazyka pochopiteľného súčasnému človekovi. Celá problematika, ako sme to videli, zahŕňa otázky, ktoré smerujú od kristológie k teológii oslobodenia,²⁹ od biblických literárnych druhov až k formovaniu novozákonného kánona, od Heideggerovej filozofie až ku filozofii jazyka L. Wittgensteina a štrukturalistom. Hermeneutika sa tak stáva mostom medzi filozofiou, literatúrou a históriou na jednej strane a vierou na druhej. Biblická teológia sa stáva súčasťou všeobecnej teológie len tak, že prechádza týmto hermeneutickým poľom.³⁰

„Gadamer podčiarkuje takisto historický rozdiel medzi textom a jeho interpretom. Znovu prijíma a ďalej rozvíja teóriu hermeneutického kruhu. Predvídaná a predporozumenia, ktoré ovplyvňujú naše chápanie, vychádzajú z tradície, ktorá nás nesie. Táto pozostáva zo súboru historických a kultúrnych daností, ktoré predstavujú náš životný priestor a horizont chápania. Interpret je nútený vstúpiť do dialógu so skutočnosťou – realitou, o ktorej hovorí text. Porozumenie sa odohráva splynutím oboch horizontov. Horizontu textu a horizontu čitateľa (Horizontverschmelzung“). Je možné len vtedy, ak si zodpovedajú, t.j. ak jestvuje základná príbuznosť medzi interpretom a jeho objektom. Hermeneutika je dialektický proces: porozumenie nejakého textu je vždy aj rozšírenie sebaporozumenia.“³¹

Zoznam použitej literatúry:

- [1] ANZENBACHER, A.: *Úvod do filozofie*. Praha : Portl, 2004.
- [2] DANCÁK, P.: *Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia*. Prešov : PU GTF 2009.
- [3] GADAMER, H., G.: *Verita e metodo*. Fratelli Fabbri, Milano 1972.
- [4] GADAMER, H., G.: *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1960, 1972.
- [5] GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999.
- [6] GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997.
- [7] IVANECKÝ, A.: *Dejiny filozofie*. <http://kfcmtf.upol.cz/soubory/unidejiny.doc> (07.05.2006)
- [8] JOHNSON, P.: *Gadamer*. Bratislava : Albert Marenčin- Vydavateľstvo PT, 2005.
- [9] KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003.

²⁹ „Teológia oslobodenia“ Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. s. 267 – 295.

³⁰ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

³¹ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 1993, s. 78.

- [10] LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004.
- [11] LEŠČINSKÝ, J.: Biblická hermeneutika a katolícke teologické myslenie. In: *Církev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004.
- [12] OEMING, M.: *Úvod do biblické hermeneutiky*. Praha : Vyšehrad, 2001.
- [13] PAREYSON, L.: *Verità e l'interpretazione*, Mursia Milano, 1971.
- [14] PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 1993, Spišská kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995.
- [15] RICOEUR, P.: *Úkol Hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004.

Summary

Arts hermeneutics H. G. Gadamer hermeneutics and religious experience

Heidegger thus attempted to give a hermeneutic circle base that would be something more than just epistemology. His hermeneutics becomes a realontology, which prohibits return to epistemological issues. It is this aporia has become the central problem of philosophical hermeneutics H. G. Gadamer (1900-2002). First introduced to the scientific problem of consciousness essay of 1958, where he developed features of hermeneutical ontology. The essay can be found in his greatest work, published in 1960 *Wahrheit und Methode* (Truth and method.) The author confirms her ontological universality of understanding, also called the hermeneutic universalism. It follows that understanding as well as the original ontological character of every human life. Hermeneutics is the basic aspects of existence, that it creates in the finiteness and historicity, which make up the sum of his experiences in the world. These aspects make the process of understanding something as universal and constitutive. Another aspect of Gadamer is very important as it relates to historical tradition. "Man is a project like this confirmed by Heidegger, but it is brought from the past and is tied to a tradition. Gadamer, in controversy with rehabilitating Enlightenment hermeneutic tradition of fertility. Understanding can not be seen as an action organization, rather than the vivid integration into the historical process of transmission in which past and present continuously synthesized. "Gadamer explains, so that man exists as a historical phenomenon that it is determined.

Key words: arts, philosophy, H.G. Gadamer.

Inocent-Mária V. Szaniszló

Inštitút aplikovanej etiky Alexandra Spesza, Teologická Fakulta, Katolícka Univerzita Ružomberok v Košiciach, Slovakia

***Novonarodenci versus opice. Pokus o kritiku
znovuobjavenej teórie druhizmu***

V poslednej dobe sa v našej slovenskej spoločnosti, živo diskutuje o ochrane ľudského života a potrebe zaujatia správneho vzťahu k manipulácii s ľudskými zárodkami. Mnohé mediálne polemiky riešia otázku, odkedy si človek vo svojom embryonálnom vývoji zasluhuje ochranu, a odkedy (a či vôbec) môžeme hovoriť o nejakých začiatkoch ľudského života. Mnohokrát nevieme nájsť postačujúcu odpoveď, ktorá by uspokojila obidva názory, avšak v praxi by sme mali mať záujem na tom, aby všetky biomedicínske praktiky, ktoré sa v súčasnosti používajú, boli v súlade s etikou a (mravným) prirodzeným zákonom.

Lenže dnes sa i napriek presvedčeniu, že život každého človeka má byť pod ochranou takého zákona, ktorý život chráni a ctí, sa ozývajú aj také názory, že v istých zvláštnych prípadoch je možné taký zákon porušiť. Napr. umelé ukončenie tehotenstva, umelé oplodnenie, klonovanie, eutanázia, a pod. Ak by sme chceli posudzovať, kedy má ľudský život menšiu prípadne väčšiu hodnotu, ako to svojho času argumentoval Peter Singer¹, tak by sme pripustili, že tento život a teda aj samotný človek nemá vždy rovnakú cenu. Dôsledkom toho by bolo, že človek môže byť kedykoľvek zbavený života bez toho, aby sme vôbec porušili zákon. Je potrebné sa preto nad tým hlbšie zamyslieť a zdôrazniť, že život človeka má stále rovnakú hodnotu od počiatku až po jeho koniec. A teda určite nie iba takú, ako to už niekoľko desaťročí hlása Singerova teória druhizmu.

Kedže napr. aj v periodiku *Filozofia*, už dlhšiu dobu prebiehala na filozofickej úrovni vedecko-argumentačná diskusia medzi Petrom Volekom z FF KU v Ružomberku a Petrom Sýkorom z FF Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave na tému potreby ochrany

¹ SINGER P.: *Spisy o etickom žití*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2008.

ľudskej zygoty² inšpirovala nás, aby sme sa aj my niekoľkými poznámkami zúčastnili tejto súčasnej filozofickej diskusie.

Sýkora Volekovi neraz vyčíta, že neprijíma všeobecne akceptované chápanie ľudskej dôstojnosti tak, ako je to v moderných liberálno-demokratických spoločnostiach západného typu zvykom. Pritom však zabúda, že aj Vatikánska inštrukcia *Dignitas personae* 35 píše, že vykonávanie pokusov na embryách znamená zločin spáchaný proti ich ľudskej dôstojnosti. Aj tieto stvorenia predsa majú právo na takú istú úctu, ako už narodené deti a ktorá im náleží ako každej inej ľudskej osobe.³

Ďalej Sýkora kritizuje Voleka aj preto, že nepripúšťa zabitie človeka len z toho dôvodu, že ide o príslušníka ľudského rodu. Ako námietku voči tomuto druhizmu argumentuje Singerom, ktorý jednoznačne odsudzuje tento vyhradený filozofický postoj a uprednostňuje len tých tvorov, ktorí pociťujú bolesť a prejavujú známky inteligencie. Eticky je podľa neho neprijateľná akákoľvek iná kategorizácia ľudí, ktorá by neodmietala zabíjanie iných i neinteligentných tvorov, nielen ľudí.⁴ Avšak Singerov postoj tu nie je úplne jednoznačný.

Dôvodná skepsa voči druhizmu⁵ pramení totiž v jeho uplatňovaní tzv. „preferenčného utilitarizmu,“ ktorý sa vzťahuje len na také bytie, ktoré má svoje konkrétne záujmy. Teda jednoducho povedané, že len živé bytosti, ktoré majú vedomie o sebe samom, môžu mať tú výsadu, že sú preferované, pretože dokážu pôsobiť na budúcnosť a teda istým spôsobom aj predurčovať bytie.⁶

Samozrejme táto teória prudko naráža na učenie o posvätnosti ľudského života, pretože ak sa môžu za istých podmienok používať zvieratá na pokusy, tak v takom prípade by sa na rovnaké účely mohli používať aj ľudia, ktorí si nevedomujú seba samého. Singer prosto tvrdí, že príslušnosť k ľudskej rase, či inému druhu, nemôže byť kritériom pre morálny štatút živej bytosti, pretože druhy sa od seba líšia práve vlastnosťami, ktoré im bytostne prislúchajú.

² Porov. SÝKORA, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť? In: *Filozofia*, roč. 63, 2008, č. 9, s. 804-816 a SÝKORA, P.: Treba život každej ľudskej zygoty bezpodmienečne chrániť? In *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 7, s. 562-568.

³ Porov. Inštrukcia Kongregácie pre náuku viery z 8.12.2008: *Dignitas Personae. O niektorých otázkach bioetiky*. http://www.dbk.de/imperia/md/content/schriften/dbk2.vas/ve_183.pdf (27. 12. 2008)

⁴ SÝKORA, P.: Treba život každej ľudskej zygoty bezpodmienečne chrániť? In *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 7, s. 562-568.

⁵ Pojem „speciesism“, teda slovensky „druhizmus“ použil prvýkrát psychológ Richard Ryder z Oxfordu a Singer ho citoval pri recenzii jeho diela *Experiments on animals*, poz. SCHLEGEL, A.: *Die Identität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*. Fribourg: Academic Press Fribourg+Herder 2007, s. 154.

⁶ Poz. tamže, s. 420.

Najväčším extrémom Singerovej teórie je mimoriadne provokujúca téza, že postihnutým deťom sa priznáva konečné právo na život až niekoľko týždňov po ich narodení, teda majú právo na život až vtedy, keď vieme s istotou predpokladať ich ďalší potenciálny rozvoj. V dôsledku tejto teórie by počas spomínaného obdobia, napr. rodičia, mali právo dieťa potraťiť, usmrtiť, alebo „vymeniť“ za iného zdravého jedinca z akýchkoľvek dôvodov, ktoré by prispeli k výslednej celkovej sume ich šťastia.⁷

V tomto zmysle otázka, či ľudské embryá, novonarodené alebo ťažko postihnuté deti vlastnia alebo nevlastnia neodcudziteľné právo na život, nehrá pravdepodobne žiadnu úlohu, pretože celá táto etika je založená len na deontologickom morálnom princípe, čo prakticky znamená napr. rešpekt pred autonómiou, alebo uspokojenie utilitaristických záujmov s cieľom dosiahnuť najvyšší možný stupeň šťastia. Potencialita pre Singera nie je žiadna aktualita (a zdá sa, že aj pre Sýkoru) a preto je ako samostatný morálny argument irelevantná.⁸ Dokonca aj rešpektu pred autonómiou ľudských indivíduí prikladá Singer menšiu váhu, ako utilitaristickému ohodnoteniu ich „mizerného“ života alebo dôsledkom pôsobenia ich zabitia na druhých.⁹

Singer svojim druhizmom odsudzuje prejavy o výhradnom postavení človeka vo vesmíre ako rasistický predsudok voči mimoludskému svetu. Tejto základnej morálnej chybe čiastočného vyčlenenia už padli za obeť aj príslušníci cudzích národov, či etnických menšín hlavne počas II. svetovej vojny v 20. storočí. A preto poukazuje na potrebu riešiť tieto excesy teóriou nediskriminácie, ktorá zásadne mení postoj človeka k mimoludskému svetu a núti ho rozlúčiť sa s ilúziou svojho popredného postavenia v zjavených formách prírody.¹⁰

Morálny teológ Helmut Weber proti tomuto Singerovmu postojovi namieta, že takýto prístup vystupuje proti ľudskému rozumu a aktuálnemu vlastneniu (vlohe) duševných schopností pretože obmedzuje obraz človeka ako takého. Zároveň autor podobne, ako jeho kolega G. Virta z Viedne, v tomto zmysle upozorňuje na fakt, že Singer si vážne

⁷ SCHOCKENHOFF, E.: *Ethik des Lebens*. Mainz: Matthias Gruenewald 1993, s.46, podľa: SINGER, P.: *Praktische Ethik*. Stuttgart: Ditzingen Reclam 1984, s. 168 a 184. Porov. aj SCHOCKENHOFF E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen*. Freiburg: Herder 2009, s. 209 podľa: SINGER P., tamže, s. 183.

⁸ SCHLEGEL, A., tamže, s. 421.

⁹ SCHOCKENHOFF E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen*, Freiburg: Herder, 2. vydanie 2009, s. 53.

¹⁰ Porov. SINGER, P.: *Befreiung der Tiere*. Mníchov: Hirthammer 1982, s. 26 podľa SCHOCKENHOFF E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen*. Freiburg: Herder 2009, s. 578.

zamieňa pojmy osoba a osobnosť.¹¹ Schockenhoff na tieto tézy reaguje tvrdením, že ak platí premisa, že môžeme považovať človeka a osobu za dve ľudské vlastnosti, ktoré síce fakticky súhlasia, ale ktoré nemusíme nevyhnutne považovať za súčasne prítomné, tak nám proti Singerovej šokujúcej téze neostáva žiadny presvedčivý argument. Takto sa *niektorým členom ľudského rodu, ktorí rovnako ako my nesú ľudský obraz, môže upierať právo byť vôbec osobou.*

Schockenhoff sa teda pýta: Bolo by teda možné ľudským embryám, novorodencom, duševne postihnutým deťom alebo komatickým pacientom v irreverzibilnom stave straty vedomia, odoprieť právo byť ľudskou osobou a takto ich vyňať z ochranného pásma ľudskej dôstojnosti?¹²

Už v minulosti vyjadril G.E. Moore v roku 1903 pri pokusnom zadefinovaní tohto morálne-praktického pojmu (ako je osoba alebo osobná dôstojnosť), že v takomto spôsobe argumentácie sa môžeme ľahko dostať do podozrenia, že odôvodnenia sa zakladajú iba na prostriedkoch teoretického rozumu a až v druhom rade dostávajú morálnu relevanciu.¹³

Konečný dôkaz vystupujúci proti uznaniu hraníc bytia osoby, je možné zadefinovať pomocou Webera ktorý tvrdí, že osobu netvorí bytie, ale jej schopnosť rozumnosti a sebavedomia prislúchajúca len ľudskej osobe. Teda o tom kto je osobou, nerozhoduje aktuálne vlastníenie akýchkoľvek všeobecných schopností, ale práve *biologická príslušnosť k ľudskému rodu.*¹⁴

Wildfeuer k tomu dodáva, že diskusie o osobe a ľudskej dôstojnosti, ako nám ich dnes prezentujú moderní utilitaristi, poukazujú na zvlášť povážlivú závislosť etiky od aktuálneho stavu prírodných vied. Tým sa vzbudzuje neopodstatnený dojem, že „sa musia vykonávať trvalé amputácie, aby sa 'eticky' neprepásla zhoda s technologickým pokrokom“.¹⁵

¹¹ Porov. WEBER, H.: *Spezielle Moralthologie*. Graz: Styria 1999, s. 97. Citácia prof. G. VIRTÁ sa nachádza v článku „Das Menschenleben an seinem Beginn.“, in: GRÜNDEL J. (ed.), *Leben aus christlicher verantwortung. Ein Grundkurs der Moral*. Düsseldorf: Patmos-Verl., Diel III. 1991, s. 95, 102.

¹² SCHOCKENHOFF, E.: *Ethik des Lebens*. Mainz: Matthias Gruenewald 1993, s. 49.

¹³ Porov. SCHOCKENHOFF, E., tamže, s. 96. Z množstva čistých viet o bytí nie je možné vyvodíť žiadne vety o povinnosti, ibaže ak sem nepozorovane vopred vložíme vetu o povinnosti. Podľa Moora tu ide o kritiku „naturalistického chybného záveru“. Tento argument hovorí o neplatnom priamom závere, ktorý z nejakého faktu vo svete uzatvára normu.

¹⁴ Toto zdôvodnenie uvádza Weber pri argumentácii proti eutanázii všeobecne, pozri WEBER H., tamže, s. 221.

¹⁵ Takto prezentuje Wildfeuer názor J.-P. WILSA, profesora filozofickej etiky z holandského Nijmegen, porov. WILDFEUER, A. G.: „Person“ und „Mensch“. Anmerkung zu einer folgenreichen Unterscheidung in der aktuellen Diskussion um Leben und Tod. In: *Arzt und Christ*. r. 38 s. 201-211, Nové vydanie in SCHOCK-

Nadalej však ostáva problematickou taká skutočnosť, že dôsledky zaobchádzania s ľudským životom vyplývajúce z uskutočneného aktuálne-kvalitatívneho pojmu osoby, protirečia základnej mravnej skúsenosti. Práve ich *objasňovanie* a nie ich *vyvrátenie* tvorí kritický problém filozofickej etiky, ktorá preto vyzýva k maximálnej opatrnosti práve v súvislosti s otázkou ako zaobchádzať so životom a smrťou.

V tomto kontexte Wildfeuer vypovedá svoju pochybnosť, či očakávané základy etiky, ktoré sa tu zdajú vhodné ako možné riešenie hraničných otázok života a smrti, sa dajú s pomocou kvalitatívneho pojmu osoby a skrze preferovanie určitých vlastností človeka, skutočne dosiahnuť. Keďže im chýba presvedčivý argumentatívny dôkaz, z toho dôvodu musí logika uvažovania postupovať takto: *embryá, plody, pacienti v kóme a postihnutí akéhokoľvek druhu sú nutne zahrnutí do pojmu osoby*.¹⁶

Tak ako nie sme v stave precízne dokázať, či v prípade ľudskej zygoty ide o ľudskú bytosť, o osobu, alebo o človeka, nie sme ani v nevýhode oproti tým, ktorí takisto s istotou nevedia naopak dokázať, že tento organizmus nie je človek, osoba či ľudská bytosť. Otázka totiž môže (má?) znieť aj takto: Ak niekto háji a chce robiť pokusy na embryách a embryonálnych bunkách, nie je to práve on, kto by mal presvedčiť ostatných o tom, či ide alebo nejde o ľudské osoby? Na kom teda stojí tarcha dokazovania? Pozitívny postoj voči ľudskej zygoty, alebo, ako hovoria Sýkora a Volek súčasne, postoj etickej opatrnosti, sa javí v tomto zmysle ako menej fatálny a oveľa zmyslupľnejší až kým sa nedokáže opak. Aj keď Sýkora jednoznačne prehnane hodnotí tento postoj ako tutorizmus,¹⁷ všetky tieto morálne pochybnosti pri jednaní nás totiž naozaj privádzajú k jedinému záveru: že pokiaľ si nie sme istí, či v tomto prípade ide o vyvíjajúcu sa ľudskú bytosť alebo nie, tak nemôžeme jednať s úplnou zodpovednosťou.

Problém chápania ľudskej osoby a jej patriacej ľudskej dôstojnosti, označujú v poslednej dobe aj mnohí filozofi a teológovia z radov Katolíckej Cirkvi za mimoriadne dôležité. Dôkazomtohto prístupu je jeden z hlavných výrokov, ktorý zarezonoval na verejnosti na jeseň roku 2010: „Embryo sa nevyvíja k človeku, ale **ako** človek“.¹⁸ Schlegel Singerov preferenčný utilitarizmus zas naopak označuje embryo ako „pohľad odnikadiaľ“ (*der Blick von Nirgendwo*). Tento pohľad, chápaný ako morálna metóda pre univerzalizáciu prístupu k zygótam, je však už od základu podstatne problematický. Utilitaristické fokusí-

ENHOFF, E. (ed.): *Medizinische Ethik im Wandel. Grundlagen-Konkretionen-Perspektiven*, Ostfildern: Schwabenverlag 2005, s. 86-96.

¹⁶ Porov. WILDFEUER A.G., in: SCHOCKENHOFF E., tamže, s. 94.

¹⁷ SÝKORA, P.: Treba život každej ľudskej zygoty bezpodmienečne chrániť? In *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 7, s. 562-568.

¹⁸ Porov. ALGERMISSEN: Embryo entwickelt sich 'als Mensch, nicht zum Menschen', <http://www.kath.net/detail.php?id=29136> (28.11.2010).

rovanie dobra na užitočné či neužitočné, nemôže predsa garantovať všeobecné práva a teda nevyhovuje ani deskriptívne, ako základ pre mravný skutok. Pri zneužití preferenčného utilitarizmu (ako aj pri každej inej extrémnej teórii) hrozí nebezpečenstvo, že sa neuznajú žiadne základné hranice, čo samozrejme prináša riziko neobmedzeného rozhodovania a teda porušenie základných ľudských práv chápaných ako primárny spoločenský konsenzus.¹⁹

V tejto našej štúdií sme chceli ukázať na to, čo by malo byť podstatné pri posudzovaní Singerového utilitaristického druhizmu. Bez toho, aby sme sa pokúsili matematicky usmerňovať naše filozoficko-etické myslenie, sme narazili na dôležité rozhranie chápania človeka ako takého. Dostali sme sa práve na tú hranicu filozofického myslenia, ktorú označil filozof, morálny teológ a člen konzultačného národného etického výboru Francúzska prof. Xavier Lacroix, ako pravdivé ponímanie významu človeka.²⁰ Súčasne sme sa pokúsili poukázať na pretrvávajúci problém posúdenia úcty a postojov k ľudskému životu v nadväznosti na Singerove myšlienky preferenčného utilitarizmu a jeho chápanie pojmu ľudskej osoby. Samozrejme budeme sa aj naďalej snažiť byť otvorení pre rôzne argumenty, pretože svetové vedecké fóra tu majú pred našimi slovenskými kresťanskými etikmi a filozofmi niekoľkodesaťročný náskok (hlavne v diskusiách a analýzach). V hre totiž nie je nič menšie ako hľadanie zmyslu človeka, stvorenia, vesmíru.

Literatúra:

- [1] ALGERMISSEN: Embryo entwickelt sich 'als Mensch, nicht zum Menschen', <http://www.kath.net/detail.php?id=29136> (28.11.2010)
- [2] Inštrukcia Kongregácie pre náuku viery z 8.12.2008: *Dignitas Personae. O niektorých otázkach bioetiky*. http://www.dbk.de/imperia/md/content/schriften/dbk2.vas/ve_183.pdf (27. 12. 2008)
- [3] MOORE, G. E.: *Principio Ethica*. Stuttgart: Reclam 1970.
- [4] SCHLEGEL, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*. Fribourg: Academic Press Fribourg+Herder 2007.
- [5] SCHOCKENHOFF, E.: *Ethik des Lebens*. Mainz: Matthias Gruenewald 1993.
- [6] SCHOCKENHOFF E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen*. Freiburg: Herder 2009.
- [7] SINGER, P.: *Praktische Ethik*. Stuttgart: Ditzingen Reclam 1984.
- [8] SINGER, P.: *Befreiung der Tiere*. Mníchov: Hirthammer 1982.

¹⁹ Porov. SCHLEGEL A., tamže, s. 423 a 427.

²⁰ Poz. SZANISZLÓ, I.-M. V.: Sú náboženstvá ohrozením, alebo nádejou pre dnešný svet? In: *Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život*, č. 2, 2009, s. 100-105.

- [9] SINGER P.: *Spisy o etickom žití*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2008.
- [10] SZANISZLÓ, I.-M. V.: Sú náboženstvá ohrozením, alebo nádejou pre dnešný svet? In: *Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život*, č. 2, 2009, s. 100-105.
- [11] SÝKORA, P.: Prečo život každej ľudskej zgoty netreba bezpodmienečne chrániť? In: *Filozofia*, roč. 63, 2008, č. 9, s. 804-816.
- [12] SÝKORA, P.: Treba život každej ľudskej zgoty bezpodmienečne chrániť? In *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 7, s. 562-568.
- [13] VIRT, G.: Das Menschenleben an seinem Beginn. In: GRÜNDEL (ed.), *Leben aus christlicher verantwortung. Ein Grundkurs der Moral*. Dusseldorf: Patmos-Verl. Diel III. 1991.
- [14] WEBER, H.: *Spezielle Moralthologie*. Graz: Styria 1999.
- [15] WILDFEUER, A. G.: „Person“ und „Mensch“. Anmerkung zu einer folgenreichen
- [16] Unterscheidung in der aktuellen Diskussion um Leben und Tod. In: *Arzt und Christ*. r. 38 s. 201-211, Nové vydanie in SCHOCKENHOFF, E. (ed.): *Medizinische Ethik im Wandel. Grundlagen-Konkretionen-Perspektiven*, Ostfildern: Schwabenverlag 2005, s. 86-96.

Summary

Novonarodenci versus monkey An attempt to critique the newly discovered theory druhizmu

Recently, in our Slovakian companies, a lively debate on the protection of human life and the need to seek a proper relation to the handling of human embryos. Many media controversy dealt with the issue, since the man in their embryonic development deserve protection, and since (if at all) we can talk about some early human life. Many times we can not find a satisfactory answer that would satisfy both opinions, but in practice we should be looking to ensure that all biomedical practices that are currently in use were in accordance with the ethics and (moral) natural law. But today, despite the belief that each person's life should be protected under that law, which protects the life and honor, and also echo the view that in certain special cases that can break the law. Eg. induced abortion, artificial insemination, cloning, euthanasia, and the like. If one were to judge when a human life worth more or less, as their time Peter Singer has argued, we would admit that life itself and therefore man is not always the same price. The consequence would be that a person can be deprived of life at any time, without us ever broke the law. It is therefore necessary to think more deeply about it and stressed that human life is always the same

value from the beginning until its end. And therefore, certainly not only such, as it has for decades advocated druhizmu Singer theory.

Key words: druhizm, bioethics, ethics.

Ingrida Vaňková

University of Prešov, Slovakia

***Perspektíva sociálneho konštruktivismu v diskusii
o ľudskom self a osobnej identite človeka***

Teória osobnej identity je predmetom záujmu filozofie, sociologie, psychologie, antropologie a ďalších humanitných disciplín hneď z niekoľkých dôvodov. V prvom rade ide o záujem antropologický. Človek je bytosť, ktorá má schopnosť poznávať okolitý svet, objekty v ňom, i seba samého. Vďaka jedinečným schopnostiam, ktorými človek disponuje, sa jeho hlavnou životnou úlohou stáva porozumieť tomu, aká je jeho podstata. Práve vďaka tomu, že človek je schopný myslieť a uvedomovať si sám seba, je schopný reflektovať aj jeho odlišnosť od iných bytostí a objektov jeho poznania.

Okrem antropologickej motivácie, ktorá vedie človeka k otázkam týkajúcim sa vlastnej identity možno hovoriť aj o motivácii praktickej. Na základe porozumenia vlastnej identite je človek schopný svoj život posúvať aj konkrétnym smerom a takto mu aj rozumieť. Teória osobnej identity potom v sebe zahŕňa aj dôsledky, ktoré zasahujú do oblasti etiky a axiológie.

Tretím dôvodom záujmu o otázku identity človeka je záujem metafyzický. Identita človeka sa totiž zásadne líši od identity materiálnych objektov, ktoré nás obklopujú. Problém identity človeka sa totiž nevzťahuje len na otázku jeho telesnosti a zmien, ktoré sa vzťahujú na telo. Človek predstavuje ťažisko mnohých aspektov, ako je telo a telesné zmeny, jeho psychika a prežívanie, uvedomovanie si seba samého. Otázka identity človeka by preto mala byť naformulovaná nasledovne. Aký princíp umožňuje človeku byť tým istým a mať svoju identitu aj napriek fyziologickým a psychickým zmenám, ktoré podstupuje v toku času?

Jednotlivé teórie osobnej identity v dejinách filozofie hľadajú kritérium, ktoré by plne zodpovedali túto otázku. Napríklad John Locke týmto kritériom rozumie kritérium pamäte. Jeho koncepcia sa neskôr stala terčom ostrej kritiky a v dejinách filozofie

nachádzame aj mnohých autorov, ktorých vlastná argumentácia doviedla k odmietnutiu pojmu osobnej identity človeka, alebo ľudského self.

Pomenovanie týchto záujmov nie je náhodné. Filozofické tendencie 20. a 21. storočia v snahe uspokojiť metafyzický, antropologický a praktický záujem o otázku osobnej identity človeka nachádzajú možnosti riešenia vo vzťahu človeka a jeho bytia k jazyku. Jazyk sa stáva módom bytia. Novými možnosťami riešenia otázky porozumeniu vlastnej existencii a pre vysvetlenie otázky osobnej identity človeka sa stáva jazyk a narácia.

Ak sa chceme zaoberať problémom osobnej identity, v prvom rade je nutné ujasniť samotný pojem identity. Skúmajúc túto problematiku, totiž nachádzame množstvo nepresností v používaní daných termínov. Vo filozofickej literatúre sa totiž stretávame s dvomi druhmi identity, a to kvalitatívnou a numerickou. Kvalitatívnu identitu možno charakterizovať ako totožnosť vlastností objektov. Vo filozofickom význame možno hovoriť o podobnosti. Takto možno hovoriť napríklad o kvalitatívnej identite dvoch predmetov, ktoré sú identické v každej vlastnosti a predsa sú to dva odlišné predmety. Numerická identita má od kvalitatívnej identity rozdielnu podstatu. Ak sú dva predmety numericky identické, potom ide o jeden predmet. My sa v tejto práci budeme zaoberať predovšetkým otázkou numerickej identity človeka. Nespochybnujeme teda, že ide o toho istého človeka v rôznych časových bodoch, pýtame sa však na spôsob, akým je zaručená táto numerická identita počas celého života. Prostriedkom pre zodpovedanie tejto otázky predstavuje pojem continuity, ktorý vo svojej koncepcii používa napríklad Paul Ricoeur.

Vo svojom skúmaní uprednostňujeme diachronický prístup k otázke identity človeka, ktorý skúma podmienky, ktoré sú nevyhnutné na to, aby objekt ktorý bol identifikovaný v jednom časovom momente bol identický s objektom identifikovaným v inom časovom momente. Diachronický prístup k problematike svoju pozornosť vzťahuje na otázku *V čom spočíva identita človeka v čase?* Zatiaľ čo synchronický prístup k identite sa vo všeobecnosti zaoberá nevyhnutnými vlastnosťami k tomu, aby bolo možné identifikovať daný objekt teraz, diachronický prístup sa zaoberá hľadaním princípu, na základe ktorého je možné prepojiť existenciu objektu v rôznych časových bodoch. V rôznych koncepciách identity sa vyskytujú také kritéria ako psychologická kontinuita, kontinuita vedomia, kontinuita duše, kontinuita mozgu, kontinuita tela, atď.

Nevyslovujeme pochybnosti o identite človeka ako fyzického objektu, lebo túto identitu možno dokázať na základe biomedicínskych, mikrobiologických a genetických analýz. Našu pozornosť upriamujeme na to, akým spôsobom je človek schopný udržať svoju identitu na časovej osi minulost'- prítomnosť'- budúcnosť' napriek tomu, že jeho existencia sa odohráva v rôznych sociálnych kontextoch a je ovplyvnená mnohými chcenými i nechcenými udalosťami. Pýtame sa teda na jednotiaci princíp i prostriedok, pomocou ktorého človek utvára svoju identitu ako ťažisko mnohých protichodných síl,

ktoré predstavujú intencie konkrétneho človeka, sociálny kontext v ktorom žije, kultúra a tradícia, ktorá ho ovplyvňuje, rôzne incidenty, ktoré náhle menia jeho zámery, jeho telesnosť, ktorá mu umožňuje alebo neumožňuje naplniť jeho plány a túžby. Všetky tieto aspekty totiž v konečnom dôsledku môžu zásadným spôsobom zmeniť smerovanie života konkrétneho jednotlivca a tým meniť tvoriť aj jeho vlastnú osobnú identitu. Takéto vnímanie osobnej identity človeka ako kontinuálne sa utvárajúceho ťažisko rôznych i protichodných síl stojí v opozícii voči striktnému chápaniu osobnej identity človeka, ktoré hľadá jediné pravdivé kritérium identity človeka.

Rozširujeme okruh bádania z jediného kritéria, ktoré by dokázalo odpovedať len na otázku identifikácie dvoch objektov v čase na hľadanie takého princípu, pomocou ktorého by bolo možné vysvetliť problém ľudského self vo svojej komplexnosti. Predmetom záujmu je teda princíp, prostredníctvom ktorého by sme boli schopní ozrejmiť existenciu človeka od začiatku života až po jeho koniec vrátane všetkých chcených i nechcených životných zvrátov. Takýto princíp predstavuje narácia, vďaka ktorej je človek schopný tvoriť autobiografiu svojho života. Vďaka narácii sme schopní vniesť temporálny a kauzálny poriadok do našich životov a tak im rozumieť. Toto rozumenie sa odohráva v jazyku. Preto sa jazyk a narácia stávajú špecifickými prostriedkami, vďaka ktorým sme schopní porozumieť našim osobným identitám.

V súvislosti s otázkou identity je nutné ozrejmiť aj pojem trvania identity v čase, t.j. perzistencie osoby. Tretím nevyhnutným pojmom pri skúmaní problému identity je pojem jednoty, ktorý predstavuje takú reláciu, pomocou ktorej je možné zjednotiť jednotlivé štádiá ľudského života do jedného celku, ktorý predstavuje osoba trvajúca v čase. Keďže sa nezaobráame identitou všetkých objektov, ale osobnou identitou človeka, pýtame sa na podmienky, prostredníctvom ktorých je možné odlíšiť jednotlivca od iných jednotlivcov, osobu od inej osoby. Preto je nutné ozrejmiť aj pojem osoby. Tento pojem je sám o sebe vhodným motívom pre samostatné skúmanie. V našej práci za východiskovú definíciu budeme považovať Lockovo určenie osoby ako „mysliacej inteligentnej bytosti, ktorá disponuje rozumom a reflexiou a dokáže vnímať seba samu ako tú istú mysliacu vec v rôznom čase a na rôznych miestach“¹(Locke, Fraser, 1959, s. 448). U autorov 20. Storočia sa kritériom osoby stáva dostatočne komplexná forma vedomia, alebo perspektíva prvej osoby (Baker, 2000, s. 57).

Pre bytie osoby samou sebou, jej uvedomovanie si vlastnej existencie, je vo filozofii používaný pojem ľudské self. Ak sa pýtame na ľudské self, náš záujem sa nesústreďuje

¹ „...thinking intelligent being, that has reason and reflection, and can consider itself as itself, the same thinking thing, in different times and places;“ (Locke, Fraser, 1959, s. 448).

primárne na to, čo znamená byť človekom alebo nejakým vyšším živočíchom. Svoju pozornosť sústreďujeme na otázku, čo znamená byť jednotlivcom, konkrétnou osobou. Samozrejme, že by sme nemohli diskutovať o self, bez toho aby sme vychádzali z tvrdenia, že existuje človek. Jedným z hlavných dôvodov filozofického záujmu o ľudské self je ten, že bez self by človek nemohol vo svete existovať, nemohol by naň nahliadať z perspektívy *Ja*. Koncept *Ja* je primárne prepojený s takými pojmami ako *teraz, tu, tam, toto, dnes, minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Tieto pojmy majú v rámci diskusie opodstatnenosť v tom zmysle, že prostredníctvom nich sme schopní identifikovať konanie a prežívanie človeka. *Ja*, alebo perspektíva prvej osoby má pre človeka vo vzťahu k sebe samému a k porozumeniu svojej existencie významný charakter. Na druhej strane má v určovaní identity konkrétnej osoby významnú úlohu taktiež perspektíva tretej osoby- *hovoríme o ňom, o nej*.

Pod pojmom osoby rozumieme niekoho, kto má psychologické stavy; myslíme tým bytosť mysliacu, ktorá má myšlienky. Osoba disponuje psychologickými stavmi a je schopná konať činy. Osoba zároveň vlastní telo a telesné charakteristiky. Nepredstavuje len tok jednotlivých skúseností, zážitkov a činov, ale je vlastníkom týchto skúseností, zážitkov a činov. Význam *Ja* nepredstavuje entitu oddelenú od telesného bytia, ktoré dosahuje svoju vlastnú osobnú históriu. *Ja* dáva význam jednotlivým udalostiam vo svojom živote a týmto spôsobom tvorí svoju vlastnú autobiografiu, obraz seba samého a iných osôb. *Ja* používa tento obraz pri rozhodovaní sa, prežívaní a konaní. Rozhodnutia, prežívanie a konanie sú priamo závislé na uvedomení seba samého ako osoby s vlastnou konkrétnou skúsenosťou, minulosťou, kultúrou a očakávaním od budúcnosti. Týmto spôsobom je človek schopný utvárať konkrétnu personu, identitu. Z tohto dôvodu je identita považovaná za súčasť ľudského self.

Ľudské Self je však príliš zložitý a komplexný pojem na to, aby ho dokázala poňať jednoduchá filozofická definícia. Práve na túto skutočnosť poukazujú postmoderné perspektívy vo filozofii. Self podľa týchto prístupov nepredstavuje nemennú jednoduchú entitu, ale ťažisko mnohých vnútorných pôsobení a síl človeka ako aj vonkajších vplyvov spoločnosti a síl, ktoré vyplývajú z kultúrneho a spoločenského kontextu života konkrétneho jednotlivca. Ľudské self sa z tejto perspektívy javí ako neustále sa formujúce a komplexné vedomie seba samého, ktoré vzniká v kontinuálnej interakcii so sebou samým, kultúrou a spoločnosťou. Významnú zmenu vo filozofickej reflexii identity človeka predstavuje obrat k jazyku. Dôležitým prvkom v diskusii o osobnej identite človeka sa preto stáva pojem *narácie*.

Narativizmus ako filozofický prístup k riešeniu zásadných otázok ľudskej existencie, ako je kontinuita ľudského života, osobná história i všeobecné dejiny ľudstva má svoje zdroje vo viacerých filozofických koncepciách, ale taktiež nachádza inšpiráciu aj

vo viacerých spoločenských disciplínach. Narativizmus ako taký je výsledkom tých perspektív vo filozofii, ktoré vznikli ako výsledok lingvistického obratu vo filozofii. Nejde o obrat k jazyku ako k objektu filozofického skúmania. Jedná sa skôr o zmenu paradigmy, spôsob nazerania na filozofický problém, ide teda o zmenu vo filozofickej metodológii. Jazyk sa stáva prostriedkom, pomocou ktorého človek utvára svet. Týmto sa človek stáva aktívnym participujúcim na svojej existencii. Človek ako aktér v používaní jazyka, konaní a v tvorbe významu sám utvára svoju existenciu a konštruuje svoju identitu.

Jazykový obrat vo filozofii predstavuje začiatok paradigmatického obratu v mnohých humanitných vedách, ako je štrukturalizmus v lingvistike, antropológii a sociálny konštruktivismus v psychológii.

Signifikantnú zmenu v rámci jazykovedy predstavuje „obrat k jazyku v lingvistike“, ktorý započal Ferdinand de Saussure. Saussure vo svojej zbierke prednášok *Kurz všeobecnej jazykovedy* vypracoval koncepciu lingvistického štrukturalizmu. Ako kritik diachronickej lingvistiky presadzuje synchronický prístup k analýze jazyka, ktorý sa zameriava na skúmanie skrytej štruktúry jazyka a vzťahov medzi významami v jazyku.

Lingvistický štrukturalizmus Ferdinanda de Saussura predstavuje inšpiratívny a konceptuálny zdroj štrukturálnej antropológie Clauda Lévi-Straussa. Vychádzajúc zo synchronickej analýzy jazyka aj Lévi-Strauss upriamuje pozornosť pri analýze spoločnosti, človeka a kultúrnych fenoménov na skryté štruktúry, ktoré predstavujú zdroj správania sa jednotlivcov a fenoménov v kultúre.

Koncept naratívnej identity človeka ako neustále sa utvárajúcej konfigurácie má svoje zdroje v sociálnom konštruktivizme. V psychológii ako disciplíne, ktorá sa zaoberá primárne správaním a prežívaním jednotlivca sa sociálny konštruktivismus etabluje v dvadsiatom storočí. Jedná sa o prístup, ktorý nie je presadzovaný len v rámci psychológie. Sociálny konštruktivismus skúma človeka ako self, ktoré sa neustále utvára v intrapersonálnych a interpersonálnych vzťahoch so sebou samým a s inými ľuďmi.

Jazykový obrat v psychológii, sociológii a antropológii a filozofii predstavuje zmenu paradigmy skúmania psychologických fenoménov. Tieto disciplíny menia metódu skúmania. Ľudské self už neanalyzujú prostredníctvom metódy príčiny a účinku, ale skúmajú ho v jeho vzťahových perspektívach k svetu, sebe samému a iným ľuďom. Upriamujú pozornosť na jednotlivé praxe self, jazyk, ktorý používa a tradície, z ktorých vyvstáva.

Tieto disciplíny sa v posledných desaťročiach taktiež orientujú na témy jazyka a v rámci ich skúmania sa objavujú konštitutívne socio-kultúrne perspektívy. Tieto perspektívy sa zaoberajú takými témami ako je socio-kultúrna konštitúcia ľudského self. Tieto konštitutívne prístupy chápu kogníciu, emócie, pamäť, identitu, osobnosť a ďalšie konštrukty ako relačné entity, ktoré sa utvárajú v interakcii s inými v socio-kultúrnom

kontexte. Takéto perspektívy presadzujú názor, že za konkrétnym interpersonálnym a spoločenským situovaním jednotlivca sa ukrývajú socio-kultúrne konštrukcie a fenomény. Konštitutívne socio-kultúrne prístupy boli v posledných desaťročiach artikulované viacerými skupinami psychológov a sociológov, ktorí rôznymi spôsobmi zdôrazňovali prepojenosť sféry psychologickej a sociokultúrnej. Tieto prístupy sú jednotne označované ako sociálny konštruktivizmus v psychológii.

Sociokultúrne perspektívy v rámci psychológie a sociológie nie sú nové. Tieto perspektívy majú korene v klasickej tradícii a tradícii skorej moderny. Richard Sorabji argumentuje, že starovekí Gréci chápali self a sebazpoznanie ako relačný proces nielen v tom zmysle, že self stojí vo vzťahu s kozmom, ale taktiež v prepojení self s inými ľuďmi (Sorabji, 2006, s. 34). V opozícii voči Augustínovmu a Descartovmu „vnútornému“ *cogitu* stojí Platónove tvrdenie, že dosiahnutie sebazpoznania je ťažko dosiahnuteľné a najlepším zdrojom sebazpoznania je poznanie vlastného self prostredníctvom iných ľudí. Z tohto dôvodu Aristoteles zdôrazňoval úlohu priateľstva, v ktorom človek poznáva iných ľudí i sám seba (Sorabji, 2006, s. 35).

Mnohý anglo-americkí a kontinentálni psychológovia presadzujú názor, že sociálne a spoločenské vzťahy s ostatnými jednotlivcami majú primárny charakter vo vzťahu k našej psychologickej existencii, čím sa stávajú zdrojom poznania sveta i nás samých. Nie sú to len pokračovatelia Lockovej tradície, ale aj mnohí nemeckí filozofi (napr. Herder, Fichte, Hegel), ktorí zdôrazňovali závislosť človeka na spoločenskej a materiálnej existencii napriek tomu, že zároveň tvrdili, že poznanie self môže slúžiť ako model sveta. Francúzski autori (napr. Diderot, Rousseau, Constant) vo svojich koncepciách zdôrazňovali vplyv spoločenských síl na psychologický život jednotlivca, aj keď na druhej strane hovorili o nutnosti vymedziť vlastné self v spoločnosti a tým ho oddeliť od opresívnych síl spoločnosti. V skutočnosti už v dobe vzniku psychológie ako samostatnej disciplíny už viacerí vplyvní psychológovia začiatku dvadsiateho storočia presadzovali vo svojich koncepciách sociokultúrny a relačný spôsob myslenia. Medzi týchto psychológov patrí experimentálny a sociálny psychológ Wilhelm Wundt, vývinoví psychológovia James Mark Baldwin a Heinz Werner, psychiater Pierre Janet, kultúrno-historický psychológ Lev Vygotskij, sociálny psychológ George Herbert Mead, filozof John Dewey, sociológ Charles Cooley a mnohí ďalší. Rozvoj sociokultúrnych tendencií ovplyvnili aj koncepcie filozofov 20. Storočia, ako sú Ludwig Wittgenstein, Hans-Georg Gadamer, a Charles Taylor; postštrukturalistickí teoretici Jacques Derrida a Michel Foucault a literárny kritik Michail Bachtin. Práca sociokultúrnych psychológov je taktiež prepojená s inými tradíciami euro-americkej sociálnej teórie a filozofie, napríklad čerpá zo štrukturalistickej sociológie Emila Durkheima a Pierra Bourdieuho, interpretatívnej

sociológie Maxa Webera a Clifforda Geertza a skorších autorov ako sú Karl Marx, Wilhelm Dilthey, a iní (Kirschner, Martin, 2010 s. 3).

Od polovice dvadsiateho storočia sa v rámci sociológie, antropológie utvárajú taktiež silné hnutia. V sociológii sú to práce Ervinga Goffmana a etnometodológov ako je Garfinkel, ako aj práce súčasných teoretikov, vrátane Judith Butler. V psychologickkej antropológii pomohlo hnutie „kultúrnej psychológie“ legitimizovať názor, že osoby sú konštitutívne prepojené s kultúrnym prostredím (Kirschner, Martin, 2010 s. 4).

Napriek dlhej histórii, sociokultúrne a relačné prístupy ostávajú v psychológii nedostatočne rozvinuté. Ide predovšetkým o tie perspektívy, ktoré si osvojujú konštitutívny prístup, ktorý chápe psychologické fenomény (vedomie, *self*, aktérstvo) ako výsledok historicky a kultúrne podmienených foriem praxe, interakcie a kódov správania.

Konštitutívne sociokultúrne prístupy sa zaoberajú predovšetkým dualizmom medzi *self* a spoločnosťou, jednotlivcom a kultúrou a snažia sa o spochybnenie tohto dualizmu. Niektorí autori sa snažia o zadefinovanie tohto dualizmu odlišným spôsobom: organizmus a prostredie; vnútorná skúsenosť a vonkajšia skúsenosť, alebo *self* a iní. Nech sú však v jednotlivých teóriách použité akékoľvek termíny, konštruktivismus ako prístup prezentuje obraz ľudského self, ktoré povstáva zo vzťahu self k iným ľuďom a k spoločnosti; čím sa tento prístup zásadne líši od tradičného psychologického prístupu k subjektu.

Konštitutívne sociokultúrne prístupy problematizujú otázky self rôznymi spôsobmi. Napríklad pre zástancov konštruktivismu, ako je Kenneth Gergen a John Shotter, ktorí vychádzali z Wittgensteina, vedomie a *self* sú diskurzívne útvary, ktoré vznikajú v rámci relačného pola vzájomného pôsobenia. Najextrémnejšiu artikuláciu *self* presadzuje Gergen, ktorý argumentuje, že vzťah má prioritu pred podstatou a argumentuje, že to, čo opisujeme ako *self* spolu s jeho obsahom (emócie, myšlienky, motívy), získava formu len v kontexte a vo vzťahovej konfigurácii (Gergen, 2009, s. 6). Ak teda osoba artikuluje tieto stavy, ide skôr o performatívny akt, než o expresiu hlbokjej psychickej interiority (Gergen, 2009, s. 6). Táto radikálna implikácia vyúsťuje do tvrdenia, že psychologický výskum by mal byť transformovaný na štúdium sociálnej koordinácie a kontinuálnej vzťahovej konštrukcie významu.

Podobne ako Gergen, Shotter zdôrazňuje, že používame slová na to, aby sme mohli konať. Preto sa taktiež zaoberá performatívnym aspektom ľudského prejavu, správania a konania. Taktiež upriamuje pozornosť na fakt, že keďže neexistujú dva identické relačné kontexty, potom sociálne konštruované významy utvárané v danom kontexte majú výhradne špecifický charakter. Na rozdiel od Gergena, Shotter nezatraca koncept self ako interiority (Shotter, 1993, s.102- 110). Psychológovia presadzujúci sociálny konštruktivismus sa zaoberajú taktiež spôsobmi, akými je *self* konštituované

prostredníctvom kultúrnych symbolov a tradícií, ako aj prostredníctvom vzťahov moci v spoločnosti. Napríklad Magnusson a Marecek argumentujú, že diskurzívna konštrukcia jednotlivca zahŕňa jednak pragmatické interakcie a zároveň epistemické inštitucionalizované symboly a narácie. Diskurz ako narácia konštruuje systémy poznania, ktoré utvárajú a zároveň ohraničujú dispozície jednotlivca, aby konal určitým spôsobom (Magnusson, Marecek, 2010, s. 89). Magnusson a Marecek presadzujú názor, že maskulinita a feminita, ktoré sú podľa všeobecného názoru zakorenené v biologične, sú v skutočnosti konfigurované v sociokultúrnych konceptoch spoločnosti, alebo konkrétnej komunity (Magnusson, Marecek, 2010, s. 92- 110). Sociálny konštruktivisti sa však nezaoberajú nielen tým, ako tieto štruktúry vymedzujú ľudské poznanie, ale aj spôsobmi ako sa v diskurze utvára ľudská skúsenosť nás samých. Sociálny konštruktivizmus presadzuje argument, že ľudská identita je spoločenským konštruktom, ktorý je utváraný v interakcii so spoločnosťou a kultúrou.

V súlade so sociálnym konštruktivizmom môžeme vyjadriť tvrdenie, že sociokultúrna konštitúcia ľudského self, zmysel jednotlivca pre vlastnú identitu, sú utvárané prostredníctvom kultúrnych narácií, symbolov a praxí. Hermeneutickí psychológovia Frank Richardson, Blaine Fowers a Mark Freeman sa zaoberajú spôsobmi, akými kultúrne a historické formy ovplyvňujú a modifikujú psychologické procesy, ktoré sú všeobecne považované za súkromné, originálne a jedinečné (Richardson, Fowers, 2010, s. 113- 137). Títo autori vychádzajú z ontologickej hermeneutiky (z prác Heideggera, Gadamera, Taylora a Ricoeura), aby artikulovali koncepciu ľudskej bytosti ako tvorcu významu, sebainterpretatívneho bytia, ktorého existencia sa odohráva v neustálej interpretácii sveta i seba samého a ktorého interpretácie sa vždy vyznačujú hodnotiacou dimenziou. Podľa hermeneutiky, ľudské sebainterpretácie vždy vychádzajú z určitého významového zdroja. Preto je konštitúcia ľudského self ovplyvňovaná aj zdieľanými kultúrnymi presvedčeniami a konceptom dobra, do ktorých sa jednotlivec rodí. Sociálni konštruktivisti však zdôrazňujú aj to, že subjekt nie je utváraný len jedným kultúrnym diskurzom, alebo jedným vzťahom. Ide skôr o výsledok interakcie viacerých zdrojov bytia iným. Hubert J.M. Hermans a Joao Salgado, psychológovia presadzujúci dialogický prístup, utvárajú koncept myslenia ako fúzie reálneho a imaginárneho bytia iným (Hermans, Salgado, 2010, s.185- 187). Prostredníctvom odhalenia dynamiky vzťahu medzi cudzími elementmi v rámci jednej interiority sociokultúrni psychológovia môžu skúmať ako je *self* konfigurované, ako sa vyvíja v čase a ako je možná zmena osobnosti prostredníctvom pôsobenia rozporuplných vnútorných hlasov jednej interiority.

Koncepcie utvárania self prostredníctvom internalizácie kultúrnej a sociohistorickej „inakosti“ vychádzajú z teoretických zdrojov Leva Vygotského, ktorý je považovaný za jedného z najvplyvnejších sociokultúrnych psychológov presadzujúcich sociálny

konštruktivismus. Vygotskij presadzoval koncept osoby ako sociálneho konštruktú, ktorý je výsledkom interpersonálnych a intrapersonálnych interakcií s inými. Pre Vygotského je najdôležitejším krokom v procese sociálneho utvárania *self* dosiahnutie schopnosti sebaexpresie a sebareferencie (Vygotskij, 1978, s. 132). Psychologické nástroje a diskurzívne zručnosti nevyhnutné pre tieto schopnosti sa utvárajú v interakcii s inými osobami, ktoré už disponujú danými zručnosťami rozprávania a konania v relevantných sociálnych kontextoch a lingvistických praktikách. Napríklad ak chce dieťa vykonať akýkoľvek intencionálny akt, dospelí alebo staršie deti nahradia jeho úsilie interpretáciou a reakciou na konanie dieťaťa takým spôsobom, ktorý iniciuje u dieťaťa sociálne a lingvistické praktiky vlastné konkrétnej kultúre. Takýmto spôsobom sa neusporiadaná mentálna aktivita dieťaťa mení na štruktúrovaný model dospeljej mysle. Tento sociokultúrny vplyv na mentálny vývin jednotlivca zabezpečí aj to, že dieťa nadobudne tie diskurzívne referencie a lingvistické prostriedky, ktoré mu umožňujú mať skúsenosť spoločnosti a konať vo svete ako individuálne *self*. Na všeobecnej úrovni odlíši Vygotskij človeka od iných živých bytostí tým, že človek používa také nástroje, ktoré radikálne zmenili podmienky jeho existencie. Nemyslí tým len nástroje hmotné, ale najmä sociálne praxe a jazyk. Tieto nástroje sú prostredníkom medzi ich používateľmi, úlohami a cieľmi, ktoré pred nimi stoja. V tomto zmysle kultúra zahŕňa všetky artefakty a praxe, ktoré zhromaždila konkrétna sociálna skupina vo svojom historickom vývoji (Vygotskij, 1978, s.12).

Ak je *self* výsledkom pôsobenia sociokultúrnych kontextov, potom vyvstáva otázka, ako možno rozumieť aktérstvu človeka. Tento problém je v rámci psychológie načrtnutý ako problém determinizmu a v sociológii ako vzťah štruktúry a aktérstva v koncepcii Anthonyho Giddensa. Sociálny konštruktivismus presadzuje názor, že zmysluplná ľudská aktivita a skúsenosť sú emergentné úrovne reality, ktoré nemôžu byť redukované na súbor biologických determinácií. Perspektíva sociálneho konštruktivismu na druhej strane odmieta striktný determinizmus. Autori presadzujúci sociokultúrny model ľudského *self* sa striktnie stavajú proti konceptu *self* ako pasívneho recipienta sociokultúrnych vzťahov a síl. Napríklad Magnusson a Marecek argumentujú, že ľudia sú aktívni aktéri, ktorí aj keď sú pozícioní do určitej situácie práve vďaka sociokultúrnym silám, sú schopní ovplyvniť svoju pozíciu a situovať sa aj do inej pozície (Magnusson, Marecek, 2010, s. 105).

Podobne aj autori presadzujúci hermeneutický prístup a prístup dialogizmu, zdôrazňujú aktérstvo, ktorého zdrojom je ľudská potreba konať. Keďže človek nemá inú možnosť než konať, vo svojom konaní používa tie kódy porozumenia a praxe, ktoré sú mu dostupné v tradíciách a spôsoboch života, ktoré obýva. Preto pre zástancov hermeneutického prístupu v psychológii ako je Richardson a Fowers, život predstavuje

nepretržitú interpretáciu, v ktorej používame koncepty a praxe, ktoré sú nám dostupné a aplikujeme ich v našich životných projektoch a vzťahoch s inými ľuďmi. Pre zástupcov psychologického dialogizmu, ako sú Hermans a Salgado, aktérstvo človeka vo svete sa nevyhnutne orientuje na nejakú perspektívu. Podľa tohto prístupu aktér si vyberá z interpretácií, praxí, pozícií a možností, ktoré sú mu dostupné. Aj keď je tento výber do určitej miery podmienený situovanosťou človeka, akákoľvek jeho voľba reflektuje jeho životný projekt.

Najkomplexnejšiu teóriu *self ako aktéra* v rámci prístupu sociálneho konštruktivismu vypracovali Sugarman a Martin. Vychádzajúc z prác Vygotského, Meada a škótskeho filozofa MacMurraya, presadzujú model *self ako aktéra*, ktoré vzniká vo vzťahových poliach aktivity, ktorá ukotvená v biofyzických a sociokultúrnych úrovniach reality. V rámci sociálnych vzťahov jednotlivec hrá množstvo rozličných rolí a preto koná z mnohých perspektív. Človek je svedkom konania iných osôb a koná vo vzťahu k druhým a preto poznáva seba samého ako subjekt konania a objekt konania. Na základe týchto dvoch pozícií sa utvárajú rozličné perspektívy aktérstva jednotlivca, ktoré môže aplikovať vo vzájomnej interakcii s inými ľuďmi. V tomto zmysle je aktérstvo podmienené, ale nie plne determinované interakciami a vzájomnými vzťahmi v rámci biofyzikálnych a sociokultúrnych kontextov. Aktérstvo sa utvára v interakcii s problémami a záujmami ako nositeľmi štruktúr, procesov, praktík a konceptov. V tomto zmysle je aktérstvo podmienenou reaktivitou, ktorá umožňuje budúcnosť-budúcnosť, ktorá nevyplýva len z minulosti, ale aj z práve prebiehajúcej aktivity, interaktivity a reaktivity osôb, ktoré vykonávajú činnosť (Sugarman a Martin, 2010, s. 179-183).

Podľa sociálneho konštruktivismu v psychológii, definujúcou črtou človeka je schopnosť sebainterpretácie, pričom psychologické kvality a vlastnosti človeka ako sebainterpretačnej bytosti vznikajú v konkrétnych vzťahových kontextoch. Preto aj ciele a metódy využívané v tomto psychologickom prístupe sú značne odlišné od psychologického prístupu, ktorý definuje psychológiu ako prírodnú vedu. Sociálny konštruktivismus sa neopiera o príčinnno-následné modely, ktoré sa snažia o predikciu a kontrolu správania a konania. Psychológ presadzujúci sociálny konštruktivismus nazerá na predmet svojho skúmania tým spôsobom, že sa snaží komunikovať s týmto objektom a participovať na jeho vlastnej forme života. Harré, Shotter a Gergen túto metódu spájajú so schopnosťou participácie v jazykových hrách alebo spoločnej aktivite. Hermeneutici ako sú Richardson Fowers, Sugarman a Martin v tomto zmysle hovoria o splynutí kultúrne konštituovaného horizontu porozumenia so životným svetom ostatných. Mnohí sociálni konštruktivisti sústreďujú pozornosť aj na genézu *self*, t.j. na vývinové procesy a dynamiku, v ktorej sa subjektivita konštituuje v mikro- a makrosociálnych vzťahoch.

Druhou témou, ktorou sa zaoberajú sociokultúrne prístupy je téma poznania. Tak ako je self konštituované v sociálnych, kultúrnych, politických a historických kontextoch, podobne je aj utvárané psychologické poznanie o sebe. Ako tvrdí Magnusson a Marecek, poznanie má vždy perspektívny charakter, vždy sa vyznačuje situovanosťou (Magnusson a Marecek, 2010, s. 91). Človek poznáva vždy z určitej perspektívy. Poznávajúci je vždy situovaný v určitom sociálnom a kultúrnom poli. Napríklad analyzujeme históriu z našej perspektívy a do tejto analýzy inkorporujeme aj významy a záujmy našej vlastnej perspektívy.

Ďalšou významnou črtou sociálneho konštruktivismu je odmietanie metadiskurzov, t.j. teórií ktoré analyzujú psychologické fenomény prostredníctvom jednej metafory. Taktiež odmietajú všeobecné zákony alebo univerzálne princípy ľudskej povahy. Preto napríklad pre Shottera je cieľom socio-kultúrneho bádania artikulovať zdieľané konvencie, prostredníctvom ktorých je možný určitý sociálny život v konkrétnych kontextoch (Shotter, 2010, s.47).

Všetky perspektívy presadzujúce sociálny konštruktivismus presadzujú stanovisko, že ľudské bytie je bytím, ktoré koná a utvára sa v rámci praxí a tradícií života. Preto považujú osoby za neustále sa formujúce vo vzťahoch a interakcii s ostatnými ľuďmi. Tieto orientácie v psychológii, sociológii a filozofii by nemali byť zamieňané so striktnými formami sociálneho determinizmu a taktiež sú zjavne nekompatibilné s prístupmi, ktoré redukujú ľudskú bytosť na fyzické telo a mozog. Spoločnosť a biologično sú nevyhnutnými podmienkami ľudskej aktivity vo svete. Avšak základná podmienka bytia človekom podľa tohto prístupu sa nachádza niekde vo vzájomnom vzťahu človeka k spoločnosti, iným ľuďom a k sebe samému. Sociokultúrne praxe a tradície v ktorých sa rozvíjame ako psychologické bytosti predstavujú pragmatické zdroje nášho porozumenia sebe samým, našej skúsenosti a konaniu.

Literatúra:

- [1] GERGEN, K.: *An Invitation to Social Construction*. Sage, London 2009/London: Sage, 2009.
- [2] HERMANS H.J.M., SALGADO, J.: *The Dialogical Self and Society*, In: Kirschner, Z., Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. Columbia University Press, New York 2010.
- [3] HUBÍK, S.: *K postmodernismu obratem k jazyku*. Albeert, Baskovice 1994.
- [4] KIRSCHNER, R.; Martin, J.: *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. Columbia University Press, New York 2010.
- [5] LOCKE, J. FRASER, A.C: *An Essay Concerning Human Understanding*. General Publishing Company, Toronto 1959.

- [6] MAGNUSSON E., MARECEK J.: Sociocultural Means to Feminist Ends. Discursive and Constructionist Psychologies of Gender , In: Kirschner, Z. , Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. Columbia University Press, New York 2010.
- [7] POKORNÝ, P.: *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Vyšehrad, Praha 2006.
- [8] RICHARDSON F.C., FOWERS B. J.: Hermeneutics and Sociocultural Perspectives in Psychology , In: Kirschner, Z. , Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. Columbia University Press, New York 2010.
- [9] SHOTTER, J.: Inside Our Lives together: A Neo- Wittgensteinian Constructionism, In: Kirschner, Z. , Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. Columbia University Press, New York 2010
- [10] SEIGEL, P.: *The Idea of the Self: Thought and Experience in Western Europe Since the Seventeenth Century*. Cambridge University Press, New York 2005.
- [11] SUGARMAN, J., MARTIN J.: Agentive Hermeneutics , In: Kirschner, Z. , Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. Columbia University Press, New York 2010.
- [12] SHOTTER, J.: *Conversational Realities: Constructing Life through Language*. Sage, London 1993.
- [13] SHOTTER, J.: Inside Our Lives together: A Neo- Wittgensteinian Constructionism, In: Kirschner, Z. , Martin, J. *The Sociocultural Turn in Psychology: The contextual Emergence of Mind and Self*. Columbia University Press, New York 2010.
- [14] SORABJI, R.2006. *Self: Ancient and Modern Insights about Individuality, Life, and Death*. Clarendon Press, Oxford 2006.
- [15] VYGOTSKIJ, L.S.: *Mind in Society: the development of higher psychological processes*. Harvard University Press, Cambridge 1978.

Summary

Perspective of social constructionism in discussion about human self and personal identity

The issue of human self and identity is not new one within philosophical discussion, but its articulation became more evident in philosophical, sociological and psychological

research almost in the 20th century. These new perspectives approach the issue of human identity and self from diachronical point of view, that takes into consideration all the interpersonal aspects, social and cultural context when studying human identity. The article focuses on the perspective of social constructionism as one of the main approaches towards the issue of personal identity in the latest philosophical trends.

Key words: continuity, identity, permanence, self, social constructionism.

Pedagogika
Pedagogics

Ján Bajtoš

Dubnický technologický inštitút, Dubnica nad Váhom, Slovakia

***Rozvoj psychomotorickej zložky asobnosti žiaka
vo vyučovaní technických predmetov
prostredníctvom taxonómie pimkat***

Úvod

Posledné obdobie je pre náš školský systém charakteristické, že filozofia nášho školstva smeruje od tradičnej koncepcie ku koncepcii tvorivo-humanistickej. Koncepcia tvorivo-humanistickej výchovy zdôrazňuje popri výkonoch žiakov aj zážitkovú a skúsenostnú stránku rozvoja jeho osobnosti, kladie dôraz na rozvoj vyšších kognitívnych funkcií, a to najmä na hodnotiace myslenie a tvorivé divergentné myslenie (Zelina, 1996). Tento prístup by mal nájsť dominantné postavenie aj v odbornej príprave našej mladej generácie. Súčasne je však potrebné pripraviť absolventov so širokým odborným profilom a potrebným všeobecným vzdelaním, absolventov schopných samostatnej práce, sústavného sebavzdelávania a ovládajúcich vybrané psychomotorické zručnosti a návyky.

Formovanie psychomotorických zručností

Zmeny podmienok vzdelávania orientovaného na rozvoj psychomotorických zručností vnímame z pozície, že v súčasnosti sme svedkami explozívneho rozvoja techniky, rôznych technológií a technika sa stala súčasťou nášho každodenného života. Technické vedy sa všestranne rozvíjajú, čo so sebou nutne prináša aj prehodnocovanie kvality vzdelávania v tejto oblasti. Akcelerácia technických poznatkov, aktuálnych aj v budúcom období, nás už teraz núti zamyslieť sa na doterajších edukačných postupoch a vytvoriť taký systém vzdelávania, ktorý zabezpečí schopnosť žiakov a študentov rýchlo sa orientovať vo všeobecne platných technických princípoch. Pri zabezpečovaní rozvoja psychomotorických zručností vznikol celý rad špecifických problémov spojených s kvalitou vzdelávania (Bajtoš, 1998; Orosová 2006). Z uvedeného vyplýva, že vzdelávanie

orientované na rozvoj psychomotorických zručností musí mať v porovnaní s klasickým vzdelávaním svoje zvláštnosti a odlišnosti.

Psychomotorické zručnosti získavame vo všeobecnosti **výcvikom**, t.j. cvičením, opakovaním, drilom, algoritmizáciou a imitáciou postupov (Švec, 2002). Do rámca poňatia výchovy v širšom zmysle slova (edukácie) je treba pojať aj pojem výcvik (training), ktorý je rovnorodý s termínom vzdelávanie a vychovávanie. Pojem výcviku (tréningu) v naznačenej pojmovej štruktúre zahŕňa inštitucionalizovanú nácvikovú prácu učiteľov, cvičiteľov, trénerov, inštruktorov a iných profesionálov organizovanú vo výcvikovom zariadení (dielňa, laboratórium, telocvičňa a pod.), plánovanú na vyvolanie učenia sa prevažne senzomotorického typu. Doména psychomotorického výcviku sa v pedagogickej praxi však často terminologicky posúva do pojmu výchovy a vzdelávania (napr. pohybová výchova, praktický výcvik ako zložka odborného vzdelávania). V edukačnom procese je akýkoľvek výcvik istým druhom vyučovania (učenie niekoho urobiť to a to tak a tak) a teda výcvik nealteruje s termínom indoktrinácia (prevýchova).

Primárnym zámerom výcviku je utváranie telesných schopností, zručností a návykov, spôsobov činností a správania sa a **sekundárnym zámerom výcviku** je transmisia kognitívnych informácií. Základné teoretické východiská predmetov orientovaných na formovanie psychomotorických zručností žiakov vychádzajú z poznania, že technika je jednou z podmienok súčasnej i budúcej existencie človeka, preto je potrebné mládež pripravovať tak, aby sa techniky nebála, aby dokázala pracovať s modernými technickými prostriedkami a čeliť negatívnym vplyvom techniky (Honzíková, 2001).

Každá psychomotorická zručnosť má mať svoju **vnútornú štruktúru**, pretože predpokladáme, že cieľom vyučovania technických predmetov je vytvárať komplexné zručnosti. Pre vznik komplexných zručností je nevyhnutné, aby sa niektoré zložky príslušných komplexných činností na základe cvičenia zautomatizovali, a aby realizácia komplexných činností umožňovala aj ich aplikáciu v zmenených podmienkach (Bajtoš, 2007). Základné štruktúrne prvky psychomotorickej zručnosti sú:

- **predpoklady realizovať činnosť** (pripravenosť, intelekt, motivácia, vedomosti),
- **výkonová zložka činnosti** (pozorovateľná činnosť pri realizácii činnosti),
- **autoregulácia činnosti** (meniť priebeh činnosti v závislosti od konkrétnych podmienok, sebareflexia, anticipácia, tvorivosť).

PIMKAT – taxonómia psychomotorických cieľov

Nácvik novej psychomotorickej zručnosti zvyčajne začína tým, že žiak sleduje názornú ukážku a výklad učiteľa. Slovné inštrukcie učiteľa uľahčujú a spresňujú žiakove vnímanie, zjednodušujú mu odlíšiť podstatné od nepodstatného (úroveň učenia: **Pripavenosť**). Potom nasleduje vlastná psychomotorická činnosť žiaka (úrovne učenia: **Imitácia**,

Manipulácia, Koordinácia a Automatizácia). Účinné osvojovanie psychomotorických zručností si vyžaduje: poznanie požadovaných výsledkov, pochopenie princípov, uvedomelé cvičenie, sebakontrolu a autoregulačný mechanizmus. V procese osvojovania psychomotorických zručností je dôležitý vzťah medzi pedagogickým vedením a samostatnou činnosťou žiakov. Určitá miera pedagogického vedenia sa spája so žiakovou samostatnosťou, aktivitou a individualizáciou v postupe učenia, a to v závislosti na nacvičovanej činnosti. Samostatnosť a uvedomelosť v učení je podmienkou formovania psychomotorických zručností žiakov. Proces ich nácviku nie je možné chápať len ako kopírovanie konkrétnej činnosti a jej mechanické opakovanie. Otázka uplatnenia tvorivosti, tvorivej činnosti a vytváranie tvorivých psychomotorických zručností v technických predmetoch je v súčasnosti veľmi aktuálna úloha v podmienkach nášho školstva (úroveň učenia: **Tvorivosť**).

Úrovně učenia sa v nami navrhovanej taxonómii PIMKAT predstavujeme v ďalšom texte. Príklady formulovania cieľov pre jednotlivé úrovne učenia sa sú uvedené pre siedmy ročník predmetu Technická výchova, tematický celok „Jednoduché konštrukčné spájanie dreva, téma „Čapovanie“, ktorá sa vyučuje v rozsahu štyroch vyučovacích hodín (Bajtoš, 2007).

Tab. 1 – Taxonómia PIMKAT

Značka	Úroveň učenia	Charakteristika	Štruktúra zručnosti
<i>P</i>	PRIPRAVENOSŤ (psychická, fyzická a emocionálna pripravenosť k činnosti)	<ul style="list-style-type: none"> ● proceduálne vedomosti ● motivácia k činnosti ● predpoklady k činnosti ● predstavy o činnosti ● skúsenosti z činnosťou ● intelekt 	P R I P R A V E N O S Ť
<i>I</i>	IMITÁCIA (napodobňovanie predvádzanej činnosti)	<ul style="list-style-type: none"> ● impulzívne napodobňovanie ● vedomé napodobňovanie 	

Značka	Úroveň učenia	Charakteristika	Štruktúra zručnosti
<i>M</i>	MANIPULÁCIA (vykonávanie činnosti na základe slovnej inštrukcie)	<ul style="list-style-type: none"> • výber informácií • realizácia činnosti • fixácia činnosti 	V Ý K O N
<i>K</i>	KOORDINÁCIA (radenie dielčích činností v požadovanom slede a presnosť činnosti)	<ul style="list-style-type: none"> • opakovanie dielčích činností • kontrola dielčích činností • radenie činností do sledu • harmónia činností 	O V Á Z L
<i>A</i>	AUTOMATIZÁCIA (vykonávanie činnosti ľahko, presne, rýchlo a bezchybne)	<ul style="list-style-type: none"> • čiastočné zautomatizovanie • úplné zautomatizovanie 	O Ž K A
<i>T</i>	TVORIVOSŤ (prispôsobovanie činnosti zmeneným podmienkam)	<ul style="list-style-type: none"> • modifikácia činnosti • použitie osvojenej činnosti v problémovej situácii 	A U T O R E G U L Á C I A

P – Pripravenosť - žiak je psychicky, fyzicky a emocionálne (ochota, motivácia) pripravený vykonať určitú činnosť. Má reálnu predstavu o budúcej činnosti.

Typické aktívne slovesá: vybrať, určiť, identifikovať, popisovať, ukázať, začať, reagovať, poznať, vysvetliť, prejsť

Príklady:

- Identifikovať na ukázkach jednoduché konštrukčné spájanie dreva čapovaním.
- Vysvetliť princíp zhotovenia čapového spoja.
- Vybrať pomôcky potrebné pre zhotovenie čapového spoja.
- Popísať pracovný postup pri jednoduchom konštrukčnom spájaní dreva – čapovaní.

I – Imitácia - žiak najprv impulzívne a neskôr vedome opakuje úkony demonštrované učiteľom. Ide o počiatočné štádium pri učení sa komplexným zručnostiam. Správnosť výkonu činnosti žiaka posudzuje učiteľ alebo aj žiak podľa súboru príslušných kritérií.

Typické aktívne slovesá: zhotoviť, skonštruovať, opraviť, zmerať, vyrobiť, zostaviť

Príklady:

- Pozorovať a napodobňovať pracovné úkony (meranie, obrysovanie, rezanie, dlabanie, spájanie) učiteľa pri výrobe čapu a rozporu.
- Zhotoviť čap a rozpor podľa ukážky učiteľa.

M – Manipulácia - žiak dokáže triediť informácie týkajúce sa danej činnosti a vykonáva jednoduché činnosti spoľahlivo, bezpečne, presne a zručne.

Typické aktívne slovesá: rovnaké ako u kategórie I

Príklady:

- Narysovať na skúšobný materiál aspoň dva čapové spoje na jeden rohový spoj.
- Pripraviť na skúšobnom materiály dva čapy a dva rozpory pri uplatnení potrebných pracovných úkonov.

K – Koordinácia - žiak dokáže kontrolovať vykonávané činnosti a radiť dielčie činnosti v požadovanom slede. Danú činnosť vykonáva harmonicky.

Typické aktívne slovesá: rovnaké ako u kategórií I, M.

Príklady:

- Zhotoviť čap a rozpor pre finálny čapový spoj podľa technického výkresu.

A – Automatizácia - žiak vykonáva ľahko, presne, rýchlo, bezchybne a automaticky komplexné a zložité činnosti.

Typické aktívne slovesá: rovnaké ako u kategórií I, M, K.

Príklady:

- Bezchybne konštruovať a zhotovovať čapové spoje.

T – Tvorivosť - žiak dokáže meniť, modifikovať, prispôbovať činnosť zmeneným podmienkam alebo realizovať činnosť v nových, neznámych, či problémových situáciách.

Typické aktívne slovesá: prispôbiť, zmeniť, adaptovať, zrevidovať, skonštruovať, vytvoriť, kombinovať, zložiť, navrhnuť, interpretovať

Príklady:

- Prispôbiť počet čapov a rozporov pre konkrétny výrobok.
- Navrhnuť výrobok s využitím čapového spoja.

VÝSKUM POSTOJOV A NÁZOROV UČITEĽOV NA TAXONÓMIU CIEĽOV PIMKAT

Cieľ výskumu

Zistiť postoje a názory učiteľov predmetu technická výchova na navrhovanú taxonómiu cieľov PIMKAT.

Predmet výskumu

Postoje a názory učiteľov na taxonómiu cieľov PIMKAT.

Hypotéza výskumu

Na základe vlastných skúseností s vyučovaním predmetu technická výchova na ZŠ sa domnievame, že **učitelia príslušného predmetu bez rozdielu pohlavia, kvalifikovanosti a dĺžky pedagogickej praxe, pozitívne hodnotia nami navrhovanú taxonómiu cieľov rozvíjajúcich psychomotorickú zložku osobnosti žiaka**. To je hlavná hypotéza výskumu.

Aby bolo možné túto hypotézu jednoznačne kvantitatívne a kvalitatívne verifikovať, rozčlenili sme ju na tieto *pracovné hypotézy*:

1. Predpokladáme, že učitelia s kvalifikáciou pre technickú výchovu zaradzujú proces formulácie cieľov v ich príprave na vyučovanie medzi stredne ťažké činnosti a učitelia bez kvalifikácie pre technickú výchovu medzi ľahké činnosti.
2. Predpokladáme, že ženy navrhnu úpravy nami navrhovanej taxonómie cieľov častejšie ako muži.
3. Predpokladáme, že nami navrhovanú taxonómiu cieľov rozvíjajúcich psychomotorickú zložku osobnosti žiaka považujú učitelia za použiteľnú v pedagogickej praxi.

Organizácia výskumu

Výskum sa uskutočnil u učiteľov technickej výchovy na ZŠ na Slovensku a v Čechách. Oslovených bolo spolu 417 učiteľov vyučujúcich predmet technická výchova na ZŠ, ktorým sme poštou a elektronickou poštou zaslali dotazníky so sprievodným listom. Dotazník bol anonymný, preto ho učitelia technickej výchovy posielali bez spätnej adresy.

Výsledky výskumu a ich interpretácia

Výsledky sú vyhodnotené a prehľadne zapísané v tabuľke 2 až tabuľke 4.

Kde by ste z hľadiska obťažnosti zaradili proces formulácie cieľov pri Vašej príprave na vyučovanie?

- a) medzi najťažšie činnosti
- b) medzi ťažké činnosti

- c) medzi stredne ťažké činnosti
- d) medzi ľahké činnosti
- e) medzi najľahšie činnosti

Tab. 2a – Proces formulácie cieľov

	Všetci		Pohlavie				Kvalifikácia pre TE			
			Muž		Žena		Áno		Nie	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
A	18	4,32	11	7,19	7	2,65	12	3,81	6	5,88
B	81	19,42	26	16,99	55	20,83	60	19,05	21	20,59
C	236	56,59	101	66,01	135	51,14	182	57,78	54	52,94
D	74	17,75	14	9,15	60	22,73	54	17,14	20	19,61
E	8	1,92	1	0,65	7	2,65	7	2,22	1	0,98
Spolu	417	100,00	153	100,00	264	100,00	315	100,00	102	100,00

Tab. 2b – Proces formulácie cieľov

	Dĺžka pedagogickej praxe respondentov v rokoch															
	1-5		6-10		11-15		16-20		21-25		26-30		31-35		nad 36	
	N	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	N	%	n	%
A	3	4,29	5	5,00	1	1,49	0	0,00	2	5,71	0	0,00	7	18,42	0	0,00
B	26	37,14	20	20,00	13	19,40	9	15,00	4	11,43	5	29,41	2	5,26	2	6,67
C	33	47,14	55	55,00	37	55,22	34	56,67	19	54,29	6	35,29	24	63,16	28	93,33
D	7	10,00	19	19,00	15	22,39	17	28,33	10	28,57	2	11,76	4	10,53	0	0,00
E	1	1,43	1	1,00	1	1,49	0	0,00	0	0,00	4	23,53	1	2,63	0	0,00
spo- lu	70	100,00	100	100,0	67	100,00	60	100,0	35	100,00	17	100,00	38	100,00	30	100,00

Myslíte si, že nami navrhovanú taxonómiu cieľov:

- a) je potrebné doplniť
- b) je potrebné z nej vynechať
- c) nemám k jej návrhu pripomienky

Tab. 3a – Navrhovaná taxonómia cieľov

	Všetci		Pohlavie				Kvalifikácia pre TE			
			Muž		Žena		Áno		Nie	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
A	7	1,68	3	1,96	4	1,52	7	5,40	0	0,00
B	11	2,64	7	4,58	4	1,52	7	5,40	4	3,92
C	399	95,68	143	93,46	256	96,97	301	89,20	98	96,08
Spolu	417	100,00	153	100,00	264	100,00	315	100,00	102	100,00

Tab. 3b – Navrhovaná taxonómia cieľov

	Dĺžka pedagogickej praxe respondentov v rokoch															
	1-5		6-10		11-15		16-20		21-25		26-30		31-35		nad 36	
	N	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
A	0	0,00	2	2,00	3	4,48	0	0,00	0	0,00	2	11,76	0	0,00	0	0,00
B	2	2,86	0	0,00	0	0,00	4	6,67	2	5,71	0	0,00	3	7,89	0	0,00
C	68	97,14	98	98,00	64	95,52	56	93,33	33	94,29	15	88,24	35	92,11	30	100,00
spolu	70	100,00	100	100,00	67	100,00	60	100,00	35	100,00	17	100,00	38	100,00	30	100,00

Je podľa Vás nami navrhovaná taxonómia cieľov v pedagogickej praxi:

- a) použiteľná
- b) nepoužiteľná

Tab. 4a – Použitelnosť navrhovanej taxonómie cieľov

	Všetci		Pohlavie				Kvalifikácia pre TE			
			Muž		Žena		Áno		Nie	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
A	399	95,68	145	94,77	254	96,21	298	94,60	101	99,02
B	18	4,32	8	5,23	10	3,79	17	5,40	1	0,98
Spolu	417	100,00	153	100,00	264	100,00	315	100,00	102	100,00

Tab. 4b - Použitelnosť navrhovanej taxonómie cieľov

	Dĺžka pedagogickej praxe respondentov v rokoch															
	1-5		6-10		11-15		16-20		21-25		26-30		31-35		nad 36	
	N	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
A	69	98,57	98	98,00	64	95,52	50	83,33	35	100,00	15	88,24	38	100,00	30	100,00
B	1	1,43	2	2,00	3	4,48	10	16,67	0	0,00	2	11,76	0	0,00	0	0,00
spolu	70	100,00	100	100,00	67	100,00	60	100,00	35	100,00	17	100,00	38	100,00	30	100,00

Štatistická verifikácia hypotéz výskumu

Hypotéza č. 1: Učitelia s kvalifikáciou pre technickú výchovu zaradzujú proces formulácie cieľov v ich príprave na vyučovanie medzi stredne ťažké činnosti a učitelia bez kvalifikácie pre technickú výchovu medzi ľahké činnosti.

Údaje potrebné k štatistickej verifikácii tejto hypotézy sú uvedené v tabuľke 1. Hypotézu sme verifikovali pomocou analýzy rozptylu, t.j. „F - testom“. Nakoľko $F < F_{kr}$ hypotéza č.1 neplatí, t.j. medzi jednotlivými kategóriami nie je štatisticky významný rozdiel.

Hypotéza č. 2: Ženy upravia nami navrhovanú taxonómiu cieľov častejšie ako muži.

Údaje potrebné k štatistickej verifikácii tejto hypotézy sú uvedené v tabuľke 2. Hypotézu sme verifikovali pomocou analýzy rozptylu, t.j. „F - testom“. Nakoľko $F < F_{kr}$ hypotéza č.2 neplatí, t.j. medzi jednotlivými kategóriami nie je štatisticky významný rozdiel.

Hypotéza č. 3: Nami navrhovanú taxonómiu cieľov rozvíjajúcich psychomotorickú zložku osobnosti žiaka považujú učitelia za použiteľnú v pedagogickej praxi.

Údaje potrebné k štatistickej verifikácii tejto hypotézy sú uvedené v tabuľke 3. Hypotézu sme verifikovali pomocou testu zhody, tzv. „chí kvadrátu“. Keďže $\chi^2 > \chi_{krit}^2$ hypotéza č. 3 platí, a to s pravdepodobnosťou 99 %.

Interpretácia výsledkov výskumu

- Proces formulácie cieľov pri príprave na vyučovanie zaradilo 56,59% učiteľov medzi stredne ťažké činnosti, 19,42% medzi ťažké činnosti a 17,75% medzi ľahké činnosti. 23,53% učiteľov s pedagogickou praxou 26 – 30 rokov zaradilo proces formulácie cieľov medzi najľahšie činnosti, kým 18,42% učiteľov s pedagogickou praxou 31 – 35 rokov medzi najťažšie činnosti.
- K navrhutej taxonómii cieľov nemalo pripomienky 95,68% učiteľov, čo považujeme za značný úspech navrhutej taxonómie cieľov v pedagogickej praxi.

11,76% učiteľov s pedagogickou praxou 26 – 30 rokov navrhlo doplniť taxonómiu cieľov.

- Použitelnosť navrhnutej taxonómie cieľov rozvíjajúcich psychomotorickú zložku osobnosti žiaka v pedagogickej praxi potvrdilo 95,68% učiteľov.

Záver a odporúčania pre prax

Realizovaný výskum overil použiteľnosť navrhovanej taxonómie cieľov rozvíjajúcich psychomotorickú zložku osobnosti žiaka v predmete technická výchova na ZŠ (Bajtoš, 2007; Skalková, 1999). Na základe výsledkov výskumu odporúčame:

- formulovať špecifické ciele pri príprave učiteľa na vyučovanie,
- pri formulácii špecifických cieľov rozvíjajúcich psychomotorickú zložku osobnosti žiaka postupovať podľa nami navrhovanej taxonómie cieľov.

Záver

Zameranie nášho príspevku vyvoláva nasledujúcu otázku. V čom nadobúdajú význam psychomotorické zručnosti žiakov pre súčasnú informačnú spoločnosť? Funkciu predmetov zameraných na rozvoj psychomotorických zručností je naučiť deti a mládež vnímať úlohy a problémy spojené s vysoko industrializovanou spoločnosťou, vytvoriť ich vzťah k technike ako súčasť profesionálnej výchovy. Predpokladá sa, že spolu s prenikaním do sveta techniky budú mladí ľudia získavať aj základný prehľad vo vedách ekonomických, ekologických, a etických. Pri formovaní psychomotorických zručností zdôrazňujeme tiež význam tvorivej práce a tvorivých činností, čím funkcia praktického učenia posilňuje individuálne skúsenosti žiakov. Pracovné činnosti založené na psychomotorických zručnostiach ďalej zohrávajú významnú úlohu aj v mnohostrannej komunikácii, vedú k hlbšiemu pochopeniu spoločensko–kultúrneho prostredia. Učitelia vysokých škôl vyučujúci technické predmety by mali ovládať teoretické prístupy formovania a hodnotenia psychomotorických zručností svojich študentov. Preto je veľmi potrebné, aby zaradovali uvedenú problematiku do sylabov svojich predmetov.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] BAJTOŠ, J.: Psychomotorická zložka osobnosti žiaka – formovanie, rozvoj a hodnotenie v technických predmetoch. Košice: Equilibria, 2007. ISBN 978-80-89284-07-8
- [2] BAJTOŠ, J.: Vybrané kapitoly z didaktiky laboratórnych predmetov. Prešov: MC, 1998. ISBN 80-8045-111-7.
- [3] HONZÍKOVÁ, J.: Pracovní činnosti na 1.stupni základní školy. Plzeň: ZČU, 2001. ISBN 80-7082-634-7.

- [4] OROSOVÁ, R.: Metódy rozvoja psychomoto-rických zručností žiakov v predmete technická výchova. In: Modernizace vysokoškolské výuky technických předmětu. Sborník příspěvku z mezinárodní konference. Hradec Králové: 2006. s. 125–128. ISBN 80-7041-847-8.
- [5] SKALKOVÁ, J.: Obecná didaktika. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-33-1
- [6] ŠVEC, Š.: Základné pojmy v pedagogike a andragogike. Bratislava, IRIS 2002.
- [7] ZELINA, M.: Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava: Iris, 1996. ISBN 80-967013-4-7.

Summary

The development psychomotor components personality pupil at teaching technical object through taxonomy pimkat

The functions objects bearing for the development of psychomotor crafts is teaching children and young people feel tasks and problems in association with high industrialized society, create their relationship to technic how part professional education. Contribution oneself dealt formation psychomotor crafts pupil from the view modern access in pedagogic at the same time introduce planning taxonomy PIMKAT. Research confirmed substantiality proposition taxonomy psychomotor aim PIMKAT and its efficiency in school praxis.

Keywords: psychomotorics skills, valuation of psychomotorics skills, technical education, taxonomy, taxonomy psychomotorics aims PIMKAT

Zuzana Chanasová, Tomáš Jablonský

Katolícka univerzita v Ružomberku, Slovakia

***Narration on the awakening of meaning. Analysis
of pedagogical approach of Alasdair MacIntyre
from the point of view of the development of vir-
tues***

Introduction

"The ability to know how to act conceals mysteriously something more than just simple adhering to rules. "¹

A quote by Alasdair MacIntyre reveals the professional interest of this famous philosopher. Alasdair MacIntyre² was born in Scotland in 1929 and belongs to leading philosopher of the 20th century. He has lectured at a number of universities worldwide. Recently, he lectured at the Catholic University of Notre Dame (Indiana)³. Amongst his prominent books belongs *After Virtue*⁴, in which the moral theory and practice encounter fundamental problems, represented mainly by liberal individualism. The book originates with an increasing dissatisfaction of MacIntyre with the understanding of moral philosophy as an independent and isolated part of search. This leads to the criticism of his previous work. As solutions he proposes a complex Aristotelian tradition of moral virtues. He gave his inaugural lecture, titled "Privatization of Good", on 18th April 1990 in the Center for Further Education of Notre Dame University, to a mass audience.

¹ MACINTYRE, A., *Animali, razionali, dipendenti, Perché gli uomini hanno bisogno delle virtù*, Vita e Pensiero, Milano 2001, p.91.

² Cf. <http://www.answers.com/topic/aldasair-macintyre> (3.11.2008)

³ Cf. Notre Dame Center for Ethics and Culture, University of Notre Dame

⁴ Cf. MACINTYRE, A., *After Virtue*. Notre Dame : University of Notre Dame Press, 1981, 2nd edn. 1984, 3rd edn. 2007.

He also deals with the criticism of liberal university. He can be perceived as a program anti-liberal, who offers a provocative analysis of the crisis of contemporary university and also offers the remedy. MacIntyre gives an interpretation of the origin and development of modern morals. He argues in his theory in favour of the Aristotelian-Tomist concept of morality and rationality. His attitude can be perceived as an adequate development of tradition, of which he is a supporter. His take on tradition assumes new and creative power. He is inspired by the past, which cannot be associated with a mechanical retreat.⁵

The issue of upbringing, the role of virtues in the upbringing process can be encountered in his latest book, titled *Dependent Rational Animals*,⁶ which is enriching not only for the philosophers, but also for teachers. An important aspect of Alasdair MacIntyre's thinking is his direction towards a good life, which in his theory is associated with a narrative.

Narration in the search for meaning. Narrative search and a successful understanding

Medieval understanding of search claims that without *a partial concept of a final telos* no search can be initiated. Some kind of concept of human good is necessary. It is a search for the concept of good, which will enable humans to structure other goods, and such a good that will enable the humans to deepen their understanding of the meaning and the content of virtues. The goods, which will enable humans to understand the role of integrity in life, and also the matters of stability, *in which life is anchored defined as the search for the good*.⁷

Here we should realize that the issue of virtues, the issue of living a good life is connected with the search. The unity of human life becomes a unity of narrative search, which can become full of failures and hopelessness. Human beings sometimes give up on this search, sometimes waste it. In the same way, a human life can be wasted. The only criterion of success or failure of human life as a whole is the success or failure of narration or the narrative of the designated search.

MacIntyre says that the search does not mean a search for something clearly specified. He says that the aim of search becomes comprehensible only during the search, in the way how an individual comes to terms with life difficulties, dangers, temptations, compli-

⁵ Cf. KUNA, M., *Niekoľko poznámok k MacIntyreovej vízii postliberálnej univerzity*, In: M. Palenčár (ed.): *Človek, spoločnosť, myslenie*. Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica 2002, p. 234-244.

⁶ Cf. MACINTYRE, A., *Dependent Rational Animals: Why Human Beings Need the Virtues*. Chicago, Open Court 1999.

⁷ Cf. MACINTYRE, A., *Ztráta cnosti*. Praha, Oikoymenth 2004, p.255.

cations, which create episodes and stories in each and every stage of the search. "Search is always connected with deciphering the essence of what we are looking for, but at the same time with introspection."⁸

A successful understanding of someone's activities is always connected with putting particular stories into the context of multiply-narrated histories. These are the histories of individuals and the histories of the environment, in which the individuals act. Acts are historically conditioned. It is thanks to this fact that they become mutually comprehensible. "It is therefore that we all live our own life-stories and because we understand our life thanks to such stories, *the form of the stories is an appropriate form in order to understand actions of others*. Stories, with the exception of novels, are lived before they are narrated."⁹ It often happens that the individual finds out that he/she is the character in a number of stories, of which some are incorporated in others. A fully comprehensible story, in which the individual played a particular role, can be partially or fully transformed into another story consisting of incomprehensible episodes.¹⁰ "Everything that the acting individual is able to materialize and speak as an actor, is very strongly influenced by the fact that we are never anything more (and sometimes also less) than the co-authors of our own stories."¹¹

Dramatic story

What MacIntyre calls history, is a played out, dramatic story. The characters are also the authors. "The characters never start verbatim *ab initio*, they throw themselves *in medias res*, the beginning of their story had been created by the circumstances or by other characters."¹² The difference between imaginary and real characters rests not only upon the narrative form of what they are doing, but rather to what extent they are the authors of this form and the greatness of their deeds.

The structure of human life requires a certain kind of unpredictability. Empirical research, which was constructed by humanistic researchers, form the understanding toward human life. ¹³ The central thesis is the following thought: "human beings are primarily animals telling stories, based on their actions and practice. They are not the tellers of

⁸ Ibidem.

⁹ MACINTYRE, A., *Ztráta cnosti*. Praha, Oikoymenh 2004, p.247.

¹⁰ Cf. MACINTYRE, A., *Ztráta cnosti*. Praha, Oikoymenh 2004, p.248.

¹¹ Ibidem, p.249.

¹² Ibidem, p.250.

¹³ Cf. Tamtíež, p.251.

stories per se, by claiming truthfulness of their stories, but they become so during their history.¹⁴

We enter the existence of human society with one, or more characters, which are ascribed to us. These roles are forced upon individuals and they must find out what they are. It is important to be able to understand, how the others react to the individual and how they are going to interpret his/her reactions. By listening to stories, the children learn to tell the child from the parent, which characters can star in a drama, into which they were born, and also they learn the ways of the world. E.g. in the story of the Prodigal Son, children can listen to the story of the son, who had wasted all his inheritance on hedonistic life, which drags him into the point, when he is unable to buy his daily bread, and his last resort being the food of the pigs that he shares with them. It is through this story that the children discover what lies ahead of those who do not listen to their parents but act light-heartedly. Teachers, dealing with elementary pedagogy claim that when the children are rid of the stories, they will become anxious human beings, uncertain of their actions and stories. "No society, including our own, can be understood without a certain set of stories, which are its fundamental dramatic sources. It is therefore that the moral tradition, going back to the heroic society up until the medieval descendants is true, according to which telling of stories plays a key role in our upbringing towards virtues."¹⁵

Narrative term of I – two aspects

In this sphere of narration, two fundamental aspects are distinguished. One of them is the individual – I and the others are all individuals participating in his/her story.

Human beings should be prepared to come up with an explanation of what they have been up to in their lives. "On the one hand, what other people think of me during my life since my birth until my death, and on the other hand, I am the subject of history, which belongs to someone else, with certain specific importance."¹⁶ To be the subject of the story lasting from birth until death, means to carry responsibility for the actions and events, which comprise narrative life.

Everyone not only carries responsibility for his/her actions, but at the same time can ask others to explain their behaviour, who can also ask others to do so. Stories are thus mutually entwined. Thanks to other people we get to know our own personalities. "Knowing oneself, which we possess, depends to great extent on what we learn from our-

¹⁴ Ibidem, p.252.

¹⁵ MACINTYRE, A., *Ztráta cnosti*. Praha, Oikoymenh 2004, p.252.

¹⁶ Ibidem, p.254.

selves, and more on the feedback from others that know us well¹⁷. Everyone is a part of other people's story, and at the same time, these people are part of his/her story. The story of each life is a part of mutually entwined stories. If an individual gets separated from other people, and live on his/her own, he/she would be unable to discover something new. "New aspects of life come from encountering others, this is the law from which life as we know it has originated. We also exist because others have given us life."¹⁸ Everyone has something else and he/she brings something else by talking to others. Through that, the sense of something greater is awakened.

The value of narration

MacIntyre's view of a philosopher is identical with the outcomes of many a contemporary teachers and researchers, within which narration becomes ever more important in the educational process. The value of narration becomes more significant by the present-day method in the realm of research in humanities. Pedagogy discovers anew the link between narration and experience. "To enable the subject to narrate his/her own experience, from the pedagogic point of view means to give him/her the possibility to put into a logical structure his/her pieces of experience, discover one's own states of the mind and one's own ability to interpret objectivized content, confront other people, who have laid down analogical experience, discuss with the outsiders the very experience, to be valued as the shaper of the experience."¹⁹

The value of narration therefore mostly personifies the voice stemming from personal experience. So, from the re-evaluation point of view of the narrator's I, as a protagonist of the relational process, which is structured by the narrator him/herself, is researched and offered the attention of the audience. Therefore, narration of one's own story is not materialized by average chatting, not even through simple talking, and its effects can be summarized as follows.

- a) "It helps the narrator *I* to learn something about oneself, as about an active subject, who is able to carry out decisions and actions, existential planning and initiative,
- b) It helps the reader/listener to ask questions, think about one's experience and the experience of others, pick from the narrated life those instructions, which could help to better understand the outside world,

¹⁷ MACINTYRE, A., *Animali, razionali, dipendenti, Perché gli uomini hanno bisogno delle virtù*, Vita e Pensiero, Milano 2001, p.92.

¹⁸ GIUSSANI, L., *Riziko výchovy*, Zvon, Praha 1996. p.81.

¹⁹ PATI, L., *Famiglie affidatarie*, Brescia, La Scuola 2008, p.33

c) It enables the person, who reads or listens, to reach the independent depth of special existential decisions. ²⁰

Each and every little child loves to listen, when someone is talking. Stories and histories are therefore something fascinating for the child, coming through the voice of the adult. "The story means for the child a threshold of maturing, a great, not separated river, not structured into parts: reality and ideas, the day before yesterday and long time ago, the boundary and the dream, far and close, tangible and invisible." ²¹ Whoever is telling the story, this person is not only the representative of this story, he/she is also bound with the story. The child thus begins to perceive his/her young life along with the previous generations. This presents enlargement of human horizons, affective and cognitive aspects. Contemporary adults seem to have lost the sense and need for the presence of this indispensable stage of child's development, i.e. narration. Even contemporary children are able to leave watching TV at once, in order to be able to listen to a real-life story. "The child is put before a dilemma of listening to a story read out to him/her in his/her native language, or listen to the story narrated, even in a considerably lower quality, the child will opt for the read out story." ²² But why is narration so fascinating for children? For it builds and strengthens the relationship. It is a cyclical relationship. Narration is dependent on one's listeners. It captures their view, it can observe the extent of concentration on their faces, it can perceive their mimics, it captures the emotions they are going through at the particular moment. It contains a certain amount of mutual modulation: non-verbal communication of the narrator and the listener, and everything mutually influences everything else: questions and answers, confirmations of interest in narration, loving mutuality, as if all these elements were present and reflected everything. "It is the element that transgresses from the impression to the content, for everyone can say – I am here for you. Everyone lives in the society of others and vice-versa: and this is far more than just a physical presence, it is a piece of experience of the broken isolation through the content, which takes shapes and various shades, according to who participates in the narration." ²³ The value of narration makes the communication less linear. It is no longer a simple getting from A to B. Not the case of the educator – narrator, who would only give a certain piece of information and would be positioned outside this relationship. This

²⁰ PATI, L., *Famiglie affidatarie*, Brescia, La Scuola 2008, p.34

²¹ GILLINI, G. – ZATTONI, M., *Parlare di Dio ai bambini, ovvero educazione religiosa dei genitori e degli educatori*, Editrice Queriniana, Brescia 2001, p.154.

²² GILLINI, G. – ZATTONI, M., *Parlare di Dio ai bambini, ovvero educazione religiosa dei genitori e degli educatori*, Editrice Queriniana, Brescia 2001, p.156.

²³ GILLINI, G. – ZATTONI, M., *Parlare di Dio ai bambini, ovvero educazione religiosa dei genitori e degli educatori*, Editrice Queriniana, Brescia 2001, p.157.

communication is of both ways, also from B to A, where the feedback becomes a strong perceiver.

These are the topics that are highlighted by the contemporary pedagogic sciences. Narration is a repetition of something, it is not just mere filling in of an absentee pedagogical phantasy. Narration is not mere laziness, for the lack of other active strategies, quite the opposite: every narrator knows quite well, that nothing remains static. After the initial enchantment caused by narration (activity, not activism), the following offspring is born of the narrator's fundamentals: "thoughts, images, paintings, drawings, ways, searches, are not just mere add-ons, but on the contrary, they fully belong to the narration, the way we planned it."²⁴

Even Aristotle believed that through transformation of someone's experience into a work of art, this work of art becomes a tool of knowledge, for the artistic experience is thus put into the said work of art. At this time, stories of other people were re-narrated through a theatrical piece. "Happiness caused by drama according to Aristotle strengthens activity and helps knowledge."²⁵ Human beings imitate actions of others, based on the stories they have heard. Human beings are the most perfect imitators and their pieces of experience are acquired through imitation. Cognition becomes pleasant not only for the scientists, but also for other people. People often and with passion look at paintings, attend theatrical pieces, read books, and listen to stories. When looking and listening to the stories of other people, they guess what might be the meaning of each and every piece of behaviour, etc. There is a hidden thirst for knowledge in each human being, and it is quenched through stories, but only partially, never fully. It is important to awake the desire for knowledge – so that the educator, the pedagogue employs narration and that the pedagogue employed the stories of others. "The person, who educates, cannot escape the exceptional element of narration. It is correct that the educator prepares for it by reading, materials, willingness to answer questions, provide additional information that are incited by the narration. The educator can be sure that children will never have enough and never will be bored, they will only be thankful. This thankfulness of theirs is well concealed in the following question: When will you tell us a story...?"²⁶

²⁴ Ibidem.

²⁵ ARISTOTELES, *Poetika*, Orbis, Praha 1964, p.34.

²⁶ GILLINI, G. – ZATTONI, M., *Parlare di Dio ai bambini, ovvero educazione religiosa dei genitori e degli educatori*, Editrice Queriniana, Brescia 2001, p.161.

MacIntyre and formation

So, narration has been shown to be an important part of upbringing. MacIntyre claims that a real upbringing and formation involves affective upbringing, upbringing toward feelings, inclinations and affections.

Upbringing must indispensably correctly develop in the child the qualities which become a driving force behind his/her actions, influencing his/her motivation toward particular actions, what also secondarily influences not only the particular person, but is also connected with the perception and actions towards other people. "Acting toward other people involves virtue of just generosity, it also means to act on the basis of sensitive and a loving attitude toward the other person." ²⁷

Virtues

According to the teachings of Thomas Aquinas, all virtues, both moral and cognitive, have to be developed during life. This development requires all-life process of teaching of truths. "A good human life is lived as an effort to live a good life and the virtues necessary for this effort are those that enable understand, what other attributes of the life are." ²⁸

Reflection of experience requires leadership of teachers, who are able to teach pieces from their experience. It is important that the teachers form their pupils in such a way, as to contribute to their teaching, so that the pupils would learn from them.²⁹ On the basis of the already mentioned it seems as inevitable that the senior citizens be able to give the young ones what they have learnt themselves. The question is, how? "To some extent by narrating stories, by helping the young ones in solving of tasks, by making the past our presence, by renewing the ties to the past, for it is getting stopped by the modern social mobility and other factors."³⁰ It is therefore important that the issue of upbringing was solved not only at the institutional level, with emphasising preparation for something else, i.e. work, which starts from the first day of our lives. Upbringing should be oriented toward providing young people with skills, development of virtues and sources for a life-long formation aimed at the understanding of the human good.³¹ It is important to understand the virtues as dispositions, which not only keep the practice but also enable us to reach some inherent good for the practice, and keep us on the right track of the search for

²⁷ MACINTYRE, A., *Animali, razionali, dipendenti, Perché gli uomini hanno bisogno delle virtù*, Vita e Pensiero, Milano 2001.p.120.

²⁸ MACINTYRE, A., *Ztráta cnosti*, Praha, Oikoymenth 2004, p. 256.

²⁹ MACINTYRE, A., *Privatizácia dobra z anglického prekladu The privatization of God. An Inaugural Lecture* In: *The Review of Politics*, vol. 52, 1990. *Filozofia* 6, Bratislava 2006, p. 499.

³⁰ *Ibidem.*, p. 500.

³¹ *Ibidem.*

the good, by enabling us to overcome the difficulties, dangers, temptations, complications, which we encounter, and they provide us with ever deeper sense of self-reflection and a growing notion of the good... As far as the human life is concerned, a good human life is a life lived as an effort to achieve a good life and the virtues necessary for this effort are those that enable us to understand, which other elements this good life rests upon.³² The value of certain concepts of human good and the related concepts of intellectual and moral virtues and rules will be discovered by people only when individuals encounter their realizations in particular instances of social life and this is inevitably brokered by the older generation, which provides the younger generation with the necessary experience.³³

Not even John Paul II on the outset of the pontificate is able to separate the issue of virtues from the particular life of the man. In November 1978 he speaks of virtues as the energy of the spirit, which is harmonically integrated into the life of man, as the power of man, which is the gift by the Spirit, that tames it: "So the virtue will never appear as something abstract and separated, but on the contrary as something that is conceived along with life, something deeply rooted. The virtue relates to the life as a whole, to the deeds and actions as such."³⁴

Formation toward virtues by MacIntyre

To be informed about virtues thus happens nothing else but the ability to learn and fulfil one's tasks and functions properly.³⁵ "Thinking, which is completed by the deed, must stem from the prerequisites relating to good, which comes into play in a particular situation, and by analysing the dangers and obstacles, which are encountered on the road toward achieving this good."³⁶ It means that the individual comes to terms with the goods present in a certain situation and which endanger his/her position. It is also his/her ability to discover his/her prerequisites for argumentation, which will lead to the good deed. This whole process means to show certain degree of sensitivity, differentiation, distinguishing, which is typical of the virtues.³⁷

³² MACINTYRE, A., *Ztráta cnosti*. Praha, Oikoymenh 2004, p. 256.

³³ MACINTYRE, A., *Privatizácia dobra z anglického prekladu The privatization of God. An Inaugural Lecture* In: *The Review of Politics*, vol. 52, 1990. *Filozofia* 6, Bratislava 2006, p 497.

³⁴ GIOVANNI PAOLO II., *Insegnamenti di Giovanni Paolo II.*, I. 1978, Libreria editrice Vaticana, Vatican 1979, p.185.

³⁵ MACINTYRE, A., *Animali, razionali, dipendenti, Perché gli uomini hanno bisogno delle virtù*, Vita e Pensiero, Milano 2001.p.86.

³⁶ *Ibidem*. p. 90.

³⁷ *Ibidem*.

The topics that the child needs to learn from scratch is, how to be able to decipher the key elements of each situation, such as the good, fundamental dangers of each and every situation and which situations require virtues as the answer.³⁸ The common good, which results in not damaging of friendship, needs to distinguish the good from partial good aimed at oneself. If we can share a bar of chocolate and not keep it for ourselves only, we tend to understand the degree of the common good better. Common good is something more than the human beings themselves. It is the good of one friendship, the sibling good, the good of the family, etc. Two aspects seem to be absolutely necessary for the virtues, in order for the human being to live well. First and foremost, human beings cannot think practically and subsequently follow up in the development of practical thinking, had he/she not developed a certain series of intellectual and moral virtues. The individual cannot care for others and form them properly without developing some of their virtues. “Without virtues we cannot protect sufficiently ourselves and others from negligence, malignant sympathies, from stupidity, want and evil.”³⁹

Conclusion

We, the people are like children, who like, e.g. a beautiful pen in the shop. We are amazed by the pen and want to write with it. But then we see a good computer and want it. We are like children, always wanting something. And these desires are constantly increasing – pen, computer, car, house, etc. Human beings desire partial goods, but these tend to fill up rather fast. We seek fast and direct saturation, indulgence. This search tends to become covetous and sick. We could say that it is an instinctive saturation of pleasure.

Children have developed far greater sense of satisfying one’s needs. Children, through their experience of love of their grandmother, are able to listen to her stories eagerly; they feel they are liked by someone. The children listen to the story that is told by their grandmother, namely the story of a good girl, who puts the toys of her little brother in order, which makes everyone in the family happy. Thus the children are shown something that is greater than their own desires. A moment comes when the children feel the sense of the common good. The child, who had been looking only for his/her toys up until then, will forget about them now. The child has an experience from the narrated story and this experience is a bit bigger than the child himself/herself. In the similar manner, when the child has experienced pain or disappointment, for he/she has been beaten

³⁸ Ibidem.

³⁹ MACINTYRE, A., *Animali, razionali, dipendenti, Perché gli uomini hanno bisogno delle virtù*, Vita e Pensiero, Milano 2001.p.95

up by another child, or something else has happened to him/her. Again, through the narrated story of good triumphing over the evil (although the road of the main character of the story has been a difficult one, full of pain and disappointment), the child discovers his/her own standpoint in life. Good prevails over evil. According to the appropriateness of his/her own age, the child begins to understand the meaning of life. Around his/her 8th year of age, the child begins to understand the common good of the family, friendship, good relations with one's parents and siblings. All of his own pleasures the child perceives from a different perspective. The child does not care about them as much as before. It is through stories and experience that the child discovers how beautiful the love to one's own parents is, and that is why the child wants to live within family ties. The child discovers this through stories told by the adults, who have far more extensive experience than the child, the common good. The child is able to understand, what the meaning is of the good of the family.

In this kind of experience, brokered through narration, human beings discover their meaning, the meaning of something, what is a bit more than pure pleasure; indulgence and fun, for all these are ephemeral. When talking about a piece of candy, this will be gone when it is eaten. Human beings are fit for something different from just mere pleasure of candy. Human beings are capable of fulfilling their life.

The question is how to make something interesting that is more than just mere pleasure? It is achieved through the life experience narrated by the more experienced individuals. The meaning of life contains understanding of what constitutes the common good. MacIntyre says that the human being cannot utter the phrase *my good*, if he/she is unable to utter the phrase *our good*. His life is not taking the direction of satisfying short-term needs, but the human being learns to live a good life. Formation toward virtues thus becomes inevitable, in order for the child to be able to once define the elements of building a good life.

Bibliography:

- [1] ARISTOTELES, *Poetika*, Orbis, Praha 1964.
- [2] GILLINI, G. – ZATTONI, M., *Parlare di Dio ai bambini, ovvero educazione religiosa dei genitori e degli educatori*, Editrice Queriniana, Brescia 2001.
- [3] GIUSSANI, L., *Riziko výchovy*, Zvon, Praha 1996.
- [4] GIOVANNI PAOLO II., *Insegnamenti di Giovanni Paolo II.*, I. 1978, Libreria editrice Vaticana, Vatican 1979.

- [5] KUNA, M., *Niekoľko poznámok k MacIntyreovej vízii postliberálnej univerzity*, In: M. Palenčár (ed.): *Človek, spoločnosť, myslenie*. Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica 2002, p.234-244.
- [6] MACINTYRE, A., *After Virtue*. Notre Dame, University of Notre Dame Press 2007.
- [7] MACINTYRE, A., *Animali, razionali, dipendenti, Perché gli uomini hanno bisogno delle virtù*, Vita e Pensiero, Milano 2001.
- [8] MACINTYRE, A., *Dependent, Rational, Animals: Why Human Beings Need the Virtues*, Chicago, Open Court 1999.
- [9] MACINTYRE, A., *Privatizácia dobra z anglického prekladu The privatization of God. An Inaugural Lecture* In: *The Review of Politics*, vol. 52, 1990. *Filozofia* 6, Bratislava 2006.
- [10] MACINTYRE, A., *Ztráta cnosti*, Praha, Oikoymenth 2004.
- [11] PATI, L., *Famiglie affidatarie*, Brescia, La Scuola 2008.
- [12] *Electronic sources*: <http://www.answers.com/topic/aldasair-macintyre> (3.11.2008)

Summary

Narration on the awakening of meaning. Analysis of pedagogical approach of Alasdair MacIntyre from the point of view of the development of virtues

In the given article we analyze the personality and the pedagogical contribution of Alasdair MacIntyre, who can be counted among leading philosophers of the 20th century. The important part of Alasdair MacIntyre's thinking from the point of view of virtue development is the search leading to a good life, which in his theory is inevitably connected with the narrative dimension. Education to virtues is thus becoming inevitable for a child to be once able to recognize what helps to build a good life.

Key words: A. MacIntyre.

Ondrej Fečo

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Vladimír Šebeň

PU v Prešove, Slovakia

Mimoškolské formy práce a prírodovedné vzdelávanie

Slovenské školstvo prechádza v posledných rokoch zložitým obdobím. Okrem školskej reformy, ktorá významne ovplyvnila chod nášho školstva, majú školy nemalé problémy s pretrvávajúcim nedostatkom financií. Tieto problémy prehľbuje stávajúci systém, ktorý súvisí s realizovaným presunom kompetencií na samosprávu a zavedením normatívneho financovania na žiaka. Vzhľadom na negatívny demografický vývoj nastupuje do škôl čoraz menej žiakov, čo sa v konečnom dôsledku prejavuje v znížení dotácií a následnom rušení a zlučovaní škôl a školských zariadení. Školské zariadenia dostávajú finančné prostriedky nie prostredníctvom normatívov zo štátneho rozpočtu, ale od zriaďovateľov z dane z príjmov fyzických osôb. Medzi rozhodujúce faktory limitujúce úhrnné množstvo pridelených prostriedkov patrí reálny záujem verejnosti o dané zariadenie, ktoré sa prejaví v počte zapísaných žiakov. Záujem verejnosti o dané zariadenie v konečnom dôsledku ovplyvňuje kvalita výchovno-vzdelávacieho procesu, jeho atraktivnosť a zaujímavosť, resp. podmienky za ktorých sa výchovno-vzdelávacia činnosť realizuje. Prírodnou snahou vedení škôl je preto využiť všetky existujúce možnosti doplnkového financovania. Vzhľadom na problémy s financovaním základného a stredného školstva sa v značnej miere rozšírili aktivity rôzneho druhu, ktoré majú dopomôcť k zvýšeniu záujmu verejnosti o danú školu.

Jednou z nich je masívne rozšírenie ponuky rôznych záujmových a krúžkových činností. Záujmové činnosti patria medzi najdôležitejšie súčasti obsahu výchovy mimo vyučovania. Uspokojovanie, rozvíjanie a kultivácia záujmov, uspokojovanie potrieb a rozvoj špecifických schopností sú významné výchovné úlohy, ktoré sa podieľajú na utváraní životného štýlu a hodnotovej orientácie. Je reálnym faktom, že na vedení záujmových

a krúžkových aktivít sa často podieľajú aj učitelia, resp. iní pedagogickí pracovníci, ktorí počas svojho štúdia nezískali potrebné kompetencie. Systematická príprava budúcich učiteľov na prácu so svojimi žiakmi v rámci mimoškolských záujmových činností je aj v súčasnosti na vysokých školách skôr výnimkou. Činnosť takto vedených krúžkov je preto často charakterizovaná živelnosťou, náhodnosťou, formálnosťou, nekvalifikovanou organizáciou a realizáciou mimoškolských foriem práce. Napriek uvedenému sme presvedčení, že rôzne druhy mimoškolských foriem práce prispievajú k racionálnemu využitiu voľného času mládeže, k jej zdravému rozvoju, k prirodzenému rozvíjaniu jej záujmov, k formovaniu potencionálneho vzťahu k budúcemu povolaniu. V našom príspevku sa pokúsime predložiť jednu z možností obsahovej náplne záujmového útvaru. Našou snahou bolo ponúknuť vedúcim záujmových útvarov s prírodovedným zameraním námet na naplnenie jeho obsahu témami, ktoré poukazujú na význam prírodných vied pre každodenný život a pri ktorých je možné aplikovať integrovaný prístup vo výučbe prírodovedných disciplín.

Jedným zo sprievodných znakov v súčasnosti realizovanej školskej reformy je snaha o integrovanú výučbu prírodovedných disciplín, porozumeniu podstate javov a procesov s využitím vzájomných interdisciplinárnych väzieb predovšetkým s chémiou, biológiou, geografiou a matematikou. Pri výučbe prírodovedných disciplín je okrem rozvíjania pozitívneho vzťahu k prírodným vedám sa kladie dôraz aj na interpretáciu prírodovedných poznatkov ako neoddeliteľnej súčasť kultúry ľudstva. Predmety ako biológia, ekológia, chémia a fyzika odhaľujú podstatu dejov a procesov, pomocou ktorých poznávame štruktúru objektov, ktoré podrobujeme experimentálnemu skúmaniu. Pomocou prírodovedných predmetov a ich interdisciplinárnych väzieb dokážeme žiakom sprostredkovať poznatky o zložení a pohybe planét, o biologických procesoch, ktoré nastávajú v tele živých organizmov ako aj u človeka, o chemických reakciách, ktoré prebiehajú v rozličných látkach a materiáloch a o fyzikálnych zákonitostiach, ktorým podlieha celý svet. Medzi predmetmi ako je fyzika a ekológia možno nájsť tieto väzby napr. pri analýzovaní fyzikálnych javov vplyvujúcich na životné prostredie. Je zrejmé, že mnohé fyzikálne javy ovplyvňujú kvalitu života organizmov, ktorí sú vystavovaní ich účinkom. Negatívne pôsobenie na živé organizmy sa napríklad môže prejaviť narušením štruktúrnych väzieb alebo vonkajších parametrov, ako je hustota, tvar, veľkosť a pod. Všetky tieto zmeny možno sledovať a vyhodnocovať pomocou vhodnej laboratórnej techniky, pričom spomínané zmeny môžu veľa napovedať a poskytnúť mnoho informácií o tom, ako na životné prostredie pôsobia rôzne vplyvy fyzikálneho charakteru. Prostredníctvom analýz odhaľujeme dôvody prečo dochádza k narúšaniu prirodzeného stavu životného prostredia a živých organizmov, ktoré sú jeho súčasťou. Z nadobudnutých výsledkov

možno určiť spôsob prevencie, ktorým dokážeme živé organizmy chrániť pred nebezpečnými účinkami vplyvov, ktoré zasahujú do ich života.

Všetky tieto poznatky z prírodovedných predmetoch žiakom umožňujú vytvoriť si ucelený prehľad o veciach, ktoré podliehajú nášmu vnímaniu. Existuje mnoho foriem ako priblížiť žiakom poznatky z vedeckého bádania. Jednou z nich môže byť napríklad aj využitie záujmovej činnosti, ktorá vytvára priestor na uspokojenie žiackych túžob z oblasti pochopenia neznalých javov, na ktoré počas riadnej vyučovacej hodiny nie je čas.

Vytvorenie podmienok pre experimentovanie účastníkov záujmového útvaru prispieva k rozvoju niekoľkých zručností a schopností súčasne. Naučia sa merať s meracími prístrojmi, pretransformovať získané údaje do požadovanej formy prezentovania výsledkov ako sú grafy, tabuľky, pochopia význam veličín vyskytujúcich sa vo vzorcoch, ktorých hodnoty musia namerať. Pre účastníkov je experimentovanie spôsobom nadobúdania skúsenosti, zručnosti a poznatkov formou skúmania fyzikálnych javov. Pri experimentovaní možno využívať poznatky z viacerých oblastí prírodovedných predmetov naraz.

V práci záujmového útvaru predloží jeho vedúci účastníkom súbor úloh, ktoré budú následne riešiť. Pri tvorbe úloh by sa mal zamerať na problémy, o ktoré účastníci prejavujú záujem a na podmienky, ktoré budú k dispozícii. V rámci nami predloženého námetu by účastníci mali skúmať vplyv elektromagnetického poľa vznikajúceho v okolí vedenia vysokého napätia na životné prostredie. Ich úlohou je zistiť, ako elektromagnetické pole zasahuje do života drobných živočíchov a rastlín, ktoré sa nachádzajú v rôznej vzdialenosti od vedenia. Súčasťou námetu je vykonanie potrebnej analýzy na odhalenie štrukturálnych a vonkajších zmien. Na uskutočnenie tejto analýzy je potrebné mať k dispozícii technické a prístrojové vybavenie, ktoré je možné zakúpiť s minimálnymi finančnými nárokmi v obchodnej sieti respektíve časť z neho školy majú vo svojich školských zbierkach.

Experimentálna činnosť v rámci záujmového útvaru sa stáva pre účastníkov prostriedkom vlastnej realizácie a nadobúdania sebavedomia. Z tohto pohľadu účastník vystupuje ako vedecký experimentátor, ktorého snahou je odhalenie spôsobov a príčin potenciálneho vplyvu elektromagnetického poľa na biosféru. Každý fyzikálny problém ponúka účastníkom rozvoj ich intelektuálnych a manuálnych schopností s uplatnením logických postupov dedukcie a syntézy pri skúmaní problému a manipulácii s príslušným technickým vybavením.

Na realizáciu skúmania elektromagnetického poľa možno využiť množstvo meracej techniky od rôznych firiem pokrývajúcej široké spektrum frekvencií. Voľba závisí od požadovanej citlivosti meracích prístrojov, s ktorou chceme elektromagnetické pole merať. Ich manipulácia by mala byť dostatočne primeraná aj pre účastníkov záujmového

útvary. Mnoho týchto zariadení komunikuje s počítačom, ktorý možno využiť na spracovanie získaných dát vo forme grafov, tabuliek a pod. Z pohľadu účastníkov je počítač skôr forma zábavy, ako prostriedok vyučovania, preto veľmi radi privítajú možnosť pracovať s počítačom pri realizácii a následnej analýze nadobudnutých výsledkov z meraní. Počítačom podporované experimenty v súčasnosti predstavujú moderný trend vyučovania fyziky, ktorý vytvára priestor umožňujúci prístup k poznatkom, ktoré sú v tradičných školských podmienkach nedostupné najmä z dôvodu nevyhovujúcich pomôcok a ich prípadného nedostatku, potrebných na reálne experimentovanie na vyučovacích hodinách. Charakteristickým znakom týchto experimentov s podporou počítača je, že pozitívne vplyvajú na záujem účastníkov, ktorý sa prejavuje v zainteresovanosti do danej problematiky, v pochopení a odhalení podstatných znakov pri skúmaní analyzovanej situácie. Ponúkajú možnosť využívania interdisciplinárnych vzťahov z hľadiska interakcie poznatkov z viacerých prírodovedných predmetov nevyhnutných pre nájdenie relevantných výsledkov výskumu. Využívanie takýchto prostriedkov vo výučbe prispieva k zvýšeniu kvality prírodovedného vzdelávania účastníkov, hlavne ak sa zvolí zaujímavý postup predkladania úloh.

Skúmanie vplyvu elektromagnetického poľa vznikajúceho v okolí vedenia vysokého napätia sa realizuje v teréne prostredníctvom meracích sond. Prvým krokom pre experimentálnu činnosť účastníkov je ich dôkladná teoretická príprava, pomocou ktorej získajú potrebné vedomosti k tomu, aby prenikli do podstaty skúmania elektromagnetického poľa. Po teoretickom oboznámení sa s problematikou, vedúci záujmového útvaru predstaví účastníkom úlohy, ktoré majú riešiť. Jednou z možností prezentácie týchto úloh sú metodické listy. Z metodických listov sa žiaci dozvedia, čo majú skúmať, akú techniku, metódy a analýzu majú použiť. Vedúci krúžku nesmie zabúdať na to, že úlohy, ktoré kladie na účastníkov musia zodpovedať ich schopnostiam a vedomostiam. V úlohách zameraných na skúmanie elektromagnetických polí v teréne by mohli účastníci sledovať ich vplyv napr. na množstvo kyslíka v pôde, na počet myšičích dier, hustotu trávneho porastu alebo drobného hmyzu v závislosti s meniacou sa vzdialenosťou od vedenia vysokého napätia. Účastníci by svoju pozornosť mali zamerať na sledovanie štruktúrnych a vonkajších zmien, ako je zmena hustoty, tvaru, hmotnosti a pod. Pre tento účel je potrebné zabezpečiť určitý súbor vzoriek zozbieraný z rôznych vzdialeností od vedenia. Následne vyhodnocovanie vzoriek hlavne biologických sa vykonáva za pomoci mikroskopu, ktorým účastníci sú schopní sledovať prípadné zmeny, ktoré nastali pod vplyvom sledovaného elektromagnetického poľa. Pri rastlinných vzorkách je vhodné zabezpečiť ich rovnaké množstvo, aby účastníci prípadné zmeny skúmali na základe meniacej sa hmotnosti. Analýza vzoriek by mala preukázať, že s meniacou sa vzdialenosťou dochádza k pozorovateľným zmenám práve vplyvom elekt-

romagnetického poľa, ktoré vzniká v okolí vysokého napätia. Účastníci sa takýmto spôsobom môžu presvedčiť o jeho účinkoch a dôsledkoch resp. o tom ako pole zasahuje a mení život živých organizmov. Práve analýzou, ktorá sa zakladá na vlastnej aktívnej práci účastníkov, nadobúdajú účastníci trvalé a hodnotné poznatky. Manipuláciou s meracou a laboratórnou technikou rozvíjajú svoje manuálne zručnosti, čím zároveň zvyšujú svoje osobnostné kvality. Možnosť experimentovať v teréne je pre účastníkov atraktívna už sama o sebe, keďže môžu experimentovanie realizovať mimo školy. Práve pomocou takých meraní účastníci menia svoj prístup a celkový postoj k učebným predmetom, ktoré sú pre nich mnohokrát neoblíbené. Nachádzajú súvislosti medzi jednotlivými fyzikálnymi zákonitosťami a spojitosť medzi poznatkami z rôznych prírodovedných predmetov s využitím ich interdisciplinárnych väzieb, pretože riešenie úloh je tvorené z viacerých predmetov.

Úspešné naplnenie cieľov tejto činnosti predpokladá kvalitnejšiu a zodpovednejšiu prípravu zo strany účastníkov, čo sa následne prejaví najmä vo vedomostiach, ktoré si účastníci musia naštudovať s pomocou vedúceho útvaru alebo vo veľkej miere aj vlastnou samostatnou aktivitou. Poznatky nielen z fyziky, ale aj z iných predmetov ako je napr. ekológia, biológia môžu využiť pri riešení konkrétneho problému spomínaných elektromagnetických polí s aplikáciou dostupnej meracej techniky. Zároveň pri práci s laboratórnou technikou dochádza k rozvoju manuálnych zručností, čo signalizuje ďalšiu pozitívnu zmenu, ktorá nastala u účastníkov vo vzťahu ku korektnému meraniu skúmaných veličín. Všetky tieto zmeny, ktoré by u účastníkov mohli nastať závisia od prístupu k učeniu sa fyzike a záujmu venovať sa úlohe, ktorá by bola účastníkom predložená zaujímavým spôsobom.

Záver

Elektromagnetické pole bez ohľadu na náš postoj je súčasťou nášho života. Vplýva na životné prostredie a ovplyvňuje existenciu živých organizmov, ktoré reagujú na jeho účinky v podobe štrukturálnych a telesných zmien. Je teda preukázateľné, že vplyv elektromagnetického poľa má negatívne účinky, z tohto dôvodu sa realizuje mnoho výskumov, ktorých predmetom je nadobudnutie relevantných výsledkov z tejto problematiky. V školských podmienkach je možné priblížiť žiakom tento problém v rámci záujmovej činnosti, ktorá ponúka dostatočné podmienky na realizáciu skúmania elektromagnetických polí žiakmi. Prostredníctvom záujmovej činnosti vzniká priestor na samostatnú aktívnu prácu žiakov ako aj na motiváciu a podporu ich záujmových aktivít. Škola by mala klásť, čo najväčší dôraz na vytváranie priestoru pre podobné činnosti, ktoré podporujú samostatné myslenie a rozvoj špecifických schopností žiakov, čím by sa škola tovarňou na kvalifikovaných pracovníkov v oblasti výskumu a vedy.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] ŠEBEŇOVÁ, I. 2009. Aktivizácia poznávacej činnosti žiakov s podporou multimediálnych prezentácií. In *Education and Technics*. Nitra : Pedagogická fakulta UKF, 2009, s. 331-335. ISBN 978-80-8094-520-6.
- [2] ŠTERBÁKOVÁ, K. 2010. *The problem of the utilization of interdisciplinary relationships of physics and ecology in elementary school instruction*. In *Humanum: międzynarodowe studia społeczno-humanistyczne*. Kolegium Edukacji Praktycznej, Warszawa, 2010. ISSN 1898-8431, s. 141-153

Summary

Extra-curricular forms of work and science education

Authors in this contribution deal with science education in the hobby with the application of interdisciplinary links and its relationship to physics. The papers presents an example of linking interesting and experimental works with elements of real scientific research in the natural sciences. These authors also suggest more possible ways of analysis, which subject is monitoring of external and structural changes of samples, which are collected with using a suitable measurement techniques. From this perspective, the application of hobby also leads to increased motivation, educational level of students and it also had a function as a developer of their interests about areas, which are close to them.

Keywords: ring work, experimental work, interdisciplinary relations.

Wojciech Słomski

Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Poland

Problem kadry nauczycielskiej w nowoczesnej szkole XXI wieku

Problem pracy pozostaje obiektem zainteresowania zarówno filozofów, psychologów, pedagogów, socjologów, a także ekonomistów. Każda z tych grup naukowców w inny sposób definiuje pracę. Filozofię interesuje wpływ pracy ludzkiej na przeobrażenia świata oraz człowieka. Jej aspekty poznawcze, moralne oraz estetyczne prezentowane były i wciąż są przez różne doktryny, a także pragmatyzm. Dopełnieniem rozważań o pracy jest nurt filozofii aktywistycznej XIX wieku, w którym polscy pozytywści uczynili pracę jedną z form aktywności człowieka. Filozoficzne idee pracy wyznaczają zadania edukacji. Edukacja koncentruje się na udzielaniu pomocy człowiekowi, dąży do jego przygotowania do pracy zawodowej. Proces ten określony jest przez różne drogi kształcenia, które prowadzą do przygotowania zawodowego, charakteryzowanego jako „*zbiór wiadomości, umiejętności, nawyków oraz sprawności zawodowych umożliwiających uczestnictwo w procesie pracy, a także jej wartościowanie oraz przeżywanie*”¹.

Przygotowanie do pracy w poszczególnych zawodach wymaga jednak podania definicji pracy zawodowej. Można w tym zakresie oprzeć się na teorii czynności T. Tomaszewskiego, który uważa, iż praca zawodowa to „*działalność ludzi organizowana w taki sposób, aby prowadziła do powstawania wytworów społecznie wartościowych i do podnoszenia jakości życia wykonujących ją osób*”². W ramach procesu edukacji, oraz pracy zawodowej mieści się także funkcjonowanie doradztwa, czy też inaczej mówiąc poradnictwa zawodowego. W ostatnim okresie czasu, w naszym kraju nastąpił renesans poradnictwa zawodowego, którego celem jest udzielanie pomocy młodzieży i osobom dorosłym w wyborze zawodu,

¹ Baraniak B., Kwalifikacje i kompetencje oczekiwanymi kategoriami współczesnej pracy zawodowej - część I (wybrane fragmenty), w: *Pedagogika pracy*, nr 45/2004, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, s. 50

² Tamże, s. 51

a także dróg kształcenia. Zjawisko to jest związane z przemianami politycznymi i społeczno – gospodarczymi. Do lat osiemdziesiątych nie przeżywano stanów zagrożenia utratą pracy, natomiast o karierze zawodowej nie zawsze decydowały kwalifikacje. Uruchomienie mechanizmów wolnorynkowych wywołało wiele zmian w gospodarce, co jednocześnie przyczyniło się także do powstania zjawiska bezrobocia. Zmiany te spowodowały konieczność dokonywania analizy rynku zatrudnienia, charakteru pracy, a także poznawania indywidualnych możliwości, predyspozycji zawodowych jednostki i szukania nowych dróg kształcenia i doksztalcenia.³ W tej nowej sytuacji problematyka kształcenia przedzawodowego znajduje się w centrum zainteresowania pedagogów oraz innych specjalistów, a także praktyków oświatowych. Termin ten używany jest właściwie dopiero od połowy lat siedemdziesiątych⁴. Kształcenie oraz wychowanie przedzawodowe – jest właściwie pierwszym działem pedagogiki pracy, dotyczącym problemów oraz działań pedagogicznych, które są charakterystyczne dla okresu rozwojowego dzieci oraz młodzieży, przygotowujących się do wyboru zawodu i drogi, która do niego doprowadzi.

Kształcenie przedzawodowe obejmuje działania pedagogiczne, które realizowane są w okresie poprzedzającym systematyczne kształcenie zawodowe. Decyduje ono o rozwoju jednostki. Wpływa również na kształtowanie jej stosunku do pracy, a także zbliża do wyboru zawodu zgodnie z warunkami osobistymi oraz potrzebami społecznymi. Działania te realizowane są w takich środowiskach kształcenia przedzawodowego, jak: dom rodzinny, przedszkole, szkoła ogólnokształcąca (podstawowa, gimnazjum i liceum) oraz organizacje młodzieżowe⁵. Kształcenie przedzawodowe opiera się na wnioskach wynikających z diagnozy potrzeb edukacyjnych. Do podstawowych czynników, które wyznaczają potrzeby edukacyjne zalicza się:

- a) wymagania stawiane kandydatom do pracy (absolwenci oraz osoby bezrobotne i poszukujące pracy),
- b) potrzeby doskonalenia pracowników i osób zagrożonych utratą pracy artykułowane przez pracodawców,
- c) aktualne i perspektywiczne zmiany techniczno-technologiczne i organizacyjne w przedsiębiorstwach,
- d) potrzeby wyrażane przez poszczególne osoby (kandydaci do zatrudnienia, pracownicy, osoby bezrobotne) związane z ich osobistym rozwojem zawodowym⁶.

³ Wojtasik B, *Warsztat doradcy zawodu : aspekty pedagogiczno-psychologiczne*, PWN, Warszawa 1997, s. 9.

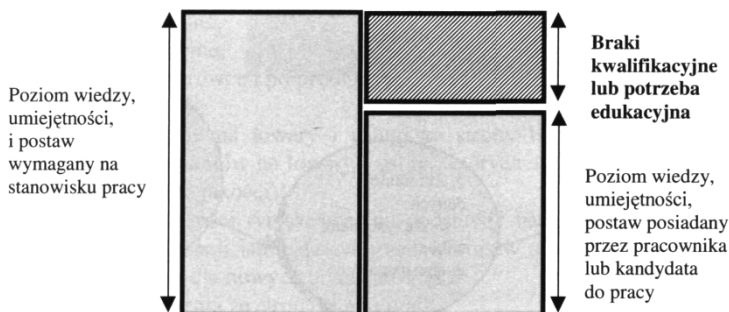
⁴ Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2005, s. 146

⁵ Tamże, s. 146

⁶ Bednarczyk H., *Diagnozowanie potrzeb edukacyjnych*

Potrzebę edukacyjną można więc określić jako jakikolwiek brak wiedzy, umiejętności oraz postaw pracownika lub też kandydata do pracy w stosunku do takiego poziomu wiedzy, umiejętności i postaw, które są wymagane na stanowiskach pracy albo które wynikają ze zmian organizacyjnych środowiska pracy. Zostało to przedstawione na rysunku 1.

Rysunek 1. Potrzeba edukacyjna jako braki kwalifikacyjne

Źródło: Bednarczyk H., Diagnozowanie potrzeb edukacyjnych

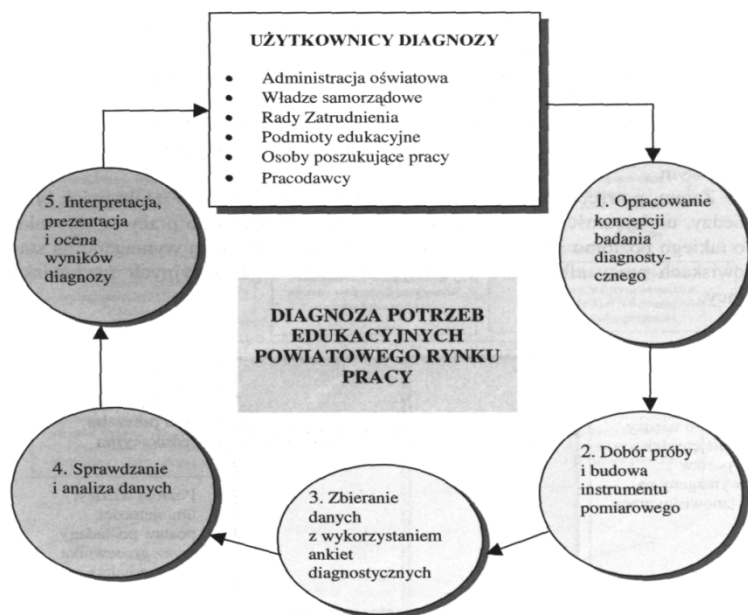
Diagnozowaniu potrzeb edukacyjnych służy zbieranie danych, które pochodzą od bezpośrednich użytkowników wyników diagnozy. Na ich podstawie zostają określone kierunki kształcenia oraz szkolenia zawodowego. Wskazują one zawody, stanowiska pracy lub też kwalifikacje, w których należy: utrzymać kształcenie i szkolenie, uruchomić kształcenie i szkolenie, ograniczyć lub zaniechać kształcenia i szkolenia.

Pełen cykl diagnozowania potrzeb edukacyjnych składa się z pięciu komplementarnych etapów. Zostały one zaprezentowane na rysunku 2.

System związany z diagnozowaniem potrzeb edukacyjnych wykorzystuje informacje, które zostają uzyskane z czterech podsystemów informacyjnych. Zakres diagnozy obejmuje następujące elementy:

- zasoby pracy,
- zasoby kwalifikacyjne,
- zasoby materialne i możliwości zatrudnienia,
- zasoby edukacyjne,
- zasoby pracy.

Rysunek 2. Cykl diagnozowania potrzeb edukacyjnych

Źródło: Bednarczyk H., *Diagnozowanie potrzeb edukacyjnych*

Reforma polskiej edukacji dotyczyła w dużej części szkolnictwa zawodowego. Obejmuje ono szkoły ponadgimnazjalne, szkoły policealne oraz wyższe szkoły zawodowe. Do ponadgimnazjalnych szkół zawodowych zalicza się następujące:

- zasadnicze szkoły zawodowe - o okresie kształcenia od 2 do 3 lat; umożliwiają zdobycie kwalifikacji zawodowych na poziomie zasadniczym,
- technika - o czteroletnim okresie kształcenia; umożliwiają uzyskanie matury i zdobycie kwalifikacji zawodowych na poziomie średnim,
- licea profilowane (szkoły ogólnozawodowe) - o trzyletnim okresie kształcenia; umożliwiają uzyskanie matury, nie dają kwalifikacji zawodowych,
- trzyletnie technika uzupełniające - dla absolwentów zasadniczych szkół zawodowych; umożliwiają uzyskanie matury i kwalifikacji zawodowych na poziomie średnim⁷.

⁷ Oprócz wymienionych, do zawodowych szkół ponadgimnazjalnych należy zaliczyć również trzyletnie szkoły specjalne przysposabiające do pracy - dla uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym i

Zupełnie nowy typ stanowią tak zwane licea profilowane, które zostały wprowadzone na podstawie reformy oświaty we wrześniu 2002 roku. W założeniu są to placówki, które zapewniają dobre wykształcenie ogólne oraz wykształcenie ogólnozawodowe w jednym z 15 profili kształcenia. Ich celem jest przygotowanie uczniów zarówno do studiów wyższych, jak również do szybkiego zdobycia kwalifikacji zawodowych w szkołach policealnych. Niestety w praktyce sytuacja wygląda nieco inaczej. Z uwagi na niskie progi selekcji, do liceów profilowanych trafiają często uczniowie, którzy nie są przygotowani do podjęcia nauki, której uwieńczeniem powinno być zdanie egzaminu maturalnego. W takiej sytuacji zarówno uczniowie, jak również nauczyciele zgłaszają wiele trudności, których wynikami są słabe wyniki na egzaminach maturalnych. Wprowadzenie nowej matury (niesprofilowanej ze względu na rodzaj szkoły średniej) komplikuje sytuację uczniów liceów profilowanych, oraz przyczynia się do tego, iż ich szansę na kontynuowanie edukacji na poziomie wyższym, szczególnie w szkołach państwowych w systemie dziennym maleją.

Problemy zgłaszają również zasadnicze szkoły zawodowe, które już od wielu lat oskarża się o kształcenie uczniów nieprzygotowanych do funkcjonowania w nowoczesnej strukturze rynku pracy. W świadomości społecznej funkcjonuje obraz negatywnej selekcji do tego typu szkół, co przyczynia się między innymi do malejącego zainteresowania uczniów tego typu szkołami. Tymczasem należy wskazać, iż nowoczesne, dobrze wyposażone oraz kształcące zgodnie z potrzebami rynku pracy zasadnicze szkoły zawodowe wydają się być niezwykle istotnym elementem systemu szkolnego, zarówno ze względu na oczekiwania uczniów, jak również biorąc pod uwagę sygnały płynące od pracodawców.

Miarą efektywności kształcenia zawodowego staje się sytuacja absolwentów na rynku pracy. Proces przejścia ze szkoły do pierwszej pracy przysparza jednak absolwentom wielu trudności. W dużej części wynikają one z niedostosowania kształcenia w szkole do wymogów rynku pracy⁸. Poddając analizie powyższy problem należy zwrócić uwagę na konieczność zagwarantowania w procesie kształcenia zawodowego przede wszystkim dobrego przygotowania praktycznego. W państwach Unii Europejskiej funkcjonują dwa podstawowe modele tego typu kształcenia⁹:

znacznym oraz z niepełnosprawnościami sprzężonymi; zob. art. 9 ust. 3 *Ustawy o systemie oświaty* (Dz.U. z 2004 roku Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

⁸ Białecki I, Drogosz-Zabłocka E., *Przejście między edukacją a rynkiem pracy*, w: *Edukacja zawodowa a rynek pracy*, Borkowska S (red.), Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1999, s. 35.

⁹ Wyróżnia się również trzeci model - rynkowy, charakterystyczny dla Wielkiej Brytanii, oraz dla Stanów Zjednoczonych i Japonii. Peruszka U, *Trzy podstawowe modele kształcenia zawodowego*, w: *Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy*, Peruszka U (red.), Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2000, s. 95-96.

- **model szkolny** - w którym szkoła zawodowa jest odpowiedzialna zarówno za kształcenie teoretyczne, jak i praktyczne,
- **model dualny** (kształcenie przemienne) - w którym kształcenie teoretyczne odbywa się w szkole, praktyczne zaś w przedsiębiorstwie¹⁰.

Nasze prawodawstwo promuje przede wszystkim model szkolny, co wskazywane jest często jako przyczyna słabego przygotowania młodzieży do konkurencyjności na rynku pracy (przestarzałe programy, niedostosowane do nowych technologii warsztaty szkolne, brak kontaktu z realnym środowiskiem pracy).

Istotną rolę w określaniu ścieżek edukacyjnych młodzieży oraz w późniejszym przejściu na rynek pracy odgrywa poradnictwo zawodowe. Jednym z ważniejszych zadań realizowanych przez doradców zawodowych jest przekazywanie młodzieży i dorosłym informacji o kierunkach kształcenia oraz możliwościach zatrudnienia na rynku pracy. Wiedza i umiejętności doradcy w zakresie podstawowej terminologii związanej z zawodoznawstwem, wiedzy z zakresu budowy i kryteriów podziału zawodów ujętych w klasyfikacji zawodów oraz informacji o rynku usług edukacyjnych w szkołach publicznych oraz w systemie pozaszkolnym stanowią punkt wyjścia dla prowadzenia orientacji i poradnictwa zawodowego w placówkach resortu edukacji i pracy.¹¹

W *Raporcie* Komitetu Ekspertów zatytułowanym „*Edukacja narodowym priorytetem*” wspomniano, że „*w funkcjonowaniu systemu edukacji narodowej decydujące i strategiczne rolę spełnia nauczyciel. Jest on zasadniczym czynnikiem efektywności pedagogicznej i społecznej*”¹².

Współcześnie nauczyciele mają możliwości bardziej elastycznej oraz twórczej realizacji programów nauczania, które opierają się na tzw. minimach programowych, które mogą również być wzbogacane o treści wynikające z potrzeb środowiska, zainteresowań własnych oraz uczniowskich¹³. Innowatorzy oświatowi mają ułatwioną drogę do tworzenia klas i szkół autorskich. Wskazuje się, iż „... zawód nauczycielski charakteryzuje się m.in. bardzo wysokim stopniem indywidualizacji jakości pracy. Pod tym względem zbliża się on do twórczości naukowej, technicznej, a w pewnych wymiarach do aktywności artystycznej. Skala jakości realizacji zadań dydaktyczno - wychowawczych nauczycieli tych samych przedmiotów i w tych samych klasach i warunkach jest ogromnie zróżnicowana: od prostego rutyniarstwa aż do pięknych form i bogatych treści przekazu, od obojętności

¹⁰ Firlit-Fesnak G (red.), Szyłko-Skoczny M (red.), *Polityka społeczna*. PWN, Warszawa 2007, s. 257.

¹¹ Lelińska K, Sołtyśńska G, *Kształcenie zawodowe a zawody na rynku pracy*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1999, s. 6.

¹² Krajewski M., *Dzieje wychowania i doktryn pedagogicznych*, „NOVUM”, Płock 2005, s. 261

¹³ Śliwerski B., *Jak zmienić szkołę*, Impuls, Kraków 2008, s. 247

maskowanej pozorną aktywnością wychowawczą aż do szczerego, czynnego i kształtującego angażowania intelektualnego i emocjonalnego. Mało jest zawodów, w których jakość wykonawcza jest tak indywidualnie zróżnicowana, jak w nauczycielstwie

Zawód nauczyciela jest bardzo specyficzny, między innymi z tego względu, że występuje wielość specjalizacji- mówi się przecież o nauczycielach przedszkoli, klas początkowych i nauczycielach poszczególnych przedmiotów ogólnokształcących i zawodowych zróżnicowanych dodatkowo ze względu na typ szkoły i szczebel kształcenia, co uniemożliwia wyczerpujący opis kompetencji potrzebnych w pracy nauczyciela. Opis ten zawsze jest wybiórczy - odnoszący się tylko do wybranych kompetencji, i założeniowy - prowadzony zgodnie z założeniami ludzkiego doświadczenia, która przesądza o tym, jakie w ogóle kompetencje zostaną wyodrębnione i uwzględnione. Funkcją zawodową nauczyciela jest przede wszystkim nauczanie, wychowanie i opieka. Do pełnej realizacji tych funkcji niezbędne jest posiadanie pewnych kompetencji. Grupą kompetencji niezbędnych nauczycielowi są z pewnością kompetencje praktyczno-moralne. W grupie kompetencji praktyczno-moralnych mieszczą się kompetencje interpretacyjne, moralne oraz komunikacyjne.

Kompetencje¹⁴ interpretacyjne to zdolności rozumiejącego odnoszenia się do świata (do rzeczy, do innych ludzi i do siebie samych w aktach samorefleksji). Dzięki tym kompetencjom postrzega się świat (to, co nas otacza, własną sytuację i własną osobę) nie jako przedmiot sprawczych oddziaływań, który trzeba technicznie opanować, poddać kontroli i zmieniać wedle ustanowionych przez nią celów, lecz jako rzeczywistość wymagającą stałej interpretacji, bezustannego wydobywania na jaw jej sensu. Kompetencje te umożliwiają zadawanie pytań dzięki którym możliwe staje się rozumienie świata.

Kompetencje moralne nie są - mimo pozorów - tym samym, co wiedza o normach i nakazach moralnych, są natomiast zdolnością prowadzenia refleksji moralnej. Ich udział wyraża się w pytaniach o prawomocność moralną postępowania. W zależności od poziomu rozwoju moralnego pytania te zadawane są inaczej, różnie też na nie odpowiadamy, wszystkie wymagają namysłu nad moralną prawomocnością własnych zachowań. A więc refleksja, którą umożliwiają kompetencje moralne, jest zawsze autorefleksją, jest samorozumieniem wzbudzonym i podtrzymywanym wciąż przez to samo pytanie nauczyciela: jaki powinienem być i w jaki sposób powinienem postępować, by z jednej strony dochować wierności sobie, a drugiej - by swym postępowaniem nie ograniczać innych ludzi w ich

¹⁴ Kwiatkowski S. M., Woźniak J., Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Kontekst europejski, MGiP., Warszawa 2004, s. 17

prawach do wewnętrznej wolności i podmiotowości i w prawie do wyboru własnej drogi¹⁵.

Kompetencje komunikacyjne to zdolność do dialogowego sposobu bycia, czyli - mówiąc inaczej - zdolność bycia w dialogu z innymi i z sobą samym. Zdolność do bycia w dialogu nie jest po prostu umiejętnością prowadzenia dyskusji. Dialog nie jest - chociaż w potocznym odczuciu tak właśnie jest pojmowany - po prostu kulturalnie prowadzonym sporem. Dialog to rozmowa z innym przełamująca anonimowo wypowiedzi i będąca próbą rozumienia siebie oraz tego, co nas wspólnie ogarnia.

Kształcenie nauczycieli realizowane jest w kolegiach nauczycielskich. Słuchaczem kolegium może być wyłącznie osoba posiadająca świadectwo dojrzałości. Doskonalenie zawodowe nauczycieli realizowane jest w placówkach doskonalenia. W pewnym stopniu doskonalenie zawodowe prowadzone jest także przez innych nauczycieli, którzy pełnią rolę doradców metodycznych. Oprócz kompetencji i kwalifikacji zawodowych ważne są również kompetencje zaliczane do grupy ponadzawodowych – związanych z wykorzystaniem nowoczesnej technologii. Nie uprawniają one do wykonywania zawodu nauczyciela, ale są konieczne do uzyskania wysokiej jakości pracy¹⁶.

Jedną z podstawowych demokratycznych tendencji oświatowych przełomu XX i XXI wieku było i jest dążenie do tworzenia narodowych (krajowych) tzw. jednolitych ustrojów szkolnych¹⁷. Jednolity ustrój szkolny powinna znamionować przede wszystkim nie tylko formalna (przewidziana przez odpowiednie ustawy), lecz i faktyczna powszechność dostępu dla wszystkich do szkół wszelkich typów i szczebli¹⁸. Rozumie się przez to zarówno równość startu, jak i równość szans oświatowych dla wszystkich obywateli, jednak niezależnie od olbrzymich osiągnięć edukacji szkolnej w XX w. szkolnictwo na przestrzeni całego stulecia było przedmiotem krytyki, niejednokrotnie bardzo ostrej i radykalnej¹⁹.

Współczesny nauczyciel powinien myśleć twórczo, pomagać uczniom w samodzielnym myśleniu i działaniu. Powinien posiadać szeroką i głęboką wiedzę oraz wszechstronne umiejętności i kompetencje.²⁰ Kwalifikacje nauczyciela można zaliczyć do czterech podstawowych grup:

¹⁵ Kargulowa A., Kwiatkowski S., Szydłak T., Rynk a kultura neoliberalna a edukacja, Impuls, Kraków 2005, s. 211-213

¹⁶ Kwiatkowski S M., Woźniak J., Projektowanie krajowych standardów kwalifikacji zawodowych, Edukacja, 2003, nr 3, s. 8

¹⁷ Tamże, s. 32-45

¹⁸ Śliwerski B., Jak zmienić szkołę, Impuls, Kraków 2008, s. 245

¹⁹ Tamże, s. 245

²⁰ Tudrej J, Organizacja i zarządzanie oświatą, Wyd. Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2006, s.26.

- kwalifikacje ponadzawodowe – są to podstawowe wiadomości, umiejętności oraz cechy psychofizyczne potrzebne do sprawnego wykonywania pracy nauczyciela,
- kwalifikacje ogólnozawodowe – są to wiadomości, umiejętności oraz cechy psychofizyczne, które ukierunkowują do wykonywania zadań w określonym obszarze pracy nauczyciela²¹,
- kwalifikacje podstawowe dla zawodu – są to – wiedza oraz umiejętności i cechy psychofizyczne, które umożliwiają efektywne wykonywanie typowych zadań zawodowych, charakterystycznych dla zawodu nauczyciela,
- kwalifikacje specjalistyczne – specyficzne, rzadziej występujące wymagania w zakresie wiadomości, umiejętności, oraz cech psychofizycznych, umożliwiających wykonywanie wyspecjalizowanych zadań i pełnienie nietypowych funkcji zawodowych²².

Zadania nauczyciela polegają więc między innymi na:

- Pracy z uczniami zdolnymi,
- Rozwijaniu wiedzy i umiejętności,
- Formułowaniu postaw,
- Interdyscyplinacji pracy dydaktyczno-wychowawczej²³.

Warto również zwrócić uwagę na wyniki badań przeprowadzonych na Uniwersytecie Teksasu na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych., Autorką badań była Frances Fuller²⁴. Na podstawie przeprowadzonych przez siebie badań opracowała ona charakterystykę trzech faz nastawienia zawodowego nauczyciela, przez jakie przechodzą ucząc się nauczać. Pierwszą fazą jest nastawienie na przetrwanie – nauczyciel który dopiero podejmuje pracę troszczy się głównie o to żeby przetrwać. Niepokoi się o to jak wypada w stosunkach interpersonalnych, oraz czy przełożeni i uczniowie polubią go. Faza drugą jest nastawienie na sytuację dydaktyczną. W tej fazie nauczyciele już nawykowo wypełniają pewne zadania i realizują określone czynności. Uwaga nauczycieli i ich energia przenosi się na sam proces nauczania. Ostatni etapem jest osiągnięcie dojrzałości zawodowej i nastawienie na ucznia. W tej fazie nauczyciele starają się wykorzystywać więcej metod i strategii, aby uczniowie zrozumieli przedstawiane zagadnienia²⁵. Funkcje doskonalenia

²¹ Kwiatkowski S M., Smela K., Standardy kwalifikacji zawodowych. Teoria-metodologia-projekty, IBE, Warszawa 2001, s. 120-123

²² Kwiatkowski S M, Standardy kwalifikacji zawodowych nauczycieli: między oczekiwaniami społecznymi a praktyką, w: *Pedagogika Pracy*, nr 45 z 2004r, s. 12

²³ Mieszalski S., *Interakcje w klasie szkolnej, o społecznym funkcjonowaniu nauczyciela i ucznia w szkole podstawowej*, UW, Warszawa 1990, s. 26-27

²⁴ Arends R S., *Uczymy się nauczać...* p. cit, s. 49

²⁵ Arends RS., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 2004, s. 49

zawodowego nauczycieli powinny być powiązane ze wspomaganiem odgórnych reform edukacyjnych²⁶. Można stwierdzić, że: *zamiast przeprowadzania globalnej reformy można przygotować nauczycieli do systematycznego doskonalenia swojej pracy, do wprowadzenia małych zmian przystosowujących szkoły do postępu, nauki, techniki, do zmian w kulturze, zmian w strukturach społecznych i instytucjach politycznych*²⁷.

Summary

The problem of teaching staff in modern school of the 21st century

The modern teacher should think creatively, help students in their independent thinking and action. They should have broad and deep knowledge and extensive skills and competencies. Teachers' qualifications fall into four basic groups:

- above-professional skills – this is the basic knowledge, skills and psychophysical qualities needed to work effectively as a teacher,
- general professional qualifications – it is the knowledge, skills and psychophysical characteristics which provide direction in order to complete tasks in a specific area of working as a teacher,
- basic professional qualifications – this is – the knowledge, skills and psychophysical features that enable the effective completion of typical professional tasks specific to the teaching profession,
- specialist qualifications – specific, less common requirements in the area of knowledge, skills, and psychophysical features that allow the completion of specialized tasks as well as performance of unusual professional functions.

The tasks of the teacher, among other things, include: working with gifted and talented children, developing their knowledge and skills, attitudes formulation, teaching and educational work interdisciplinary.

It is also worth paying attention to the results of research conducted at the University of Texas in the late sixties and seventies, the author of which was Frances Fuller. On the basis of her studies, she developed a characterization of the three phases of professional attitudes of teachers, through which they pass while learning to teach. The first phase is to focus on survival – any teacher who starts his/her job cares mostly only about how to survive.

²⁶ Śliwerski B., Jak zmienić szkołę, Impuls, Kraków 2008, s. 248

²⁷ Tamże, s. 248

They are concerned about how their interpersonal relations look like, and whether their supervisors and students will like him/her. The second phase is to focus on the actual situation of teaching. It is in this phase that teachers routinely fulfil certain tasks and carry out certain actions.

The attention of teachers, and their energy, is transferred on the teaching process itself.

The last step is to reach professional maturity, and focus on the pupil. In this phase, teachers try to use more methods and strategies so that their students understand issues presented. Any functions concerned with teacher training should be linked with top-down educational reforms support.

Keywords: philosophy, pedagogy, creativity, school, upbringing, education.

Małgorzata Dubis

WSEI Lublin, Poland

Aspiracje edukacyjne młodzieży w warunkach zmieniającego się społeczeństwa

Przyszłość młodzieży, przygotowanie jej do zajęcia w życiu odpowiedniego miejsca, do pełnienia właściwych ról społecznych, to problemy niezmiennie nurtujące społeczeństwa. Pojawiają się one w każdej epoce i budzą szerokie zainteresowanie.

Współcześnie na tle szybkiego tempa rozwoju wszystkich dziedzin życia problemy te nabierają szczególnego znaczenia. Wyzwania przyszłości rodzą konieczność przygotowania młodego pokolenia do korzystania z osiągnięć cywilizacji i do twórczego w niej uczestnictwa. Dlatego niezmiernie ważnym staje się wybór kształcenia dającego konkretne kwalifikacje i umiejętności niezbędne by sprostać wymaganiom rynku pracy. Współczesna młodzież staje więc przed nowymi wyzwaniami. Osiągnięcie pewnego pułapu formalnego wykształcenia jest warunkiem koniecznym, chociaż niewystarczającym, sukcesu życiowego, realizacji zamierzeń, zapewnienia spokojnej egzystencji. Tak więc wykształcenie oraz kompetencje człowieka zaczynają odgrywać coraz większą rolę w społeczeństwie opartym na wiedzy, stanowią punkt wyjścia do życiowej kariery. Osiągnięta pozycja edukacyjna wyznacza możliwości podjęcia pracy zawodowej i prestiżu społecznego.

Przemiany cywilizacyjne wymuszają konieczność zmian w planowaniu własnego życia. Wymogiem naszych czasów staje się wczesne projektowanie przyszłości i jego realizacja w określonym okresie. Priorytetem jest wykształcenie człowieka nowoczesnego, którego cechować będą:

- otwartość na nowe doświadczenia,
- gotowość do świadomej akceptacji zmian,
- indywidualizm łączący się ze zdolnością do zbiorowego współdziałania,
- racjonalny obraz świata,
- umiejętność planowania i przewidywania,

- umiejętność zbierania i wykorzystywania wiedzy w podejmowanych działaniach,
- orientacja na teraźniejszość i przyszłość,
- wysokie aspiracje zawodowe i edukacyjne.

Realizacja wskazanych wyzwań zapewni młodemu człowiekowi warunki do wielostronnej aktywności oraz ukształtowania wielorakich kompetencji, m.in.: zdolności do zmian, umiejętności komunikowania się, umiejętności negocjacji, asertywności, przedsiębiorczości oraz organizowania życia i pracy w społeczeństwie informacyjnym. W procesie kształcenia człowieka zasadne jest więc docenienie aktywności, niezależności sądów, umiejętności dokonywania wyborów, podejmowania decyzji, jak również brania za nie odpowiedzialności i ponoszenia wynikających z tego konsekwencji [Sęk, Kowalik 1999, s. 102].

Zmieniają się społeczno-kulturowe a wraz z nimi aspiracje. Nieodpowiedni wybór szkoły spowodowany nieprawidłowo uformowanymi aspiracjami edukacyjnymi, często skutkuje niepowodzeniami w procesie kształcenia oraz frustracjami w życiu młodego człowieka. Koniecznym staje się takie przygotowanie młodzieży aby aktywnie i świadomie planowała karierę zawodową dokonując odpowiednich wyborów. Aby jednak można było tego wsparcia udzielić, należy poznać wcześniej rysujące się w świadomości młodzieży i układające się w coraz bardziej spójną całość plany życiowe.

We współczesnym świecie, charakteryzującym się mobilnością ludzi oraz akceleracją przemian we wszystkich dziedzinach życia, projektowanie własnej przyszłości nabiera dużego znaczenia. Nie chodzi tylko o przygotowanie młodzieży do samodzielnego życia wśród innych ludzi, ale również o pod-kreślenie i uświadomienie jej własnej indywidualności.

Rozwój cywilizacji prowadzący do coraz większych zmian w uwarunkowaniach życia wymaga szczególnie dalekowzroczności i umiejętności planowania oraz dostosowywania się do zaistniałej rzeczywistości. W tej sytuacji młody człowiek doświadcza chaosu i zagubienia oraz zatraca poczucie wpływu na bieg własnego życia. Dlatego niezmiernie ważne staje się wykształcenie u młodzieży odpowiedzialności za kształt własnego życia, umiejętności planowania i podejmowania decyzji. Poziom aspiracji w sferze wykształcenia to jedna z miar aspiracji życiowych, postrzegania możliwych do osiągnięcia celów oraz określenia realnych perspektyw dalszego życia. Edukacja nabiera szczególnego znaczenia, a aspiracje edukacyjne są tego naturalną kontynuacją. Jak prognozują autorzy „Białej Księgi Kształcenia i Doskonalenia”, „sytuacja każdego z nas będzie w coraz większym stopniu zależała od zdobytej wiedzy. Społeczeństwo jutra będzie inwestować w wiedzę i stanie się społeczeństwem uczenia się i nauczania, w którym każdy będzie tworzył własne kwalifikacje” [Cresson, Flynn 1997, s. 23].

Refleksje na temat aspiracji

Problematyce aspiracji i poświęcono w naukach społecznych wiele miejsca. Zagadnienie to stanowi przedmiot dociekań psychologiczno – pedagogiczno - socjologicznych. Wieloaspektowość i złożoność tego problemu powoduje, że każda z tych nauk w odmiennym aspekcie ujmuje zagadnienie wyboru szkoły przez młodzież.

W ujęciu psychologów procesy powstawania i modyfikowania aspiracji wchodzą w zakres czynności ludzkich i jako takie pozostają w ścisłym związku z osobowością. Dla psychologów sprawą drugorzędną jest cel działań jednostki, a interesują ich przede wszystkim uwagę mechanizmy kształtujące przeżycia, pragnienia i zachowania oraz motywacje dążeń ludzkich. Za istotne uznają te właściwości psychiki, które sprawiają, że ludzie wyznaczają sobie cele i dążą do ich realizowania [Reykowski 1977; Janowski 1977; Szewczyk 1990; Lewowicki 1991; Kozielecki 2000 i in.].

W słowniku psychologicznym terminem aspiracji określa się jako pragnienia osiągnięcia czegoś znaczącego, dążenie do znaczącego celu, ambicje, przekonanie o własnych możliwościach w danym szerszym lub węższym zakresie aktywności, będącej dla człowieka podstawą osiągniętych efektów działania [Szewczyk 1985].

Według psychologów aspiracje powstają między innymi na bazie poprzednich doświadczeń i samooceny, natomiast u ich podłoża leżą potrzeby jednostki i wartości, które uznaje. Nawiązując do teorii potrzeb A. Masłowa, A. Kłosowska [1970, s. 8] pojmując aspiracje jako „kategorię potrzeb świadomych odnoszących się do przedmiotów i wartości aktualnie nieposiadanych lub takich, które wymagają stałego odnawiania, a są uznawane za godne pożądania”.

Swoistą cechą socjologicznego pojmowania aspiracji jest zainteresowanie obiektami pragnień ludzkich – wartościami, sprawami czy rzeczami. Socjologów bardziej interesują owe obiekty dążeń niż sama istota dążeń. Traktują aspiracje jako dążenia, pragnienia wyznaczone przez określone cele i hierarchię wartości, których osiągnięcie daje subiektywne poczucie korzystnej zmiany w obrębie przyjętej skali wartości [Janowski 1977; Łoś 1972; Lewowicki 1987; Bartosiak-Tomasiuk 1996; Gołębiowski 1997 i in.].

Nie podlega dyskusji, że aspiracje się zmieniają i kształtują dynamicznie wraz z rozwojem osobowości jednostki. Przy czym szerokie środowisko człowieka jest z jednej strony terenem realizowania się aspiracji, a z drugiej – tworzy system wymagań i możliwości stymulujących, ukierunkowujących, a zarazem ograniczających działalność jednostki.

Na kształtowanie się aspiracji mają więc wpływ wartości wpojone w procesie socjalizacji, wyobrażenia o własnych możliwościach, samoocena oraz identyfikacja z pewnymi

rolami, wzorami społecznymi, jak również naciski i oczekiwania społeczne [Bartosiak-Tomasiuk 1996].

Pedagogów interesuje problem aspiracji z punktu widzenia wychowawczego i dydaktycznego oddziaływania na młodzież. W pracach pedagogicznych, jak podaje T. Lewowicki [1987], przywołuje się najczęściej definicje aspiracji, w których nacisk kładziony jest na hierarchię wartości i celów.

Przykładem może być definicja proponowana przez M. Kozakiewicza [1984, s. 18], stwierdzająca, że aspiracje są to „pragnienia czegoś, dążenia do czegoś w życiu, np. dążenie do osiągnięcia określonych wytyczonych celów, pragnienie realizacji ambitnych planów, zadań itp.”

W celu doprecyzowania omawianego pojęcia aspiracji warto wskazać na wzajemne relacje między wartościami, postawami, motywami, potrzebami, dążeniami i oczekiwaniami. A. Janowski [1977, s. 33-34.] w procesie tworzenia się aspiracji „pierwotny wobec aspiracji jest motyw, definiowany jako czynnik pobudzający aktywność osobnika ukierunkowaną na cel. Liczne motywy przeradzają się w mniej liczne życzenia, mocno wpływające na postępowanie lub co najmniej na myślenie jednostki. Należy zaznaczyć, że tylko powtarzane życzenia tworzą aspiracje. Następnie trwałe i silne aspiracje, których realizacja jawi się w umyśle jednostki jako zachowanie mające doprowadzić do osiągnięcia celu tworzą dążenia. Cały układ aspiracji i dążeń można nazwać orientacją życiową charakterystyczną dla danej jednostki.

Z powyższego wynika, że orientacje życiowe pozostają w ścisłym związku z aspiracjami. Przy czym aspiracje są w większym stopniu związane z życzeniami, a orientacje z dążeniami. Pragnienia i dążenia ludzi dotyczą wielu obiektów, różne też mogą być cele, do których zmierzają poszczególne jednostki lub grupy. Różna zatem jest treść aktywności czy treść pożądaných obiektów. Wyróżnia się więc m.in. aspiracje edukacyjne, które odgrywają ważną rolę w rozwoju umysłowym młodzieży. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjmuje się definicję która stwierdza, że „(...) u młodzieży występują również aspiracje dotyczące przyszłej nauki. Można je określić skrótowo mianem aspiracji edukacyjnych. Odnoszą się one do poziomu wykształcenia, który dany osobnik pragnie lub zamierza w przyszłości osiągnąć” [Skorny 1980, s. 31].

Brak jednoznacznej definicji pojęcia „aspiracje” jest przyczyną wielu problemów z ich podziałem i klasyfikacją. W literaturze naukowej możemy spotkać wiele podziałów aspiracji dokonanych z uwzględnieniem różnych kryteriów. Kryteriami podziału aspiracji mogą być: poziom aspiracji, relacje między poziomem aspiracji a możliwościami ich zaspokajania, związki aspiracji z działaniem, perspektywa czasowa niezbędna do ich realizacji, trwałość i zmienność aspiracji, związek aspiracji ze świadomością, przedmiot aspiracji, treść aspiracji [Skorny 1980; Lewowicki 1987].

W niniejszym artykule jako kryterium przyjęto podział ze względu na poziom aspiracji. Biorąc za punkt wyjścia poziom aspiracji, możemy wyróżnić aspiracje: wysokie – zadanie do wykonania jest trudne, przeciętne – zadanie do wykonania o średnim stopniu trudności, niskie – zadanie do wykonania o małym stopniu trudności.

Przez poziom aspiracji według A. Janowskiego [1977] rozumie się przewidywany przez daną osobę przyszły wynik własnego działania, który ma zaspokajać istotne potrzeby jednostki lub przybliżyć ją do istotnych dla niej celów. Podział aspiracji ze względu na poziom powoduje potrzebę ich porównania z odpowiednim układem odniesienia, którym mogą być poprzednie osiągnięcia danej osoby lub przeciętne aspiracje danej grupy. Jako optymalny można uznać taki poziom aspiracji, który odpowiada maksymalnym możliwościom jednostki. Miernikiem poziomu aspiracji może być wzajemna relacja aspiracji do oczekiwań. Przy czym poziom aspiracji jest tym wyższy, im większa między nimi różnica. Należy jednak zaznaczyć, że poziom aspiracji jest uzależniony nie tylko od doświadczeń i możliwości jednostki, ale również od doznanych przez nią wcześniej sukcesów i niepowodzeń.

Czynniki wpływające na plany edukacyjne młodzieży

Projektowanie-planowanie przyszłości w początkowym okresie, a więc wówczas, gdy plan zarysowuje się dopiero w umyśle młodego człowieka, jest niezmiernie istotne, gdyż wiąże się z podjęciem ważnych życiowo decyzji, a mianowicie wyborem szkoły i przyszłego zawodu oraz określeniem sposobu, w jaki będzie się go zdobywać. Projektowanie przyszłości jest więc rezultatem różnorodnych doświadczeń i przemyśleń jednostki, które łączą się z jej zachowaniem, działaniem i motywami postępowania. Jest zależne od wiedzy i doświadczenia intelektualnego, pod wpływem których następuje konfrontowanie różnych zamierzeń, analizowanie ich i hierarchizowanie. Planowanie przyszłości nie stanowi sztywnej i zamkniętej konstrukcji. Na skutek nowych doświadczeń ulega modyfikacji i dostosowaniu do zmieniających się możliwości realizacji. Zwracają na to uwagę między innymi: D. Bańka [1983], W. Szewczuk [1990], R. Parzęcki [1999], L. Mac-Czarnik [2000], T. Mądrycki [2002]. Autorzy ci podkreślają, że planowanie stanowi efekt dojrzewania człowieka i wraz z rozbudową jego wiedzy i roz-szerzaniem doświadczenia zaczyna się konfrontowanie różnych celów oraz analizowanie ich wzajemnego stosunku w aspekcie ważności i wartości. W procesie tym młodzi ludzie oceniają własne zdolności, zainteresowania i kompetencje oraz określają możliwości wyboru drogi życiowej [Benet, Glenester, Nevison 1992].

Uwarunkowania decyzji z nim związanych można rozpatrywać na gruncie teorii psychologicznych i teorii socjologicznych.

Teorie psychologiczne kładą nacisk na jednostkę, a przede wszystkim na jej charakterystykę psychiczną i związki ze środowiskiem życia, które stanowią podstawę projektowania przyszłości. Autorzy tego nurtu, między innymi M. Piorunek [1996], J. Kurjaniuk [1981], K. Kotlarski [2006], wyróżniają następujące grupy teorii:

1. Teorie związane z koncepcją cech zakładające, iż dokonywanie wyborów jest procesem poszukiwania zawodu odpowiadającego osobowości.
2. Teorie oparte na roli potrzeb zakładające, iż doświadczenia z dzieciństwa przesądzają o sposobie zaspokajania potrzeb w ciągu całego życia.
3. Teorie, których podstawą jest model całościowego rozwoju zawodowego; projektowanie przyszłości poprzez podejmowanie decyzji jest procesem przebiegającym przez wiele etapów, z których każdy wpływa na końcowy kształt kariery.

Teorie socjologiczne kładą nacisk na egzogenne czynniki rozwoju, wskazując, iż ważną rolę w procesie projektowania przyszłości odgrywa środowisko jednostki. Ten punkt widzenia – według K. Lelińskiej i M. Gruzy [2003] – wyróżnia:

1. Teorię osiągnięć edukacyjnych Mare'a zakładającą, iż poziom wykształcenia i zawód rodziców, miejsce zamieszkania, struktura i poziom życia rodziny mają decydujący wpływ na osiągnięcia edukacyjne jednostki, co z kolei kształtuje jej motywację;
2. Koncepcję nierówności edukacyjnych Boudona, która zakłada, że na wybór dalszej drogi życiowej wpływa dostęp do wykształcenia oraz dziedziczny kapitał kulturowy (aspiracje edukacyjno-zawodowe rodziców względem dziecka, poziom zaspokojenia potrzeb edukacyjno-kulturalnych dziecka, jak również udział rodziców w kształtowaniu jego planów)
3. Teorię uwarstwienia społecznego Davise'a i Moore'a, która wskazuje na dziedziczenie zawodów rodziców i ich pozycji zawodowej oraz osobiste zdolności, motywację i osiągnięcia jednostki jako czynniki wpływające na przyszłą pozycję społeczną;
4. Teorię społecznej integracji Riesa przypisującą dużą rolę w planowaniu drogi życiowej jednostki społeczeństwu;
5. Teorię procesu wyboru zawodu Blaua zakładającą, że na projektowanie przyszłości jednostki wpływają: struktura społeczna, uznawane wartości, normy kulturowe, system edukacyjny danego państwa, poziom i zakres poradnictwa zawodowego oraz specyfika rynku pracy.

Z powyższych rozważań można wnioskować, że istotny wpływ na projektowanie przyszłości młodzieży mają czynniki, które niewątpliwie wpływają na formowanie się samooceny, aspiracji oraz obrazu samego siebie. Pod wpływem tych czynników młodzież nie

tylko dokonuje własnych życiowych wyborów, ale również modyfikuje swe dążenia i cele życiowe. Czynniki te można sprowadzić do trzech grup:

- doświadczenie życiowe jednostki,
- jej cechy osobowościowe,
- uwarunkowania społeczne.

Podsumowując, należy stwierdzić, że projektowanie przez młodzież przyszłości jest procesem złożonym, kształtującym się pod wpływem wielu czynników ściśle ze sobą powiązanych i przenikających się wzajemnie. Wyznaczniki projektowania przyszłości wiążą się z jednej strony z predyspozycjami i możliwościami wewnętrznymi jednostki, ale również zależą od uwarunkowań zewnętrznych. Na rozwój aspiracji i planów życiowych, ich przedmiot, siłę i dynamikę, wpływa zespół czynników pozostających poza jednostką, ale także cechy tkwiące w jej osobowości. Ponieważ kształtowanie się aspiracji jest procesem złożonym i wzajemnie powiązanim, trudno go syntetycznie ująć. Wiadomo, że aspiracje, tak jak inne czynniki motywacyjne, kształtują się, a zarazem są kształtowane pod wpływem bodźców pedagogicznych, osobowościowych i środowiskowych. Jednak trudno określić, który z tych czynników odgrywa rolę dominującą.

Komunikat z badań

Decyzja o wyborze szkoły i zawodu ma ogromną wagę nie tylko dla samej jednostki, ale też dla społeczeństwa, w którym ma ona żyć i pracować. To od dobrego wykształcenia i dobrych kwalifikacji zależeć będzie pokonanie konkurencji na rynku pracy oraz podjęcie ciekawej i dobrze płatnej pracy.

W niniejszy artykule zaprezentowano wycinek badań dotyczących aspiracji edukacyjnych 280 licealistów. Zestawiane są dane z dwóch typów szkół, tj. liceów ogólnokształcących publicznych i niepublicznych, z różnej wielkości miast województwa podkarpackiego. Badania, które posłużyły do zebrania materiału empirycznego, zostały przeprowadzone na terenie województwa podkarpackiego, w 6 miastach województwa podkarpackiego: Rzeszowie, Krośnie, Sanoku, Tarnobrzegu, Stalowej Woli i Jaśle. Przy prowadzeniu badań przyjęto metodę celowego i losowego wielostopniowego doboru próby. Próba została dobrana przy zastosowaniu następujących wymogów: wszyscy badani byli uczniami trzeciej klasy liceum ogólnokształcącego; w liceach niepublicznych badaniami objęto wszystkich uczniów klas maturalnych; w liceach publicznych dokonano losowego wyboru szkół i uczniów w ilości odpowiadającej uczniom szkół niepublicznych. O takim właśnie wyborze próby badawczej zdecydowało założenie, że opracowanie będzie miało formę studium porównawczego, dlatego grupy badawcze były reprezentowane przez tę samą liczbę uczniów.

W celu poznania aspiracji uczniów autorski kwestionariusz ankiety dla ucznia. Pytania w nim zawarte dotyczyły dążeń edukacyjnych uczniów liceów oraz czynników warunkujących poziom aspiracji. Uzupełnieniem kwestionariusza ankiety dla ucznia były przeprowadzone z uczniami wywiady. Dopełnieniem informacji z badanego zakresu tematycznego była analiza dokumentacji szkolnej ucznia. Pozwoliła ona określić osiągnięcia szkolne ucznia oraz zaznajomić się z jego sytuacją rodzinną. Szczegółowej analizie poddano dzienniki klasowe oraz arkusze ocen ucznia.

Młodzież zdaje sobie sprawę z tego, że wybór drogi edukacyjnej i zawodowej w dużej mierze wpływa na jakość i styl przyszłego życia. Poprzez pracę zawodową możliwe jest bowiem osiągnięcie określonej pozycji materialnej i prestiżu społecznego. Jednak praca zawodowa nie jest celem samym w sobie, lecz środkiem do celu, jakim jest spokojne życie na satysfakcjonującym poziomie.

Aby określić poziom aspiracji, należy przede wszystkim stwierdzić fakt ich występowania oraz określić treść. W prezentowanych badaniach przyjęto założenie, iż wskaźnikiem posiadania planów edukacyjnych jest dążenie do ukończenia liceum oraz zamiar kontynuacji nauki. Dane uzyskane z badań wskazują, że w końcowym okresie pobytu w liceum niemal wszyscy uczniowie podjęli decyzję o dalszym kształceniu. W szkołach niepublicznych jest mniej osób niezdecydowanych w wyborze kierunku kształcenia. Uczniowie uczęszczający do szkół niepublicznych mają więc bardziej sprecyzowane plany w tym zakresie.

Analiza wyników uzyskanych z badań wskazuje, że zainteresowanie zdobyciem wykształcenia widoczne jest zarówno u uczniów uczęszczających do szkół publicznych, jak i niepublicznych. Przy czym więcej uczniów (87,9%) deklaruujących chęć uzyskania wykształcenia na poziomie wyższym uczęszcza do szkół niepublicznych. Dyplom uczelni wyższej jest ambicją badanej młodzieży i kluczem otwierającym wiele drzwi. Nasuwa się wniosek, iż młodzież jest świadoma czekających ją wyzwań i wymagań zarówno na rynku pracy polskim, jak i europejskim, opowiada się więc za zdobyciem wyższego wykształcenia.

Planowanie przyszłości edukacyjnej pozostaje w ścisłym związku z poziomem aspiracji. Poziom aspiracji ucznia rozpatrywany jest na tle aspiracji grupy, w której się znajduje. Przyjęto założenie, że o poziomie aspiracji badanej młodzieży świadczyć będą wybierane przez nią drogi kształcenia. Wyodrębniono trzy poziomy aspiracji: wysoki, średni, niski. Przy wysokim poziomie aspiracji uczeń stawia sobie dużo wyższe cele niż te, które dotychczas osiągnął. Przy poziomie średnim wyznaczone cele są nieco wyższe od już posiadanych. Natomiast z niskim poziomem aspiracji mamy do czynienia wtedy, gdy stawiane sobie przez ucznia cele odpowiadają celom już uzyskanym. Za wysoki poziom aspiracji w przedstawionych badaniach uważa się wybór przez respondenta wykształcenia na pozio-

mie wyższym; za średni poziom aspiracji – wybór wykształcenia na poziomie maturalnym, natomiast za niskie aspiracje uznaje się wybór wykształcenia na poziomie średnim. Porównano poziom aspiracji uczniów z obu grup, uwzględniając rodzaj szkoły, do której uczęszczają. Okazało się, że w obu badanych grupach wyraźna jest ta sama tendencja aspiracji na poziomie wysokim – odpowiednio w szkole publicznej 81,4%, a w szkole niepublicznej 84,6%. Największe różnice ujawniono w przypadku aspiracji na poziomie niskim – szkołach publicznych niskie aspiracje przejawia 12,1% badanej młodzieży, a w szkołach niepublicznych 7,8% badanych. Taka struktura poziomu aspiracji wyraźnie pokazuje wiarę młodzieży w osiągnięcie sukcesu życiowego. Umiejętność wyboru właściwego kierunku nauczania, pragnienie poszerzania wiedzy świadczy o dojrzałości jednostki i ma doniosłe znaczenie dla formowania jej planów życiowych i kształtowania osobowości.

Poziom aspiracji uczniów szkół publicznych i niepublicznych zależy od płci badanych. W obu grupach kształtuje się zgodnie z tą samą tendencją do dominacji aspiracji na poziomie wysokim, przy czym wyższe aspiracje wyraźnie zauważalne są w grupie dziewcząt zarówno w szkołach publicznych (91,4%), jak i niepublicznych (88,7%). Istotna różnica występuje przy niskim poziomie aspiracji. W szkołach publicznych zdecydowanie więcej badanych chłopców (31,9%) niż dziewcząt (2,2%) określa swoje aspiracje na poziomie niskim. W szkołach niepublicznych z kolei dziewczęta częściej (8,5%) niż chłopcy (7,2%) prezentują aspiracje na poziomie niskim. W liceach publicznych większość uczniów stanowią dziewczęta (66,4%), natomiast w liceach niepublicznych proporcje są niemal równe – dziewczęta stanowią 50,7% badanych, a chłopcy 49,3%.

Na podstawie analizy statystycznej należy stwierdzić, że w ogólnej populacji badanych wykazana została zależność pomiędzy płcią a poziomem aspiracji. Podsumowując przedstawione w niniejszym podrozdziale wyniki badań poziomu aspiracji edukacyjnych młodzieży, należy stwierdzić, iż licealiści prezentują wysokie aspiracje. Kontynuowanie nauki na studiach staje się dla badanych normą. Oznacza to wiarę młodzieży w wartość wykształcenia wyższego, co jest naturalną konsekwencją zmian na rynku pracy i w funkcjonowaniu gospodarki. Aspiracje edukacyjne badanych wpływają z przekonania, iż nauka jest najważniejszą drogą do osiągnięcia sukcesu zawodowego oraz z poglądu, że kulturowo cenne jest bycie człowiekiem wykształconym. Aspiracje edukacyjne przekładają się bezpośrednio na obierane drogi kształcenia i łączą się przede wszystkim ze studiami wyższymi. Wybrany typ szkoły, jakim jest liceum ogólnokształcące, stwarza optymalne warunki do realizacji długodystansowych wysokich aspiracji edukacyjnych i zawodowych. Kończąc liceum, uczniowie mają w większości sprecyzowane zamierzenia dotyczące dalszej nauki, co w konsekwencji prowadzi do zdobycia określonego zawodu oraz podjęcia pracy.

Zakończenie

Plany życiowe młodzieży obejmują nie tylko dążenia edukacyjne i zawodowe. Pozostają one jednak w ścisłym związku z całym życiem każdego człowieka i dotyczą jego priorytetów. Nie ulega wątpliwości, że tworzenie się planów życiowych jest procesem długotrwałym. Dlatego nie są one zamkniętą i sztywną konstrukcją. Na bazie zdobywanych nowych doświadczeń plany życiowe ulegają modyfikacjom i są dostosowywane do zmieniających się możliwości ich zrealizowania.

Znajomość siebie, własnych potrzeb, wartości, ideałów i zdolności, odgrywa ważną rolę w kształtowaniu planów życiowych i działań jednostki. Tworzenie planów na przyszłość stwarza możliwość uzyskania większej autonomii, samookreślenia się, kierowania własnym życiem i rozwojem. Plany życiowe młodzieży są więc wypadkową dotychczasowych doświadczeń i kształtują się na podstawie osiągniętych sukcesów i porażek. Uzyskanie odpowiedniego poziomu wykształcenia jest postrzegane przez młodzież jako szansa na lepsze dalsze życie i uzyskanie stabilizacji materialnej.

Bibliografia

- [1] BAŃKA A.: Psychologiczne uwarunkowania perspektyw zawodowych młodzieży. Wydawnictwo UŚ, Katowice 1983.
- [2] BARTOSIAK-TOMASIUK M.: Aspiracje edukacyjne młodzieży. „Edukacja i Dialog”, nr 6, s. 4–7, STO, Warszawa 1996.
- [3] BENET R.J., GLENNESTER H., NEVISON D.: Learning Should Pay. Poole, BP Educational Service, London 1992.
- [4] CRESSON E. FLYNNA P., red.: Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa, Komisja Europejska, Warszawa 1997.
- [5] GOŁĘBIEWSKI B.: Dynamika aspiracji. Książka i Wiedza, Warszawa 1997.
- [6] KŁOSKOWSKA A.: Wartości, potrzeby i aspiracje kulturalne małej społeczności miejskiej. „Studia Socjologiczne”, nr 3, s. 43–52, IFiS PAN, Warszawa 1970.
- [7] JANOWSKI A.: Aspiracje młodzieży szkół średnich. PWN, Warszawa 1977.
- [8] KOTLARSKI K.: Wybrane podmiotowe i środowiskowe korelaty karier edukacyjnych. Wydawnictwo UMK, Toruń 2006.
- [9] KOZAKIEWICZ M.: Młodzież w okresie przełomów. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1984.
- [10] KOZIELECKI J.: Psychologiczna teoria decyzji. PWN, Warszawa 2000.
- [11] KURJANIUK J.: Problemy kształcenia zawodowego w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. PWN, Warszawa 1981.

- [12] LELIŃSKA K., GRUZA M.: Dostosowanie polskiej klasyfikacji zawodów i specjalności do standardów UE [] Praca i polityka społeczna wobec wyzwań integracji. red. B. Balcerzak-Paradowska, IPiSS, Warszawa 2003.
- [13] LEWOWICKI T.: Aspiracje dzieci i młodzieży. PWN, Warszawa 1981.
- [14] LEWOWICKI T.: Osobowość a aspiracje. PWN, Warszawa 1991.
- [15] ŁOŚ M.: Aspiracje a środowisko. PWN, Warszawa 1972.
- [16] MAC-CZARNIK L.: Procesy poznawcze w planowaniu własnego życia u młodzieży. Wydawnictwo WSP, Rzeszów 2000.
- [17] MĄDRZYCKI T.: Osobowość jako system tworzący i realizujący plany. Wydawnictwo UG, Gdańsk 2002.
- [18] PARZĘCKI R.: Podstawy wiedzy o edukacji i poradnictwie zawodowym. WSHE, Włocławek 1999.
- [19] PIORUNEK M.: Dziecko w relacjach ze światem zawodowym. Wydawnictwo Eruditus, Poznań 1996.
- [20] REYKOWSKI J.: Z zagadnień teorii motywacji. PWE, Warszawa 1977.
- [21] SKORNY Z.: Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości. Ossolineum, Wrocław 1980.
- [22] SZEWCZUK W.: Psychologia. PWN, Warszawa 1990.
- [23] SZEWCZYK W., red.: Słownik psychologiczny. Wiedza Powszechna, Warszawa 1989.
- [24] SĘK H., KOWALIK S.: Psychologiczny kontekst problemów społecznych. Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1999.

Summary

Educational aspirations of the youth in the transforming society

Civilization transformations compel necessity for changes in planning one's own life. Premature planning of the future and its execution in definite time becomes a requirement of our times. Thus, the choice of education resulting in specific qualifications and skills, which are essential to meet labour market expectations, plays a significant role.

Reaching a certain level of formal education is necessary but not sufficient to be successful in life, fulfil plans and provide peaceful existence. Therefore, education and qualifications make a starting point for life career.

The article will present a piece of research about educational aspirations of 280 high school students. The research was comparative. The results of two types of schools are

compared i.e. public and non-public comprehensive high schools from towns of different sizes from Podkarpackie district.

Acknowledging educational ambitions chosen by the youth will enable rational planning of the time spent in high school in order to help students choose the right educational path.

Incorrect selection of school caused by wrongly formed educational aspirations often results in failures in educational process and frustrations in a young person's life.

It seems indispensable to prepare the young in such a way that they plan their professional career intentionally and actively due to making right choices.

In order to provide the relevant support, one should acknowledge outlines of plans that young people initially make and then consolidate into coherent entirety.

Key words: youth, aspirations, educational choices.

Filologia
Philology

Paweł Panas

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Poland

Znaki obecności Boga. Kilka uwag o istocie cudu w twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego

Piętnastego maja 1973 roku w *Dzienniku pisanym nocą* Gustaw Herling-Grudziński zanotował:

Napis *Dio c'è*, „Bóg jest”, wysmarowany białą farbą na przydrożnej skale, zauważyłem miesiąc temu w okolicach Pompei. Myślałem, że to wyskok lokalny; podczas podróży do Paryża, między Grosseto i Pizą, mignęło mi z okna kilka jego replik. Słychać w tym jakiś krzyk, ale nie łatwo odgadnąć co wyraża. Zakłęcie przeciw „jeśli Boga nie ma, wszystko wolno”? Szukanie twardego gruntu pod nogami na osypujących się wydmach piaszczystych? Czy już tylko nadzieję, że odpowie przynajmniej echo?¹

Często w pisarstwie Herlinga mamy do czynienia z taką sytuacją, że jakiś niewielki element, zanotowane mimochodem wydarzenie, wypowiedziane przez kogoś słowa, przeczytany gdzieś fragment tekstu, wszystkie te wydawałoby się mało istotne spostrzeżenia mogą stać się swoistym zapłonem dla podjęcia bardzo poważnej i trudnej zarazem problematyki. Podobnie jest i w tym przypadku. Z pozoru błaża obserwacja, obejmująca zaledwie drobny wycinek rzeczywistości, w dodatku rzeczywistości w pewien sposób zdegradowanej (trudno wszak inaczej potraktować „napis wysmarowany białą farbą na przydrożnej skale”), prowokuje diarystę do postawienia zasadniczych religijnych pytań o istnienie Boga i realność Jego obecności w świecie. Przytoczony fragment z *Dziennika* Herlinga, który chcielibyśmy potraktować jako dogodny punkt wyjścia do naszych dalszych rozważań, można zatem czytać dwojako. Po pierwsze, pisarz wskazuje w nim na niezwykle aktualny problem zagubienia współczesnego człowieka, intensywnie poszukującego transcendentnego umocowania dla dewaluujących się podstawowych wartości oraz

¹ G. Herling-Grudziński, *Dziennik pisanym nocą 1973-1979*, w: tenże, *Pisma zebrane*, pod red. Z. Kudelskiego, t. 4, Warszawa 1995.

praw moralnych. Po drugie, odsyła nas bezpośrednio do stale powracających w jego twórczości problemów, jak się wydaje całkowicie niezależnych od aktualnej kondycji ludzkości, a wynikających bezpośrednio z samej natury Boga i jego stworzenia. Biorąc to wszystko razem pod uwagę, dałoby się – jak sądzę – sformułować dwie podstawowe tezy dotyczące religijnego wymiaru całej twórczości Herlinga.

Pierwsza teza byłaby taka, że w literackim świecie pisarza mamy do czynienia z przekonaniem o realnym istnieniu Boga, który jednak jest Bogiem po pascalowsku ukrytym.² Powracał autor *Innego świata* do tych zagadnień wielokrotnie, także w swoim *Dzienniku*. Najpełniej jednak i w najbardziej dojmującym sposób pojawiły się one w utworze *Szczyt lata. Opowieść rzymska*, będącym próbą opisanego fenomenu Ferragosto, kulminacyjnego punktu letnich upałów, w czasie którego odnotowuje się największą liczbę jednoczesnych i trudnych do wyjaśnienia przypadków samobójstw. W części zatytułowanej *Niemy wszechświat*, odautorski narrator w dosyć obszernym wywodzie opisuje rzeczywistość jako przestrzeń człowiekowi generalnie nieprzyjazną i obcą, obojętną wobec wszechobecnego ludzkiego cierpienia, a tym samym skazującą go na stan permanentnie trwającego wyobcowania i braku poczucia zadomowienia. Przyczyną takiego stanu rzeczy ma być właśnie fakt, że Bóg pozostaje dla człowieka niewidzialny i zarazem milczący – „obsesyjnie wręcz «nieobecny»” – a świat, który go otacza, okazuje się niezwykle szczerłą zasłoną na drodze do odkrycia prawdy o Stwórcy.

Tutaj właśnie może mieć swoje źródła największa rozpacz, w konsekwencji prowadząca nawet do samobójstwa, kiedy to „poraża «niemota wszechświata» i gęstnieją do maksimum zasłony skrywające Boga, podsuwając przejmujący lęk Jego nieobecności”³. Pascalowski kontekst nie jest przy tym bynajmniej kontekstem zewnętrznym. To sam narrator w opowiadaniu, chcąc opisać dojmujące uczucie głębokiego osamotnienia człowieka,

² „Ukrycie Boga” jest w teologii koncepcją o bardzo starej, biblijnej tradycji. Herling jednak zaczerpnął go bezpośrednio z pism Pascala, podważającego możliwość zmysłowego, a także rozumowego poznania Boga: „Skoro Bóg tak się ukrył, wszelka religia, która nie powiada, że Bóg jest ukryty, nie jest prawdziwa; a wszelka religia, która nie podaje tego przyczyny, nie jest przekonująca.” (B. Pascal, *Mysli*, przekład T. Żeleńskiego (Boya), w układzie J. Chevaliera, przyg. do druku M. Tazbir, Warszawa 1997, s.285) Por. L. Goldmann, *Le Dieu caché. Étude sur la vision tragique dans les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine*, Paris, Gallimard 1955.

Koncepcji Boga w twórczości Herlinga poświęcony jest fragment rozprawy Joanny Bielskiej-Krawczyk: *Świat według Herlinga*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Filologia Polska LII, 1999, z.334, s. 23-57. Por. też Z. Kudelski, *Na tropach transcendencji. O Gustawie Herlingu-Grudzińskim*, w: *Od Brzozowskiego do Kołakowskiego. Polscy pisarze XX wieku wobec religii*, red. P. Nowaczyński, Lublin 2001, s. 195-210 oraz Z. Kudelski, *Między wyrzeczeniem a wieloznacznością*, w: tenże, *Studia o Herlingu-Grudzińskim. Twórczość – recepcja – biografia*, Lublin 1998, s. 117-136.

³ G. Herling-Grudziński, *Szczyt lata. Opowieść rzymska*, w: tenże, *Opowiadania zebrane*, t. 2, zebrał i opracował Z. Kudelski, Warszawa 1999, s. 250.

jakiego można z całą mocą doświadczyć w Rzymie w czasie letniego przesilenia, w bezpośredni sposób nawiązuje do myśli francuskiego filozofa i jego idei *Dieu caché*:

Niemy Rzym poruszył w moich myślach „niemy wszechświat” Pascala z jego *Myśli*. Zawsze sądziłem, a w ową noc *Ferragosto* w Rzymie bardziej niż kiedykolwiek, że Pascal był jedynym filozofem, który umiał zbliżyć się do naszej nędzy i prawdy „ukrytego Boga”.⁴

Metafizyczny lęk, jaki budzi się w człowieku odczuwającym całkowity brak Bożej obecności w świecie, powoduje, że z jeszcze większą mocą uświadamia on sobie własną bezsilność oraz niewystarczalność. Jak ujmuje to za Pascalem narrator Herlinga: nędzę własnego istnienia.⁵

Rozważania te prowadzą nas bezpośrednio do sformułowania drugiej tezy dotyczącej religijnego wymiaru twórczości Grudzińskiego. Brzmiałaby ona tak: w twórczości pisarza panuje silne przekonanie o tym, że obecność Boga, jakkolwiek ukrytego i milczącego, jest człowiekowi absolutnie niezbędna. W świecie, w którym miałoby Go rzeczywiście nie być, ludzie zostaliby skazani wyłącznie na samych siebie, staliby się jednocześnie i prawodawcami, i sędziami, a to – jak uczy historia – nigdy nie kończy się dobrze. Człowiek w prozie Herlinga nie jest zatem całkowicie samowystarczalny. Wyrazistym przykładem może być ponury finał historii Nietzschego opisany w opowiadaniu *Gasnący Antychryst*.⁶ Filozof przedstawiony zostaje jako postać zgoła demoniczna, kreująca się zupełnie świadomie na antychrysta (we właściwym znaczeniu tego słowa, jako człowieka mającego stać się przy końcu czasów przeciwnikiem Chrystusa), uważającego za piętno hańby treści kryjące się pod słowem „Bóg” oraz zawsze pisanymi małą literą: zbawiciel, odkupiciel, święty. Nietzsche z tekstu Herlinga podejmuje rozpaczliwą próbę zniszczenia „nikczemnego” i „brudnego” chrześcijaństwa. Chce to uczynić publikując swój *Dekret*, którego kwintesencją jest przykazanie „wojny na śmierć i życie przeciw kalectwu, kalectwem [tym] jest

⁴ Tamże, s. 249.

⁵ Leszek Kołakowski analizując kartezjańską z ducha wizję świata Pascala, stwierdzał: „Pascal mimo wszystko przyjął obraz Wszechświata jako czegoś przerażająco nieskończonego, jednolitego, bez punktów czy sfer wyróżnionych, Wszechświata, który zdaje się obojętny wobec naszego istnienia i sączy w nas przemożne poczucie bezdomności.” I nieco dalej: „Wierząc, iż «wszystkie rzeczy są zasłonami skrywającymi Boga» i że «chrześcijanie powinni rozpoznawać Go we wszystkim», zarazem boleśnie doświadczał nieobecności Boga w naturze.” (*Bóg nam nic nie jest dłużny. Krótka uwaga o religii Pascala i o duchu jansenizmu*, tłum. I. Kania, Kraków 1994, s. 170, 171) Przytoczone fragmenty dobrze pokazują, jak wiele w swoim myśleniu Herling zawdzięczał Pascalowi i jego sposobowi widzenia relacji między Bogiem i światem.

⁶ O skomplikowanej i wielowymiarowej obecności Nietzschego w twórczości Grudzińskiego zob. D. Heck, *Antychryścjanin i jego cień w prozie Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*, w: taż: „Bez znaku, bez śladu, bez słowa”. *W kręgu problemów duchowości we współczesnej literaturze polskiej*, Wrocław 2004, s.153-176.

chrześcijaństwo”.⁷ Próba ta jednak kończy się ludzką katastrofą: Nietzsche popada w stan bardzo ciężkiego obłądzenia i *Antychryst* nigdy nie odnosi zamierzonego skutku. Człowiek jeszcze niedawno śmiało rzucający wyzwanie samemu Bogu, umiera teraz w stanie ciężkich zaburzeń fizycznych i psychicznych.

W marcu umieszczono go w zakładzie dla chorych umysłowo w Jenie. Jego wypełniana codziennie karta kliniczna za okrągły rok, do marca 1890 roku, jest przejmująca w swej monotonii: zjadł własne ekskrementy, wypił własną urynę, wysmarował się własnymi ekskrementami, wybił szybę w oknie...⁸

Dlaczego właśnie ten moment biografii filozofa z Bazylei wybrał pisarz na temat swego opowiadania? Zanim spróbujemy udzielić odpowiedzi na to pytanie, przypomnijmy pokrótce Nietzscheańskie stanowisko wobec religijności. Trzeba pamiętać, że wrogość Nietzschego wobec chrześcijaństwa była pochodną jego stosunku do religii jako takiej. Widział w niej bowiem kluczowe i dosyć pierwotne nieporozumienie wynikające z tego, że Bóg [...] nie jest niczym innym jak tylko zwierciadłem człowieka. Ten ostatni w swych stanach silnych i nadzwyczajnych nabiera świadomości mocy, która w nim tkwi, i miłości, która go unosi. Lecz ponieważ odczucia te ogarniają go jak gdyby przez zaskoczenie i pozornie bez żadnej zasługi z jego strony, jako że nie śmie sobie samemu przypisywać tej mocy i miłości, czyni on z nich atrybuty bytu nadludzkiego, zewnętrznego w stosunku do siebie. Rozdziela więc między dwie sfery oba aspekty swojej natury: aspekt zwyczajny, mizerny i słaby, zaliczy do sfery, którą nazywa „człowiekiem”, aspekt zaś niezwykły, silny i zadziwiający do sfery, którą nazywa „Bogiem”. W ten sposób sam siebie ogołaca i pozabawia się tego, co jest w nim najlepsze.⁹

Tak jest w przypadku każdej formy religii opartej na wierze w transcendentnego Boga. Natomiast chrześcijaństwo, ta straszna „religia cierpienia”, byłoby w rozumowaniu autora *Ecce homo* krańcowym stadium samoponiżenia człowieka, który ostatecznie wyrzeka się swojej wielkości oraz samodzielności na rzecz całkowitego uzależnienia od woli hipotetycznego Boga i łaski sprawiającej, że człowiekowi coś się udaje lub nie. Dlatego też tak zaciekle Nietzsche zwalczał ontologiczny dualizm bóstwa i człowieka, a także dominujący powszechnie teocentryzm, uważając je nawet nie tyle za fałszywe, ile za całkowicie zbędne i bezwartościowe. Zbędne – ponieważ projektowany przez niego nadczłowiek miał być jednostką, która będzie w stanie postawić się poza owym dualizmem i uzyska w ten spo-

⁷ G. Herling-Grudziński, *Gasnący Antychryst*, w: tenże, *Opowiadania zebrane*, t. 2, s. 212.

⁸ Tamże, s. 216-217.

⁹ H. de Lubac, *Dramat humanizmu ateistycznego*, przekł. A. Ziernicki, Kraków 2004, s. 59-60. Każda religia zatem stanowi dla Nietzschego „projekcję i eksterioryzację kondycji człowieka”, a przy tym „pełni funkcje kompensacyjno-redukcyjne (oferuje pocieszenie i zmniejsza napięcie)”. (M. Moryń, *Wola mocy i myśl. Spotkania z filozofią Fryderyka Nietzschego*, Poznań 1997, s. 114-115)

sób pełną świadomość swojej siły i mocy. Według filozofa Bóg umarł, ale narodził się za to na jego miejsce nadczłowiek (Człowiek-Bóg) i to on teraz będzie miarą wszystkich rzeczy.

Radykalna bezbożność Nietzschego, nie była zatem oczywiście jedynie wybuchem szaleńczej inwencji – co do pewnego stopnia zdaje się sugerować narracja opowiadania Herlinga, ale kluczowym elementem spójnej, kompletnie przemyślanej i całościowej wizji, w której filozof atakował i konkretne „wyobrażenia” religijne (chrześcijaństwo i Jezusa – kwestionując prawdziwość objawienia oraz jego teofanijny charakter), i religię ogólnie, jako „proteżę” stosowaną wyłącznie przez słabego człowieka. Natomiast sposób przedstawienia koncepcji, zwłaszcza na kartach *Antychrysta*, mógł z pewnością przywołać na myśl popisy oracyjne ciężko chorej umysłowo osoby.¹⁰ Warto przy tym zauważyć, że jednak wbrew temu, jak jest to przedstawione w *Gasnącym Antychryście, Dekret przeciwko chrześcijaństwu* nie był ostatnim dziełem filozofa, ponieważ kilka miesięcy później napisał on jeszcze zupełnie odmienne w sposobie wyrażania, chociaż głoszące podobne tezy: *Ecce homo*, o czym narracja opowiadania zupełnie milczy.

Teraz możemy już wrócić do postawionego wcześniej pytania: dlaczego właśnie ten, a nie inny moment z biografii pisarza wybiera Herling? W przypadku interesującego nas tutaj tekstu, możliwe odpowiedzi wydają się dosyć oczywiste. Opowiadanie to zbudowane jest bowiem na zasadzie bardzo wyrazistego kontrastu. Z jednej strony mamy więc co najmniej buńczuczne, a często wręcz obrazoburcze wypowiedzi filozofa, z drugiej zaś jego ludzką porażkę. Z jednej – projekt nadczłowieka, któremu nie jest potrzebny już żaden Bóg, z drugiej – bezwolnego pensjonariusza zamkniętego oddziału psychiatrycznego. Można więc uznać, że jest to w pewnym sensie opowieść o ludzkim cierpieniu i tak też widział ją sam pisarz.¹¹ Ale jednocześnie jest to historia pokazująca bankructwo Nie-

¹⁰ Problem „radykalnej bezbożności” Nietzschego oraz pozytywnej propozycji jego *Antychrysta* wydaje się być jednak znacznie bardziej skomplikowany, niż to zostało przedstawione w samym opowiadaniu. Szczegółowo analizuje te kwestie Karl Jaspers w swojej słynnej pracy: *Nietzsche. Wprowadzenie do rozumienia jego filozofii*, przeł. D. Stroińska, Warszawa 1997, s. 334-344. Pisze on między innymi: „Jeśli zarzuca się Nietzschemu ateizm, wskazując na jego *Antychrysta*, to ateizmem Nietzschego nie jest przecież jednoznaczne i trywialne wyrzeczenie się Boga, ani też obojętne oddalenie się od Boga, w którym go nie ma, ponieważ się go nie szuka. [...] Gdy w bezbożności Nietzschego działa nieubłagany dla niego impuls wzlotu człowieczego bytu, a jego wymagająca rzetelność urasta do radykalnej negacji każdej wręcz wiary w Boga, to nawet wtedy pozostaje on zadziwiająco bliski chrześcijaństwu.” (s. 338)

¹¹ G. Herling-Grudziński, W. Bolecki, *Rozmowy w Dragonei*, rozmowy przeprowadził, opracował i przygotował do druku W. Bolecki, Warszawa 1997, s. 72. W tym samym kierunku zmierza również interpretacja zaproponowana przez Arkadiusza Morawca, dla którego *Gasnący Antychryst* jest przede wszystkim rozważaniem na temat ludzkiego cierpienia oglądanego z perspektywy świata chrześcijańskich wartości (*Poetyka opowiadań Gustawa Herlinga-Grudzińskiego. Autentyzm – dyskursywność – paraboliczność*, Kraków 2000, s. 195- 206).

tzscheańskich idei. Filozofia, która za swój główny punkt stawiała apoteozę ludzkiej samowystarczalności i uczynienie jej miarą wszystkiego, której antropologiczny projekt zakładał przede wszystkim wykreowanie Człowieka-Boga, stała się dla pisarza dogodnym przykładem na fundamentalne zafałszowanie tkwiące u samych podstaw podobnego sposobu myślenia.¹² Tak oto antychryst zjadający własne ekskrementy staje się w tej twórczości specyficznym egzemplum ludzkiej słabości. Jednocześnie klęska Nietzschego wyraźnie pokazuje, jak kruchą konstrukcją – wbrew swoim mniemaniom – jest człowiek i jak bardzo potrzebuje oparcia w czymś, co go samego przekracza.¹³

Potrzeba ta stała się głównym tematem wielu tekstów pisarza. Postaci, które je zaludniają, cierpią, ponieważ świat (pozostawiony przez Boga) wydaje im się „opustoszałą i straszliwą wyspą”, jak za Pascalem ujmował to narrator *Szczytu lata*. Kiedy w opowiadaniu opisane zostały usiłowania państwowej komisji, mające prowadzić do odkrycia rzeczywistych przyczyn fenomenu powtarzających się w Ferragosto samobójstw, spośród różnych hipotez najbliższa odautorskiemu narratorowi wydaje się zaproponowana przez księdza Bertoniego. Zauważył on, że w większości analizowanych wypadków da się zaobserwować ewidentny „brak żywego związku z Bogiem”. I chociaż sam Bertoni nie chce z tego wyciągać zbyt daleko idących wniosków, ma jednak świadomość, że może to być klucz do pełniejszego zrozumienia badanych tragedii („wśród wszystkich waszych konkluzji moja jest bogatsza i głębiej wrośnięta w rzeczywistość ludzkiego życia”, s. 247). Rzeczywistością, o jakiej mówi, jest bowiem naturalna potrzeba człowieka, który bez Boga pogrąży się w rozpacz, skąd już tylko krok do utraty sensu życia i pojawienia się myśli o samobójstwie. Myśl ta niczym „zatruty kwiat duszy opuszczonej przez Boga rośnie powoli” i „nikt poza Bogiem nie potrafi [jej] wykarczować”.¹⁴ To właśnie stąd bierze się ów rozpaczliwy krzyk, jaki Grudziński dosłyszał w ulicznym graffiti, wymalowanym na murze w okolicach starożytnych Pompei. *Dio c'è* – Bóg jest. Frazę tę można jeszcze uzupełnić o pobrzmiwające stale w świecie opowiadań autora *Drugiego Przyjścia* dopowie-

¹² Gruntowną analizę różnych koncepcji, zbudowanych na podobnym fundamencie, przedstawił już Lubac w swojej fundamentalnej pracy: *Dramat humanizmu ateistycznego*.

¹³ Możliwa jest również taka lektura, w której pisany przez filozofa w Turynie manifest, jest wytworem toczącej się już wcześniej choroby psychicznej, co mogą zresztą sugerować niektóre sformułowania użyte w narracji. Nie zmienia to jednak w żaden sposób zaproponowanego przez nas odczytania głównej myśli wyrażonej w tym opowiadaniu.

O przebiegu choroby Nietzschego oraz jej konsekwencjach dla myślenia filozofa zob. K. Jaspers, *Nietzsche*, s.74-95.

¹⁴ Do rozważań tych Herling często powraca w *Dzienniku pisanym nocą*. Czyni tak chociażby w zapisach poświęconych analizie postaci Stawrogina i możliwych przyczyn jego samobójstwa. Na ten temat interesująco pisał Tadeusz Sucharski, zob. tenże, *Dostojewski Herlinga-Grudzińskiego*, Lublin 2002, s.164-170.

dzenie: Bóg jest; musi być, ponieważ tylko wtedy ludzka egzystencja wydaje się mieć jakikolwiek sens.

Człowiek w pisarstwie autora *Innego* świata potrzebuje więc Boga, ale jednocześnie ma świadomość tego, że pozostaje On wciąż ukryty. To właśnie tutaj rodzi się jedno z najważniejszych napięć obecnych w dziele Herlinga i to właśnie dlatego jego bohaterowie tak usilnie poszukują w świecie śladów obecności swojego Stwórcy.¹⁵

Dla Herlinga prawdziwym problemem jest jednak ostateczne potwierdzenie, bądź zaprzeczenie istnienia w świecie bezpośredniego odniesienia do rzeczywistości Boskiej. Przeczuwa się je instynktownie, mocno w nie wierzy, ale zawsze pozostaje cień wątpliwości, który dodatkowo nadaje tej twórczości swoisty dramatyzm.¹⁶ Grudzińskiego w sposób szczególny zawsze interesował człowiek, dlatego jego poszukiwania i towarzysząca im nieustannie wątpliwość co do ich ostatecznego rezultatu są centralnym tematem tego pisarstwa.

Spśród różnych możliwych znaków obecności ukrytego Boga najwięcej uwagi poświęca pisarz cudom. Mogłoby się wydawać, że zainteresowanie Herlinga cudami jest wyłącznie wynikiem obserwacji specyficznej religijności Południa. Jednak naszym zdaniem rzecz ma głębsze podłoże. O ile codzienne funkcjonowanie w religijnym otoczeniu nawykłym do wszelkiego rodzaju cudowności, mogło stanowić swoistą pożywkę dla myślenia pisarza, niejako podsunąć mu grupę pewnych tematów, w tym tych związanych z taumaturgia, o tyle już sama treść przemyśleń Grudzińskiego ma charakter bez wątpienia uniwersalny i wynika z konsekwentnego trzymywania się podstawowych założeń pisarskiej antropologii. Cuda są tak częstym tematem w twórczości, a nawet szerzej: myśleniu Herlinga, ponieważ wydają się być naturalną odpowiedzią na głęboką ludzką potrzebę poczucia zaspokojenia głodu Bożej obecności w świecie.

Wyraźnie to widać, kiedy porówna się w tym aspekcie pisarstwo autora *Drugiego Przyjścia* z jego najbliższym kontekstem literackim – powieścią Sándora Máraia *Krew świętego Januarego*.¹⁷ Przy licznych elementach wspólnych, których dokładniejsza analiza

¹⁵ Zob. też Maria Delaperrière, *Herling-Grudziński czyli tragizm istnienia*, w: taż, *Pod znakiem antynomii. Studia i szkice o polskiej literaturze XX wieku*, Kraków 2006, s. 249.

¹⁶ Herling bliski jest w tym powszechnym ludzkim odczuciu, bliski też współczesnej teologii, która po wydarzeniach drugiej wojny światowej na nowo podjęła problem obecności Boga w świecie. Zagadnienia te w syntetyczny sposób omawia Waclaw Hryniewicz OMI w tekście *Niepojęty Bóg w obliczu piekieł świata. Ku teologicznej interpretacji holocaustu*, „Znak” 1996, nr 4, s. 4-19. Tam też znajdujemy inny interesujący tekst, pokazujący podstawowe powody, dla których z filozoficzno-teologicznego punktu widzenia Bóg nie może być dla ludzi rzeczywistością poznawalną (K. Tarnowski, *Źródła niepoznawalności Boga*, tamże s. 42-59.)

¹⁷ S. Márai, *Krew świętego Januarego*, przeł. F. Netz, Warszawa 2006. Wstępna propozycja paraleli pomiędzy oboma pisarzami została przedstawiona przez Włodzimierza Boleckiego. Dokonał on jej bazując jednak

wymagałaby osobnego obszernego studium, uderza dosyć zasadnicza różnica w sposobie podejścia obu autorów do samego tematu. W prozie Máraia narracja przede wszystkim skupia się na odtworzeniu tego, co stanowi o wyjątkowości południowych Włoch, szczególnie w jej wymiarze taumaturgicznym. Ambicją powieści Máraia jest zatem w miarę możliwości pełne zrekonstruowanie owej specyfiki Południa, o której tak mówi jedna z postaci:

Ten człowiek przybył z Północy, a na Północy nie rozumieją tego. Tutaj, na Południu, nie ma więcej cudów niż na Północy lub na Zachodzie, ale tutaj cud jest bardziej bezpośredni, prostszy, bardziej namacalny. Człowiek z Północy do wszystkiego podchodzi metodycznie... a przecież cudów metodycznych nie ma. Cudu nie można zrozumieć, w cud trzeba wierzyć.¹⁸

Czym zatem jest cud w powieści węgierskiego prozaika? Czym jest cud na Południu?

Co roku w Neapolu w pierwszą niedzielę maja w godzinach wieczornych miał miejsce pierwszy oficjalny cud. [...] To wtedy w katedrze w Pozzuoli, w relikwiarzu, zaczynała wrzeć krew świętego Januarego. Lokalne gazety wspominały o oficjalnym cudzie. Ale pisały również o tym, że możliwe są innego rodzaju cuda, nieurzędowe, dzikie cuda. Emigracja zaliczała się do cudów, ale taki cud zdarzał się rzadko. W każdą niedzielę ktoś wygrywał w grze liczbowej, w totka, i to także było cudowne, z wielu punktów widzenia. Kiedyś pewna kobieta w Piemencie wygrała siedemdziesiąt milionów lirów, ale zgubiła kupon totka i nie mogła odebrać pieniędzy. To też był cud, ale cud przekłety, niepomyślny. Wierzono, że nie wystarczy przeżyć cud. Trzeba mieć smykałkę do cudu – trzeba być w pogotowiu, kiedy w powietrzu rozchodzi się zapach cudu – do cudu niezbędny jest węch, słuch i bystre oko. Wierzono w to mocno.¹⁹

Herlinga również interesują kulturowe aspekty przeżywania cudowności, ale znacznie więcej uwagi poświęca im w swoich zapisach z *Dziennika pisanego nocą* oraz różnego rodzaju wypowiedziach dyskursywnych. W tekstach literackich pojawiają się one jedynie jako tło dla głównych zdarzeń; tak jest na przykład w opowiadaniach *Cud* i *Pieta dell'Isola*. Dla Grudzińskiego najważniejszy jest bowiem aspekt znakowy cudu, jego semantyka wskazująca – zgodnie z epifanią formułą *Ego eimi* (Ja jestem) – na obecność Boga w świecie. W twórczości autora *Drugiego przyjscia* cud nie jest nigdy dziełem przypadku, wybrykiem ślepego losu, pomyłką oczekujących nań ludzi – każdorazowo stoi za nim sam Bóg.

głównie na materiale dziennikowym. Zob. Sándor Márai, *Gustaw Herling (i inni)*, w: tenże, *Ciemna miłość. Szkice do portretu Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*, Kraków 2005, s. 236-251.

¹⁸ Tamże, s. 244.

¹⁹ Tamże, s.68-69.

O ile więc Herlinga interesuje człowiek, jego pragnienie obecności Boga i realna natura cudu, a południowe Włochy są tu jedynie scenerią dla opowiadanych wydarzeń, o tyle u Máraia jest odwrotnie: cud pełni rolę dobrego pretekstu, aby pokazać specyfikę duchowości ludzi żyjących w Neapolu i jego najbliższych okolicach.

Powracanie przez pisarza do tematu wydarzających się cudów obarczone jest jednocześnie swoistą ambiwalencją. Człowiek w jego twórczości intuicyjnie pragnie zrozumieć, co mówi do niego Bóg poprzez wyjątkowe znaki, często jednak nie potrafi się przy tym wznieść ponad naiwne ludowe wykładnie, nie mające zbyt wiele wspólnego z jakąkolwiek treścią religijną. Zdarza się także, że cuda rozumiane są wbrew najbardziej podstawowym prawdom chrześcijaństwa albo ostatecznie pozostają niemal całkowicie zlekceważone. Gdyby chcieć posłużyć się językiem samego Herlinga, można byłoby streścić to w następujący sposób: człowiek tęskni do prawdy, ponieważ taka jest jego natura, ale jednocześnie nie zawsze potrafi ją właściwie zrozumieć i odkryć – taka jest jego dola.

Summary

Signs of the presence of God. Some notes about the essence of the miracle in writing of Gustaw Herling-Grudzinski

The text is an attempt at describing two main theses about the religious dimension Herling-Grudzinski's literary papers. First (taken directly from Pascal): God is hidden and this is the reason for human suffering. Second: a man needs God so he looks even for the smallest signs of His presence. Hence the writer so often returns to the problem of miracle. These miracles are always true signs of the presence of God. Herling-Grudzinski's characters must be accurate in reading these signs which unfortunately is not always successful.

Key words: miracle, sign, christianity, hidden God.

Jan Wnęk

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Krośnie, Poland

Czy zagraniczna beletrystyka demoralizowała polską młodzież? Dyskusje w latach 1918–1939 nad znaczeniem obcej literatury pięknej w wychowaniu młodych pokoleń

W okresie międzywojennym nastąpił dynamiczny wzrost polskich przekładów z literatury zagranicznej. W tym czasie wiele dziedzin kultury i nauki zostało rozszerzonych i uzupełnionych dziełami obcych autorów. Środowiska naukowe i literackie rozwijały kontakty z kulturą innych narodów, dążyły do osiągnięcia postępów w zakresie znajomości literatury pięknej i naukowej. W latach 1918 – 1939 spolszczono około 9826 dzieł, z czego największą liczbę (5441, tj. 55,4% wszystkich przekładów) stanowiły powieści, opowiadania, bajki, nowele. Na rynku wydawniczym dominowały tłumaczenia z języka angielskiego, a także francuskiego, niemieckiego i rosyjskiego. Suma książek przełożonych z tych czterech języków wynosiła 8010 dzieł, co stanowiło 81, 5% całości przekładów (Wnęk 2006).

W II Rzeczypospolitej brak było planowej akcji wydawniczej dzieł przyswajanych z literatury zagranicznej. Wydawano wiele utworów nie posiadających istotniejszej wartości. Na ogół słaba była również jakość tłumaczeń. Przekłady literatury beletrystycznej stawały się nieomal interesem korsarskim. Wydawca dawał książki do tłumaczenia osobom nie znającym dobrze obcego języka, pracującym za niewielkie wynagrodzenie. Taki stan rzeczy nieustannie krytykowano. Dało się to zauważyć szczególnie w latach 30. ubiegłego stulecia, kiedy zaznaczył się intensywny wzrost wydawanych książek (niektóre utwory wykazujące się dużą poczytnością, były w następnych latach kilkakrotnie wznawiane).

Oprócz rozwoju ruchu wydawniczego, następował wzrost ilościowy bibliotek a także czytelników. Wiele książek trafiało do bibliotek szkół powszechnych, a także średnich i uczelni wyższych. Spośród nich znaczną część stanowiły utwory literatury pięknej spo-

lszczone z języków obcych. Bez wątpienia treść niektórych ksiązek była miernej jakości, godziła w polskie obyczaje i tradycje katolickie. To wszystko sprawiało, że obrońcy tradycyjnych wartości moralnych i estetycznych coraz częściej nieprzychylnie wypowiadali się o zagranicznych utworach beletrystycznych, dostrzegając w nich źródło zła. „Dziś niestety – pisał w 1930 r. ksiądz Władysław Miemieć – powstało bardzo dużo wydawnictw, które beż żadnego wyboru wydają różnych nieraz bardzo lichych autorów obcych, wcale nie zwracając uwagi na skutek, jaki niejedna ksiązka wyrzucić może (...) Powieść obok kina stała się potężnym środkiem wychowawczym. Ona w dużej mierze a często wyłącznie, kształtuje sumienie czytelnika, narzuca mu swój ideał, rozbudza instynkty” (Miemieć 1930, s. 280).

Podobne przekonania, jak ks. Miemieć głosił Aleksander Czyżewski, który w periodyku „Wiedza i Życie” na początku 1936 r. podkreślał, że z zalewającej polski rynek księgarski powodzi tłumaczeń rzadko kiedy „wyłowić” można coś interesującego: „Popularny szablon więkzości, nie wiadomo po co przyswojonych czytelnikowi polskiemu powieściodeł rozróznia zaledwie trzy typy ksiązek: kliwy liryzm erotyczny, sensacja detektywistyczna i egzotyczna pornografia” (Czyżewski 1936, s. 97 – 98).

W prasie, szczególnie katolickiej, a także w wydawanych broszurach w ostrych słowach atakowano osoby odpowiedzialne za upowszechnianie w Polsce obcej beletrystki. Piętnowano tłumaczy (szczególnie literatury francuskiej), których określano mianem szerzycieli pornografii i deprawatorów młodych czytelników. Należy podkreślić, iż niektórzy tłumacze nie ograniczali się tylko do przyswojenia polszczyźnie zagranicznych tekstów, lecz również pełnili rolę znawców biografii autora tłumaczonego utworu. We wstępach lub przedmowach podawali informacje o epoce, w której tworzył autor spolszczanej pozycji książkowej, przybliżali czytelnikowi ogólną problematykę utworu. Wydawcy, a także tłumacze odpierali ataki swych przeciwników i oskarżycieli, usiłując dowieść, iż zarzuty wysuwane przeciw zagranicznej literaturze pięknej są bezsensowne. Argumentowano, że kontakty z kulturą innych narodów, postęp w zakresie znajomości literatur, pozwolą na wyjście z narodowego zaścianka, zetknąć się z nowymi ruchami i prądami kulturalnymi, zbliżyć się do centrów europejskiej kultury.

Problem wychowania młodzieży stanowił podstawowe zagadnienie rozważane przez polskich teoretyków wychowania. Odrodzone państwo polskie pokładało w młodym pokoleniu duże nadzieje, widząc w nim świetlaną przyszłość narodu. Postulowano likwidować lub ograniczać wszelkie przejawy negatywnego zachowania się uczniów szkół średnich, jak brak poszanowania wobec starszych, arogancja, zuchwalstwo, brak pilności w nauce. Niektórzy twierdzili, że te rażące objawy negatywnego zachowania się młodzieży są wynikiem następstw wojny, która przyczyniła się do spustoszenia moralnego. Osoby duchowne wypowiadały twierdzenie, iż to właśnie podczas trwającej kilka lat pożogi wo-

jennej pogłębiło się zepsucie wśród młodzieży, które ujemnie rzutuje na stosunki społeczne w niepodległym państwie. Oceniano, że to negatywne zjawisko nie zanika, wręcz przeciwnie, ciągle się wzmacnia, a przyczynia się do tego m.in. nieodpowiednia książka, której treść godzi w zasady wiary katolickiej. Ksiądz Henryk Weryński przestrzegał, że pornograficzne utwory literackie czytane przez Polaków mogą spowodować wyrwę w systemie wartości etycznych, kulturowanych z pokolenia na pokolenie. Zalecał stosować „rozumny bojkot” wobec dzieł szerzących zgorzenie. (Weryński 1932, s. 7 – 9). Dawano wyraz poglądom, że pornografię szerzy nie tylko słowo pisane, ale i również rysunek, obraz, rzeźba, które „obrażają uczucie wstydlivosti człowieka moralnie zdrowego i w jego sercu rozpalają ogień pożądliwości cielesnej” (Machay 1932, s. 13). Dlatego też Polacy powinni wystrzegać się obcowania z książkami posiadającymi gorszące ilustracje, a także demoralizatorskimi dziełami sztuki (Baranowski 1932, s. 17). Zdaniem wielu, literatura miała wychowywać, a nie demoralizować (Hadaczek 1973; Tramer 2000).

Gorącym orędownikiem usunięcia z rynku wydawniczego, a także bibliotek książek deprawujących młodzież był ojciec Marian Pirożyński, redemptorysta, pisarz teologiczny i publicysta. Spod jego pióra wyszły poradniki lektur dla dorastającej młodzieży. Wzorując się na książce dominikanina Jacka Woronieckiego pt. *Przewodnik po literaturze religijnej i pokrewnych dziedzinach filozofii i nauk społecznych*, opracował i wydał w 1930 r. kompendium zatytułowane *Co czytać? Poradnik w sprawie lektury religijnie uświadamiającej dla maturzystów szkół średnich ogólnokształcących i seminariów nauczycielskich, cz. 1: Filozofia, teologia, historia Kościoła, czasopisma*. Dwa lata później ukazał się kolejny poradnik Pirożyńskiego *Co czytać? Cz. II. Beletrystyka*, w którym dokonał ze stanowiska osoby duchownej oceny wielu utworów literackich, zarzucając części z nich szerzenie niemoralności. (Pietrzak 1981, s. 539 – 541) We wstępie do swej pracy Pirożyński napisał: „Jesteśmy świadkami, jak w literaturze coraz bardziej panoszy się zły smak i lekceważenie zasad etyki. Rynek księgarski jest zasypywany banalnymi produkcjami literackimi, rzadko kiedy mającymi wartość artystyczną, często bez żadnej lepszej myśli przewodniej, niekiedy nawet z wyraźnym celem zdemoralizowania czytelnika (...) Niestety, jest to objaw powszechny, zaraza nagminna, tym niebezpieczniejsza, że ludzie z roku na rok coraz więcej czytają (...) Ten napływ niezdrowej literatury z jednej strony, a bezmyślność i bezwład duchowy mas czytających z drugiej strony wytwarza dla moralności wielkie niebezpieczeństwo” (Pirożyński 1932a, s. 5). Autor wyjaśnił czytelnikom, że beletrystykę ocenia ze stanowiska etyki, iż jest świadom, że ocena niektórych dzieł literackich spotka się z krytyką ze strony innych, do której jednak on nie będzie przykładał uwagi.

Pirożyński na temat omawianej przez siebie w poradniku literatury zagranicznej czerpał wiedzę z recenzji zamieszczonych w czasopismach: „Przegląd Powszechny”, „Gazeta

Kościelna”, „Przegląd Oświatowy”, „Poradnik Biblioteczny Zjednoczenia Polskich Towarzystw Oświatowych”. Znaczną część utworów mu współczesnych pomiął, uznając, iż nie warto „reklamować efemeryd, które już to tytułem swym, już to sposobem reklamy, już to przez firmę wydawniczą zostały zdyskwalifikowane” (tamże, s. 13). Do takich firm wydawniczych autor *Co czytać?* zaliczał: „Rój”, „Renaissance”, „Alfa”, „Bibljon”. Pirożyński nie miał odpowiedniego przygotowania krytyczno-literackiego do wydawania sądów o zagranicznych utworach tłumaczonych na język polski. Charakterystyczne w nich było zawężanie ocen moralnych do sfery życia erotycznego, nieumiejętne interpretowanie książek napisanych przez autorów o światowej sławie. Niektóre z ocen wykluczały się nawzajem. Np. twórczość Honoré Balzaka tak scharakteryzował: „Płodny powieściopisarz francuski, bystry obserwator i genialny malarz życia. Jednak pomimo żywego stylu i bujnej wyobraźni, romanse Balzaka odznaczają się wielkim brakiem – nie ma w nich głębszej myśli (...) Nie ma też głębszego podkładu etycznego: autor poza ziemią nic nie widzi i dlatego jego horyzont myślowy jest taki ciasny, a atmosfera powieści taka duszna” (tamże, s. 33). W okresie międzywojennym, m.in. dzięki przekładom Tadeusza Boya-Żeleńskiego, utwory Balzaka cieszyły się w Polsce znaczną poczytnością. Czytywała je także młodzież (Winklowska 1967; Winklowska 1998).

Chybiona była również dokonana przez Pirożyńskiego ocena powieści angielskiego pisarza Charlesa Dickensa. Polski duchowny doceniał dążność Dickensa do umoralnienia czytelnika, lecz widział zarazem w jego książkach „niepedagogiczną stronę”. Zarzucał mu, że sceny „wyznań miłosnych opisuje zbyt drobiazgowo”. Z tego też względu Pirożyński odradzał przeznaczanie utworów Dickensa jako lektury dla młodych czytelników. (Pirożyński 1932, s. 74). Autor *Co czytać?* widział również pewne wady popularnych wśród polskiej młodzieży książek Jacka Londona. Twierdził, iż powieści tego amerykańskiego pisarza są na ogół „wolne od brudów erotyki”, lecz „przytłaczają czytelnika swym brutalizmem” (Pirożyński 1932a, s. 146). Powyższe przykłady pokazują sposób oceny przez Pirożyńskiego utworów beletrystycznych czytanych przez polskie społeczeństwo.

Po ukazaniu się drugiej części *Co czytać?* wśród krytyków literackich, i nie tylko, wywiązała się zacięta dyskusja na temat tej pracy. Większość recenzentów bardzo krytycznie ustosunkowała się do treści dzieła Pirożyńskiego, uznając ją za skandaliczną, natomiast autora za symbol obskurantyzmu katolickiego. Poradnik Pirożyńskiego atakowały takie pisma: „Wiadomości Literackie”, „Robotnik”, „Kultura”, „Dwutygodnik Literacki”, „Zwiastun Ewangeliczny” (Kowalkowski 1932, s. 300 – 312). Redemptorystę ostro skrytykował znakomity tłumacz literatury francuskiej – Tadeusz Boy-Żeleński (Markiewicz 2001, s. 148 – 149). W artykule *Ku czemu Polska idzie...* tłumacz kpił z naiwności i ciasnoty umysłowej Pirożyńskiego, który winą za szerzenie pornografii obarczał pisarzy zagranicznych. Boy oceniał, że poradnik księdza Pirożyńskiego stanowi „ciekawą ale

niewesoły komentarz” do psychiki polskiego kleru. „Wrażenie, – pisał – jakie nam zostaje ze spojrzenia zapuszczonego w tę duszę, – a możemy ją uważać poniekąd za „reprezentatywną”, – jest dość szczególne. Litość i zgroza. Litość dla człowieka, który ma takie widzenie świata, takie horyzonty, dla tej naiwnej płaskości i ciemnoty; ale zarazem zgroza, kiedy się pomyśli, że to jest przekrój kasty, która z całą bezwzględnością i z takim zułchwalstwem wyciąga ręce po wszystkie władze w dzisiejszej Polsce, która zwłaszcza chce wyłącznie kierować duszą młodzieży” (Boy-Żeleński 1932a, s. 1).

W obronie Pirożyńskiego stanął „Przegląd Powszechny” wydawany przez krakowskich jezuitów. W piśmie tym zamieszczono recenzję solidaryzującą się bez zastrzeżeń z zawartością książki *Co czytać?*. Ocena „Przeglądu Powszechnego” kładła nacisk na podkreślenie etycznych wątków zawartych w poradniku. Recenzent ukrywający się pod inicjałami J.R., stwierdził, że dzieło o Pirożyńskiego wypełnia dotkliwą lukę w piśmiennictwie polskim – brak katolickiej oceny całokształtu twórczości beletrystycznej. Recenzent zachwalał lapidarne charakterystyki poszczególnych pisarzy, poczynione przez autora poradnika: „Trzeba przyznać, że autor ma dar w kilku lapidarnych słowach scharakteryzować pisarza, uchwycić zasadniczy ton jego twórczości ze strony etyki (...) Tak więc Akcja katolicka w Polsce zyskała w pracy O. Pirożyńskiego nieodzowną pomoc w umoralnieniu stosunków na terenie literatury, w zorientowaniu się, gdzie przyjaciel, a gdzie wróg. Dzięki niej walka z pornografią została znacznie ułatwiona” (J. R., 1932, s. 245 – 246).

Powyższe słowa zirytowały Boya-Żeleńskiego. W „Wiadomościach Literackich” zamieścił on artykuł pt. *Moralnie obojętne...*, w którym negatywnie ocenił próby obrony nieudanej książki Pirożyńskiego. Wykazywał, że duchowieństwo zacieśnia pojęcie „moralności” do wstrzemięźliwości, obłudy płciowej: „Z siedmiu grzechów głównych upodobali sobie tylko jeden, a z dziesięciu przykazań Bożych, co najmniej osiem jest im obojętnych. Człowiek moralny, kobieta cnotliwa – tych słów używa się jedynie w znaczeniu płciowym; poza tym ten człowiek może być lichwiarzem i wyzyskiwaczem, obzartuchem i leniwcem, potwarcą i kłamcą; kobieta może być piekielnicą, plotkarą i jędzą. Te same kryteria stosuje O. Pirożyński do literatury. Sam anielski Dickens jest dla niego „niepedagogiczny, bo sceny wyznań miłosnych opisuje zbyt drobiazgowo” i wszystko inne natomiast jest moralnie obojętne” (Boy-Żeleński 1932b, s. 4). Boy nazwał księży dewiantami psychicznymi, „detektywami niemoralności”, dla których sprawa płci jest nieustającą obsesją, zbroczeniem, chorobą: „Najważniejsze ich zadanie, to nie dopuścić aby się jakaś para pocałowała – bodaj w książce. Życie przepływa koło nich jak coś obcego, niezrozumiałego, nienawistnego; widzą tylko genitalia (...) Chorzy ludzie!” (tamże). Tłumacz zdecydowanie odradzał korzystanie z poradnika Pirożyńskiego.

Autor poradnika usiłował odpiierać zarzuty adwersarzy, dowodząc, iż pragnie tylko dobra, że jako osoba duchowna stara się zaradzić złu. Podkreślał, że Kościół katolicki musi pełnić rolę wychowawcy młodych pokoleń, zwracać uwagę na zagrożenia płynące z nieodpowiedniej lektury (Choromański 1932, s. 3; Pirożyński 1932b, s. 394 - 396).

W tym samym roku co poradnik Pirożyńskiego na polskim rynku wydawniczym ukazał się pierwszy tom pracy Czesława Lechickiego pt. *W walce z demoralizacją. Szkice literacko-społeczne*. Autor był prasoznawcą oraz religioznawcą (Dziki, Glogier 2001, s. 367). Należał do jednych z najbardziej zagorzałych obrońców polskich tradycji wychowawczych. Za fundament współczesnego mu systemu wychowania uważał wpajanie dzieciom i młodzieży zasad wiary katolickiej, kształtowanie w nich moralności. Celem książki Lechickiego było ukazanie kryzysu obyczajowego, jaki – zdaniem autora – zapanował po 1918 r. Miał się on przejawiać przede wszystkim w niemoralności, rozprzestrzeniającej się w zastraszającym tempie. „Faktem jest niezaprzeczonym, – pisał Lechicki – że jeżeli kiedyś, to w powojennych latach ogólnego wyczerpania, zaniku wrażliwości moralnej i gorączkowego pędu ku wytchnieniu i rozrywce, wystąpili szerzyciele rozkładu obyczajowego do walki o duszę społeczeństw europejskich (a więc i naszego, polskiego), aby uwieść je, zgangrenować i doprowadzić do nieuchronnej ruiny duchowej, a to wszystko pod przewrotną maską postępu (...), równouprawnienia obu płci (...) Niebezpieczeństwo leży w tym, że z podkopaniem religijności, stępiła się czujność społeczeństwa wobec szerzonej na lewo i prawo zarazy, że się nauczone tolerować zło” (Lechicki 1932, s. 15). Lechicki był przekonany, że demoralizacja ogarniająca swym zasięgiem życie rodzinne przyczyni się do jego spustoszenia, dotkliwie ugodzi w dawne, katolickie tradycje. Dlatego też apelował o przeciwdziałanie złu.

Dla Lechickiego było rzeczą oczywistą, że podstawowym zagrożeniem dla prawidłowo funkcjonującej rodziny jest nieodpowiednia literatura, zawierająca pierwiastki pornograficzne. Pisał obrazowo, że w literaturze odprawia się nieustannie misterium erotyczne, „magiem zaś jego chce być każdy nieledwie powieściopisarz, ministrantem każdy przeciętny czytelnik” (Lechicki 1933, s. 325). Autor studium *W walce z demoralizacją* rozważał, jak należy traktować motyw erotyczny w literaturze. W jego przekonaniu, literatura, która trafia do polskich czytelników nie powinna zawierać opisów miłości cielesnej, lecz tylko miłości duchowej. Lechicki wychodził z założenia, że natura ludzka jest słaba, skłonna do złego. Dlatego też człowiek sięga po nieodpowiednią, demoralizującą książkę, która działa na niego, jak narkotyk. Lechicki radził pornograficzne romanse konfiskować, jak składy morfiny, lub kokainy. Wskazywał także, że o doborze beletrystyki dla młodzieży musi decydować treść danego dzieła, która powinna umoralniać, udoskonalać czytelnika.

Lechicki, wytrwale walczył piórem o to, aby utwory beletrystyczne trafiające do bibliotek szkolnych były bogate w treści etyczne, umoralniały i kształciły polską młodzież. Warto jednak zaznaczyć, iż w tej walce o katolickie ideały wychowawcze nie przebierał w środkach, ostro szkalował krytyków literackich o odmiennych zapatrywaniach. Jego głównym obiektem ataków był Tadeusz Boy-Żeleński – wybitny propagator w Polsce literatury francuskiej. Autor książki *W walce z demoralizacją* w niewybredny sposób szydził z Boya, pomniejszając przy tym jego dokonania, jako tłumacza, a także deprecjował wartość literatury francuskiej: „Nie wierzy w nic, – pisał Lechicki o Boyu – nie bierze ani siebie, ani drugich serio, niczego nie uważa za niewzruszalne i święte, nie ma dogmatu ideowego, czy moralnego i o możliwości jego istnienia u drugich wątpi. Chroniczna rozwiązłość zdecydowanego sensualisty o pornograficznym sposobie myślenia, nosi pewne nieomyślne cechy duchowego kuplerstwa (...) Walczy na arenie literackiej z otwartą przyłbicą, na hełmie nosząc barwy czyje? Kobiety przyszłości, Ewy jutra, wyzwolonej z „przesądów”; wpatrzmy się lepiej, a rozpoznamy rysy Manon Lescaut i stendhalowskiej Lamiel. Gdyż Boy – trzeba rzecz nazwać po imieniu – walczy o wyzwolenie w kobiecie... hetery. I jako nieoficjalny „ambasador kultury francuskiej”, chciałby obyczaje nad Wisłą tak znieprawić, jak je znieprawiono i do cna spoganiono nad Sekwaną” (Lechicki 1933, s. 386 - 388).

Warto zaznaczyć, iż Boy – Żeleński miał wielu zagorzałych przeciwników. Wydaje się, iż niektóre zarzuty przeciwko niemu były absurdalne. Autor *Dziewic konsystorskich* uchodził za przywódcę ideowego lewicującej inteligencji. Był znienawidzony m.in. za to, że walczył o doprowadzenie do reformy prawa małżeńskiego i zniesienie karalności aborcji, a także krytykował przeżytki katolickiego wychowania. Bez wątpienia nie w pełni była słuszna negacja dokonań Boya w zakresie przyswajania polszczyźnie literatury francuskiej. Wypowiadano twierdzenie, że wiele z przetłumaczonych przez niego książek z języka francuskiego nie zasługuje na to, aby trafić do rąk polskich czytelników. W beletrystyce francuskiej dostrzegano nie tylko czynnik demoralizujący, ale i również konkurencję dla rodzimej literatury (Irzykowski 1933, s. 170).

Boy-Żeleński polemizował z publicystami, którzy zarzucali francuskiemu piśmiennictwu szerzenie niemoralności. Uważał, że przyczyny nieporozumień o moralność między Polakami a Francuzami tkwią w różnej koncepcji literatury tych dwóch krajów. Tłumacz nawiązując do czasów przeszłych, podkreślał, że literatura polska miała zawsze ton wychowawczy, nauczycielski. Z kolei ton literatury francuskiej był inny. Dominowała w niej „żądza poznania, ciekawość zgłębienia własnej istoty – człowieka – rozważanie rzeczy samej w sobie. Tam gdzie Polak moralizuje *a priori*, Francuz ogląda ze wszystkich stron, docieka, rozważa, potrząsa sceptycznie głową” (Boy-Żeleński 1978, s. 556). Boy uściślając

swe wywody, przytoczył uwagi o pijaństwie dwóch szlacheckich pisarzy z okresu renesansu: Reja oraz Montaigne'a. Rej przy pomocy pióra potępiał pijaństwo bezwzględnie, z kolei Montaigne analizował je z różnych punktów widzenia u poszczególnych narodów, oceniając je pobłażliwie, jednak nie hołdując mu. „Otóż – pisał Boy – jestem pewien, iż wypaliwszy swój morał, dobry pan Rej urznął się z bracią szlachtą, aż mu się ze łba kurzyło, i wytrzeźwiał aż na trzeci dzień. Montaigne zaś, że był delikatnego zdrowia i wybredny w towarzystwie, skończywszy dyktować swój rozdział, położył się do łóżka i czytał Plutarcha. A zaś nasz historyk literatury zestawivszy te dwa ustępy wyciągnie z nich bardzo poważne wnioski o najoczywistszej wyższości moralnej Polaka nad Francuzem w odniesieniu do kwestii pijaństwa” (tamże, s. 556).

W połowie lat 30. ubiegłego stulecia na polskim rynku wydawniczym pojawił się *Przewodnik po beletrystyce* Lechickiego. Autor pracował nad tą książką przez dłuższy okres czasu. Miała ona być przewodnikiem ideowym dla czytelników, wskazującym, które utwory nie zawierają wątków demoralizujących, tylko wartości moralizujące. Lechicki w prezentacji poszczególnych autorów przyjął układ alfabetyczny, dzieląc materiał na dział pisarzy obcych i rodzimych. Uwzględnił 637 autorów zagranicznych. W szczególności omówił autorów francuskich 171, angielskich 135, niemieckich i austriackich 92, rosyjskich 62, amerykańskich 37, włoskich 36, duńskich 17, hiszpańskich 13, węgierskich 12, czeskich 11, norweskich 11, szwedzkich 9, belgijskich 6, holenderskich 6, żydowskich 4, rumuńskich 4, greckich, łacińskich i japońskich po 2, a także po 1 bułgarskim, słowackim, chorwackim i hinduskim pisarzu. Twórca *Przewodnika* oceniał jedynie książki tłumaczone na język polski (ok. 3000), w ich doborze ograniczał się do książek dostępnych w większych wypożyczalniach publicznych. Literatura dla młodzieży podana została w skromnym zarysie. Uwzględnione jednak zostały najważniejsze dzieła literackie. Lechicki sympatyzował z takimi autorami, jak Martinus Björnson Bjönstjerne, Antonio Fogazarro, Mikołaj Gogol, Thomas Mann, Axel Munthe, Blaise Pascal, Rabindranath Tagore, Lew Tołstoj. Omawiane w *Przewodniku* utwory autor podzielił na 4 kategorie: dla młodzieży, dla dorosłych bez zastrzeżeń, z zastrzeżeniami i niebezpieczne lub szkodliwe. O przydzieleniu książki do którejś z tych kategorii decydowało „poczucie moralno-społeczne, nie artystyczne” (Lechicki 1935, s. 29).

Przewodnik po beletrystyce zawierał syntetyczne oceny twórczości zagranicznych autorów. Lechicki zwracał szczególną uwagę na światopogląd i kierunek twórczości pisarza, kładąc nacisk na społeczno-etyczne walory, lub wady obcych beletrystów. „Należy – podkreślał – poddać rewizji stosunek beletrystów do postulatów moralności; na tym zwierciadle życia, które powieść ustawia, poszukać skaz i plam, wy badać rysy i pęknięcia” (tamże, s. 14). Bezdyskusyjnym jest fakt, że autor *Przewodnika* dyskredytował swoimi ocenami niektóre arcydzieła literatury światowej. Często używał takich określeń, jak:

komunizm, pornografia, semityzm, alkohol. Za szczególnie niebezpieczne dla młodego pokolenia uważał Lechicki utwory pióra francuskich pisarzy. Określał ich mianem szerzycieli liberalizmu obyczajowo-moralnego, którzy pod „efektownym płaszczykiem wolności przewożą kontrabandę swawoli”. Oceny niektórych pisarzy dokonane przez autora *Przewodnika* były chybione. Krytycznie ustosunkował się m.in. do twórczości znakomitego pisarza – Honoriusza Balzaka, twierdząc, iż doskonale on „kreśli osobników podłych, marnych, wykolejonych, zwichniętych, brak mu wykwintu, brak polotu poetyckiego i zdolności uchwycenia rysów dodatnich, uczciwych. Udadą mu się niewolnicy żądź wszelkich i małych, nie znajdziemy natomiast u niego ani jednego bohatera. Życie uczuciowe sprowadza najczęściej do erotyzmu, traktowanego ściśle racjonalistycznie, a właściwie sensualizująco” (tamże, s. 45).

Oprócz negatywnej oceny niektórych beletrystów francuskich, Lechicki nie szczędził również krytycznych uwag pisarzom włoskim. W dwudziestoleciu międzywojennym nastąpiło znaczne ożywienie w stosunkach literackich polsko – włoskich. Dokonano wówczas pionierskich przekładów utworów pisarzy z Półwyspu Apenińskiego. Edward Boye spolszczył pisma Pietro Aretina, czym ściągnął na siebie gromy potępienia ze strony katolickich krytyków i nie tylko. Tłumacz został oskarżony o rozpowszechnianie pornografii. Po procesie został jednak niewinny przez sąd. Nie ulega wątpliwości, że treść utworów Aretina mogła budzić zgorszenie wśród polskiej młodzieży. Teksty włoskiego autora piętnowały zepsucie panujące na ówczesnym dworze papieskim, godziły – zdaniem wielu – w Kościół katolicki. Lechicki pisał o Aretino: „Głośny pamflecista i pornograf włoski doby renesansu (...) Cuchnące dekadentyzmem jego utwory dają poznać bez jakichkolwiek niedomówień bezgraniczny cynizm i wyuzdanie ludzi „odrodzenia”, którzy w elicie swojej nie zapierając się formalnie chrześcijaństwa i utrzymując najlepsze z hierarchią kościelną stosunki, żyli gorzej, niż poganie. Aretino kopiował otaczającą go rzeczywistość, tylko odbijał ją zbyt jednostronnie, na odcinku samej tylko obyczajowości (a właściwie nieobyczajności) i przejawskrawo. Jego plugastwa bez obsłonek rażą nas dziś równie, jak gnojowisko lub wielkowiejski rynsztok. Wtedy się nimi rozkoszowano (...) *Jak Nanna córeczkę swoją Pipę na kurtyzanę kształciła?; O łajdactwach męskich; Swawole kobiet zamężnych; Żywoty kurtyzan* (wszystko dialogi pornograficzne, odznaczające się językiem apaszów i prostytutek)” (tamże, s. 42).

Lechicki postulował, żeby polska młodzież czytywała książki takich autorów, jak m.in.: Edmondo De Amicis, Harriet Beecher-Stowe, Carlo Collodi, Hendrik Conscience, James Fenimore Cooper, Daniel Defoe, Frederick Marryat, Karl May, Bożena Nemčowa, Jules Verne. Autor *Przewodnika* zachwalał utwory Karla Maya, wskazując, iż ten pisarz umie zainteresować czytelnika fabułą. Ponadto „erotykę pomija zupełnie, co jest ważnym plu-

sem gdy chodzi o młodzież, poza tym ma zawsze umoralniającą tendencję” (tamże, s. 152). W podobnym tonie pisał Lechicki o dziełach Verne – popularnego, francuskiego pisarza. Uznawał je za „wymarzoną lekturę” dla polskiej młodzieży (tamże, s. 199).

Przewodnik po beletrystyce miał odegrać rolę pomocniczą w pracy wychowawczej pedagogów katolickich. Tak się jednak nie stało. Wywołał on liczne kontrowersje. Praca ta była atakowana nie tylko przez świeckich krytyków literackich, ale i również krytyków wywodzących się ze stanu duchownego (Buczko 1936, s. 243 – 245). Jej autorowi zarzucano obsesję seksualną. W dyskusji nad zawartością merytoryczną dzieła Lechickiego głos zabrała także młodzież. W styczniu 1936 r. Jan Frankowski zamieścił w piśmie „Bunt Młodych” (Niezależny Organ Młodzieży Inteligenckiej) artykuł pt. *Sprawa Lechickiego i Zegadłowicza*, w którym krytycznie ustosunkował się do *Poradnika*, a także osób duchownych. Frankowski oskarżał księży o zbyt natarczywe narzucanie młodzieży rygorów moralnych, podejrzewanie jej o prowadzenie niemoralnego trybu życia: „(...) duchowieństwo – pisał – w nauczaniu i wychowaniu wyolbrzymiło i za wiele kładzie nacisku na zagadnienie i sprawy seksualne, kierując prasą i trzymając mocno rękę na pulsie życia literackiego wprowadziło tam duch zakrystii, pewien szablon i jednostronność w ocenie, z literatury chce uczynić aparat wychowawczo-propagandowy z tym jednakże nieszczęśliwym ujęciem, że sprawy seksualne mają być specjalnie potraktowane” (Frankowski 1936, s. 4 – 6).

W obronie *Przewodnika po beletrystyce* stanął ksiądz Marian Pirożyński. Niektóre zarzuty przeciw dziełu Lechickiego uznał za urojone. Kapłan stwierdził, że *Przewodnik* „posiada rzeczywiste wady, ale nie w tym stopniu, żeby go dyskwalifikowały zupełnie i żeby nie można było ich wyrozumieć i przebaczyć Autorowi” (Pirożyński 1936, s. 357 – 359).

Nagonka prasowa na Lechickiego była zmasowana i trwała dłuższy okres czasu. Przyczyniło się to do zmiany jego poglądów na sprawy wiary i zerwania z katolicyzmem. Dotychczasowy gorliwy publicysta katolicki przeszedł na protestantyzm i poświęcił się studiom dzieł pisarzy okresu reformacji (Lewicki 1939, s. 284 – 285).

W dwudziestoleciu międzywojennym rolą zagranicznej beletrystyki w wychowywaniu młodych pokoleń zainteresowali się również uczeni. Przykładem tego może być Jan Kuchta – psycholog, a zarazem przedstawiciel religijnej myśli wychowawczej, autor studium pt. *Książka zakazana jako przedmiot zainteresowań młodzieży w okresie dojrzewania* (Chmaj 1962, s. 457). Kuchta stwierdził, że książka pełni ważną rolę w życiu dorastającej młodzieży, kształtuje jej przyszły światopogląd, ideały. Dzielił książki zakazane na cztery grupy: literatura brukowa kryminalistyczna i sensacyjno-awanturyczna; książki, informujące o życiu płciowym; powieści erotyczne i literatura pornograficzna; książki naukowe lub pseudonaukowe (dzieła antyreligijne, przyrodnicze, socjalistyczno-

komunistyczne, polityczne). Na podstawie swych badań ustalili, że znaczną grupę czytelników książek zakazanych tworzą młodzi ludzie, którzy często sięgają po utwory o treściach erotycznych i pornograficznych. Do takich książek zaliczał dzieła Hansa Heinza Ewersa, Lewisa Wallace'a, Pitigrillo (właśc. Dino Segre), romanse francuskie i angielskie, *Baśnie z 1001 nocy*, *Dekameron* Giovanniego Boccaccia. W ocenie Kuchty, książki te „porywają wprost młodzież i zachwycają w okresie dojrzewania”. Jako dowód przytaczał wypowiedź jednej z czytelniczek: „Pożądanie płciowe budziło się nieraz we mnie silnie (...) myśli tego rodzaju budziły zawsze we mnie pewną odrazę i wstręt, chęć pieśczo tkwiła jednak dalej, jakkolwiek głęboko ukryta. Od czasu do czasu objawiała się w podnieceniu, które prowadziło nieubłaganie do zakazanej lektury. Potem podniecenie gasło. Ale zdarzały się nawroty do jednej i tej samej książki nawet, w takich chwilach podniecenia, lub zdobywało się inną książkę, w różny sposób” (Kuchta 1934, s. 59). Autor pracy *Książka zakazana* doszedł do przekonania, że taka literatura daje młodzieży namiastkę przeżyć płciowych. Apelowal do rodziców i wychowawców o zainteresowanie się tym, co czyta młodzież szkół męskich i żeńskich.

Podsumowując rozważania na temat dyskusji nad znaczeniem obcej beletrystki w edukacji i wychowaniu młodych pokoleń, można stwierdzić, że okres dwudziestolecia międzywojennego obfitował w tego rodzaju dywagacje. Wpływ na taki stan rzeczy wywarł olbrzymi wzrost ilościowy przekładów zagranicznej literatury pięknej. Na półki księgarskie i do bibliotek szkolnych trafiało wiele utworów tłumaczonych najczęściej z języka angielskiego, niemieckiego, francuskiego i rosyjskiego. Bez wątplenia treść części z nich nie przestawiała większej wartości, nie wpływała na poszerzenie horyzontów myślowych młodzieży. Niektóre książki zawierały opisy, które krytycy, szczególnie katolicy, ostro atakowali zarzucając im szereg pornografii, deprawowanie czytelników. Ksiądz Ignacy Świrski, profesor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, w referacie wygłoszonym na Zjeździe Polskiego Towarzystwa teologicznego i Związku Zakładów Teologicznych w Krakowie w dniu 31 sierpnia 1938, zawarł takie słowa: „W powieści francuskiej przeważały i przeważają tendencje bezbożne i pornograficzne (...) Wiemy przecież dobrze, że młodzież w 99% traci wiarę tylko dlatego, że serce jej zostało skalane. Rozpusta, to największy wróg wiary (...) Do utraty czystości wystarczy może jedna jedyna powieść, a cóż dopiero cała biblioteka takich powieści i obowiązkowa po szkołach lektura ich? Bezbożna i pornograficzna powieść francuska zżarła, zgangrenowała (...) Francję (...) Nikt chyba nie wątpi, że zgubny wpływ tej powieści nie ograniczył się tylko do Francji (...), ale idzie dalej i pochłania nowe ofiary, tym bardziej, że w każdym kraju powstają powieści, niby swojskie, lecz duchem literatury francuskiej natchnione i owiane” (Świrski 1939, s. 7 – 8). Wydaje się, iż takie sądy były zbyt uproszczone, trudno przypuszczać, żeby tłumaczone

utwory beletrystyczne przyczyniły się w istotniejszym stopniu do demoralizacji polskiej młodzieży. W latach 1918 – 1939 polszczyźnie przyswojono utwory wybitnych pisarzy, których twórczość cieszyła się uznaniem wśród czytelników całego świata. Dzieła te poruszały zagadnienia ogólnoludzkie i ponadczasowe, a więc m.in. kwestie moralności, szlachetności, miłości, zdrady, rozstania, niesprawiedliwości, władzy, obłudy, zemsty, chciwości, cierpienia, ubóstwa, śmierci. Można stwierdzić, że dzieła pióra francuskich, angielskich czy niemieckich autorów kształtowały i rozwijały intelekt młodych Polaków, pogłębiały ich wiedzę. Np. popularne wśród polskiej młodzieży były powieści opisujące przygody bohaterów w egzotycznych dalekich krajach (Nikliborc 1981, s. 106 – 107), a także powieści historyczne. W II Rzeczypospolitej poczytność zyskały książki takich autorów, jak m.in.: Karl May, Carlo Collodi, Edmondo De Amicis, Selma Lagerlöf, Daniel Defoe, Jonathan Swift, Aleksander Dumas, Joseph Conrad. Publikowane przez firmy wydawnicze dzieła tych, a także innych autorów dawały młodym czytelnikom polskim możliwość zetknięcia się z kulturą innych narodów. To pozwalało zasilić rodzimą kulturę nowymi pierwiastkami. Uznać należy, że ważną rolę w upowszechnianiu obcej beletrystyki odegrała krytyka literacka, stanowiąca swego rodzaju ogniwo pośrednie między tłumaczoną literaturą zagraniczną a odbiorcą polskim. Bezparadonowa krytyka niektórych dzieł nie zahamowała ich docierania do polskiej młodzieży. Wręcz przeciwnie, wzmagała u młodych czytelników ciekawość, której chęć zaspokojenia sprawiała, że sięgali oni po książki „zakazane”.

Bibliografia

- [1] Baranowski Z. (1932), *Bezwstyd w literaturze i obrazku*, [w:] *Walka z pornografią (Cykl rozpraw)*, Nakładem Księgarni Świętego Wojciecha, Poznań, s. 17 – 20.
- [2] Boy – Żeleński T. (1932a), *Ku czemu Polska idzie...*, „Wiadomości Literackie”, nr 423, s. 1.
- [3] Boy – Żeleński T. (1932b), „*Moralnie obojętne*”..., „Wiadomości Literackie”, nr 434, s. 4.
- [4] Boy – Żeleński T. (1978), *Reflektorem w mrok. Wybór publicystyki*, wstęp i opracowanie A. Z. Makowiecki, PWN, Warszawa 1978.
- [5] Buczko A. (1936), *Problem przewodnika po beletrystyce*, „Przegląd Katolicki”, nr 15, s. 243 – 245.
- [6] Chmaj L. (1962), *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa.
- [7] Choromański M. (1932), *Rozmowa z ojcem Pirożyńskim*, „Wiadomości Literackie”, nr 447, s. 3.
- [8] Czyżewski A. (1936), *Nowe przekłady*, „Wiedza i Życie”, nr 1- 2, s. 97 – 98.

- [9] Dzikowski S., Glogier M. (2001), *Czesław Lechicki (1906 – 2001)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, z. 2, s. 367 – 373.
- [10] Frankowski J. (1936), *Sprawa Lechickiego i Zegadłowicza*, „Bunt Młodych”, nr 1, s. 4 – 6.
- [11] Hadaczek B. (1973), *Wychowanie przez literaturę w Polsce międzywojennej (związki literatury dla dzieci i młodzieży z pedagogiką)*, PWN, Warszawa – Poznań.
- [12] Irzykowski K. (1933), *Benjaminek. Rzecz o Boyu-Żeleńskim*, Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa.
- [13] J. R. (1932), recenzja, „Przegląd Powszechny”, t. 193, s. 245 – 246.
- [14] Kowalkowski A. F. (1932), *Na marginesie książki O. Mariana Pirożyńskiego „Co czytać?”*, „Pro Christo”, nr 5, s. 300 – 312.
- [15] Kuchta J. (1934), *Książka zakazana jako przedmiot zainteresowań młodzieży w okresie dojrzewania*, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa.
- [16] Lechicki Cz. (1932), *W walce z demoralizacją. Szkice literacko-społeczne*, Wydawnictwo Tow. Św. Michała Archanioła, t. 1, Miejsce Piastowe.
- [17] Lechicki Cz. (1933), *W walce z demoralizacją. Szkice literacko-społeczne*, Wydawnictwo Tow. Św. Michała Archanioła, t. 2, Miejsce Piastowe.
- [18] Lewicki M. (1939), *Smutna dezercja*, „Gazeta Kościelna”, nr 18, s. 284 – 285.
- [19] Machay F. (1932), *Niebezpieczeństwo pornografii*, [w:] *Walka z pornografią (Cykl rozpraw)*, Nakładem Księgarni Świętego Wojciecha, Poznań, s. 12– 16.
- [20] Markiewicz H. (2001), *Boy-Żeleński*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- [21] Miemieć W. (1930), *Powieść w świetle etyki*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 26, s. 268 – 281.
- [22] Nikliborc A. (1981), *Od baśni do prawdy. Szkice z dziejów literatury zachodniej dla dzieci i młodzieży*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- [23] Pietrzak J. (1981), *Pirożyński Marian (1899 – 1964)*, PSB, t. 26, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, s. 539 – 541.
- [24] Pirożyński M. (1930), *Co czytać? Poradnik w sprawie lektury religijnie uświadamiającej dla maturzystów szkół średnich ogólnokształcących i seminariów nauczycielskich, cz. 1: Filozofia, teologia, historia Kościoła, czasopisma*, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków.
- [25] Pirożyński M. (1932a), *Co czytać? Poradnik dla czytających książki. Beletrystyka*, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków.
- [26] Pirożyński M. (1932b), *Odpowiedź autora „Co czytać” na zarzuty przeciwników*, „Przegląd Katolicki”, nr 25, s. 394 – 396.

- [27] Pirożyński M. (1936), *Skrzywdzona książka*, „Przegląd Katolicki”, nr 21, s. 357 – 359.
- [28] Świrski I. (1939), *Do walki o dobrą książkę*, Wilno 1939.
- [29] Tramer M. (2000), *Literatura i skandal. Na przykładzie okresu międzywojennego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- [30] Weryński H. (1932), *Przeciw bezwstydom i pornografii*, [w:] *Walka z pornografią (Cykl rozpraw)*, Nakładem Księgarni Świętego Wojciecha, Poznań, s. 3 – 11.
- [31] Winklowska B. (1967), *Tadeusz Żeleński (Boy). Twórczość i życie*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- [32] Winklowska B. (1998), *Nad Wisłą i nad Sekwaną. Biografia Tadeusza Boya-Żeleńskiego*, Iskry, Warszawa.
- [33] Wnęk J. (2006), *Polskie przekłady literatury zagranicznej 1918 – 1939*, MCDN, Kraków.
- [34] Woroniecki J. (1927), *Przewodnik po literaturze religijnej i pokrewnych dziedzinach filozofii i nauk społecznych*, wyd. 2, Nakładem Księgarni Świętego Wojciecha Poznań – Warszawa – Wilno - Lublin.

Summary

Are foreign demoralized Polish youth fiction? Discussions in the years 1918 – 1939 on the meaning of foreign literature in the education of young generations?

In the years 1918 - 1939 was the most important book of the media allows Polish people to participate in transforming at a rapid pace of change under the influence of technical - modernization, world culture. During this period there was a significant increase of the number of translations of foreign beletrystki into Polish. The publishing market there are many works of foreign authors pen. The work of these were placed in the hands of young readers. They can be purchased in bookstores or borrowed from school libraries. The inflow to the Polish foreign literature aroused much excitement and controversy among literary critics. Into two groups: proponents and opponents of the Polish language acquisition of works of foreign writers pen. While some praised their content and, seeing the educational value of Polish youth, in turn, others denounced the translated book, accusing them of promoting eroticism and spreading immorality. Polemics were very fierce. Speaking on the role of literature in the upbringing and education slandered each other. It seems that the more reasonable arguments of the defenders

were foreign belletrists. They argued that the youth by reading the great books of world literature will enrich their knowledge, broaden their horizons.

Key words: Demoralisation of youth, fiction, education, the interwar period, readership.

Praca socjalna
Social work

Ivica Gulášová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o., Bratislava

Ján Breza

LFUK, Bratislava

Ján Breza

FNsP Kramáre, Urologická klinika s Centrom pre transplantácie obličiek Bratislava,
LFUK Bratislava, SZU Bratislava

Ján Hruška

Zdravstar Ružomberok, Slovakia

***Individuálny psychologický prístup
a komunikácia s pacientom
v terminálnom štádiu ochorenia***

„Väčšina ľudí zomiera nepripravená na smrť, tak ako žila nepripravená na život.“
(Sogyal Riponche)

Úvod

Mnohé ochorenia majú chronický charakter a z nich významná časť skráti pacientov život a vedie skôr či neskôr nevyhnutne k smrti. Starostlivosť o chronicky chorých pacientov a pacientov v terminálnej fáze života nebýva v popredí záujmu zvlášť mladých zdravotníckych pracovníkov. Súčasná veda a technika nasmerováva úsilie zdravotníkov na jednoznačný cieľ - uzdravenie pacienta. Každá iná možnosť je považovaná za neúspech a prípadné zlyhanie jednotlivca i zdravotníckeho tímu. Sociálny kontakt potrebuje pacient v každom veku a bez ohľadu na jeho aktuálny zdravotný stav. Cez kontakt s rodinou,

priateľmi a blízkymi osobami pacient v terminálnom štádiu ochorenia nadobúda pocit istoty. Počas pobytu v nemocnici sú sociálne kontakty obmedzené a pacient ich hľadá vo svojom okolí, prostredníctvom komunikácie so sestrou, lekárom a ostatnými členmi zdravotníckeho tímu.

Ošetrovateľská starostlivosť o pacientov v terminálnom štádiu ochorenia je pre sestru náročná, najmä po psychickej stránke. **Ošetrovateľská starostlivosť nie je obmedzená len na uspokojovanie biologických potrieb pacienta, ale aj na uspokojovanie psychických, sociálnych a spirituálnych potrieb umierajúceho pacienta.** Takáto komplexná ošetrovateľská starostlivosť predstavujúca holistický prístup k pacientovi zahrňuje v sebe i individuálny psychologický prístup pacientovi v terminálnom štádiu ochorenia. **Základným psychologickým prostriedkom je slovo. Základnou psychologickou metódou je rozhovor. viesť rozhovor s umierajúcim pacientom a vedieť, že jeho dni sa krátia, pozeráť sa mu do očí, je azda najťažším momentom ošetrovateľskej praxi.**

V komunikácii s umierajúcim pacientom by sestra mala najprv zistiť úroveň vedomostí pacienta o svojom ochorení a správať sa nasledovne:

- opatrne hľadať slová pre svoje odpovede
- vyjadrovať sa zrozumiteľne, nepoužívať cudzie slová
- pozorovať pacientovu tvár a neuhýbať pohľadom
- to, čo sestra hovorí (obsah jej reči) by malo byť súhlasné s tým, ako sa tvári /neverbálna komunikácia/
- priznať sa, ak nevie odpovedať
- uvedomiť si, že prostredníctvom komunikácie si k nej pacient vytvára dôveru alebo jej prestane veriť
- byť empatická
- neponáhľať sa, mať čas na rozhovor.

Využívanie empatickej schopnosti pri ošetrovaní umierajúceho pacienta pozitívne motivuje bez vynakladania námahy (Štefko, 2003). Potrebuje sa dostať iba na chvíľu do istej rezonancie s pacientom, v ktorej sa nesie ich vzájomná komunikácia. Emočné naladenie sestry dosiahne tak, že starostlivo, koncentrovane vypočuje pacienta.

Psychologický prístup k pacientovi musí obsahovať rešpekt a prirodzenú úctu k človeku bez ohľadu na vek, postavenie, profesiu, ... Splnenie tohoto predpokladu prináša nový druh porozumenia. Toto porozumenie dočasne oslobodí umierajúceho pacienta od jeho emočnej preťažnosti, poskytne mu iný postoj k jeho chorobe, k terminálnemu štádiu, v ktorom sa nachádza, k umieraniu a umožní mu, aby si emočne odpočinul, zmobilizoval a aktivizoval duševné i telesné sily potrebné pre stretnutie sa s najbližšími, dôstojnú rozlúčku s nimi a tiež so sebou samým. Pomôže mu pre stretnutie sa s duchovným, s kňazom, rehoľným pracovníkom, sociálnym pracovníkom. Sestra, ktorá zabezpečí umi-

erajúcemu pacientovi stretnutie s s kňazom - zrealizovať sviatosť zmierenia, svätú spoveď, sviatosť prijímania, obnovenie krstných sľubov, sviatosť pomazania chorých mu prejavila najväčší dôkaz porozumenia, pochopenia a lásky. Umierajúcemu pacientovi lekári svojimi možnosťami už nemajú možnosť pomôcť. Zabezpečenie prípravy umierajúceho na život vo večnosti je veľmi zodpovedná úloha sestry. Psychologický prístup a komunikácia sestry s pacientom v tomto ohľade je veľmi náročná. Kűblerová - Rossová pre správny psychologický prístup sestry k umierajúcemu pacientovi zdôrazňuje potrebu poznať psychologické fázy umierania, ktoré opisuje nasledovne:

1 - fáza šoku - „ Ja nie “ - pacient odmieta prijať pravdu, izoluje sa. Už v období pred touto fázou tuší - predvída nepriaznivé správy o svojom zdravotnom stave. Samotný šok sa prejavuje ako zlaknutie, panická reakcia, prežíva veľký smútok, sebalútosť, beznádej. Bezprostredne nasleduje obranný mechanizmus poprenia (pacient si myslí, že ide o omyl) alebo potlačenia (nepripúšťa si závažnosť zdravotného stavu).

2 - fáza - agresie - „ Prečo práve ja? “ Je ústrednou otázkou, ktorú si pacient kladie. Prejavuje sa nevlúdne, spoločensky ťažko tolerovateľným správaním sa voči svojej rodine a zdravotníkom. Je nervózny, popudlivý, niekedy má pocit, že vzhľadom na jeho zdravotný stav sú ostatní povinní akceptovať a znášať jeho správanie. Sestra má vedieť objektívne zhodnotiť situáciu pacienta, pochopiť ho a prijať jeho prejavy, zvoliť adekvátny psychologický prístup k pacientovi a úroveň komunikácie k nemu. Vnútorne prijatie pravdy o sebe a o zrútení všetkých alebo aspoň mnohých plánov pacienta vyčerpáva mnoho jeho energie, takže často nie je schopný korigovať svoje správanie. Bolo, by nerozumné a ľudsky neprijateľné karhať pacienta, vyčítať mu jeho postoj reakcie, správanie, resp. usmerňovať ho, že má svoj osud trpezlivo prijať. Sestra oveľa skôr dosiahne pozitívnu zmenu v správaní pacienta, keď mu prejaví svoje pochopenie a trpezlivosť.

3 - fáza vyjednávania - „ možno, že predsa len nie ja. “ Pacient vyjednáva a vypytuje sa na nové liečebné metódy, sľubuje obeť, ak bude jeho život zachovaný.

Je to štádium charakterizované ako zbieranie síl a cieľu. Pacient komunikuje s chorobou, s osudom, predstavami a vyjednáva, žiada čas k dokončeniu svojho poslania. Môže sa obrátiť k viere, alternatívnym metódam liečby, k ľudovým liečiteľom, intenzívne oživuje nádej (Volek, 2008). Toto štádium je rôzne, veľmi závisí od miery motivácie pacienta, ktorý zhodnocuje svoj život a stavia si nový rebríček hodnôt.

4 - fáza depresie - „ čo to pre mňa znamená ?“ Nastáva depresia, zúfalstvo, ľutuje všetko čo opustí, rodinu, povolanie. Týmto štádiom prejde každý pacient so závažným, život ohrozujúcim ochorením. Rezignácia môže mať podobu apatie, depresie, pocitu zbytočnosti, nezmyselnosti bytia až suicídálnych myšlienok. Je to štádium charakterizované veľkým smútkom, pocitom beznádeje, bezmocnosti, straty, stiahnutím sa do

seba, stratou záujmu. Toto štádium prebieha u pacientov rozdielne a je určované predovšetkým celkovým nasmerovaním života. Inak prežívajú skutočnosť nevyliciteľnej choroby pacienti s pocitom naplnenosti života - ani nie tak v zmysle jeho dĺžky, ako v splnení svojho poslania na zemi, inak sa zmierujú s blízkou smrťou pacienti vnútorne nespokojní, ktorým sa fyzickou bezmocnosťou stratil akýkoľvek zmysel života. U niektorých umierajúcich pacientov sa prejavuje retrospektíva - vracajú sa k spomienkam, niektorí pacienti prežívajú nádej na večný život (Green, 1999). Niektorí autori označujú toto štádium ako štádium rezignácie.

5. fáza zmierenie - „áno, ak to musí byť, som toho schopný, prijať to.“ Ak prejde pacient všetkými hore uvedenými fázami, tak s pomocou odborníkov je schopný dostať sa do stavu, kedy sa prebúdz z letargie a nereálnych prianí a začína sa na svoj stav pozeráť reálne (Svatošová, 2008).

Táto etapa predstavuje ideál, ku ktorému sa citlivým prístupom usilujeme viesť všetkých nevyliciteľne chorých pacientov v terminálnom štádiu ochorenia. Spočíva v prijatí smrti ako integrálnej súčasti života. Aby sestra mohla prispieť k dosiahnutiu tohoto štádia u pacienta, musí mať sama vytvorený zrelý postoj k životu a jeho hodnotám. Na druhej strane si sestra musí uvedomiť, že napriek akejkolvek bohatej ošetrovateľskej praxi vždy bude stáť pred smrťou ako pred tajomstvom, ktoré je pre ňu nepreniknuteľné. Je teda múdrejšie ostať v pokoji sprevádzajúceho, chápujúceho poslucháča zomierajúceho pacienta, ako dávať mu duchaplné rady.

Moderné ošetrovateľstvo predpokladá, že empatia je pre sestru nevyhnutnou súčasťou jej praxe. Uplatňuje ju pri každom kontakte s pacientom, diferencovane, s prihliadnutím na fázy choroby, osobnosť pacienta (Bergerová, 2008). Získaním pacienta pre spoluprácu stáva sa jej práca a starostlivosť o pacienta humánnejšia a efektívnejšia.

V každej fáze umierania sa pacient prejavuje inak a sestra musí jeho správanie akceptovať. Ak treba, musí vedieť mlčať, alebo naopak, hovoriť, chápať, nebrať osobne jeho zlosť, agresivitu, vedieť, že je to „reč“ bezmocnosti, strachu a psychickej bolesti. Sestra svojou osobnosťou, svojím psychologickým prístupom, úrovňou komunikácie môže zmierniť pacientov obrovský strach a beznádej. Umierajúci pacient sa možno ani nechce rozprávať, chce iba to, aby pri ňom niekto bol a mlčal.

Umierajúci pacient hľadá komunikáciu a výmenu myšlienok s ľuďmi okolo seba ešte zúfalejšie než iní pacienti. Umieranie sa vyznačuje osamelosťou a ľudská blízkosť a pochopenie sú jediné liečebné prostriedky. Chronicky chorý pacient často prežíva svoj najťažší úsek života v blízkosti sestier. Od fázy šoku a odmietania, cez fázu hnevu a zloby, kedy pacient reaguje odmietavo až agresívne a dožaduje sa výhod a ústupkov.

V tomto postoji sa prejaví profesionálna vyzretosť sestry, ktorá je schopná vcítiť sa, porozumieť a neodsudzovať, ale pomáhať, nechať pacienta dôjsť do fázy upokojenia. Depre-

siu pacienta ovplyvňujú aj obavy o osud pozostalých a tiež aj strach a úzkosť z utrpenia po dobu umierania (Stinissen, 2004).

Čím väčšia je bolesť, ťažšia choroba a blížiaci sa koniec, vyvolávajúci u pacienta pocit osamelosti a úzkosti, tým viac ťuži pacient po ľudskej prítomnosti.

Uspokojovanie sekundárnych potrieb pacienta, medzi ktoré patria potreby psychosociálne a spirituálne, je pre sestru veľmi náročné. Nie všetky sestry sú na túto úlohu pripravené. V prípade pacientov s terminálnym ochorením sestra neraz pociťuje väčšiu psychickú záťaž než samotný pacient. Nadmerná emocionálna záťaž môže viesť až k stavu vyhorenia sestry.

Dôležitým aspektom psychosociálneho a sociálneho prístupu k umierajúcemu pacientovi zohráva kontakt s príbuznými a priateľmi. Psychosociálnu podporu môže sestra zabezpečiť i permanentným kontaktom významnej osoby u pacienta. Sestra musí rešpektovať práva pacienta na vlastné hodnoty a náboženskú slobodu, ale akceptovať aj jeho rozhodnutie nehovoriť o nich. Pacient by mal mať možnosť hovoriť o svojich prianiach, potrebách, obavách a strachu z budúcnosti, lebo čím nejasnejšie a nepresnejšie informácie má, tým väčšmi je nútený vyrovnávať sa s danou situáciou sám (Glasa, et al. 2008).

Vzťah sestry a pacienta by mal smerovať k uvoľnenej a otvorenej komunikácii.

Sestra by mala pacienta vypočuť, prejavíť mu súcit, porozumenie, pochopenie pre situáciu v ktorej sa nachádza. Na druhej strane by mala reálne reagovať, nesmie sa uchýľovať k bagatelizmu, frázam, vyhováraniam sa a neprimeranému optimizmu. Tiež by nemala pripustiť, aby utrpenie a súcit v nej zanechali negatívne stopy znecitlivenia a otupenia prejavujúce sa rutinným prístupom k umierajúcemu pacientovi (Linhartová, 2007).

Komunikovať s pacientom, ktorý má nevyliciteľnú chorobu, alebo umiera je psychicky náročné. Každá sestry by mala pristupovať k týmto ľuďom zvlášť citlivo. Poznáme päť psychických fáz umierania, ktoré ako sestra musím poznať, aby vedela zaujať správny psychologický prístup k umierajúcemu pacientovi.

- prvá fáza

e fázou odmietania, pacient odmieta prijať pravdu, v tejto fáze sa snaží izolovať, nechce sa mu komunikovať, bočí od ľudí.

- druhá fáza

je fázou vnútorného vyrovnania sa s pravdou, pacient býva útočný, hašterivý.

- tretia fáza

je fázou, kedy sa pacient začína zaujímať o liečebné postupy.

- štvrtá fáza

je fázou, kedy pacient si uvedomuje, že musí odísť, umiera, zmocňuje sa ho depresia, úzkosť vyúsťujúca niekedy až do agresivity. Je to pacientova beznádej.

- piata fáza

je fázou, kedy sa pacient zmieri so smrťou, je vyrovnaný, pokojný; túto fázu dosiahne len málo pacientov; snaha sestry je pomôcť umierajúcemu pacientovi, aby sa k tejto fáze čo najbližšie priblížil (Grumanová, J. 2007), (Dobriková – Porubčanová, et al. 2005).

Pri rozhovore s umierajúcim pacientom si sestra musí uvedomiť, čo všetko o svojej chorobe pacient vie, a ktorou psychickou fázou umierania práve prechádza. Pri rozhovore hľadá vhodné slová a odpovede, ktoré volí opatrne, pretože „vyrieknuté už nemôžeme nikdy zobrať späť.“

Pacient, ktorý už odchádza navždy by nemal zostávať v pochmúrnej nemocničnej izbe sám. Nie každý sa vie zmieriť s krutou realitou smrti (Křivohlavý, 2005). Prostredie, v ktorom trávi posledné dni svojho života, by sme mali aspoň trochu upraviť tak, aby si pripomenul teplo domova. Je potrebné, aby mal pri sebe svojich blízkych, ľudí, ktorí, ho majú radi. Pri rozhovore s príbuznými musíme myslieť na to, že práve prežívajú veľkú bolesť, strácajú milovaného človeka, s ktorým žijú a preto treba aj k nim pristupovať s pochopením, jemne a citlivo, v prípade emocionálneho záchvatu poskytnúť pomoc, taktiež im treba poskytnúť priestor a čas.

Ak zomierajúci pacient nemá blízkych príbuzných, mali by s ním sestry tráviť čo najviac času, sadnúť si k nemu, chytiť ho za ruku, počas rozhovoru ho občas pohľadiť, vedieť kedy je žiadúce mlčať, kedy rozprávať, trpezlivo niektoré vety viackrát opakovať, odpovedať aj na otázky, ktoré už boli vyrieknuté (Pavlíček, 2005). Pacientove agresívne útoky sestra nesmie brať osobne, musí vedieť, že je to prejav jeho strachu, beznádeje a úzkosti. Našou hlavnou úlohou je zmierniť jeho strach, niekedy len stačí zostať s ním, v posledných minútach jeho života, ho držať za ruku a mlčať.

Z vlastnej skúsenosti viem aké ťažké je byť s človekom, ktorý odchádza z tohoto sveta.

Kto chce preukázať odvahu a pripravenosť opatrovať umierajúceho, ten musí najprv poznať svoje vlastné postoje k smrti a umieraniu, ktoré nás práve cez opatrujúceho pät privedú k centru váh, umierajúcemu:

-Kto chce, alebo musí umierajúceho opatrovať mal by poznať svoje postoje k sebe samému

Starostlivosť o umierajúcich kladie predovšetkým nároky na naše vlastné emocionálne schopnosti tj. na citovú účasť a nie odborné vedomosti. Umierajúci pacient sa nepýta na naše vzdelanie, pre neho je dôležité naše správanie a náš postoj. Práve v tejto oblasti vládne veľká neistota, ktorá nás často zvádza k únikovým reakciám, aby sme zakryli svoju vlastnú bezmocnosť.

- Starostlivosť o umierajúcich vyžaduje postoj k vlastnej smrti

Sestry a lekári prichádzajú pri výkone svojho povolania veľmi často do styku s umieraním a so smrťou. K tomu pristupuje nekonečná reťaz možnosti medicíny skrýť sa

za vecnosť techniky (Svatošová, 2008). Hoci jestvuje veľa možností ako zastrieť problém smrti, táto otázka sa nakoniec predsa vynorí pred lekárom a sestrou. Iba ten, kto premýšľal o vlastnej smrti a získané vedomosti zabudoval do chápania svojho Ja, sa môže dobre starať o umierajúcich (Kyselica, 1999). Z toho vyplýva:

- Kto opatruje umierajúcich musí byť úprimný .

Sestra sa nesmie skrývať za svoj profesionálny postoj, musí vystupovať ako človek so silnými i slabými stránkami, ako aj osobitosťami.

- Ďalším princípom starostlivosti o umierajúceho je pravdovravnosť.

Jednotlivé názory naň aj dnes neustále na seba ostro narážajú. Pritom ide o zásadnú etickú otázku „ pravdy pri nesmrteľnej posteli.“ Pravda sa nechápe ako pojem z teórie poznania, ale ako etická kategória (Bošmanský, Rusnák, 1996). Ide o morálny postoj. Úvaha v konkrétnych podmienkach znamená, ak sa aplikuje na pacienta lekár, sestra, si musia objasniť, akú osobnosť majú pred sebou, akým spôsob a kedy mu možno skutočnosť oznámiť. Neexistuje dvojité morálka, jedna pre pacienta, ktorá lož zakazuje, druhá pre lekára, ktorá lož dovoľuje (Fitzpatrick, 1988). Ani lekár, či sestra nemá právo klamať. Pacient v terminálnom štádiu by mal vedieť, že celý kolektív, vrátane rodinných príslušníkov je ochotný mu pomôcť.

Kto chce, alebo musí umierajúcich opatrovať, musí byť pripravený brať druhých takých, akí sú a zriecť sa akéhokoľvek hodnotenia. **Akceptovať umierajúceho** znamená, tolerovať jeho svojráznosť a prijať jeho spôsoby prežívania a reagovania.

Psychosociálne aspekty terminálnych stavov

Problematike dlhotrvajúcej a nevyliciteľnej choroby, zomierania a smrti treba venovať väčšiu pozornosť z viacerých dôvodov:

- S predlžovaním priemerného veku života, zlepšením terapeutických možností s dlhším prežívaním nevyliciteľne chorých narastá v spoločnosti počet ľudí, ktorí potrebujú opateru v posledných mesiacoch svojho života.

- V priebehu tohto storočia sa ťažisko terminálnej starostlivosti presunulo z rodiny na nemocnicu (Rheinwaldová, 1999). Obmedzené kapacity lôžkových zariadení, orientovaných skôr na diagnostiku a liečbu akútnych stavov, ako aj zvýšené finančné náklady v súvislosti s dlhodobou hospitalizáciou vedú k tomu, že nemocnice sa „ bránia“ prijímaniu pacientov na „ doopatovanie.“

Za hlavné príčiny nedostatočnej starostlivosti o zomierajúcich sa považujú:

- rozpor medzi medicínskymi možnosťami predlžovať ľudský život a snahami o zlepšenie jeho kvality (Ondrušková, 2008)

- nedostatočné vedomosti a nepripravenosť zdravotníkov na terminálnu starostlivosť.

Vzdelávanie je príliš orientované na obnovenie zdravia, smrť je považovaná za zlyhanie, málo pozornosti sa venuje psychológii zomierania, komunikácii so zomierajúcim, vzdelávaniu zameraného na pozitívne ovplyvnenie kvality života.

Záver

Kresťan pokladá svoj život za veľký a nezaslúžený dar, ktorý však nemá absolútnu hodnotu. Keď je jeho život neodvratne ohrozený, snaží sa prijať túto bolestnú skutočnosť, ale v nádeji na nový život s Bohom. Citlivý prístup a rešpektovanie slobody trpiaceho človeka zo strany zdravotníckych a sociálnych pracovníkov je základným predpokladom každého druhu paternalizmu.

Trpiaci človek nepotrebuje odstrániť len príčiny svojho utrpenia, ale túži aj po prejavoch solidarity, porozumenia a lásky. Solidaritu môžeme realizovať jednak vo svojich vlastných profesionálnych oblastiach, jednak aj mimo nich. Zdravotníctvo je jednou z vizitiek štátu. V našich podmienkach sa ukazuje nielen urgentná potreba finančných prostriedkov, ktorými by sa zabezpečila štandardná úroveň poskytovania zdravotníckej starostlivosti, ale aj naliehavá potreba solídnej formácie zdravotníckych a sociálnych pracovníkov. Je nutné klásť dôraz na hlbokú ľudskú, etickú a duchovnú formáciu jednak tých, ktorí už pracujú v lôžkových zdravotníckych zariadeniach - v tomto osobitnom stave ľudského utrpenia, a jednak aj tých, ktorí sa na toto povolanie pripravujú.

Všetci, ktorí pracujú v inštitucionálnych zariadeniach s pacientami v terminálnom štádiu a prispievajú k odstráneniu, či zmierneniu bolesti a utrpenia, sú pozvaní, aby sa pre svoje poslanie inšpirovali slovami a príkladom Ježiša Krista: „ Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.“ (Mt 25, 40) Len smrť jediná istota ľudskej existencie, znepokojuje človeka svojou neodvratnosťou a možnými starosťami pri umieraní. **Preto sa väčšina ľudí bojí viac umierania, ako smrti samej.** Výchovou a konaním môžeme všetci prispieť k tomu, aby umieranie a smrť boli zbavené hrôzy a mystiky. Dôstojná smrť bez drámy citov a bolesti, bez chladu a odstupu asistujúcich, opatrujúcich je právom každého. Ani v najťažšej hodine života nemožno ľudskú náklonnosť prejaviť ničím iným ako pozornosťou, pomocnou rukou, a úprimnou osobnou účasťou.

Použitá literatúra

- [1] Bošmanský, K., Rusnák, A. 1996. Človek vo svetle pastorálnej medicíny a medicínskej etiky. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa, 1996. 150 s. ISBN 80-7142-039-5

- [2] Bergerová, B, 2008. Duchovní cesta. Praha, Metafora. 2008. s. 176. ISBN 978-80-7359-068-0
- [3] Dobříková – Porubčanová, P. et al. 2005. Nevyliečiteľne chorí v súčasnosti. Význam paliatívnej starostlivosti. Trnava, Spolok sv. Vojtecha. 2005 . s.280. ISBN 80-7162-581-7
- [4] Fitzpatrick, F. J.1988. Ethics in Nursing Practice. London, The Linacre Center. S. 290. ISBN 0-906561-05-1
- [5] Glasa, J. et al. 2008. Príručka lekárskej etiky. Bratislava. World Medical Association. 2008. S. 132. ISBN 978-80-8095-036-1
- [6] Green, T.H. 1999. Piť z vyschnutej studne. Trnava, Dobrá kniha. 1999. s. 143, ISBN 80-7141-238-4
- [7] Grumanová, J. 2007. První dny s vážnou diagnózou. Praha, Ikar. 2007.s. 287. ISBN 978-80-249-1164-9
- [8] Křivohlavý, J. 2005. Euthanasia in psychologist's view. In Žáková, M., Kovalčíková, N., Pavlíček, J. 2005. Zborník príspevkov z 3. Ročníka Medzinárodnej konferencie hospicovej a paliatívnej starostlivosti. Trnava, FZaSP TU, s. 348. ISBN 80-88949-84-X
- [9] Kyselica, J. 1999. Otázky o láske a života. Trnava, Dobrá kniha. S. 159. ISBN 80-7141-242-2
- [10] Linhartová, V.2007. Praktická komunikace v medicíně. Praha, Grada Avicenum. 2007. S.152. ISBN 978-80-147-1784-5
- [11] Ondrušková, N. 2008. Nové etické a sociálne výzvy. Bratislava, Dom Európy, UNESCO. 2008. S. 80. ISBN 80-970108-0-5
- [12] Rheinwaldová, E.999. Novodobá péče o seniory. 1999. Praha, Grada – Psyché. 86 s. ISBN 80-7169-828-8
- [13] Svatošová, M. 2008. Hospice a umění doprovázet. Praha, APHPP. 2008. s. 151. ISBN 978-7195-307-4
- [14] Stinissen, W. 2004. Terapie duchem. Kostelní Vydří. Karmelitánske nakladatelství. 2004. s. 102. ISBN 80-7192-730-9
- [15] Štefko, A. 2003. Důstojnost člověka v starobe, chorobe a zomieraní.2003. Bratislava, Dobrá kniha. 145 s. ISBN 80-7141-429-8
- [16] Volek, P. 2008. Veda a náboženstvo v bioetike. 2008. TU Teologická Univerzita, Bratislava. In: Kolektív autorov. Zborník príspevkov na XI. Konferencii učiteľov filozofie na teologických fakultách ČR aSR. S. 106. ISBN 978-80-7141-599-2

Summary

Individual psychological approach and communication with the patient in the term-time phase of illness

Nursing care is limited not only to fulfil biological needs of a patient, but also to fulfil psychological, social and spiritual needs of the dying patient. It is necessary to get, at least for a while, to a certain resonance with the patient, which can carry their mutual communication. Psychological approach to the patient has to include respect and natural reverence, regardless of his (her) age, status or profession. At each stage of dying patient behaves differently and a nurse has to accept his (her) behavior. The nurse can provide a psychosocial support by a permanent contact of a significant person with the patient.

Key words: dying patient, the patient's needs, psychological approach to a patient, death, nursing care.

Lýdia Lešková

Katolícka univerzita Ružomberok, Slovakia

Špecifikácia podmienok práce sociálneho kurátora pre deti

Úvod

Záujmom každého sociálneho pracovníka a predovšetkým predstavených vedúcich by malo byť vytváranie vhodných základných pracovných podmienok, od ktorých sa často odvíja následná intervencia i budúci možný výsledok. Práve v tejto oblasti sú ešte značné rezervy, ktoré sa dajú naplniť, ak sa pochopí význam sociálnej práce v praxi.

Viaceri odborníci tvrdia, že pracovné prostredie výraznou mierou ovplyvňuje aj pracovný výkon. Nie je tomu inak ani v práci sociálneho kurátora. Ak sa v práci cíti príjemne, pravdepodobne podáva aj dobrý pracovný výkon. Každý sociálny kurátor by mal mať na svojom pracovnom mieste pohodu a vytvorené určité zázemie. Tvorí ho oveľa viac faktorov, ako je luxusná kancelária. Každý interiér má psychologickú výpovednú hodnotu o inštitúcii a jeho majiteľovi. Kancelársky nábytok by mal spĺňať základné ergonomické požiadavky a vývoj v tejto oblasti smeruje k maximálnej variabilite. Vytvorenie vhodného pracovného prostredia je o to náročnejšie, že sa jedná o prostredie so stále sa meniacimi podmienkami. Cieľom je vytvoriť predpoklad pre optimálny výkon sociálneho kurátora v pracovnom procese a zároveň uspokojiť čo najširšiu škálu jeho potrieb. Dá sa povedať, že pri tvorbe pracovného prostredia ide o súhrn faktorov, ktoré ovplyvňujú jeho celkovú pohodu na pracovisku. Vytvorenie optimálnych pracovných podmienok je neoddeliteľnou súčasťou na pracoviskách, akými sú úrady práce, sociálnych vecí a rodiny.

1 Charakteristika prostredia sociálneho kurátora

Vo všeobecnosti sa dá povedať, že prostredie predstavuje objektívnu realitu, ktorá sa odráža v subjektívnom vnímaní, prežívaní a hodnotení ľudí, ktoré sú jeho súčasťou. Možno ju považovať za „živnú pôdu“ pre určitú klímu. Pracovníci sociálnej kurately

vnímajú sociálnu klímu ako odraz vonkajších a vnútorných faktorov v citovej sfére, v morálnej oblasti, ako aj vo sfére uspokojovania svojich záujmov a potrieb. Sociálna klíma nie je pasívnym výsledkom pôsobenia mnohých faktorov, ale aj aktívnou zložkou, ktorá spätne ovplyvňuje podmienky práce a prácu samotnú a mení ich v súlade so záujmami a potrebami sociálnych pracovníkov. Ako v tejto súvislosti uvádza F. Duffy et al.,¹ pracovné prostredie sociálnych pracovníkov sa často vyznačuje vysokou mierou zaťaženia a nedostatočnými zdrojmi.

Efekt práce sociálneho kurátora je do značnej miery závislý od *vonkajších podmienok*, v ktorých sa jeho pracovná činnosť odohráva (priestor kancelárie, jeho vybavenie a usporiadanie).²

Medzi veľmi dôležité faktory pracovného prostredia patria *psychologické charakteristiky*, ktoré bezprostredne ovplyvňujú výkon zamestnancov všeobecne a z uhla tohto pohľadu sa v psychológii skúmajú (v sociálnej práci už menej). Dôraz sa pritom kladie predovšetkým na fyzikálne faktory pracovného prostredia, medzi ktoré patrí:³

¹ Porov. DUFFY, F. F. - WEST, J. C. - WILK, J. et al.: Mental health practitioners and trainees. In MANDERSCHIED, R.W. - HENDERSON, M. J. (edit.) *Mental Health*. Washington : Superintendent of Documents, US Government Print Office, 2002, p. 327-368. V súvislosti so záťažou je nevyhnutné spomenúť, že každému zamestnávateľovi vyplýva zo zákona zaisťovať bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci, a to tým spôsobom, aby chemické faktory, fyzikálne faktory, biologické faktory, faktory ovplyvňujúce psychickú pracovnú záťaž a sociálne faktory neohrozovali bezpečnosť a zdravie zamestnancov. Porov. Zákon č. 126/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci v znení neskorších predpisov. § 6 ods. 1 e.

² Optimálne je, ak je kancelária umiestnená v samostatných priestoroch, kde nie je ničím rušená. Ak sociálny kurátor nemá primerané priestorové možnosti, mal by hľadať riešenie, ako nájsť priestor zabezpečujúci anonymitu klienta. Dvere do miestnosti by mali byť zvukotesné, je dobré, ak kancelária má dvojje dverí. Pracovný stôl kurátora by mal slúžiť v prevažnej miere na vybavenie administratívy spojenej s jeho prácou a s klientom by tam mal pracovať iba výnimočne. Obvykle ale takéto podmienky nemá vytvorené, a preto je užitočné upraviť sedenie s klientom tak, že stoličku pre klienta dá sociálny kurátor z boku stola, čím sa minimalizuje komunikovanie cez prekážku. Optimálne sedenie s klientom je v kreslách alebo na pohodlných stoličkách, nakoľko takéto sedenie vzbudzuje v klientovi pocit dôvery, bez úradnej atmosféry, pomáha mu lepšie sa otvoriť a hovoriť o problémoch. V miestnosti by sa nemali nachádzať nebezpečné, ostré predmety, predmety, ktorými by mohol, predovšetkým agresívny klient, ohroziť sociálneho kurátora alebo aj seba. Porov. MYDLÍKOVÁ, E. - GABURA, J. - SCHAVEL, M.: *Sociálne poradenstvo*. 1. vyd. Bratislava : ASSP, 2002, s. 21.

³ Porov. SZARKOVÁ, M.: *Psychológia pre manažérov a podnikateľov*. 2. vyd. Bratislava : Sprint, 2007, s. 154. V tejto súvislosti je potrebné podotknúť, že pojem klíma (resp. aj mikroklimatické podmienky) sa používa na definovanie širších súhrnov charakteristík prostredia, ktoré svojou povahou a pretrvávaním ovplyvňujú procesy prebiehajúce v určitom prostredí. Je to produkt určitých procesov a zároveň sa stáva i faktorom facilitujúcim samotný proces, z ktorého vznikla, ako aj ďalšie procesy v danom prostredí. Porov. FURMANN, A.: Klíma v škole a školskej triede. In *Školský psychológ*. 1998, roč. 8, č. 3-4, s. 74-80. Aj na tieto skutočnosti pamätá zákonné ustanovenie a dáva za povinnosť zamestnávateľovi plánovať a vykonávať politiku prevencie zavádzaním bezpečných pracovných prostriedkov, technológií a metód organizácie práce, skvalitňovať pracovné podmienky s ohľadom na faktory pracovného prostredia a prostredníctvom sociálnych opatrení. Po-

- osvetlenie pracoviska – bezprostredne vplýva na výkon a výkonnosť zamestnanca. Nesprávne alebo nedostatočné osvetlenie zvyšuje únavu, môže navodiť bolesti hlavy, znižuje koncentráciu pozornosti zamestnanca,
- farebná úprava pracoviska – farby v spojení s osvetlením výrazne ovplyvňujú psychickú a sociálnu pripravenosť zamestnanca (v ponímaní sociálneho pracovníka na pracovnú činnosť, jeho náladu a citové tenzie, ako aj motiváciu k práci),
- hluk a hlučnosť na pracovisku – sa tiež môže stať hlavným zdrojom nespokojnosti sociálnych pracovníkov a demotivačným faktorom v pracovnom procese,
- mikroklimatické podmienky na pracovisku – teplota a vlhkosť vzduchu, prúdenie vzduchu (prievan), vôňa alebo zápach na pracovisku ako i znečistenie ovzdušia.

V moderne zariadenej kancelárii úradu práce, sociálnych vecí a rodiny sú súčasne aktívne telefóny, príručné mobilné telefóny, halogénové stolné lampy, obrazovky počítačov, kopírovacie stroje, laserové tlačiarne a ďalšie pracovné prostriedky, ktoré okolo seba šíria žiarenie, hluk, svetlo, ktoré zvyšujú stres a zdravotné riziko.

2 Problémy v podmienkach práce sociálneho kurátora

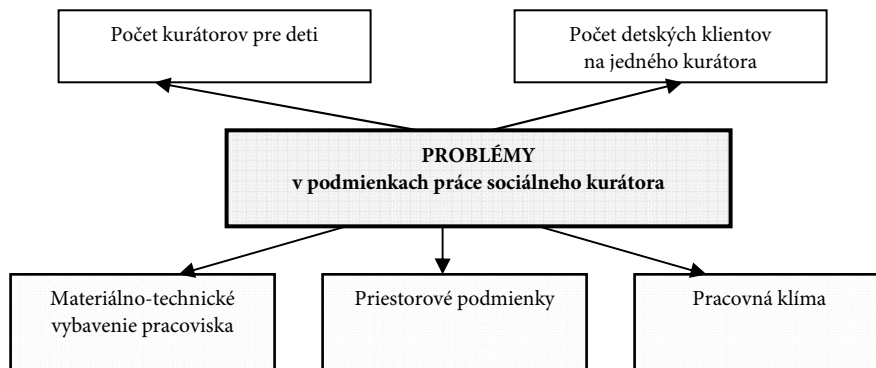
Aby sa dali presne zdefinovať **problémové oblasti** z hľadiska kvalitného materiálne-technického vybavenia i priestorových podmienok orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, je potrebné pochopiť, aké východiská zohráva práca sociálneho pracovníka v tomto rezorte a čo všetko na jeho prácu pôsobí. Nech ide o realizáciu opatrení v akomkoľvek prostredí, je dôležité, aby intervencia prebiehala v primeranom prostredí, kde môže sociálny kurátor pokryť relevantný okruh klientových potrieb.

V súvislosti s pracovným prostredím sociálneho kurátora možno vymedziť niekoľko **problémových oblastí**, ktorých optimalizácia by mohla zlepšiť podmienky práce a tým aj celý intervenčný proces sociálneho kurátora (Diagram 1).

V Diagrame 1 sú zdefinované niektoré problémové oblasti, s ktorými sa možno v pracovnom prostredí stretnúť, a to: z hľadiska materiálne-technického vybavenia pracoviska sociálneho kurátora úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, priestorových podmienok, pracovnej klímy i zataženia počtom klientov.

rov. Zákon č. 126/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci v znení neskorších predpisov. § 5 ods. 2 h.

Diagram 1 Vybrané problémové oblasti v podmienkach práce sociálneho kurátora pre deti

Zdroj: Vlastné spracovanie

Ako vyplýva z Diagramu 1, pracovné prostredie predstavuje súhrn hmotných a duchovných podmienok, s ktorými je človek v navzájom ovplyvňujúcom vzťahu pri práci a pri ďalších bezprostredne nadväzujúcich činnostiach. Vo vybraných problémových oblastiach v podmienkach práce sociálneho kurátora možno na základe našich osobných empirických skúseností z práce sociálneho kurátora vymedziť **čiasťkové problémy**, a to:

- *materiálno-technické vybavenie pracoviska sociálneho kurátora úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately*

- nedostatočné priestorové riešenie pracoviska pre prácu sociálneho kurátora – nevhodné rozmiestnenie nábytku, výpočtovej techniky, priestoru pre prácu s klientom ale aj priestorové rozmiestnenie všetkých členov tímu orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a zhoršená priama komunikácia,
- morálne zastaraná počítačová technika – z dôvodu nedostatočného docenenia orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sú predovšetkým pracovníci sociálnej kurately pri pridelovaní novej výpočtovej techniky na poslednom mieste, a to predovšetkým preto, že ich práca nie je zameraná na poskytovanie dávok alebo príspevkov, ale skôr pomoci, poradenstva a sprevádzania. Práve preto pretrváva názor, že pre tento úsek práce úradu práce, sociálnych vecí a rodiny nie je až tak potrebná nová výpočtová technika. V praxi to veľmi často prebieha takým spôsobom, že nová výpočtová technika je pridelovaná na oddelenie pomoci v hmotnej núdzi,

oddelenie štátnych sociálnych dávok, oddelenie peňažných príspevkov na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia a následne ich staršie počítače sú presúvané pre pracovníkov orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately,

- neustále zmeny programov a softvérov, ktoré sociálni kurátori nepoznajú alebo nie vždy fungujú a sú nespoľahlivé (z dôvodu ich zastaranosti) – sociálni kurátori celú svoju agendu sú povinní evidovať v rámci všeobecne využívaných ale aj špecifických softvérov, ktoré využíva len orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť, že i keď na jednej strane každé nové zavedenie nových programov je spojené s testovaním a problémami, v konečnom dôsledku prinášajú i značný efekt v podobe prehľadu činností. Nedostatok, ktorý stále brzdí činnosť na nových softvéroch, je zastaraná výpočtová technika a následne strata času spôsobená pomalosťou a nižšou výkonnosťou PC využívanými sociálnymi kurátormi,
- mnohokrát absentujúca klimatizácia pracoviska (nevyhovujúce mikroklimatické podmienky na pracovisku) – väčšina pracovísk nemá vytvorenú klimatizáciu a taktiež medzi základné faktory ovplyvňujúce kvalitu pracovného prostredia patria mikroklimatické (fyzikálne a chemické) vlastnosti ovzdušia,
- hlučnosť na pracovisku – akustické (zvukové) zabezpečenie kancelárie sociálneho kurátora. K značnému hluku dochádza u sociálneho kurátora v tých prípadoch, ak v jednej kancelárii sedia viacerí sociálni pracovníci a pri komunikácii s klientmi dochádza k vzájomnému rušeniu,
- nevhodné osvetlenie pracoviska – osvetlením ale aj farebnými úpravami sa dá zdôrazniť alebo potlačiť, zlepšiť alebo zhoršiť ľudský vnem. Je nesporné, že vizuálna pohoda pracovného prostredia umožňuje vykonávať maximálne množstvo práce počas pracovnej doby pri minimálnej námahe;
- *priestorové podmienky sociálneho pracovníka na pracovisku*
 - nevyhovujúce priestorové podmienky (v jednej kancelárii sedí neprímeraný počet sociálnych kurátorov) – veľmi často je pracovný priestor kurátora limitovaný priestorovými podmienkami konkrétneho úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, a preto sociálny kurátor nemá vždy samostatnú miestnosť, v ktorej by mohol pracovať so svojím klientom. Nedostatočné priestorové zabezpečenie sociálnych kurátorov môže spôsobovať problémy v súvislosti s malou intimitou klienta, ktorý sa často s neochotou otvorí a je menej prístupný pre spoluprácu,

- absencia samostatnej miestnosti na prácu s klientom – i keď sociálni kurátori nesedia samostatne, je možné tento problém vyriešiť samostatnou miestnosťou, kde by prebiehala len priama práca s klientom – rozhovory a poradenstvo. Mnohým orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately takéto miestnosti ešte stále chýbajú,
 - zlá prístupnosť na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny, absencia bezbariérového prístupu – nie každý úrad práce, sociálnych vecí a rodiny má vytvorený bezbariérový prístup, čo môže spôsobovať problém nielen pre fyzickú osobu s ťažkým zdravotným postihnutím, ale aj pre klientov sociálnej kurately,
 - chýbajúce výťahy pre klientov – sú ďalšou bariérou, ktorá môže byť prekážkou pre kvalitnú sociálnu prácu v zmysle všeobecných podmienok práce,
 - chýbajúce sociálne zariadenia – na jednotlivých úsekoch úradov práce, sociálnych vecí a rodiny sa sociálne zariadenia síce nachádzajú, avšak nie všade sú vytvorené podmienky, ktoré by umožnili ich použitie aj pre klientov;
- *pracovná klíma na pracovisku sociálneho kurátora*
- mobbing a bossing na pracovisku alebo rôzne iné problémy v pracovných vzťahoch – mobbing patrí medzi jeden z najzávažnejších konfliktov na pracovisku a predstavuje cieľový teror proti jednému pracovníkovi,⁴
 - chýbajúca (nedostatočnosť) súdržnosť kolektívu – pracovné kolektívy úradov práce, sociálnych vecí a rodiny sú pomerne veľké, prevláda v nich veľká feminizácia v pracovnom zastúpení, taktiež nie rovnaké ohodnotenie (čo i len morálne) jednotlivých oddelení, a práve táto nevyváženosť často spôsobuje nedostatočnú súdržnosť,
 - nespravodlivosť pri osobnom ohodnotení zamestnanca – vo všeobecnosti je známe, že najsilnejšou motiváciou je motivácia finančná, ktorá je veľkým stimulom pre podávanie očakávanej výkonnosti pracovníka. Správnou motiváciou,⁵ nielen hmotnou, ale predovšetkým aj nehmotnou, možno

⁴ Pre mobbing je charakteristická skrytosť, rafinovanosť a zákernosť. Problémom býva i bossing, pri ktorom šikanuje podriadeného nadriadený pracovník. Mobbing, bossing ako aj problémy v pracovných vzťahoch na pracovisku vplývajú negatívne nielen na jedinca, ktorý sa stal obeťou mobbingu či bossingu, ale aj na spoločnosť, inštitúciu a často sa tieto problémy prenášajú, hoci aj nepriamo na sociálneho klienta. Porov. SVOBODOVÁ, L.: *Nenechte se šikanovat kolegou*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008, s. 18-29; porov. EINARSEN, S.: The nature and causes of bullying at work. In *International Journal of Manpower*. 1999, vol. 20, no 1/2, p. 16-27; porov. ZAPF, D.: Organisational, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work. In *International Journal of Manpower*, vol. 20, no 1/2, p.70-85.

⁵ A. Kovach a C. Wiley uvádzajú, že najdôležitejšími motivačnými faktormi zamestnancov sú: pochvala, uznanie, zaujímavá práca, dobrý plat, plné uznanie vykonanej práce. Porov. KOVACH, K. A.: What moti-

- dosiahnuť u sociálneho pracovníka v spojitosti s vhodným prepojením s ďalšími faktormi očakávaný výkon,
- prílišná kontrola zo strany nadriadených – kontrola je dôležitou aktivitou sociálneho pracovníka. Aby však bola kontrola efektívna, nemôžeme hovoriť len o kontrole z pozície nadriadeného, ktorá môže byť prijímaná pomerne negatívne. Aby činnosť sociálneho pracovníka bola plnohodnotná a nenútená, mal by sa nadriadený sociálny pracovník zamerať možno viac na sebakontrolu. Jej uplatňovanie zvyšuje úlohu pracovníka v pracovnom procese, skvalitňuje a zlacňuje riadenie,
 - vysoké nároky kladené na sociálnych kurátorov – požiadavky v sociálnej sfére kladú vysoké nároky na osobnosť a výkon profesie sociálneho pracovníka. Tieto nároky sa prejavujú už počas prípravy na povolanie a potom pretrvávajú počas celého obdobia práce v sociálnej oblasti, ktorá predstavuje značnú, predovšetkým psychickú záťaž;
- *počet detských klientov na jedného sociálneho kurátora*
 - veľký a časovo náročný rozsah úkonov, vyplývajúcich zo zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele,
 - nedostatočné legislatívne riešenie nárastu počtu klientov,
 - chýba stanovenie maximálneho počtu klientov na jedného pracovníka,
 - veľký rozsah administratívnych úkonov a evidencie,
 - vplyv ekonomickej situácie štátu na nárast počtu klientov,
 - vplyv ekonomickej situácie štátu na znižovanie počtu pracovníkov;
 - *počet kurátorov pre deti (nedostatočný počet)*
 - zrušili sa pozície špecializovaných kurátorov pre deti,
 - nízky počet pracovníkov v priamom kontakte s klientom,
 - vplyv ekonomickej situácie štátu a nemožnosť zvýšenia počtu kurátorov,
 - nepochopenie dôležitosti pozície sociálneho kurátora pre deti,
 - znižujúca sa kvalita práce sociálneho kurátora pre neúmerne zvyšujúci sa počet klientov na jedného pracovníka – kvalitu práce sociálnych kurátorov významnou mierou ovplyvňuje počet klientov na jedného kurátora. Počet klientov neustále stúpa a sociálnych kurátorov je málo. Prijatá novela zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele tento problém nerieši.

vates employees: Workers and Supervisors Group Differences Answers. In *Business Horizons*. 1987, vol. 30, no. September – Oktober, p. 58-65; porov. WILEY, C.: What Motivates Employees According Over 40 Years of Motivation Surveys. In *International Journal of Manpower*. 1987, vol. 18, no. 3, p. 263-280.

Štandard v krajinách Európskej únie predstavuje maximálne 70 klientov na jedného sociálneho kurátora.⁶

Záver

Pri každodennej intervencii a napĺňaní cieľov vyplývajúcich z opisu svojej pracovnej činnosti musí mať sociálny kurátor pre deti vytvorené nevyhnutné podmienky práce, ktoré môžu výraznou mierou ovplyvniť jeho pracovný výkon. Sú to predovšetkým: materiálno-technické vybavenie pracoviska, priestorové podmienky a pracovná klíma, ale aj počet detských klientov na jedného sociálneho kurátora a počet kurátorov pre deti. Práve pri ich zabezpečovaní sa vyskytujú viaceré problémy, ktoré sa často môžu stať prekážkou k efektívnejšej intervencii voči sociálnemu klientovi.

Použitá literatúra

- [1] BARVÍKOVÁ, J. – SVOBODOVÁ, K. – ŠŤASTNÁ, A.: *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*. 1. vyd. Praha : VÚPSV v.v.i., 2010. 107 s. ISBN 978-80-7416-078-3.
- [2] DUFFY, F. F. - WEST, J. C. - WILK, J. et al.: Mental health practitioners and trainees. In MANDERSCHIED, R.W. – HENDERSON, M. J. (edit.) *Mental Health*. Washington : Superintendent of Documents, US Government Print Office, 2002. p. 327-368.
- [3] EINARSEN, S.: The nature and causes of bullying at work. In *International Journal of Manpower*. ISSN 0143-7720, 1999, vol. 20, no 1/2, p. 16-27.
- [4] FURMANN, A.: Klíma v škole a školskej triede. In *Školský psycholog*. ISSN 1212-0529, 1998, roč. 8, č. 3-4, s.74-80.
- [5] KOVACH, K. A.: What motivates employees: Workers and Supervisors Group Differences Answers. In *Business Horizons*. ISSN 0007-6813, 1987, vol. 30, no. September – Oktober, p. 58-65.

⁶ V súvislosti so zavádzaním štandardov počtov klientov na jedného pracovníka v oblasti sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately detí ešte stále takýto ukazovateľ nie je v našej krajine stanovený (na rozdiel od iných pomáhajúcich profesií v oblasti sociálnej práce – napr. sociálne služby). Taktiež Česká republika má v tejto oblasti značné problémy a zápasí viacero rokov s neúmerným počtom klientov na jedného pracovníka. Napriek tomu sa vyvíjajú snahy o zákonné stanovenie normatívu (optimálneho počtu pracovníkov na počet klientov). Porov. BARVÍKOVÁ, J. – SVOBODOVÁ, K. – ŠŤASTNÁ, A.: *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů obcí s rozšířenou působností*. 1. vyd. Praha : VÚPSV v.v.i., 2010, s. 20, s. 33. Na základe viacerých dokumentov zisťujeme, že, napr. Estónsko považuje za optimálny štandard 40 – 45 klientov, čím sa umožní vykonávanie účinnej práce sociálneho kurátora. Porov. Progress Report for the Commission Review. In *Progress Report*. Estonia : State Chancellery, Office of European Integration, 2002, 398 p.

- [6] MYDLÍKOVÁ, E. – GABURA, J. – SCHAVEL, M.: *Sociálne poradenstvo*. 1. vyd. Bratislava : ASSP, 2002, 67 s. ISBN 80-968713-1-5.
- [7] SVOBODOVÁ, L.: *Nenechte se šikanovat kolegov: Mobbing – skrytá hrozba*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008. 108 s. ISBN 978-80-247-2474-4.
- [8] SZARKOVÁ, M.: *Psychológia pre manažérov a podnikateľov*. 2. vyd. Bratislava : Sprint, 2007. 286 s. ISBN 80-890857-7-6.
- [9] WILEY, C.: What Motivates Employees According Over 40 Yars of Motivation Surveys. In *International Journal of Manpower*. ISSN 0143-7720, 1997, vol. 18, no. 3, p. 263-280.
- [10] ZAPF, D.: Organisational, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work. In *International Journal of Manpower*. ISSN 0143-7720, 1999, vol. 20, no 1/2, p.70-85.
- [11] Progress Report for the Commission Review. In *Progress Report*. Estonia : State Chancellery, Office of European Integration, 2002, 398 p.
- [12] Zákon č. 126/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci v znení neskorších predpisov.

Summary

Specification of the working conditions of probation for Children

Interests of each social worker, and especially leaders should create working conditions appropriate baseline from which often depends subsequent intervention and possible future outcome. Working environment significantly affects the performance of work. When creating a work environment is a summary of the factors that influence wellbeing in the workplace. The basic conditions of probation work for children include: number of child clients per probation officer, material and technical equipment of the workplace, working conditions and spatial climate. It is in these areas are still significant reserves that can be filled, if it understands the importance of social work practice.

Key words children's curator, working conditions, working atmosphere

Paweł Czarnecki

Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, Slovakia

Dysfunkcja społeczna i pojęcia pokrewne w pracy socjalnej

Pojęcie dysfunkcji społecznej odnosi się do szerokiego kompleksu zagadnień, aby więc wyjaśnić, czym jest dysfunkcja, należy również sprecyzować znaczenia kilku innych pojęć. Chodzi tu o takie pojęcia, jak „norma społeczna”, „potrzeba”, „problem”, „konflikt”, „kryzys” i „patologia”. Zaczniemy od omówienia tego ostatniego pojęcia, ponieważ może być ono źródłem nieporozumień. W literaturze przedmiotu pojęcia „dysfunkcja społeczna” („dysfunkcjonalność”) oraz pojęcie „patologia” występują w zbliżonym znaczeniu i oznaczają zachowania sprzeczne z obowiązującymi normami społecznymi. Termin „patologia” pojawił się po raz pierwszy w literaturze amerykańskiej, gdzie definiowano go jako „zachowania czy postawy niezgodne z powszechnie akceptowanymi zasadami postępowania w danym społeczeństwie oraz zachowania naruszające nakazy i zakazy zawarte w przepisach ustaw karnych i cywilnych”¹. Zgodnie z tą definicją, działanie jest patologiczne wówczas, gdy narusza jakąś normę społeczną lub normę prawną. Spośród „klasycznych” polskich definicji wymienić warto definicję A. Podgóreckiego, który wskazywał na niezgodność zachowań określanych jako „patologia” z przyjętymi w danym społeczeństwie „światopoglądowymi wartościami”². Z kolei A. Lipka oprócz niezgodności zachowań patologicznych z normami społecznymi (o których powiem za chwilę) za dystyngtywną cechę zachowania patologicznego uznaje odrzucenie „wartości obiektywnie zgodnych z interesami jednostki i ogółu obywateli”. Rodzi się tu rzecz jasna wątpliwość co do instancji władnej rozstrzygać, co w konkretnym przypadku jest, a co nie jest zgodne z „obiektywnymi” interesami jednostki i zbiorowości³.

¹ T. Michalczyk, *Wybrane zagadnienia patologii społecznej: studium z zakresu teorii socjologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1995, s. 9.

² A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, PWN, Warszawa 1969, s. 24 i nast.

³ Por. M. Lipka, *Zjawiska patologii społecznej wśród młodzieży*, PWN, Warszawa 1977, s. 15 i nast.

W Polsce pojęcie patologii jest obecnie używane nie tylko w pracach z dziedziny pedagogiki i teorii pracy socjalnej, lecz także medycyny, kryminologii, prawa, socjologii, psychologii i wielu innych dziedzin. Jest ono często używane także w debacie publicznej, przy czym w języku potocznym jest nacechowane silnymi negatywnymi konotacjami. W teorii i praktyce pracy socjalnej poza wieloznacznością i negatywnym zabarwieniem emocjonalnym, największym mankamentem tego pojęcia wydaje się być jego zbyt wąski zakres znaczeniowy. Mówiąc o patologii, mamy na myśli stan społecznej „choroby”, a więc pewien stan, który należy poddać „leczeniu”, by nie zagrażał reszcie społeczeństwa. Tymczasem w pracy socjalnej owe „patologiczne” przypadki stanowią tylko jeden z wielu typów problemów, nie zawsze typ najważniejszy z punktu widzenia „zdrowia” społeczeństwa jako całości. Do zadań pracowników socjalnych należą przecież także czynności, jak podejmowanie decyzji o przyznaniu świadczeń materialnych, opieka nad osobami niepełnosprawnymi czy pomoc osobom w sytuacjach kryzysowych, osobom bezrobotnym, a więc problemów, których ani w języku potocznym, ani w literaturze przedmiotu nie określa się mianem patologii społecznych. W niniejszej pracy posługiwać się zatem będziemy pojęciem dysfunkcji społecznej jako pojęciem szerszym, obejmującym zarówno zjawiska patologiczne, jak i inne rodzaje problemów społecznych.

Pojęcie dysfunkcji społecznej, podobnie zresztą jak pojęcie patologii, wiąże się z pojęciem normy społecznej. Sam określenie „norma społeczna” wskazuje, że mamy do czynienia z pewnym wyobrażeniem dotyczącym tego, jakie powinno być społeczeństwo, ponieważ zaś społeczeństwo składa się z jednostek, zatem norma społeczna reguluje sposób funkcjonowania społecznego jednostki. Należy tu jednakże zauważyć, że pojęcie normy odnosi się nie tylko do sposobu funkcjonowania jednostki w grupie społecznej, tzn. do relacji pomiędzy jednostkami czy też pomiędzy jednostką a grupą, lecz również do szeregu innych aspektów życia jednostki. Ściśle rzecz biorąc, trudno byłoby wskazać obszary życia jednostkowe czy też społecznego, wobec których nie istnieją określone wyobrażenia czy też oczekiwania o charakterze normatywnym. Nawet tak „prywatne” sfery życia, jak wybór partnera życiowego lub sposób wychowywania dzieci nie pozostają wolne od wpływu społecznego „zwyczaju”, a więc normy społecznej.

W niniejszych rozważaniach skupimy się przede wszystkim na normach określających funkcjonowanie jednostki w grupie, one to bowiem stanowią o tym, czy konkretne czyny i postawy stają się przedmiotem pracy socjalnej czy też nie.

Pojęciu normy społecznej nadaje się w literaturze przedmiotowej (a także w języku potocznym) wiele różnych znaczeń, przy czym dla pracownika socjalnego najważniejsze wydają się trzy z nich. W znaczeniu szerszym, przez normę społeczną można rozumieć pewien wzorzec funkcjonowania jednostki w społeczeństwie, a więc pewien zbiór przepisów, które mówią, jak należy zachowywać się w kontaktach z innymi ludźmi. W znacze-

niu węższym norma społeczna odnosi się do pozycji jednostki w społeczeństwie (względnie w określonej grupie społecznej) i dotyczy sposobów postępowania, których otoczenie społeczne oczekuje od jednostek zajmujących tą właśnie pozycję. Wreszcie w znaczeniu trzecim pojęcie normy społecznej odnosi się do pewnego minimum środków materialnych i niematerialnych, pozwalających zaspokoić podstawowe potrzeby jednostki w danym społeczeństwie. W tym sensie normą społeczną jest w społeczeństwach krajów rozwiniętych np. posiadanie miejsca zamieszkania lub umiejętność czytania i pisania

W dwóch pierwszych znaczeniach pojęcia normy społecznej używa się zwykle w liczbie mnogiej, tzn. mówi się nie o normie, lecz o normach społecznych⁴. Norma społeczna może być każdy nakaz lub zakaz akceptowany w danym społeczeństwie, niezależnie od jego źródła oraz uzasadnienia. Normami społecznymi są zatem zarówno zasady moralności (a więc wszelkie zasady, w których uzasadnieniach odwołujemy się do dobra lub zła moralnego), jak i normy obyczajowe (w których uzasadnieniach odwołujemy się do dobrego smaku, tradycji, zwyczaju itp.), normy religijne oraz normy prawne.

Można też wyróżnić normy społeczne w sensie „regulatywnym” i w sensie „asertywnym”. W pierwszym znaczeniu norma społeczna stwierdza, jak być powinno, nawet jeżeli niektóre jednostki a nawet grupy społeczne tej normy nie akceptują⁵. W drugim znaczeniu norma orzeka, iż jednostki zachowują się w określony sposób oraz że ten sposób postępowania jest powszechnie akceptowany.

Należy również odnotować, że wprawdzie wszystkie wymienione rodzaje norm mogą być normami społecznymi, to jednak nie zawsze się tak dzieje, gdyż zarówno normy moralne i obyczajowe, jak i, zwłaszcza, normy religijne i prawne mogą nie być w danym społeczeństwie powszechnie akceptowane. Co więcej, normy społeczne okazują się niekiedy sprzeczne z pozostałymi rodzajami norm. W tym sensie można o jakimś zachowaniu albo kryterium formułowania sądów orzec, iż jest normą, gdyż po prostu spotyka się z powszechnym przyzwoleniem społecznym przyzwoleniem (w całym społeczeństwie lub w obrębie jakiejś konkretnej grupy społecznej). Gdy zatem stwierdzamy, że parkowanie samochodów w miejscach przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych stało się w naszym społeczeństwie normą, to mamy na myśli właśnie ową powszechną akceptację tego zjawiska. W tym znaczeniu niektóre zachowania i postawy uznawane przez ogół społeczeństwa za naganne mogą stanowić normę w pewnych zamkniętych grupach społecznych (np. kradzież).

⁴ Analogicznie używa się też określenie „patologie społeczne”. Por. *Patologie społeczne* pod red. M. Jędrzejko, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2006.

⁵ Por. np. E. Popiór, *Akceptacja norm społecznych. Badania podłużne młodzieży ślubickiej. Badania podłużne młodzieży ślubickiej*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2004.

Warto także dodać, że jednostka nie musi wcale uświadamiać sobie istnienia norm społecznych, nienależnie od tego, czy postępuje zgodnie z nimi czy też nie. Dlatego też czasami ważne jest uświadomienie jednostce przez pracownika socjalnego (np. młodzieży zagrożonej patologiami) istnienia pewnych norm i oczekiwań ze strony społecznego otoczenia. Świadomość taka może nie być wystarczającą przesłanką postępowania zgodnego z normami, jednak podopieczny, który zdaje sobie sprawę, w jakich sytuacjach postępuje w sposób sprzeczny ze społecznymi oczekiwaniami, łatwiej znajdzie w sobie motywację do pracy nad sobą niż ktoś, kto owej sprzeczności nie dostrzega.

Istnieją też normy społeczne określające stosunek społeczeństwa do jednostek i grup najsłabszych oraz zakres i sposób niesienia im pomocy. Normy te obejmują także instytucje pomocy społecznej, wobec których społeczeństwo ma określone oczekiwania. Samo istnienie pracy społecznej jest, jak już wspomnieliśmy, przejawem istnienia w społeczeństwie normy nakazującej pomagać osobom znajdującym się w szczególnie trudnej sytuacji.

Normy społeczne nie są zmienne, lecz ewoluują wraz z całym społeczeństwem. Zmieniają się zarówno wyobrażenia na temat tego, co słuszne, godne pochwały, akceptowalne, jak i tego, co naganne i „aspołeczne”. Jeszcze kilkadziesiąt lat temu picie alkoholu przez młode kobiety uważane było za przejaw demoralizacji, obecnie nikogo już nie dziwi; dawniej posiadanie tatuażu świadczyło o przynależności do określonej subkultury, dzisiaj jest już tylko wyrazem upodobań estetycznych itd.

Także pracownik socjalny akceptuje określone normy społeczne, które wyznaczają jego postępowanie tak w życiu prywatnym, jak i w codziennej pracy z podopiecznymi. Normy te nie muszą wprawdzie tworzyć spójnego, kompletnego systemu, osiągnięcie takiej spójności byłoby zresztą zadaniem niewykonalnym, ważne jest jednak, aby normy regulujące stosunki pracownika z podopiecznymi zostały przyjęte w sposób świadomy i by najważniejsze z tych norm nie popadały ze sobą w sprzeczność, tzn. nie były przyczyną konfliktów w relacjach z podopiecznymi, pomiędzy pracownikiem a jego współpracownikami czy też pomiędzy pracownikiem a zatrudniającą go instytucją⁶. Przykładem takiej sprzeczności jest stosunek do aborcji. Pracownik socjalny, który uważa aborcję za zabójstwo nienarodzonego człowieka, a jednocześnie podejmuje prace w instytucji, która nie uznaje płodu ludzkiego w pierwszym etapie życia za człowieka, naraziłby się na konflikty wynikające właśnie z konieczności realizowania w praktyce dwóch sprzecznych norm.

Z dysfunkcją społeczną mamy więc do czynienia wówczas, gdy funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie jest sprzeczne z obowiązującymi w tym społeczeństwie względnie

⁶ Por. W. Mikołajewicz, *Praca socjalna jako działanie wychowawcze...*, s. 117.

grupie społecznej normami. W tym znaczeniu pojęcie dysfunkcji nie odnosi się zatem do społeczeństwa jako takiego (nie mówimy więc o dysfunkcjonalnych społeczeństwach), choć może odnosić się do małych grup społecznych, przede wszystkim do rodziny (tzw. rodzina dysfunkcyjna)⁷.

Dodać też należy, że pojęcie dysfunkcji odnosi się nie tylko do społecznego wymiaru życia jednostki, lecz do wszelkich sfer jej aktywności, do których stosuje się także pojęcie normy. Sferą taką jest przede wszystkim stan fizyczny człowieka. Stan „normalny” określa się w medycynie mianem zdrowia, stan „anormalny” mianem choroby, jeżeli zaś choroba utrudnia codzienne funkcjonowanie mówimy o dysfunkcji (np. dysfunkcji narządu ruchu) lub o niepełnosprawności. Pojęcie dysfunkcji możemy również odnosić do sfery intelektualnej i emocjonalnej człowieka, a także do sfery seksualnej. Dysfunkcje nie związane bezpośrednio z obszarem relacji społecznych mogą jednakże prowadzić do powstania dysfunkcji społecznej, i odwrotnie, dysfunkcja społeczna może być przyczyną zaburzeń w innych sferach życia. Często zresztą różne rodzaje dysfunkcji występują równocześnie.

Zwrócić też należy uwagę na kilka innych pojęć mniej lub bardziej związanych znaczeniowo z pojęciem normy społecznej. Pojęcie normy wiąże się przede wszystkim z pojęciem potrzeby. Normy społeczne regulują akceptowalne w danym społeczeństwie sposoby zaspokajania potrzeb, określają poziom zaspokojenia podstawowych potrzeb, do którego każdy członek danej zbiorowości ma prawo (tzn. zapewnienie możliwości zaspokojenia tych potrzeb jest obowiązkiem społeczeństwa), a niekiedy określają również, jakie potrzeby są w społeczeństwie dopuszczalne. Przykładem tego ostatniego rodzaju norm są zakazy obyczajowe, moralne i prawne odnoszące się do homoseksualizmu: jeszcze w latach sześćdziesiątych akty homoseksualne były w niektórych krajach uznawane za przestępstwo, obecnie w wielu krajach rozwiniętych przyznaje się parom homoseksualnym prawo do zawierania małżeństw a nawet adoptowania dzieci.

Należy również zdawać sobie sprawę, że oprócz potrzeb obiektywnych, wspólnych wszystkim ludziom, istnieją potrzeby uwarunkowane społecznie lub kulturowo. Do tej drugiej grupy należy potrzeba posiadania zewnętrznych, materialnych atrybutów statusu społecznego, np. drogiego samochodu, domu, spędzania wakacji w określonych miejscach itd. Jako trzeci rodzaj potrzeb można wyróżnić potrzeby wynikające z uzależnienia (alkoholizm, narkomania, obżarstwo, uzależnienie od hazardu, nikotyny itd.)

⁷ Nieco inne znaczenie nadaje się pojęciu dysfunkcji w socjologii za sprawą prac Roberta Mertona. Autor rozumiał przez dysfunkcję czynniki utrudniające stabilność systemów społecznych. Por. R. Merton, *On Social Structure and Science*, ed. by P. Sztompka, University of Chicago Press, Chicago 1996.

O ile potrzeby drugiego rodzaju mogą pozostać niezaspokojone bez większego uszczerbku dla społecznego funkcjonowania jednostki, to potrzeby obiektywne domagają się zaspokojenia w sposób bezwzględny. „Potrzeby – pisze K. Obuchowski – są obiektywnymi właściwościami jednostki ludzkiej, istniejącymi niezależnie od tego, co człowiek sobie uświadamia i czego chce”, jednak takie rozumienie tego pojęcia wydaje się być niezgodne zarówno z jego użyciem w języku potocznym, jak i w nauce.

Szczególnym rodzajem potrzeb są potrzeby społeczne, a więc chęć życia w grupie oraz nawiązywania relacji z innymi ludźmi. Dlatego też jednym z głównych celów pracy społecznej jest odbudowa prawidłowych relacji podopiecznego z jego otoczeniem społecznym. Chodzi tu bądź o tworzenie więzi społecznych od podstaw, bądź o modyfikację więzi już istniejących. Tam, gdzie odbudowa poprawnych relacji nie jest możliwa, pracownik socjalny „musi przerywać dotychczasowe łączności, np. zabierać młodzież ze środowiska przestępczego i przenosić tam, dokąd nie sięgała zła opinia rodziców”⁸.

Pojęciem pokrewnym pojęciu więzi społecznej jest pojęcie „środowisko”, przy czym pojęcie to bywa używane także w innym, znacznie szerszym znaczeniu. Np. A. Kamiński zdefiniował pojęcie „środowisko” jako „te elementy otaczającej struktury przyrodniczej, społecznej, kulturalnej, które oddziałują na jednostkę stale lub przez dłuższy czas, albo krótko lecz ze znaczącą siłą, jako samorzutny lub zorganizowany system kształtujących ją podmiot”⁹. Więzy społeczne są z tego punktu widzenia jednym z elementów środowiska, nie zawsze elementem najważniejszym. Pojęcie środowiska społecznego natomiast oznacza całość kształt mniej lub bardziej trwałych więzi społecznych, dzięki którym jednostka jest członkiem określonej społeczności. Jeżeli więc mówimy o relacjach jednostki ze środowiskiem, wymaganiach środowiska wobec jednostki itp. to mamy na myśli środowisko właśnie w tym drugim, węższym znaczeniu.

Za H. Radlińską wyróżnić można trzy typy postaw wobec środowiska społecznego (w rzeczywistości rzadko występują one w postaci czystej): postawę bierną, postawę obronną oraz postawę twórczą. Postawa bierna charakteryzuje się uleganiem wszelkim wpływom środowiska społecznego, zarówno dobrym, jak i złym. Postawa ta występuje niekiedy u osób z ograniczoną sprawnością psychofizyczną, u dzieci i młodzieży, w szczególności w rodzinach dotkniętych patologiami. Postawa obronna występuje najczęściej w okresie dojrzewania i wiąże się ze sprzeciwem wobec jakichkolwiek wpływów środowiska społecznego, również tych korzystnych. Postawą właściwą jest postawa twórcza. Jednostka przejawiająca tę postawę współdziała z otoczeniem społecznym w realizowaniu

⁸ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Zakład Wydawniczy im. Ossolińskich, Wrocław 1961, s. 329.

⁹ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej...*, s. 40.

wartości, dzięki czemu możliwy jest rozwój zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym¹⁰.

Przyczyną dysfunkcji społecznych są nie tylko niewłaściwe relacje ze środowiskiem, lecz także cechy jednostkowe. W praktyce bywa na ogół tak, że niezdolności do nawiązywanie przyjaznych relacji z otoczeniem towarzysza określone cechy jednostkowe, toteż trudno nieraz określić, czy owe cechy są przyczyną nieprawidłowych relacji, czy też przeciwnie, odrzucenie przez środowisko i osamotnienie spowodowały określone zmiany w osobowości¹¹. Osoby, które przejawiają negatywne emocje w stosunku do innych ludzi i same wycofują się z bliższych kontaktów, mogą poszukiwać wytłumaczenia tego stanu rzeczy poza sobą i obarczać winą to właśnie otoczenie. Błędem jest więc formułowanie przez pracowników socjalnych zbyt pochopnych ocen, te bowiem prowadzić mogą do działań zbyt jednowymiarowych i przez to nieskutecznych. Optymalnym rozwiązaniem jest poszukiwanie rozwiązań alternatywnych, tzn. próba odbudowy więzi społecznych i jednocześnie wzmacnianie poczucie własnej wartości i motywację do przewyżczania własnych zahamowań. Praca socjalna, której celem jest odbudowa więzi społecznych, polega przede wszystkim na mediacji, dlatego pracownik socjalny powinien znać techniki mediacji.

Pojęcie potrzeby należy odróżnić od pojęcia problemu, które w pracy socjalnej jest szczególnie ważne, ponieważ praca ta polega *de facto* na rozwiązywaniu problemów. Zdaniem niektórych teoretyków problem „jest to po prostu różnica pomiędzy tym, co ktoś ma, a tym, czego chce”¹², ujęcie takie nie wydaje się jednak zadowalające, ponieważ nie pozwala odróżnić problemu od potrzeby (problemy stają się rodzajem potrzeb). W podobny sposób definiuje pojęcie problemu J. Koziński. Autor ten uważa, że problem jako zadanie, którego jednostka nie potrafi rozwiązać na podstawie posiadanych informacji. „Rozwiązania jego jest możliwe dzięki czynności myślenia produktywnego, która prowadzi do wzbogacenia wiedzy podmiotu”¹³. Definicja ta podkreśla subiektywny wymiar trudnej sytuacji, wskazując na wiedzę podmiotu jako element dystynktywny problemu.

Definicje takie dominują wywodzą się z psychologii, nie dają się jednak zastosować bezpośrednio w pracy socjalnej z kilku przyczyn. Po pierwsze, celem pracy socjalnej jest rozwiązywanie problemów istniejących po stronie podopiecznego, a rola pracownika

¹⁰ H. Radlińska, *Pedagogika społeczna...*, s. 41.

¹¹ Przyczyną dysfunkcji społecznych bywa psychopatia, czyli stan w pewnym sensie pośredni pomiędzy zdrowiem psychicznym a chorobą. Nie jest ona uznawana za chorobę, ponieważ nie poddaje się terapii, charakteryzuje się jednak występowaniem zachowań sprzecznych z normami społecznymi. Por. K. Pospiszył, *Psychopatia: istota, przyczyny i sposoby resocjalizacji antysocjalności*, Warszawa, PWN, 1992

¹² E. Bono, *Lateral Thinking. A textbook of Creativity*, Penguin Books, Middlesex 1977, s. 243

¹³ Z. Koziński, *Rozwiązywanie problemów*, PZWS, Warszawa 1969, s. 16.

socjalnego polegać ma na „wzmacnianiu” własnych wysiłków podopiecznego. Często też sytuacje postrzegane przez pracownika socjalnego jako problem nie są uznawane za takie przez podopiecznego lub też nie wynikają z braku wiedzy (uzależnienia, niepełnosprawność). Początkiem pracy z podopiecznym jest często uświadomienie mu istoty problemu i ukazanie jego sytuacji we właściwym świetle, nie można zatem uznać, iż problemem jest napięcie pomiędzy tym, czego ów podopieczny chce, a tym, co posiada.

Z punktu widzenia pracownika socjalnego to nie podopieczny jest właściwym „przedmiotem” pracy socjalnej, lecz właśnie jego problemy. Podopieczny niekiedy dostrzega swój problem i potrafi właściwie go zdefiniować, niekiedy jednak dostrzeżenie problemu stanowi pierwszy krok ku jego rozwiązaniu i dokonuje się właśnie dzięki interwencji pracownika socjalnego. W pracy socjalnej pojęcie problemu występuje zatem w dwóch znaczeniach: w sensie problemu podopiecznego, a więc trudności, które podopieczny powinien pokonać przy pomocy pracownika socjalnego, oraz problemu pracownika, czyli zadań, jakie pracownik powinien wykonać, aby pomoc była skuteczna.

Ponadto mówić możemy o problemach w wymiarze społecznym, czyli o pewnych obiektywnych, niezależnych od czyichkolwiek odczuć stanach rzeczy. Niektórzy autorzy utożsamiają pojęcie problemu społecznego z pojęciem patologii społecznej, takie podejście nie wydaje się jednak uzasadnione, istnieje bowiem wiele problemów społecznych, których nie określa się mianem patologii (w sensie niezgodności z powszechnie przyjętymi normami społecznymi). Rozwiązywanie problemów społecznych poprzez pracę socjalną odbywa się w dwóch wymiarach: w wymiarze jednostkowym, a więc poprzez rozwiązywanie konkretnych problemów jednostek i grup, oraz na poziomie ogólnospołecznym. Należy podkreślić, iż ten drugi poziom jest równie ważny jak pierwszy z uwagi na ciągłe zmiany zachodzące w społeczeństwie i konieczność ustawicznego dostosowywania pracy socjalnej do nowych problemów.

Pierwszym etapem rozwiązywania każdego problemu jest jego zdefiniowanie, którego dokonuje się na podstawie analizy sytuacji problemowej. Etap ten wymaga przewyciężenia kilku typowych trudności, takich jak rutyna (przyzwyczajenie do stałych, powtarzalnych sytuacji i sposobów reagowania), brak badawczego stosunku do rzeczywistości, nastawienie na zachowanie *status quo*, nieumiejętność oderwania się od własnego punktu widzenia i spojrzenia na sytuację z innej perspektywy, obawa przed porażką, publicznym ośmieszeniem się, niezrozumienie przez środowisko, przypisywanie innym własnych poglądów, nadmierna uległość wobec autorytetów lub grupy, tendencja do postrzegania rzeczywistości w kategoriach konfliktu i walki i inne.

Trudności te można przewyciężyć, oddzielając to, co w danej sytuacji jest nam znane, od tego, czego nie wiemy, oraz ustalając, jakie zasoby niezbędne do rozwiązania trudności posiadamy, a jakich nam brakuje. Przydatne jest również określenie przyczyn problemu,

wskazanie podmiotów, których problem dotyczy, oraz wyznaczenie zakresu problemu. Etap rozwiązywania problemu rozpoczyna się od pracy twórczej, polegającej na wymyśleniu alternatywnych sposobów wyjścia z trudnej sytuacji oraz na poddawaniu poszczególnych propozycji ocenie pod kątem ich przydatności, a wreszcie na wyborze metody najskuteczniejszej¹⁴.

Warunkiem rozwiązania problemu jest jego właściwe zrozumienie przez zarówno przez pracownika, jak i przez podopiecznego, a więc, w praktyce, osiągnięcie zgody co do istnienia problemu, jego istoty i przyczyn, stanu uznawanego za pożądany oraz procedur i działań, których podjęcie ma doprowadzić do osiągnięcia tego stanu. Rozwiązywanie problemu polega na współdziałaniu podopiecznego i pracownika socjalnego, podopieczny musi więc zdobyć się na pewien wysiłek. Do zadań pracownika socjalnego należy więc ocena motywacji podopiecznego do podjęcia tego wysiłku, jeżeli zaś motywacja ta okazuje się niewystarczająca, motywowanie go do podejmowania pracy nad rozwiązaniem problemu.

Pomocne jest także stosowanie pewnych technik, w rezultacie których klienci pracy socjalnej łatwiej przezwyciężają wymienione wcześniej przeszkody i znajdują motywację do działania. Jedną z takich technik jest parcjalizacja problemu, tzn. określenie sprawi, którymi należy zająć się w pierwszej kolejności, co pozwala podopiecznemu uniknąć poczucia przytłoczenia piętrzącymi się trudnościami. W stosunku do podopiecznych przekonanych, że ich problemy są wyjątkowe i dotyczą tylko ich samych, pomocna można się okazać technika uniwersalizacji problemu, czyli uświadomienie podopiecznemu, że podobne problemy spotykają wiele osób. Technika konfrontacji polega na ukazywaniu podopiecznemu rozbieżności pomiędzy jego deklaracjami a faktycznym działaniem. Z kolei w przypadku problemów typowych, takich jak bezrobocie albo uzależnienia, skuteczne jest uczenie podopiecznych rozwiązywania problemów¹⁵.

Także pracownicy socjalni popełniają błędy w pracy nad rozwiązywaniem problemów. Do najczęstszych błędów należy powodowanie się negatywnymi emocjami wobec klienta z powodu nieskuteczności dotychczasowych wysiłków, skupianie się na przeszłości, a więc na nieaktualnych informacjach, koncentrowanie się na wszystkich problemach podopiecznego jednocześnie zamiast na jednym najważniejszym lub na kilku kolejno, postrzeganie problemu w kategoriach moralnej winy i odpowiedzialności, preferowanie własnych oczekiwań, nie zaś oczekiwań podopiecznego itp.¹⁶

¹⁴ Por. A. W. Nocuń, J. Szmagałski, *Podstawowe umiejętności...*, s. 82 i nast.

¹⁵ Tamże, s. 101 i nast.

¹⁶ Tamże, s. 103.

Szczególnym rodzajem problemów są konflikty. Przez konflikt rozumieć tu sprzeczność interesów, tzn. niemożność jednoczesnego zaspokojenia potrzeb dwóch lub większej ilości zaangażowanych w konflikt podmiotów. Niektórzy autorzy definiują konflikt jako rozbieżność interesów, jednak określenie „rozbieżność” może odnosić się zarówno do celów, jak i środków czy też zasobów, dlatego istnienie rozbieżności interesów nie musi wcale prowadzić do konfliktu. Do konfliktu dochodzi wówczas, kiedy potrzeby zaangażowanych podmiotów nie mogą zostać jednocześnie zaspokojone z uwagi na ograniczoną zasobów (sprzeczność interesów ze względu na cele działania) lub jeżeli pomiędzy podmiotami dążącymi do tego samego celu istnieje niezgodność co do wyboru środków działania (sprzeczność interesów ze względu na środki działania). Niekiedy mianem konfliktu określa się każdą sytuację, w której podmiot jest zmuszony do dokonania wyboru (np. wyboru pomiędzy różnymi wartościami, wyboru sytuacji przykrych, z których przynajmniej jedna jest niemożliwa do uniknięcia, wyboru planów życiowych, wyboru priorytetów działania ze względu na pełnione role społeczne itd.). Ten rodzaj konfliktów jest nieodłącznie związany z życiem jako takim, a pracownicy socjalni spotykają się z koniecznością dokonywania wyborów i podejmowania decyzji tak samo często jak reszta społeczeństwa. Nie znaczy to oczywiście, że pracownicy socjalni nie powinni na nie zwracać uwagi, jednak nie decydują one o specyfice ich pracy.

W pracy socjalnej najważniejszymi rodzajami konfliktów są konflikty pomiędzy jednostkami, konflikty pomiędzy jednostką a grupą oraz i konflikty pomiędzy grupami. Konflikt pomiędzy jednostkami jest wpisany w istotę pracy socjalnej, ponieważ z reguły zawsze istnieje pewna rozbieżność interesów pomiędzy pracownikiem a jego podopiecznym¹⁷. Z kolei w istotę patologii społecznej wydaje się być wpisany konflikt pomiędzy jednostką a grupą społeczną, którego przyczyną są aspołeczne zachowania jednostki (dysfunkcjonalność społeczna). Istnienie tego rodzaju konfliktów może oddziaływać destrukcyjnie na jednostkę, zarazem jednak może korzystnie wpływać na grupę, prowadząc do jej integracji i uświadomienia sobie przez jej poszczególnych członków właściwych dla tej grupy zasad i wartości¹⁸. Stosunkowo rzadko pracownicy socjalni mają natomiast do czynienia z konfliktami międzygrupowymi, które zdarzają się przede wszystkim wewnątrz organizacji¹⁹.

¹⁷ Por. K. Balawajder, *Konflikty interpersonalne: analiza psychologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1992.

¹⁸ J. Sztumski, *Konflikty społeczne i negocjacje jako sposoby ich przezwycięzania*, Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2000.

¹⁹ Stwierdzenie to odnosi się do pracy socjalnej w Polsce, bowiem w krajach bardziej rozwiniętych gospodarczo, w których istnieje duża grupa imigrantów, typowym rodzajem konfliktów międzygrupowych są konflikty pomiędzy grupami imigrantów (np. narodowymi, etnicznymi, religijnymi) a społecznościami lokalnymi.

Potocznie mianem konfliktu określa się często każdy rodzaj wrogości, niezależnie od tego, czy istnieje dający się racjonalnie wytłumaczyć powód konfliktu czy też nie. Czasem zdarza się też, że powód konfliktu jest stosunkowo błahy, jednak wrogość, która stopniowo wokół tego powodu narasta, staje się tak poważna, że początkowa przyczyna przestaje odgrywać jakąkolwiek rolę. Stąd szczególnie ważne w pracy socjalnej jest oddzielenie emocji wywoływanych przez konflikt od realnych interesów stron tego konfliktu.

Istnieje wiele czynników o charakterze psychologicznym i społecznym, które mogą działać konfliktogenne w wymiarze jednostkowym (wywoływać konflikty bądź wzmacniać konflikty już istniejące). Przykładem jest tendencja do upraszczania konfliktów, tzn. traktowania ich jako gry o sumie zerowej („moja wygrana – twoja przegrana”), wzrost aspiracji, brak informacji co do możliwości i aspiracji drugiej strony itd. Również brak jasnych norm społecznych, ich płynność, może stanowić źródło konfliktów, jako że normy niejasne bywają interpretowane w odmienny sposób.

Przez dysfunkcję ma się zwykle na myśli stan trwały, chroniczny, a więc taki, który wymaga interwencji z zewnątrz. Dlatego pojęcie dysfunkcji należy odróżnić od pojęcia kryzysu, który jest stanem przejściowym, wywołanym działaniem jakiegoś krótkotrwałego czynnika (wypadkiem, nagłą śmiercią członka rodziny, aktem przemocy itp.). Fakt, iż kryzys jest stanem przejściowym, nie uprawnia jednak do wniosku, że interwencja pomocowa nie jest konieczna, bowiem bez pomocy z zewnątrz ów przejściowy stan może łatwo przekształcić się w stan trwałej dysfunkcji.

W teorii pracy socjalnej pojęcie kryzysu ma nieco węższe znaczenie niż w psychologii, gdzie mianem kryzysu określa się każde wydarzenie zaburzające rytm codziennego życia, a więc także wydarzenia związane z „normalnym” funkcjonowaniem, takie jak narodziny dziecka czy przejście na emeryturę. W pracy socjalnej natomiast pojęcie kryzysu ogranicza się jedynie do sytuacji, w wyniku których jednostka nie jest w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb. Dla pracownika socjalnego nie każda sytuacja określana jako kryzys stanowi podstawę do interwencji, lecz jedynie te sytuacje, w których dochodzi do zagrożenia możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych.

Człowiek znajdujący się w sytuacji kryzysu ma do dyspozycji trzy rodzaje strategii. Może starać się zapanować nad własnymi emocjami, stopniowo „oswajając” się z nową sytuacją, może poszukiwać informacji, dzięki którym będzie w stanie poradzić sobie w tej sytuacji, wreszcie może skorzystać z dostępnych zasobów. Pomoc ze strony pracownika socjalnego może dotyczyć każdej z tych trzech strategii i polegać na zwiększeniu skutecz-

Z konfliktami międzygrupowymi spotkać się można również w pracy z wybranymi grupami społecznymi, np. młodzieżą. Por. M. Pliszak, *Opór i konflikty w zespołach ludzkich*. „Kwartalnik Edukacyjny” 2000, nr 2, s. 30 i nast.

ności każdej z nich. Pomoc ta jest istotna, ponieważ ludzie działające w sytuacji kryzysu wykazują tendencję do popełniania kilku typowych błędów. I tak, próba zapanowania nad emocjami i przejścia do porządku dziennego nad trudną sytuacją może sprowadzać się do odrzucania informacji o istocie kryzysu, co w praktyce prowadzi do niepodjęcia żadnych działań zmierzających do polepszenia własnej sytuacji. Poszukując nowych informacji, osoba dotknięta kryzysem działa pod wpływem stresu, może więc błędnie interpretować istotne informacje lub ich w ogóle nie dostrzegać, co prowadzi do działań nieskutecznych albo wręcz przeciwnie skutecznych. Także zasoby mogą okazać się niewystarczające, a w niektórych sytuacjach, takich jak klęski żywiołowe albo wypadki, niemożność sięgnięcia do zasobów jest wpisana w samą istotę kryzysu.

Istnieją też sytuacje, które można sklasyfikować zarówno jako dysfunkcję społeczną, jak i jako kryzys. Przykładem takiej sytuacji jest przemoc w rodzinie. Pojedynczy akt przemocy, w wyniku którego następuje interwencja ze strony organów państwa, można określić jako stan przejściowy, a więc jako kryzys²⁰. Jeżeli jednak w rodzinie dochodzi do katów przemocy przez dłuższy okres czasu, wówczas mamy do czynienia ze stanem dysfunkcji. Trudności z jednoznaczną klasyfikacją zjawiska przemocy wynikają z faktu, przemoc domowa funkcjonuje nie tylko w języku naukowym (w socjologii, pedagogice itd.) lecz także języku potocznym, często też pojawia się w debatach medialnych i politycznych.

W problem przemocy w rodzinie wpisane są dwie inne kwestie, które także warto tutaj poruszyć: uprzedmiotowienie oraz zanik więzi. Często spotkać się można z poglądem, że przemoc wiąże się z uprzedmiotowieniem drugiego człowieka (strony słabszej przez silniejszą), jednakże samo przedmiotowe traktowanie innych ludzi nie jest oczywiście równoznaczne z przemocą, nie jest przyczyną przemocy, nie jest również dysfunkcją społeczną. Uprzedmiotowienie polegające na dostrzeganiu w drugim człowieku wyłącznie jego funkcji jest nieuchronnie wpisane w istotę codziennych kontaktów między obcymi sobie ludźmi.

O ile jednak w typowych, codziennych relacjach z pewnością nie określimy przedmiotowego traktowania innych ludzi mianem dysfunkcji społecznej, to wydaje się, że w odniesieniu do rodziny należy uznać je za taką właśnie dysfunkcję, oznacza ono bowiem zanik więzi emocjonalnych konstytuujących rodzinę. Uprzedmiotawiając ofiarę, sprawca przemocy nie dostrzega w niej nie tylko równorzędnego partnera, lecz nie dostrzega przede wszystkim człowieka, a emocjonalnie można być związanym tylko z drugim czło-

²⁰ Por. W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie: interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2000.

wiekem. Ofiara często pozostaje silnie związana ze sprawcą, jednak w przypadku sprawcy mamy co najwyżej do czynienia z chęcią zawładnięcia „przedmiotem”, w których nie dostrzega on już istoty ludzkiej. Przyczyną tego stanu bywa często zamroczenie alkoholowe, nie jest to jednak jedyna przyczyna przemocy²¹. Dokonując oceny rodzin z problemem przemocy domowej, pracownicy socjalni powinni więc zdawać sobie sprawę, że sprawca znęcający się nad partnerką lub dziećmi w chwili dokonywania aktu przemocy nie jest zdolny do odczuwania emocji typowych dla relacji międzyludzkich, takich jak współczucie, empatia, wstyd, żal itd.

Każdy pracownik socjalny prędzej czy później styka się z problemem przemocy domowej, dlatego wiedza o przemocy i umiejętność udzielania pomocy jej ofiarom należą do podstawowych umiejętności w pracy socjalnej. Przemoc można zdefiniować jako „wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej lub psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji”²². Definicja ta nie jest jednak precyzyjna, ponieważ zakłada, że „społeczne zasady wzajemnych relacji” (a więc normy społeczne) są ustalone, podczas gdy zasady te są różne w różnych grupach społecznych a ponadto zmieniają się w czasie. Inni autorzy wskazują na intencję wyrządzenia krzywdy drugiej osobie, właściwe dla aktów przemocy²³. Definicje odwołujące się do intencji sprawcy wydają się jednak zbyt szerokie, ponieważ wynika z nich, że formą przemocy są również takie działania, jak np. zawiadomianie urzędów skarbowych o uchylaniu się od płacenia podatków przez sąsiadów, jeżeli tylko intencją zawiadomienia jest chęć wyrządzenia owym sąsiadom krzywdy.

Wyróżnić można trzy formy przemocy: przemoc fizyczną, psychiczną i seksualną. Przemoc wobec osób zależnych (dzieci, osoby chore, niepełnosprawne) polegać może na umyślnym niezaspokajaniu ich podstawowych potrzeb. Na ogół różne formy przemocy występują łącznie (zwłaszcza przemoc fizyczna i psychiczna). Akty przemocy można też podzielić w zależności od kryterium celu, wyróżniając przemoc instrumentalną, będącą środkiem do osiągnięcia innych celów, oraz przemoc stanowiącą cel sam w sobie.

Przyczyną przemocy domowej w większości wypadków (około 80%) jest alkohol, jednak nie jest to przyczyna jedyna. Do przemocy dochodzi też często w rodzinach, w których panuje oziębłość emocjonalna, niekiedy także w rodzinach znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Przemoc wobec dzieci często bywa wynikiem powielania przez rodziców własnych doświadczeń z dzieciństwa. Osoby, które same były bite w dzieciństwie, nie dostrzegają niczego nagannego w stosowaniu przemocy jako środka wycho-

²¹ I. Jundziłł, *Dziecko - ofiara przemocy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993.

²² I. Pospiszyl, *Razem przeciw przemocy*, Żak, Warszawa 1999, s. 16.

²³ W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie...*, s. 12.

wawczego. Niekiedy dzieci, które same były w dzieciństwie świadkami przemocy (zwłaszcza synowie) nieświadomie tworzą wyobrażenie, w którym przemoc jest nieodzownym składnikiem określonej roli (męża, ojca, mężczyzny itp.). Do psychologicznych przyczyn przemocy należy niska samoocena, niezdolność do empatii, brak samokontroli, niewłaściwy obraz ofiary przemocy, niezdolność do nawiązywania prawidłowych więzi społecznych, poczucie osamotnienia, depresja itp. Przemoc wpływa negatywnie na rozwój emocjonalny dzieci. Dziecko będące ofiarą przemocy tworzy obraz samego siebie, w którym to ono czuje się winne, to zaś prowadzi do obniżenia poczucia własnej wartości, które w jego dorosłym sprzyjać będzie powielaniu wzorców wyniesionych z domu.

Rola pracowników socjalnych w niesieniu pomocy ofiarom przemocy domowej jest trudna do przecenienia. Przemoc dotyka wszystkich członków rodziny (a w przypadku dzieci wpływa także na ich dorosłe życie²⁴) i zaburza funkcjonowanie rodziny jako całości, dlatego pomoc powinna być skierowana do rodziny jako całości. Celem działań pomocowych jest w pierwszym rzędzie zapewnienie bezpieczeństwa ofiarom przemocy, zaspokojenie ich podstawowych potrzeb bytowych, w dalszej perspektywie zaś odbudowanie zdolności samodzielnego rozwiązywania problemów. Dokonując diagnozy problemu, pracownik socjalny powinien skorzystać zarówno z informacji od ofiary przemocy i innych członków rodziny, lecz także, o ile jest to możliwe, od sąsiadów, przyjaciół rodziny, przypadkowych świadków a także policjantów dokonujących wcześniej interwencji.

Przemoc w rodzinie trwa często przez wiele lat, a pomoc dociera do ofiar dopiero wtedy, kiedy doznają one poważnych urazów i konieczna jest pomoc medyczna. Dzieje się tak dlatego, że ofiary przemocy wytwarzają szereg psychologicznych mechanizmów obronnych, pozwalających na zachowanie równowagi psychicznej w dłuższym okresie czasu. Ofiary zwracają się też z prośbą o pomoc w sytuacji kryzysu psychologicznego, kiedy wspomniane mechanizmy stają się niewystarczające i załamują się. Stąd szczególnie ważne jest tworzenie możliwości łatwego kontaktu z instytucjami pomocowym (przykładem jest Ogólnopolskie Pogotowie dla Przemocy „Niebieska Linia” oraz Fundacja „Dzieci Niczyje”²⁵).

Wspomniałem powyżej, że główną przyczyną przemocy domowej jest alkohol. Uzależnienie od alkoholu prowadzi do dysfunkcji społecznych, a jednocześnie samo stanowi rodzaj dysfunkcji, gdyż uniemożliwia normalne funkcjonowanie w społeczeństwie. Alko-

²⁴ T.L. Cermak, J. Rutzky, *Czas uzdrowić swoje życie: przewodnik do pracy nad sobą : kroki w stronę zdrowia dorosłych dzieci Alkoholików*, tłum. J. Pasternak-Winiarska, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1998.

²⁵ Doświadczenia pracowników socjalnych w pracy z ofiarami przemocy domowej zebrane zostały w pracy W. Badury-Madej *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 1999.

holizm, jak wiadomo, jest chorobą polegającą na przymusie spożywania alkoholu. Chorobę alkoholową diagnozuje się na podstawie określonych kryteriów, bowiem oprócz subiektywnego przymusu picia towarzyszy jej szereg symptomów w wymiarze fizycznym, psychicznym i społecznym²⁶. Charakterystyczna dla alkoholizmu jest np. tendencja do zaprzeczania, tzn. niedopuszczanie do świadomości utraty kontroli nad piciem nawet w sytuacji, kiedy negatywne skutki uzależnienia są już oczywiste dla otoczenia²⁷.

W wymiarze społecznym skutki picia dotyczą w pierwszym rzędzie rodzin osób uzależnionych („współuzależnienie”). Alkoholizm jednej osoby wpływa szkodliwie zarówno na relacje pomiędzy nim samymi a pozostałymi członkami rodziny, jak na wzajemne relacje pozostałych jej członków. Z tego powodu rodzina staje się niezdolna do wypełniania swoich podstawowych funkcji, takich jak zapewnianie harmonijnego rozwoju wszystkim swoim członkom, tworzenie poczucia bezpieczeństwa, zaufania, nawiązywanie prawidłowych więzi z otoczeniem społecznym itp. Zanik tych funkcji nie następuje stopniowo, lecz przechodzi przez określone fazy wraz z rozwojem choroby alkoholowej. Następuje także adaptacja rodziny do nowej sytuacji i wykształcenie się typowych reakcji czy też ról odgrywanych przez poszczególnych członków rodziny (partnera i dzieci), co w efekcie wpływa na podtrzymywanie uzależnienia u osoby pijącej i odkładanie przez nią decyzji o podjęciu leczenia²⁸.

Coraz bardziej niepokojącym zjawiskiem jest spożywanie alkoholu przez dzieci. Przyczyną, dla której dzieci sięgają po alkohol, jest z jednej strony chęć naśladowania dorosłych, a z drugiej społeczne przyzwolenie i powszechność spożywania alkoholu.

Uzasadniona wydaje się teza, że w Polsce władze nie podejmują wystarczających działań w celu ograniczania spożycia alkoholu. Obowiązuje wprawdzie ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 1982 r., nie zmienia to jednak faktu, że w Polsce alkohol jest powszechnie dostępny przez całą dobę (kupić go można nawet na stacjach benzynowych). Spośród kilku zakazów sprzedaży alkoholu powszechnie przestrzegany jest jedynie zakaz sprzedaży alkoholu osobom nieletnim, zakaz ten nie ma jednak wpływu na ilość alkoholu spożywanego przez osoby dorosłe. Można zaryzykować tezę, że w naszym kraju pomoc ze strony instytucji pomocy społecznej i pracowników socjalnych polega więc głównie na zwalczaniu skutków alkoholizmu, w niewielkim stopniu dotyczy zaś jego przyczyn.

²⁶ Por. L. Cierpiakowska, *Alkoholizm. Przyczyny – leczenie – profilaktyka*, Wydawnictwo Naukowe AUM, Poznań 2000, s. 47 i nast.

²⁷ Por. W. Sztander, *Poza kontrolą*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1993, s. 21 i nast.

²⁸ Por. A. Margasiński, *Myślenie systemowe a choroba alkoholowa*, „Terapia uzależnienia i współuzależnienia” 1998, nr 1.

Kolejną przyczyną dysfunkcji społecznych jest narkomania. Przez narkomanię należy rozumieć uzależnienie od zażywania substancji odurzających, silnie oddziałujących na psychikę, takich jak amfetamina, kokaina, heroina itd. Zjawisko zażywania narkotyków występowało w różnych społeczeństwach od dawna, obecnie jednak nasila się, co niewątpliwie jest związane z rozwojem cywilizacyjnym²⁹. Narkomania jest tym bardziej niebezpieczna, że dotyka przeważnie ludzi młodych, wchodzących dopiero w życie. Z badań socjologów wynika, że narkotyki można kupić w większości szkół średnich i gimnazjów i że sięga po nie młodzież pochodząca ze wszystkich środowisk społecznych, dlatego bez większej przesady przyjąć zatem można, że uzależnieniami zagrożona jest obecnie niemal cała młodzież³⁰.

Należy też pamiętać, że pomimo wysokiej ceny narkotyków narkomania nie dotyczy jedynie krajów rozwiniętych. W krajach biednych jest ona zjawiskiem równie powszechnym, ponadto zaś właśnie w tych krajach produkuje się duże ilości narkotyków, które są następnie przemywane do krajów rozwiniętych. Dlatego przeciwdziałanie narkomanii na poziomie systemowym wymaga zaangażowania i współdziałania wielu instytucji państwowych i przekracza możliwości nawet najsprawniej funkcjonującego systemu pracy socjalnej. Instytucje pomocy społecznej mogą podejmować co najwyżej działania doraźne, zmierzające do przekonania społeczeństwa o szkodliwości zażywania narkotyków. Działania o charakterze edukacyjnym nie są wprawdzie w stanie wyeliminować zjawiska narkomanii, mogą jednak ograniczyć wpływ niektórych czynników przyczyniających się do zwiększonego zażywania substancji odurzających, takich jak przekaz medialny poprzez czasopisma, telewizję czy internet, który kreuje swoistą modę na zażywanie narkotyków. W celu przeciwdziałania uzależnieniom podejmuje się różne działania zapobiegawcze, np. przygotowywane przez szkoły tzw. Szkolne Programy Profilaktyki.

Alkoholizm i narkomania prowadzić mogą do innych poważnych patologii, takich jak przestępczość i prostytucja. Mianem przestępczości określa się różne rodzaje działania, których cechą wspólną jest to, że stanowią one naruszenie prawa. Czyny uznawane za przestępstwa tworzą pewne kontinuum, poczynając od przestępstw najlżejszych, takich jak np. kradzieże kieszonkowe, aż po najcięższe zbrodnie. Przestępstw dokonują zarówno osoby dorosłe, jak i młodzież, a nawet dzieci, przy czym ze statystyk wynika, że zjawisko przestępczości wśród nieletnich w ostatnich latach wyraźnie się nasila. Spowodowane jest to ogólną biedą wielu rodzin i ich niezdolnością do zaspokajania podstawowych potrzeb

²⁹ Por. *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata: przejawy, zapobieganie, terapia*, pod. red. M. Prokosz, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.

³⁰ Stosunek młodzieży licealnej do narkotyków omawia H. Świda-Ziemia w pracy *Młodzi w nowym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005.

materialnych dzieci i młodzieży, często jednak także innymi czynnikami, np. brakiem czasu ze strony rodziców zajętych pracą zawodową.

Należy pamiętać, że nie każdemu naruszeniu obowiązującego w danym państwie prawa odpowiada naruszenie norm społecznych, w tym szczególnie norm moralnych. Istnieją sytuacje, w których naruszenie prawa nie tylko nie narusza żadnej normy moralnej, lecz jest wręcz moralnym obowiązkiem. Przykładem takich działań są różne formy społecznego protestu przeciwko działaniom autorytarnych władz, do których istoty należy właśnie to, iż naruszają one obowiązujące aktualnie prawo (np. zakaz zgromadzeń w okresie PRL). Nawet jednak w państwach demokratycznych zdarzają się przepisy prawa będące źródłem niesprawiedliwości, pracownik socjalny staje więc przed dylematem, czy w takich przypadkach postąpić zgodnie z prawem czy też starać się obejść prawo dla dobra podopiecznego. W takich przypadkach pracownicy socjalni powinni jednak podejmować starania w celu zmiany niekorzystnych przepisów.

Podkreślić też należy, że z punktu widzenia podopiecznego pracy socjalnej naruszenie normy prawnej może nie wiązać się z naruszeniem normy społecznej, niekiedy zaś działanie sprzeczne z prawem stanowi skutek istnienia w danej grupie określonej normy społecznej. Przykładem takiej normy jest obowiązujący w subkulturach przestępczych zakaz „donoszenia” organom ścigania o popełnionych przez członków grupy przestępstwach. Mniej drastycznym przykładem są próby wyłudzenia świadczeń materialnych od instytucji pomocy przestępczych, które w pewnych środowiskach spotykają się z pełną akceptacją.

Kolejnym rodzajem patologii społecznej jest prostytutka. Występuje ona szczególnie często w społecznościach borykających się z problemami społecznymi, choć osobyprostituujące się wywodzą się niekiedy z „normalnych” środowisk. Oprócz biedy do przyczyn prostytutki należy brak prawidłowych więzi emocjonalnych w rodzinie, brak wzorców moralnych, traktowanie pieniędzy jako wartości najwyższej, czasem także przymus³¹. prostytutce często towarzyszą inne patologiczne zjawiska, takie jak alkoholizm, narkomania, różne formy przestępczości, handel kobietami itd. Zależność bywa tutaj dwustronna, tzn. prostytutka może być przyczyną lub skutkiem innych patologii. prostytutka prowadzi ponadto do szeregu negatywnych skutków w sferze emocjonalnej (nieumiejętność podjęcia i utrzymania pracy, zmiany w osobowości, niezdolność do nawiązania bliskich relacji opartych na zaufaniu), utrudniających osobomprostituującym się powrót do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie.

³¹ Por. np. J. Kurzępa, *Młodzież pogranicza - „świnki”, czyli o prostytutce nieletnich*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.

Wspomnieć wreszcie trzeba o zjawiskach, których w literaturze nie określa się mianem patologii, a które jednak utrudniają lub wręcz uniemożliwiają nawiązywanie normalnych relacji społecznych. Chodzi tu np. o bezrobocie a także problem niepełnosprawności.

Wyróżnić można trzy podstawowe różne rodzaje bezrobocia. Najbardziej naturalne jest bezrobocie frykcyjne, związane ze specyfiką gospodarki wolnorynkowej, w której zawsze istnieje pewna ilość wakatów oraz osób zmieniających pracę lub wchodzących dopiero na rynek pracy. Bezrobocie frykcyjne wynika z opóźnienia pomiędzy tworzeniem nowych miejsc pracy a zajmowaniem ich przez osoby niezatrudnione. Ten rodzaj bezrobocia nie jest sam w sobie przyczyną dysfunkcji społecznych, a krócej lub dłużej trwający stan braku pracy dotyka w ciągu życia zawodowej większości z nas. Osoby aktywnie poszukujące zatrudnienia znajdują się wprawdzie w trudnej sytuacji i mogą wymagać pewnego wsparcia, jednak jego udzielanie nie należy do zadań pracowników socjalnych.

Z mechanizmami rządzącymi gospodarką wolnorynkową wiąże się bezrobocie koniunkturalne (cykliczne). Jego przyczyną są pojawiające się co pewien czas okresy kryzysów gospodarczych, podczas których przedsiębiorstwa ograniczają liczbę pracowników, chcąc zmniejszyć koszty działalności, skutkiem czego osób zwalnianych z pracy jest więcej niż osób zatrudnianych. Sytuacja ta zmienia się wraz z poprawą koniunktury w gospodarce.

Poważniejsze problemy społeczne powoduje bezrobocie strukturalne. Jego przyczyną jest rozdźwięk pomiędzy wymaganiami rynku pracy a strukturą grupy bezrobotnych. Przez „strukturę” należy tu rozumieć zarówno niewystarczające lub nieodpowiednie kwalifikacje, jak i miejsce zamieszkania. W Polsce bezrobocie strukturalne pojawiło się w okresie transformacji ustrojowej i wiązało się z restrukturyzacją głównych gałęzi przemysłu. Jego przyczyną mogą być również przemiany technologiczne, w wyniku których zmniejsza się zapotrzebowanie na pracowników słabo wykwalifikowanych. Bezrobocie to jest tym mniejsze, im większa jest mobilność grupy osób bezrobotnych (tak w sensie podnoszenia czy też zmieniania kwalifikacji, jak w sensie zmiany miejsca zamieszkania)³².

Bezrobocie staje się problemem dopiero wówczas, kiedy trwa przez dłuższy czas i powoduje zmiany w sposobie reagowania jednostki. Z sytuacją taką mamy do czynienia przede wszystkim w przypadku bezrobocia strukturalnego i koniunkturalnego.

Niepełnosprawność, podobnie jak bezrobocie, nie jest sama w sobie dysfunkcją społeczną, może jednak stać się przyczyną takich dysfunkcji, powoduje ona bowiem problemy natury emocjonalnej, stwarza także szereg fizycznych barier utrudniających kontakty społeczne. W Polsce do niedawna osoby społeczne żyły w odizolowanych od reszty społec-

³² Por. E. Kwiatkowski. *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, PWN, Warszawa 2002.

czeństwa, zamkniętych enklawach, proces integracji z osobami zdrowymi był utrudniony przez bariery architektoniczne, prawne i społeczne³³. Zmiana stosunku społeczeństwa do osób niepełnosprawnych, jakiej obecnie jesteśmy świadkami, dokonuje się właśnie za sprawą pracowników socjalnych oraz instytucji pomocowych³⁴. Należy tu jednak zauważyć, że proces tych zmian dotyczy w naszym kraju wciąż jeszcze przede wszystkim niepełnosprawności fizycznej, podczas obraz osób niepełnosprawnych psychicznie zmienił się w niewielkim stopniu.

Praca socjalna z osobami niepełnosprawnymi stwarza wiele odrębnych problemów, dlatego zostanie omówiona w odrębnych rozdziale, tutaj natomiast warto jedynie wspomnieć, że kontakt z osobami z zaburzeniami psychicznymi jest w pracy socjalnej bardzo często. Dzieje się tak dlatego, trudna sytuacja, w jakiej często znajdują się podopieczni pracowników socjalnych, odbija się niekorzystnie także na ich zdrowiu psychicznym. Częstym zjawiskiem jest występowanie stanów subdepresyjnych czy nawet depresji, stanów lękowych oraz zaburzeń związanych z procesami starzenia się³⁵. Ważne jest w takich przypadkach ustalenie, czy zaburzenia te są przyczyną czy też skutkiem dysfunkcji społecznych.

Pracę socjalną można określić jako świadczenie pomocy jednostkom i grupom w przezwyciężaniu dysfunkcji społecznych. Kwestia, jakie zachowania i postawy są zgodne z normami społecznymi, jakie zaś nie, w wielu przypadkach nie nastrocza wątpliwości, niekiedy jednak bywa tak, że sam pracownik podjąć musi decyzję, czy w danym przypadku normy społeczne zostały naruszone czy też nie. Dzieje się tak po pierwsze w przypadkach „granicznych”, kiedy trudno jest ustalić, czy dane zachowanie wyczerpuje znamiona patologii lub innej dysfunkcji i w związku z tym pomoc pracownika socjalnego jest potrzebna i może okazać się skuteczna, po drugie zaś o sytuacje, do których nie odnoszą się żadne jasno określone normy. W krajach postkomunistycznych przyczyną braku jednoznacznych norm społecznych regulujących pewne dziedziny życia (np. życia ekonomicznego) była transformacja ustrojowa.

Należy jednak podkreślić, iż walka z różnego rodzaju dysfunkcjami społecznymi (w tym także przeciwdziałanie powstawaniu dysfunkcji, a więc profilaktyka społeczna³⁶) nie wyczerpują zakresu pracy socjalnej. Innymi słowy, celem pracy socjalnej nie może być

³³ Por. Z. Kawczyńska-Butrym, *Niepełnosprawność – specyfika pomocy społecznej*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1998, s. 38.

³⁴ O. Speck, *Niepełnosprawni w społeczeństwie. Podstawy ortopedagogiki*, Gdańsk 2005.

³⁵ Por. A. Pietrzyk, *Praca socjalna z osobami z zaburzeniami psychicznymi*, w: *Praca socjalna wobec współczesnych problemów...*, s. 151 i nast.

³⁶ Por. M. Springer, *Profilaktyka społeczna: rodzina, szkoła, środowisko lokalne*, Akademia Świętokrzyska, Kielce 2004.

wyłącznie usuwanie zjawisk negatywnych. Praca socjalna powinna przyczynić się do rozwoju społeczeństwa, do podnoszenia ogólnego poziomu życia jednostek i grup społecznych, a więc spełniać również funkcję pozytywną. Jedną z takich funkcji jest właśnie zmienianie funkcjonujących w społeczeństwie norm społecznych, z powodu których pewne grupy zostają bezzasadnie napiętnowane i odseparowane od reszty społeczeństwa.

Summary

Social dysfunction and related concepts in social work

The concept of social dysfunction refers to a broad spectrum of issues, so in order to explain what is the dysfunction, you should also specify the importance of several other concepts. These include such concepts as "social norm", "need" the "problem", "conflict", "crisis" and "pathology". Let's start with a discussion of the latter notion, since it can be a source of confusion. In the literature, the term "social dysfunction" ("dysfunctionality") and the term "pathology" are in a similar sense, means conduct contrary to current social norms. The term "pathology" appeared for the first time in American literature, where it was defined as "behavior or attitudes inconsistent with generally accepted principles of conduct in a given society and behavior affecting the requirements and prohibitions contained in the provisions of criminal and civil laws." According to this definition, the action is pathological if it violates a social norm or a rule of law. Of the "classic" of the Polish definition should include the definition of A. Podgóreckiego, who pointed out the inconsistency of behavior known as "pathology" of the established in the society "world-outlook of values." In turn, A. Lipka pathological behaviors in addition to non-compliance with social norms (which will be discussed later) for the distinctive feature of the pathological behavior deemed rejection "values objectively in accordance with the interests of the individual and the general public." This raises the question here, of course, the instances have the authority to decide what in a particular case is, and what is not consistent with the "objective" interests of the individual and the community. In Poland, the notion of pathology is currently used not only in the work in the field of pedagogy and social work theory, but also medicine, criminology, law, sociology, psychology and many other fields. It is also often used in public debate, but in everyday language is characterized by strong negative connotations. In theory and practice of social work outside the ambiguity and negative emotional coloring, the biggest shortcoming of this concept seems to be his very narrow range of meaning. Speaking of pathology, we mean the social status of a "disease" and thus a condition which must be the "treatment" so as not to endanger the rest of society. Meanwhile, in social work, these "pathological" cases constitute

only one of many types of problems, not always the most important type in terms of "health" of society as a whole. The tasks of social workers are, after all activities such as making the decision to grant material benefits, care for people with disabilities and helping people in crisis, unemployed, and so the problems are not in ordinary language, nor in the literature is not defined as pathology society.

Key words: social work, social dysfunction.

Andrea Čusová

Prešovská univerzita v Prešove, Slovakia

Sloboda a nesloboda médií

Pre človeka je komunikácia taká prirodzená, ako samotné dýchanie. Aj keď jej formy a prejavy sa menia podľa doby, v ktorej žijeme. Komunikácia sa rozvíja a človek ju využíva rôznymi spôsobmi. Pojem „medziludská komunikácia“ môžeme vnímať v dvoch významoch: jednak ako oblasť odborných štúdií, výskumu – čiže ako vedeckú disciplínu, presnejšie povedané súbeh vedeckých disciplín – a za druhé ako konkrétne, každodenné ľudské konanie. Medzi týmito dvoma významami môžu byť prepojenia, alebo nemusia.¹ Čím ďalej tým viac je komunikácia v súčasnosti využívaná najmä tzv. maso-omunikačnými prostriedkami – čiže jednoduchšie povedané médiami. Až do takej miery, že nahrádza tú bezprostrednú, tradičnú komunikáciu medzi človekom a človekom. činu môžeme hľadať aj v pokušení moci. Presnejšie, ako o tom hovorí Anthony Robbins: „Komunikácia predstavuje moc. Kto sa naučí ju efektívne využívať, môže zmeniť svoj pohľad na svet i pohľad, ktorým svet pozerá naňho.“²

Táto túžba človeka po vlastnení, nadržanosti a možnosti riadiť životy iných tak, ako chce jednotlivec, je vlastná súčasnej dobe. Média sú práve tými prostriedkami, ktoré utvrdzujú človeka v jeho prehnanej individualite jednostrannou komunikáciou, podsúvaním „zjavných“ faktov a zahlcovaním množstvom informácií. Človek tak nadobúda pocit, že to, čo je mu ponúkané, je skutočné, pravdivé a on už viac nemusí zvažovať, stačí, pokiaľ prijíma dané informácie ako fakty. Média tak využívajú moc manipulácie. No nebolo by správne, keby sme skončili iba pri tomto konštatovaní. Média sú totižto iba prostriedkami. Na Slovensku máme príslovie o ohni: oheň je dobrý sluha, ale zlý pán. Rovnako môžeme túto múdrosť predkov aplikovať aj na média. Pokiaľ nám slúžia, sú výbornými prostriedkami. No ak nám začnú vládnuť, sú demonštráciou manipulatívnej moci, ktorá je veľmi ľahko zneužitelná.

¹ PLAŇAVA, I.: *Průvodcemedzilidskoukomunikací*. GradaPublishing, Praha 2005.

² DeVITO, J. A.: *Základy mezilidskékomunikace*. GradaPublishing, Praha 2001.

Súčasní sociológovia zdôrazňujú, že proces zmien uskutočňujúcich sa v rôznych oblastiach sociálneho života je charakteristický postupným oslabovaním, úpadkom, uvoľňovaním tradičných sociálnych vzťahov (bezprostredný medziľudský a osobný kontakt je nahradený formálnymi a presne stanovenými, vymedzenými vzťahmi v koordinovanej spoločnosti, ktorá je založená na neosobných vzťahoch) v prospech posilňovania priestoru individuálnej, osobnej slobody a voľby jednotlivca. Sociálny život je podriadený logike a idey rôznych opcí a volieb. Hodnoty, normy, vzory správania, životné orientácie v tradičných spoločnostiach považované za samozrejme a nepopierateľné, sú považované za neustále meniace sa alebo zastarané a nemoderné. Systém hodnôt sa presúva od autoritatívnosti (napr. pocit povinnosti, zodpovednosť, obetavosť, solidarita) k individuálnym kritériám (osobná realizácia, úspech, sloboda, sebarealizácia).³

Francúzsky filozof Jean-François Lyotard videl problém v tom, že človek začal prijímať kontrolu nad realitou pod záštitou vedy a technológie a tak sa spoločnosť zaujíma skôr o prostriedky a nástroje ako o dôsledky konania.⁴ Sociológ Jean Baudrillard ide ešte ďalej. Popisuje svet, v ktorom elektronické médiá prenikajú každým aspektom denného života – od televízie a filmu až k internetu a mobilným telefónom. Je to svet, v ktorom je „skutočnosť“ závislá na médiách. Skutočnosť je vlastne natolko naplnená simuláciou médií, že sa neustále rozpadávajú rozdiely medzi skutočným a imaginárnym, ktoré sú považované za samozrejmosť.⁵ Podľa Baudrillarda sa svet okolo nás stáva jednou veľkou ilúziou. Človek v záplave značiek postupne stráca svoju vlastnú subjektívnu identitu. Ide vlastne o dobu manipulácie, ktorá nahrádza objektívnu realitu.⁶ V dôsledku toho sú stále problematickejšie rozdiely medzi „pravdivým“ a „falošným“, „skutočným“ a „imaginárnym“. Baudrillard tvrdí, že „médiom a skutočnosť sa nachádzajú v hmlistom a neurčitom stave, v ktorom je pravda nedešifrovateľná“.⁷

Obdobne by sa dalo ešte pokračovať, avšak teraz zmeníme uhol pohľadu. Médiá by s takouto prezentáciou nesúhlasili. Rozhodne by sa bránili, že sú len tými, ktorí informujú, nie dezinformujú. Médiá majú svoju úlohu a funkciu. Či sú v službe človeka, ktorý je ich konzumentom, alebo človeka, ktorý je ich majiteľom - to je základná otázka, ktorú by si mal dať každý z nás. Od čias Orsona Welsa však už nie je možné povedať, že si médium/masovokomunikačný prostriedok neuvedomuje svoju možnosť manipulovať. (Poznámka: "Vážené dámy, vážení páni. Musíme vás informovať o veľmi smutnej udalosti.

³ KARDIS, K.: *Základy sociológie*. GTF PU Prešov, Prešov 2009.

⁴ Porov.: HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociálné teorie*. Portál, Praha 2006.

⁵ HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociálné teorie*. Portál, Praha 2006.

⁶ Porov.: <http://plato.stanford.edu/entries/ baudrillard/>, 10. mája 2010

⁷ HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociálné teorie*. Portál, Praha 2006.

Nech to znie akokoľvek zvláštne, z vedeckých pozorovaní i z vlastných skúseností môžeme skonštatovať, že divné tvory, ktoré dnes večer pristanú na Jersey poliach, sú členovia predvoja útočiacej armády." Tieto slová zneli v roku 1938 z amerického éteru a vyplašili milióny obyvateľov Spojených štátov. Známy americký režisér Orson Welles ponúkol v rozhlasovej stanici CBS dramatické spracovanie románu *Vojna svetov* H.G. Wellsa. Hoci počas vysielania štyrikrát oznámili, že hra o invázii Marťanov je čistá fikcia, vyvolala paniku. Meno Orsona Wellesa sa zo dňa na deň stalo pojmom.⁸⁾ Ostatne za príkladom nie je nevhnutné ísť do USA a až do takej histórie. Stačí rok 2005 v Čechách a na Slovensku a mediálna kampaň obchodného domu Carrefour. (Poznámka: Na deň 3.1.2005 bol avizovaný „výpredaj storočia“ spoločnosti Carrefour. Akcia bola cez hodnoverné masovokomunikačné prostriedky vopred pripravovaná oboznamovaním verejnosti s obrovskými výhodami a zľavami pri nákupoch. Spoločnosť sľubovala zľavy až do výšky 95 %, i keď v skutočnosti väčšinu tovaru predávala so zľavou 50 - 70 %. Sledovanie správania sa kupujúcich bolo pripravované, keďže vopred bol pripravený špeciálny mostík určený na profesionálne i amatérske fotografovanie a snímanie kamerami televízií. Následkom obrovskej reklamnej kampane vo viacerých mestách Slovenskej i Českej republiky nastal dopravný kolaps, ktorý trval niekoľko hodín. Za lacným nákupom prichádzali tisíce zákazníkov, dokonca aj z okolitých dedín a miest. Niektorí ľudia prišli čakať na otvorenie predajne už o 4. hodine ráno. Pred otvorením predajní boli pred predajňami zhromaždené obrovské davy ľudí a netrpezlivo prešlapávali pred zapnutými pohyblivými schodami. V okamihu otvorenia sa dav pohlol a nekontrolovateľne, bez ohľadu na možné škody, strhával starších a slabších jedincov. Ľudia sa pustili do behu a snažili sa získať výhodu pred ostatnými a kúpiť výrobok s čo najvyššou zľavou. Väčšie druhy tovarov pred inými blokovali svojím telom (na tovar si napr. sadali).⁹⁾

Cirkev si túto situáciu uvedomuje a nezostáva v pozadí. Senzitivne načúva „znameniu čias“, a to už od počiatku šírenia informácií a zaujíma sa o spoločenské komunikačné prostriedky. Pretože hlavnou úlohou cirkvi je ohlasovanie evanjelia. Preto využívala a využíva rôzne druhy médií na splnenie svojho poslania.¹⁰⁾

Vidiac mechanizmy, na základe ktorých vytvárajú podmienky na získavanie väčšieho zisku, väčšej predajnosti či už vlastného média, alebo ďalších tovarov a služieb, cirkev nemôže a nezostáva ticho. Upozorňuje na tieto negatívne javy prostredníctvom viacerých dokumentov. No nielen to. Vytvára vlastné médiá, ktoré fungujú na základe diametrálne odlišných hodnôt, ako sú nám vo všeobecnosti ponúkané.

⁸⁾ <http://encyklopedia.sme.sk/c/2036274/welles-orson.html>, 11. mája 2010

⁹⁾ <http://sk.wikipedia.org/wiki/Dav>, 11. mája 2010

¹⁰⁾ Porov.: OLEKŠÁK, P.: *Cirkev a médiá*. Katolícka univerzita, Ružomberok 2008.

Dnes sa upriamuje v tejto súvislosti pozornosť hlavne na dokument II. Vatikánskeho koncilu InterMirifica. Avšak nábádania na pozornosť v súvislosti s médiami cirkevní predstavitelia poskytovali veriacim už skôr. (Poznámka: Encyklika Gregora XVI: **Mirra-rivos** o liberalizme a náboženskom indiferentizme (1832), kde pápež odsúdil rozširovanie Cirkvi nepriateľskej tlače, slobodu tlače bez obmedzenia, liberalizmus a oddelenie Cirkvi od štátu. Encyklika Pia IX.: **Nostisetnobiscum** o Cirkvi v pontifikátnom štáte – Taliansko (1849), kde chváli a podporuje vydávanie dobrej tlače a kritizuje tlač škodlivú a zlú. Encyklika Leva XIII.: **Etsi nos** o situácii v Taliansku (1882), vyzýva na rozvoj a šírenie katolíckej tlače, ktorá by odporovala zlej tlači napomáhala kresťanské hodnoty. Encyklika Pia XI.: **Diviniillius** Magistri o kresťanskom vzdelávaní (1929) a encyklika Pia XI.: **Vigilanti-cura** o filme (1932). Obidve encykliky Pia XI. Varujú pred nebezpečenstvom zneužitia práve sa rozvíjajúcej kinematografie, pred jej demoralizujúcim vplyvom a hovoria o potrebe náboženských filmov, šriacich dobrú zvesť. Exhortácia Pia XII.: **Ideálny film** (1955). V tomto príhovore k zástupcom sveta filmu, ktorý pápež predniesol pri dvoch audienciách, Pius XII. Povedal, že film je možné posudzovať z troch perspektív: z hľadiska vzťahu k divákovi, z hľadiska obsahu a z hľadiska vzťahu k spoločnosti. Encyklika Pia XII.: **Mirandaprosus** o filme, rádiu, televízii (1957). Pápež odkazuje na morálne hodnoty, ktoré treba dodržiavať, lebo inak médiá môžu zapríčiniť ľudskú úbohosť a nedostatok duchovného rastu. Analyzuje jednotlivé druhy a spôsoby šírenia elektronických médií a poskytuje aj konkrétne pokyny a poučenia.¹¹)

Médiá nám ponúkajú ilúzie. Už dávno neplatí, že si to plne uvedomujeme. V poslednej dobe je skôr známe to, že všetko, čo je nám ponúkané prostredníctvom médií, berieme ako fakt. Či už vedome, alebo sa nám „odkaz obrazov“ zakorení v podvedomí. Ide o veľmi jednoduchý „fah“ – o hru na city. Naše emócie nás totiž ovplyvňujú najviac zo všetkého a naša myseľ im priamo podlieha. „Emócie možno ovplyvňovať obrazom, zvukom aj jazykom spravodajstva. Keďže ľudia obyčajne nedostatočne kontrolujú svoje emócie, je veľmi jednoduché vyvolaním pozitívnych, ale predovšetkým negatívnych emócií dosiahnuť vytýčené hodnotenie danej udalosti alebo osobnosti. Vieme, že ľudia si trvalejšie a ľahšie zapamätajú svoje emócie. Obyčajne si pamätajú zo života, predovšetkým z detstva udalosti, melódie, zvuky alebo obrazy spojené s nejakými silnými emóciami – strach, psychický otras, pocit nesmierneho šťastia či niečoho veľmi príjemného a pod. Aj televízni diváci si pamätajú emócie, ktoré vyvolala istá situácia alebo osoba v programe, ale už menej sa im do pamäti vryje, aký bol vlastne zmysel programu, čo povedal konkrétny účastník relácie alebo novinár či moderátor, ktorý komentoval obraz. To v praxi znamená, že nezávisle od

¹¹ OLEKŠÁK, P.: *Cirkev a médiá*. Katolícka univerzita, Ružomberok 2008.

toho, či politik hovoril múdro, alebo nie, či hovoril pravdu, alebo klamal, pamätáme si ho vďaka emóciám (teda hodnotíme ho podľa toho, či vzbudil naše sympatie, alebo antipatie. Vzhľadom na techniku presvedčania či ovplyvňovania je to veľmi dôležité, lebo tento fakt sa často využíva).¹²

Vieme teda, že médiá veľmi dobre poznajú prostriedky, ako ovplyvňovať verejnosť, aby sa „predali“. A my sme ovplyvnení – či už si to uvedomujeme, alebo nie. Dnes sa často hovorí, že všetko je o peniazoch. Toto isté platí aj o médiách, ktoré keď chcú prežiť, musia predať náklad, musia byť sledované, počúvané. Médiá tak už nie sú len informačnými kanálmi, ktoré poskytujú objektívne informácie. Keďže je jasné, že prežijú iba tie, ktoré na seba dokážu zarobiť, stávajú sa pod ekonomickým tlakom poplatné tým, ktorí ich financujú. Spravodajstvo už nie je objektívne, lebo za každou správou stoja ľudia, ktorí majú svoje názory, svoje firmy a svoje záujmy. A stoja tam aj politické subjekty, ktoré majú moc. Presne o tomto je aj skladba a výber filmov, seriálov, dokumentov a akékoľvek poskytovanie informácií prostredníctvom médií. Tak sa tu stretávajú dva prisilné aspekty – peniaze a moc. Tým dokáže odolať len málokto.¹³ Za všetkým jednoducho stojí reklama, ktorá živí každé médium. Na jej nebezpečenstvá pritom upozorňuje už konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu *Communio et progressio*: Obrovské peňažné sumy, ktoré sa vynakladajú na reklamu, ohrozujú samy spoločenské komunikačné prostriedky, pretože je tu nebezpečenstvo, že sa budú pokladať len za nástroj reklamy určitých vecí a budú slúžiť len na podnecovanie ľudskej pachtivosti. Sloboda spoločenských komunikačných prostriedkov je ohrozená aj ekonomickým tlakom, ktorému sú vystavené. Tieto prostriedky sa v skutočnosti vo veľkej miere finančne udržiavajú zo služieb pre reklamu, takže v konečnom dôsledku obstoja tie masmédiá, ktoré zarobia viac peňazí z reklamy. Takto sa otvára cesta veľkým monopolom, čo ohrozuje právo na informáciu, ako aj verejnú výmenu názorov a myšlienok.¹⁴

Z toho, čo sme už uviedli, vyplývajú dva veľmi silné aspekty, ktoré vplyvajú na médiá – útok na city a útok na peňaženku. Čiže - predá sa iba to, čo je emočne silné. A ak chceme prežiť, musíme predať. Ak chceme predať, je nevyhnutná dobrá reklama. Aj dobré veci „predávame“ pomocou reklamy, propagujeme kresťanské myšlienky, ochranu života v prenatalnom štádiu, ale i bojujeme proti eutanázii. Prostredníctvom médií môžeme ľu-

¹² ILOWIECKI, M.; ZASEPA, T.: *Moc a nemoc médií*. Bratislava : TypiUniversitatisTyrnaviensis, 2003, s. 100

¹³ ČUSOVÁ, A.: *Médiá a ich vplyv na závislosti*. In: Zborník Alkohol, drogy, závislosti – čo s nimi?, Prešov, GTF PU, s. 64

¹⁴ *Communio et progressio*, čl. 62

dom ukazovať dobro v jeho najčistejšej podobe, poukazovať na správne životné hodnoty, význam kresťanstva, využívame médiá na edukáciu...¹⁵

Človek sa naplno realizuje vtedy, keď je osobne a bezprostredne zapojený do kultúrnej tvorivosti. Ak sa stane pasívnym prijímateľom, prestane mať vplyv na kultúrnu tvorivosť. Novodobé médiá ho môžu v tejto pasivite utvrdzovať a tak blokovať jeho osobný rast. Obsah, predpokladaný médiami sa môže stávať prílivom zlých podnetov a charakterizovať sa hlukom, ktorý otupuje človeka. Tak ho dráždi a znepokojuje. Rýchle zmeny atraktívnych obrazov mu nedávajú priestor, aby sa zamýšľal nad obsahom informácií, ani nad skutočnými problémami jeho života.¹⁶

Tak sa stávame obyčajnými konzumentmi toho, čo nám je predkladané ako pravdivé, konečné, overené, zaručené, aktuálne...

Dnešná doba si od človeka vyžaduje v prvom rade obozretnosť. Rozlišovanie medzi ilúziou a realitou. Napriek tomu, že vieme, alebo sme si vedomí toho, čo je správne, absentuje to v našom živote. Vieme, čo je dobré, avšak vo vlastnom živote často ovplyvnení médiami vyhľadávame iba to dobré, čo sa týka nás. Nezáleží nám na všeobecnom, ale iba na individuálnom, subjektívnom dobre. Hodnoty majú význam, pokiaľ sa týkajú individuality človeka. Rovnako nastupuje relativizácia a tak sa nachádzame vo svete ilúzií a relatívnych hodnôt, kedy človek necíti pevnú pôdu pod nohami.

V modernej spoločnosti dochádza k relativizácii základných pravidiel, noriem a hodnôt spoločnosti. Zdá sa, že neexistujú objektívne hodnoty a absolútna pravda. Preto sa všetko stáva relatívnym. Získavajú význam individuálne hodnoty, spojené so zabezpečením potrieb a ambícií jednotlivca a strácajú na význame hodnoty, ktoré tvoria základ celej spoločnosti, okolo ktorých sa vytvára konsenzus, ktorého cieľom je realizácia oločného dobra všetkých jednotlivcov, skupín a vrstiev. Mentalita konzumnej spoločnosti preniká všetky oblasti života jednotlivca a skupín. Avšak dnes, v kontexte posmodernej spoločnosti v literatúre sa zdôrazňuje, že každá spoločnosť, napriek prehlbujúcej sa pluralite názorov, presvedčení a skupín potrebuje spoločný základ sociálneho života, čiže spoločné presvedčenia týkajúce sa základných hodnôt. Musí existovať niečo, čo vzájomne spája, integruje. V opačnom prípade sa spoločenský život stáva utópiou a nemožnosťou. Do čias novoveku tento problém nezohrával dôležitú úlohu z dôvodu, že sa žilo samozjým spôsobom na fundamente kresťanskej viery a spoločných presvedčení týkajúcich sa hodnôt. Keď však hodnoty vyplývajúce z kresťanskej viery začali ustupovať do pozadia

¹⁵ ČUSOVÁ, A.: *Ochrana života a úloha médií*. In: *Ochrana života IX. „Slúžiť životu: médiá o živote a pre život“*. Trnavská univerzita, Trnava 2008.

¹⁶ Porov.: KUBÍK, F.: *Teológia voľného času*. Prešov 2004.

(osvietenstvo, modernizmus, vývoj technológie, materializmus), ukázalo sa, že fundament, na ktorom všetci spoločne stavali a o ktorý sa opierali, stáva sa príliš váhavý.¹⁷

Bez tradície a pevných základov v dnešnej dobe človek neobstojí. Nedokáže sa brániť všetkému, čo sa na neho doslova valí z každej strany. Médiá človeku nepomáhajú udržať jeden názor. Tovar, ktorý je potrebné predať, sa mení. Mení sa nárok človeka na služby. Preto sa „von“ dostávajú rozporuplné informácie. Stačí, ak sa pozrieme na kávu, ktorá je raz zaznávaná ako škodlivá, či inokedy zasa preferovaná ako výborný antioxidant... Ťažko je potom hľadať konsenzus v informáciách, ktoré si nepotrebujeme dodatočne overiť, len veríme moderátorovi v rádiu, či televízii. Pseudocelebrity z obrazoviek nám určujú, čo si máme obliecť, čo máme piť, jesť, ako sa máme správať, čo si máme myslieť... Ťažko je potom hľadať konsenzus v informáciách, ktoré si nepotrebujeme dodatočne overiť, len veríme moderátorovi v rádiu, či televízii. Pseudocelebrity z obrazoviek nám určujú, čo si máme obliecť, čo máme piť, jesť, ako sa máme správať, čo si máme myslieť... Kým priateľom, ktorí sedia v našej obývačke a dajú nám rovnakú dobre mienenú radu nielenže neveríme, ale dokážeme sa s nimi rozísť a prerušiť kontakty, celebre v televízii to „zjeme aj s navijákom“. Hodnoty, ktoré nám vštepovali naši rodičia a starí rodičia už nie sú „in“, lebo televízna reklama tvrdí, že starí ľudia nás obmedzujú (Poznámka: ide o televíznu reklamu spoločnosti T-com. V reklamnom spote je v meste na návšteve počas vianočných sviatkov u mladej rodiny starý otec. Neustálym pripomínaním zvykov predkov, ktoré sú v domácnosti modernej rodiny neuskutočiteľné, im komplikuje život. Reklamný slogan znel doslova: My vás nebudeme obmedzovať.)

Vieme teda, aká je spoločenská situácia, ako ju vnímajú médiá a ako nám podsúvajú informácie. Čo sa týka objektivity, nemôžeme tvrdiť, že katolícke médiá sú objektivnejšie, alebo nezávislejšie. Vždy je dôležité položiť si otázku: nezávislé od čoho? Tak, ako nám komerčné médiá ponúkajú konzumizmus a svet, v ktorom na morálnych hodnotách nezáleží a na prvom mieste je človek „ja“, tak kresťanské médiá ponúkajú hodnoty overené časom, dejinami, ponúkané človeku samotným Bohom ako východisko. Bolo by nainvénne myslieť si, že iné (nekresťanské) náboženstvá nevyužívajú mediálny priestor. Práve preto sa človek dostáva do informačnej zmesi, chaosu naplneného všetkým zo všadiaľ. Práve preto je tak veľmi dôležité, aby človek dostal všetky informácie, ale hlavne, aby sa s nimi naučil správne narábať. Kým mediálna výchova by mala byť súčasťou edukácie už od útleho veku, je dôležité správne využívanie médií aj na strane dobra. Ponúknuť človeku alternatívu, ponúknuť mu rozmer dobra v kontexte nie relatívnych, ale pevných hodnôt.

Dnes už nemôžeme povedať, že o Kristovi sme nikdy nepočuli. Nemôžeme ani povedať, že sme nepočuli o Bohu. V mediálnej dobe, v ktorej sa nachádzame, k nám informácie plynú a my nemáme problém sa k nim dostať. Preto už nestačí len zbaliť kufre a vydať sa na misie. Na misie sa vydáva aj samotné Slovo. A využíva na to práve dostupné médiá –

¹⁷ KARDIS, K.: *Základy sociológie*. GTF PU Prešov, Prešov 2009.

printové, či audiovizuálne. Máme možnosť písať prostredníctvom tlačených médií, ale aj elektronických (blogy, chaty, facebook...). Máme možnosť sa vyjadrovať prostredníctvom rozhlasu. Rozhlasové stanice sa pretekajú v tom, ako zaujať svojich poslucháčov čo najbizarnejšími anketami. (Např. Rádio Expres sa nedávno pýtalo poslucháčov, ako sa im podarilo podviesť ich partnerov...) Televízna obrazovka nám ponúka množstvo diskusných relácií, filmov, dokumentov, zábavných programov... Je veľa možností, ako sa vyjadriť.

V každej dobe zohrala úlohu i medializácia myšlienok, ktorá hoc nebola vždy na rovnakej úrovni, predsa bola a napomohla niektoré myšlienky povýšiť a rozšíriť, a iné azda nechať zapadnúť prachom. Bolo iné, keď mysliteľ žil a tvoril na dvore panovníka a používal jeho priazeň, ako keď túto šancu a pozíciu nemal. Inokedy sa myšlienky mohli dostať do povedomia širokej verejnosti pre utrpenie alebo dokonca pre autorovu mučenícku smrť. Je to jav, ktorý sa opakuje v každej dobe. V modernej dobe predpokladáme väčšiu objektivitu, avšak niekdajšieho panovníka zastupujú sponzori, inštitúcie a rôzne politické a lobbystické skupiny, ktoré majú nezriedka rozhodujúce slovo např. Aj pri udeľovaní cien svetového významu. Je však dobré, ak sa tieto „stimuly“ sústredia a zjednotia v podpore objektívneho bádania. Sila myšlienky potrebuje vzpruhu zo strany, ktorá ju náležite spropaguje. Dobře spropagovaná myšlienka nemusí byť najlepšia, ba ani zvlášť dobrá, ale keďže lepšej myšlienke nebol umožnený priestor dostatočnej prezentácie, nemá šancu na víťazstvo, hoci ani toto tvrdenie nemá absolútnu platnosť. Sila opravdivej myšlienky sa presadí a vyjde na povrch aj napriek jej ubíjaniu.¹⁸

Ján Pavol II. Vo svojej encyklike *Redemptorismisio* uvádza jednoznačne: Cirkev je skutočne a konkrétne určená na službu kráľovstva. Predovšetkým hlásaním, ktoré vyzýva na obrátenie. To je prvá a základná služba pre príchod kráľovstva v jednotlivcoch i v ľudskej spoločnosti. Eschatologická spása sa začína už teraz v novom živote v Kristovi. "Tým, ktorý ho prijali, dal moc stať sa Božími deťmi: tým, čo uverili v jeho meno" (Jn 1,12). Cirkev slúži kráľovstvu i tým, že oboznamuje svet s "evanjelióvymi hodnotami", ktoré sú autentickým výrazom kráľovstva a ktoré pomáhajú ľuďom prijať Boha s jeho plánom.).¹⁹

Misijná úloha cirkvi prostredníctvom médií je tak nielen ohlasovanie samotného Krista. Ale apelovanie na základné hodnoty, za zasadzovanie sa aplikácie týchto hodnôt do každodenného života. To nie je možné urobiť prostredníctvom pracovníkov médií, ktorí sami tieto hodnoty nevyznávajú. V prvom rade musia byť samotní mediálni pracovníci svedkami svojej viery. Iba tak môžu naplňovať misijný rozmer vlastnej cirkvi. Úloha médií

¹⁸ STOLÁRIK, S.: *Niekoľko poznámok k personalizmu ako aj pokus o načrtnutie personalizmu nádeje*. In: *Personalizmus a súčasnosť I., Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov 2010.

¹⁹ Ján Pavol II.: *Redemptorismisio*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117280294>, 11. máj 2010

spočíva v rešpektovaní pravdy a etických princípov. Navyiac nám - mediálnym pracom – úlohu jasne definuje už spomínaný Ján Pavol II.: „... kresťania pracujúci v médiách majú „prorockú úlohu a poslanie: vyslovovať sa proti falošným bôžikom a idolom dneška – materializmu, pôžitkárstvu, konzumizmu, úzkoprseému nacionalizmu... (Etika v spoločenskej komunikácii, č. 31). Predovšetkým majú povinnosť a výsadu hlásať pravdu, hernú pravdu o živote a o celi človeka, zjavenú vo vtelenom Slove. Kiež katolíci úci sa vo svete spoločenských komunikačných prostriedkov hlásajú zo striech pravdu o Ježišovi ešte radostnejšie a odvážnejšie, aby všetci muži a ženy spoznali lásku, ktorá je srdcom tej komunikácie, ktorú nám Boh odovzdáva v Ježišovi Kristovi, ktorý je ten istý včera, dnes i naveky (porov. Heb 13, 8).“²⁰ Obdobne hovorí aj 4 článok *Intermirifica*: „Správne používanie týchto prostriedkov si bezpodmienečne vyžaduje, aby všetci, čo ich upotrebujujú, poznali mravné normy a svedomito ich uplatňovali.“

Pokiaľ teda poznáme súčasnú situáciu v spoločnosti, vnímanie a názory človeka, máme k dispozícii médiá a sme aktívni v našej viere, je našou povinnosťou sa vyjadrovať a vzdávať hodnoty vlastnej viery. Základné kresťanské hodnoty. Je dôležité neprispievať k šíreniu zla prostredníctvom médií tým, že ich budeme využívať ako zvukovú kulisu, kým nezačne „náš“ program. Tým len zvyšujeme peplemetre, štatistiky sledovanosti. Je viac ako inokedy dôležité nečítať, nepočúvať, nesledovať tie médiá, ktoré nešíria kultúru života, obmedzujú skutočnú slobodu človeka a obraz, ktorý ponúkajú, je len deformáciou. Súčasný človek je hľadajúcim. Lahko sklúzne do pohodlného utilitarizmu. V ňom nepotrebuje solidárnosť, ani subsidiaritu. Cirkev podporuje médiá, ktoré ponúkajú istotu v Biblii, v Slove, v Bohu. Nie je to len prostredníctvom dokumentov pápežov, či pápežských rád. Nie je to len vyslovením slov podpory cirkevných predstaviteľov. Ale aj konkrétnou prácou zasvätených i laikov. Za všetkých spomeniem len prácu a odkaz blahoslaveného Jakuba Alberione, zakladateľa Paulínskej rodiny. Podľa vzoru apoštola Pavla a jeho misijného odkazu založil tzv. mediálnu reholu: „Vy ste svätým Pavlom dnešnej doby. Vašimi hranicami sú hranice sveta.“ Bl. Alberione tak posúva hranice misionárskej práce. Paulíni a Paulínky po celom svete tak pracujú v médiách na ohlasovaní Evanjelia. Využívajú tlačiarne, rozhlasové i televízne štúdiá, redakcie printových médií, internet. Jednoducho využívajú všetky dostupné mediálne prostriedky na ohlasovanie a šírenie dobra.²¹

Ján Pavol II. v *Redemptoris missio* píše: Ešte nikdy nemala Cirkev takú možnosť ako dnes sprístupniť evanjelium svedectvom i slovom všetkým ľuďom a všetkým národom. Vidím svitanie nového misijného veku, ktorý sa stane jasným dňom, bohatým na ovocie,

²⁰ Ján Pavol II.: *Posolstvo Svätého Otca k XXXV. Svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov* In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117291319>, 24. september 2008

²¹ Porov.: www.paulinky.cz; www.paoline.org

ak všetci kresťania a mladé cirkvi budú odpovedať s veľkodušnosťou a svätosťou na volania a výzvy našej doby.²² V tomto kontexte môžeme pokračovať. Ešte nikdy nemal človek takú úžasnú možnosť ohlasovať Evanjelium, ako v dnešnej mediálnej dobe. Stojí tak nielen pred výzvou, ale aj pred veľkou zodpovednosťou. Ako hovorí Mons. Giuseppe Scotti: „Táto zodpovednosť, ako by som rád opäť pripomenul, sa stáva viditeľnou, ak sa pre nás všetkých Ježišov vzor stane naším základným chodníkom a cestou hodnou nasledovania. On, Pána Majster, hovoril k národom, a mohli by sme povedať, že sa skutočne stránil médií (svojho času). Pravda hlásaná zástupom sa rozvinula do osobného dialógu s apoštolmi, ktorí ho žiadali vysvetľovať podobenstvá, so samaritánkou, ktorá bola ohromená jeho láskavosťou, so Zachejom, ktorý bol pozvaný zliezť z figovníka, s Matúšom, ktorý sa nebál sedieť za stolom a vzdávať vďaka Bohu, otcom syna, ktorý oslavuje a je šťastný, že „teraz musíme hodovať a radowať sa, lebo tento tvoj brat bol mŕtvy, a ožil, bol stratený a našiel sa.“ (Porov. Lk 15,32)²³

O to by sme sa mali snažiť ako pracovníci i konzumenti médií, ako účastníci komunikácie vo všetkých jej aspektoch – aby sme nehovorili iba nedefinovateľným masám. Ale aby sme vždy hovorili ku konkrétnemu človeku. Nech nežijeme iba virtuálnu realitu, ale skutočný život naplnený vierou. Aby sa v nás naplnilo to pavlovske: „už nežijem ja, ale žije vo mne Kristus.“ (Gal 2,20) Iba životom naplneným skutočnými hodnotami sa naše „ja“ nerozplynie v nekonečnom relativizme.

O čom je súčasná ponuka televíznych médií na Slovensku?

Pokiaľ sa zameriame čisto na celoslovensky pôsobiace televízie a vynecháme lokálne (vysielajúce prevažne spravodajstvo z regiónov), budeme sa venovať verejnoprávnej televízii – STV, televízii označovanej ako líder na trhu – Markíza, spravodajskej televízii TA3, ďalšej komerčnej televízii TV JOJ, a zatiaľ jedinej alternatíve – katolíckej televízii LUX.

STV – Slovenská televízia. Ponúka vyváženú skladbu programu, ktorú zaručuje hlavne dlhodobá tradícia. Keďže ide o štátnu televíziu, ktorá získava prostriedky z koncesionárskych poplatkov, je typická napríklad nedávaním reklám počas programov – má to dokonca zákonom zakázané. V jej skladbe programu však nájdeme programy určené deťom, rodinám, publicistiku, spravodajstvo, informácie z regiónov, filmy z rôznych oblastí, dokumentárnu tvorbu. Filmová skladba málokedy ponúka horory, či filmy naplnené agresivitou. Skladba spravodajstva je rovnako vyvážená, zameraná hlavne na inf-

²² Ján Pavol II.: *Redemptorismisio*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117280294>, 11. máj 2010

²³ SCOTTI, G.: *Médiá a viera*. In: *Rodina a médiá*. Zborník zo svetovej vedeckej konferencie. Ružomberok 2009. ISBN 978-80-8084-421-9

ormácie z politickej scény, najzaujímavejšie udalosti regiónov a aktuálne témy každodenného života.

TV Markíza – už vysiela prostredníctvom dvoch programov. Hlavný program sa nevyhýba ľahkým žánrom – sitcomom, reality show, politickej publicistike, telenovelám, vlastnej seriálovej tvorbe – Ordinácia v ružovej záhrade a najnovšie sa hlavný program TV Markíza dostal na prvú priečku sledovanosti vďaka tureckej telenovele Šeherezáda. Ďalším lákadlom je tzv. akčný piatok, kedy štandardne ponúka 3 akčné filmy za sebou. Druhý program s názvom „Doma“ je naplnený romantickými telenovelami a filmami, filmami zo života s romantickým podtextom a podobne. V spravodajstve získate prehľad nehôd, politických káuz, nešťastí a to nielen zo Slovenska, ale v podstate z celého sveta.

TV JOJ – programovú skladbu tvoria prevažne kriminálky všetkého druhu, vlastný seriál – Panelák, filmová skladba zahŕňa aj horory, akčné filmy a v neskorších hodinách erotické filmy. Ako jediná tv na slovenskom trhu dokonca poskytuje erotické spravodajstvo. Spravodajskú skladbu tvoria vraždy, atentáty, autonehody, katastrofy, politické kauzy. Mohli by sme ju označiť aj za akúsi čiernu kroniku.

TA3 – čisto spravodajský kanál. Ponúka spravodajstvo zo všetkých oblastí – politických, ekonomických, regionálnych a podobne.

TV Lux – často jej neprajníci vyčítajú, že ide o rádio s obrazom. Veľa diskusných relácií, veľa repríz. Avšak každá relácia má striktné hodnotový obsah. Od septembra 2010 sa v programovej skladbe nachádza aj ponuka jedného veľkofilmu raz týždenne. Spravodajstvo je prevažne z cirkevných akcií, každá správa je zameraná na hodnotový obsah. V jednotlivých diskusiách a reláciách sú starostlivo vyberané témy.

Všetky televízie spája záujem o človeka. Mohli by sme dokonca povedať, že majú personalistický rozmer. Avšak každú z nich vedú iné pohnútky. V rámci slobody, demokracie a možnosti voľby zostavila každá televízia svoj program podľa toho, čo podľa jej prieskumov a zámerov najviac zaujíma a vystihuje jej konzumentov – teda divákov. Vsaďenie na určitý typ relácie sa môže zdať v prvom okamihu ako lotériou, avšak vždy ide o veľmi dobre premyslený ťah marketingu televízie.

Sloboda verzus zodpovednosť v médiách

Ján Pavol II. hovorieval poľské príslovie – S kým sa stretávaš, takým sa stávaš. Je dôležité, koho si pustíme prostredníctvom televíznej obrazovky do našich domácností. Pokiaľ sa zameriame na sladké romantické hrdinky, budeme v slzách márne hľadať svoje šťastie, ideál a princa na bielom koni. Môžeme si z ponuky vybrať aj nekonečný zástup hrdinov, vrahov, kriminalistov s vyriešenými i nevyriešenými prípadmi a podobne. Televízie nám v tomto prípade ponúkajú vzory. Vzory nášho správania, aby sme sa stali čo najvhodnejšími konzumentami a následne tak využívali všetky produkty a služby, ktoré nám

televízia ponúka, aby sme sa stotožňovali s jej prezentovanými názormi a prijímali ich za svoje... Je to ako keby nám niekto neustále našepkával, čo máme robiť, čo nám vyhovuje, čo je správne. Kým priateľom, známym, a dokonca ani vlastnej rodine, nedovolíme, aby nám hovorili do života, v tomto prípade je to úplne normálne, jednoduché a správne. Preberáme správanie a odporúčania moderátorov, obliekame sa ako oni, nakupujeme ako oni, zariaďujeme si byty ako oni, lebo to je „on“ a správne...

Osoba človeka v súčasnosti

Stanislav Stolárik charakterizoval skúmanie človeka nasledovne: *„Skúmať tajomstvo človeka na zemi v nepredstaviteľných časových intervaloch je obrovským dobrodružstvom s množstvom otázok. Zvážme objektívnu skutočnosť časového intervalu tvorčej činnosti človeka i jeho apogea, zvlášť, keď v predchádzajúcich dobách bol čas pracovnej intenzívnosti oveľa kratší, ako je tomu dnes. Človek predchádzajúcich dôb nemal k dispozícii ani súčasné technické vymoženosti (napr. počítač a internet) a pracovať mohol len pri dennom svetle alebo pri sviečke, ani sa nedožíval vysokého veku. A predsa tolko toho stíhol a vykonal. Dokázal zúžitkovať múdrosť predchádzajúcich vekov, ale aj svoje talenty.“*²⁴ Základným východiskom na pochopenie človeka v encyklikách Jána Pavla II. je biblický obraz dvoch správ o stvorení človeka a jeho analýza v celostnom ponímaní človeka. Človek je stvorený, aby žil pre Boha a pre druhého človeka. Človeka však možno pochopiť do konca iba v Ježišovi Kristovi. Vo svojom učení nadväzuje Ján Pavol II. na učenie Druhého vatikánskeho koncilu, keď zdôrazňuje, že základ ľudskej dôstojnosti je vo stvorení a vo vykúpení. Vo vykúpení nachádza človek opravdivú veľkosť, dôstojnosť a hodnotu svojej ľudskosti. Tu je aj základné, radikálne zdôvodnenie ľudských práv, ktoré našli svoj výraz vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv.²⁵ Ján Pavol II. jednoznačne uvádza: *„Evanjelium je najplnším potvrdením všetkých ľudských práv. Bez neho sa veľmi ľahko môžeme vzdialiť od pravdy o človeku. Evanjelium naozaj potvrdzuje božské pravidlo, ktoré udržuje morálny poriadok vesmíru a osobitným spôsobom ho potvrdzuje skrze samotné Vtelenie. Kto je človek, ak Syn prijíma na seba ľudskú prirodzenosť? Kým má byť ten človek, ak Boží Syn platí najvyššiu cenu za jeho dôstojnosť? Liturgia Cirkvi každý rok vyjadruje hlboký úžas pred touto pravdou a týmto tajomstvom tak v období Vianoc, ako aj vo Veľkonočnej vigílii. „O felixculpa, quaetalemactantummeruithabereRedemptorem“ (Ó, šťastná vina, pre ktorú*

²⁴ STOLÁRIK, S.: *Niekoľko poznámok k personalizmu ako aj pokus o načrtnutie personalizmu nádeje*. In: *Personalizmus a súčasnosť*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010. str. 133

²⁵ CZONTOS, L.: *Základná antropologická línia v encyklikách Jána Pavla II.*; Trnava : Dobrá kniha, 1996, str. 91.

k nám prišiel tak vznešený Vykupiteľ!) Vykupiteľ potvrdzuje práva človeka jednoducho preto, aby ho priviedol k plnej dôstojnosti, ktorú prijal vtedy, keď ho Boh stvoril na svoj obraz a podobu.²⁶ Keď pápež Ján Pavol II. hovorí o dôstojnosti ľudskej osoby, vždy sa odvoláva na celostné chápanie osoby. „Duchovná a nesmrteľná duša je princípom jednoty človeka, je tým, vďaka čomu jestvuje ako jednotka telom i dušou – ako osoba. (...) Telo a dušu nemožno od seba oddelovať: v osobe v dobrovoľne konajúcom subjekte a v dobrom úkone spolu pretvárajú alebo hynú.“²⁷ Toto celostné základné ponímanie človeka predstavuje prostredníctvom biblickej pravdy o stvorení človeka Bohom a o vykúpení skrze Ježiša Krista. Lebo vykúpenie skrze kríž dalo človekovi znova a navždy jeho dôstojnosť. V celej plnosti sa ona zjaví po zmŕtvychvstaní na konci vekov. Podľa Jána Pavla II. jednou z najväčších slabín modernej civilizácie je neadekvátne chápanie človeka, ako na to poukázal už vo svojej adekvátnej antropológii. Preto môžeme pozorovať v predtým nebývalých rozmeroch pošliapávanie ľudských hodnôt, ku ktorým patrí aj dôstojnosť. Človeka. Ľudskosť je od vekov vďaka Zjaveniu v prijatí plnej pravdy o človekovi. Táto pravda patrí do antropológie, ktorú Cirkev neustále ohlasuje.²⁸

Ján Pavol II. píše: „Človek je podmetom uprostred sveta predmetom preto, že je schopný objektívne spoznávať všetko, čo ho obklopuje. Jeho myšlienky sú od prirodzenosti obrátené k pravde. V pravde sa skrýva zriedlo transcencie človeka vôbec, i sveta, v ktorom žije. V reflexii nad vlastným poznaním človek objavuje samého seba ako jediné bytie uprostred sveta, ktoré je z vnútra zviazané s pravdou. Zviazané, ale rovnako podlieha jej uznaniu, a to prostredníctvom aktov slobodnej vôle, aktami svedectva a skrz pravdu. Je to údel objavovania seba v pravde.“²⁹ Pravda obsiahnutá v Otcovom Slove – to je to, čo chceme povedať, keď uznávame, že Ježiš Kristus je Pravdou. „Čo je pravda?“ pýtal sa Pilát Ježiša. Pilátovou tragédiou bolo, že pravda stále pred ním v osobe Ježiša Krista, a on ju nebol schopný spoznať. Táto tragédia sa v našom živote nesmie zopakovať. Kristus je stredom kresťanskej viery, tej viery, ktorú Cirkev hlása rovnako, ako ju hlásala v minulosti, všetkým mužom a všetkým ženám. Boh sa stal človekom. „A Sova sa telom stalo a prebývalo medzi nami“ (Jn 1,14). Očami viery vidíme v Ježišovi Kristovi človeka; vidíme, aký človek môže a podľa Božej vôle aj má byť.³⁰ Poznanie pravdy má zmysel samo o sebe. Je dokonaním o ľudskom i osobnom charaktere, ľudským dobrom najvyššej miery. Čistá „teoria“

²⁶ MESSORI, V.: *Ján Pavol II. Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1995. str. 177-178.

²⁷ JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117281664>, 25.4.2011

²⁸ CZONTOS, L.: *Základná antropológická línia v encyklikách Jána Pavla II.*; Trnava : Dobrá kniha, 1996, str. 91-92.

²⁹ DYBCIAK, K.: *Elementarz Jana Pawła II.* Krakow : Wydawnictwo Literackie, 2005. str. 200

³⁰ JÁN PAVOL II.: *Boží plán. Desatoro pre tretie tisícročie*. Bratislava : Lúč, 1996. str. 19.

sama o sebe je pevná forma ľudskej „*praxis*“ a veriaci človek očakáva najvyššiu „*praxis*“, zjednotenú s Bohom na veky; ona je východiskom, je viac ako „*teoria*“.³¹ Princípy pravdy o človekovi v učení Jána Pavla II. na základe Encykliky Redemptorhominis zhrnul Stárik do 10. bodov:

- Človek je od chvíle počatia
- Každý človek je vykúpený.
- Človek je vo svojej jedinečnej a neopakovateľnej reálnej existencii, v ktorej zotráva nenarušený obraz a podoba samého Boha (porov. Gn 1, 26-27)
- Človek je zvrchovane slobodný, konkrétny a zvrchovane reálny. Má svoje osobné dejiny a predovšetkým svoje vlastné „dejiny duše“.
- Celý človek je situovaný v plnej pravde svojej existencie, svojho osobného a zároveň aj spoločenského a sociálneho bytia.
- Človek má svedomie i náklonnosť k hriechu, ale aj ustavičnú túžbu po pravde, dobre, kráse, spravodlivosti a láske, ale i povolanie k večnému životu.
- Človekovi, vyvolenému a povolnému k životu, je adresovaná Stvoriteľova výzva: „Podmaňte si ju“ (Gn 1,28), má sa na mysli zem a zároveň ohrozenie z plodov vlastnej vynaliezavosti a práce pre zneužitie slobody.
- Značnú pozornosť treba venovať správne rozlišovaniu medzi literou a duchom.
- Zodpovednosť za osobné zaangažovanie v nádeji.
- Cirkev bráni nerozlučiteľnosť manželstva a každý ľudský život od počatia po prirodzenú smrť.³²

Súčasný človek potrebuje nádej. Potrebuje ju viac, ako čokoľvek. Nádej v zmysle: „*Nedaj sa premôcť zlu, ale dobrom premáhaj zlo.*“ (Rim 12,21. Zlo je možné premôcť. To je vlastne sila nádeje človeka v zmysle Jána Pavla II.³³ Už vo svetle zjavenej pravdy o stvorení človeka sa ukazuje dôstojnosť človeka jasne a výrazne, nie však v celej plnosti a do konca. Pre Jána Pavla II. kľúčom k porozumeniu tej veľkej a základnej skutočnosti, akou je človek, je Kristus. Človeka nemožno do konca pochopiť bez Krista, a inými slovami, človek nemôže sám seba pochopiť bez Krista. Nadväzuje na Druhý vatikánsky koncil, ktorý vo svojej prenikavej analýze súčasného sveta zostúpil až k najdôležitejšiemu bodu viditeľného sveta, k človekovi.³⁴ V encyklike Redemptorhominis na margo súčasného vnímania človeka v Cirkvi uvádza: „*Prvá cesta, po ktorej musí ísť Cirkev pri plnení svojho*

³¹ DYBCIAK, K.: *Elementarz Jana Pawła II.* Krakow : WydawnictwoLiterackie, 2005. str. 201

³² STOLÁRIK, S.: *Nový Dávid – prorok nádeje.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove Gréckokatolícka teologická fakulta, 2007. str. 15-16.

³³ Porov.: JÁN PAVOL II.: *I wybądzcieradośni.* Krakow :WydawnictwoeSPe, 2005. str. 39-40.

³⁴ CZONTOS, L.: *Základná antropologická línia v encyklikách Jána Pavla II.;* Trnava : Dobrá kniha, 1996, str. 95.

poslania, je celý človek v celej pravde svojej existencie, svojho osobného a zároveň aj spoločenského a sociálneho bytia - v rámci svojej rodiny, v rámci toľkých rozličných spoločností a prostredí, v rámci svojho národa alebo ľudu (ba možno ešte len rodu alebo kmeňa), v rámci celého ľudstva. Človek je prvou a hlavnou cestou Cirkvi, cestou, ktorú určil sám Kristus, cestou, ktorá bez akejkoľvek inej možnosti vedie cez tajomstvo vtelenia a vykúpenia. Práve tohto človeka v celej pravde jeho života, s jeho svedomím, s jeho trvalou náklonnosťou na hriech a súčasne aj s jeho ustavičnou túžbou po pravde, dobre, kráse, spravodlivosti a láske, mal pred očami Druhý vatikánsky koncil, keď pri opise jeho situácie v súčasnom svete prechádzal vždy od vonkajších zložiek tejto situácie k vnútornej pravde, ktorá sa vzťahuje na celé ľudstvo: Lebo v samom človekovi je mnoho protikladov. Kým z jednej strany okusuje ako stvorenie svoju mnohonásobnú ohraničenosť, zatiaľ z druhej strany pociťuje v sebe bezhraničné túžby a povolanie na vyšší život. Pritáhaný mnohými vábivými vecami, je ustavične nútený vyberať medzi nimi a niektorých sa zriekať. Ba veru, krehký a hriešny, nezriedka koná to, čo nechce, a nekoná to, čo by chcel. Teda sám v sebe je rozdvojený, a to má za následok aj toľké a také rozpory v spoločnosti.³⁵

Keď dnes pozeráme na človeka, pozorujeme u neho elementárnu potrebu dobra, prirodzenú náklonnosť k nemu a úsilie získať ho – to však ešte nesvedčí o schopnosti milovať.³⁶ Človek žije vo svete so všetkými svojimi ľudskými skutočnosťami. Svet je teda javisko ľudských dejín, poznačené úsilím človeka, jeho porážkami a víťazstvami. Svet, o ktorom kresťania veria, že ho utvorila a udržuje láska Stvoriteľa; svet, čo síce upadol do otroctva hriechu, ale ktorý ukrižovaný a vzkriesený Kristus, zlomiac moc zlého ducha, oslobodil, aby sa pretvoril podľa Božích úmyslov a dosiahol svoje završenie.³⁷ A ako dodáva Ján Pavol II.: „Človek najdokonalejšie afirmuje seba, dajúc seba. To je plná realizácia prikázania lásky. To je úplná pravda o človeku, ktorej nás Kristus učil svojim životom; pravda, ktorá potvrdzuje tradíciu kresťanskej morálky, tradíciu svätých a hrdinov lásky k blížnym v slede dejín.“³⁸

Súčasný človek je tak z pohľadu Jána Pavla II. tým istým, čo kedysi. Má svoju hodnotu, ktorá sa naplňuje jeho životom v Kristovi, kedy je schopný sebadarovania. Človek je človekom v plnosti a za to vďačí Bohu – Stvoriteľovi. Nikto tak nemá právo znehodnocovať osobu človeka.

³⁵ JÁN PAVOL II.: *Redemptorhominis*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117272898>, 25.4.2011

³⁶ PETRO, M.: *Človek ako osoba – nádej pre Európu*. In: *Sapienciálny charakter antropológie Jána Pavla II. v kontexte európskej integrácie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove Gréckokatolícka teologická fakulta, 2006. str. 103

³⁷ CZONTOS, L.: *Základná antropológická línia v encyklikách Jána Pavla II.*; Trnava : Dobrá kniha, 1996, str. 117.

³⁸ DYBCIAK, K.: *Elementarz Jana Pawła II.* Krakow : Wydawnictwo Literackie, 2005. str. 207.

Vnímanie slobody v súčasnosti

Apoštol národov – sv. Pavol – píše: „*Slobodno všetko. Ale nie všetko osoží. Slobodno všetko. Ale nie všetko buduje. Nech nik nehľadá vlastné záujmy, ale záujmy iného.*“ (1Kor 10, 23-24) O tomto je aj myslenie, filozofia a náuka Jána Pavla II.. Vnímal ju rovnako apoštol národov a rovnako pápež pútnik. Tieto slová sú tak nadčasové a neustále aktuálne.

Človek má oveľa viac slobody tým, čím viac možností vidí vo svojom konaní. Celý náš život je ovplyvňovaný vonkajšími faktormi ako sú výchova, vzdelanie, média, ktoré sa nám snažia vštepovať svoje pravdy a presvedčenia. Patria sem aj informácie, ktoré sa k nám dostali z vonkajších zdrojov, ale musíme uznať, že na to, aby boli internalizované, bolo potrebné podrobiť ich analýze, ktorá podporila ich „uloženie“ sa na základe nášho presvedčenia a hlavne kritického myslenia. Samozrejme nie sme špongiami, ktoré nezmyselne prijímajú všetko, čo nám ponúka tento kultúrny svet. Sami sme tvorcami svojho života, svojich názorov, teda aj okolitého prostredia, ktoré je tvorené našou uvedomelou činnosťou, dalo by sa povedať „na náš obraz“. Človek svojou rozumovou činnosťou, inteligenciou, mravnosťou dokáže v sebe potlačiť to biologické, uprednostniť sociálne a kultúrne, to čo je žiadané, ale nie prirodzené. Jedinec potláča svoju prirodzenosť a stáva sa ideálnym pre spoločnosť, ktorá ho vytvorila. Nastáva však problém- spoločnosť v nás vyvoláva pocit nekonformnosti, ktorá nás uzatvára do nášho vnútra vďaka strachu, ktorý je tvorený pocitom nie odlišnosti, ale „nestádovitosti“, ktorý je jediným východiskovým stavom na ovládanie vedomia a slobodnej vôle. Na tvorbu ďalších konformných ľudí, ktorí budú konzumentmi, vhodnými pre terajšiu spoločnosť.³⁹

Nasledovník Jána Pavla II., súčasný pápež Benedikt XVI. ešte ako kardinál Ratzinger píše: „*V myslí súčasného človeka sa sloboda do značnej miery javí ako absolútne najvyššie dobro, ktorému sú všetky ostatné dobrá podriadené. Súdy vo svojich rozhodnutiach dôsledne uprednostňujú umeleckú slobodu a slobodu názoru pred akoukoľvek inou morálnou hodnotou. Vyzerá to tak, že hodnoty, ktoré slobode konkurujú, alebo ktoré by si mohli vynútiť jej obmedzenie, sú akoby jej prekážkou alebo určitým tabu, čiže pozostatkom archaických zákazov a obáv. Každá politická koncepcia musí preukázať, že prispieva k presadzovaniu slobody, inak nebude prijatá. Každé náboženstvo sa môže uplatniť, len ak sa prezentuje ako oslobodzujúca sila pre človeka a ľudstvo. V tej mierke hodnôt, na ktorej človek závisí pri svojej ľudskej existencii, sa sloboda javí byť základnou hodnotou a základným ľudským právom. Naopak, na pojem pravdy máme sklon dívať sa podozrievavo.*“⁴⁰

³⁹ BÉREŠOVÁ, L.: *Sloboda vôle*. In: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Sipko2/pdf_doc/03_2.pdf, 27.4.2011

⁴⁰ RATZINGER, J.: *Pravda a sloboda*. In: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?24>, 27.4.2011

Miera slobody vo svete sa už piaty rok po sebe kontinuálne znižuje. Vyplýva to z očnej správy Sloboda vo svete 2011, ktorú 13.1.2011 vydala americká mimovládna izácia FreedomHouse. FreedomHouse do svojho hodnotenia zahŕňa nielen dodržiavanie ľudských práv zo strany vlád, ale aj to, či občania danej krajiny žijú v mieri a nestávajú sa obeťami násilností. Podľa washingtonskej organizácie ide o zatiaľ najdlhšie obdobie stáleho klesania miery slobody vo svete od jej založenia pred takmer 40 rokmi. V tohtoročnej správe FreedomHouse preradil až 25 krajín do nižšej kategórie z hľadiska iavania ľudských práv, naopak polepšilo si len 11 štátov. Z kategórie "slobodné" do górie "čiasťočne slobodné" spadli Ukrajina a Mexiko. V prípade Ukrajiny to organizácia odôvodňuje "znižujúcou sa mierou slobody slova, prípadmi volebných podvodov a stajúcej politizácie súdництва". Dôvodom preradenia Mexika je skôr "neschopnosť vlády zastaviť vlnu násilia zo strany narkomafií". FreedomHouse totiž do svojho hodnotenia zahŕňa nielen dodržiavanie ľudských práv zo strany vlád, ale aj to, či občania danej krajiny žijú v mieri a nestávajú sa obeťami násilností. Počet krajín, ktoré FreedomHouse v tohtoročnej správe označil za "slobodné", je 87, teda o dve menej ako v minuloročnej správe. V slobodných krajinách žije spolu 43 percent svetovej populácie.⁴¹

Človek a sloboda v médiách

Tieto vyššie uvedené zhrnutia nájdeme aj v médiách. Pri programovej skladbe môžeme presne sledovať líniu hodnoty človeka, ktorú ponúkajú. Obraz konzumentov nám tak ukazuje na to, akých nás potrebujú mať pre naplnenie vlastných záujmov a pre najľahšiu možnosť manipulácie vo svoj prospech. S tým súvisí aj sloboda, ktorú nám ponúkajú. Ludia sa stávajú závislí od ich názorov a hodnotení. Nepočúvajú nikoho, veď majú najlepší a jedinečný vlastný názor. Pritom si neuvedomujú, že k vlastnému mysleniu a hodnoteniu sa ani nedostali, lebo len prebrali vzory z médií. Ide o hru na city, ktorú vo svojom diele popisuje aj prof. Zasepa. Aby médium – v našom prípade televízia – zaujalo, musí apelovať na naše city, na naše emócie. Iba navodením našich príjemných pocitov v nás vyvolá túžbu sledovať program. Pri sledovaní problémov iných zabúdame na problémy vlastné. Prípadne hľadáme ľahkú cestu na ich riešenie.

Súčasný svet nástojčivo potrebuje odvahu čerpať z pravdy, lebo bez pravdy nemôže jestvovať pravá kultúra ani čo sa týka zveľaďovania človeka, ani čo sa týka duchovnej stránky spoločnosti. Výzva k odvahe na základe pravdy platí predovšetkým kresťanom. Títo sa majú prejavovať verejným a činorodým vyznaním vlastnej viery. A pretože k opravdivej statočnosti patrí, že musí vedieť čeliť i presile, bude mať statočný človek proti sebe

⁴¹ <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/zahranicne/slobody-je-vo-svete-stale-menej.html>, 27.4.2011

mnohokrát aj verejnosť a nepravdu skoncentrovanú v heslách a organizáciách ovládajúcich verejnú mienku. Súčasný svet nástojčivo potrebuje asketiku a sebaovládanie, teda slobodu ducha ako vnútornú slobodu od násilia, od sugestívnej moci propagandy tlače, rozhlasu, filmu, od túžby po moci, od opojenia mocou a od jej démonickej podoby, ktorá zasahuje priam útroby ducha. Túto slobodu možno dosiahnuť jedine správnu výchovu vnútra a vonkajšieho správania, ako aj askézou. Pre novovek bola askéza čímsi, čoho sa inštinktívne bál, súhrnom všetkého, čoho sa chcel zbaviť. Tým sa ale nechal vnútorne uspať a ostal odkázaný sám na seba. Človek sa musí naučiť ovládať sám seba preháňaním a odriekaním, a tak sa stať pánom svojej moci.⁴²

Zodpovednosť médií teda spočíva v zachovaní a rešpektovaní hodnoty človeka v každom aspekte svojho vysielania. Naplnenie Pavlovského „Už nežijem ja, ale Kristus“ je utópiou, hlavne čo sa týka všetkých médií bez obmedzenia. Avšak apelovať v rámci zodpovednosti médií na zachovanie a rešpektovanie hodnoty človeka – to je už realita. Médiá sa však zodpovedne budú správať iba pokiaľ sa zodpovedne budú správať aj ich konzumenti. Dostávame sa tak do začarovaného kruhu – uvedomme si vlastnú hodnotu a vyžadujme jej rešpektovanie aj od médií. Pokiaľ si nevážime samy seba, nemôžeme očakávať, že si nás bude vážiť niekto iný, a už vôbec že si nás bude vážiť rádový moderátor v TV, rozhlase, printovom médiu a podobne... Von z kruhu môžeme vzájomným apelom. Buďme zodpovední v našom vloastnom živote, chráňme si svoju draho vykúpenú slobodu predchádzajúcimi generáciami a žiadajme rešpektovanie našej hodnoty. V reklamných spotoch, v diskusiách, vo filmoch, v dokumentoch... S hodnotami sa nehandluje ako na trhu. Európa stojí na pevných kresťanských základoch. Samy si ich však spilujeme. Je potom otázkou, kam nás táto „rovnosť s Bohom“ privedie. S kým sa stretávaš, takým sa stávaš. Stretávajme sa teda so zodpovednými a slobodnými ľuďmi, ktorí nás budú rešpektovať a ktorých budeme zároveň rešpektovať aj my. Vidíme v iných najvyššie dobro, snažme sa vidieť v iných Krista. Tak budeme mať zodpovedné médiá, ktoré nám slobodne budú odovzdávať informácie a my v nich vždy budeme vidieť na prvom mieste človeka.

Použitá literatúra:

- [1] BÉREŠOVÁ, L.: *Sloboda vôle*. In: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Sipko2/pdf_doc/03_2.pdf, 27.4.2011
- [2] ČUSOVÁ, A.: *Médiá a ich vplyv na závislosti*. In: Zborník Alkohol, drogy, závislosti – čo s nimi?, Prešov, GTF PU. ISBN 978-80-8068-850-9

⁴² DANCÁK, P.: Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta. Prešov 2009. Str. 59.

- [3] ČUSOVÁ, A.: *Ochrana života a úloha médií*. In: *Ochrana života IX. „Slúžiť životu: médiá o živote a pre život“*. Trnavská univerzita, Trnava 2008. ISBN 978-80-8082-241-5
- [4] CZONTOS, L.: *Základná antropologická línia v encyklikách Jána Pavla II.*; Trnava: Dobrá kniha, 1996. ISBN 80-7141-132-9
- [5] DeVITO, J. A.: *Základy mezilidské komunikace*. GradaPublishing, Praha 2001. ISBN 80-7169-988-8
- [6] DANCÁK, P.: *Personalistický rozmer vo filozofii 20. storočia*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta. Prešov 2009. ISBN 978-80-8068-990-2
- [7] DYBCIAK, K.: *Elementarz Jana Pawła II.* Krakow : Wydawnictwo Literackie, 2005. ISBN 83-08-03727-5
- [8] HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociálné teórie*. Portál, Praha 2006. ISBN 80-7367-093-3
- [9] ILOWIECKI, M.; ZASEPA, T.: *Moc a nemoc médií*. Bratislava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2003. ISBN 80-224-0740-2
- [10] JÁN PAVOL II.: *Redemptoris missio*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117280294>, 11. máj 2010
- [11] JÁN PAVOL II.: *Posolstvo Svätého Otca k XXXV. Svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117291319>, 24. september 2008
- [12] JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117281664>, 25.4.2011
- [13] JÁN PAVOL II.: *Boží plán. Desatoro pre tretie tisícročie*. Bratislava : Lúč, 1996. ISBN 80-7114-192-5
- [14] JÁN PAVOL II.: *I wybądzcieradośni*. Krakow : Wydawnictwo SPe, 2005. ISBN 83-89645-92-0
- [15] JÁN PAVOL II.: *Redemptor hominis*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117272898>, 25.4.2011
- [16] KARDIS, K.: *Základy sociológie*. GTF PU Prešov, Prešov 2009. ISBN 978-80-555-0108-6
- [17] KUBÍK, F.: *Teológia voľného času*. Prešov 2004. ISBN 978-80-8068-643-7
- [18] MESSORI, V.: *Ján Pavol II. Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1995. ISBN 80-85487-26-8
- [19] OLEKŠÁK, P.: *Cirkev a médiá*. Katolícka univerzita, Ružomberok 2008. ISBN 978-80-8084-290-1

- [20] PETRO, M.: *Človek ako osoba-nádej pre Európu*. In: *Sapienciálny charakter antropológie Jána Pavla II. v kontexte európskej integrácie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Gréckokatolícka teologická fakulta, 2006. ISBN 80-8068-571-1
- [21] PLAŇAVA, I.: *Průvodcemedzilidskoukomunikací*. GradaPublishing, Praha 2005. ISBN 80-247-0858-2
- [22] RATZINGER, J.: *Pravda a sloboda*. In: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?24,27.4.2011>
- [23] SCOTTI, G.: *Médiá a viera*. In: *Rodina a médiá*. Zborník zo svetovej vedeckej konferencie. Ružomberok 2009. ISBN 978-80-8084-421-9
- [24] STOLÁRIK, S.: *Niekoľko poznámok k personalizmu ako aj pokus o načrtnutie personalizmu nádeje*. In: *Personalizmus a súčasnosť I., Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov 2010. ISBN 978-80-555-0135-2
- [25] STOLÁRIK, S.: *Nový Dávid – prorok nádeje*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove Gréckokatolícka teologická fakulta, 2007. ISBN 978-80-8068-638-3
- [26] <http://plato.stanford.edu/entries/baudrillard/>, 10. mája 2010
- [27] <http://encyklopedia.sme.sk/c/2036274/welles-orson.html>, 11. mája 2010
- [28] <http://sk.wikipedia.org/wiki/Dav>, 11. mája 2010
- [29] www.paulinky.cz
- [30] www.paoline.org
- [31] <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/zahranicne/slobody-je-vo-svete-stale-menej.html>, 27.4.211

Summary

Media freedom and unfreedom

For human communication is so natural as breathing itself. Although its forms and manifestations vary according to the age in which we live. Communication is developing a person uses it in different ways. The term "interpersonal communication" can be interpreted in two senses: first as an area of professional studies and research - that is, as a scientific discipline, or rather concurrence of scientific disciplines - and secondly as a concrete, everyday human behavior. Between these two meanings can be linked or not. More and more communication is currently used mainly so. mass media - media that is easier said. Only to the extent that it replaces the immediate, traditional communication between man and man. The reason we look at the temptations of power. More specifically, as referred Anthony Robbins: "Communication is power. Who will learn to use it effectively, can change their world view

Key words: media, freedom.

Štefan Bugri

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove

Pribišová E.

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove

Žák S.

Paneurópska vysoká škola Bratislava, Slovakia

Pomer minimálnej mesačnej mzdy a priemernej mesačnej mzdy v Slovenskej republike a ich vývoj

Úvod. Na Slovensku sa od roku 2000, každý rok stanovuje nová hranica pre minimálnu mzdu. Platnosť zmien minimálnej mzdy nadobúda každoročne od 1. októbra. Príslušné nariadenie vlády stanovuje minimálnu mzdu hodinovú a mesačnú. Minimálna mzda za každú odpracovanú hodinu je určená pre zamestnancov, ktorých ustanovený týždenný pracovný čas je 40 hodín. Vývoj minimálnej mzdy na Slovensku zaznamenáva od roku 2000 kontinuálny nárast.

Jadro práce: Bežný život občanov Slovenskej republiky sa stáva čoraz závislejší od ich schopností presadiť sa na trhu práce či už ako zamestnanec, alebo podnikateľ, od celkového zdravotného stavu obyvateľstva, od spoločensko-politickej situácie v krajine, ale aj od civilizačného kontextu daného najmä rozvojom technológií a vedy. Rýchlejšie ako kedysi predtým dochádza k zmenám v životnom štýle ľudí, menia sa individuálne životné stratégie, dramaticky sa mení kvalita života. Na kvalitu života má najväčší vplyv dostatok finančných prostriedkov pre jednotlivca i domácnosť. S tým súvisí potreba mať zamestnanie, pracovať za mzdu vyššiu ako je minimálna mzda a z vyplatenej mzdy riadne platiť odvody do poisťovní a dane. Vzhľadom na vysokú mieru nezamestnanosti v Slovenskej republike za minimálnu mzdu pracuje na Slovensku cca 5 % zamestnancov. Začína byť samozrejmosťou, že minimálna mzda nie je vyplácaná iba za prácu, pri ktorej sa zohľadňuje jej náročnosť, zodpovedajúca jej odbornosť a vzdelanie, ale aj za prácu, ktorá patrí

medzi odborne značne náročné. Pri porovnaní minimálnej mzdy s priemernou mesačnou mzdou v národnom hospodárstve vidíme, že minimálna mzda nedosahuje ani 40 % zo sumy priemernej mesačnej mzdy, čo má negatívny vplyv na životnú úroveň zamestnaných obyvateľov SR. Je správne, ak je v krajine definovaná výška minimálnej mzdy? Bolo by vhodné stanoviť minimálnu mzdu podľa regiónov a prispôbiť ju priemernej mzde? Určite je to nevyhnutné aspoň z dôvodu, že výška minimálnej mzdy nie je postačujúca pre zamestnaných v plnom rozsahu zabezpečiť si základné životné potreby.

Záver: Priemerná mzda, minimálna mzda ako aj náklady na prácu v SR sú nižšie hlavne v porovnaní s väčšinou krajín EÚ. Podľa odporúčaní EÚ by pritom minimálna mzda mala dosiahnuť 60 % z priemernej nominálnej mesačnej mzdy v národnom hospodárstve. Nízka úroveň miezd znamená nielen zníženie kvality života ľudí, ale aj zníženie motivácie zamestnať sa, nezáujem o zvyšovanie kvalifikácie a odchod mladých ľudí s vyšším vzdelaním do zahraničia. Aktuálnym problémom v oblasti miezd by malo byť zladenie požiadaviek trhu práce na absolventov škôl, na čom má svoj podiel aj nedostatočná personálna politika zamestnávateľov.

Minimálna a priemerná mzda v SR

Minimálna mzda je relatívne častou témou politických či ekonomických diskusií. Politici alebo ekonómovia inklinujúci k pravici sa častejšie zvyknú vyjadrovať za zrušenie minimálnej mzdy alebo prichádzajú s rôznymi koncepciami jej reštrikcie.

Hlavná diskusia prebieha na úrovni ideológií. Na jednej strane sú zástancovia slobodného trhu a proti nim stoja ľudia požadujúci rôzne formy regulácie trhu. Najostrejšie a najviac nekompromisné stanoviská sú u ľudí, ktorých sa minimálna mzda najviac priamo dotýka. Na jednej strane sú to zamestnávatelia, najmä tí, u ktorých ohodnotenie niektorých zamestnancov sa nachádza v blízkosti minimálnej mzdy. Na druhej strane sú to zamestnanci v nízkych mzdových pásmach, zastúpení najmä odbormi.

Legislatívne zakotvenie garancie minimálnej mzdy má za cieľ predísť zneužívaniu zamestnancov zamestnávateľmi, najmä zo súkromného sektora. Hlavne niektorí ekonómovia však vyčítajú existencii minimálnej mzdy, že neadekvátne zasahuje do slobody trhu práce. Praktickým dôsledkom tak aj je, že ustanovenie minimálnej mzdy bráni vytváraniu pracovných miest, ktoré by prirodzený trh práce ohodnotil nižšie. Ide najmä o nízkokvalifikovaných uchádzačov o zamestnanie, čím sa stávajú dlhodobo nezamestnanými (pozri napr. Bodnárová a kol., 2006).

Uvedené pre a proti je hlavným meradlom problému inštitútu minimálnej mzdy. U rôznych autorov sa však môžeme stretnúť ešte s ďalšími podružnými argumentmi, ktoré však väčšinou slúžia iba pre zdôraznenie vlastného stanoviska a nemusia byť plne relevantné. Vývoj miery nezamestnanosti, ktorý s výškou minimálnej mzdy môže mať istý

súvis, je pod oveľa väčším drobnohľadom verejnej mienky. Jediné, čo minimálna mzda dnes robí, je, že bráni vzniku nízkokvalifikovaných pracovných miest, a preto je medzi nezamestnanými 63 % bez vzdelania.“

Treba upozorniť, že relatívne nízky percentuálny podiel zamestnancov pohybujúcich sa v blízkosti minimálnej mzdy nesvedčí o tendencii zamestnávateľov neohodnocovať prácu čo najnižšie a to najmä z dvoch dôvodov:

1. Minimálne mzdové nároky podľa § 120, ods. 4 Zákonníka práce, ktoré definujú sadzby minimálneho mzdového nároku pre príslušný stupeň ako násobok hodinovej minimálnej mzdy pri ustanovenom týždennom pracovnom čase 40 hodín alebo minimálnej mzdy v eurách za mesiac, ak ide o zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou, ustanovenej osobitným predpisom, a koeficienta minimálnej mzdy.

2. Väčšina zamestnávateľov rozkladá odmenu na základnú (garantovanú) časť vyplývajúcu zo zmluvy (kde určuje spodný limit minimálna mzda a na ňu nadväzujúce minimálne mzdové nároky) a na tzv. motivačnú časť, ktorou zamestnávateľ prejavuje „veľkorysosť“ a motivuje svojich zamestnancov k väčšej usilovnosti, disciplíne či lojalite. Podľa výsledkov výberového štatistického zisťovania o štruktúre miezd v SR základná mzda dosahuje cca 66,9 % reálnej mzdy. Zvyšok tvoria rôzne príplatky, prémie, odmeny, 13., 14. plat, ap.

Teda skutočnosť, že sa zamestnanec nenachádza v najnižších mzdových pásmach, neznamená, že nepracuje za minimálnu mzdu.

Ekonomovia tvrdia, že svet túžob a želaní všetkých ľudí je neobmedzene veľký a že ponuka tovarov a služieb je obmedzená. Ponuka je obmedzená preto, lebo žijeme vo svete obmedzených zdrojov. Keď sa pozrieme do biblie, vidíme, že sám Pán Boh nám obmedzil zdroje, ktoré máme k dispozícii. Môžeme to čítať už v Genesis (1M 3: 17-19). Pán Boh tu hovorí o tom, že s námahou si človek bude uspokojovať svoje základné životné potreby. A práve v tomto rámci sa nachádzame aj v prípade takéhoto pojmu, akým je mzda. Každý, kto už raz vstúpil na trh práce a ponúkal svoju prácu vie, že práca, ktorú ponúka, má svoju hodnotu. A tým ohodnotením vykonanej práce je v prvom rade mzda. A každý z nás si želá, aby jeho práca bola čo najlepšie ohodnotená. Takže každý zamestnanec by si želal vysokú mzdu. To je podľa pracujúceho „spravodlivá mzda“. Toto želanie je však konfrontované so skutočnosťou, že podnik nemôže vyplácať ľubovoľnú výšku mzdy. Veľká väčšina podnikov podniká na trhoch a teda funguje v podmienkach „tvrdého rozpočtového obmedzenia“. To znamená, že podnik musí platiť zamestnancov, platiť dodávky nakúpených tovarov a služieb, platiť dane a poplatky a okrem toho by podniku mala ostať časť prostriedkov na investície a úhradu zisku už investovaného kapitálu. V podstate je podnik pri platení mzdy limitovaný dopytom po svojich výrobkoch a službách.

Ako prvý zakotvoval problematiku minimálnej mzdy na Slovensku zákon č. 90/1996 Z. z., pred prijatím zákona určovala minimálnu mzdu vláda svojím nariadením. Uvedený zákon sa novelizoval dvakrát v roku 1999 a raz v roku 2002. V roku 2007 schválili poslanci NR SR nový zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde, pričom ho v roku 2008 trikrát novelizovali. Tento zákon upravuje poskytovanie minimálnej mzdy zamestnancovi v pracovnom pomere na zabezpečenie minimálnej úrovne príjmu zamestnanca za vykonanú prácu.

Podľa najnovšieho právneho predpisu výšku minimálnej mzdy určuje svojím nariadením naďalej vláda SR. Riadi sa pritom spomínanou novelou zákona o minimálnej mzde, ktorú schválil parlament v septembri 2008. Novela má umožniť v prípade nezhôd sociálnych partnerov nárast minimálnej mzdy o viac, ako umožňuje aktuálne platný mechanizmus obsiahnutý v zákone.

Na Slovensku sa od roku 2000 každý rok stanovuje nová hranica pre minimálnu mzdu. Platnosť zmien minimálnej mzdy sa nadobúda každoročne od 1. októbra ako súčinn priemernej mzdy v hospodárstve SR za predchádzajúci rok a koeficientu, na ktorom sa na základe návrhu rezortu práce dohodnú sociálni partneri. Príslušné nariadenie vlády stanovuje minimálnu mzdu hodinovú a mesačnú. Minimálna mzda za každú odpracovanú hodinu je určená pre zamestnancov, ktorých ustanovený týždenný pracovný čas je 40 hodín. Inštitút minimálnej mzdy je v súčasnosti jediným nástrojom, ktorým môže štát priamo ovplyvniť vývoj miezd, pri určovaní jej výšky sa však výrazne posilnilo postavenie sociálnych partnerov vlády a inštitútu vyjednávania.

Mesačná minimálna mzda sa určuje podľa celkovej ekonomickej a sociálnej situácie v SR za dva kalendárne roky predchádzajúce kalendárnemu roku, na ktorý sa navrhuje ustanoviť sumu minimálnej mzdy, a to najmä podľa vývoja:

1. spotrebiteľských cien,
2. zamestnanosti,
3. priemerných mesačných miezd v hospodárstve SR,
4. životného minima.

Z oficiálnej štatistiky štatistického úradu EÚ Eurostat vyplýva, že v januári 2011 mali najnižšiu minimálnu mzdu v EÚ Bulharsko 119,64 eur, Rumunsko 156,36 eur, Litva 231,70 eur, Estónsko 278,02 eur a Lotyšsko 282,01 eur. Naopak, najvyššiu minimálnu mzdu mali Luxembursko 1756,56 eur a Holandsko 1 424,40 eur.

Tabuľka č. 1 Prehľad minimálnej mzdy v krajinách EÚ k 1.1.2011

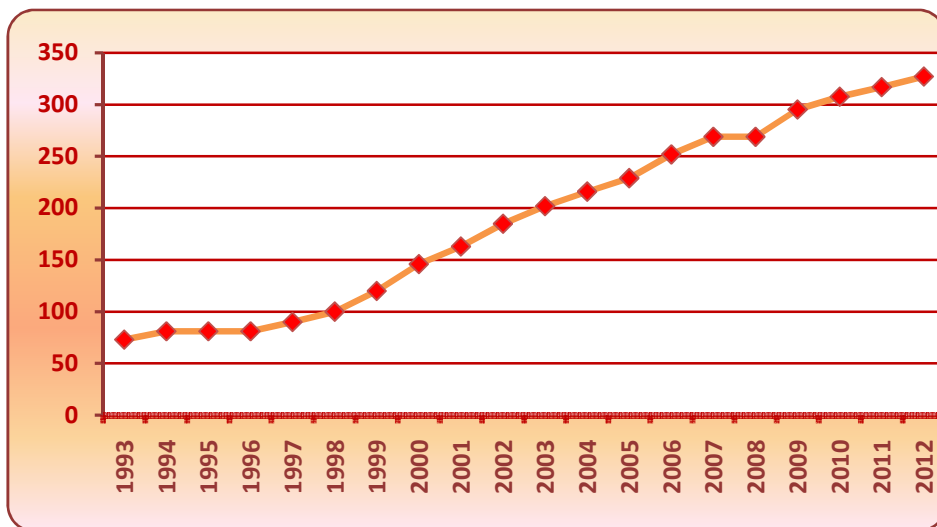
Por.	Štát	Miestna mena	v Eur	Platnosť od
1	Luxembursko	euro	1 756,56	1.1.2011
2	Holandsko	euro	1 424,40	1.1.2011
3	Belgicko	euro	1 415,24	1.9.2009
4	Francúzsko	euro	1365,00	1.1.2011
5	Írsko	euro	1 326,00	1.1.2011
6	Veľká Británia	1027,87 pounds	1 178,34	1.10.2010
7	Rakúsko	euro	1 000,00	1.1.2009
8	Cyprus	euro	840,00	29.4.2009
9	Grécko	euro	739,56	15.7.2010
10	Malta	euro	664,95	1.1.2011
11	Španielsko	euro	641,50	1.1.2011
12	Slovinsko	euro	530 - netto	1.3.2011
13	Portugalsko	euro	485,00	1.1.2011
14	Česká republika	8000 Kč	324,50	1.1.2007
15	Poľsko	1386 Zlotých	317,45	1.1.2010
16	Slovensko	euro	317,00	1.1.2011
17	Lotyšsko	200 lats	282,01	1.1.2011
18	Estónsko	euro	278,02	1.1.2008
19	Maďarsko	78000 forintov	268,66	1.1.2011
20	Litva	800 litai	231,70	1.1.2008
21	Rumunsko	670 nové lei	156,36	1.1.2011
22	Bulharsko	240 leva	119,64	1.1.2009

Zdroj: Eurostat

V Slovenskej republike je minimálna mzda ustanovená zákonom a vykonávacím nariadením vlády. Jej suma sa odvíja od výšky priemernej mzdy zamestnancov za predchádzajúci rok pomocou koeficientu, o ktorom vyjednávajú zástupcovia zamestnávateľských

zväzov, odborových zväzov a vlády. V kolektívnych zmluvách uzatváraných na úrovni odvetví (kolektívne zmluvy vyššieho stupňa) i na podnikovej úrovni medzi zástupcami zamestnávateľov a zamestnancov sa môže dohodnúť vyššia minimálna mzda. Výška minimálnej mzdy od 1. januára 2011 je 317 € za mesiac pre zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou a 1,822 € za každú hodinu odpracovanú zamestnancom.

Graf č. 1 Vývoj minimálnej mzdy v SR od roku 1993 do roku 2012

Zdroj: MPSVaR SR

Ekonomická encyklopédia vysvetľuje nominálnu mzdu ako množstvo peňažných jednotiek, ktoré pracovná sila dostáva ako cenu práce. Zvyšujúca sa nominálna mzda ešte nemusí znamenať, že pracovná sila zlepšuje svoje sociálne postavenie, o tejto kategórii hovorí reálna mzda.

Minimálna mzda je minimálnou výškou mzdy garantovanou štátom a prináleží zamestnancovi bez ohľadu na jeho pracovné zaradenie. Nominálna mzda je suma vyplatená zamestnancovi za odvedenú prácu. Reálna mzda je množstvo tovarov a služieb, ktoré je možné si zakúpiť za nominálnu mzdu.

Popis vývoja miezd v nominálnom vyjadrení je najjednoduchší, ale reálne vyjadrenie zohľadňuje okrem zmeny výšky miezd aj zmenu spotrebiteľských cien, t.j. inflácie. Pre objektívne porovnanie je dôležité sledovať nielen vývoj reálnych hrubých miezd, ale aj reálnych čistých miezd, t.j. miezd očistených od rastu spotrebiteľských cien a zároveň znížených o dane z príjmu a platby sociálnych a zdravotných odvodov.

Výška reálnej mzdy závisí od výšky nominálnej mzdy a miery inflácie. Zmena reálnej mzdy sa ale nemusí úplne presne premietnuť do zmeny životnej úrovne jednotlivca a rodiny.

Tabuľka č. 2.: Vývoj minimálnej mzdy a priemernej mzdy v SR

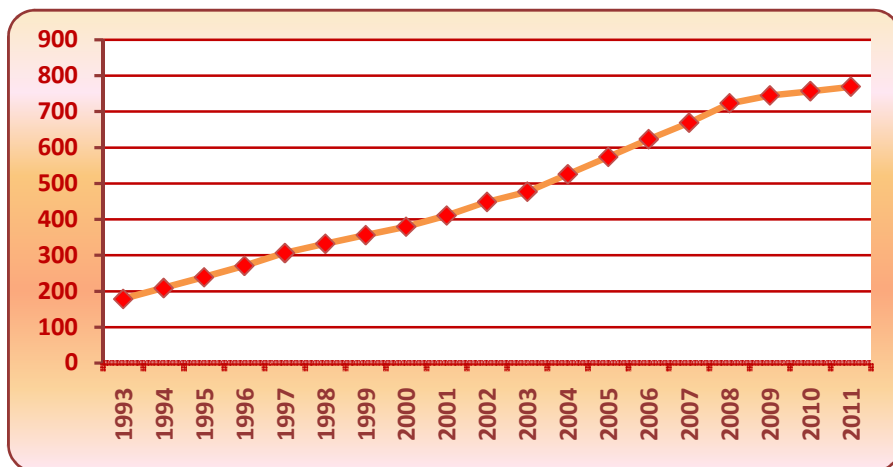
Rok	Mesačná hrubá minimálna mzda (MM)				Štatisticky zistená priemerná mzda za príslušný rok (PM)		MM/ /PM
	Sk/ mesiac	€/mesiac	platná od	podľa predpisu	Sk mesačne	€ mesačne	%
1991	2 000	66,39	1. 2. 1991	n. v. 99/1991 Zb.	3 770	125,14	53,05
1992	2 200	73,03	1. 1. 1992	n. v. 53/1992 Zb.	4 543	150,80	48,43
1993	2 450	81,33	1. 10. 1993	n. v. 248/1993 Z. z.	5 379	178,55	45,55
1994	2 450	81,33			6 294	208,92	38,93
1995	2 450	81,33			7 195	238,83	34,05
1996	2 700	89,62	1. 4. 1996	z. 90/1996 Z. z.	8 154	270,66	33,11
1997	2 700	89,62			9 226	306,25	29,27
1998	3 000	99,58	1. 1. 1998	z. 366/1997 Z. z.	10 003	332,04	29,99
1999	3 600	119,50	1. 4. 1999	z. 56/1999 Z. z.	10 728	356,10	33,56
2000	4 000	132,76	1. 1. 2000	z. 346/1999 Z. z.	11 430	379,41	34,99
	4 400	146,05	1. 10. 2000	n.v. 298/2000 Z. z.	11 430	379,41	38,49
2001	4 920	163,31	1. 10. 2001	n.v. 411/2001 Z. z.	12 365	410,44	39,78
2002	5 570	184,89	1. 10. 2002	n.v. 514/2002 Z. z.	13 511	448,48	41,23
2003	6 080	201,82	1. 10. 2003	n.v. 400/2003	14 365	476,83	42,33

Rok	Mesačná hrubá minimálna mzda (MM)				Štatisticky zistená priemerná mzda za príslušný rok (PM)		MM/ /PM
	Sk/ mesiac	€/mesiac	platná od	podľa predpisu	Sk mesačne	€ mesačne	
				Z. z.			
2004	6 500	215,76	1. 10. 2004	n.v. 525/2004 Z. z.	15 825	525,29	41,07
2005	6 900	229,04	1. 10. 2005	n.v. 428/2005 Z. z.	17 274	573,39	39,94
2006	7 600	252,27	1. 10. 2006	n.v. 540 /2006 Z. z.	18 761	622,75	40,51
2007	8 100	268,87	1. 10. 2007	n. v. 450/2007 Z. z.	20 146	668,72	40,21
2008	8 100	268,87	1. 2. 2008	z. 663/2007 Z.z.	21 782	723,03	37,19
2009	(8 902)	295,50	1. 1. 2009	n.v. 422/2008 Z. z.	(22 429)	744,50	39,69
2010	(9 270)	307,70	1. 1. 2010	n.v. 441/2009 Z. z.	(22 788)	756,41	40,68
2011	(9 550)	317,00	1.1.2011	n.v. 408/2010 Z. z.	(23 167)	769,00	41,22
2012	(9 857)	327,20	1.1.2012	n.v. 343/2011 Z.z.			

z. = zákon

n. v. = nariadenie vlády

Graf č. 2 Vývoj priemernej mzdy v SR od roku 1991 do roku 2011

Na základe štatistických zisťovaní sme dospeli k záveru, že dve tretiny ľudí majú podpriemernú mzdu. Priemerná mesačná mzda za rok 2011 je 769 €, minimálna mzda v roku 2011 je 317 €. Rozdiel medzi minimálnou mzdou a priemernou mzdou bol teda $769 - 317 = 452$ €. Dôvody, prečo pomerne veľká väčšina ľudí má podpriemerné platy, sú v podstate dva.

1. Zamestnanci s podpriemernou mzdou posúvajú priemernú mzdu smerom dolu, zamestnanci s nadpriemernou mzdou zase smerom hore. Možnosť ovplyvniť minimálnu mzdu smerom dolu je však značne limitovaná minimálnou mzdou. Zamestnanec môže dostať „len“ o 452 € menej ako je priemerná mzda. Koľko € nad priemernú mzdu však môže zamestnanec dostať, nie je stanovené, pričom na to, aby jeden zamestnanec s nadpriemerným platom posunul priemernú mzdu smerom hore viac ako ju zamestnanec s minimálnym platom posunie smerom dolu, stačí, aby zarábал aspoň o 452 € viac ako je priemerná mzda, t.j. $769 + 452 = 1\,221$ €. A čím je jeho plat väčší, tým viac ovplyvňuje celkovú priemernú mzdu smerom hore.

2. Počet ľudí, ktorí poberajú minimálnu mzdu (rádovo jednotky percent – možno 3 alebo 4 percentá), je určite menší ako počet zamestnancov s platom nad 1 221 €. Plat väčší ako 1221 € poberá relatívne veľké množstvo ľudí – určite viac ako 10 %, ale skôr to budú desiatky percent. Sú to napríklad vyšší manažéri, politici, lekári, právnici, sudcovia, architekti, špičkoví športovci a umelci, vojaci a policajti s vyššími hodnotami, vysokoškolskí pedagógovia atď., vysokokvalifikovaní robotníci (napr. sústružníci), niektoré profesie stavbárov a pod.

Prečo však niektoré profesie zarábajú viac než iné? Platí jednoduché pravidlo: čím menej ľudí je schopných alebo ochotných vykonávať určitú prácu, tým je jeho plat vyšší. A naopak. Stanovenie minimálnej mzdy viažucej sa aj na nekvalifikovanú pracovnú silu (častý prípad ľudí žijúcich v hmotnej núdzi) môže brániť ich zamestnateľnosti, v dôsledku čoho má nezamestnaný výrazne sťaženú participáciu na vymanení sa zo stavu hmotnej núdze vlastnou prácou. Preto najmenšie platy majú predavačky, vrátnici, čašníci. Pretože tieto profesie môže vykonávať prakticky ktokoľvek, kto je fyzicky a mentálne v poriadku. Na druhej strane sú lekári, právnici, športovci, umelci a pod., kde je určitá výnimočnosť daná jednak nutnosťou dlhoročnej prípravy na danú prácu, jednak veľkou mierou talentu a najčastejšie spojením oboch faktorov. Nadpriemerné platy sú aj v profesiách, ktoré by ľudia inak neboli ochotní vykonávať, t.j. hrozí pri nich ohrozenie života alebo zdravia, zamestnanci musia znášať veľkú mieru nepohodlia a pod.

Aj keď priemerná mesačná mzda je zaujímavý údaj, zároveň je potrebné vedieť, že môže byť len určitou pomôckou pri skúmaní konkrétnych pracovnoprávných vzťahov. Veď približne iba 30 % zamestnancov na Slovensku dostáva vyššiu ako priemernú mzdu. To, že väčšina ľudí má podpriemernú mzdu, nie je špecifikum Slovenska. Je to úplne štandardné všade vo svete.

Záver

Priemerná mzda, minimálna mzda ako aj náklady na prácu v SR sú nižšie hlavne v porovnaní s väčšinou krajín EÚ. Podľa odporúčaní EÚ by pritom minimálna mzda mala dosiahnuť 60 % z priemernej nominálnej mesačnej mzdy v hospodárstve, čo by momentálne v podmienkach SR znamenalo 461 €, pričom minimálna mzda je vo výške 317 €, teda o 144 € mesačne menej, ako je odporúčaná výška. Nízka úroveň miezd znamená nielen zníženie kvality života ľudí, ale aj zníženie motivácie zamestnať sa, nezaujímam na zvyšovaní kvalifikácie a odchod mladých ľudí s vyšším vzdelaním do zahraničia. V prípade zrušenia minimálnej mzdy by sme mohli odôvodnene predpokladať, že u mnohých pracovných pozícií v nízkych mzdových pásmach sekundárneho trhu práce by mohlo postupne dochádzať k znižovaniu miezd. Toto znižovanie by sa zrejme vo vyššej miere dialo v regiónoch s vyššou mierou nezamestnanosti, čo by mohlo zvýšiť aj emigračné tlaky najmä u kvalifikovaných mladých ľudí.

Literatúra:

- [1] Samuelson, P.A. – Nordhaus, W.D.: *Ekonomia. II. diel.* Bratislava. Bradlo. 1992. ISBN 80-7127-031-8
- [2] Kreidl, M.: *Kvalita a udržiteľnosť života.* Praha. 2001.
- [3] Zákon NR SR č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde

- [4] Zákon NR SR č. 311/2001 Z. z., ktorým sa mení a vykonáva Zákonník práce
- [5] www.iz.sk
- [6] www.statistics.sk
- [7] www.upsvar.sk
- [8] www.employment.gov.sk
- [9] Inštitút finančnej politiky MF SR

Summary

The ratio of minimal monthly wages and average monthly wages in Slovakia and theirs development

Every year, since 2000 in Slovakia the new limit of minimal wage is established. The validity of the changes of minimal wage is starting yearly on October, 1. Appropriate government enforcement establishes minimal hourly and monthly wage. Minimal wage for every finished hour is established for employees whose agreed work week is 40 hours. The development of minimal wage in Slovakia is recording since 2000 continuing rise.

The body:

The ordinary life of Slovak Republic citizens is becoming more and more dependent on their ability to be successful on job market as an employee or businessperson, but also from the overall health condition of citizens, from the social - political situation in country, but also from the civilization context which is given mainly by development of science and technology. Faster than in any other period, the lifestyle changes of citizens occur, the changes are done mainly in the individual life strategies, dramatically the life quality is changed. On the life quality has the biggest influence the affluence of financial means for individuals and household. With this, there is the connection of the need to have employment, work for higher wage than the minimal and from the played salary normally pay the insurance fees and taxes. With regard to high rate of unemployment in Slovakia approximately 5 per cent of citizens works for minimal wage. It also starts to be certainty that minimal wage is not only played for work with regards of difficulties and sufficient professional training and education but also for the work which belongs to the more demanding. When comparing the minimal wage with the average wage in national economy it is visible that minimal wage is not high as 40 per cent from the amount of average monthly wage which has negative impact on life quality of employed citizens of Slovakia. It is right if in the country the amount of minimal wage defined? Would not it be convenient to establish the minimal wage according the regions and optimized it to

average wage? It is totally necessary from the reason that the amount of minimal wage is not enough for employed citizens in the full range to cover basic life needs.

The average wages, minimal wages but also the costs of work in Slovakia are lower mainly when comparing to the other EU countries. According the recommendations of EU the minimal wages should be at least 60 per cent of average nominal monthly wage of economics. Low level of wages means not only the lowering of the quality of citizens life's but also lowering of motivation to find a job, loosing of interest of getting higher qualification and leaving of young people with higher education abroad. The present day problem in the area of wages should getting along of market demands on the graduate students which has its part also by failing personal policy of employers.

Key words: Minimal wage. Average wage. Nominal wage. Job market. Human resources politics. The life quality.

Krystyna Teresa Panas

Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie, Poland

Charakterystyka wpływu narkotyków na ośrodkowy układ nerwowy

1. Substancje działające opóźniająco na ośrodkowy układ nerwowy

Do grupy tej zaliczamy substancje pochodzenia naturalnego bądź półsyntetycznego, powstałego podczas przerabiania maku, oraz syntetyczne, pochodzące z morfiny - barbiturany, środki hipnotyczne, leki uspokajające.

Substancje te są ogólnie zwane depresorami lub psycholeptykami, a ich zażywanie powoduje efekty znieczulające i uspokajające. Najbardziej znane narkotyki z tej grupy to opium, morfina i heroina.

Do tej grupy narkotyków zalicza się:

Opium – w stanie surowym składa się z naturalnego zakrzepłego soku, uzyskiwanego ze świeżych makówek. Opium jest narkotykiem i stanowi zarazem surowiec służący do otrzymywania narkotyków o silniejszym działaniu, jak: morfina, heroina i kodeina. Jako samoistny narkotyk przyjmowany jest doustnie w postaci naparu, ale jest także palony w specjalnych fajkach opiumowych. Polscy narkomani stosują go najczęściej doustnie lub w postaci zastrzyku.

Objawy zatrucia:

Najszybciej obserwowane objawy stosowania doustnego to niszczenie uzębienia i dolegliwości przewodu pokarmowego. Wstrzykiwanie narkotyku, może powodować niebezpieczeństwo zapalenia żył, wszczepienia żółtaczkę zakaźnej, zapalenia mięśnia sercowego, chorób wenerycznych, AIDS, zakażenia gronkowcem oraz inne. Dawka śmiertelna opium wynosi ok. 2 - 3 gram.

Morfina – jest głównym alkaloidem pochodzącym z opium, występuje pod postacią białego proszku lub w pigułkach, a także w stanie płynnym w ampułkach. W zależności od rodzaju występowania może być przyjmowana doustnie, przez inhalację lub wstrzykiwanie. Wśród polskich narkomanów morfina stosowana jest w postaci produktu powsta-

łego ze słomy makowej jako tzw. “makiwara” lub “zupa” przyjmowana doustnie. Objawy abstynencji występują z reguły po 6 - 8 godzinach i osiągają szczyt po około 12 godzinach od czasu przyjęcia narkotyku. Morfina działa przeciwbólowo, silnie uspokajająco. Użytkownik przechodzi przez stadia euforii, zubożenia i uspienia.

Objawy zatrucia:

Zwężenie źrenic, znużenie, wymioty. Po pewnym czasie głęboki sen narkotyczny, z którego nie można dobudzić nawet najboleśniejszymi bodźcami. Skóra, początkowo wilgotna, staje się sucha, zimna i błada. Śmierć może nastąpić po kilku lub kilkunastu godzinach na skutek porażenia układu oddechowego albo po kilku dniach na skutek obrzęku płuc.

Heroina – jest produktem półsyntetycznym, działa w sposób podobny do morfiny, jest jednak od niej od 20 do 25 razy silniejsza i dwa razy mocniejsza w powodowaniu nałogu. Heroina występuje w postaci żwirowatej bądź granulowanej w kolorze beżowym, szarym i niekiedy różowym. Po kilkakrotnym filtrowaniu i suszeniu przez odparowanie otrzymuje się najwyższy gatunek heroiny występujący jako sypki i lekkie proszki w kolorze białym lub o odcieniu beżowym. Heroina czasem wydziela słaby zapach octu, ma gorzkawy smak. W detalicznej sprzedaży czysta heroina jest mieszana z różnymi innymi substancjami sproszkowanymi, np. laktozą, talkiem czy sodą oczyszczoną. Sposób zażycia bywa różny, można ją wstrzykiwać, nasączać nią papierosy bądź wciągać przez nos (pozostawia żółtawy nalot).

Objawy zatrucia:

Zwężenie źrenic oczu, mdłości, zakłócenia układu oddechowego, zakłócenia układu krążenia, wzrost temperatury ciała. Po dłuższym używaniu występują poważne zakłócenia w układzie wydalniczym, moczowym i wewnętrzne krwawienia. U osób używających heroinę stwierdza się silną depresję psychiczną połączoną z obniżeniem aktywności funkcji życiowych organizmu i brakiem jakichkolwiek zainteresowań.

Barbiturany – (pochodne kwasu barbiturowego), od pewnego czasu są wypierane w medycynie przez inne grupy leków, są też niestety, nadużywane przez narkomanów. Do grupy tej należą: amobarbital, barbital, fenobarbital, secobarbital, najbardziej znane w handlu to veronal i luminal. Barbiturany mają właściwości hipnotyczne i uspokajające. Najczęściej występują w postaci pastylek, tabletek, czopków lub w płynie (ampułki). Przyjmuje się je doustnie, doodbytniczo lub jako zastrzyki. Duża część narkomanów łączy je z heroiną, amfetaminą lub alkoholem.

Objawy zatrucia:

Gwałtowne zapadanie w sen, w stan bliski śpiączki lub paradoksalnie stan euforii. Często bywa to stan podobny do upojenia alkoholowego, charakteryzujący się zaburzeniami równowagi, niepewnymi ruchami, trudnościami w wysławianiu się, nadpobudliwością,

poza tym barbiturany mogą powodować przejawy amnezji, napady delirium itp. Nagłe odstawienie środka rodzi ryzyko powikłań, a nawet śmierci.

Leki uspokajające i hipnotyczne – lekarstwa tego typu mają szerokie zastosowanie w medycynie z racji ich działania przeciwbólowego i właściwości uspokajających, coraz szerzej są nadużywane przez narkomanów.

Przemysł farmaceutyczny produkuje te środki pod postacią pigułek, kapsułek, kropli i czopków lub ampułek. Najbardziej znane, to: elenium i librium, diazepam, znane też jako valium i relanium, nitrozzepam, oksozepam itd. Środki te przyjmowane są doustnie, doodbytniczo lub w formie zastrzyków.

Objawy zatrucia:

Odczucie błogości, luzu, odprężenia, euforii, jednak systematyczne ich przyjmowanie prowadzi do uzależnienia psychicznego i fizycznego.

2. Substancje pobudzające ośrodkowy układ nerwowy

Do tej grupy zalicza się następujące środki:

Kokaina – jest alkaloidem występującym w liściach koki, wywiera silne działanie pobudzające i wywołuje objawy potężnej siły fizycznej, braku zmęczenia, euforii, przyczynia się do lepszej koncentracji umysłowej.

Kokaina ma postać białego, krystalicznego proszku o gorzkim smaku, w języku potocznym nazywanego “śniegiem” lub “białą damą”. Najczęściej jest pakowana i sprzedawana w woreczkach foliowych. W Polsce w detalicznej sprzedaży jest jej mało ze względu na bardzo wysoką cenę. Najczęściej kokainę zażywa się przez inhalację nosową nazywaną z angielskiego sniffing lub wprowadza się ją do organizmu przez wstrzykiwanie (czasami miesza się ją z alkoholem lub heroiną).

Objawy zatrucia:

Bardzo szybko powoduje zakłócenia systemu nerwowego, niespokojne zachowanie, wzrost temperatury ciała, nadciśnienie i nadmierne pocenie się. Po dłuższym używaniu częste wciąganie jej przez nos powoduje uszkodzenie przegrody nosowej i wywołuje egzemę. Silnie uzależniony narkoman kokainowy narażony jest na stany konwulsyjne łącznie z ustaniem pracy płuc i serca.

Crack – jest to szczególnie odmiana kokainy. Pod względem chemicznym crack jest surową, nieoczyszczoną kokainą, występuje pod postacią kamyków (przypominających żwir lub popcorn) koloru białego, beżowego lub brązowego. Sprzedaje się opakowany w małe flakoniki, w woreczki foliowe albo w folię aluminiową.

W odróżnieniu od czystej kokainy crack nie jest rozpuszczalny w wodzie, a więc nie daje się wstrzykiwać. Dodawany do tytoniu lub marihuany i palony w papierosie lub fajce

szybko przedostaje się do ośrodkowego układu nerwowego. Posiada duży potencjał uzależnienia, gdyż już po 3 - 5 sekundach od przyjęcia powoduje uczucie euforii o intensywności większej niż po dożylnym wstrzyknięciu, które może trwać ponad 5 minut, po czym euforia opada i w tym krótkim czasie następuje uczucie wielkiej mocy połączone z pożądaniem seksualnym i halucynacjami.

Istnieje realna obawa, że crack stanie się popularny i zacznie szybko się rozprzestrzeniać, ponieważ jest relatywnie tani, można go używać w dogodny sposób oraz daje użytkownikowi natychmiastowy, pożądany efekt odurzający (po około 22 sekundach).

Objawy zatrucia:

Czerwony nos z krostami i objawami egzemy, błądź twarży, mała masa ciała, ogólne osłabienie, gadatliwość, częste zawroty głowy i wymioty, ataki paranoidalne. Nadużywanie prowadzi do uzależnienia psychicznego i fizycznego, przedawkowanie może też spowodować śmierć.

Kokaina i crack wywołują podniecenie płciowe i mogą być powodem przestępstw na tle seksualnym.

Khat – jest krzewem rosnącym głównie w regionie Rogu Afrykańskiego i Afryce Wschodniej. Liście khat są purpurowo - brązowe, błyszczące, z czasem stają się ciemno - żółto - zielone i skórzaste o bardzo silnym zapachu. Khat jest towarem łatwo psującym się z powodu rozkładu alkaloidów podczas wysuszania się liści i dlatego musi być transportowany do konsumentów w ciągu 2 - 3 dni po zbiorze. Khat daje efekt euforyczny, porównywalny do działania amfetaminy, pobudza centralny układ nerwowy. Daje energię potrzebną do wykonywania codziennej pracy, ale powoduje uzależnienie.

Objawy zatrucia:

Daje uczucie dużego pragnienia i objawy podobne do zatrucia alkoholowego, powoduje poważne dolegliwości systemu trawienego, a także wywołuje zaburzenia psychiczne.

Amfetamina – występuje pod różnymi postaciami i w różnym składzie np. w pigułkach, kapsułkach, jako biały lub beżowy proszek, w postaci płynnej. Zażywana jest doustnie, przez inhalację i przez dożylny wstrzykiwanie w czystej postaci lub w połączeniu z innymi substancjami odurzającymi, najczęściej psychotropowymi. Do najbardziej znanych zalicza się: benzedrynę, precludin, metaamfetaminę.

Polska od połowy lat 80. jest krajem wytwarzającym amfetaminę dla nielegalnych celów. Najwyższy stopień czystości produktu wynosi od 90 do 99 proc. W sprzedaży detalicznej czystość środka jest najczęściej zredukowana do 40 proc. poprzez dodanie węglowodanów w postaci glukozy i laktozy, dla wzmocnienia produktu dodaje się kofeinę, prokainę itp. Przyjmowanie amfetamin, nawet sporadycznie, powoduje czasowy wzrost energii psychomotorycznej, zwiększa pewność siebie, dodaje odwagi, wywołuje wrażenie "rozjaśnienia umysłu", nasilenia zdolności uczenia się, człowiekowi wydaje się, że jest

zdolny do wykonania wielkiego wysiłku fizycznego. Taki stan trwa zazwyczaj 2-3 godziny, potem używający zapada w sen trwający 12 - 14 godzin, z którego budzi się z bardzo złym samopoczuciem.

W wyniku niemedycznego przyjmowania środków z grupy amfetamin bardzo szybko rozwija się zależność psychiczna i zjawisko tolerancji powodujące konieczność aplikowania coraz większych dawek dla uzyskania takich samych efektów. W wyniku rozwijającego się przyzwyczajenia dawki muszą być zwiększone nawet kilkaset razy. "Trzeba zaznaczyć, że dawka śmiertelna dla zdrowego człowieka wynosi 1 g, a dla dziecka 0,1 g".

Objawy zatrucia:

Powoduje nadciśnienie z zakłóceniami pracy serca, przykro odczuwalną depresję, wywołującą z kolei pragnienie ponownego zażycia produktu. W skrajnych przypadkach mogą wystąpić drgawki, zapaść, gorączka a nawet śmierć.

Ecstasy- narkotyk, który początkowo robił karierę USA i w Europie Zachodniej, dostępny jest także w Polsce w postaci białych, brązowych, różowych lub żółtych tabletek albo kolorowych kapsułek. Środek ten wyostrza percepcję kolorów i dźwięków. Z tego też powodu przyjmowany jest najczęściej na dyskotekach i koncertach muzyki techno (największą tego typu imprezą jest Parada Miłości w Berlinie odbywająca się w pierwszy weekend lipca). Efekt rozpoczyna się po około 20 minutach i trwa kilka godzin. Ecstasy może zachwiać koordynację ruchów, w związku z czym bardzo niebezpieczne jest prowadzenie pojazdów. Przy zwiększonej dawce, podobnie jak po amfetaminie użytkownik może odczuwać lęk i dezorientację. Jeżeli narkotyk przyjmowany jest dłużej niż kilka dni, może powodować czasową bezsenność i paranoję. Tolerancja zmusza do zwiększania dawki dla uzyskania oczekiwanych efektów. Szczególnie niebezpieczne jest przyjmowanie narkotyku przez osobę z kłopotami sercowymi, nadciśnieniem lub mające ataki epileptyczne. Notowane są śmiertelne wypadki związane z zażywaniem przez młodych ludzi ecstasy (ostatnio "UFO" – połączenie ecstasy, amfetaminy i LSD). Przyczyny zgonów są jak dotąd niejasne.

3. Substancje wywołujące zaburzenia w ośrodkowym układzie nerwowym

Do tej grupy zalicza się następujące środki:

Marihuana – wytwarzana jest z konopi indyjskich. Marihuanę otrzymuje się, zbierając szczytowe części kwiatów- i owoconośne konopi. Po posiekaniu i wysuszeniu marihuana uzyskuje postać tytoniu lub herbaty, częstokroć wraz z nasionami. Aktywnym komponentem jest tutaj THC (tetrahydrokannabinol). Marihuanę pali się na ogół w postaci papierosów lub w fajce. Inną formą używania marihuany jest picie wywaru w postaci czystej lub zmieszanego z alkoholem.

Haszysz – wytwarzany jest z konopi indyjskich, a dokładnie mówiąc, z nasion oraz przez zeszkrobwanie żywicznych wydzielin z liści konopi indyjskich. Występuje w postaci brązowych i czarnych kuleczek i kostek, które dają się rozgniatać. Haszysz pali się zmieszany z tytoniem w formie papierosów lub czysty w specjalnych fajkach.

Objawy zatrucia:

Do najczęściej obserwowanych objawów należą: przekrwienie gałek ocznych, suchość w ustach, zawroty głowy, bladość skóry, potrzeba częstszego oddawania moczu. Duże dawki wywołują halucynacje, zaburzenia oceny sytuacji, opóźniony czas reakcji, dezorientację w czasie i przestrzeni, urojenia, pobudzenie, a nawet uczucie paniki.

LSD – to najbardziej niebezpieczny narkotyk ze wszystkich halucynogenów. Ma on postać bezbarwnego płynu, bez zapachu i smaku, bywa też rozprowadzony w postaci białego, krystalicznego proszku, nierozpuszczalnego w wodzie. Najpowszechniej zaś występuje w postaci małych znaczków, pigułek, kostek cukru lub kamieni do zapalniczek. Na ogół LSD przyjmuje się doustnie. Ślina rozpuszcza narkotyk naniesiony na podłoże (znaczek) i molekuły LSD przenikają do krwiobiegu. Tak zwany “odlot” trwa od 5 do 8 godzin. Między 8 a 12 godziną po zażyciu narkotyku następuje stopniowy powrót do stanu normalnego. Towarzyszy temu zmęczenie i stan napięcia. LSD powoduje koszmarnie widzenia, które doprowadzają do samobójstwa, samouszkodzeń ciała i agresji w stosunku do osób trzecich. Najniebezpieczniejsze jest jednak to, że molekuły LSD chwilowo uśpione w organizmie reaktywują się po kilku godzinach, dniach lub nawet miesiącach i docierają nagle do mózgu, powodując nieoczekiwany i groźny nawrót halucynacji.

Objawy zatrucia:

Zawroty głowy, osłabienie, drżenie mięśni, nudności, omamy, zmiany nastroju, trudności w skupieniu uwagi, lęk i panika.

Psylocybina – narkotyk pochodzenia organicznego uzyskiwany głównie z grzybów występujących w Meksyku i Ameryce Środkowej. Niektóre gatunki grzybów spotykanych w Polsce posiadają znaczące ilości substancji aktywnej. Omawiane grzyby zbiera się i spożywa w stanie świeżym lub suszone. Bezpośrednio po spożyciu występują objawy zawrotów głowy, potem pojawiają się barwne obrazy o zamglonych, ruchomych konturach, dziwaczne formy, niespotykane kolory.

Objawy zatrucia:

Bardzo często występują stany lękowe i otępienia, które w skrajnych przypadkach kończą się samobójstwem.

PCP – narkotyk dość ciekawy ze względu na to, iż wywołuje niespodziewane objawy, charakterystyczne dla wszystkich kategorii środków odurzających. I tak, w niewielkich ilościach przyspiesza czynność serca i podwyższa ciśnienie krwi, jednocześnie upośledza

koordynację psychoruchową i spowalnia czynność oddechową. Osoby zażywające PCP mogą w jednej chwili być bliskie śpiączki, by za chwilę stać się niebezpiecznie agresywne.

Objawy zatrucia:

Długotrwałe zażywanie doprowadza do zaburzeń toku myślenia, problemów z mową (jąkanie się lub niemożność mówienia), silnego lęku i depresji, a nawet samobójstwa, upośledza zapamiętywanie.

Bieluń dziędzierzawa – jest swoistego rodzaju novum na rynku polskim. Roślina ta zawiera silnie trujące alkaloidy: skopolaminę, atropinę oraz hiascyminę, a tym samym posiada właściwości halucynogenne. Nasiona tej rośliny spożywane są w ilości minimum 100 szt., co u zażywających powoduje halucynacje przez 12 godzin. Po spożyciu dużej ilości nasion (ok. 500 sztuk) halucynacje występują przez okres 3 dni. Jest to roślina zielna (wysokości około 1 m) z rodziny psiankowatych. W okresie kwitnienia posiada duże, lejkowate kwiaty koloru białego. Owocem jest kolczasta torebka przypominająca owoc kasztanowca. Każda roślina posiada od 6 owoców wżwyz, z których w każdym znajduje się około 400 - 600 nasion koloru czarnego.

4. Ucieczka od codziennych problemów oraz wpływ środowiskowy

„Młodzież buntuje się przeciwko nakazom i zakazom, uważając, że jej wolność jest ograniczona. Wszak młody człowiek nie nabył jeszcze jej wiedzy i doświadczenia, które uczy, że wolność ma swoje granice, którymi między innymi są prawa i wolność innych ludzi.”¹

Zjawisko narkomanii ma wiele przyczyn, nakładających się na siebie, a tym samym, są one trudne do jednoznacznej identyfikacji. Wiadomo, że wiele czynników o charakterze społecznym, psychologicznym i fizycznym ma wpływ na powstawanie uzależnień.

Pierwsze zetknięcie z substancją uzależniającą jest wynikiem wielu czynników, do których należą: ciekawość, charakterystyczna dla osób w młodym wieku, wpływ środowiska rówieśniczego (identyfikacja z grupą rówieśniczą), pragnienie uwolnienia się od problemów, pragnienie lepszego samopoczucia i przyjemności lub zaznaczenie własnej indywidualności.

Kolejne sięgnięcia są już wynikiem powstającego uzależnienia psychicznego lub fizycznego i są spowodowane silną potrzebą (np. opisywanym wyżej "głodem narkotycznym"), pragnieniem powrotu do doświadczanych podczas brania narkotyków stanów euforii, pobudzenia i zapomnienia o trudnościach. Powodów, dla których dzieci i mło-

¹ E. Korpetta, E. Smerdt-Sisicka, *Narkotyki w Polsce. Mity i rzeczywistość*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000, s. 31.

dzień sięga po narkotyki, można wyliczyć wiele. Większość najczęściej Ci początkujący zaczynają eksperymentować z ciekawości czy nudy, bądź pod presją grupy rówieśniczej, inni sięgają po narkotyki tylko dlatego, że są zakazane. Młodzież w wieku szkolnym natrafia na wiele otaczających go problemów rozwojowych. Przede wszystkim musi spełniać wymagania stawiane przez rodzinę, rówieśników czy szkołę a nawet społeczeństwo. Bardzo ważną rolę odgrywa grupa rówieśnicza, szczególnie u tych dzieci, u których sytuacja domowa jest niestabilna, zależy im bardziej na uznaniu kolegi czy koleżanki niż kogoś z rodziny. Narażona osoba na wpływ grupy rówieśniczej chętniej i częściej podporządkowuje się swojej grupie i bardzo często ulega złym wpływom i naciskom. Istotne jest aby w porę zapobiec nieodpowiednim takim wpływom. Ważną rolę w tym względzie odgrywa tu szkoła, to ona powinna zapewnić uczniowi nie tylko prawidłowy rozwój intelektualny, ale także społeczny i emocjonalny. Czynniki środowiskowe, które są powodem uzależnienia możemy podzielić na:

Wpływ na uzależnienie młodego człowieka od narkotyków i substancji odurzających ma między innymi rodzina jako całość - tzn. sytuacja i atmosfera w niej panująca a także relacje pomiędzy poszczególnymi jej członkami. Do rodzin, w których rośnie prawdopodobieństwo uzależnienia dziecka od narkotyków należą:

- rodziny, w których jeden z rodziców nadużywa środków odurzających czy alkoholu a także narkotyków, ale również uzależnienie od hazardu czy nawet od telewizji. Dotyczy to zwłaszcza ojców dzieci uzależnionych
- rodziny, w których często dochodzi do konfliktów i kłótni z użyciem przemocy i innych prymitywnych form, takich jak wyzwiska czy przekleństwa. Są one powodem ucieczek z domu i wiązaniem się z grupami rówieśniczymi, niejednokrotnie mającymi destrukcyjny wpływ na młodego człowieka
- rodziny, w których jedno z rodziców zmarło nieoczekiwanie i przedwcześnie. Ten powód sprzyja głównie uzależnieniom u dziewcząt
- rodziny, w których jedno z rodziców (częściej matka niż ojciec) wykazuje objawy psychopatologiczne
- rodziny, gdzie dzieci nie rozwinęły cech osobowości o charakterze dominującym oraz czynnym. Osoby, które zostały wychowane w atmosferze podporządkowania i podlegania, nie potrafią brać odpowiedzialności za własne działania, a także bardziej podlegają cudzym wpływom.

Patologiczne funkcjonowanie rodziny powoduje, że na dziecko narzucane są role, niezgodne z jego wiekiem i pozycje. W rodzinach takich zdarza się, że na dziecko spadają obowiązki i wymagania należące do nieobecnego rodzica.

Wśród czynników prowadzących do uzależnień i innych patologii wśród młodych ludzi, specjaliści wymieniają również pewne cechy rodziców, sprzyjające temu zjawisku:

- pragnienie do kontrolowania, zasadniczość, bezwzględność i wysokie wymagania stawiane dzieciom w wykształceniu z jednej strony i słaby charakter i brak dyscypliny w z drugiej strony - są to zachowania matek, które wzmagają prawdopodobieństwo uzależnienia ich dzieci.
- brak zaangażowania w życie rodziny, nieobecność, surowa i moralizatorska postawa, nastawienie agresywne wobec innych członków rodziny - tego typu zachowania ojcowskie są przyczyną powstawania patologicznych relacji małżeńskich i rodzinnych prowadzących do uzależnień. O patologicznych stosunkach małżeńskich mówimy w przypadkach, gdy:
 - ojciec jest osobą dominującą w rodzinie, a ponadto przejawia agresywne bądź konfliktowe zachowanie w stosunku do matki. W takim wypadku matka stara się przeciwną dziecku na swoją stronę w konflikcie.
 - ojciec nie angażuje się w życie rodziny i nie wywiera żadnego wpływu na dzieci - wynika to ze słabości jego charakteru i związanego z tym braku poważania ze strony rodziny.

Zdarza się tak, że dziecko, odczuwając negatywną atmosferę w domu rodzinnym, stara się wyrzucić wpływ na stosunki w niej panujące, pragnie coś zmienić. Decydując się na zażywanie narkotyków czasem świadomie kreuje patologiczną sytuację rodzinną, aby skupić na sobie uwagę bliskich i "wymusić" na nich zjednoczenie sił w walce o osobę zniewoloną uzależnieniem. Stworzenie sytuacji zagrożenia ma na celu zintegrowanie rodziny do udzielania sobie pomocy i wsparcia.

W środowisku rówieśniczym można wymienić inne przyczyny, mniej dramatyczne, związane z naturalną i potrzebą każdego człowieka. Młodzi ludzie, w okresie dojrzewania odczuwają naturalną, silną potrzebę identyfikacji ze swoją grupą rówieśniczą. Związane jest to z postępującym procesem socjalizacji, a także przygotowywaniem się do pełnienia "dorosłych" ról społecznych. Ponadto grupa taka daje poczucie oparcia w rodzących się w okresie dojrzewania konfliktach pokoleniowych. W tym czasie młody człowiek czuje się lepiej rozumiany przez swoich kolegów, mających podobne problemy, niż przez rodziców. Dlatego w takich grupach szuka akceptacji. Jednak niekontrolowany bunt dorastającego nastolatka i brak zainteresowania ze strony rodziców może doprowadzić do tego, że nastolatek zwiąże się z grupą o charakterze destrukcyjnym. Takimi grupami są społeczności narkomańskie, które zaspokoją ciekawość związaną z narkotykami i innymi środkami odurzającymi i wprowadzą młodego człowieka w świat uzależnienia. Natomiast grupa rówieśnicza w której młody człowiek funkcjonuje może być siłą konstruktywną albo pomagającą młodej osobie w dojrzewaniu ku dorosłości albo siłą destruktywną. Członkowie zdrowych grup rówieśniczych uczą się wzajemnie funkcjonować zgodnie z reguła-

mi i normami społecznymi. Niestety ale te niezdrowe grupy rówieśnicze zachęcają daną jednostkę do zachowań dewiacyjnych i anormalnych. Członkowie grupy nazywani „przegranymi” mają często skłonności do kłopotów w szkole a także w społeczności mają także skłonności do konfliktów z prawem.

Lata szkolne to czasy gwałtownego rozwoju i psychiki dziecka. Szkoła dziś nie spełnia w pełni podstawowych zadań wychowawczych i dydaktycznych. Dziecko chodzi do szkoły z nastawieniem bo musi, aby przejść z klasy do klasy, aby realizować państwowy program nauczania. W środowisku szkolnym gdy dziecko staje się uczniem, szkoła staje się dla niego miejscem, w którym spędza znaczną część swojego życia. Przez kilkanaście lat całe jego życie koncentruje się wokół tej instytucji. Już pierwsze przekroczenie progu szkolnego może być dla nowego ucznia stresowym wydarzeniem, mającym wpływ na przebieg dalszej nauki. Nowe środowisko, agresywni niekiedy rówieśnicy oraz wygórowane obowiązki szkolne powodują niekiedy ucieczki od rzeczywistości bądź utratę równowagi psychofizycznej. Szkoła dla młodego człowieka jest często istnym poligonem doświadczalnym. Z punktu widzenia młodej osoby kadra pedagogiczna to zespół osób innego pokolenia, stojących najczęściej zdaniem uczniów po przeciwnej stronie. Postawa taka oznacza często brak zaufania. W szkole młody człowiek spędza jedną trzecią doby, styka się z ogromną ilością nowych sytuacji, jest to miejsce w którym musi dokonywać nowych wyborów. W wieku adolescencji umiejętność wyboru są bardzo nikłe, wybory niekiedy bardzo ważne, a ich skutki bardzo często dalekosiężne, które ważą na całym jego życiu. W szkole uczeń podlega licznym stresom, a te przyczynić się mogą częstym do sięganiem po narkotyki.

Również ogromna rola mediów i środków przekazu informacji ma wpływ na zainteresowanie środkami uzależniającymi. Bywa tak, że poprzez nieprzemyślane akcje i działania, zamiast informować i zniechęcać młodzież do narkotyków, propagują i rozpowszechniają model życia prowadzący do brania i uzależniania od środków odurzających.

„Reklamodawcy i dealerzy narkotyków znacznie lepiej rozumieją specyfikę wieku dojrzewania niż większość dorosłych. Oni doskonale wiedzą, że bardziej podatni na uzależnienie są ci, którzy szukają swojej tożsamości, borykają się z problemami emocjonalnymi i egzystencjalnymi, mają kłopoty z akceptacją siebie i poczucia bycia niezrozumiałym – czyli właśnie młodzież. Reklama narkotyków jest przekazywana wśród młodych ludzi „pocztą pantoflową”. Została tak opracowana, żeby narkotyk stał się szansą na pozbycie się „kompleksów”, na „bycie z ludźmi”, na „świetną zabawę”, na „spotkanie ze swoim

wyższym ja”. Ma dawać szansę na zrozumienie siebie, zrozumienie świata, realizację ambicji. Ma stać się czymś, co łączy, stwarza „klimat”.²

Summary

Characteristics of how drugs affect the central nervous system

Article covers the issues:

Substances opóźniająco the central nervous system
Substances stimulating the central nervous system
Substances that cause disturbances in the central nervous system
Escape from the daily concerns and environmental impact

Key words: drugs addiction, nervous system

² E. Korpetta, E. Szmerdt-Sisicka, *Narkotyki w Polsce. Mity i rzeczywistość*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2000, s. 32.

Štefan Bugri

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove

Pribišová E.

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove

Žák S.

Paneurópska vysoká škola Bratislava, Slovakia

Nezamestnanost v Slovenskej Republike ako dosledok hospodarskej krizy

Úvod:

V roku 2009 sa dôsledky hospodárskej krízy v plnej miere prejavili prakticky vo všetkých oblastiach reálnej ekonomiky. Ekonomika v každej krajine, Slovensko nevynímajúc, stratila na svojej dynamike, čo sa prejavilo v znižovaní výroby a to malo hlavný dopad na znižovaní počtu pracovných miest a následným prepúšťaním zamestnancov. Tento vývoj vyústil do celosvetovej recesie a v mnohých krajinách zapríčinil viaceré závažné makroekonomické nevyváženosti. Medzi tieto nevyváženosti patrí aj vysoká nezamestnanosť.

Jadro práce:

Jedným zo sprievodných javov trhového mechanizmu je aj nezamestnanosť, ktorá nás v súčasnom období sprevádza na každom kroku. S týmto pojmom sa stretávame v každodennom živote, či už v médiách alebo sa nás dotýka priamo. Zdravý vývoj každej ekonomiky by popri ekonomickom raste mal so sebou prinášať prijateľnú mieru nezamestnanosti, resp. **prirodzenú mieru nezamestnanosti**. Pri zvýšenej miere nezamestnanosti ekonomika prichádza o statky a služby, ktoré by mohli vyrobiť v danom období nezamestnaní ľudia, pričom táto strata sa pri priemernej produktivite práce dá ľahko vyčíslieť. Súčasťou toho, o čo ekonomika počas obdobia zvýšenej nezamestnanosti prichádza, sú nap-

riklad **finančné dávky v nezamestnanosti**. Tie na jednej strane vytvárajú podmienky na to, aby aj človek, ktorý prišiel o prácu, mohol naďalej žiť dôstojným životom, no na druhej strane tieto dávky značne zaťažujú štátnu pokladnicu, čoho dôsledkom môže byť aj prehlbovanie deficitu štátneho rozpočtu. Tieto ekonomické straty z obdobia zvýšenej nezamestnanosti sú doloženým príkladom plytvania zdrojmi v modernej ekonomike.

Záver:

Riešenie hospodárskej krízy je veľmi náročný problém nielen z ekonomického, ale aj sociálneho aspektu. Na to neexistuje žiaden recept, ktorý by paušálne platil pre všetky krajiny v rovnakej miere. Preto je úlohou každej vlády v krajine bez rozdielu na jej politickú orientáciu zabezpečiť pre občanov svojej krajiny zníženie rizík a dopadov svetovej hospodárskej krízy. Nie každá krajina disponuje rovnakým ekonomickým potenciálom, preto aj riešenie týchto problémov je v každej krajine individuálne a časovo rozdielne.

Dôsledky hospodárskej krízy

Každým dňom, v každej oblasti sa stretávame s pojmom hospodárska kríza – nedostatok finančných prostriedkov, čo má za následok okrem iného aj zníženie životnej úrovne väčšiny obyvateľstva. Presnú definíciu nám ale vlastne nikto nevyvetlí aj keď to, čo voláme hospodárska kríza nie je nič iné ako mravná bieda a to všetko ostatné je iba jej následok. Hospodárska kríza prináša mnoho otáznikov v nevyrovnanosti ekonomiky, zvyšovaním cien tovarov, zvýšenie počtu nezamestnaných, čo má za následok zvyšovanie napätia a stresov v spoločnosti.

Hospodársku krízu chápeme ako zvrät hospodárskeho cyklu na kulminujúcom maximume hospodárskej činnosti. Hospodárske cykly sú výkyvy hospodárskej činnosti, ktoré sa v pravidelných intervaloch opakujú.

Druhy ekonomického cyklu

Hospodársky cyklus možno charakterizovať podľa rôznych kritérií. Výkyvy ekonomiky môžu mať rozdielnú intenzitu, aj rozličnú dĺžku trvania, ktorú má aj sám ekonomický cyklus.

Podľa dĺžky trvania cyklu sa rozlišujú tieto tri základné druhy cyklov (delenie podľa teórie J. Schumpetera (1883 – 1950).

1) **Dlhé cykly (tzv. Kondratievove, resp. Kuznetsove)**, ktoré sa opakujú v rozmedzí 30 až 60 rokov a spájajú sa so vznikom a rozvojom zásadne nových objavov a inovácií (napr. 1790 – 1813 parný stroj, 1844 – 1874 budovanie železníc, 1855 – 1916 začiatky motorizmu a elektriny). Tieto dlhé cykly sú spojené s takými zásadnými zmenami vo výrobných technológiách, ktoré umožňujú vznik nových nosných odvetví a odborov ekonomiky.

Po každom z týchto objavov nasleduje zväčša dlhšie obdobie rozvoja súvisiace s využívaním stimulov z týchto objavov. Na týchto vlnách sa spravidla „nesie“ niekoľko stredných dlhých cyklov. Po 2. sv vojne sa začalo na tieto cykly postupne zabúdať a dokonca sa spochybnila ich samotná existencia, no v dnešnej dobe, keď sa začínajú v mnohých častiach sveta objavovať príznaky novej recesie, mnohí ekonómovia ožívajú teóriu dlhých cyklov.

2) **Stredné cykly (tzv. Juglarove)** sa objavujú v intervaloch od 6 do 10 rokov. Súvisia so zmenami v úrokovej miere a so zmenami dopytu po investíciách, teda so zmenami reálneho kapitálu, ako sú stroje a zariadenia, ktoré majú životnosť práve okolo 10 rokov. Ich prvé zavedenie v podobe prvých inovácií, kde zohráva dôležitú úlohu podnikateľ, až po ich masové rozšírenie vyvolá rast, konjunktúru, odkiaľ začína výkon ekonomiky zase klesať.

3) **Krátke cykly (tzv. Kitchinove)** sa niekedy označujú aj ako cykly v zásobách. Trvajú 3 – 5 rokov a venuje sa im v súčasnosti veľká pozornosť. Ich opakovanie súvisí so zmenou stavu zásob hotových výrobkov a medziproduktov v najdôležitejších, nosných odvetviach hospodárstva (ako dôsledok nesúladu medzi ponukou a dopytom). Podľa toho, na ktorej strane trhovej rovnováhy vzniká porucha, ktorá vyvolá odklon skutočného reálneho produktu od potenciálneho, delia sa ekonomické cykly na vznikajúce na strane agregátneho dopytu a na strane agregátnej ponuky.

Začiatok hospodárskej krízy sa datuje na začiatok prvej polovice roku 2007. Za pôvodcu súčasnej hospodárskej krízy boli označované USA. V jej začiatkoch si málokto uvedomoval, aký táto hospodárska kríza bude mať dopad pre celý svet. Kríza amerických hypotekárnych inštitúcií prepukla v auguste v roku 2007. Problémy finančných inštitúcií a neistota na finančných trhoch následne spôsobila spomalenie predovšetkým amerického, ale aj európskeho hospodárstva. Vzájomná previazanosť krajín, globalizácia vo vzťahoch, vyvolala dominantný efekt. Výkonnosť globálnej ekonomiky poklesla a bude klesať pokiaľ kríza nepadne na svoje dno.

Hospodárska kríza na Slovensku sa výrazne prejavila až koncom roka 2008. Kríza sa vo väčšej či menšej miere dotkla všetkých občanov spoločnosti a začala rôznym spôsobom ovplyvňovať ich životy. Dopyt po produktoch začal klesať, objem objednávok sa zmenšoval, a nebolo pre koho vyrábať. Väčšina slovenských podnikov zavádza úsporné opatrenia, ako napr. znižovanie miezd, nútené čerpanie dovolení zamestnancov, v horšom prípade prepúšťanie zo zamestnania. Po strate zamestnania je šanca opätovne sa zamestnať malá a nájsť si prácu v danom odbore veľmi nepravdepodobná. Najviac ohrozenou ekonomicky aktívnou skupinou obyvateľstva sú zamestnanci, ktorí majú nízke (základné) vzdelanie a občania nad 50 rokov s maximálnym dosiahnutým stredoškolským vzdelaním. Ľudia pociťujú neistotu, rozvážnejšie nakupujú, viac sa snažia šetriť. Väčšie

investície radšej odkladajú na neskôr. Následkom toho sa znižuje dopyt a to hlavne po tovaroch dlhodobej spotreby.

Nezamestnanosť a jej druhy

Jedným z najzávažnejších dôsledkov hospodárskej krízy je zvyšovanie nezamestnanosti. Mnohé krajiny pocítili rast nezamestnanosti, Slovensko nevyvímajúc. Nezamestnanosť je stav, kedy sa nachádza časť pracovných síl mimo pracovný proces. Za nezamestnaného je považovaná osoba schopná pracovať, ktorá si však nemôže nájsť platené zamestnanie. Existuje niekoľko zaužívaných definícií pojmu nezamestnanosť. Oficiálne sa za nezamestnaného považuje osoba, ktorá:

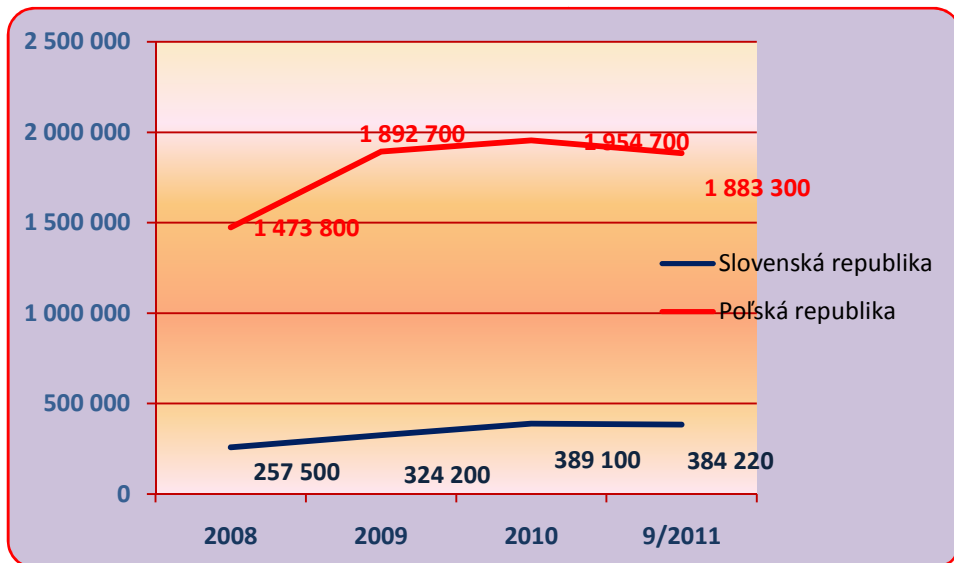
- je staršia ako 16 rokov a nie je študujúca ani pracujúca,
- aktívne hľadá prácu,
- schopná a ochotná nastúpiť do práce a súčasne je evidovaná na úrade práce.

Vývoj nezamestnanosti v Slovenskej republike v porovnaní s Poľskou republikou za obdobie 2008 – 9/2011

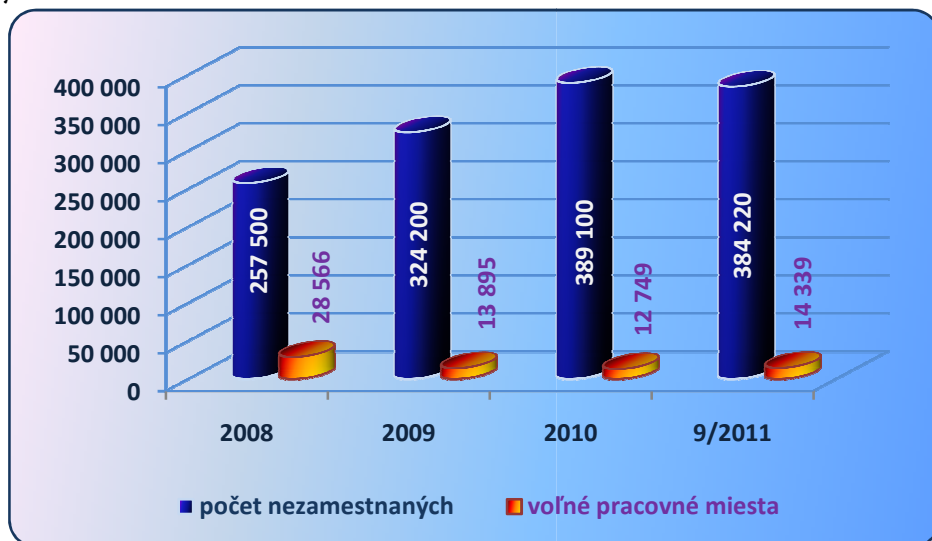
Tabuľka č. 1

Rok	Slovenská republika		Poľská republika	
	Počet nezamestnaných	Miera nezamestnanosti	Počet nezamestnaných	Miera nezamestnanosti
2008	257 500	9,60%	1 473 800	9,50%
2009	324 200	12,10%	1 892 700	12,10%
2010	389 100	14,40%	1 954 700	12,40%
9/2011	384 220	13,12%	1 883 300	11,80%

Graf č. 1. Vývoj počtu nezamestnaných v SR a PL za roky 2008 – 2011

Graf č. 2. Prehľad počtu voľných pracovných miest ku počtu nezamestnaných v SR za roky 2008 - 2011

Dávka v nezamestnanosti v SR

Slovenská republika

Podmienkou na vznik nároku na dávku v nezamestnanosti je:

1. ak poistenec v posledných troch rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie bol poistený v nezamestnanosti najmenej dva roky, t.j. 730 dní alebo

2. poistenec, ktorý po skončení pracovného pomeru na určitú dobu bol zaradený do evidencie uchádzačov o zamestnanie, ak v posledných štyroch rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie

a) bol poistený v nezamestnanosti z výkonu činnosti zamestnanca v pracovnom pome-
re na určitú dobu alebo bol dobrovoľne poistený v nezamestnanosti najmenej dva roky,
t.j. 730 dní a

b) nebol povinne poistený v nezamestnanosti z iného výkonu činnosti zamestnanca
alebo

3. ak fyzická osoba, ktorá po skončení výkonu služby policajta alebo profesionálneho vojaka bola zaradená do evidencie uchádzačov o zamestnanie, nespĺnila podmienky na vznik nároku na výsluhový príspevok a nespĺnila podmienku trvania služobného pomeru na vznik nároku na výsluhový dôchodok alebo nespĺnila podmienky nároku na invalidný výsluhový dôchodok, a v posledných troch rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie bola poistená v nezamestnanosti najmenej dva roky, t.j. 730 dní.

Podmienkou na priznanie dávky v nezamestnanosti je zaradenie poistenca do eviden-
cie uchádzačov o zamestnanie, ktoré vedie úrad práce.

Nárok na dávku v nezamestnanosti je potrebné uplatniť písomne v pobočke Sociálnej poisťovne príslušnej podľa miesta trvalého pobytu. Za písomnú žiadosť sa považuje roz-
hodnutie o zaradení do evidencie uchádzačov o zamestnanie, vydané príslušným úradom
práce, sociálnych vecí a rodiny.

Poistencovi nárok na dávku v nezamestnanosti vzniká odo dňa zaradenia do evidencie
uchádzačov o zamestnanie.

Od 1. septembra 2010 sa na dva roky ustanovuje aj obdobie, za ktoré sa vypočítava
výška dávky v nezamestnanosti. Rozhodujúce obdobie na zistenie denného vymeriavacie-
ho základu, z ktorého sa určuje suma dávky, sa počíta odo dňa, ktorý predchádza dňu, v
ktorom poistencovi vznikol nárok na dávku v nezamestnanosti. Dávka v nezamestnanosti
sa poskytuje za dni a jej výška je 50 % denného vymeriavacieho základu.

Denný vymeriavací základ v druhom polroku roku 2010 a v prvom polroku 2011 bola
najviac vo výške 73,4302 eura. Maximálna suma dávky v mesiaci, ktorý má 31 dní, bola
teda 1 138,20 eura a v mesiaci, ktorý má 30 dní, je 1 101,50 eura.

Od 1. januára 2011 do 31. decembra 2011 suma denného vymeriavacieho základu určeného z vymeriavacieho základu podľa § 138 ods. 5 v mesiaci, ktorý má 31 dní, je 10,6149 eura a v mesiaci, ktorý má 30 dní, je 10,9687 eura.

Dávka v nezamestnanosti sa poskytuje:

1) šesť mesiacov (ak nárok na dávku v nezamestnanosti vznikol splnením podmienky poistenia v nezamestnanosti najmenej 730 dní v posledných troch rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie) alebo

2) štyri mesiace (ak nárok vznikol splnením podmienky poistenia v nezamestnanosti najmenej 730 dní v posledných štyroch rokoch pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie).

Poistenec nemá nárok na výplatu dávky v nezamestnanosti za dni, počas ktorých má nárok na výplatu nemocenského, ošetrovného, materského a počas ktorých sa mu vypláca rodičovský príspevok.

Nárok na dávku v nezamestnanosti zaniká vždy:

- dňom vyradenia z evidencie uchádzačov o zamestnanie,
- dňom priznania starobného dôchodku, predčasného starobného dôchodku alebo invalidného dôchodku z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %,
- uplynutím podporného obdobia v nezamestnanosti (šesť mesiacov, resp. štyri mesiace),
- dňom smrti fyzickej osoby
- jednorazovým vyplatením 50 % dávky v nezamestnanosti za zostávajúcu časť podporného obdobia.

Druhy nezamestnanosti:

1. *Frikčná nezamestnanosť* – je priamym dôsledkom profesijnej a pracovnej mobility pracovníkov na trhu práce. Dochádza k nej vtedy, ak občan v priebehu prechodu z jedného zamestnania do druhého prechádza krátkym obdobím nezamestnanosti.

2. *Štrukturálna nezamestnanosť* – súvisí s reštrukturalizáciou ekonomiky na danom území. Dochádza k situácii, keď ľudia prepustení zo zamestnania v dôsledku rušenia neefektívnych podnikov či inštitúcií, v dôsledku úpadku celých odvetví a hospodárstva sa dostávajú do pozície nezamestnaných. Je výsledkom nerovnováhy medzi ponukou a dopytom.

3. *Cyklická a sezónna nezamestnanosť* – cyklická je dôsledkom nevyužitia existujúcich kapacít z dôvodu problémov na strane odbytu. Tento typ nezamestnanosti je spôsobený nedostatočným dopytom po tovaroch alebo službách, ktorý často vyplýva z celkovej recesie hospodárstva a je spojený s recesiou ekonomických cyklov. Sezónna

nezamestnanosť je pravidelná cyklická nezamestnanosť, ktorá je spojená s prírodnými cyklami.

4. *Skrytá nezamestnanosť* – dochádza k nej vtedy, ak si nezamestnaný občan prácu nehladá a ani nemá ambície byť zaradený do evidencie nezamestnaných na úrade práce. Všeobecne sa týka nezamestnaných, ktorí sa vzdali predstavy, že si prácu nájdu.

5. *Neúplná zamestnanosť* – je jeden zo spôsobov riešenia masovej nezamestnanosti. Je charakteristická tým, že zamestnanci sú nútení akceptovať prácu na kratší úväzok, alebo prácu, ktorá v plnom rozsahu nevyužíva ich dosiahnutú kvalifikáciu, schopnosti, zručnosti, či znalosti.

6. *Nepravá nezamestnanosť* - je obsiahnutá nezamestnanými, ktorí zamestnanie skutočne nehládajú, ale chcú čerpať v plnom rozsahu nároky na dávky v nezamestnanosti, resp. sociálne dávky.

7. *Absolútna* – v určitej oblasti spoločnosti je počet hľadajúcich zamestnanie vyšší, ako počet voľných pracovných miest.

8. *Technologická* – v rámci technologického vývoja sa vyvíja trh práce vzhľadom na požadované profesie.

9. *Špeciálne typy nezamestnanosti* – napr. nezamestnanosť študentov, žien, regionálna a trvalá.

Záver:

Doba trvania hospodárskej krízy je stále veľkou neznámou. Akým smerom sa bude situácia na Slovensku ale aj v iných krajinách uberať, si nedovolí v súčasnej dobe jednoznačne povedať žiaden ekonóm. Podľa niektorých ekonómov je úplné dno už za nami, podľa iných nás ešte len čaká. Európska únia očakávala dno hospodárskej krízy až v treťom štvrtroku 2011. Vývoj v poslednom období však naznačuje, že hospodárska kríza môže nabráť nové dimenzie vzhľadom na situáciu v Grécku, ale aj Taliansku a iných krajín Európskej únie, Slovensko nevynímajúc, ktoré môžu v značnej miere ovplyvniť ďalšie smerovanie jednotlivých ekonomík s ich dopadom. Treba si uvedomiť, že týmto celosvetovým problémom by sa nemali zaoberať iba ekonómovia jednotlivých krajín, ale je to globálny problém celého súčasného ľudstva.

Literatúra:

- [1] *Ekonomická kríza – nové podnety pre ekonomickú teóriu a prax*. Žilina. Eurokódex 2010. Zborník z medzinárodnej konferencie. ISBN 978-80-89453-01-6
- [2] Tiruneh, Menbere Workie: *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky*. Bratislava 2009. ISBN 978-80-7144-175-5

- [3] M. Mareš: *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha 1994. ISBN 80-901424-9-4
- [4] V. Franko a kol.: *Makroekonómia pre bezpečnostný manažment*. Košice 2005. ISBN 80-969148-6-3, EAN 9788096914869
- [5] Metodika ŠÚ SR . 2009 [Online]. Dostupné na: <http://portal.statistics.sk>
- [6] *Nezamestnanost*. Demografia, vzdelanie a životná úroveň [online]. [s.a.] Dostupné na: <http://www.sazp.sk>

Summary

Unemployment in the Slovak Republic as a result of the economic crisis

In 2009, the economic crisis fully manifested in virtually all areas of the real economy. The economy in each country, including Slovakia, lost on its dynamics, which resulted in the reduction of production and this had a major impact on reducing the number of jobs and subsequent dismissals. This development has resulted in a worldwide recession in many countries has caused a number of serious macroeconomic imbalances. These imbalances include high unemployment.

Core:

One of the phenomena accompanying the market mechanism is the unemployment rate, which at the present time we accompanied at every step. With this concept we encounter in everyday life, whether in media or touches us directly. Healthy development of each economy, in addition, economic growth should entail an acceptable rate of unemployment, respectively. natural rate of unemployment. With increased unemployment, the economy loses the goods and services, which could produce in a given period, unemployed people, and this loss is at an average labor productivity can be easily quantified. Part of what the economy during the period of increased unemployment comes as funding unemployment benefits. Those on one side to create the conditions to the man who lost his job, he continues to live a dignified life, but on the other hand, these benefits are considerable burden on the Treasury, which may result in a widening budget deficit. These economic losses from the period of increased unemployment are accompanied by examples of waste of resources in a modern economy. Economic crisis is a very difficult problem not only in economic but also social aspects. For there is no recipe that standard should apply to all countries equally. Therefore, the role of each government in the country irrespective of its political orientation to ensure the citizens of his country reduce risks and impacts of the global economic crisis. Not every country has the same economic

potential, therefore, address these issues in each country individually and the time difference.

Key words: Economic crisis. Unemployment. The rate of unemployment. Unemployment benefits. Types of unemployment.

Dagmar Marková

Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, Slovakia

Monika Zábojníková

Rodové stereotypy v sociálnej práci s azylantkami

Úvod

V roku 1951 bol prijatý Dohovor o právnom postavení utečencov, tzv. Ženevský dohovor. Po splnení kritérií Ženevského dohovoru definujeme azylanta/azylantku ako osobu, ktorá sa nachádza mimo svojho štátu. Má oprávnené obavy z prenasledovania z rasových, náboženských a národnostných dôvodov alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov. V dôsledku uvedených obáv nemôže alebo odmieta prijať ochranu svojho štátu.

Imigranti/ky prichádzajúci/e do novej kultúry² si nesú odlišné vnímanie sveta, čím sú vystavení/é dvojitému kultúrnym praktikám. Ich etnicita nezahŕňa len rasu³ (podobné telesné znaky), ale aj spoločnú históriu, životný štýl a hodnotový systém (Riglová, Dastlík, 2006). Mahalingam (In Rašticová, 2007) prirovnáva imigrantov/ky k antropológom/gičkám, ktorí/é sa snažia porozumieť novej kultúre – jej zvykom, praktikám, významom, či pravidlám rôznych sociálnych situácií a súčasne informátorom/kám, ktorí/é sú opytovaní/é na rôzne aspekty svojej kultúry. Zosúladenie kultúrnych a náboženských hodnôt, ktoré sú často konfrontačné a protirečivé, dodržiavanie zvykov, udržiavanie jazyka oboch kultúr si vyžaduje mnoho času a energie (Kováts et al., 2006).

¹ Príspevok vznikol na základe podpory grantu VEGA 2/0179/09: Dynamika sociálnych a morálnych noriem: Sociálno-psychologický výskum minoritných, marginalizovaných a znevýhodnených skupín vo vzťahu k majorite a APVV-0604-10: Udržateľná reprodukcia na Slovensku : psycho-sociálne skúmanie

² Kultúra predstavuje celistvý systém významov, hodnôt a spoločenských noriem, ktorými sa riadia členovia a členky danej spoločnosti (Průcha, 2007).

³ Rasa predstavuje veľkú skupinu ľudí s podobnými telesnými znakmi. Ľudský rod sa odlišuje určitými anatomickými znakmi, ako napr.: farba pokožky, vlasov a očí, tvar lebky atď. (Průcha, 2007).

V dnešnej globalizovanej spoločnosti prináša rodové⁴ zaťaženie dichotomický model globálnej a lokálnej teórie, kde globálna teória je spojovaná s maskulinitou a charakterizovaná mobilitou, premenlivosťou, kosmopolitnosťou a modernitou a lokálna teória je spojovaná s feminitou, statickosťou, miestom, domovom a tradíciami (Freeman, In Kolářová, 2007). Globalizačné procesy neustále prinášajú narušenie dichotómie maskulinity a feminity tým, že nútia ženy vstupovať do mužských oblastí ako je výroba a migrácia, čím feminita už nie je určovaná iba materstvom a domovom, avšak naďalej sa ukotvujú rodové nerovnosti a ideológie, ktoré sú založené na stereotypoch (Kolářová, 2007).

Pohlavie, národnosť, etnicita, rasa, či vierovyznanie sa stávajú v mnohých krajinách indikátormi diskriminácie ženských migrantiek. Možnosť vrátiť sa do krajiny pôvodu je u mnohých žien nízka a ich životná situácia viac ako neuspokojujú.

Szczepaniková (In Krchová, Víznerová, 2008) poukazuje na to, že postavenie človeka v určitom sociálnom prostredí závisí od rodu a ďalších vrodených, či získaných statusov ako je vek, rasa, etnicita, trieda, sexualita, či náboženská a kultúrna príslušnosť. Určité kategórie sa stávajú dôvodom k diskriminácii a nerovnému zaobchádzaniu a ich naakumulovanie umiestňuje človeka do znevýhodnenej pozície, v ktorej musí čeliť viacnásobnej diskriminácii, prekážkam a obmedzeným šanciam na rovné začlenenie do spoločnosti. Ak nebude otázka problematiky rodu skúmaná v závislosti od etnicity a rasy, dôjde ku skresleniu reality a bude viesť v danej oblasti „k univerzalizácii skúsenosti bielych žien zo strednej vrstvy spoločnosti a k marginalizácii žien s odlišnou farbou pleti, homosexuálne orientovaných žien, žien žijúcich na hranici chudoby, či v úplnej chudobe (Riglová, Dastlík, 2006, s. 6).“

Podľa štatistík Spojených národov tvoria ženy polovicu svetovej populácie a ich práca sa rovná dvom tretinám svetových pracovných hodín. Vlastní zhruba 1-2% svetového majetku a sú málo zastúpené v rozhodovacích pozíciách. Iba 13% zástupcov v parlamente a 4% hláv štátov predstavujú celosvetovo ženy. Na druhej strane 70% chudobných na svete sú pritom ženy a ženy taktiež tvoria 80% všetkých utečencov a 70% negramotných obyvateľov sveta (Kolářová, 2007).

⁴ Rod/gender „sa vzťahuje na sociálne a kultúrne rozdiely medzi ženami a mužmi, ktoré sú naučené, sú zmeniteľné v priebehu času a majú veľmi rôzne prejavy v rámci jednotlivých skupín, ako aj medzi kultúrami (Kiczková, 2006 In Macháček, 2006, s. 21).

Sociálna práca a rod

Odvetvie sociálnej oblasti je z profesijného hľadiska označované za prefeminizované a následne na to spoločensky (patriarchálne) zaznávané. Napriek veľkej angažovanosti žien zostávajú spoločenské štruktúry naďalej nedotknuté a vedené v patriarchálnom duchu usporiadania spoločnosti. Preto je potrebné zmeniť vnímanie žien v mužskej i ženskej perspektíve a nanovo vytvoriť koncepčné rámce sociálnej práce a ostatných pracovných odvetví.

Strieženec (1996) definuje sociálnu prácu ako odbornú disciplínu, „ktorá špeciálnymi pracovnými metódami zaisťuje sociálnu starostlivosť o človeka na profesionálnom základe. Vychádza zo systému poznatkov mnohých spoločenských vied (psychológie, sociológie, filozofie, etiky, pedagogiky, lekárskech, právnických, ekonomických vied) a aplikuje vedecké poznatky do praktickej činnosti.“

Tradičná sociálna práca, ako uvádza Riglová a Dastlík (2006), nezohľadňuje rodové hľadisko, nezaobera sa transformáciou rodových vzťahov v spoločnosti a skôr sa opiera o tradičné hodnoty. Má tendenciu reprodukovat patriarchálne usporiadanie spoločnosti a stereotypizovať ženskú rolu, čím upevňuje rodové stereotypy a ako uvádza Janebová (2005b) eliminuje ženskú skúsenosť a patologizuje ženy, ktoré sa vymykajú z klasickej šablóny ženy - ochrankyne domova.

Van der Vlught (In Janebová, 2005b) identifikoval emancipatornú sociálnu prácu a rodovo špecifickú sociálnu prácu ako dva základne modely modernej sociálnej práce:

Emancipatorná sociálna práca je zameraná na znižovanie mocenskej nerovnosti medzi mužmi a ženami, zvyšovanie autonómie žien a ich sebavedomia. Analýza moci ako hlboká reflexia problému moci, zahrňujúca i poznanie svojich dispozícií, potrieb, predpokladov,... samotnými sociálnymi pracovníkmi pracovníčkami, má prispieť k náprave klasickej sociálnej práce. Integrácia do spoločnosti redukujúcej, či eliminujúcej rodovú socializáciu, v ktorej nie sú ženy vzťahovo orientované na úkor vlastnej autonómie, sa stáva cieľom tohto prístupu.

Rodovo špecifická sociálna práca vychádza z diferenčného feminizmu, ktorý stavia na odlišnej prirodzenosti mužov a žien a zdôrazňuje požiadavku vzájomného politického i morálneho vyrovnania mužov a žien. Zameriava sa na podporu a rozvoj ženskosti a snaží sa nastoliť rovnosť medzi pohlaviami. Vo fundamentálnom základe môžeme hovoriť o otočení znamienok hodnotenia, ktoré budú definovať prirodzenosť žien ako lepšiu než prirodzenosť mužov.

Feministická sociálna práca

Feminizmus by mal byť teoretický rámec pre výučbu sociálnej práce, vzhľadom na fakt, že samotná sociálna práca je ženským poslaním, ktoré slúži prevažne ženám (Freeman, 1990). Janebová (2005b) poukazuje na vieru, že ženská skúsenosť a perspektíva vo feministickej sociálnej práci obsiahne opatrenia a pohľady nediskriminujúce ženskú skúsenosť. Feministické teórie ponúkajú vhodný rámec pre posudzovanie sociálneho fungovania, navrhovania a vykonávania zásahov na zlepšenie, rozšírenie alebo obnovenie fungovania jednotlivcov, rodín, skupín, organizácií, komunít a spoločnosti (Freeman, 1990). Vzhľadom na väzby sociálnej práce na štyri najčastejšie typy feministického myslenia môžeme hovoriť o liberálnej, radikálnej, socialistickej alebo postmodernistickej feministickej sociálnej práci.

1. Liberálna feministická sociálna práca

Hlavným cieľom liberálneho feminizmu je zabezpečiť ženám rovnaké práva ako mužom. Bojuje za vyššiu nezávislosť žien, rovnosť presadzovania sa podľa individuálnych predpokladov, záujmov a odmieta rozdelenie sociálnych rolí mužov a žien vo všetkých sférach verejného života (Kiczková, Kobová, 2008).

Ako uvádza Janebová (2005b) po dosiahnutí rovných práv v legislatívnej oblasti sa zameriava na individuálnu rovinu, primárne zameranú na metódu prípadovej práce s cieľom zlepšiť životy klientok (napr. zvyšovanie sebedomia, percepcie atď.). Základným rámcom sociálnej práce vychádzajúcej z liberálneho feminizmu je prostredníctvom pomáhajúceho/jej pomôcť žene nájsť vhodnú stratégiu za predpokladu, že každá žena je schopná zmeniť svoju situáciu (Janebová, 2006). Poznanie obmedzení vyplývajúcich z rodovej socializácie zvyšuje povedomie o tom, ako osobné problémy (napr. nízka sebadôvera) obmedzujú aspirácie žien. Toto poznanie umožňuje rozvíjať asertívne zručnosti a následne realizovať svoj osobný potenciál (Enns, Sinacore, 2002).

2. Radikálna feministická sociálna práca

Zaručiť ženám „rovnosť v odlišnosti“, rozvíjať a podporovať ženskosť, vytvárať inštitúcie prispôsobené ženským potrebám si vytýčili za hlavný cieľ práve radikálne feministky. V duchu hesla: „osobné je politické“ reagovali na liberálny feminizmus a tvrdili, že oddelenie verejného od súkromného maskuje realitu mužskej dominancie (Janebová, 2006). Niektoré autorky (napr. Pateman a i.) poukazujú na sexualitu, ktorá je čisto privátna záležitosť, čím je maskovaný fakt, že tzv. sexuálne zmluvy, dávajú mužom právo na vykorisťovanie ženských tiel.

Inšpiráciu radikálnym feminizmom môžeme pozorovať v rodovo špecifickej sociálnej práci (Janebová, 2005b), kde by mala znalosť aspektov rodovej socializácie a hodnôt štan-

dardov ženstva a mužstva patriť medzi základné vedomosti sociálneho/nej pracovníka/čky s reflexiou nespravodlivého rozdelenia moci medzi mužmi a ženami a snahou pracovať na zmene tohto rozloženia. Nezastupiteľnú zásluhu mal radikálny feminizmus na rozvoji skupinovej práce, pomocou ktorých sa ženy naučili vyjadrovať svoj hnev, či nespokojnosť so sexistickým prístupom atď.

3. Sociálna feministická sociálna práca

Svet, v ktorom sa rod stal centrálnou formou útlaku, kde ženská práca bola považovaná skôr za úžitkovú hodnotu a nespádala do systému produkcie, podmienil sociálne feministky k vytvoreniu predstavy, v ktorej by hospodárska súťaž nahradila utopické komunity, s rovnakým podielom mužov i žien na domácich prácach a starostlivosti o dieťa (Enns, Sinacore, 2002).

Práca zameraná na ženy bola vytvorená Hanmerom a Stathanom (In Janebová, 2005b) ako jedna zo základných metód vychádzajúcich zo sociálneho feminizmu poukazujúc na dve základné východiská: Nevyhnutnosť reflektovať dominujúce poňatie sociálnej role ženy a imperatív vyháňať sa kultúrnym stereotypom.

Znalosť politického kontextu, ktorý ovplyvňuje životy žien, by mala byť samozrejmom výbavou sociálneho/nej pracovníka/čky so schopnosťou vykonávať politické akcie znižujúce politické diskriminačné opatrenia. Sebareflexia pomáhajúcich ako princíp práce zameranej na ženy, by mal odrážať vedomie vlastnej socializácie pomáhajúceho/cej a porozumenie socializácie, ktorou prechádzajú v danej krajine iné ženy. Práca by mala byť symetrická, bez prvkov hierarchie medzi klientkou a pomáhajúcim/cou. Zvyšovanie autonómie a sebaurčenia klientok musí viesť cez reflexiu mocenských pozícií (Janebová, 2005b).

Výskum hegemonnej maskulinity pre vzťahy mužov a žien pri práci s páchatelmi domáceho násilia, či v probácii sa stal dôležitou témou, ktorú priniesli práve socialistické feministky do sociálnej práce.

4. Postmodernistická feministická sociálna práca

Aby bola sociálna práca uznaná za profesiu a legitimovaná, musí byť reprezentovaná teoretickou základňou v systematizovanej podobe. Pokiaľ sú svet, ľudia a všetky vedenia považované za produkty komunikačných procesov, potom existuje nekonečná rada realít závislých na jednotlivých kontextoch (Janebová, 2005a). Wolfgang Welsch (In Janebová, 2005a) poukazuje na postmodernu, ktorá ruší všetky zjednodušené kategórie a požaduje po ľuďoch nahliadnutie do druhých pre ich posudzovanie či odsudzovanie. Nevyhnutnosťou v postmodernistickej sociálnej práci je sebareflexia pomáhajúceho/cej, aby sa odhalili možné zdroje diskriminácie. Vlastné súkromné záujmy a predpoklady, ale

aj sociálne pozície, a to najmä ako príslušníka/čky bielej triedy, môžu reflektovať mocenské tendencie. Preto by malo sebazpoznanie predchádzať pozorovaniu (Rossiter, In Janebová, 2006).

Stručný výsek z výsledkov výskumu

Ciele výskumu, metódy a súbor

Cieľ výskumu

V príspevku prezentujeme časť výsledkov komplexnejšieho výskumu, ktorý bol zameraný na identifikáciu vybraných metód používaných v sociálnej práci s azylantkami, ako aj aspektov rodovej citlivosti v profesionálnom prístupe v práci s azylantkami.

Z priestorových dôvodov sa zameriavame len na niektoré výsledky, ktoré sa týkajú vybraných rodových stereotypov u odborníkov a odborníčok pracujúcich s s azylantkami.

Výberový súbor

Základným kritériom pre výber do súboru bol profesionálny osobný kontakt pracovníkov/pracovníčok s azylantkami, predovšetkým v rámci sociálnej práce. Preto bola veľkosť súboru len 13 účastníkov/čok.

Charakteristika súboru bola nasledovná:

Zastúpenie jednotlivých pracovníčok, pracovníkov z hľadiska pracovnej organizácie: 5 z respondentov/tiek pracuje v SHR a na MU MV SR, 2 respondenti/ky pracujú v HRL a 1 respondentom/kou je v našom výskume zastúpená spoločnosť Goodwill.

Z hľadiska zamestnania: sociálni/e pracovníci/čky zastupujú v našom súbore 53,8% (7 respondentov/iek) všetkých respondentov/tiek. 30,8%, tzn. 4 respondenti/ky zastávajú post manažéra/ky projektu a 7% - 1 respondent/ka bol psychológ/ička a právnik/čka.

Z hľadiska pohlavia je súbor zastúpený pomerne rovnomerne - 46,2% (6 respondentov) predstavujú muži a 53,8% (7) boli ženy.

Metódy výskumu

Ako metódu sme napriek nízkemu počtu účastníkov a účastníčok výskumu síce využili dotazník, ale bol koncipovaný s množstvom otvorených otázok. Výsledky sme následne podrobili kvalitatívnej a kvantitatívnej analýze.

Niektoré výsledky

Výskyt vybraných rodových stereotypov v odpovediach účastníkov a účastníčok výskumu

Nakolko nami získané údaje sú príliš obšírne, prezentujeme ich sumarizačne prostredníctvom stručného popisu, pričom sme sa zamerali len na malý výsek zo získaných výsledkov.

Stručne možno uviesť, že u opýtaných účastníčok a účastníkov výskumu sa vyskytovali v odpovediach (okrem iných) tieto rodové stereotypy:

Podľa väčšiny opýtaných účastníkov a účastníčok výskumu muži reagujú na zmeny pružnejšie ako ženy, čo súviselo s poukazovaním na tézu, že ženy potrebujú väčší pocit bezpečia a istoty a ťažšie sa prispôbujú novým podmienkam.

Vo vzťahu k práci s azylantkami sú tieto postoje podporené ešte výraznejším zdôrazňovaním toho, že proces integrácie do spoločnosti je rýchlejší u azylantov ako u azylantiek. Toto však na strane druhej môže poukazovať skôr na dôsledky rodových stereotypov (rodovo stereotypnej socializácie samotných azylantiek a azylantov a ich následne rodovo stereotypné správanie) ako na rodovo stereotypné vnímanie opýtaných odborníčok a odborníkov, nakolko tieto odpovede môžu vyplývať z praxe opýtaných odborníkov a odborníčok, ktorých pozorovania môžu toto tvrdenie podporovať.

V odpovediach sa vyskytovala aj podpora tvrdenia, že tradície sú prísnejšie zastávané ženami a zároveň bola ženám – azylantkám priradená podporná sila duchovnosti.

Prirodzenosť materstva pre ženy postulovala väčšina opýtaných účastníkov a účastníčok výskumu – bez ohľadu na ich pohlavie podporovali tvrdenie, podľa ktorého je pre ženu prirodzené byť matkou.

Menej časté, ale preda sa vyskytujúce bolo aj zdôrazňovanie žien ako psychicky odolnejších ako muži, aj keď väčšina opýtaných účastníkov a účastníčok výskumu odmietala nazeranie na ženy ako „psychicky odolnejšie“ oproti mužom v zmysle stereotypu, že žena „viac vydrží ako muž“.

Podobne to bolo aj vo vzťahu k starostlivosti žien o domácnosť – i keď polovica opýtaných mužov a žien poukazovala na to, že je to žena, ktorá sa má o domácnosť postarať, ostatní/é takéto nazeranie odmietali - rovnako ako v prípade tézy, že muž dokáže lepšie užiť rodinu ako žena.

Rodové stereotypy v profesionálnom prístupe s azylantkami

V jednej zo základných otvorených otázok v dotazníku sme sa tiež pýtali, ako by účastníčky a účastníci výskumu definovali rodovo citlivý prístup a aké sú jeho špecifiká

v sociálnej práci s azylantmi/azylantkami. Konštatovali sme, že odpovede na túto otázku boli veľmi strohé a ich stručnú kategorizáciu uvádzame v tabuľke č. 1.

Možno vidieť, že opýtani/é odborníci a odborníčky nevedia správne (alebo vôbec) definovať rodovo citlivý prístup a zamieňajú si ho s poznaním a rešpektovaním kultúry a tradícií azylantov a azylantiek.

Tab.1 Početnosti odpovedí na otázku definovania rodovo citlivého prístupu (v sociálnej práci s azylantmi/azylantkami)

Kategórie odpovedí	Muži	Ženy	Spolu
Zohľadňovanie rovnocennosti medzi mužmi a ženami	-	1	1
Poznanie a rešpektovanie kultúry a tradícií azylantov/tiek	4	3	7
Nerozumeli otázke	1	-	1
Neuviedli	1	3	4

V nasledujúcej škálovej otázke sme sa pýtali, nakoľko zohľadňujú opýtani/é odborníci a odborníčky rodovo citlivý prístup vo svojej práci. Avšak vo vzťahu k uvedeným odpovediam vyššie (nesprávane definovanie rodovo citlivého prístupu), sú tieto odpovede irelevantné vzhľadom k vlastnému hodnoteniu rodovej citlivosti v profesionálnom prístupe v práci s azylantkami. Odpovede v tabuľke teda treba interpretovať v súlade s odpoveďami z tabuľky č. 1 a prihliadať na to, že výsledky môžu naznačovať skôr zohľadňovanie kultúry a tradícií vo svojom odbornom prístupe v práci s azylantkami ako rodovú (ne)citlivosť.

Tab.2 Početnosti odpovedí na otázku zohľadňovania rodovo citlivého prístupu vo svojom odbornom prístupe v práci s azylantkami

Odpovede	Muži	Ženy	Spolu
úplne súhlasím	4	3	7
častočne súhlasím	1	2	3
rovnako súhlasím ako nesúhlasím	-	-	-
častočne nesúhlasím	-	-	-
úplne nesúhlasím	-	1	1

Do odpovedí na nasledujúcu otázku sa opäť premieta neznalosť pojmu rodovo citlivého prístupu, nakoľko z odpovedí na otvorenú otázku, ako zohľadňujú účastníčky a účastníci výskumu rodovo citlivý prístup pri práci s azylantkami je zrejmé, že opäť sa tu odráža zdôrazňovanie tolerance kultúry azylantiek a iné.

Tab.3 Početnosti odpovedí na otázku spôsobu zohľadňovania rodovo citlivého prístupu v práci s azylantkami

Kategórie odpovedí	Muži	Ženy	Spolu
Tolerancia pôvodnej a predostieranie súčasnej kultúry	2	2	4
Zohľadňovanie pôvodného kultúrneho rod. postavenia	2	-	2
Komunikácia ženy so ženou	-	1	1
Spolupráca a vzájomnosť	-	1	1
Nerozumeli otázke	2		2
Neuviedli	-	3	3

Vo vzťahu k téme však o výskyte rodových stereotypov, resp. rodovo (ne)citlivého prístupu v práci s azylantkami pojednávajú výsledky uvedené v nasledujúcej tabuľke. Sú v nej prezentované tie výsledky, ktoré boli identifikované u opýtaných účastníkov a účastníčok výskumu vo viacerých odpovediach na rôzne otázky v dotazníku a spĺňali niektoré charakteristiky rodových stereotypov, resp. sme ich identifikovali ako rodovo nestereotypné, alebo ich tak hodnotili samé/sami účastníčky a účastníci výskumu.

Ako možno vidieť, opýtaní/é odborníci a odborničky nielenže nepoznajú, čo rodovo citlivý prístup je, ale vo svojom profesionálnom prístupe podporujú aj také rodové stereotypy, o ktorých je v súčasnosti nielen v odbornej, ale aj laickej verejnosti široko diskutované. Na strane druhej, početnosti odpovedí naznačujú, že v odpovediach sa nachádzali aj také, ktoré naznačovali rodovo nestereotypné prístupy.

Tab.4 Sumarizovaná tabuľka početností – rodové stereotypy v rámci profesionálneho prístupu v práci s azylantkami

V rámci profesionálneho prístupu v práci s azylantkami bola podporovaná téza:	Muži	Ženy	Spolu
prirodzenosti role matky pre ženu (azylantku)	4	5	9
žena sa dokáže lepšie postarať o rodinu ako muž	2	2	4
ekonomickej závislosti žien (azylantiek)	1	1	2
muža (azylanta) ako hlavy rodiny	1	4	5
muža (azylanta) ako vychovávateľa detí	3	2	5
muža (azylanta) ako živiteľa rodiny	4	3	7

Diskusia a záver

Vzhľadom k tomu, že sme sledovali niektoré aspekty rodovej (ne)citlivosti u odborníkov a odborníčok, ktorí/é pracujú s azylantkami, t.j. zamerali sme sa na profesionálny prístup v úzkej špecializovanej oblasti, tak početnosť výberového súboru bola nízka. Napriek nízkemu počtu účastníčok a účastníkov výskumu však naše výsledky (aj tu nepublikované) poukazujú na výskyt niektorých často diskutovaných rodových stereotypov v profesionálnom prístupe v práci s azylantkami na strane jednej, ako aj na rodovo nestereotypné zdroje, na strane druhej.

Sociálna práca s azylantkami má svoje špecifiká. Vo všeobecnosti sú utečenci/ne spojovaní/é s prenosom chorôb, príčinou úbytku voľných pracovných miest, či nárastom kriminality, nevynímajúc mužov ani ženy (Gondová, 2005). Ženy sú ovplyvňované svojou etnicitou a kultúrnym dedičstvom. Túto perspektívu potom prenášajú do svojho porozumenia a poňatia ženských práv, ktoré sa odohráva v rámci ich vlastných kultúrnych hraníc (Cervantes & Cervantes, 1993 In Riglová, Dastlík, 2006). Preto treba tieto špecifiká nielen zohľadňovať, ale považujeme za nevyhnutné podporiť vzdelávanie v tejto oblasti aj z tematického rámca rodových štúdií, nakoľko naše výsledky poukazujú na stále pretrvávajúce predsudky a diskriminujúce prístupy nielen vzhľadom k pohlaviu/rodu, ale aj sexualite.

Ako uvádza Riglová a Dastlík (2006) súčasťou teoretickej základne rodovo citlivej práce je nielen téma rodu a jeho sociálneho aspektu, ale predovšetkým schopnosť pochopenia rodového hľadiska v úzkom prepojení s etnicitou, psychológiou jedinca a a i. Nedeliteľnou súčasťou teoretického zázemia sú také antidiskriminačné prístupy, ktoré reagujú na systémové znevýhodňovanie určitých skupín všeobecne, či už sú jeho zdrojom predsudky rasové, alebo týkajúce sa pohlavia, spoločenského postavenia, sexuálnej orientácie atď., ktoré sa zaoberajú diskriminovanými skupinami obyvateľov a obyvateľiek a sociálnej práce s nimi.

Aj výsledky nášho výskumu môžu aspoň z časti poukázať na niektoré vžitie rodové stereotypy pracovníkov a pracovníčok, ktoré sa premietajú do ich profesionálneho prístupu v práci s azylantkami a azylantkami. Napr. pružnejšie reagovanie na zmeny a následne úspešnejšia integrácia bola prisúdená azylantom nielen pracovníkmi ale čiastočne vo väčšej miere pracovníčkami. Krchová a Víznarová (2008) zaznamenali vo svojej publikácii Diskriminácia azylantov a azylantiek v ČR z rodového hľadiska následnú výpoveď českej azylantky Venery z Bieloruska „...žena zažíva viac tej diskriminácie. ...žena viac pohyblivejšia a prispôsobivá ako muž... Muži zažívajú svoje vlastné problémy a myslím, že koniec koncov muži menej úspešne ako ženy, pretože ženy zvykli na to, že musia snažiť

viac od začiatku než muži a ide to tým sociálnym systémom úplne rovnako v Bielorusku, v Česku, v Nemecku ...“

Presvedčenie, že tradície sú prísnejšie zastávané ženami, bolo zároveň potvrdené priradením podpornej sily spirituality azylantkám. Sú to práve ženy, s ktorými je vo všeobecnosti a omnoho viac spojovaná otázka viery. Aj keď je Boh troch najväčších monoteistických náboženstiev (kresťanstvo, islam, judaizmus) nadpohlavný, v priebehu genézy ľudstva preberá na seba mužskú podobu. Boli to práve muži, ktorých si Boh vyvolil, aby viedli jeho ľud. Boli to muži, ktorí zaujali v histórii ľudstva úlohu vodcov. Katolicizmus, kresťanské presvedčenie väčšinového obyvateľstva Slovenska ako uvádza Jogan (1994 In Kollárik, Sollárová, 2004) vidí primárnu úlohu ženy v roli manželky a matky, ktorá je v domácnosti. Tento rodový stereotyp bol potvrdený aj v našom výskumnom súbore, keď bola zdôrazňovaná prirodzenosť byť matkou a hlavná rola matky bola prisúdená žene ako mužskými tak aj ženskými respondentmi/respondentkami. Badinter (1998 In Janebová, 2005a) poukazuje na záujem matiek o deti, ktorý kopíruje postoj spoločnosti k deťom. Následná analýza materstva v priebehu štyroch storočí priniesla poznanie o sociálnej a nie prirodzenej konštrukcii materstva. Ako uvádza Janebová (2005) paradoxom je, že práve my ženy mnohokrát označujeme ženy, ktoré si neplnia rolu matky a opatrovatelky o domácnosť, za nekompetentné.

Vo vzťahu k úlohe živiteľa/ky, ktorý/á dokáže lepšie užiť rodinu, získané odpovede opýtaných odborníkov a odbornícok boli diferencované. Avšak Bútorová a kol. (2002) vo vzťahu k situácii na Slovensku uvádza, že priemerná mzda slovenských žien na začiatku 21. storočia dosahuje približne 75% priemernej mzdy mužov. Rovnaká vzdelanostná úroveň mužov a žien nezabezpečuje rovnakú odmenu za prácu. Mzdové rozdiely medzi mužmi a ženami sa vyskytujú vo všetkých zamestnaneckých kategóriách a s rastúcou pozíciou sa neznižujú. Rozdiely v mzdách žien a mužov sa s rastúcim vekom prehľbujú. Po tridsiatke sa začínajú mzdové rozdiely medzi ženami a mužmi zvyšovať. Rozdiely v mzdách sa potom premietajú do výšky poberaného dôchodku, ktorý je u žien nižší. Multifunkčný tím (2010), ktorý hodnotil začlenenie azylových pracovníčok a azylových pracovníkov v Slovenskej republike, poukázal na súčasnú obmedzenú možnosť zamestnania azylových pracovníčok a azylových pracovníkov aj z dôvodu ekonomickej krízy.

Vymedzenie rodovo citlivého prístupu väčšinou výskumného súboru v zmysle poznania a rešpektovania kultúry a tradícií azylových pracovníčok naznačuje nedostatočné vedomosti v tejto oblasti (i keď sme ich vedomosti nemapovali systematicky). Aj na základe našich predchádzajúcich výskumných zistení však možno usudzovať, že rodovo citlivý prístup nie je súčasťou profesionálnej výbavy mnohých odborníkov a odbornícok a vytváranie profesionálnych vzťahov medzi klientmi/klientkami a odborníkmi/odborníčkami je tak stále ovplyvňované predsudkami nielen rodovými, ale aj sexuálnymi. Na Slovensku sa pracuje

s azylantkami prevažne v rámci tradičnej sociálnej práce a prístup zohľadňujúci rodovú citlivosť uskutočňovaní nie je.

Zoznam bibliografických zdrojov

- [1] BÚTOROVÁ, Z. - FILADELFIOVÁ, J. - CVIKOVÁ, J. - GYÁRFÁŠOVÁ, O. - FARKAŠOVÁ, K. 2002. Ženy, muži a rovnosť príležitostí. In: Kollár, M., Mesežnikov, G. (Eds.): *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti II*. Bratislava: IVO, 2002, str. 405-441.
- [2] ENNS, Z. C. – SINACORE, A. 2001. Feminists Theories. In WORELL, J. 2001. *Encyclopedia of Women and Gender: Sex Similarities and Differences and the Impact of Society on Gender*. London: Academic Press, 2001. 1256 p. ISBN 0-12-227245-5.
- [3] FREEMAN, L. Miriam. 1990. Beyond Women's Issues: Feminism and Social Work. In *Affilia*, 1990, vol. 5, no. 2.
- [4] GONDOVÁ, K. 2005. *Monitor verejnej mienky o cudzincoch na Slovensku*. [online]. [cit. 2011-11-11]. Dostupné na internete:
- [5] <<http://ludiaakomy.sk/download/Monitoring%20verejnej%20mienky%20o%20cudzincoch%20na%20Slovensku.pdf>>
- [6] JANEBOVÁ, R. 2005a. K čemu je sociálnim pracovníkům teorie aneb postmoderní feministická perspektíva o „krizi poznání“. In *Možnosti sociální práce na počátku 21. století*. Hradec Králové: UHK, 2005. ISBN 80-86771-10-5.
- [7] JANEBOVÁ, R. 2005b. Otázky moderní feministické sociální práce. In *Sociální práce*, 2005, roč. č. 3.
- [8] JANEBOVÁ, R. 2006. Feministické perspektivy v praxi sociální práce. In *Gender/rovné příležitosti/výzkum*, 2006, vol. 7, no. 2.
- [9] KICZKOVÁ, Z. – KOBOVÁ, L. 2008. *Feminizmus*. [online]. [cit. 2008-04-03]. Dostupné na internet: <<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=114>>.
- [10] KRCHOVÁ, A. – VÍZNEROVÁ, H. 2009. *Denník migranta migrantky*. Praha: Evropská kontaktní skupina, 2009. 98 s. ISSN 1803-6589.
- [11] KOLÁŘOVÁ, M. 2007. Globální muž a lokální žena? Feministický pohled na globalizaci. In *Gender/rovné příležitosti/výzkum*, 2007, vol. 8, no. 1.
- [12] KOLLÁRIK, T. – SOLLÁROVÁ, E. 2004. *Metódy sociálnopsychologickej praxe*. Bratislava: Ikar, 2004. 264 s. ISBN 80-551-0765-3.
- [13] KOVÁTS, A. et al. 2006. *Praktická sociálna práca s utečencami*. Budapešť: Menedék, 2006. 235 s. ISBN 963 06 0862 6.

- [14] MACHÁČEK, L. 2006. *Gender-rodovost' v pedagogickom výskume a praxi*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2006. 197 s. ISBN 80-89220-39-8.
- [15] PRŮCHA, J. 2007. *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-280-5.
- [16] RAŠTICOVÁ, M. 2007. Kultura, gender a imigrace. Sociálněpsychologické hledisko socializace indických imigrantů ve Spojených státech amerických. In *Gender/rovné příležitosti/výzkum*. 2007, vol. 8, no. 1.
- [17] RIGLOVÁ, A. – DASTLÍK, L. 2006. *Príspevky k genderově senzitivní sociální práci s ženami azylantkami*. [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. 46 s. [cit. 2009-11-22]. Dostupné na internete:
- [18] <<http://www.unhcr.cz/dokumenty/opu-genderove-senzitivni-socialni-prace.pdf>>.
- [19] STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálního pracovníka*. Trnava: Sapientia, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.

Summary

Gender stereotypes in social work with female refugees

In this article we analyze part of our research results orientated to discover gender sensitiveness in social work with female refugees. We present part of our results which concern to appearance some of gender stereotypes between workers who are actively working with female refugees. Results indicate still lurking gender stereotypes and insufficient allowance gender sensitive approach in work with female refugees.

Keywords: Gender. Social work. Discrimination. Migration. Female refugees. Gender stereotypes. Gender-sensitive approach.

Peter Ďurkovský

Národné centrum prevencie sociálnej patológie, Žilina, Slovakia

Dôsledky pohanstva v kresťanstve na autoritu v sociálnej práci

Úvod

M. S. Peck v knihe *Dále nevyšľapanou cestou* na základe praktických zážitkov hovorí o kresťanskom kacírstve, a o tom, že „väčšina starých kresťanských kacírstiev dosiaľ žije a bujnie na všemožných miestach“ (Peck, 1994, 190). Samotným kacírstvom má na mysli všetko, čo sa diametrálne rozchádza s myšlienkami Svätého Písma.

Syndróm rastu, syndróm rozpadu a mechanizmy úniku

Nedávno za mnou prišla matka. Vďaka našim vedeckým debatám sa naučila analyzovať bežné veci. Všetkých, a teda aj ju od malička učili, že do pokušenia dostáva človeka diabol. V konečnom dôsledku ide predsa o tvrdenie v súlade s Bibliou. „Ako je potom možné“, pýta sa, „že v modlitbe *Otčenáš* prosíme Otca na Nebesiach, aby nás do pokušenia neuvádzal On?“ Chcel som odpovedať niečo o všemohúcnosti, ale vzápätí som si uvedomil, čo matka ihneď povedala nahlas: „Jeho predsa môžeme prosiť, aby nám uchránil pred pokušením, a nie aby nás do neho neuvádzal.“ V podstate to vedie k dvom nevyhnutným záverom:

1. v časti modlitby sa kresťania obracajú k bývalému anjelovi Luciferovi
2. kresťania si vďaka nevedomému odriekavaniu tejto modlitby stotožňujú Boha so zlomyseľným sadistickým pokúšiteľom. V Biblii, ako vieme, Ježiša predsa pokúša Satan.

Takéto dvojité väzby ohľadom stelesnenia najvyššej moci, ktoré sa na nevedomej úrovni len zväčšujú zmätok, vedú k stavu, ktorý sociálni pracovníci nazývajú „*naučená bezmocnosť*“. Keď kresťan musí každý deň prosiť personifikáciu lásky, pravdy a života prosiť, aby ho nepokúšala, nemôže byť pre neho skutočným prameňom života, pravdy a lásky, ale nevedome ho cíti ako personifikáciu lásky k smrti. Keby sme išli do histórie,

tichá podpora kresťanov procesov s bosorkami, tichá podpora pogromov, tichá podpora habania majetkov nepohodlných Cirkvou nemajú tiež nič spoločné so Svätým Písmom.

Syndróm rastu sa skladá:

1. z lásky k životu
2. z lásky k človeku
3. z nezávislosti“ (Fromm, 1996, 19).

Neustále stotožňovanie Najvyššieho s niekým, kto nás ľubovoľne uvedie do pokušenia, nemôže viesť ani k láske k životu, lebo nemôžeme skutočne milovať život, v ktorom nás modlitba a láska navádza na zlé. Neustále stotožňovanie Najvyššieho s pokušiteľom nemôže viesť ani k láske k človeku, lebo nemôžeme v skutočnosti milovať človeka bez lásky k životu, človeka, ktorého ten istý Najvyšší kedykoľvek uvedie do pokušenia, človeka, ktorý nemôže milovať nás. Neustále stotožňovanie Najvyššieho s pokušiteľom nás takisto neprivedie nikdy k nezávislosti. Najvyšší je v našom ponímaní vďaka nevedomému vymývaniu mozgu proste agresor, sila zla, satan, čiže presný opak Najvyššieho podľa Svätého Písma. Podľa odborníka na šikanovanie M. Kolára „vzťah agresora a jeho obeť je podobný obrazu dvoch boxerov v ringu, kde jeden má výraznú prevahu: ten slabší, ktorému dochádzajú sily, sa pokúša zakliesniť do agresívnejšieho soka, objasť ho, byť mu čo najbližšie, pretože tak mu nehrozí, že ho agresor priamym úderom zrazí k zemi“ (Kolář, 1997, 25). Nevedomá manipulácia neznámeho autora, ktorý do Otčenášu jednoducho vniesol stotožnenie Boha so Satanom, vedie dokázateľne k závislosti na zle, k závislosti na páchaní zla, k závislosti na jeho dennom znášaní. Každodenné sociálnopatologické javy o tom tiež jednoznačne svedčia.

Únik od Boha, ktorého Sväté Písmo stelesňuje sláskou, s pravdou, so životom a nádejou, ktorý sa síce odohráva v jeho mene, aktivuje denne **mechanizmy úniku**, ktoré sú súčasťou nášho kolektívneho nevedomia. Sú nimi: „

1. autoritatívnosť
2. deštrukcia
3. automat konformity“ (Fromm, 1993, 77-110).

Mechanizmus úniku, respektíve cesta prostredníctvom mechanizmu úniku v akejkoľvek životnej situácii, je únikom vždy. Či ho už používame v partnerskom vzťahu, vo vzťahu k deťom, alebo vo vzťahu k sociálnym klientom. Každé zdôvodňovanie našej autoritatívnosti, nášho deštruktívneho správania, našej konformity je len racionalizáciou, čiže ide o logické zdôvodňovanie nezdôvodniteľného. Je rovnako zavádzajúce a zhubné, či takto robíme na ateistickom základe, alebo či tak robíme s odvolávaním sa na vieru.

Podľa Barbary de Angelis: „Deti sú mocné semená, ktoré vyrastajú do záhrad. Čo zasejeme do mysle a srdca dieťaťa, jedného dňa ovplyvní tisíce ľudí“ (Angelis, 1996, 223). Pokiaľ v mene lásky, a podľa kresťanov v mene Ježiša, budeme ticho učiť deti, že láska sa

rovná pokušeniu, dieťa po čase bude pôsobiť na tisíce ľudí v presvedčení, že láska sa rovná sociálnej patológii. Automaticky sa môže ocitnúť, respektíve automaticky sa ocitne minimálne v jednom z dvoch extrémov. Buď stratí schopnosť empatie, alebo jeho život bude len realizáciou patológii. Prípadne sa bude pohybovať v obidvoch spomínaných krajinostiach. V každom prípade bude následkom zlej výchovy nízka sebaúcta. Podľa O. Matouška, ak k naplneniu potreby väzby dieťaťa nedôjde, dochádza k týmto krajinostiam:„

1. k potlačovaniu emočných prejavov – *ambivalentná väzba*
2. k potlačovaniu a štylizovaniu sa do úlohy nezávislého jedinca – *vyhýbavá väzba*
3. k chaotickej reakcii na rodiča – *dezorganizovaná väzba*“ (Matoušek, 2003, 68).

Keď si tieto polohy, v ktorých sa dieťa následkom emočnej deprivácie ocitá, porovnáme s mechanizmami úniku, o ktorých sa zmiňuje E. Fromm, môžeme konštatovať, že ambivalentná väzba zodpovedá automatu konformity, že vyhýbavá väzba zodpovedá autoritatívnosti, že dezorganizovaná väzba zodpovedá deštrukcii. Dvojitémi väzbami sa teda z dieťaťa vyrába buď porucha osobnosti, ktorá si nikdy nič neprizná. Alebo je výsledkom takejto nedostatočnej výchovy neurotická osobnosť, ktorá je neprirodzene konformná. Podľa Barbary de Angelis každý jedinec v detstve získava minimálne osemdesiat percent emocionálneho programu pre ďalší duševný a citový život (Angelis, 1995, 73). Neskôr, keď sa patologické správanie stane vďaka emocionálnemu naprogramovaniu z detstva životným štýlom jedinca, je veľkým problémom vystopovať skutočných iniciátorov tohto naprogramovania, skutočné faktory, ktoré na toto programovanie pôsobili, a je aj veľkým problémom zmapovať faktory, ktoré negatívne emocionálne naprogramovanie udržiujú, ktorým toto negatívne naprogramovanie vyhovuje. Ešte nemožnejšie je spomínané deformácie rozpustiť. Aj napriek odborom vysokoškolského štúdia sociálnej práce, ktoré sa rozširujú ako huby po daždi, náš systém záchranu človeka v sociálnej núdzi je stále likvidačný. Čiže, ak sa niekto v sociálnej núdzi ocitne, môže s istotou počítať, že sa stane len ventilom sociálneho napätia. Skráteno teda môžeme povedať, že čo sa v našich spoločenských podmienkach v detstve jedinca zničí, alebo čo sa v detstve nerozvinie, už len s veľkými problémami sa môže napraviť.

Syndróm rozpadu tvoria tieto zložky: „

1. láska k smrti
2. zhubný narcizmus
3. symbioticky incestná fixácia“ (Fromm, 1996, 18).

Láska k smrti je protiváhou lásky k životu, zhubný narcizmus je protiváhou lásky k človeku, a symbioticky incestná fixácia je protiváhou nezávislosti. Pre sociálneho pracovníka je nevyhnutné, aby zložky syndrómu rozpadu vedel v praxi rozoznať.

1. **Láska k smrti** – je krajinostou, ktorá ma v praxi podobu od sexuálneho styku s mŕtvolami až po na prvý pohľad ťažko rozoznateľnú lásku k deštruktívnej činnosti. Láska

k smrti si v praxi paradoxne berie masku sa lásky k životu. Samotný A. Hitler sa napríklad verejne predvádzal láskou k malým deťom a ku psom. Podľa E. Fromma „ľudský mozog žije v dvadsiatom storočí, ale srdce väčšiny ľudí ešte v dobe kamennej. Väčšina ľudí ešte nezložila skúšku z nezávislosti rozumu a objektívnosti. Potrebujú mýty a idoly“ (Fromm, 1993, 10). Mýtus a jeho neadekvátne používanie, respektíve úteky do mýtov a skrývanie sa za ne, sú tiež láskou k smrti. Potreba mýtov a idolov je naozaj potláčaním života. Z médií poznáme niektorých sociálnych pracovníkov, ktorí cieľavedome nadväzujú na lásku k smrti početnej časti obyvateľov. Ako domnelí ochrancovia príslušníčok etnických menšín, ktoré v skutočnosti v mene vysokej politiky len krivo obviňujú nevinných, sa títo pracovníci nechávajú v byronovských pózach fotografovať do prestížnych časopisov a novín. Už podrobnejšia zrkovacia analýza ich portrétov rýchlo odhalí ich chladnú vypočítavosť. Láska k smrti je teda aktívnym potláčaním života, čiže ide vždy o sadizmus. E. Fromm rozoznáva **tri druhy sadizmu**:

- a) *prvý druh sadizmu* - sadista sa snaží, aby na ňom boli závislé iné osoby,
- b) *druhý druh sadizmu* - spočíva v túžbe nielen niekoho ovládať, ale ho aj vykorisťovať,
- c) *tretí druh sadizmu* - potreba spôsobiť inému utrpenie alebo ho vidieť trpieť. (Fromm, 1993, 80-81).

Sociálny pracovník s tendenciou k láske k smrti, a teda aj s tendenciou k sadizmu, chápe klienta doslova ako osobu určenú k likvidácii. (poznámka: tu je nevyhnutné poznamenať, že takto vďaka sociálnej politike maximálne naviazanej na finančné, dlhové a ďalšie zahraničné krízy, takto chápe sociálneho klienta väčšia časť spoločnosti). Pokiaľ klient v sociálnej núdzi nie je solventný, a keďže ide väčšinou aj o klienta v hmotnej núdzi, solventný byť nemôže, takýto sociálny pracovník psychicky a morálne klienta zlikviduje. O úplnú likvidáciu sa následne postará spoločnosť sama.

2. **Zhubný narcizmus** – nejde o vysokú sebaúctu, ako sa často vďaka nesprávnej výchove chápe. Zhubný narcizmus na rozdiel od optimálneho narcizmu je egocentrická orientácia. Takéhoto človeka v praxi odhalíme častým a neadekvátnym používaním zámena „Ja“. Narcistický človek má stále vnímanie infantilného dieťaťa. On a vesmír sú pre neho identickým pojmom. Pre narcistického človeka nie je podstatné niečo vytvoriť, pre narcistického človeka je podstatné urobiť niečo, čím upozorní. Ľudia sú pre neho len prostriedkami k dosiahnutiu cieľa. Podľa amerického psychoterapeuta M. S. Pecka „pre absolútnych narcistov nemajú druhú väčšiu psychologickú váhu, než kus nábytku (Peck, 1996, 181).“ Sociálny pracovník ako absolútny narcista preniká do intímnej zóny klienta a vnáša tam seba. Takto jeho sociálna práva začína, aj končí. Klient je pre neho len prostriedok na dokončovanie jeho nedokončených zážitkov, prostriedok na ventilovanie napätia, prostriedok na potvrdenie seba samého, prostriedok na bezdôvodné obohatenie.

3. **Symbioticky incestná fixácia** – tento termín sa často zjednodušené a nesprávne redukuje na lásku k matke. Matka je ale darkyňa života, a preto láskavý vzťah k matke nemôže byť patologický. Patológiou je maximálna orientácia na objekt, na myšlienku, na skupinu, ktorá život, aj keď nenápadne, potláča. V prípade samotnej matky je symbioticky incestnou fixáciou silná väzba na ňu, keď prestáva podporovať život. Napríklad, keď matka žiarli na dospelú dcéru a emočne si ju pripútava do takej miery, že hoci sa dcéra vydá, manžel jej dcéry bude manželom len po fyzickej a právnej stránke, ale skutočným partnerom navždy ostane ona. Nie je potrebné rozvádzať, aký negatívny vplyv bude mať takýto manželský trojuholník na deti. Vždy bude zhubný. Symbioticky incestnou fixáciou je teda fixácia na niečo, čo potláča život, čo vedie k závislosti, a čo v konečnom dôsledku vedie k láske k smrti. Symbioticky incestná fixácia teda aktivuje všetky zložky syndrómu rozpadu. Typickým príkladom symbioticky incestnej fixácie v našich podmienkach sú niektoré psychoterapeutické stacionáre, ktoré nevedú klientov v sociálnej núdzi k sebaúcte, nevedú ich k láske k životu, a taktiež ich nevedú k nezávislosti. Pod pláštikom prístupu „ukáž, aký si, aby sme ti mohli pomôcť“ - namiesto posilňovania sebadôvery klienta, namiesto posilňovania jeho kladných charakterových vlastností, namiesto učeni klienta komunikačným technikám, namiesto pomáhania klientovi pri vytváraní mapy jeho emocionálneho naprogramovania, namiesto psychických drám pre uľahčenie orientácie klienta, namiesto hravých techník – namiesto týchto humánnych a progresívnych prístupov klienta hneď po príchode do stacionárneho centra rozmrázia tvrdou kritikou, paušálne ho nálepkujú ako uzavretého, lebo vraj „*nechce ukázať, aký je*“, nútia ho k neustálej sebakritike a k neustálemu prežívaniu pocitu viny, ktorý sa postupom času stáva nevedomým a ticho pracuje proti nemu. Pracovníci takýchto stacionárnych centier sami seba štylizujú do pozície spasiteľov, ktorí ale momentálne na nejakú spásu nemajú čas. Výstupom ich sociálnej práce teda nie je sociálne schopný jedinec, ale výstupom je neurotická osobnosť so zhubne nízkou sebaúctou, ktorá trpí pocitom viny, nie je schopná samostatne sa rozhodovať, nie je schopná hľadať zlučiteľného partnera s optimálnym narcizmom, a už vôbec nie je schopná skutočne rodinného života. Nelegálnym spôsobom popritom dochádza k obohacovaniu týchto pracovníkov na úkor klienta. Ako vidíme, symbioticky incestná fixácia je v kresťanskom ponímaní vlastne modloslužobníctvom. Absolútne podriadenie sa jedinca objektu jeho symbiotickej závislosti je známe submisívne podriaďovanie, ktorým trpia obeť šikanovania, obeť syndrómu CAN, obeť mobbingu (poznámka: psychického teroru na pracovisku). Podľa S. Hassana „podstata poslušnosti tkvie v tom, že sa človek považuje za nástroj demonštrujúci vôľu niekoho iného, a preto si nepripúšťa zodpovednosť za vlastné činy“ (Hassan, 1994, 92). Takéhoto človeka môžeme identifikovať podľa jeho prejavov typu: „My ti chceme dobre“, „Však mi ti ukážeme“, „My sme sa rozhodli“. Hoci je

autoritatívny, očividne uteká pred zodpovednosťou skrývaním sa za niektorú z autorít. Popritom vidíme, že samotná symbioticky incestná fixácia predznamenáva všetky mechanizmy úniku. Aj autoritatívnosť, aj deštrukciu, aj automat konformity. V kresťanskom ponímaní takýto človek sa nemodlí v skrytosti, aby ho jeho Otec vypočul, takýto človek naopak pred hlasom Otca uteká.

Záver

„Sociálna práca v užšom poňatí, ako je chápaná teoretikmi tohto odboru a vysokokvalifikovanými odborníkmi, je charakterizovaná priamym, zámerným a pripraveným kontaktom sociálneho pracovníka s klientom (skupinou, komunitou) za účelom stanovenia sociálnej diagnózy a výkonu sociálnej terapie“ (Novotná – Schimerlingová, 1992, 22). Sociálny pracovník má na základe vedeckého prístupu a syntézy vedeckých poznatkov vied a vedeckých smerov, ktoré naozaj slúžia človeku, pomáhať klientovi prekonať sociálnu núdzu. Podľa Š. Strieženca „chápanie života človeka v sociálnej práci je vždy pozitívne. Možno ho charakterizovať ako *pomoc k svojpomoci*“ (Strieženec, 2001, 8). Pokiaľ však sociálny pracovník nezasiahne proti manipulujúcim poverám, dokonca pokiaľ bude s vidinou ľahkého zisku viesť klienta k závislostiam, sociálna práca ostane len teoretickou disciplínou pre vedecké konferencie.

Literatúra

- [1] Angelis, B. d.: *Tajemství okamžiku*. Praha: Talpress, 1996. ISBN
- [2] Angelis, B. d.: *Tajemství partnerství*. Praha: Talpress, 1995. ISBN 80-8560-963-0
- [3] Ďurkovský, P.: *Kulty a sekty – pokrok a regres*. Písomná časť k dizertačnej skúške. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009/2010
- [4] Ďurkovský, P.: *Výskyt najrozšírejších sociálnopatologických javov u detí a mládeže ako dôsledok týrania, zanedbávania a zneužívania v rodine*. Diplomová práca. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2006/2007.
- [5] Fromm, E.: *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. ISBN 80-85637-28-6
- [6] Fromm, E.: *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0290-9
- [7] Hassan, S.: *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. ISBN 80-85880-03-2
- [8] Matoušek O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*.
- [9] Novotná, V. – Schimerlingová, V.: *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy*. Praha: Univerzita Karlova. Vydavatelství Karolínium, 1992. ISBN 80-7066-483-5
- [10] Peck, M. S.: *Lidé lží*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-148-6

[11] Strieženec, Š.: Úvod do sociálnej práce. Trnava: TRIPSOFT, 2001. ISBN 80-968294-6-7

Summary

Consequences of paganism in Christianity for authority in social work

Upbringing is transfer of experience by generations. These experience are experience about God. These experience and people change image of God. This god is not a Christian God. Social workers must to eliminate mythes of paganism.

Keywords: Prayer. Myth. Social work. Upbringing.

Peter Ďurkovský

Národné centrum prevencie sociálnej patológie, Žilina, Slovakia

Neurolingvistické programovanie v oblasti záchrany a súvislosť s patológiou rodiny

1 Úvod

„Nevedomie predstavuje hlbinnú vrstvu psychiky, ktorá sa symbolicky môže prirovnáť k bezčasovému tmavému vesmíru, neprebádaným útrobám zeme alebo temným hlbínám oceánu.“ (Puškárová, 1997, s. 19) K šikanovaniu a perzekúciám v existencii ľudstva dochádzalo vždy. Rovnako vždy boli tieto poškodzujúce procesy vyvolané a udržiavané aj v inštitúciách zriadených na pomoc. Typickým príkladom je Cirkev, ktorá ako psychoterapeutický systém sa často z vlastnej iniciatívy nechala zneužiť pre mocenský boj a komerčné aktivity napríklad kladivom na čarodejnice a podobnými deštruktívnymi mechanizmami. Hon na bosorky sa z kolektívneho vedomia v priebehu nasledujúcich dejinných udalostí presunul do kolektívneho nevedomia. A pracuje ďalej. Oblasť záchrany človeka je stále kalnými vodami, v ktorých sa spomínané mechanizmy môžu realizovať naplno.

2 Neurolingvistické programovanie v oblasti záchrany

Na úvod si dovoľím niekoľko na prvé počutie nesúvislých citátov:

- a) „Keď už máme robiť psychoterapiu, tak ju musíme robiť tak, aby sa to oplátilo.“
- b) „Myslím, že na to máte (!)“
- c) „V čom chcete, aby Vám psychoterapia pomohla!?“
- d) „Vyzeráte ako človek, u ktorého sa nedá určiť, čo sa dá od neho čakať.“
- e) „A čo chcete po mne?“
- f) „Ja si nemôžem dovoliť...“
- g) „A čo máte proti ľuďom, ktorí Vám chcú dobre!?“
- h) „Vy ste proste v tom vzťahu nechceli ukázať, aký ste.“
- i) „Kto vás živil?!“

j) „A to sa aj inde správate takto?!“

k) „Myslím, že sme obidvaja dosť dospelí, aby sme konečne mali, či nám patrí.“

Tieto a podobné vety zo strany sociálneho pracovníka v individuálnej či v skupinovej práci, ktoré sa navyše kombinujú s tým najúčinnnejším gestom, a ktoré sa aplikujú z tej najúčinnnejšej strany, sú dokonalým programovaním klienta sociálnej núdzy. Tento často ani nemá tušenie o tomto matematicky presnom procese. Keby aj o ňom vedel, nemá šancu sa účinne brániť. S použitím jednoduchej hypnózy sa účinnými krokmi obeť napokon snaží pracovať tak, aby „ukázala, aká je“, „aby sa to sociálnemu pracovníkovi oplátilo“, „aby sociálny pracovník vedel, čo môže od klienta čakať“, lebo „klient predsa na to má“, lebo chudák sociálny pracovník si nemôže všeličo dovoliť“, lebo klient predsa chce, aby mu „psychoterapia pomohla“, lebo sa „už dokáže uživiť“, lebo len to predsa „po sociálnom pracovníkovi chce“, lebo sa sociálnemu pracovníkovi „treba správať inak“, lebo „sociálny pracovník si zaslúži, čo mu patrí“.

3 Spúšťacie mechanizmy poškodzujúceho správania poškodzujúceho správania

Spustenie mechanizmu poškodzujúceho správania, čiže aktivovanie určitých archetypov – pravzorov v kolektívnom nevedomí ľudí je otázkou nátlaku okolia, výchovy, manipulujúcich povier a úrovne morálnej slepoty agresora. C. G. Jung silu takejto nákazy demonštruje na nástupe fašizmu a hitlerizmu : „Samozrejme, že nebudeme nazývať fašizmus alebo hitlerizmus ideami. Sú to archetypy, takže môžeme povedať : Dajte ľuďom archetyp a celý dav sa pohne ako jeden muž a nikto mu neodolá. Pretože archetypické obrazy majú túto obrovskú dynamickú silu, nemôžete ich vyvrátiť argumentmi.“ (Jung, 1992, s. 173.)

4 Princípy neurolingvistického programovania

Neurolingvistické programovanie je v podstate psychické ovplyvňovanie využitím neurolingvistických poznatkov a skúseností. „Mozog tvoria dve hemisféry: ľavá hemisféra kontroluje pravú stranu tela a je spojená s logickými racionálnymi funkciami; pravá hemisféra kontroluje ľavú stranu tela a je nositeľom kreatívnych a emocionálnych úloh.“ (Rushkoff, 2002, s. 61) Manipulátor buď na základe skúseností alebo týchto vedomostí o praxi manipulácie podľa zámeru pôsobí na ľavú stranu hlavy obeť pre ovplyvňovanie osoby prostredníctvom myslenia, alebo pôsobí na pravú stranu hlavy obeť pre ovplyvňovanie obeť prostredníctvom emócií. Robí to podľa základnej poučky teórie kognitívnej disonancie „ak zmeníme ľudské správanie, zmení sa i myslenie a cítenie tak, aby disonancia bola čo najmenšia.“ (Hassan, 1994, s. 92) Pri pociťovaní nesúlady manipulovaného so sebou samým sa tento snaží dostať čím prv do stavu harmónie. Manipulátor mu spôsobom

manipulácie cestu k tomuto stavu predurčuje. Základnými troma zložkami teórie kognitívnej disonancie sú:

- a) riadené správanie
- b) riadené myslenie
- c) riadené cítenie (Kolář, 1997, s. 44)

Neurolingvistické programovanie má za cieľ naprogramovať obeť na želané správanie. Toto sa riadi, ako už bolo naznačené, prostredníctvom myslenia, keď sa pôsobí na ľavú stranu hlavy manipulovaného, prostredníctvom alebo cítenia, keď sa pôsobí a pravú stranu hlavy manipulovaného. Podľa M. Koláři je možné mechanizmus manipulácie v rámci teórie kognitívnej disonancie prirovnať k padajúcim kockám domina. Podľa neho „agresori prostredníctvom vymývania mozgu a psychickej manipulácie do značnej miery riadia správanie, myslenie a emócie obeť. V prípade, že ovplyvnia jednu zložku, začne padať domino, zostávajúce zložky sa posunú.“ (Kolář, 1997, s. 44) Tento jednoduchý princíp maximálne nemorálnej psychickej manipulácie je súčasťou mnohých takzvaných slobodomurárskych tajomstiev, i tajomstiev ďalších tajných bratstiev, ktoré vlastných členov morálne otupujú racionalizáciou o nevyhnutnosti výroby ľudského nešťastia pre naplnenie ich vlastnej idey, ktorá sa beztak nikdy nenaplní. Erich Fromm má na to jednoduchú metaforu: „Vlci chcú zabíjať, ovce chcú nasledovať. Preto vlci navedú ovce, aby zabíjali, a ovce sa prispôbia nie preto, že by sa im to páčilo, ale preto, že chcú nasledovať, a vlci si dokonca potom vymýšľajú historky o tom, ako je ich vec vznešená, (...) a to všetko preto, aby presvedčili väčšinu oviec, že majú konať ako vlci.“ (Fromm, 1996, s. 13)

5 Súvislosť neurolingvistického programovania v oblasti záchranu a patológiou rodiny

Rodina je primárnym socializačným prostredím. Je zároveň bunkou spoločnosti, ktorú obrazne môžeme prirovnať k ľudskému individu. Patologická rodina je ako zmutovaná bunka v organizme. Ak sa včas neodhalí a neizoluje, je zárodkom reťazovej reakcie, keď začnú mutovať najprv tie najbližšie bunky, až sa nákaza poškodujúcim správaním rozšíri do najvzdialenejších častí organizmu. Sociálna práca má potom eliminovať celospoločenské rozšírenie patologickej rodiny. Podľa I. Nazare - Aga, „Manipulátor s obľubou vzbudzuje u druhých podozrenie a pochybnosti, rozoštváva ľudí okolo seba, pretože také postupy mu umožňujú hrať sa s ľuďmi ako s bábkami a ťahať za nitky ako s mu zapáči, bez toho aby to spozorovali.“ (Nazare- Aga, 1999, s.111) Klient v sociálnej núdzi je ovládateľnejší, než takzvaný normálny človek. Predstavme si modelovú situáciu, v ktorej tento k sociálnemu pracovníkovi príde na individuálne stretnutie. Sociálny pracovník je naoko zamyslený a rozhovori sa o vlastných bytových problémoch. Dialóg, ktorý je vlastne monológom prebehne asi takto:

-Sociálny pracovník: „Mám teraz toho vyše hlavy. Získal som úver a zajtra sa sťahujem do nového dvojgeneračného bytu. Je tam pekný výhľad na mesto.“

-Klient: „No...gratulujem.“

-Sociálny pracovník: „Neviem, či je k niečomu gratulovať. So ženou len trápime, aby niekto z nás neochorel, lebo to znamená meškanie splátok úveru a penále navyše.“

-Klient: „Hm...to...je nepríjemné.“

-Sociálny pracovník: „Ja to ani nechcem pre seba, ale pre deti. Veď ja tu už dlho nebudem.“

-Klient: „Neviem, čo Vám na to povedať.“

-Sociálny pracovník: „A veď nič...Len so ženou sme si povedali, že sme už obidvaja dosť dospelí, aby sme mali konečne niečo čo nám patrí, čo je naše. Veď doteraz sme vždy bývali len v prenajatom.“

V tomto asymetrickom vzťahu dialóg prebehol na prvý pohľad v norme. Avšak klient bol asertívny a sociálny pracovník agresívny. Keby to bolo naopak, je to v poriadku. Hoci ide o mimoriadne aktívneho a dospelého klienta, ak nemá šancu okamžite sa bez úhony od sociálneho pracovníka odpútať, deštruktívne neurolingvistické programovanie sociálneho pracovníka z väčšej či menšej časti ovládne. V každom prípade v určitej miere klient začne ľutovať sociálneho pracovníka. Pokiaľ sám býva vo vlastnom byte, bude sa za to pred týmto sociálnym pracovníkom hanbiť. Bude do istej miery trpnuť, či sociálny pracovník sa neocitne aj s deťmi na ulici. Začne si zároveň uvedomovať, že sociálny pracovník môže kedykoľvek umrieť, veď sám mu povedal, že „tu už dlho nebude“, a uzná v úzkostiach, ktoré mu sociálny pracovník vyrobil, že „obidvaja aj so sociálnym pracovníkom sú dosť dospelí, aby každý mal konečne, čo mu patrí.“ Útočenie na materské alebo otcovské pudy klienta sociálnym pracovníkom tiež do veľkej miery prispeje k strate zvyšku klientovej sebaúcty. V krajnom prípade klient predá aj vlastný byt, len aby také-muto sociálnemu pracovníkovi vyhovel.

V tomto ukázkovom prípade súvislosť medzi neurolingvistickým programovaním v oblasti záchranu sa dá nazvať aj súvislosťou medzi bezdomovcami a maximálne bezcharakternými špekulantmi. Uvedený príklad svedčí teda o prehlbovaní patológie rodiny. Vždy ide o úzku súvislosť medzi patológiou sociálneho pracovníka a prehlbovaním patológie rodiny. Neurolingvistické programovanie spôsobuje kultúrovú závislosť, v ktorej „psychickou manipuláciou dochádza k zmene identity človeka do takzvanej kultovej identity bez toho, aby si to dotyčný uvedomoval.“ (Jusko, 2004, s. 107) Jednoduchšie povedané, aplikovanie neurolingvistického programovania má patologická rodina ešte väčší problém, než pred priamym či nepriamym kontaktom so sociálnym pracovníkom. V podstate nemá šancu na sfunkčnenie. Dokonca šancu nájsť identitu nemá už žiadny z jej členov. V našich podmienkach je aj normálna humánna psychotera-

pia veľmi otáznou záležitosťou. O kvalifikovanom a účinnom výstupovom poradenstve zo zhubných kultov a siekt sa dá len snívať.

6 Záver

Autogénny tréning je perfektný prostriedok relaxácie. Na základe jeho aplikácie sa jedinec môže dostať bližšie k svojmu osobnému nevedomiu, a môže tiež na základe tohto veľmi pozitívne ovplyvniť vlastný život. V tomto autogénnom tréningu vyššieho stupňa ide v podstate tiež o neurolingvistické programovanie. Záleží však na sociálnom pracovníkovi, či naučí klienta autogénny tréning cvičiť tak, aby neslúžil ako opäť pre utlmenie negatívnych pocitov z manipulácie profesionála, ale aby slúžil ako prostriedok terapie.

Literatúra

- [1] ĎURKOVSKÝ, P.: Podiel kazateľa v úspešnej prevencii kultovej závislosti. In: *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*. Banská Bystrica: Katedra evanjelíkálnej teológie a misie. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Združenie evanjelíkálnych cirkvi v Slovenskej republike, 2009. ISBN 978-80-8083-716-7
- [2] ĎURKOVSKÝ, P.: *Právo a hodnota slobody*. Záverečná práca. Banská Bystrica: Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005.
- [3] ĎURKOVSKÝ, P.: *Výskyt sociálnopatologických javov ako dôsledok týrania, zanedbávania a zneužívania v rodine*. Diplomová práca. : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Katedra sociálnej práce, 2007.
- [4] FROMM, E.: *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Jozefa Šimona, 1996. ISBN 80-85637-28-6
- [5] JUNG, C. G.: *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0418-1
- [6] JUSKO, P.: Kultová závislosť. In: HRONCOVÁ, J. a kol.: *Sociálna patológia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-8055-926-0
- [7] KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1
- [8] NAZARE-AGA, I.: *Nenechte sebou manipulovat*. Praha:Portál, 1999. ISBN 80-7367-049-6
- [9] PUŠKÁROVÁ, M.: *Múdry stavec*. Bratislava: SOFA, 1997. ISBN 80-85752-31-X

Summary

Neuro-programming in the rescue and relationship with family pathology

Despotism os system is in school books anytime, but reality is not the same. All people have got problems to survive. A lot of social workers are part of despotism system too. They adopt psychical manipulaton . They have got amoral profit.

Keywords: Man. Social work. Worker of help.

Ivan Farský, Katarína Žiaková

Institute of Nursing, Jessenius Faculty of Medicine, Comenius University, Slovakia

Igor Ondrejka

Clinic of Psychiatry, Jessenius Faculty of Medicine, Comenius University, Slovakia

Zmysel života, nádej a suicidálne tendencie u vybraných skupín psychiatrických pacientov

Úvod

V poslednom období dochádza k prudkému nárastu prevalencie psychických porúch. Svetová zdravotnícka organizácia odhaduje, že 151 miliónov ľudí na svete trpí depresiou, 26 miliónov schizofréniou, 125 miliónov ľudí je postihnutých závislosťou od alkoholu. Približne 844 tisíc ľudí spácha sebevraždu každý rok (Funk et al 2010, s.2). Wittchen a Jacobi (2005, s.370) uvádzajú, že vyše 27% Európanov zažije počas roka aspoň jednu psychickú poruchu. V r. 2009 bola na Slovensku incidencia psychických porúch približne 70 000 tisíc, v r. 2007 a 2008 dokonca približne 90 000 (NCZI, 2010, s.19). Vzhľadom k tomuto veľmi nepriaznivému stavu v oblasti duševného zdravia je potrebné zamerať sa nielen na vývoj nových psychofarmák, ale aj na identifikáciu podporných faktorov, ktoré môžu pozitívne vplývať na prevenciu, priebeh a liečbu psychických porúch. Medzi takéto faktory môžeme zaradiť aj životnú zmysluplnosť a nádej. Pozitívny vplyv týchto atribútov spirituality na duševné zdravie je dobre popísaný. Zmysel pozitívne koreluje s pocitmi šťastia a spirituálnou pohodou (Scannell, Allen, Burton 2002, s.102), negatívne s beznádejou (Harris, Standard 2001, s.759), depresívnymi symptómami (Scannell, Allen, Burton 2002, s.103). Axelsson, Sjoden (1998, s.34) zistili u klientov paliatívnej starostlivosti a ich príbuzných najsilnejšiu koreláciu kvality života práve so zmyslom života. Podobne je vnímaná aj nádej. Viacerí autori, zaoberajúci sa jej výskumom ju popisujú ako základný element ľudskej existencie (Vaillot 1970, s.270), uzdravujúcu silu zabezpečujúca pohodu (Holdcraft, Williamson 1991, s.130). Je nevyhnutná pre efektívny koping počas

choroby (Snyder 2002, s.270) a pôsobí ako akýsi „náravník“ proti psychickým poruchám (Seligman, Csikszentmihalyi 2000, s.12.) Na druhej strane problémy v oblasti zmyslu a nádeje majú mnohé riziká. Addis, Truax, a Jacobson (1995, 478) zistili, že existenciálne problémy sú jednou z 8 najčastejších príčin, ktorú ľudia subjektívne považujú za príčinu, prečo sa stali depresívnymi. Existenciálna kríza, i keď dočasná, je najzávažnejšou formou „znehodnotenia“ kvality života, ostatné problémy sú parciálne a relatívne jednoduchšie riešiteľné (Nemčeková 2004, s.672).

Klinická významnosť týchto dvoch spirituálnych atribútov spočíva v ich potenciálnom spojení so suicidalitou. Dlhodobé prežívanie duchovnej tiesne, neschopnosť udeliť životu zmysel, pokles nádeje až beznádej môže byť zároveň spojené so zvýšeným suicidálnym rizikom (Beck et al., 1990, s.193; Neufeld, O'Rourke 2009, s.689; Rogers et al, 2007, s.185). Napriek uvedenému sa nielen v klinickej, ale dokonca aj vo výskumnej oblasti venuje otázkam spirituality a jej atribútom v podmienkach Slovenska len málo prác.

Ciele práce

V práci sme sa zamerali na posúdenie miery životnej zmysluplnosti a nádeje u pacientov s depresiou, schizofréniou a so závislosťou od alkoholu. Zisťovali sme či tieto premenné súvisia so suicidálnymi tendenciami v závislosti od typu psychickej poruchy.

Súbor

Súbor pacientov tvorilo 309 pacientov s diagnostikovanou a liečenou psychickou poruchou. Priemerný vek v súbore bol $40,4 \pm 12,5$ roka. Mužov bolo 141 (priemerný vek $38,9 \pm 11,9$ roka) a žien 168 (vek $41,5 \pm 13$ roka). Z hľadiska diagnóz sa jednalo o 107 pacientov so závislosťou od alkoholu, 109 pacientov s depresívnou poruchou, rekurentnou depresívnou poruchou a 93 pacientov so schizofréniou. Vybrané psychiatrické diagnózy patria jednak medzi najčastejšie (Wittchen, Jacobi 2005, s.365; NCZI 2010, s. 20) a zároveň medzi najzávažnejšie psychické poruchy. Zaraďujúcimi kritériami boli: diagnostikovaná a liečená psychická porucha z okruhu depresívnych porúch, schizofrénie a závislosti na alkohole, informovaný súhlas, spolupráca pacienta, schopnosť pochopiť inštrukcie, vek 18 r. a viac. Vylučujúcimi kritériami boli stredne ťažká a ťažká kognitívna porucha, porucha komunikácie, akútna fáza psychickej poruchy nereagujúca na liečbu, psychotické symptómy ako bludy, halucinácie a iné (v dôsledku zníženej kritickosti), akútne somatické ochorenie, vážnejšie chronické somatické ochorenie.

Metodika

Na meranie miery nádeje sme použili **Snyderovu škálu nádeje - SHS** (Snyder et al, 1991; v preklade Halamu, 2001, s.135-142). Jednotlivé položky sú rozdelené do dvoch

dimenzií nádeje. Subškála Snaha je kognitívna schopnosť postupovať na ceste za dosahovaním cieľa. Je to schopnosť začať a pokračovať na ceste k cieľu. V tomto koncepte je zdrojom mentálnej energie. Subškála Cesta je vnímaná schopnosť vytvárať jeden či viac fungujúcich spôsobov dosahovania cieľa a umožňuje vnímať možné postupy ako dosiahnuť cieľ. V škále sú aj 4 položky tzv. distraktory, ktoré respondentovi „zahmlievajú“ pravý účel škály. Škála obsahuje 12 položiek, 4 pre subškálu Snaha, 4 pre subškálu Cesta a zvyšné položky sú distraktory. Položky sú hodnotené mierou vnímanej pravdivosti na 4-stupňovej Likertovej škále, od 1 = úplná nepravda po 4 = úplná pravda. Skóre v dimenziách cesta a snaha sa môže pohybovať od 4 do 16, celkové skóre škály môže byť od 8 do 32. Vyššie skóre znamená vyššiu nádej. **Škála životnej zmysluplnosti – ŠŽS** (Halama, 2002, s.265; 2007, s.167) je pôvodnou slovenskou metodikou a vychádza z trojkomponentového chápania zmyslu života. Je teda rozdelená do troch dimenzií zmyslu života. Kognitívnu dimenziu tvoria položky týkajúce sa celkovej životnej filozofie, životného nasmerovania, pochopenia, či životného poslania. Motivačná dimenzia je tvorená položkami, ktoré sa týkajú cieľov, plánov, ako aj sily a vytrvalosti angažovania sa v nich. Afektívnu dimenziu zmyslu života tvoria položky týkajúce sa životnej spokojnosti, naplnenosti, optimizmu, či v negatívnej rovine znechutenia, pocitov jednotvárnosti atď. Škála obsahuje 18 položiek, výrokov, po 6 v každej subškále. Položky sú hodnotené mierou súhlasu s výrokom na 5-stupňovej Likertovej škále, od 1 = vôbec nesúhlasím, 3 = neviem, po 5 = úplne súhlasím. Hodnotí sa jednak skóre subškál, ktoré môže byť od 6 do 30, ako aj celkové skóre, ktoré môže mať hodnoty od 18 do 90. Vyššie skóre znamená vyššiu životnú zmysluplnosť respondenta.

Suicidálne riziko bolo hodnotené 2 položkami vybratými zo Symptom checklist 90 (Derogatis, Lipman, Covi 1973, s.13-28, Baštecký, Šavlík, Šimek, 1993), ktorý sa zameriava na posúdenie psychického distresu. Išlo o položky č. 15 *Myšlienky na ukončenie života* a č. 59 *Myšlienky o smrti a umieraní*. Respondent hodnotil výskyt týchto myšlienok za posledných mesiac, na likertovej škále od 0 do 4, pričom vyššia intenzita týchto symptómov indikovala vyššie suicidálne riziko.

Zber dát prebiehal od januára 2008 do júla 2010. Išlo o zámerný výber participantov, ktorý spĺňali kritériá pre zaradenie do súboru. Zber údajov sa realizoval na Psychiatrickej klinike JLF UK a UNM v Martine, Psychiatrickom oddelení Hornooravskej nemocnice s poliklinikou Trstená a Psychiatrickej a protidrogovej ambulancii v Martine. Pacienti boli požiadaní o vyplnenie dotazníkovej batérie zdravotníckym personálom, boli informovaní, že môžu bez následkov participáciu odmietnuť. Celkovo bolo administrovaných 330 dotazníkov, z nich bolo 21 vyradených pre vysoký počet nevyplnených položiek.

Získané údaje boli spracované v programe Statistica v.7. V práci boli použité neparametrický test (Kruskal-Walis) na porovnanie rozdielov a neparametrický test (Pearso-

nov korelačný koeficient) na zistenie vzájomných vzťahov medzi premennými. Vzhľadom k tomu, že nie sú v použitých metodikách určené jednotlivé stupne (ktoré by určovali hranicu skóre napr. pre vysokú mieru zmyslu), vypočítali sme pri zvyšných metodikách priemernú percentuálnu mieru naplnenia na základe prepočtu mediánu.

Výsledky

Tab. 1. Rozdiely v spirituálnych premenných medzi psychiatrickými pacientmi

	A n = 107		D n=109		Sch n= 93			P(K- W)dg
	d	sd	d	sd	d	sd	H	
tSHS	20,97	4,55	22,28	4,32	23,45	4,87	11,800	0,0027
tSZZ	63,81	11,00	60,61	12,38	67,99	12,73	16,580	0,0003
SHSC	10,66	2,31	11,48	2,28	11,90	2,69	12,919	0,0016
SHSS	10,31	2,56	10,81	2,50	11,55	2,63	9,080	0,0107
SZZK	21,37	4,31	21,02	4,26	22,71	5,08	6,152	0,0461
SZZM	21,36	3,90	19,99	4,56	22,58	4,27	14,862	0,0006
SZZA	21,08	4,67	19,61	5,23	22,70	5,17	17,088	0,0002

tSHS – Celková nádej; tSZZ – celková zmyslupnosť; SHSC – dimenzia nádeje Cesta; SHSS – dimenzia nádeje snaha; SZZK – kognitívna dimenzia zmyslu; SZZM – motivačná dimenzia zmyslu; SZZA – afektívna dimenzia zmyslu A – pacienti so závislosťou od alkoholu; D – pacienti s depresiou; SCH – pacienti so schizofréniou

Ako vidno z tab. 1. zistili sme signifikantné rozdiely vo všetkých sledovaných premenných, pričom najvyššie skóre dosahovali pacienti so schizofréniou. Miera nádeje bola najnižšia u pacientov so závislosťou a životná zmyslupnosť bola u pacientov s depresiou.

Tab. 2. Vzťah spirituality a suicidality u pacientov

	A		D		SCH	
r(P)	SCL15	SCL59	SCL15	SCL59	SCL15	SCL59
SHSC	0,088	0,085	-0,097	-0,112	-0,081	-0,112
SHSS	0,009	-0,037	-0,304	-0,315	0,085	-0,054
SZZK	-0,321	-0,228	-0,507	-0,415	-0,188	-0,158
SZZM	-0,262	-0,226	-0,333	-0,291	-0,174	-0,170
SZZA	-0,239	-0,112	-0,492	-0,436	-0,274	-0,316

V druhej fáze sme sa zamerali na vzťah životnej zmyslupnosti, nádeje a suicidality. Najsilnejšie korelácie sme zistili v skupine pacientov s depresívnou poruchou, kde suicidálna negatívne korelovala so všetkými dimenziami životnej zmyslupnosti a dimenziou

nádeje snaha (Tab.2.). Silnejšie korelácie sa v skupine depresívnych pacientov vyskytovali medzi zmysluplnosťou, nádejou a myšlienkami na ukončenie života (SCL 15). Suicidalita najmenej korelovala so spirituálnymi premennými v skupine pacientov so schizofréniou, kde sme zistili len negatívnu koreláciu s afektívnou dimenziou životnej zmysluplnosti. V skupine pacientov so závislosťou sme zistili negatívne korelácie životnej zmysluplnosti a suicidalitou. Stredne silnú koreláciu sme zistili medzi kognitívnou a afektívnou dimenziou životnej zmysluplnosti a myšlienkami na ukončenie svojho života v skupine pacientov s depresiou. Ostatné korelácie vo všetkých skupinách boli len mierne.

Diskusia

Z výsledkov vyplýva, že psychiatrickí pacienti naozaj nepredstavujú z hľadiska uvádzanej miery nádeje a životnej zmysluplnosti homogénny súbor. V závislosti od psychiatrickej diagnózy sú medzi nimi výrazné rozdiely. Pacienti so schizofréniou uvádzali signifikantne vyššie hodnoty ako pacienti s depresívnou poruchou a so závislosťou od alkoholu.

Negatívny vzťah zmyslu života a depresívnej poruchy, ako aj závislosti od psychoaktívnych látok je v odbornej literatúre známy a dobre popísaný. Naše zistenia len potvrdzujú výsledky mnohých výskumov (napr. Halama et al, 2010, s.51) ktoré zistili vzťahy medzi depresiou a prežívaním existenciálnej frustrácie, ako aj výskumov potvrdzujúcich súvislosť medzi závislosťou na psychoaktívnych látkach a nedostatkom životného zmyslu (Kavenská 2009, s.6). Užívanie alkoholu a drog považujú niektorí dokonca za formu samoliečby existenciálnej bolesti (Ventegodt, Merrick, Andersen 2003, s.842). O prežívaní životnej zmysluplnosti u pacientov so schizofréniou je naopak literárnych zdrojov menej. V našom prípade išlo o pacientov bez psychotickej symptomatiky, participujúcich a reagujúcich na liečbu. Pacienti nemali psychotické prejavy v čase vyplňania dotazníkov, avšak viacerí boli psychotickí pri prijatí, prípadne mali psychotické prejavy v minulosti. V súvislosti s tým možno spomenúť výskum Andresenovej, Oedesovej a Caputiho (2003, s.590), ktorých cieľom bolo zistiť, ako definujú proces psychického vyliečenia pacienti so schizofréniou. Zistili, že jedným zo štyroch kľúčových prvkov, ktoré boli pre pacientov nevyhnutné aby sa cítili psychicky vyliečení, bola aj schopnosť nájsť zmysel života, pričom zdroje zmyslu života boli veľmi rôzne. Avšak nielen nepsychotickí pacienti sú schopní prisudzovať svojmu životu zmysel. Roberts (1991, s.24) v súvislosti s tým hovorí dokonca o tzv. „pohodlí šialenstva“, ktoré označuje ako schopnosť integrovať bludné presvedčenia do systému, v ktorom je psychotická osoba schopná prisúdiť im novú podstatu, čo je spojené so signifikantným nárastom prežívania účelnosti a zmysluplnosti života. Podobne konštatujú Mitchellová a Roberts (2009, s.44), že aj keď je počiatočné štádium psychózy spôsobuje zmätok a predstavuje dezintegratívnu skúsenosť, postupne sú psychotické symptómy vyvíjané do celkového systému presvedčení, ktorý môže byť komplexný

a poskytovať základ pre progresívnu rekonštrukciu osobnej identity, zmyslu a účelu v živote. To však môže v klinickej praxi predstavovať problém. Životná zmyslupnosť „postavená“ na chorobných presvedčení bude platná len počas trvania chorobných symptómov. Je pravdepodobné, že v procese liečby a starostlivosti, bude takýto zmysel „nabúraný“, čo môže na jednej strane viesť k nechote pokračovať v liečbe a pri jej pokračovaní bude pacient so schizofréniou nútený hľadať „nový“ zmysel a účel života. Sims (2003, s.142) v súvislosti s tým uvádza: „ako bludy slabnú, pacient môže získať náhľad a považovať ich za falošné presvedčenia súvisiace s ochorením. Takáto osoba potrebuje pomoc pri znova akceptácii seba samého ako dôveryhodného zdroja čo je nevyhnutné pre jeho sebadôveru. Môže vnímať sám seba ako poškodeného, zraniteľného a nedôveryhodného a môže trpieť masívnou stratou sebaúcty a beznádejou. Keďže schizofrénia je chronickým ochorením s pomerne častými relapsami je možné, že k prehodnocovaniu, strate a znovu nachádzaniu zmyslu a účelu dochádza počas života opakovane. Z tohto hľadiska predstavujú pacienti so schizofréniou rizikóvu skupinu na prežívanie duchovnej tiesne, aj keď ju aktuálne neprežívajú. Zároveň by bolo vhodné posudzovať nielen samotnú mieru životnej zmyslupnosti, ale aj zdroje zmyslu, resp. posúdiť aj to, z čoho ich zmysel vychádza a identifikovať tak jeho „stabilitu“.

Podľa Snydera, ľudia s vysokou úrovňou nádeje majú viac cieľov, sú úspešnejší v ich dosahovaní, sú subjektívne šťastnejší, majú väčší pocit životnej zmyslupnosti, sú zručnejší pri zvládaní záťaže, lepšie sa zotavujú z fyzických chorôb, atď. (Halama 2001, s.136). Z našich výsledkov vyplýva, že najmenej sa táto črta vyskytuje u pacientov so závislosťou od alkoholu. V súvislosti so vznikom závislosti je vyššia miera nádeje považovaná za jeden z faktorov, ktorý vedie k vyhýbaniu sa užívaniu návykových látok (Carvajal et al 1998, s.453), zároveň je známe, že v etiológii závislostí spolupôsobia napr. aj neúspech v bežnom živote, neschopnosť resp. zlyhanie pri dosahovaní cieľov, či užívanie alkoholu ako spôsob riešenia problémov. Závislí pacienti často počas svojho života absolvujú viacero liečebných pobytov a tento opakovaný neúspech v liečbe môže taktiež znižovať ich mieru nádeje. Na druhej strane Jacksonová, Wernicke a Haaga (2003, s.13) zistili, že existuje inverzný vzťah medzi mierou nádeje a ochotou začať sa liečiť z látkových závislostí. Vysoká miera nádeje môže u pacientov viesť k vysokej sebadôvere a zároveň podceňovaniu potreby profesionálnej liečby. Jedným z hlavných predpokladov začatia liečby a jej úspešnosti je získanie dostatočnej kritickosti voči tejto psychickej poruche, ktorá je často krát u závislých pacientov nedostatočná. Vzhľadom k tomu, že v našom súbore sa jednalo o dobrovoľne liečiacich sa a aktívne participujúcich pacientov je možné, že sa tu uplatnil aj vzťah medzi nízkou mierou nádeje a následne zvýšenou potrebou profesionálnej liečby.

Miera nádeje bola najvyššia u pacientov so schizofréniou. Naše zistenia možno na jednej strane pripísať úspešnosti liečby, na druhej strane je schizofrénia ochorením, ktoré vo vysokej miere postihuje kritickosť. Carroll, Pantelis a Harvey (2004, s.169) zistili u pacientov so schizofréniou, že vyššia miera uvedomovania si, že trpia schizofréniou, resp. vyššia kritickosť voči vlastnému ochoreniu môže byť u týchto pacientov rizikom prežívania beznádeje. Podobne uvádzajú Kirmayer and Corinová (1998, s.201), že aj napriek tomu, že náhľad a kritickosť voči vlastnému ochoreniu, sú síce predpokladom vyššej compliance pacientov s liečbou, zotavovaním a ďalšou starostlivosťou, uvedomenie si pacienta, že trpí schizofréniou môže viesť k zníženiu sebaúcty a zvýšeniu zúfalstva, bezmocnosti a beznádeje. Roberts (1991, s.19-28) zisťoval u 17 pacientov s dlhotrvajúcimi bludnými presvedčeniami, či by sa radi vyliečili, resp. stali „normálnymi“. 14 pacientov odpovedalo silne negatívne a všetci 17-ti považovali eventuálnu stratu ich presvedčení za veľmi ohrozujúcu. Kim, Jayathilake, Meltzer (2003, s.78) u pacientov so schizofréniou dokonca zistili, že vyššia miera uvedomovania si ochorenia, ako aj lepšie kognitívne schopnosti sú spojené s rizikom suicídia. Vzhľadom k tomu, že schizofrénia je chronickým ochorením, ktoré okrem iného vedie k defektu v intelektovej, emočnej a sociálnej oblasti a spôsobuje dezintegráciu osobnosti je taktiež otázne do akej miery metodiky určené prioritne pre duševne zdravú populáciu reflektujú skutočný stav aj u pacientov so schizofréniou.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že psychiatrickí pacienti patria medzi rizikovú skupinu pre výskyt suicidií. Potvrdzujú to aj viaceré výskumy. Napr. analýza výskytu sebevražď v Dánsku ukázala, že z celkového počtu sebevrahov až 27% bolo hospitalizovaných na psychiatrii počas jedného roka pred sebevraždou (Mortensen et al, 2000, s. 9-12). Zvýšené suicidálne riziko je spojené so všetkými psychiatrickými diagnózami s výnimkou demencie. Naopak, zmysel života a nádej je vo všeobecnosti považovaná za faktor, ktorý prispieva k redukcii suicidálnych tendencií a konania (Wilding, May, Muir-Cochrane, 2005). V našej práci sme predpokladali, že miera nádeje a životnej zmysluplnosti u pacientov negatívne korelovať so suicidálnymi tendenciami. Najsilnejšie korelácie medzi spirituálnymi premennými a suicidalitou sme zistili v skupine pacientov s depresívnou poruchou, kde suicidalita negatívne korelovala s dimenziou nádeje – snaha a všetkými dimenziami životnej zmysluplnosti. Silnejšie korelácie sa v skupine depresívnych pacientov vyskytovali medzi spirituálnymi premennými a myšlienkami na ukončenie života. U pacientov s depresiou môže početnosť vzťahov ovplyvňovať výskyt suicidálnych tendencií, ktoré sú v prípade pacientov s depresiou pomerne časté. U pacientov so závislosťou od alkoholu boli vzájomné vzťahy menej početné a sila vzájomných vzťahov bola slabšia ako v prípade pacientov s depresiou. Všetky dimenzie životnej zmysluplnosti aj v tomto prípade znižujú suicidálne riziko, z hľadiska nádeje sme

tento vzťah nezistili. Lester a Badro (1992, s.75) zistili, že kým intenzita depresie bola významným prediktorom len aktuálnych suicidálnych tendencií, miera zmyslu života predikovala aktuálne suicidálne tendencie, ako aj predchádzajúce tendencie a pokusy. Edwards a Holden (2001, s.1530) na vzorke univerzitných študentov zistili, že zmysel života negatívne koreloval s aktuálnou suicidálnou manifestáciou a pravdepodobnosťou budúcich suicidálnych tendencií a konania. Foster (2003, s.318) zistil, že prítomnosť beznádeje / nemať pre čo žiť/ patrili medzi najčastejšie témy u ľudí, ktorí spáchali samovraždu, obzvlášť u pacientov s ťažkou depresiou. Podobne zistenia uvádzajú Rogers et al. (2007, s.186), ktorí analyzovali poznámky sebevrahov, že spirituálna motivácia bola prítomná v 25% textov a mnohé z nich obsahovali existenciálne komponenty ako strata zmyslu a účelu života. Suicidalita najmenej korelovala so spirituálnymi premennými v skupine pacientov so schizofréniou, kde sme zistili len negatívnu koreláciu s afektívnou dimenziou životnej zmysluplnosti. Tento výsledok môže súvisieť s viacerými faktormi. Jedným z možných vysvetlení je nižší výskyt suicidálnych tendencií u pacientov so schizofréniou v porovnaní so zvyšnými dvoma skupinami. Miera nádeje a životnej zmysluplnosti bola u pacientov s depresiou a pacientov so závislosťou pomerne nízka. V týchto dvoch skupinách pacientov možno teda uvažovať o tom, že nízka miera nádeje a zmyslu je spojená s vyšším suicidálnym rizikom. Nutne to však nemusí znamenať, že vyšší zmysel a vyššia miera nádeje korelujú s nižším výskytom suicidálnych tendencií, tak ako to bolo u pacientov so schizofréniou. Podobné zistenia uvádzajú Davidson et al (2009, s. 504), ktorí sa zaoberali vzťahom nádeje (v jej pozitívnom chápaní) a suicidálnymi tendenciami a zistili, že miera nádeje nepredikovala mieru suicidálnych tendencií.

Záver

Psychické poruchy nemajú vplyv len na bio-psycho-sociálny stav pacienta, ale zasahujú aj do jeho duchovnej oblasti. Zároveň nízka schopnosť prežívať nádej a zmysel môžu zhoršovať priebeh psychických porúch a ako sme potvrdili, u pacientov s depresiou a so závislosťou od alkoholu majú vzťah so suicidálnymi tendenciami. Prekvapivým zistením je schopnosť pacientov so schizofréniou zachovávať si vysokú mieru nádeje a životnej zmysluplnosti aj napriek závažnosti ochorenia.

Príspevok vznikol akú súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA r.č. 1/0215/10

Bibliografické odkazy

- [1] FUNK M. et al: Mental health and development: targeting people with mental health conditions as a vulnerable group. World Health Organization, Geneva 2010

- [2] WITTCHEN H.U., JACOBI F.: Size and burden of mental disorders in Europe: a critical review and appraisal of 27 studies. *European Neuropsychopharmacology*. 2005, Vol.15, n.4, p.357-376
- [3] NCZ.: Psychiatrická starostlivosť v SR 2009. NCZI, Bratislava 2009
- [4] SCANELL E. D., ALLEN F. C. L. BURTON, J.: Meaning in life and positive and negative well – being. *North American Journal of Psychology*. 2002, Vol.4, n.1, pp. 93-111
- [5] HARRIS A. H. S., STANDARD S.: Psychometric properties of the Life Regard Index – Revised: A validation study of a measure of personal meaning. *Psychological Reports*. 2001, Vol. 89, n. 3, pp. 759-773
- [6] AXELSSON B., SJODEN P.O.: Quality of life of cancer patients and their spouses in palliative home care. *Palliat Med*. 1998, Vol. 12, n.1, pp.29-39
- [7] VAILLOT M.C.: Hope: the restoration of being. *American Journal of Nursing*. 1970, Vol. 70, n.2, pp.268–273
- [8] HOLDCRAFT C., WILLIAMSON C.: Assessment of hope in psychiatric and chemically dependent patients. *Applied Nursing Research*. 1991, Vol. 4, n.3, pp.129–134
- [9] SNYDER C. R.: Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*. 2002, Vol.13, n.4, pp.249–275.
- [10] SELIGMAN M. E. P., CSIKSZENTMIHALYI M.: Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*. 2000, Vol.55, n.1, pp.5–14.
- [11] ADDIS M. E., TRAUX P., JACOBSON N. S.: Why do people think they are depressed? The reasons for depression questionnaire. *Psychotherapy*. 1995, Vol. 32, n. 3, pp. 476–483.
- [12] NEMČEKOVÁ M.: Duchovný rozmer života človeka (ku problémom spirituality). In *Ošetrovatelství-perspektivní věda i umění*. Ed. Kudlová, Grada publishing: Praha. 2004 s. 257-267
- [13] BECK A. et al: Relationship between hopelessness and ultimate suicide: a replication with psychiatric outpatients. *American Journal of Psychiatry*. 1990, Vol.147, n.2, pp.190–195.
- [14] NEUFELD E., O'ROURKE N.: Impulsivity and Hopelessness as Predictors of Suicide-Related Ideation Among Older Adults. *Canadian Journal of Psychiatry*. 2009, Vol. 54, n.10, pp. 684-692
- [15] ROGERS J. R. et al: Content analysis of suicide notes as a test of the motivational component of the existential-constructivist model of suicide. *Journal of Counseling and Development*. 2007, Vol. 85, n.8, pp. 182-188.

- [16] SNYDER C.R. et al: The will and the Ways: Development and Validation of an Individual-Differences Measure of Hope. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1991, Vol. 60, n. 4, pp.570-585
- [17] HALAMA, P.: Slovenská verzia Snyderovej škály nádeje: Preklad a adaptácia. *Československá psychologie*. 2001, Vol.45, n. 2, pp. 265-276
- [18] HALAMA P.: Vývin a konštrukcia škály životnej zmysluplnosti. *Československá psychologie*. 2002, Vol.46, n. 3, pp. 265-276.
- [19] HALAMA, P.: *Zmysel života z pohľadu psychológie*. SAP, Bratislava 2007
- [20] DEROGATIS L. R., LIPMAN R. S., COVI L.: SCL-90. An outpatient psychiatric rating scale- preliminary report. *Psychopharmacology Bulletin*. 1973, Vol. 9, n. 1, pp.13-28.
- [21] BAŠTECKÝ J., ŠAVLÍK J. , ŠIMEK J.: *Psychosomatická medicína*. Avicenum, Praha 1993
- [22] HALAMA P. et al: Existenciálne a spirituálne koreláty mentálneho zdravia u bežnej populácie a psychiatrických pacientov. *Československá psychologie*. 2010, Vol. 54, n. 1, pp. 42-57
- [23] KAVENSKÁ V.: Smysl života v kontexte závislosti na alkohole. *E-psychologie*. 2009, Vol. 3, n. 1, pp.1-11
- [24] VENTEGODT S., MERRICK J., ANDERSEN N.: Quality of life as medicine II. A pilot study of a five day “Quality of Life and Health” cure for patients with alcoholism. *Scientific World Journal*. 2003, Vol.3, n.3, pp.842-52
- [25] ANDRESEN R., OADES L., CAPUTI P.: The experience of recovery from schizophrenia: towards an empirically validated stage model. *Aust N Z J Psychiatry*. 2003, Vol.37, n.5, pp.586-94
- [26] ROBERTS G.: Delusional belief systems and meaning in life: A preferred reality? *British Journal of Psychiatry*. 1991, Vol. 159, Supplement 14, pp. 19-28
- [27] MITCHELL S., ROBERTS G.: Psychosis. In *Spirituality and psychiatry*. The Royal College of Psychiatrist, Glasgow 2009
- [28] SIMS A.: *Symptoms in the Mind. An Introduction to Descriptive Psychopathology*. Elsevier, London 2003
- [29] CARVAJAL S. C. et al: Relating optimism, hope and self-esteem to social influences in deterring substance use in adolescents. *Journal of Social and Clinical Psychology*. 1998, Vol. 17, n.4, pp. 443-465
- [30] JACKSON R., WERNICKE R., HAAGA D.A.F.: Hope as a predictor of entering substance abuse treatment. *Addictive Behaviors*. 2003, Vol. 28, n. 1, pp. 13-28

- [31] KIRMAYER L., CORIN E.: Inside Knowledge: Cultural Construction of Insight in Psychosis. In *Insight and Psychosis*. X.F Amador et A.S Davis (Eds), Oxford University Press, New York 1998, pp. 193-220
- [32] CARROLL A., PANTELIS C., HARVEY C.: Insight and Hopelessness in Forensic Patients with Schizophrenia. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. 2004, Vol. 38, n.3, pp.169-175.
- [33] KIM CH. H., JAYATHILAKE K., MELTZER H.Y.: Hopelessness, neurocognitive function, and insight in schizophrenia: relationship to suicidal behavior. *Schizophrenia Research*. 2003, Vol. 60, n.1, pp.71-80
- [34] MORTENSEN P. B. et al: Psychiatric illness and risk factors for suicide in Denmark. *Lancet*. 2000, Vol. 355, n. 1 pp.9-12
- [35] WILDING C., MAY E., MUIR-COCHRANE E.: The experience of spirituality, mental illness and occupation: A life sustaining phenomenon. *Australian Occupational Therapy Journal*. 2005, Vol.52, n.1, pp.2-9.
- [36] LESTER D., BADRO S.: Depression, suicidal preoccupation and purpose in life in a subclinical population. *Personality and Individual Differences*. 1992, Vol. 13, pp. 75-76.
- [37] EDWARDS M.J., HOLDEN R.R.: Coping, meaning in life, and suicidal manifestations: Examining gender differences. *Journal of Clinical Psychology*. 2001, Vol. 57, n. 12, pp. 1517-1534
- [38] FOSTER T.: Suicide note themes and suicide prevention. *Int J Psychiatry Med*. 2003, Vol. 33, n.4, pp.323-31
- [39] ROGERS J. R. et al: Content analysis of suicide notes as a test of the motivational component of the existential-constructivist model of suicide. *Journal of Counseling and Development*. 2007, Vol. 85, pp. 182-188.
- [40] DAVIDSON C. L. et al: Hope as a Predictor of Interpersonal Suicide Risk. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 2009, Vol. 39, n.5, pp.499-507.

Summary

Meaning of life, hope and suicidal tendencies in selected groups of psychiatric patients

Purpose of our research was to assess of selected spiritual variables (hope and meaning of life) in psychiatric patients. Second aim was to examine relationship among hope, meaning of life and suicidal tendencies. We found that psychiatric patients are not a homogeneous group in terms of experiencing sense of hope and meaning of life. The lowest

meaning of life was in patients with depression; hope was lowest in patients with alcohol dependence. We found significant differences across all variables. Patients with schizophrenia had highest score in all variables. Level of meaning of life and hope most frequently correlated with level of suicidality in patients with depression, less correlated in patients with alcohol dependence. In patients with schizophrenia only affective dimension of meaning of life correlated with suicidality. Potential explanation of these results is discussed in the paper.

Key words: meaning of life, hope, depression, alcohol dependency, schizophrenia, suicidal tendencies.

Lada Cetlova

College of Polytechnics Jihlava, Department of Health Service Studies, Czech Republic

Vlasta Dvorakova

Trnava University, Slovakia

Role of nurse in the breast cancer education

Introduction

Breast cancer is the most common malignant tumor among women and is the second most common cause of death after the lungs cancer. The risk of breast cancer increases with age. Its occurrence among women up to 20 years is rare. Incidence of breast cancer in the age 20 to 34 years is in the long term stabilized. There are only 7 causes of breast cancer to 100,000 women per year. Among women in age 40 to 49 years the occurrence of breast cancer increases. The biggest increase of breast cancer diagnosed causes is among women in age 50 to 59 years. Significant group in the occurrence of breast cancer are also women older than 70 years. This is also caused by aging of population. In 2005 were diagnosed 5533 causes of breast cancer. This means 105 causes per 100,000 women, 21% of all diagnosed malignant tumors among women. In 2005 in the Czech Republic were living 49,539 women with breast cancer, which means 944 causes per 100,000 women [Abrahamova et al., 2009, p. 28]. Those numbers are very alarming and they increase every year. Thanks to the screening program and to the better awareness in our country, the number of causes of breast cancer diagnosed in less developed clinical stages I and II increases.

Analysis of problem

Objective of our work was to summarize the issue of breast cancer, to emphasize the importance of preventive precautions that lead to the timely diagnostic of this malignant disease and to find how women are informed about preventive precautions and how they follow them.

Sample and methods

To obtain the research data we assembled questionnaire with 23 questions. Some questions requested to choose separate variables and some requested descriptive answers. Research sample were women aged 20 to 80 years. 140 questionnaires were distributed and 105 of them were returned.

Results

Table No 1 Sources of information about preventive precautions

Answers	Absolute frequency	Relative frequency in %
Newspapers, Magazines	52	49,52 %
Internet	34	32,38 %
Information leaflets	40	38,10 %
Radio	10	9,52 %
Television	46	43,81 %
Instructed by doctor	51	48,57 %
Instructed by nurse	6	5,71 %
Other	6	5,71 %
Number of respondents	105	100,00 %
Number of answers	245	233,32 %

To verify that the majority of women know what the breast cancer means, 40.95% of women answered that they already met with the breast cancer and 59.05 answered that that they have not. 60.47% women answered that they have met with breast cancer of their friends. 25.58% of women met with breast cancer of their grandmothers, 13.98% with breast cancer of their mothers and 6.98% with breast cancer of their sister. Risk factors were divided by their importance to factors with the high risk of breast cancer, factors with medium risk of breast cancer and factors of disputable risk of breast cancer. Heredity is dispositional high risk factor that can not be influenced. 79.05% of questioned women know that breast cancer can be caused by heredity. Stress, smoking and obesity are, according to Abrahamova, risk factors that can be influenced by the life style. Obesity is moderate risk factor of breast cancer. Alcohol consumption and smoking are disputable risk factors. 39.05% of women answered that smoking can cause breast cancer, 19.05% answered that breast cancer can be caused by obesity, 17.14% answered that breast cancer can be caused by alcohol consumption and 52.38% of women see as the cause of breast cancer stress. Those results show that obesity is as the cause of breast cancer very underestimated. Only 7.62% of women do not know any risk factor that can cause breast can-

cer. 100% of women answered that indicator of breast cancer is small palpable lump, 23.81% answered that breast cancer is indicated by discharge from nipple, 20% of women answered that it is indicated by pain, 18.10% answered that it is indicated by indrawn nipple. Only one percent of women do not know any early breast cancer indicators. Our assumptions were confirmed.

To confirm results, if one of ways how to cure breast cancer is surgery, 100% of respondents answered positively. To the possibility if breast cancer can be cured by radiotherapy answered yes 91.43% of women. Radiotherapy as the way how to cure did not mark 8.57% of women. Chemotherapy as another way how to cure breast cancer marked 87.62% of women. 12.38% of women did not mark chemotherapy as the way how to cure breast cancer. 81.90% of women marked hair loss as undesirable side effect of oncology therapy, 77.14% marked weight loss, 55.24% marked anorexia and 7.62 chose other answer. 4.76% of women answered that they do not know any undesirable side effect of oncology therapy.

46.67% of respondents answered that breast cancer can be cured by surgery, 42.86% marked chemotherapy and 31.43% of women marked radiotherapy. One woman (0.95%) answered that breast cancer can be cured by homeopathy. As another ways how to cure breast cancer were stated another medications and preemptive measures (1.91% of respondents). 2.86% of respondents answered that they do not know how breast cancer can be cured. Results confirmed that the majority of respondents know impacts of tumor therapy.

48.10% of women answered that they are checking their breasts more than one time per month, 26.58% check their breasts once a month after menstruation. 25.32% of women check their breasts irregularly (several times per year). Nemcova [2008] states that women do not check their breast regularly and many of them even do not know how to do it. Majority of women check their breasts regularly. 25.32% of women check their breasts by palpation only several times a year. Hejtmankova [2003] states that 29% do not check their breasts at all and 50% check their breasts irregularly. Majority of women visit regular gynecological check-up and majority of women older than 45 years were checked on mamograph. Our assumptions were confirmed. Staskova – Tothova [2005] states that the most information about breast cancer obtained women from specialist literature, magazines or information leaflets. 63% of respondents think that they should be mainly informed by doctor and 37% think that they should be informed by both doctor and nurse. Women anticipate from doctor more information [Tothova 2005]. Based on those data it is clear that women have most information from books and magazines. Based on the results of our research is clear that women are often informed and instructed by doctor. Information and instruction provided by nurse is insufficient.

It is apparent that it is impossible to completely prevent the occurrence of breast cancer but it is possible to increase the numbers of breast cancer diagnosed in early stages. It is possible to partially prevent breast cancer by the reduction of fat food, alcohol consumption and smoking. Prevention is also suitable physical activity. Secondary prevention consists of regular and properly performed breast examination, regular breast examination by doctor during the gynecological check-up. The most effective secondary prevention tool is mammograph screening during which is detected 95% of all carcinomas, especially in time when women do not have any indications of this malignant disease.

Recommendations

a) Increase the awareness of women in the area of primary prevention, especially the role of obesity in the occurrence of breast cancer (especially eating of fat food and inefficient physical activity).

b) Organize lectures for women about occurrence, indicators, cure and mainly prevention of breast cancer. Lectures can be organized in educational centers or in secondary nursing schools. Target groups should also be organizations in which are organized women with variety of interests, for example nursing centers, student centers or women clubs. Those lectures should be guaranteed by general nurse with education in area of breast cancer prevention.

c) Organize special workshops for general nurses to acquire the knowledge of proper techniques of breasts self-examination.

d) Increase the motivation of general nurses to educate women in areas of breast cancer education and breasts self-examination.

e) Increase the influence of nurses to women in the area of breasts self-examination, especially training of regular and proper breasts self-examination. Training means to inform women about the importance of breasts self-examination and to teach women proper techniques of breasts self-examination. Nurses should use information leaflets. Nurses can use silicon breast model during the training. This can improve results of education if used properly.

f) Motivate women to increase frequency of breasts self-examination, for example by information campaign in media (Breast cancer prevention day).

g) Check results of education with feedback questionnaires filled during gynecology check-ups.

Breast surgery or its amputation has great impact to psychical state of woman. Woman loose symbol of womanhood and is essential for her to cope with it properly. Woman can use prosthetic aids that can work as visual substitute. Other people do not see that woman has amputated breast. This helps her to psychically cope with it [Jobankova, 2000]. Pros-

thetic aids are currently available in both standard and luxurious versions. Breast prosthesis is the easiest visual solution after amputation. Currently are available high quality prosthesis (silicon, adhesive prosthesis) that allow social and active life. Currently are also available special bras that can fix prosthesis properly. There exist also special swimming suits. To the prevention and cure of lymphedema are used special arm sleeves. Arm sleeves can prevent swelling of upper arm. Women that passed oncology treatment loose hair. There exists variety of wigs [Vorlicek et al., 2006]. Specialized physician inform patient about prosthetic aids. He informs her which aids are paid by health insurance and he issue certificate for insurance company. Bra epithetic is paid by health insurance once in two years. If woman needs this bra sooner (exceptional reasons – change of height caused by therapy) than revision doctor can issue special voucher for insurance company. Wigs are paid by health insurance once a year.

Conclusion

Results of this research can initiate changes in process of awareness improvement and assumption of responsibility for their own health. Our recommendations are realistic and feasible in real life. Proposed measures will demand cooperation of all interested parties - doctors, nurses, nursing schools teachers, representatives of media and women interest groups.

Bibliography

- [1] ABRAHÁMOVÁ, J. et al. 2009. *Co byste měli vědět o rakovině prsu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. 144 s. ISBN 978-80-247-3063-9.
- [2] HEJTMÁNKOVÁ, L. 2003. Role sestry v prevenci a detekci nádorových onemocnění prsu. In: *Sestra*. ISSN 12-10-0404, 2003, roč. 13, č. 7-8, s. 30.
- [3] KOPÁČIKOVÁ, M., NOVOTNÝ, J. 2010. *Preventívne opatrenia pri karcinóme prsníka u žien*. In: zborník *Nové poznatky v oblasti medicínskych vied a ošetrovateľstva, Ružomerské zdravotnícke dni V., Ružomberok: Verbum, Fakulta zdravotníctva, KU, 2010, s. 298-307, ISBN 978-80-8084-629-9.*
- [4] KOPÁČIKOVÁ, M., STANČIAK, J. 2010. *Etický prístup k podávaniu informácií*. In: *Zborník z XIII. vedeckej konferencie pedagogických pracovníkov s medzinárodnou účasťou Výchova a vzdelávanie v ošetrovateľstve zamerané na súčasné trendy vo vzdelávaní vo vednom odbore Ošetrovateľstvo a vo vednom odbore Verejné zdravotníctvo, Varia*. Skalica: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava, detašované pracovisko Skalica, 2010. s. 83 – 91. ISBN 978-80-89271-91-7.
- [5] NĚMCOVÁ, J. 2008. Míra informovanosti žen o prevenci karcinomu prsu. In:

- [6] *Ošetrovatelstvo a porodná asistancia*. ISSN 1336-183X, 2008, roč. 6, č. 6, s. 12.
- [7] STASKOVÁ,V., TÓTHOVÁ,V. 2005. Výsledky výzkumu zaměřeného na informovanost žen před a po operaci prsu pro nádorové onemocnění. In: *Revue ošetrovatelstva a laboratorných metodík*. ISSN 1335-5090, 2005, roč. 11, č. 3, s. 175-177.
- [8] VORLÍČEK, J., et al. 2006. *Klinická onkologie pro sestry*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006.
- [9] 238 s. ISBN: 80-2471-716-6.

Summary

Role of nurse in the breast cancer education

Incidence of female breast cancer in our population remains very high and the incidence increase every year. Breast cancer and following demanding oncological treatment extensively influence life of female patients. It intervene biological, psychical and social life of patient. Objective of our research was to check how women are informed about preventive precautions and how they are following them. Our research sample were randomly selected women of all age groups. Our results showed that it is necessary to increase activity in the area of education, increase personal responsibility in area of breasts self-examination and better inform about the influence of obesity to breast cancer incidence. Considering our previous experience in health care we were surprised that the role of nurse in education process is very low. We think that general nurses have enough opportunities to use daily contacts with patients to inform and lecture them.

Key words - education, breast cancer, patient, nurse.

Martina Benková

Katolícka univerzita v Ružomberku, Slovakia

Sociálne dôsledky nevyliciteľného ochorenia na umierajúceho

Úvod

Človek s diagnózou nevyliciteľnej choroby sa veľmi ťažko vyrovnáva so svojim osudom. Choroba a obzvlášť ochorenie, ktoré sa nedá liečiť má dôsledky na všetky oblasti jeho života, ovplyvňuje celú jeho osobnosť. Predstavuje pre chorého negatívnu životnú situáciu, ktorá ho obmedzuje v niektorých činnostiach ako je napríklad pohyb, práca, rodina, spoločenský život a podobne. Preberá na seba nové roly a mnoho skutočností sa v jeho doterajšom živote mení. Či už je to ekonomická situácia, stráca fyzickú silu, stáva sa závislým na druhých. V sociálnej rovine mu významne pomáha sociálny pracovník. Avšak v praxi jeho činnosť nie je dostatočne akceptovaná a plne využívaná.

1 Vymedzenie pojmu nevyliciteľné ochorenie

Kebza (2001) popisuje chorobu ako stratu dynamickej rovnováhy organizmu vzhľadom k aktuálnym podmienkam, čo má za následok i oslabenie pocitu životnej pohody. Choroba je všeobecne hodnotená ako stav nepríjemný, spojovaný s množstvom negatív, ako oslabenie, ujma, vada či handicap (i keď sú taktiež popisované určité zisky spojené s chorobou). Okrem značného vplyvu na organizmus taktiež v nemalej miere zasahuje do oblasti psychickej a sociálnej.

Baumgartner (In Výrost a Slaměník, 2001) vníma záťaž ako ekvivalent stresu. Jedná sa o celkový stav človeka, ktorý je dôsledkom pôsobenia nepriaznivých okolností či podmienok.

Na základe uvedeného je zrejmé, že ochorenie so sebou prináša špecifické podmienky, ktoré sú človekom obvykle vnímané a hodnotené ako negatívne, čo môže vyústiť do stavu záťaže. Nevyliciteľná choroba alebo terminálne ochorenie je lekársky termín popularizovaný v 20. storočí, popisuje aktívne a malígne ochorenie, ktoré nemožno vyliciť alebo primerane ošetriť a je odôvodnené očakávať, že následkom bude smrť pacienta. Tento

termín je bežne používaný pre progresívne ochorenie, ako je rakovina alebo pokročilé ochorenie srdca ako pri traume. Bežne sa používa označenie, ktoré znamená chorobu, ktorá ukončí život trpiaceho. Pacient, ktorý má takú chorobu môže byť označený ako pacient v terminálnom štádiu ochorenia alebo nevyliciteľne chorý. Často je pacient považovaný za nevyliciteľne chorého, keď očakávaná dĺžka jeho života sa odhaduje na šesť mesiacov alebo menej, za predpokladu, že choroba sa bude normálne postupovať. Šesťmesačná norma je svojvoľná, a podľa najlepších dostupných odhadov dlhovekosti môže byť nesprávna. V dôsledku toho, aj keď daný pacient môže byť považovaný v terminálnom štádiu, to nie je záruka, že pacient zomrie počas šiestich mesiacov (www.ascensionhealth.org).

Terminálne ochorenie je tiež infekcia alebo choroba, ktorá je považovaná za smrteľnú a nevyliciteľnú. Zvyčajne pacient je považovaný za smrteľne chorého, ak sa zdá pravdepodobné, že zomrie cez diagnostiku alebo liečbu a podľahne svojmu zdravotnému stavu, aj keď je tiež možné, aby ľudia s terminálnym ochorením žili celé roky. Niektoré druhy rakoviny sú smrteľné, keď sú na konci fázy ochorenia, ako je syndróm získaného zlyhania imunity (AIDS). Diagnóza s terminálnym ochorením môže byť traumatizujúca udalosť pre pacienta a jeho rodinu, a je obvykle sprevádzaná poskytnutím psychologického poradenstva a podobnou pomocou (Smith, 2003).

V praxi sociálneho pracovníka je možné stretnúť sa so širokým záberom jeho pôsobnosti. Starostlivosť o klientov nachádzajúcich sa v štádiu nevyliciteľného ochorenia spadá do kompetencie profesionálov pracujúcich v sociálnych službách, kde sociálny pracovník tiež nachádza svoje uplatnenie.

2 Sociálne dôsledky nevyliciteľného ochorenia

Medzi dôsledky nevyliciteľného ochorenia, ktoré môžu zasahovať sociálnu oblasť života umierajúceho, patria:

- a) interpersonálne problémy – súvisia so sociálnymi dôsledkami choroby a môžu sa týkať širokého okruhu ľudí ako napríklad partner/partnerka, rodina, deti alebo priatelia a situácií, akými je napríklad kariéra, práca, vzdelanie, náboženstvo, financie, pohlavný život, fyzické zdravie, voľný čas alebo naplánovanie osobných cieľov (Nezu a kol., 2004).
- b) neschopnosť pracovať. Podľa Nezu a kol. (2004) mnoho pacientov s rakovinou nie sú prinajmenšom po určitú dobu počas liečby alebo rekonvalescencie schopní pracovať.
- c) závislosť na ostatných. Zvládanie niektorých požiadaviek okolitého prostredia, rovnako ako každodenných úloh a povinností môže znamenať závislosť na ostatných. Rodine alebo priateľom môže navyše po určitom čase takáto záťaž spôsobovať problémy v už aj tak dosť vratkých vzťahoch (Nezu a kol., 2004). Ľudia, ktorí nemajú silnú sieť sociálnej

opory, môžu byť nútení prijať variantu dočasného pobytu v dome s opatrovateľskou službou alebo si najat' domácu opatrovatelku prípadne ošetrovatelku.

Okrem toho sú pacienti často nútení spoliehať sa na členov svojej rodiny alebo priateľov s pomocou zvládania ostatných základných potrieb, ako je príprava jedla alebo starostlivosť pri lôžku. Ľuďom, ktorí poväčšine vykonávali rolu starajúceho sa (napríklad starostlivosť o deti alebo obstarávanie domácich prác), môže ich závislosť na ostatných prehĺbiť negatívne myšlienky, ako sú pocity beznádeje alebo viny (Nezu a kol., 2004).

d) sociálna izolácia. Taktiež nie je neobvyklé, že sa od pacienta dištancujú priatelia alebo členovia rodiny, a to z mnohých dôvodov (napríklad keď nevedia, čo povedať, zo strachu z choroby alebo keď nechcú pacienta zatažovať telefonátmi a návštevami). Ak sa spolupracovníci, priatelia alebo príbuzní nesnažia byť oporou, môžu pacienti prežívať pocity odmietania alebo tiesne (Nezu a kol., 2004).

Mnoho pacientov udáva, že sa v dôsledku svojej diagnózy cítia izolovaní. Sú v relatívnej sociálnej izolácii v nemocničnom prostredí nemocnice, kde im je všetko cudzie. Je závislý na druhých – musia robiť, čo mu druhí kážu.

Niektorí pacienti môžu byť presvedčení o tom, že sa ich blízky, priatelia a rodina snažia utešovať. Iní sa môžu izolovať preto, že svoju diagnózu taja. Môžu to robiť preto, že majú strach z reakcií okolia, nechcú byť vnímaní ako „chorí“ alebo odlišní (Nezu a kol., 2004).

Ľudia sa môžu za svoju diagnózu hanbiť alebo sa kvôli nej cítiť neistí, čo môže spôsobiť, že sa odcudzí ostatným. Vychádzajúc z literatúry, v ktorej sa uvádza, že vedomie sociálnej opory má pre pacienta mnoho pozitívnych dôsledkov, môže izolácia alebo odcudzenie samy o sebe spôsobovať problémy (Nezu a kol., 2004).

e) zmena životného štýlu, zmena rolí v rodine. Pokiaľ ide o dospelých pacientov a ich rodiny, aj tu prináša nevyliciteľná choroba záťaž vedúcu ku zmene štýlu života rodiny, ktorá sa na situáciu postupne adaptuje. Postihnutý má za následok zmenu rolí v rodine, pretože pacient svoju rolu spravidla v plnom rozsahu neudrží (napríklad stane sa submisívnym), čo sa prejaví v jeho sebapónímaní a zvlášť sebahodnotení, pocity pohrdania a podobne. Táto skutočnosť je výraznejšia všade tam, kde nastane zmena v telesnej schéme a vzhľade, kde sa nemocný dostane do väčšej závislosti na druhých a kde musí výrazne zmeniť životný štýl. Človek psychicky reaguje na každé vážnejšiu chorobu a defekt (Baštecká a kol., 2003).

f) sociálne prostredie. Z dôvodu ochorenia je pacient vytrhnutý zo svojho prirodzeného sociálneho prostredia.

Ak sa na to pozeráme z iného uhla pohľadu, pacientom s nevyliciteľnou chorobou, ktorí majú obmedzenú mobilitu vyplývajúcu z únavy, svalovej slabosti, neuropatie, alebo amputácie, môže podľa Nezua (2004) prinášať problémy aj sociálne prostredie.

g) obmedzenie v aktívnej účasti na spoločenskom živote. Ľudia, ktorých imunitný systém je v dôsledku liečby oslabený, budú obmedzení tiež v aktívnej účasti na spoločenskom živote. Takže môžu mať tiež menej príležitostí spoznávať nových ľudí. U väčšiny pacientov môže dôjsť tiež k obmedzeniu nezávislého spôsobu života (Nezu a kol., 2004).

h) problémy v rodine, vo vzťahoch. Pokiaľ je v dôsledku negatívnych pocitov alebo fyzického nepohodlia obmedzená intimita, môžu si ľudia robiť starosti o svoje manželské alebo partnerské vzťahy (Nezu a kol., 2004).

i) finančné ťažkosti. Nie zriedka sa stáva, že nevyliciteľne chorí čelia finančným ťažkostiam. Taktiež aj náklady na zdravotnú starostlivosť sa zvyšujú (Nezu a kol., 2004).

Medzi sociálny dôsledok nevyliciteľnej choroby sa radí aj:

j) sociálne vylúčenie (exklúzia). Stručne povedané, ide o proces s prvkami diskriminácie a útlaku, ktorý izoluje ľudí od služieb sociálnej siete a od príležitostí k rozvoju. Vylúčenie môže byť z konvenčných sociálnych štruktúr, ku ktorým človek trpiaci život ohrozujúcou chorobou patrí, ako je napríklad školstvo, práca, spoločenské organizácie. Niekedy sa taktiež sami pacienti rozhodnú strániť sa ľudí, ktorí sú v podobnej situácii ako oni (Firthová a kol., 2007). Miera diskriminácie a exklúzie narastá, pokiaľ je umierajúci príslušníkom niektorej zo stigmatizovanej skupín. Prekrytie medzi tabu umierania a všeobecným sociálnym vylúčením je identifikovaný v rámci konceptu sociálnej smrti, ktoré popisali Sweetingová a Gilhoolyová (In Firthová a kol., 2007) ako okamžik, kedy osoba, umiera v sociálnom zmysle slova – zánik sociálnej identity jednotlivca. K ľuďom je možné pristupovať ako k mŕtvym ešte skôr než skutočne zomrú, k čomu často dochádza na základe sociálnych charakteristík, ako je staroba, nízky ekonomický status, mentálne postihnutie alebo demencia (Firthová a kol., 2007).

V oblasti sociálnej politiky i praxi existujú príklady úsilia o prelomenie exklúzie umierajúcich. Významná je v tomto kontexte napríklad kampaň vedená Asociáciou sociálnych pracovníkov hospicovej starostlivosti a špecializovanej paliatívnej starostlivosti, ktorá viedla k vytvoreniu Zvláštnych predpisov pre umožnenie účasti a života s postihnutím. Iným príkladom je rozvoj flexibilných služieb domácej starostlivosti pre nevyliciteľne chorých, ku ktorému došlo v mnohých lokalitách. Rozšírenie týchto služieb je však nerovnomerné a často bývajú len krátkodobo finančne dotované (Firthová a kol., 2007).

k) zmena sociálneho statusu. Chorobou sa mení status človeka, stáva sa zo zdravého človeka pacientom.

l) celková kvalita života. Z uvedeného vyplýva, že sociálnym dôsledkom môže byť aj celková kvalita života človeka, napríklad znížením pohyblivosti a sebaobsluhy (Vymětal, 2003).

Horšie preto znášajú smrteľnú chorobu ľudia osamelí, bez rodiny a domova v pravom zmysle slova. V takýchto prípadoch im tieto vzťahy nahrádzajú zdravotníci, personál (Vymětal, 2003).

Uvedené sociálne dôsledky ochorenia sme získali teoretickou analýzou problému, kde sme ako základnú techniku zisťovania použili literárnu techniku, štúdium literatúry psychologického, sociálneho, sociologického a zdravotného charakteru.

Vzhľadom k tomu, že nevyliciteľné ochorenie má aj sociálne dôsledky na umierajúceho klienta, intervencia zo strany sociálnej práce prostredníctvom roly sociálneho pracovníka v tejto oblasti je veľmi žiaduca.

3 Intervencia sociálneho pracovníka v starostlivosti o umierajúcich klientov pri zmiernovaní sociálnych dôsledkov nevyliciteľného ochorenia

Uplatnenie sociálneho pracovníka v starostlivosti o umierajúcich klientov v praxi, nachádzame najčastejšie v hospicioch, kde sa vychádza z holistického prístupu.

Sociálny pracovník sa pri práci s ťažko chorým pridáva jednotlivých etáp sociálnej práce s jednotlivcom, pričom podľa Porubčanovej (In Levická a kol., 2004) vychádza z jeho novej sociálnej situácie – choroby. Ide predovšetkým o prvý kontakt s pacientom; stanovenie sociálnej diagnózy; návrh riešenia a plán sociálnej pomoci; sociálnu terapiu a overovanie výsledkov. V rámci týchto etáp sa snaží vytvoriť s pacientom vzťah dôvery. Zaoberá sa osobou pacienta v súvislosti s chorobou. Všíma si jeho postoj k budúcnosti, čomu verí, aké uznával hodnoty pred chorobou a aké teraz.

Medzi služby a úlohy, ktoré poskytuje a vykonáva sociálny pracovník v starostlivosti o nevyliciteľne chorého okrem iných patria aj nasledovné:

- Zoznámiť sa s potrebami pacienta a jeho rodiny: zhodnotiť potreby emočné, sociálne, praktické, finančné a podobne.
- Posúdiť silu a schopnosť pacienta a jeho rodiny situáciu zvládnuť a v prípade potreby taktne ponúknuť spôsoby pomoci.
- Vytvoriť optimálne podmienky chorému, jeho rodine i ošetrovujúcim, aby mohli vyjadriť svoje pocity, a to ako jednotlivo, tak spoločne.
- Chápať etnické a náboženské vplyvy, ktoré ovplyvňujú alebo sú ovplyvňované terminálnou chorobou alebo zármutkom.
- Zvlášť si všímať najzraniteľnejších ľudí, závislých, detí, adolescentov, starých, príbuzných, a tak ďalej.
- Pomôcť rodine prekonať komunikačné ťažkosti, urovnať konflikty a využiť dobre čas, ktorý zostáva.
- Pomôcť všetkým zúčastneným, prispôbiť sa novej a zmenenej situácii a priebežne sa vyrovnávať s neustále sa meniacou situáciou.

- Radiť, asistovať v jednaniach s inými organizáciami a zohľadňovať potreby chorého i ošetrojúcich osôb, pomôcť so zariadením žiadosti o dávky.
- Byť spojkou medzi rodinou a učiteľmi, zamestnávateľmi a podobne.
- Zaisťiť pozostalým potrebné, sprostredkovať pomoc okolia.

Okrem týchto úloh by sociálny pracovník mal byť plnohodnotným členom tímu zariadenia, spolupracovať pri zvládaní psychosociálnych problémov, zúčastniť sa porád o klientoch a rodinách; spolupracovať s dobrovoľníkmi a štážistami, prípadne supervidovať ich činnosť; zúčastňovať sa vzdelávacích a osvetových akcií; zúčastňovať sa výskumu (Matoušek a kol., 2005).

4 Prieskum

V snahe bližšie spoznať situáciu pacientov s diagnózou nevyliciteľnej choroby a zistiť, aké sociálne dôsledky nevyliciteľného ochorenia sa vyskytujú u týchto klientov, uskutočnili sme v roku 2010 prieskum realizovaný medzi pacientmi s onkologickým ochorením, ktorí sú členom organizácie Liga proti rakovine v Bratislave a pacientmi na onkologickom oddelení Fakultnej nemocnici Brno – Bohunice v Českej republike.

Použili sme zámerný výber respondentov, čiže na základe určenia relevantných znakov, ktoré sú dôležité pre danú situáciu a to je pacient s diagnózou onkologického ochorenia a s vekom nad 18 rokov.

V našej výskumnej vzorke bolo 100 ľudí vo veku od 18 rokov do 85 roku života. Zo všetkých dotazníkov bolo možné všetky použiť na štatistické vyhodnotenie.

Prieskum bol realizovaný počas januára až marca 2010 medzi vybranými respondentmi. Dotazník bol k respondentom distribuovaný prostredníctvom korešpondencie. Návratnosť dotazníka bola 100 %. Zloženie respondentov bolo v závislosti od pohlavia, rodinného stavu a veku rôznorodé. Zo 100 respondentov bolo 50 slovenskej a 50 českej národnosti. Vo vzorke respondentov bolo viac žien ako mužov. 75 % respondentov tvorili ženy. Najviac respondentov bolo vo veku od 60 – 69 rokov a od 70 a viac rokov. Prevládali respondenti v manželskom zväzku.

Analýza dotazníkov nám poskytla množstvo informácií o klientovi s nevyliciteľným ochorením, sociálnych dôsledkoch jeho ochorenia.

V prieskume nás zaujímalo, ktoré zo sociálnych dôsledkov choroby uvedených v dotazníku sa vyskytujú u respondentov. V dotazníku sme uviedli nasledovné sociálne dôsledky nevyliciteľného ochorenia: neschopnosť pracovať, obmedzenie v účasti na spoločenskom živote, závislosť na ostatných, finančné ťažkosti, sociálna izolovanosť, pocity izolovanosti, sociálne vylúčenie resp. diskriminácia, zmena rolí v rodine, nižšia kvalita života, zmena životného štýlu, problémy v rodine, vo vzťahoch. Uvedené sociálne dôsledky ochorenia sme získali teoretickou analýzou problému, kde sme ako základnú tech-

niku použili literárnu techniku - štúdium literatúry psychologického, sociálneho, sociologického a zdravotného charakteru.

Tabuľka 1 Sociálne dôsledky choroby u respondentov

Sociálne dôsledky choroby	n	%	SR	%	ČR	%
Zmena životného štýlu	64	21,05	36	23,68	28	18,42
Neschopnosť pracovať	58	19,08	28	18,42	30	19,74
Nižšia kvalita života	38	12,50	20	13,16	18	11,84
Finančné ťažkosti	35	11,51	26	17,11	9	5,92
Obmedzenie v účasti na spoloč. živote	32	10,53	10	6,58	22	14,47
Závislosť na ostatných	26	8,55	8	5,26	18	11,84
Problémy v rodine, vo vzťahoch	18	5,92	10	6,58	8	5,26
Zmena rolí v rodine	16	5,26	4	2,63	12	7,90
Pocity izolovanosti, soc. izolovanosť	12	3,95	8	5,26	4	2,63
Sociálne vylúčenie	2	0,66	0	0	2	1,32
Žiadne	3	0,99	2	1,32	1	0,66
Spolu	304	100	152	100	152	100

Podľa Tabuľky 1 vidíme, že všetky uvedené sociálne dôsledky ochorenia sa u respondentov vyskytujú. Avšak, iba z respondentov zo SR sa nevyskytlo sociálne vylúčenie. Najčastejšími sociálnymi dôsledkami sú zmena životného štýlu (21,05 %); neschopnosť pracovať (19,08 %); nižšia kvalita života (12,5 %); finančné ťažkosti (11,51 %) a obmedzenie v účasti na spoločenskom živote (10,53 %). Najmenej sa vyskytujúcimi sociálnymi dôsledkami ochorenia u respondentov sú sociálne vylúčenie (0,66 %); pocity izolovanosti (3,95 %); zmena rolí v rodine (5,26 %) a problémy v rodine, vo vzťahoch u 5,92 % respondentov. Dvaja respondenti zo SR uviedli, že sa u nich nevyskytol žiadny sociálny dôsledok choroby. Rozdiel medzi respondentmi je hlavne čo sa týka finančných ťažkostí. Až 17,11 % respondentov zo SR uviedlo, že sociálnym dôsledkom ich ochorenia sú finančné problémy, čo je v porovnaní s respondentmi z ČR o 5,59 % viac.

Záver

Výsledky uskutočneného prieskumu nám dávajú prehľad o sociálnych dôsledkoch nevyliciteľnej choroby, čo značí, že potreba služieb sociálneho pracovníka v starostlivosti o týchto klientov je veľmi potrebná. Chceli sme tiež zistiť, aké sociálne dôsledky sa u pacientov s onkologickým ochorením vyskytujú. Podľa výsledkov z prieskumu nám vyplýva, že všetky nami uvedené sociálne dôsledky sa u respondentov vyskytujú. Najčastejšie respondenti udávali zmenu životného štýlu u 21,05 %, neschopnosť pracovať u 19,08 % a nižšiu kvalitu života u 12,50 % respondentov.

Vzhľadom k tomu, že sme v prieskume zistili, že všetci respondenti uvádzali nejaký z popísaných sociálnych dôsledkov svojho ochorenia, vnímame v tejto oblasti značný priestor pre sociálnych pracovníkov v starostlivosti o chorých. Je potrebné zviditeľniť a vyzdvihnúť rolu, činnosť, pôsobnosť sociálnych pracovníkov, ktoré sú v súčasnej spoločnosti degradované alebo mylne spájané v súvislosti s administratívnou činnosťou. Potvrdzujú to aj výsledky z nedávnych prieskumov o neznalosti kompetencií a poskytovaných službách sociálneho pracovníka. Na základe uvedených poznatkov vnímame potrebu spolupráce, a to spoluprácu a zapojenie sa viacerých odborníkov, nevnímajúc inštitúcie, ale aj laikov a dobrovoľníkov v starostlivosti o nevyliciteľne chorých.

Starostlivosť o nevyliciteľne chorých sa v našich podmienkach bude stále vyvíjať. Na zabezpečenie minimalizovania negatívneho dosahu choroby bude potrebné riešiť viaceré otázky a stále nové výzvy, ako sú: zvýšenie povedomia a informovanosti verejnosti o možnej pridanej hodnote sociálneho pracovníka pre nevyliciteľne chorých; systematizovanie spolupráce medzi zdravotníckym personálom, odborníkmi z oblasti psychológie, psychiatrie a sociálnymi pracovníkmi; a podobne.

Sociálny pracovník by mal poskytovať chorým nevyhnutnú sociálnu starostlivosť rôznymi prostriedkami tak, aby bola zachovaná kvalita a dôstojnosť ich života popri rešpektovaní ľudských práv. Svojou službou tak prispievať k humanizácii starostlivosti o chorých a o ich rodiny.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] BAŠTECKÁ, B. a kol. 2003. *Klinická psychologie v praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 416 s. ISBN 80-7178-735-3.
- [2] BAUMGARTNER, F. 2001. Zvládanie stresu. In: Výrost, J., Slaměník, I. (Eds.). *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha : Grada Publishing, 2001. ISBN 80-2470-042-5. s. 191–208.

- [3] FIRTHOVÁ, P. a kol. 2007. *Ztráta, změna a zármutek v kontextu paliativní péče*. 1. vyd. Brno : Společnost pro odbornou literaturu, 2007. 236 s. ISBN 978-80-87029-21-3.
- [4] KEBZA, V. 2001. Sociální psychologie zdraví. In: Výrost, J., Slaměnik, I. (Eds.). *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 80-2470-042-5. s. 19-36.
- [5] MATOUŠEK, O.- KOLÁČKOVÁ, J.- KODYMOVÁ, P. 2005. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- [6] NEZU, M. A. a kol. 2004. *Pomoc pacientům při zvládnání rakoviny*. 1. vyd. Brno : Společnost pro odbornou literaturu, 2004. 311 s. ISBN 80-7364-000-7.
- [7] PORUBČANOVÁ, P. 2004. Sociální práce s nevylicitelně chorými a zomierajúcimi. In Levická, J. – Mrázová, A. *Úvod do sociálnej práce*. 1. vyd. Trnava : Slovak Academic Press, 2004. ISBN 80-89104-35-5.
- [8] SMITH, S. E. What is a Terminal Illness? [online]. [Sparks (U.S.A.)] : wiseGEEK, 2003 [cit. 16.10.2009], Dostupné na internete: <http://www.wisegeek.com/what-is-a-terminal-illness.htm>
- [9] Terminal Illness. [online]. [St. Louis (Missouri)] : Ascension Health, 9. 2. 2008 [cit. 3.12.2009], Dostupné na internete: <http://www.ascensionhealth.org/ethics/public/issues/terminal.asp>
- [10] VYMĚTAL, J. 2003. *Lékařská psychologie*. 3. aktualizované vyd. Praha : Portal, 2003. 400 s. ISBN 80-7178-740-X.

Summary

The social consequences of an incurable disease for dying people

Contribution focuses on the definition of incurable disease and it describes the social consequences of an incurable disease that may occur in the life of the dying people. Incurable disease affects all areas of the patient, which may result in such extreme form, which required intervention by professionals.

Consequences that have affect the social sphere are called the social consequences which we interested in the contribution. Role of social worker involvement can be achieved by reducing these effects, but in practice it is still not commonplace.

Keywords: incurable disease, dying, social implications, the social worker.

Prawa
Law

Dominika Vokálová

UPJŠ v Košiciach, Slovakia

***Význam uznesenia Súdneho dvora Európskej únie
vo veci C-76/10 Korčkovská***

Úvod

Cieľom príspevku je poukázať na význam uznesenia Európskeho súdneho dvora, teraz Súdneho dvora Európskej únie (ďalej len SDEÚ) zo dňa 16.11.2010, C-76/10 Korčkovská (ďalej len „vec Korčkovská“) vo svetle aplikačnej praxe exekučných súdov.

V každodennom živote sa každý z nás dostáva do pozície spotrebiteľa. Európska únia (ďalej len „EÚ“) v tejto oblasti prijala viaceré smernice (pozri prílohu smernice Európskeho parlamentu a Rady 2009/22/ES z 23.4.2009 o súdnych príkazoch na ochranu spotrebiteľských záujmov). Paralela medzi zvyšovaním životnej úrovne bežných ľudí a zvyšovaním kvality spotrebiteľských vzťahov je zrejma. Neodškriepiteľná je tiež výrazná participácia spotreby na hrubom domácom produkte /Cirák 2009, s. 31/. Prostredníctvom splátkového predaja kúpi spotrebiteľ produkty, ktoré by za iných okolností mnohokrát jednorázovo financovať nevládol. Eliminovanie nečestných postupov v spotrebiteľských vzťahoch pomôže férovým dodávateľom. Zdá sa teda, že ochrana spotrebiteľa má svoje opodstatnenie a je treba zo života spotrebiteľov vylúčiť akékoľvek neprimeranosti, ktoré by ich mohli odradiť, či znechutiť od vstupu do ďalších spotrebiteľských právnych vzťahov v zmysle čl. 169 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

Súčasťou bežného hospodárskeho života je poskytovanie úverov zo strany podnikateľov pre spotrebiteľov. Ide o jednu z mnohých možností postavenia spotrebiteľa na trhu. Týka sa to produktov bankových alebo nebankových subjektov. Tu sa žiada spomenúť, že spotrebiteľskoprávna ochrana musí byť poskytovaná aj pri subjektoch poskytujúcich úvery bez oprávnenia. Spotrebiteľský kódex upravuje ochranu spotrebiteľa aj v takýchto situáciách (§26 zákona 250/2007 Z.z. o ochrane spotrebiteľa).

Vzhľadom na početnosť týchto právnych vzťahov vyvstala nutnosť vytvorenia ucelenej právnej úpravy v danej oblasti. Spotrebiteľské úvery boli pôvodne predmetom úpravy

predovšetkým smernice Rady 87/102/EHS zo dňa 22. decembra 1986 o aproximácii zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov, ktoré sa týkajú spotrebiteľského úveru (Ú.v. ES L 42, 12.2.1987) v znení smernice Rady 90/88/EHS z 22. februára 1990 (Ú.v. ES L 61, 10.3.1990) a neskoršej smernice Európskeho parlamentu a Rady 98/7/ES zo 16. februára 1998 (Ú.v. ES L 101, 1.4.1998), ktorú neskôr nahradila smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/48/ES z 23. apríla 2008 o zmluvách o spotrebiteľskom úvere a o zrušení smernice Rady 87/102/EHS. Slovenská republika obe smernice implementovala do svojho právneho poriadku a výsledkom tohto harmonizačného procesu je zákon č. 258/2001 Z.z. o spotrebiteľskom úvere, a s účinnosťou od 1. júna 2010 zákon č. 129/2010 Z.z. o spotrebiteľských úveroch a iných úveroch a pôžičkách v znení neskorších predpisov, ktorým bol predchádzajúci zákon o spotrebiteľských úveroch zrušený. Už z názvu tohto zákona je evidentné, že explicitne upravuje vzťahy aj z tých spotrebiteľských zmlúv, ktoré nepredstavujú spotrebiteľský úver.

Cieľom smerníc je nielen vytvorenie spoločného trhu v oblasti spotrebiteľských úverov, ale aj ochrana spotrebiteľov ako účastníkov tohto zmluvného vzťahu /rozsudok SDEÚ Berliner, bod 20 a rozsudok SDEÚ Cofinoga, bod 25/.

Na súdey v Slovenskej republike napáda značné množstvo exekučných vecí vedených na základe rozhodcovských rozsudkov. Zdá sa, že pre priemerné subjekty práva môže vyvolávať už len samotný názov „rozsudok“ v spojení (spravidla) s nemožnosťou podania riadneho opravného prostriedku neadekvátne až zmiešané pocity. Cieľom príspevku nie je však hodnotiť kvalitu týchto arbitrážnych nálezov, no jednu poznámku v tomto smere vo vzťahu k nebankovým subjektom nemožno úvodom nespomenúť. Bez ohľadu na to, o ktorý subjekt na strane oprávneného ide, aplikačná prax indikuje, že nie ojedinele sú rozhodcovské rozsudky výstupom, ktorý je založený na neprijateľnej podmienke (porov. uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky IV. ÚS 55/2011 a IV. ÚS 60/2011). V mnohých prípadoch vyvolávajú pocit porušenia princípov a základných práv, najnovšie základných práv EÚ (Charta základných práv EÚ), a to aj vo svetle nedostatku neustrannosti. Môžeme si kľásť jednoduchú otázku, či si bude dodávateľ v spotrebiteľských veciach objednávať rozhodcu (arbitra), ktorý mu bude zamietat žaloby pre rozpor s dobrými mravmi. Keďže je príjem rozhodcu (arbitra) priamoúmerný tomu, koľko vecí a s akým výsledkom rozhoduje, vznikajú silné pochybnosti o neustrannosti rozhodovania. Rozhodcovský súd je spravidla výsledkom výberu dodávateľa. Pre porovnanie dávam do pozornosti výsledky štúdie viacerých profesorov a iných významných právnikov v Rakúsku /Oberhammer 2002/. V tomto smere si je nutné uvedomiť, že rozhodcovským rozsudkom sa priznáva s určitými relativizujúcimi prvkami sila rozsudku všeobecného súdu ex lege. Úplne iná je situácia medzi dvoma podnikateľmi, ktorí sa rozhodnú riešiť spor vzájomne vybraným arbitrom. Plošne preniesť arbitráž na nevyvážené vzťahy medzi

dodávateľmi a spotrebiteľmi, ak by neexistovali ex offio ochranné prvky pred porušovaním pravidiel dobrých mravov by bolo potrebné vnímať ako nenáležité.

Typickým znakom spomínaných exekučných vecí je, že rozhodcovský rozsudok bol vydaný na základe rozhodcovskej doložky, ktorá bola inkorporovaná vo všeobecných obchodných podmienkach, ktoré tvorili neoddeliteľnú súčasť zmluvy o úvere. Dodávateľ uplatnil svoje práva na rozhodcovskom súde. V problémových exekúciách sa vykonávajú rozhodcovské rozsudky, v ktorých rozhodcovia (arbitri) uložili povinnosť plniť podľa spotrebiteľskej zmluvy poplatok za úver, aj keď v zmluve o spotrebiteľskom úvere nebola uvedená ročná percentuálna miera nákladov (ďalej len „RPMN“). Obdobne rozhodcovia uložili povinnosť plniť úrok z omeškania 0,25% per diem (denne), t.j. 91,25% per anum (ročne). Na základe tohto rozhodcovského rozsudku ako exekučného titulu sa dodávateľ domáhal vydania poverenia na vykonanie exekúcie. Aj o tom je vec Korčkovská.

Význam údajov o ročnej percentuálnej miere nákladov v zmluve o spotrebiteľskom úvere

Vo svetle predchádzajúcej právnej úpravy dopadajúcej na kauzu Korčkovská smernica 87/102/EHS zo dňa 22. decembra 1986 o aproximácii zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov, ktoré sa týkajú spotrebiteľského úveru (ďalej len „smernica 87/102/EHS“) ustanovuje cieľ, že zmluva o spotrebiteľskom úvere musí byť uzavretá písomne, musí obsahovať údaj RPMN, ako aj uvedenie podmienok, za ktorých môže byť zmenená. V zmysle ust. § 4 ods. 2 písm. j) zákona č. 258/2001 Z.z. zmluva o spotrebiteľskom úvere (ďalej len „ZoSÚ“), ktorá musí byť uzatvorená písomne, musí okrem všeobecných náležitostí obsahovať RPMN a celkové náklady spotrebiteľa spojené so spotrebiteľským úverom, vypočítané na základe údajov platných v čase uzatvorenia zmluvy o spotrebiteľskom úvere.

Informácia spotrebiteľa o celkových nákladoch úveru vo forme miery vypočítanej podľa jednotného matematického vzorca má podstatný význam z dôvodu, že na jednej strane táto informácia musí byť oznámená už v štádiu inzercie, preto prispieva k transparentnosti trhu a umožňuje spotrebiteľovi poznať rozsah svojho záväzku /vec Korčkovská, bod 70/. Význam RPMN je osobitý, pretože ponúka spotrebiteľovi neskreslené meradlo, ktoré mu umožní orientáciu v rámci ponuky spotrebiteľských úverov zo strany dodávateľov /Hulva 2004, s. 320/. „RPMN by mala umožňovať jednoduché porovnanie nákladov na spotrebiteľský úver, s nákladmi na iné spotrebiteľské úvery, ktoré ponúkajú konkurenčné splátkové spoločnosti alebo banky. RPMN sa vypočítava z výšky poskytnutého spotrebiteľského úveru a celkových nákladov spotrebiteľa, ktoré sú so spotrebiteľským úverom spojené (úrokov a poplatkov)“ /Bajánková 2009, s. 13/.

Dovolím si vysvetliť význam RPMN na príklade:

úver	20 000 eur na dobu jedného roka s úrokom 20%
povinnosť vrátiť	24 000 eur
splatnosť	jednorazovo po roku
RPMN	18,61%

Pre porovnanie úver v rovnakej výške, za rovnaký úrok a tiež na dobu jedného roka s tým rozdielom, že sa úver splatí v dvanástich mesačných splátkach po 2 000 eur.

úver	20 000 eur na dobu jedného roka s úrokom 20%
povinnosť vrátiť	24 000 eur
splatnosť	dvanásť mesačných splátok po 2 000 eur
RPMN	41,30%

Ako vidno, RPMN zohľadňuje nielen úroky, poplatky, ale aj splácanie spotrebiteľského úver. Kým v prvom prípade spotrebiteľ úver splatí až po roku, tak v druhom prípade má povinnosť splatiť za tú istú cenu úveru úverové prostriedky každý mesiac. Jednoducho povedané radosť z finančných prostriedkov pre dodávateľa a na druhej strane starosť spotrebiteľa sa dostaví skôr ako v prvom prípade. RPMN je spravodlivejším vyjadrením ceny úveru. Preto je tomuto inštitútu priznaný dôležitý význam. Tvrdím, že ak sa porušujú práva spotrebiteľov zavádzaním nesprávneho RPMN, ide o vážne porušenie práva Európskej únie. Keď sa to zo strany príslušných verejnoprávnych inštitúcií členského štátu nezohľadní, vyvstáva otázka úvahy o náhrade škody pre porušenie práva Európskej únie (porovnaj rozsudok SDEÚ Köbler).

Cena úveru ako neprijateľná podmienka

Len ťažko je možné pretaviť na účely tohto príspevku celú škálu aspektov, ktoré objasňujú inštitút neprijateľnej zmluvnej podmienky. Preto spomenieme len tie najzákladnejšie vlastnosti. Spotrebiteľskú zmluvu možno definovať aj ako zmluvu, ktorá sa používa vo viacerých prípadoch, je vopred zo strany dodávateľov pripravená a je obvyklé, že spotrebiteľ jej obsah spravidla nemení. Zmluvná podmienka v spotrebiteľskej zmluve v zmysle ust. § 53 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka (ďalej len „OZ“), ktorá spôsobuje značnú nerovnováhu v právach a povinnostiach v neprospech spotrebiteľa, sa považuje za neprijateľnú zmluvnú podmienku a je absolútne neplatná.

Z najfrekventovanejších neprijateľných podmienok vyskytujúcich sa v spotrebiteľských zmluvách spomeniem neprimeranú sankciu za porušenie záväzku

spotrebiteľa, rozhodcovskú doložku, ktorá vyžaduje od spotrebiteľa riešenie sporu výlučne pred rozhodcom a z geografického hľadiska na odradzujúcom neprijateľnom mieste /rozsudok SDEÚ Pannon, rozsudok SDEÚ Océano Grupo Editorial/. Nemožno nespomenúť ani cenu úveru, ak je vyjadrená nejasne s poukazom na čl. 4 ods. 2 smernice Rady 93/13 EHS o nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách (ďalej len „smernica“). Nemám teda na mysli len do zmluvy inkorporované všeobecné obchodné podmienky.

Z režimu neprijateľnej podmienky sú v zmysle ust. § 53 ods. 1 OZ vylúčené predmet a cena; to však neplatí, ak sú vyjadrené neurčito a nezrozumiteľne. Inými slovami povedané, súd by nemal vstupovať v rámci súdnej kontroly do primeranosti predmetu a ceny. Poznamenávam, že v podmienkach Slovenskej republiky je v prípade úverových právnych vzťahov tento princíp prelomený v úverových vzťahoch zakotvením § 53 ods. 6 OZ, ktorý umožňuje súdnu kontrolu neprimeranej ceny úveru, ak by podstatne prevyšovala priemery na trhu v obdobných prípadoch. SDEÚ nemal výhrady k regulácii súdnej kontroly aj vo vzťahu k cene produktu /rozsudok SDEÚ Caja/.

Vedľajšie zmluvné podmienky spotrebiteľ v štandardných formulárových zmluvách nedokáže spravidla ovplyvniť a priemerný spotrebiteľ ich ani náležite nevyhodnotí /rozsudok SDEÚ Océano Grupo Editorial/. Nedokáže ich ovplyvniť dokonca ani obchodný zástupca, či zamestnanec dodávateľa, pretože systém štandardných formulárových zmlúv je založený na štandardnom produkte a len ťažko by dodávateľ dokázal reagovať v jednotlivých prípadoch na požiadavky spotrebiteľov a zmeniť štandardné klauzuly. Vo väčšine prípadov ani zo strany spotrebiteľov nie je vyjadrená požiadavka negociovať a obsah zmluvy akýmkoľvek spôsobom ovplyvniť uvedomujúc si, že ako sa zvykne hovoriť „buď beriete ponúkaný produkt (tovar/službu) s týmito podmienkami alebo z kontraktu nebude nič“. Predstava, že by spotrebiteľ uspel u iného dodávateľa je len iluzórna. Systém štandardných formulárových zmlúv je všade okolo nás a stali sa bežnou súčasťou života ľudí (bankové, poisťné, telekomunikačné, prepravné a iné služby). Klauzuly majúce povahu neprijateľných dojednaní je potrebné v záujme vyššej kvality života spotrebiteľov eliminovať aj súdnou kontrolou /rozsudok SDEÚ Mostaza Claro, bod 37/.

V rámci podobných úvah Krajský súd v Prešove ako orgán spĺňajúci tzv. Vaasenské kritéria - nezávislá inštitúcia trvalej povahy rozhodujúca podľa právnych noriem, nikdy nie podľa voľnej úvahy, ktorej jurisdikcia je založená zákonom /Tichý 2006, s. 377/ - rozhodoval v exekučnom konaní a predložil prejudiciálne otázky.

Otázka, ktorá vyvstala v exekučnej veci povinnej ako spotrebiteľky Korčkovskej znela, či môže alebo bráni nejaká prekážka vnútroštátnemu súdu kontrolovať cenu úveru, ak v zmluve o spotrebiteľskom úvere nie je uvedené RPMN. Či smernica má byť vykladaná v tom zmysle, že vnútroštátny súd, ktorý rozhoduje o návrhu na nútený výkon právo-

platného rozhodcovského rozhodnutia, vydaného bez účasti spotrebiteľa, musí, pokiaľ má na tento účel k dispozícii nevyhnutné informácie o právnom a skutkovom stave aj bez návrhu posúdiť neprímeranosť sankcie obsiahnutej v zmluve o úvere uzavretej poskytovateľom úveru so spotrebiteľom, ak je podľa vnútroštátnych procesných pravidiel možné vykonať také posúdenie v rámci obdobných konaní na základe vnútroštátneho práva. Ďalej či je údaj o celkových nákladoch spotrebiteľa v percentuálnych bodoch natoľko dôležitý, že ak nie je v zmluve uvedený, nemožno považovať cenu spotrebiteľského úveru za transparentnú a dostatočne jasnú a zrozumiteľnú. A či je rámec ochrany spotrebiteľa, ktorú zabezpečuje smernica taký, že umožňuje označiť za nekalú podmienku v zmluve o spotrebiteľskom úvere aj cenu pre nedostatočnú transparentnosť a zrozumiteľnosť, ak v zmluve absentuje údaj v percentuálnych bodoch o celkových nákladoch na spotrebiteľský úver a cena je vyjadrená len peňažnou sumou zloženou z viacerých poplatkov uvedených jednak v zmluve a jednak vo všeobecných obchodných podmienkach.

Vzhľadom k tomu, že odpoveď na tieto prejudiciálne otázky je možné vyvodiť z judikatúry, Európsky súdny dvor rozhodol odôvodneným uznesením. Ide o formu zjednodušeného konania o predbežnej otázke /Tichý 2004, s. 378/. Treba pripomenúť, že nič nebráni súdom členských štátov obrátiť sa na SDEÚ, ak ide o výklad práva EÚ. SDEÚ nie je viazaný detailnou formuláciou prejudiciálnej otázky, preto by nemala odrádzať ani prípadná obava z nedostatočnej formulácie prejudiciálnej otázky.

SDEÚ vo veci Korčkovská poukázal na potrebu ochrany spotrebiteľa zavedenú smernicou, ktorá vychádza z myšlienky, že spotrebiteľ sa v porovnaní s predajcom (dodávateľom) nachádza v znevýhodnenom postavení, pokiaľ ide o vyjednávaciu silu, ako aj úroveň informovanosti a práve táto situácia ho vedie k pristúpeniu na podmienky vopred pripravené bez toho, aby ich mohol ovplyvniť /vec Korčkovská, bod 37, rozsudok SDEÚ Océano Grupo Editorial, bod 25, rozsudok Mostaza Claro, bod 25/. Vzhľadom na takto vzniknuté znevýhodnené postavenie čl. 6 ods. 1 smernice ustanovuje, že nekalé podmienky nie sú pre spotrebiteľa záväzné. Nemožno nebrať na zreteľ tú skutočnosť, že uvedené ustanovenie má kogentný charakter /rozsudok SDEÚ Asturcom, bod 51/. Jeho cieľom je nahradenie formálnej nerovnováhy, ktorú zmluva nastoľuje medzi právami a povinnosťami zmluvných strán, ktoré medzi nimi môže znovu zaviesť rovnosť /vec Korčkovská, bod 38, rozsudok SDEÚ Mostaza Claro, bod 36, rozsudok SDEÚ Pannon, bod 25/. Toto nerovné postavenie môže byť kompenzované iba vonkajším pozitívnym zásahom vo vzťahu k samotným účastníkom zmluvy /vec Korčkovská, bod 39/. Majúc na zreteli uvedené zásady SDEÚ ustálil, že vnútroštátny súd má aj bez návrhu posudzovať nekalú povahu zmluvnej podmienky /vec Korčkovská, bod 40, rozsudok SDEÚ Mostaza Claro, bod 38, rozsudok SDEÚ Asturcom, bod 32/. Ex offio skúmanie nekalých podmienok sa javí ako vhodný prostriedok na dosiahnutie cieľov smernice a zároveň je tým vyj-

adrená nádej v tom smere, že uvedené preskúmvanie bude mať odradzujúci účinok v takom rozsahu, až dôjde k absencii nekalých podmienok v spotrebiteľských zmluvách /rozsudok SDEÚ Mostaza Claro, bod 27, rozsudok SDEÚ Cofidis, bod 32/ .

Napriek pripomienkam veriteľa (v exekučnom konaní oprávneného) ani SDEÚ neza-pochoyboval o tom, že ide o spotrebiteľský úver, pretože by inak ani nevidel dôvod sa ve-cou zaoberať a na prejudiciálne otázky odpovedať.

Smernica odporúča vylúčiť zo súdnej kontroly hlavný premet a cenu plnenia. To ne-platí ako už sme vyššie spomenuli, ak sú vyjadrené nejasne a nezrozumiteľne. V tomto smere bola položená otázka, či môže vnútroštátny súd podrobiť súdnej kontrole cenu spotrebiteľského úveru, ak v zmluve nebol uvedený údaj o RPMN. Súdny dvor judikoval, že neuvedenie RPMN je na úkor jasnosti ceny úveru, a preto vnútroštátny súd môže po-drobiť cenu úveru súdnej kontrole, ak takéto plnenie priznal rozhodcovský súd. So zr-etelom na to preto vynechanie RPMN môže predstavovať rozhodujúcu okolnosť pre vn-útroštátny súd v rámci analýzy otázky, či podmienka zmluvy o úvere týkajúcej sa ná-kladov, v ktorej sa nenachádza takýto údaj, je zrozumiteľná v zmysle čl. 4 ods. 2 smernice. Nemalo by sa opomenúť, že smernica 87/102/EHS stanovuje iba minimálne pravidlá ochrany spotrebiteľa. Nič nebránilo členským štátom, aby zachovali v platnosti alebo prijímali prísnejšie ustanovenia na ochranu spotrebiteľov /vec Korčkovská, bod 66/. Zo-SÚ v ust. § 4 ods. 3 veta druhá upravil, že ak však zmluva o spotrebiteľskom úvere neob-sahuje náležitosti podľa odseku 2 písm. a), b), d) až j), k) a l), poskytnutý úver sa považuje za bezúročný a bez poplatkov. Vychádzajúc z uvedeného, bez toho aby bolo nutné pres-kúmať zmluvu o úvere z hľadiska smernice, nekalú povahu podmienky neuvádzajúcej údaj o RPMN, sa má smernica 87/102/EHS vykladať v tom zmysle, že vnútroštátnemu súdu umožňuje aj bez návrhu uplatniť ustanovenia preberajúce do vnútroštátneho práva článok 4 tejto smernice a ustanovujúce, že neexistencia údajov o RPMN v zmluve o spotrebiteľskom úvere má za následok, že poskytnutý úver sa považuje za bezúročný a bez poplatkov. V tomto smere sa javí nutné poukázať na nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. I. ÚS 342/09, podľa ktorého: *„Východiskom spotrebiteľskej ochrany je postulát za následok, podľa ktorého sa spotrebiteľ ocitá vo fakticky nerovnom postavení s profesionálnym dodávateľom, a to s ohľadom na okolnosti, za ktorých dochádza ku kontraktácii, s ohľadom na väčšiu profesionálnu skúsenosť predávajúceho, lepšiu znalosť práva a ľahšiu dostupnosť právnych služieb a konečne so zreteľom na možnosť stanovovať zmluvné podmienky jednostranne prostredníctvom formulárových zmlúv. Pre takéto vzťahy je charakteristické, že podnet ku zmluvnému jednaniu pochádza spravidla od dodávateľa, pričom spotrebiteľ nie je na zmluvné dojednania pripravený, pri kontraktácii je využívaný moment prekvapenia a neskúsenosti spotrebiteľa. Spoločným znakom tejto novej*

kogentnej právnej úpravy je teda snaha cestou práva vyrovnáť túto faktickú nerovnosť, a to formou obmedzenia autonómie vôle.“

V zmysle záverov SDEÚ by nemali byť žiadne pochybnosti o tom, že pri vynechaní RPMN v zmluve o spotrebiteľskom úvere podlieha aj cena úveru súdnej kontrole neprijateľných podmienok podľa generálnej klauzuly (§53 ods.1 OZ). Ten istý názor zastávam aj v situácii, že údaj o RPMN bol síce v úverovej zmluve uvedený, ale nesprávne v neprospech spotrebiteľa. Z hľadiska významu RPMN je jedno, či spotrebiteľ nebol vôbec informovaný o RPMN alebo bol zavádzaný. V oboch prípadoch ide o nekalú obchodnú praktiku, ktorá je spôsobilá privodiť na strane spotrebiteľa nevýhodné ekonomické rozhodnutie (porov. prípad SDEÚ Perenič C-453/10).

Sankcia ako neprijateľná zmluvná podmienka

SDEÚ vo vzťahu k sankcii ako neprijateľnej zmluvnej podmienke rozhodol, že smernica ukladá vnútroštátnemu súdu, ktorý rozhoduje o návrhu na nútený výkon právoplatného rozhodcovského rozhodnutia vydaného bez účasti spotrebiteľa, povinnosť aj bez návrhu posúdiť nekalú povahu sankcie obsiahnutej v zmluve o úvere uzavretej poskytovateľom úveru so spotrebiteľom a uplatnenej v tomto rozhodnutí, ak tento súd má na tento účel k dispozícii nevyhnutné informácie o právnom a skutkovom stave a podľa vnútroštátnych procesných pravidiel môže uvedený súd vykonať takéto posúdenie v rámci obdobných konaní na základe vnútroštátneho práva. Nijako teda nezmenil svoj postoj k neprijateľným zmluvným podmienkam v exekučnom konaní vedenom na základe nálezov rozhodcu (arbitra) uvedeného v rozsudku Asturcom (smernica musí byť vykladaná v tom zmysle, že vnútroštátny súd, ktorý rozhoduje o návrhu na nútený výkon právoplatného rozhodcovského nálezov, vydaného bez účasti spotrebiteľa, musí, pokiaľ má za týmto účelom k dispozícii nevyhnutné informácie o právnom a skutkovom stave, aj bez návrhu posúdiť neprimeranosť rozhodcovskej doložky obsadené v zmluve uzatvorenej predávajúcim alebo poskytovateľom so spotrebiteľom, ak je podľa vnútroštátnych procesných pravidiel možné vykonať také posúdenie v rámci obdobných konaní na základe vnútroštátneho práva. Pokiaľ ide o neprimeranú doložku, prislúcha tomuto súdu vyvodiť všetky dôsledky, ktoré z toho vyplývajú podľa vnútroštátneho práva, aby sa uistil, že tento spotrebiteľ nebude uvedenou doložkou viazaný).

Za dôležité považujeme konštatovanie SDEÚ, ktorý nevidí prekážku pri napĺňaní článku 6 smernice vo vnútroštátnom zákonom ustanovení § 45 zákona č. 244/2002 Z.z. o rozhodcovskom konaní (ďalej len „ZoRK“), podľa ktorého je súd povinný exekučné konanie zastaviť, ak sa vymáha plnenie nemožné, právom nedovolené alebo odporujúce dobrým mravom. V čl. 53 vo veci Korčkovská SDEÚ uviedol, že *rovnako ako v kontexte veci, ktorá viedla k vydaniu rozsudku Asturcom v situácii, aká je vo veci samej, keď súd,*

ktorý rozhoduje o návrhu na nútený výkon rozhodcovského rozhodnutia, môže zastaviť aj bez návrhu výkon tohto rozhodcovského rozhodnutia, ak toto ukladá dotknutej strane povinnosť plnenia, ktoré je objektívne nemožné, právom nedovolené alebo odporuje dobrým mravom, je tento súd povinný, pokiaľ má na tento účel k dispozícii nevyhnutné informácie o právnom a skutkovom stave, aj bez návrhu posúdiť v rámci exekučného konania nekalú povahu sankcie obsiahnutej v zmluve o úvere uzavretej poskytovateľom úveru so spotrebiteľom.

SDEÚ pripomenul, že podľa čl. 6 smernice sa majú členské štáty postarať o to, aby neprijateľné podmienky spotrebiteľov nezaväzovali, a že uvedené ustanovenie má kogentnú povahu a ochrane pred neprijateľnými podmienkami v spotrebiteľských zmluvách je treba priznať silu vnútroštátnych pravidiel verejného poriadku /vec Korčkovská, bod 50/. Ak preto vnútroštátne právo bráni exekúcii na vymoženie právom nedovoleného plnenia, takým plnením je aj plnenie z neprijateľnej podmienky. Princípy verejného poriadku v zmysle veci Korčkovská bránia plnenie z neprijateľnej podmienky vymáhať. Nedošlo tiež k odklonu od konštantnej judikatúry SDEÚ, pretože rozhodnutie o tom, či je alebo nie je zmluvná klauzula neprijateľná prináleží v zásade súdu členského štátu /rozsudok SDEÚ *Freiburger Kommunalbauten*, bod 22, 25/.

Aplikačná prax v Slovenskej republike

V rámci monitoringu som zistila, že nie všetky vnútroštátne súdy rozhodujúceho v exekučnom konaní (ďalej len „exekučný súd“) pristúpili k súdnej kontrole ceny spotrebiteľského úveru pri vynechaní RPMN. Nie všetky exekučné súdy vyvodili závery z vymáhania neprijateľných sankcií. Aplikačná prax v Slovenskej republike je rôzna. Časť exekučných súdov zamieta žiadosti o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie na vymoženie ceny úveru práve pre neuvedenie RPMN v zmluve o spotrebiteľskom úvere, prípadne zastavuje exekučné konanie v uvedenom rozsahu. Časť z nich zamieta žiadosti o udelenie poverenia pre neprijateľnú rozhodcovskú doložku, a teda sa k parciálnej otázke ceny úveru ani nedopracujú. Existuje však aj prax exekučných súdov, ktoré nevyvodia z použitia neprijateľných podmienok žiadne konzekvencie.

Vyvstáva otázka, či exekučnými súdmi vymožené plnenia zakladajú dôvod na náhradu škody a v tomto smere bude naozaj zaujímavé poznať výsledky už rozbehnutých súdnych procesov. Jedným z predpokladov náhrady škody pre porušenia práva EÚ je závažné porušenie práva EÚ. Otázne je, či vymáhanie plnení z neprijateľných zmluvných podmienok, t.j. v rozpore s čl. 6 smernice, je možné charakterizovať ako závažné porušenie práva EÚ. Berúc zreteľ na deformáciu zdravého trhového prostredia nekalými podmienkami a prirodzene negatívny dopad na životnú úroveň v početných spotrebiteľských vzťahoch zastávam názor, že ide o závažné porušenie práva EÚ.

Na vnútroštátnych pravidlách verejného poriadku štát musí bezvýhradne trvať. Ak SDEÚ priznal ochranu spotrebiteľom pred neprijateľnými podmienkami v rovine vnútroštátnych pravidiel verejného poriadku, nemali by byť žiadne pochybnosti o tom, že exekučný súd má v súlade s vnútroštátnymi pravidlami zakročiť proti vymoženiu plnení z nekalých zmluvných podmienok.

V prípade, ak neexistuje právna úprava EÚ v určitej oblasti, musí vnútroštátny právny poriadok ustanoviť pravidlá, ktoré budú v súlade so zásadou procesnej autonómie členských štátov /vec Korčkovská, bod 47/. Ide o základné pravidlo, podľa ktorého sa spravuje uplatňovanie a priznávanie práv jednotlivcov vyplývajúcich z komunitárneho (únijného) práva pred vnútroštátnym súdom. Podstatou tohto princípu je to, že každý členský štát má povinnosť zriadiť súdy s právomocou, ktorá ich oprávňuje a zároveň im aj ukladá povinnosť rozhodovať o ochrane práv priznaných jednotlivcovi komunitárnym (únijným) právom, a súčasne určiť aj procesné podmienky a predpoklady, ktoré zabezpečia ich ochranu v dôsledku priameho účinku komunitárneho (únijného) práva /Mazák 2009, s. 298/. V súlade s uvedeným je potrebné, aby boli splnené dva predpoklady, a to zásada ekvivalencie a zásada efektivity /rozsudok Asturcom, bod 38/. V tomto smere slovenský právny poriadok nielenže umožňuje, ale priamo ukladá v niektorých prípadoch aj bez návrhu zastaviť exekučné konanie vedené na základe rozhodcovského rozsudku. Takémuto postupu nebráni ani skutočnosť, že arbitráž prebehla za účasti spotrebiteľa a že spotrebiteľ nepodal žalobu o zrušenie rozhodcovského rozsudku. Hoci podľa ust. § 35 ZoRK doručený rozhodcovský rozsudok, ktorý už nemožno preskúmať podľa § 37, má pre účastníkov rozhodcovského konania rovnaké účinky ako právoplatný rozsudok súdu, táto okolnosť neznamená nemožnosť jeho preskúmania v exekučnom konaní. Umožňuje to už spomínané ust. § 45 ods. 1, 2 ZoRK, podľa ktorého súd príslušný na výkon rozhodnutia alebo na exekúciu podľa osobitných predpisov na návrh účastníka konania, proti ktorému bol nariadený výkon rozhodcovského rozsudku, konanie o výkon rozhodnutia alebo exekučné konanie zastaví A) z dôvodov uvedených v osobitnom predpise, B) ak rozhodcovský rozsudok má nedostatok uvedený v § 40 písm. a), b) alebo C) ak rozhodcovský rozsudok zaväzuje účastníka rozhodcovského konania na plnenie, ktoré je objektívne nemožné, právom nedovolené alebo odporuje dobrým mravom. Súd príslušný na výkon rozhodnutia alebo na exekúciu zastaví výkon rozhodcovského rozsudku alebo exekučné konanie aj bez návrhu, ak zistí v rozhodcovskom konaní nedostatky podľa ods. 1 písm. b) alebo c) /uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 3CoE 29/2010 zo dňa 25.10.2010/. Účinky materiálnej právoplatnosti rozhodcovského rozsudku v zmysle § 35 ZoRK je tak potrebné na účely § 45 ZoRK vylúčiť vo vzťahu k exekučnému súdu. Exekučný súd je teda pri postupe podľa § 45 ZoRK oprávnený hľadiť na rozhodcovský rozsudok tak, akoby materiálne právoplatný nebol - nie je ním teda viazaný v zmysle § 159 O.s.p. a

môže ho preskúmať z hľadísk vyjadrených v § 45 ZoRK aj čo do jeho materiálnej správnosti. Toto ustanovenie v sebe zakotvuje osobitný prieskumný inštitút - prieskumnú právomoc exekučného súdu.

Procesné pravidla v Slovenskej republike takéto opatrenia exekučného súdu podporujú. Ustanovenie § 45 ZoRK vnímam ako nepriamu novelu Exekučného poriadku. Uvedené ustanovenie nie je o možnosti, ale o povinnosti exekučného súdu prelomiť materiálnu právoplatnosť exekučného titulu - rozhodcovského rozsudku a zastaviť exekučné konanie, ak inter alia vymáhané plnenie odporuje dobrým mravom. Ústavný súd Slovenskej republiky nálezom z 24. 2. 2011, č. k. IV. ÚS 55/2011-19 skonfrontoval vzájomne inštitúty dobrých mravov a neprijateľnej zmluvnej podmienky a uviedol, že „zákon explicitne nekonfrontuje navzájom inštitút dobrých mravov a inštitút neprijateľnej zmluvnej podmienky. Odvolací súd nezaznamenal ani v judikatúre pomenovanie týchto inštitútov súkromného práva. Každopádne na to, aby sa skonštatovala blízkosť týchto inštitútov z hľadiska ich významu a zákonom sledovaného cieľa ratio legis, netreba použiť ani zložité výkladové metódy. Pravidlá správania sa, ktoré sú v prevažnej miere v spoločnosti uznávané a tvoria základ fundamentálneho hodnotového poriadku, aj takto sa dajú definovať dobré mravy, ak tomuto kritériu zmluvná podmienka nevyhovuje, prieči sa dobrým mravom. Nie každá zmluvná podmienka, ktorá vyvoláva nepomer v spotrebiteľskej zmluve v neprospech spotrebiteľa, je neprijateľná. Pokiaľ je však zmluvná podmienka až v hrubom nepomere v neprospech spotrebiteľa ako slabšej zmluvnej strany v právnom vzťahu zo štandardnej spotrebiteľskej zmluvy, ktorý vzťah teória a prax navyše označujú za fakticky nerovný, nevyvážení, nemali by byť žiadne pochybnosti o tom, že takáto zmluvná podmienka sa prieči dobrým mravom. Zároveň týmto vzniká základ pre docielenie skutočnej, rovnosti, pretože na absolútne neplatnú zmluvnú podmienku súd prihliadne aj bez návrhu a rovnako aj bez návrhu súd exekúciu zastaví o plnenie z takejto neprijateľnej zmluvnej podmienky. Ak by takouto neprijateľnou zmluvnou podmienkou bola samotná rozhodcovská doložka a dodávateľ ju použije, v takomto prípade ide o výkon práv v rozpore s dobrými mravmi.

Neprijateľnosť zmluvnej podmienky treba posudzovať so zreteľom na povahu tovaru alebo služieb, ktoré sú predmetom zmluvy a na všetky okolnosti súvisiace s uzatvorením tej ktorej podmienky v čase uzavretia zmluvy /vec Korčkovská, bod 59/. SDEÚ sa nemožno vyjadriť k uplatňovaniu týchto kritérií na osobitnú podmienku (vo vzťahu k výške úroku z omeškania). Je to dané tým, že sa v konaní o predbežnej otázke nerozhoduje o merite veci, teda nedochádza k aplikácii práva Európskej únie v prípade prejednávanej vnútroštátnym súdom, ale iba k jeho interpretácii /Karas 2007, s. 201, 202/. Preto ak SDEÚ v rámci sporu, ktorý nebol zo strany vnútroštátneho súdu rozhodnutý, poskytuje výklad zmluvy, obmedzí sa na to, že odvodí význam práva Spoločenstva z ducha dosl-

ovného znenia zmluvy. Sudcovi vnútroštátneho súdu zostáva úloha aplikovať takto interpretovanú normu na posudzovaný prípad.

Záver

Ochrana spotrebiteľa nie je preto v súlade s vyššie uvedeným v žiadnom prípade iba bezobsažným vyhlásením. Spotrebiteľom poskytnutá ochrana je postavená na pilieroch, na ktorých je potrebné bezpodmienečne trvať. Prelomenie materiálnej právoplatnosti rozhodcovského rozsudku v prípade plnenia z neprijateľnej podmienky je opodstatnené, pretože uvedené možno subsumovať pod závažný dôvod (porov. čl. 64 rozsudku Európskeho súdu pre ľudského práva Zehentner vs. Rakúsko). Vnútroštátne procesné pravidla, ktoré umožňujú posudzovať zákonnosť exekučného titulu a povinnosť zastaviť exekúciu v prípade rozporu vymáhaného plnenia zo zmluvnej podmienky, ktorá odporuje dobrým mravom je treba vykladať vo svetle týchto princípov.

Zastávam názor, že otázka významu RPMN a súdnej kontroly ceny úveru pri nedostatku RPMN (absencia alebo nesprávne uvedenie) bola otázkou doposiaľ neriešenou v judikatúre SDEÚ, a preto sa očakával u odbornej verejnosti skôr rozsudok. Nič menej závery uznesenia SDEÚ C-76/10 vo veci Korčkovská sú pre aplikačnú prax dôležité. Vzhladom na de lege lata právnú úpravu je umožnené exekučným súdom zasiahnuť v rámci exekučného konania za účelom odstránenie negatívnych dôsledkom porušenia pravidiel verejného poriadku.

Zoznam použitej literatúry a judikatúry

- [1] BAJANKOVÁ J.: Spotrebiteľ v exekučnom konaní. Zborník z konferencie: Vymožitelnosť práva v Slovenskej republike. Justičná akadémia SR 2009.
- [2] CIRÁK J.: Vymožitelnosť spotrebiteľských práv v kontexte úpravy nekalých klauzúl v spotrebiteľských zmluvách. Zborník z konferencie: Vymožitelnosť práva v Slovenskej republike, Justičná akadémia SR, 2009.
- [3] HULVA T.: Ochrana spotrebiteľa. Aspi s.r.o., Praha 2004.
- [4] KARAS V. – KRÁLÍK A.: Európske právo. IURA EDITION, Bratislava 2007.
- [5] MAZÁK J. – JÁNOŠIKOVÁ M.: Základy práva Európskej únie. IURA EDITION, Bratislava 2009
- [6] OBERHAMMER P.: „Entwurf eines neuen Schiedsverfahrensrecht“, MANZ´sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien 2002.
- [7] TICHÝ L. a kol.: Evropské právo. C.H.BECK, Praha 2006
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Korčkovská, C-76/10
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Berliner Kindl Brauerei, C-208/98
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Cofinoga, C-264/02

Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Oceáno Grupo Editorial C-240/98
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Mostaza Claro, C-168/05
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Pannon GSM, C-243/08,
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Cofidis, C-473/00
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Caja de Ahorros, C-484/08
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Freiburger Kommunalbauten, C-237/02
Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie Köbler C-224/01
Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 3CoE 29/2010 zo dňa 5.5.2010
Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 8CoE 10/2010 zo dňa 25.10.2010
Úznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 24.2.2011, č. k. IV. ÚS 55/2011
Úznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 3.3.2011, č. k. IV. ÚS 60/2011
Rozsudok Európskeho súdu pre ľudského práva Zehentner vs. Rakúsko zo dňa 16.7.2009

Summary

The importance of the order of the Court of Justice of the European Union in case C-76/10 Korčkovská

The standard form-consumer contracts are not an isolated phenomenon. The consumer is the weaker party, whether by reason of information or bargaining in an attempt to achieve a change in formulation in advance of the contract. Therefore, judicial review of contract terms in order to determine whether they cause a significant imbalance in rights and obligations to the detriment of the consumer is justified. This post emphasizes the importance of data on the annual percentage rate of charge in the credit consumer agreement in light of the unfair terms. Its aim is mainly to point out the consequences of lack of data on the annual percentage rate of charge in consumer contracts in enforcement proceedings conducted pursuant to an arbitration award. The importance of this institute is presented by the message, which carries an order of the European Court of Justice in Case C-76/10 Korčkovská.

Keywords: consumer, credit consumer agreement, unfair terms, enforcement proceeding, arbitration award, the annual percentage rate of charge.

Milan Majerník

UPJŠ v Košiciach, Slovakia

*Postavenie súdnej moci v systéme delby moci –
tvorba práva súdmi*

Úvod

Demokratický právny štát súčasnosti si nie je možné predstaviť bez fungujúcej súdnej moci. Daniel C. Préfontaine QC a Joanne Lee tvrdia, že stále viac sa potvrdzuje, že nezávislé súdnictvo je kľúčom k podpore právneho štátu v slobodnej spoločnosti.¹ Súdnictvo predstavuje garant právneho štátu, predovšetkým jeho činnosťou sa presadzuje panstvo práva. Hlavnou úlohou súdnej moci je predovšetkým efektívna ochrana práv jednotlivcov. Treba skonštatovať, že súdna moc sa najmä týmto svojím účelom zásadne odlišuje od iných zložiek moci. Málokto v rámci právnickej obce v súčasnom období pochybuje o význame rozhodovacej činnosti súdov pre právnu prax rovnako ako aj pre právnu vedu. V súčasnej kontinentálnej vede sa však do popredia dostávajú úvahy o postavení súdnej moci a možnostiach jej reálnej účasti na tvorbe (resp. dotváraní) práva. Na to však, aby bolo možné vôbec uvažovať o tvorbe práva súdom, je nutné špecifikovať jej postavenie v právnom štáte a úlohách súdnej moci v rámci princípu delby moci.

Úvodom treba spomenúť, že východiskovým a základným princípom akceptovaným teóriou štátu a práva je princíp právneho štátu. V praxi sa jedná o základný pilier stabilného demokratického systému. Ako teoretický pojem sa vyvinul v Anglicku v priebehu osemnásteho a devätnásteho storočia. Samotná doktrína bola pravdepodobne najprecíznejšie formulovaná britským ústavným teoretikom Albertom V. Diceyem. Ten argumentoval, že právny štát sa musí opierať o tri základné princípy. Po prvé, nikto nes-

¹ Pozri: <http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/RuleofLaw.pdf> (článok THE RULE OF LAW AND THE INDEPENDENCE OF THE JUDICIARY pripravený na Svetovú konferenciu o Všeobecnej deklarácii ľudských práv v Montreale, 7., 8. a 9. decembra 1998)

mie byť potrestaný, a majetkové práva ako aj osobná integrita nikoho nesmie byť porušovaná, pokiaľ táto osoba neporušila zákon. Po druhé, nikto nestojí nad zákonom. Po tretie, vláda ľudu musí byť založená na vláde zákona.² Najmä posledný princíp bol veľmi dôležitý pre rozvoj teórie právneho štátu (pojem právny štát vznikol v Nemecku pod názvom Rechtsstaat. Odtiaľ sa rozšíril do kontinentálnej Európy, samozrejme nie do celej. Napr. vo Francúzsku tomuto pojmu zodpovedá, nie však úplne pojem *primauté de la loi* alebo napr. *suprématie de la règle de droit*, t.j. prednosť, poprípade zvrchovanosť práva. V bývalých socialistických krajinách bol pojem právneho štátu politicky zavrhnutý a nahradený oveľa užším pojmom socialistická zákonnosť. V Anglicku má podobný význam pojem *Rule of Law*. U nás pojem právneho štátu nebol bežný ani pred rokom 1948.³ V súčasnom období je však pojem právneho štátu imanentnou súčasťou a pilierom stabilného demokratického štátu). Imanentnou súčasťou princípu právneho štátu je delba moci a fungujúci mechanizmus obmedzenia moci. Práve otázka ako zabrániť zneužitiu a koncentrácii moci a ako jej vykonávanie účinne kontrolovať je jednou v súčasnosti z najvýznamnejších otázok v rámci teórie práva.⁴ Treba povedať, že so zmenou spoločenských podmienok a dynamickým vývojom spoločnosti sú aj na jednotlivé zložky moci kladené nové požiadavky. So zámerom na súdnu moc, práve jej postavenie v systéme delby moci určuje aj jej možnosti pri realizácii úloh, ktoré sú ňu v súčasnosti kladené. Teória práva postupne pripúšťa, či už v širšom, alebo v užšom rozsahu možnosť sudcu aktívne sa podieľať na tvorbe práva. Tento aspekt v rámci postavenia jednotlivých mocí má svoje historické a praktické opodstatnenie.

Vývin postavenia súdnej moci v rámci delby moci. História súdnej tvorby práva

Korene delby moci a v rámci nej postavenia súdnej moci siahajú až do staroveku. Starovekí grécki myslitelia z vlády práva odvodili ideu rozdielnych funkcií vlády. Aristoteles vo všetkých ústavách rozoznáva tri zložky, pri ktorých dobrý zákonodarca musí skúmať, čo je každej z nich na osoh. Tromi zložkami podľa Aristotela sú rada, úrady a súdnictvo.⁵ Neskôr stredoveké teórie práva, ktoré vznikali v 14. a 15. storočí, mali už úzku súvislosť s tvorbou koncepcie delby funkcií vlády na funkciu zákonodarnú, výkonnú a súdnu. V ranom stredoveku prevládal názor, že právo pozostáva len z nemenných božských pravidiel, ktoré môžu byť človekom interpretované a aplikované, nie však

² Bližšie pozri *Introduction to the study of the Law of the Constitution*, MacMillan and Co. Limited, St. Martin's London, 1915, alebo dostupné na internete: <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/dicey/law-Constitution.pdf>

³ Knapp, V.: *Teorie práva*, 1. vydanie. Praha, C.H.BECK 1995, s. 205

⁴ Brösl, A. a spol.: *Základy štátovedy*. Košice, UPJŠ, 2005, str. 85

⁵ Aristoteles: *Politika*. Bratislava, Pravda 1988, s. 149

menené. Preto mohla fungovať len jedna funkcia vlády a to funkcia súdna. Zákonodárstvo bolo súčasťou súdneho procesu.⁶ Súdna funkcia, pôvodne jediná funkcia vlády bola – naraz s úpadkom moci cirkvi, a tým aj vplyvu „vyššieho práva“ a vzrastajúcou suverénnou svetskou mocou – rozdelená na zákonodarnú a výkonnú.⁷ V 16. storočí na nutnosť nezávislosti sudcov upozornil George Buchanan.⁸ V 17. storočí John Locke, aby predišiel zneužívaniu moci vypracoval model trojdelenia moci so zložkami zákonodarnou, výkonnou a federatívnou. Locke považoval súdnictvo za hlavnú funkciu štátu a úlohou zákonodarnej moci bolo vykonávanie spravodlivosti. Do výkonnej moci (executive power) zahrnul aj súdnu moc. Štát podľa Locka reprezentuje sudcu, ktorý chýbal v prirodzenom stave spoločnosti. Locke zdôrazňoval potrebu nezávislého súdnictva, preto dôsledne rozlišoval medzi vydávaním rozsudkov a ich vykonávaním. V závere práce však opomenul formulovať nezávislú súdnu moc popri moci zákonodarnej a federatívnej.⁹ Neskôr v 18. storočí Montesquieu svojim dielom „Duch zákonov“ (De l'esprit des loix) významne vplýval na revolučné udalosti v kontinentálnej Európe a aj na americkom kontinente. Kvôli predchádzaniu a obmedzovaniu zneužívania moci rozdelil vládu do troch orgánov, zákonodarného, výkonného a súdneho. Montesquieu uviedol, že: „Každý štát má tri druhy moci: zákonodarnú moc, výkonnú moc, ktorá riadi veci medzinárodného práva a výkonnú moc, ktorá spravuje otázky medzinárodného práva.“¹⁰ Súdna moc nie je oprávnená na kontrolovanie zákonodarnej a výkonnej moci. Sudcovia sú podľa Montesquia len „ústami zákona“¹¹. Sú nimi osoby vybrané ad hoc z ľudu na časovo obmedzené obdobie, bez kreatívnej činnosti, pasívne, bez možnosti interpretácie a aplikácie právnych noriem. Aj napriek nezávislosti a oddelenosti od ďalších dvoch mocí sudca má striktnie aplikovať literu zákona bez akejkoľvek odchýlky. Možno skonštatovať, že dodnes táto teoretická koncepcia delby moci ovplyvnila náhľad aj na úlohy, ktoré majú plniť jednotlivé zložky moci.

Čo sa týka súdnej moci v kontinentálnej časti Európy, sudcovia, tí mali v rámci delby moci do prelomu 18. a 19. storočia významné postavenie, aj v oblasti tvorby práva. V čase feudalizmu sa v prevažnej časti kontinentálnej Európy uplatňoval právny partikularizmus

⁶ Buzinger, M.: Konštitucionalizmus a delba moci. *Justičná revue*, 52, 2000, str. 846

⁷ Vile, M. J. C.: *Constitutionalism and the Separation of Powers*. Oxford: Clarendon Press 1967, s. 30

⁸ <http://www.contra-mundum.org/books/jure/jure.html>

⁹ Buzinger, M.: Konštitucionalizmus a delba moci. *Justičná revue*, 52, 2000, str. 852

¹⁰ Pozri str. 151: <http://books.google.cz/books?hl=cs&id=sElpYqD3jdkC&dq=the+spirit+of+the+laws&printsec=frontcover&source=web&ots=9maBuKBbT2&sig=mHMcndOS06TfY7nxNR->

¹¹ http://books.google.cz/books?hl=cs&id=sElpYqD3jdkC&dq=the+spirit+of+the+laws&printsec=frontcover&source=web&ots=9maBuKBbT2&sig=mHMcndOS06TfY7nxNR-ZgqYOS80&sa=X&oi=book_result&resnum=4&ct=result#PPA47,M1

(delenie práva podľa stavovských a spoločenských skupín, právo zemské, ktorým sa riadila šľachta, mestské právo, ktorým sa riadili mestá, právo dvorské, ktorým sa upraveno záležitosti poddaných, právo kanonické, ktoré sa uplatňovalo v cirkvi. V období pred vypuknutím revolúcie sa vo Francúzsku v rámci formálnych prameňov uplatňovali najmä prežitky stredoveku vo forme ordonancií, ktoré obsahovali najdôležitejšie predpisy všeobecného významu, či celých právnych odvetví zväčša pre územie celého kráľovstva, vo forme ediktov, ktoré mali obmedzenejší rozsah, či už z hľadiska teritoriálneho alebo z hľadiska obsahu, vo forme deklarácií, ktoré v zásade slúžili na výklad, dodatočné upresnenie, či doplnenie ordonancií a ediktov. V období predrevolučnom vo Francúzsku však „ťažisková“ tvorba práva bola realizovaná prevažne sudcami, ktorí tvorili právo odvolávajú sa na existujúce stredoveké obyčaje a princípy. Existovali aj pokusy o unifikácie obyčajového práva a tým aj zníženie nákladov na vedenie súdneho procesu a samotné sprehľadnenie práva¹², ale sudcovia stále mali ústrednú, resp. významnú úlohu v kontinentálnych právnych systémoch. Bolo prirodzené, že pri rozhodovaní sudcovia rešpektovali dovtedajšiu právnu obyčaj, prípadne rozhodli podľa podobného prípadu, ktorý sa stal skôr. V kontinentálnej Európe, ani v Anglicku nebola formulovaná doktrína súdneho precedensu. V Anglicku sa tak stalo až v 19. storočí..

Na prelome 18. a 19. storočia došlo k významným spoločenským zmenám, ktoré mali vplyv aj na chápanie nielen práva samotného, ale aj jeho tvorby. Prudký rozvoj obchodu, priemyselná revolúcia a ďalšie spoločenské faktory spôsobili, že došlo postupne k prispôbovaniu prameňov práva vtedajším spoločenským potrebám. Revolučné roky postupne prinášali zmeny - politické zmeny, zmeny formy štátu, zmeny foriem práva, súkromného ako aj verejného. Vo Francúzsku došlo k zjednoteniu, keďže a všetci obyvatelia boli podriadení pod jeden spoločný právny poriadok. Po revolúcii došlo

¹² Vo Francúzsku sa o unifikáciu obyčajového práva snažil Karol VII. ordonanciou z 15. storočia. V 17. storočí sa o prehľadnosť a jednotnosť súdneho konania pokúsil Ľudovít XIV. Ordonanciou o občianskom súdnom konaní, známou ako Code Luis. „Ku koncu predrevolučného starého režimu - ancien régime - sa už formovalo národné francúzske právo, jednotne platné na celom území štátu, vychádzajúce z rôznych zdrojov, najmä z právnych obyčají, rímskeho práva, kánonického práva, kráľovských ordonancií a uznesení parlamentov. Jeho formovanie znamenalo tiež odstránenie starého francúzskeho lokálneho pluralizmu, ktorý sa týkal tak právnych ako aj politických inštitúcií a prejavil sa aj v ostatných oblastiach života spoločnosti. Právo jednotlivých provincií sa odlišovalo svojím obsahom a každá provincia mala svoje vlastné agrárne zvyky, slávnosti, pobožnosti, vlastné miery a váhy, kulinárstvo, spôsob obliekania a spravidla aj svoj dialekt. V 18. storočí však postupne silnela najmä v osvietenských kruhoch snaha priniesť namiesto tejto rôznorodosti jednotné, prehľadné a spravodlivé právo novovytvorené „zdravím rozumom“, opierajúce sa o vedecké poznanie spoločnosti.“

(In.:http://209.85.135.104/search?q=cache:yS9FYqYfN7sJ:sk.wikipedia.org/wiki/Franc%C3%BAzsky_pr%C3%A1vny_syst%C3%A9m_v_obdob%C3%AD_franc%C3%BAzskej_revoly%C3%BAcie+Prusk%C3%BD+k%C3%B3dex+zemsk%C3%A9ho+pr%C3%A1va&hl=sk&ct=clnk&cd=2&gl=pl).

k významným zmenám, ktoré zmenili charakter formálnych prameňov práva. Po vláde kráľov vo forme ordonancií, šľachty nad jednotlivými časťami ríše a po tom, čo sa väčšina vzťahov spravovala nepísaným, obyčajovým právom, dochádza v práve k zmenám, čo je reprezentované vydaním ústavy. Dochádza k vydávaniu zákonníkov, ktoré upravujú určitú sféru života ľudí a fungovania štátu. Išlo o snahu zosystematizovať právny poriadok a zároveň ho sprehľadniť.

Revolučné zmeny v kontinentálnej Európe v priebehu 18. a 19. storočia vytýčili miesto pre právny predpis ako jediný prameň práva, zatiaľ čo v Anglicku bola už formulovaná precedenčná doktrína. Súdna moc bola považovaná za „spojenca“ absolutistickej moci kráľa, preto sa obmedzil vplyv sudcov na právotvorbu, s tým, že sudca mal byť len „úradníkom“ vydávajúcim rozhodnutie. Tvorba vtedajších kódexov vychádzala z teoretických konštrukcií spomínaných osvietenecých mysliteľov – napr. Charlesa Montesqieua.

Tieto deklarovali princíp doslovej interpretácie zákona a vylúčili akúkoľvek vnosť súdneho rozhodnutia. Vtedajšie kódexy sa snažili o obsiahnutie všetkých možných variácií úprav právnych vzťahov. Dôsledkom toho boli dlhosiahle kódexy obsahujúce tisíce právnych noriem (viď pruský kódex zemského zákona 1794¹³, francúzsky občiansky zákonník Code Civil 1804¹⁴). Kódexy boli príliš rozsiahle a podrobné. Vychádzali z kauzistických metód regulovania všetkých možných situácií, čím mali napomôcť k presnému určeniu práv a povinností obyvateľov. Niektoré z nich si ponechali veľa inštitútov feudálneho práva (napr. Pruský kódex zemského práva ponechal feudálne prežitky vo forme telesných trestov, zákazov manželstiev medzi šľachtou a poddanými a pod.)¹⁵. Kódexy charakterizovala už spomenutá nadmerná kazuistika, čo spôsobovalo ťažkosti v aplikácii práva.

¹³ *Allgemeines Landrecht für die Koniglich Preussischen Staaten*, kódex platný v Prusku od roku 1794 do roku 1900. Práce na kódexe trvali od roku 1780 pod vedením kancelára J. von Carmera a C. Svareza. Cieľom bolo vytvorenie univerzálnej zbierky celého materiálneho práva záväzného v Prusku a tiež usporiadanie celého pruského práva v celku na 19187 článkov. Systematika kódexu bola vystavaná na právnonaturálnych koncepciách S. Pufendorfa rozvinutých Thomasiasom i Ch. Wolffom.

http://209.85.135.104/search?q=cache:JYW1I33XL-UJ:pl.wikipedia.org/wiki/Landrecht_pruski+prusy+kodeks&hl=sk&ct=clnk&cd=2&gl=pl,zo_dna17.11.2008.

¹⁴ Proces kodifikácie Code civil bol náročný a zdĺhavý. Nakoniec po dlhých odborných diskusiách bol zákonník ako celok schválený a 21. marca 1804 slávnostne vyhlásený pod názvom Code civil des Francais, Občiansky zákonník Francúzov. Code civil tvoril úvodný titul a tri knihy, každá kniha sa ďalej členila na jednotlivé tituly, hlavy, oddiely a články, v pôvodnom znení **celkovo 2281 článkov**. Takouto systematikou sa formálne nadviazalo na rímske právo, konkrétne na Justinianovu kodifikáciu Corpus Iuris Civilis. Celková systematika kódexu symbolizovala tri slobody - osobnú slobodu, slobodu vlastníctva a zmluvnú slobodu.

(In.:[http://sk.wikipedia.org/wiki/Code_civil_\(Franc%C3%BAzsko\)](http://sk.wikipedia.org/wiki/Code_civil_(Franc%C3%BAzsko)))

¹⁵ http://www.smixx.de/ra/Links_F-R/PrALR/pralr.html.

Úlohy súdnej moci v oblasti tvorby práva – teoretické východiská

Bez ohľadu na zákaz sudcovskej právotvorby po prvej „exegetickej“ fáze začína byť každý kódex sudcovským právom doplňovaný, modifikovaný a pretváraný. Pokročilé štádiá vývoja kapitalistickej spoločnosti koncom 19. a najmä 20. storočia ukázali, že kodifikácia a doslovný výklad právnych noriem, ktoré boli charakteristické pre kapitalizmus konca 18. a začiatku 19. storočia, sú neadekvátne.

Dnešné nové kódexy najmä civilného práva v kontinentálnej Európe, preto už nevenujú problémom striktny interpretácie veľkú pozornosť, a namiesto toho dávajú sudcom veľký priestor pre sudcovské dotváranie práva.¹⁶ Sudcom je teda dávané veľké pole pre ich uváženie najmä pri osobitostiach a jednotlivostiach daného rozhodovania o právnom vzťahu. Samotné súčasné kodifikované právo vytvára možnosť uplatnenia „voľného uváženia“, keď používa „metaforne formy a pojmy“ ako dobré mravy, dobromyseľnosť, spravodlivosť a taktiež inými podobnými faktormi umožňuje rozhodnúť tak, že nahradí vlastným výkladom práva akúkoľvek právnu normu kódexu, pokiaľ to okolnosti prípadu a záujem na spravodlivom riešení prípadu vyžaduje. Teória práva vychádza z viacerých delení, resp. náhľadov na právo aj vzhľadom na možnosť výkladu zákona. Vysoký stupeň formalizmu a vylúčenie normatívnej funkcie judikatúry sú znakmi zákonného pozitivizmu. Toto teoretickoprávne chápanie považuje za jediný korektný prístup k aplikácii práva odôvodňovanie a argumentovanie formálne a mechanické, znamenajúce predovšetkým striktny doslovný výklad textu zákona a zároveň odmieta argumenty, ktoré nie sú v zákone výslovne uvedené. Toto východisko pre chápanie práva a predovšetkým prameňov práva v minulosti vychádzalo z dôvery v politickú stabilitu. Základným predpokladom bolo to, že každý jednotlivý prípad, ktorý sa vyskytne, bude riešený vo všetkých individuálnostiach na všeobecnej, normatívnej úrovni a bude ho predpokladať zákonodarca. V priebehu 20. storočia sa ukázalo, že nie je možné, aby sa zákonný pozitivizmus ako metodológia výkladu používal na všetky možné individuálne prípady vyskytujúce sa pri aplikácii práva. Realita už po prvej svetovej vojne a samozrejme nestabilita politická ukázala, že tento spôsob chápania práva je v daných podmienkach nesplniteľný. Vyžadoval sa preto aktívnejší prístup sudcov k aplikácii zákonov. Zákonný pozitivizmus bol odmietnutý právnou vedou a tiež samotnou súdnou praxou. Po 2. svetovej vojne tento proces kulminoval a posilnenie súdnej moci bolo vnímané ako symbol a posilnenie demokracie a systému brzd a protiváh. Následne dochádza k zmenám koncepcií práva a jeho ponímania právnikmi. Vykladať abstraktné ústavné ustanovenia alebo všeobecné

¹⁶ Kúhn, Z., a spol.: Judikatura a právní argumentace, Praha. Auditorium 2006, s.3.

klauzuly na základe jazykovej metódy interpretácie práva sa stalo absurdným.¹⁷ V daných podmienkach sa ukázal zákonný pozitivizmus nežiaduci a hlavne nemožný. Prispela k tomu aj globalizácia a európska integrácia, ktorá nutne vytvorila predpoklady pre zjednocovanie právnej vedy. Zároveň právna komparatistika pretvára ustálené prístupy právneho myslenia a právnych koncepcií. Týmto spôsobom stratilo na dominancii pozitívnoprávne chápanie práva a do popredia sa dostalo prirodzenoprávne východisko chápania práva, ktoré prijíma aj argumenty súčasne nevyplývajúce zo striktného doslovného výkladu zákona, ale najmä a predovšetkým, prijíma argumenty hodnotové a teleologické a im príslušný výklad právnych noriem. Z hľadiska teoretických argumentov nemožno nespomenúť kritiku, ktorá samozrejme neobchádza možnosť súdnej tvorby resp. dotvárania práva. Je ňou okrem iných (napr. princíp právnej istoty, možnosť ľubovôle sudcov) už spomínaný ústavný princíp delby moci, kde je určené miesto zákonodarného zboru ako jediného ústavodarného a zákonodarného zboru. (V dôsledku toho sa vyvinul názor, že súd môže rozhodovať len vo vzťahu ku stranám konania a nikdy nemôže vydávať všeobecne záväzné rozhodnutia.) Najmä s ohľadom na argument suverenity ľudu. Koncepcia suverenity ľudu, ktorej korene siahajú ešte do 18. storočia a začiatku 19. storočia a ktorej je spätá s radikálnou koncepciou suverenity ľudu vo Francúzsku a s nedôverou voči súdom, pochádzajúcim z dôb „ancient regime“, je v súčasnej dobe však už prekonaná. Jednoznačným dôvodom spôsobujúcim prekonanie tohto argumentu (systému delby moci) a tradičnej koncepcie prameňov práva a tým aj tvorby práva (resp. dotvárania práva) súdmi v kontinentálnom systéme práva je najmä dynamika spoločenských zmien, na ktorú nie je reálne schopná reagovať legislatíva ani obrovskou hypertrofiou právnych predpisov. V praxi je nemožné, aby zákonodarca pri tvorbe právneho predpisu ním dokázal obsiahnuť všetky vzťahy, ktoré sa môžu v upravenej oblasti vzťahov vyskytnúť. Aj z príkladov z minulosti je zrejmé, že aj snaha o výraznú kazuistiku právnych predpisov nedosiahla svoj účel práve z dôvodu, že reálny život prináša nespočetné množstvo situácií, ktoré zákonodarca dopredu nemôže predzvedieť. Vzhľadom na tú skutočnosť, že v práve sa vyskytujú tzv. medzery v práve (vzťah, ktorý nie je právom upravený). Teória práva rozoznáva medzery v práve *de lege lata* a *de lege ferenda*. O reálnych medzerách v práve možno podľa Knappa hovoriť len pri úvahách *de lege lata* (tzn. úvaha o tom, aké právo je, čo v skutočnosti platí).^{18 19} Ide o situácie, keď v reálnom živote vznikajú napr.

¹⁷ Holländer, P.: Interpretace ústavního práva: metodologický hlavolam? In: Pocta V. Mikule, ed. By O. Novotný. Praha: Linde 2002, str. 24-61.

¹⁸ Knapp, V.: Teórie práva, 1. vydanie. Praha, C.H.Beck 1995, s. 66.

¹⁹ V rámci teórie dochádza aj k rozdeleniu medzier v rámci úvah *de lege lata* na medzery v zákone, ktoré vznikajú v prípade, že v zákone nie je daná otázka explicitne alebo implicitne riešená, a na medzery v práve,

spory o obsah právneho vzťahu nad rámec stanovený zákonom. V takých situáciách, znovu rešpektujúc ďalší zo všeobecných právnych princípov, princíp denegatio justitiae, nebude nič iné len uznať, že za určitých obmedzených podmienok, je aj možnosť súdov a to predovšetkým na základe všeobecných právnych princípov, či už písaných alebo nepísaných, právne riešenie posudzovanej veci.

Vzhľadom na vyššie uvedené východiská teórie práva možno povedať, že sa v teórii a praxi zmenilo nielen vnímanie práva, ale aj úlohy, ktoré sú kladené na súdnu moc v súčasnej dobe. Odmietanie možnosti, že súdy sa podieľajú na tvorbe práva, by znamenalo prehliadnutie úloh, ktoré súdy musia plniť v demokratickom právnom štáte, v ktorom sú všetky podstatné spoločenské vzťahy podriadené právu nielen navonok, ale aj reálne. Treba skonštatovať, že súčasná právna veda už väčšinou pripúšťa „nový prostriedok“ pri naplňaní úloh súdnictva. Priznáva, že súdne rozhodovanie, a to najmä tzv. ustálená (konštantná) judikatúra²⁰ vyšších súdov, ktorá spravidla býva, či už oficiálne alebo neoficiálne publikovaná, pôsobí, ako by bola prameňom práva. Niekedy sa v tomto zmysle výslovne hovorí o sudcovskom práve v krajinách písaného práva a niekedy, spravidla v Nemecku, sa tomuto pôsobeniu judikatúry hovorí dotváranie práva („Fortbildung des Rechts“).

Aj s prihliadnutím na tieto názory právnej vedy a praxe možno záverom uviesť, že z hľadiska tvorby práva sa systém delby moci prispôbil vývoju a spoločenským zmenám. Súčasná prax vedie k tomu, že „zasahovanie“ súdnej moci do tvorby práva „dotváraním práva“ pri vyplňaní medzier v práve, je nielen akceptovateľným, ale zároveň nevyhnutným predpokladom dôsledného naplnenia ideí spravodlivosti.

Záverom

Význam rozhodnutí súdov v kontinentálnej Európe narastá čoraz viac. Vo Francúzsku, v ktorom oficiálne platí zákaz odvolávania sa na výroky súdov, má judikatúra ohromný a stále rastúci vplyv na tvorbu práva. Nemecké výskumy potvrdzujú, že až 95 percent súdnych rozhodnutí najvyšších súdov sa odvoláva a cituje z výrokov súdov.²¹ Práve judikatúra je v súčasnosti pod drobnohľadom právnej teórie a praxe v kontinentálnej Európe, preto sa citlivo vníma aj určenie jej pozície medzi mocami (najmä vo vzťahu k zákonodarnej moci – ohľadom dotvárania práva). Na súdnu moc sú aj z tohto pohľadu

v prípadoch, kedy určitá otázka, o ktorej súd musí rozhodnúť, nie je právom upravená, takže ju podľa práva nemožno rozhodnúť (medzera v práve stricto sensu).

²⁰ V odôvodneniach rozhodnutí sú sudcami pojmy konštantná a ustálená judikatúra používané ako synonymum.

²¹ Dobrovičová, G.: Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice, UPJŠ 2004, s.13

pri plnení jej úloh kladené zvýšené požiadavky spôsobom, aký pre kontinentálny systémy práva nebol typický. Pripúšťa sa zmena vo vnímaní súdneho rozhodnutia. Súčasná prax a zároveň i teória potvrdila skutočnosť, že aj kontinentálne sudy sa podieľajú na tvorbe práva. Problematika sudcovskej tvorby práva má teda význam nielen pre hľadanie jej miesta ako prameňa práva v systéme prameňov práva v rámci teoretických východísk a riešenia tejto otázky na pôde akademickej obce, ale súčasne má veľký význam a závažné zásahy do právnej praxe. Ako možno vidieť v samotnej praxi, pramene práva a úlohu súdnej moci v rámci delby moci v kontexte tradičnej teórie práva je nutné podrobiť kritickej analýze s tvorbou nových východísk. V rámci teórie práva je nutné na uvedené zmeny reagovať a diskutovať o možnostiach s ohľadom na formálnu záväznosť súdnych rozhodnutí.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ARISTOTELES: Politika. Bratislava, Pravda 1988.
- [2] BRÖSTL, A. a spol.: Základy štátovedy. Košice, UPJŠ, 2005.
- [3] BUZINGER, M.: Konštitucionalizmus a delba moci. Justičná revue, 52, 2000.
- [4] DOBROVIČOVÁ, G.: Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice, UPJŠ 2004.
- [5] HOLLÄNDER, P.: Interpretace ústavního práva: metodologický hlavolam? In: Pocta V. Mikule, ed. By O. Novotný. Praha: Linde 2002.
- [6] KNAPP, V.: Teórie práva, 1. vydanie. Praha, C.H.Beck, 2005.
- [7] KÜHN, Z., a spol.: Judikatura a právní argumentace, Praha. Auditorium 2006.
- [8] OROSZ, L.: Záväznosť rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky (náčrt teoretických a praktických problémov). Košice, UPJŠ, 2009.
- [9] PECZENIK, A.: On law and reason. Dordrecht: Kluwer, 1989.
- [10] PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava, Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského 1999.
- [11] RAWLS, J.: Politický liberalizmus. Prešov : Slovacontact, 1997.
- [12] SCHAUER, F.: Playing by Rules, Oxford 1998.
- [13] SVÁK, J.: Štyri východiská sudcovskej tvorby práva na Slovensku, In: Hanzelová, I. – Svák, J. (eds.): K aktuálnym otázkam konania a rozhodovania súdov v správnom súdnictve. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej v Častej papierničke 21. – 22. mája 2007.
- [14] VILE, M. J. C.: Constitutionalism and the Separation of Powers. Oxford: Clarendon Press 1967.

Summary

The role of the judicial branch in the separation of powers system – judge-made law

The paper deals with the role of the judicial branch in the separation of powers system. Author is aimed at changes in historical causes of the perception of the judiciary. In the early years of the development of the common law, courts played a considerable role in making law. But in the european-continental type of legal culture the courts' scope for making laws has been reduced in the last century, mainly due to the increased role of Parliament in law-making. However there is no doubt that the position of the judicial branch is renewed. Now, there is significant role of the judiciary in the law-making process.

Keywords: judge-made law, precedent, judiciary.

Piotr Mikołajczyk

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Poland

Status prawny notariusza we Francji

I. Notariat we Francji został ukształtowany w zasadniczej mierze przez ustawę *Loi contenant organisation du Notariat* (w dosłownym tłumaczeniu: ustawa zawierająca organizację notariatu), która została proklamowana przez Napoleona Bonaparte w dniu 16 marca 1803 r., dzięki której notariat francuski zaczął odpowiadać postępowemu duchowi XIX wieku. Data proklamowania tej ustawy według francuskiego kalendarza republikańskiego to 25 *Ventôse*¹ IX roku. Ustawa została uzupełniona przez *arrêté* (czyli rozporządzenie) z dnia 2 *Nivôse* XII roku (czyli z dnia 24 grudnia 1803 r.) o urzędzeniu i organizacji izb notarialnych, na podstawie którego stworzony został pierwowzór samorządu notarialnego w postaci izb notarialnych. Ustawa ta, wielokrotnie nowelizowana, wywarła w zakresie funkcjonowania notariatu, olbrzymi wpływ na ustawodawstwa większości państw członkowskich UE i stanowi w dalszym ciągu podstawę funkcjonowania notariatu francuskiego pomimo licznych nowelizacji².

Regulacja zawodu notariusza określona została w przepisach rozporządzenia z dnia 2 listopada 1945 r. Notariusze we Francji, podobnie jak w większości państw Unii Europejskiej, sprawują urząd publiczny, są określanii jako *officiers publiques*, tym samym biorą udział w wykonywaniu władzy publicznej (*service publique*). Notariusz sprawując urząd publiczny jest uprawniony do odbierania oświadczeń w zakresie wszystkich dokumentów, w tym umów, którym strony dokonywanej czynności chcą lub też muszą nadać charakter urzędowego dokumentu, który to charakter zapewniony jest przez powierzona notariuszowi władzę publiczną, która wyraża się w m.in. w umieszczeniu na dokumencie daty,

¹ Od łacińskiego *ventosus* – wietrzny, był to miesiąc trwający od 19 lutego do 20 marca według kalendarza gregoriańskiego.

² Na temat historii notariatu francuskiego i jego wpływu na notariat niemiecki zob.: W. Schubert: *2000 Jahre französisches Notariat - Die französische Notariatsordnung (Ventôse - Gesetz) v. 16.3.1803 und ihre Bedeutung für die Entwicklung des Notariats in Deutschland*, Deutsche Notarzeitschrift 2003, nr 3, s. 181 - 200; A. Moreau: *Les methamorphoses du scribe. Histoire du Notariat français*, Paris 1989.

przechowywaniu dokumentu przez samego notariusza, wydawaniu z niego odpisów, które w określonych wypadkach stanowią tytuł egzekucyjny. Z tego też powodu podlegają oni kontroli państwa, a liczba urzędów (notariusza) określana jest właśnie przez państwo, które ma wyłączne kompetencje w zakresie ustanawiania nowych urzędów notariusza oraz zmiany i znoszenia urzędów istniejących³. Podmiotem uprawnionym do powołania notariusza jest minister sprawiedliwości.⁴

Cechą charakterystyczną dla obecnej regulacji prawnej notariatu francuskiego mającą swe historyczne korzenie jest możliwość zbycia urzędu notariusza⁵. Każdy notariusz i, co ciekawe, jego spadkobiercy dysponują tzw. prawem wskazania lub prawem prezentacji (*droit de présentation*), co skutkuje możliwością wskazania następcy notariusza⁶, który ustępuje z urzędu, o ile ten, rzecz jasna, spełnia przesłanki do powołania na urząd notariusza⁷. Przeniesienie urzędu na następcę następuje na podstawie zawartej umowy. Wartość przedmiotu takiej umowy obliczana jest na podstawie obrotów uzyskanych przez notariusza w okresie ostatnich pięciu lat przed zawarciem umowy⁸.

Notariusz może być więc powołany przez ministra sprawiedliwości w trzech wypadkach (abstrahując od konieczności spełniania przesłanek podmiotowych): po pierwsze, w wypadku istnienia wolnego urzędu (*nomination aux office vacants*), po drugie, w razie stworzenia nowego urzędu (*nomination dans un office créé*), po trzecie, w wypadku wskazania przez notariusza swego następcy (*nomination sur présentation*).

Przesłanki, jakie musi spełniać kandydat na notariusza zostały określone w następujący sposób: posiadanie obywatelstwa francuskiego⁹, niebycie niewypłacalnym (także z przeczności), niekaralność, ukończenie studiów prawniczych - posiadanie *maitrise en droit* lub równoważnego dyplomu, ukończenie praktyki notarialnej (rodzaj asesury), zakończonej

³ W tym celu powoływana jest specjalna komisja (*commission de prévision*), składająca się z 8 członków reprezentujących m.in. ministra sprawiedliwości oraz samorząd notarialny. Komisja ta przedstawia ministrowi sprawiedliwości raport, który wskazuje na ewentualną konieczność utworzenia nowego urzędu notariusza lub jego zniesienia czy przeniesienia. Minister nie jest jednak taką propozycją związany i samodzielnie podejmuje w tej mierze decyzję.

⁴ Należy jednocześnie zaznaczyć, że pewne odrębności w zakresie ustroju notariatu występują w Alzacji-Lotaryngii oraz w terytoriach i departamentach zamorskich.

⁵ Instytucja ta spotyka się od wielu lat z krytyką. Zob. D. Hoffmann, H.G. Wehrens: *Berufsbild des Notars. Länderberichte. Frankreich*, Bundesnotarkammer – Auschuß für Internationale Angelegenheiten, Köln 1989, s. 4.

⁶ W tym celu *Conseil Supérieur du Notariat* prowadzi nawet specjalne listy kandydatów na następców.

⁷ Prawo to nie przysługuje jednak w sytuacji zdjęcia notariusza z urzędu, skazania go karnym wyrokiem skazującym lub nie skorzystania z przysługującego prawa przez spadkobierców notariusza. W takim wypadku minister sprawiedliwości uznaje takie miejsce za wolne i powołuje notariusza zgodnie z procedurą.

⁸ E. Gresser: *Das Notariat in Frankreich*, Notar 2002, nr 3, s. 58.

⁹ Kwestia posiadania obywatelstwa została jednak zakwestionowana przez Trybunał Sprawiedliwości UE w wyroku z dnia 24 maja 2011 r. C-50/08 (Dz.U. C 128 z dnia 24 maja 2008 r.), o czym mowa dalej.

zdanym egzaminem *examen d` aptitude aux fonctions de notaire* lub *diplôme supérieur de notariat*.

Notariat we Francji zorganizowany jest na zasadzie samorządu zawodowego, który tworzą *chmres des notaires* (izby notarialne), *Conseils régionaux* (regionalne izby notarialne) oraz na płaszczyźnie krajowej *Conseil Supérieur du Notariat*, czyli odpowiednik Krajowej Rady Notarialnej w Polsce¹⁰.

II. Jeśli chodzi o formy wykonywania zawodu notariusza to jedną z podstawowych form jest wykonywanie zawodu samodzielnie. Niemniej jednak prawo francuskie, dopuszcza możliwość wspólnego sprawowania urzędu notariusza, przy czym możliwość ta występuje w kilku formach. Pierwotną formą wykonywania zawodu notariusza było samodzielne sprawowanie tego urzędu. W chwili obecnej około 1/3 wszystkich notariuszy sprawuje ten urząd właśnie samodzielnie.

Instytucją charakterystyczną dla prawa francuskiego jest łączenie się notariuszy w formie spółek, które mają, o czym niżej, zróżnicowany charakter prawny.

Począwszy od roku 1966 ustawodawca francuski stworzył wszystkim wolnym zawodom możliwość wykonywania tych zawodów w formie spółek. Notariusze, podobnie jak przedstawiciele innych wolnych zawodów mogą więc łączyć się, celem wspólnego wykonywania zawodu. Jak podkreśla się w literaturze, możliwość łączenia się notariuszy ma tę zaletę, że umożliwia poszczególnym „wspólnikom” specjalizację w określonej dziedzinie prawa (co ma też jak najbardziej pozytywny skutek dla konsumentów usług notarialnych, którym notariusze działający w takiej spółce mogą zapewnić jak najdalej posunięty profesjonalizm), wpływa na zmniejszenie kosztów funkcjonowania prowadzonej przez notariusza działalności¹¹.

Pierwszym rodzajem spółki jest *société civile de moyen*, która określana jest niekiedy jako „spółka biurowa”, której istota sprawdza się w zasadzie do prowadzenia wspólnego biura. Kolejną spółką jest *societe civile professionnelle*, która zbliżona jest w zasadzie do instytucji spółki cywilnej, z tą jednak zasadniczą różnicą, że spółka ta z mocy prawa staje się osobą prawną. Spółka ta występuje z kolei w dwóch formach, po pierwsze, jako: *Société titulaire d'un office*. Istotną cechą tej spółki jest fakt, że to spółka, a nie działający w jej ramach notariusze, sprawuje urząd publiczny. W takim wypadku prowadzone jest wspólne repertorium, z tym że wskazuje się w nim notariusza, który danej czynności dokonał. Każdy z notariuszy posiada własną pieczęć, ale notariusze pracują wspólnie na rzecz spółki, o czym w każdym sporządzonym dokumencie czyniona jest stosowna wzmianka, który z notariuszy danej czynności dokonał. Ilość wspólników, organizacja wewnętrzna

¹⁰ E. Gresser: *Das Notariat in Frankreich*, Notar 2002, nr 3, s. 59.

¹¹ E. Gresser: *op.cit.*, s. 59.

spółki, zasady prowadzenia spraw spółki i jej reprezentacji są określane w umowie spółki, przepisy nie wprowadzają w tym względzie w zasadzie żadnych ograniczeń. Jedynie w wypadku zbycia udziałów w spółce wszyscy wspólnicy muszą na taką czynność wyrazić zgodę, nadto czynność tak musi zostać zgłoszona odpowiedniemu organowi. Dodatkową przesłanką umożliwiającą przeniesienie udziałów w spółce jest ich przeniesienie na rzecz osoby, która została powołana na notariusza przez ministra sprawiedliwości. Spółka ta ma obecnie największe znaczenie ze wszystkich form wykonywania zawodu notariusza. Po drugie zaś, jest to *societe civile professionnelle*, która występuje też jako *société de notaires*. Ten rodzaj spółki jest swego rodzaju gospodarczym połączeniem kilku samodzielnych notariuszy, z których każdy z osobna i samodzielnie sprawuje urząd notariusza. Rola tych spółek jest we Francji raczej znikoma¹².

Ustawodawca w aspekcie dopuszczalnych form wykonywania zawodu notariusza poszedł jeszcze dalej, gdyż od roku 1993 zliberalizował istniejące w tym zakresie regulacje prawne i odtąd notariusze mogą wykonywać swój zawód w formie *Société d'exercice libéral*, co oznacza, że notariusze mogą wykonywać zawód w formie spółki handlowej, czyli teoretycznie przykładowo w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, a nawet spółki akcyjnej. W wypadku skorzystania z tej możliwości notariusze są wspólnikami (udziałowcami) takiej spółki, będącej osobą prawną. Znaczenie tego rodzaju spółek jako formy wykonywania zawodu notariusza jest jednak znikome.¹³

Poza wskazanymi wyżej formami wykonywania zawodu notariusza istnieje jeszcze jedna możliwość określana jako *notaire salarié*. Jej istota sprowadza się do możliwości zatrudnienia notariusza przez innego notariusza, z tym jednak zastrzeżeniem, że notariusz działający samodzielnie nie może zatrudnić więcej niż jednego notariusza, natomiast jeśli notariusze działają w formie spółki, to nie wolno im zatrudnić większej liczby notariuszy niż liczba wspólników takiej spółki. Taki zatrudniony notariusz nie sprawuje sam urzędu publicznego, niemniej jednak może dokonywać wszystkich czynności, które pozostają w kompetencji notariusza. Z możliwości zatrudnienia przez innych notariuszy korzystają zazwyczaj ci notariusze, którzy ze względów finansowych nie mogą sobie pozwolić na nabycie urzędu notariusza lub wstąpienie do spółki notariuszy.

III. Wysokość opłat za dokonywane przez notariuszy czynności określona została w taksie notarialnej, wynikającej ze stosownych przepisów¹⁴. Opłaty pobierane przez notariusza zawierają wynagrodzenie oraz koszty ponoszone przez notariuszy związane z dokonywaną czynnością. Wysokość honorarium notariusza uzależniona jest od nakładu

¹² H.G. Wehrens: *Kurze Charakteristik des französischen Notariats heute*, *Notarzeitung* 1990, nr 3, s. 59 i n.

¹³ H. Förtig: op. cit., s. 95.

¹⁴ Dekret nr 78-262 ze zm.

pracy samego notariusza i złożoności dokonywanej czynności. Za zapłatę wynagrodzenia odpowiedzialne są strony czynności notarialnej, przy czym ponoszą one z tego tytułu odpowiedzialność solidarną¹⁵.

IV. W systemie francuskim brak jest „właściwości miejscowej” notariusza, co skutkuje możliwością dokonywania przez notariusza czynności notarialnych na terenie całego państwa, z wyjątkiem niektórych terytoriów zamorskich.

Zasadniczy zakres czynności dokonywanych przez notariusza związany jest z szeroko pojmowanym prawem nieruchomości, darowiznami, testamentami publicznymi i umowami majątkowymi małżeńskimi. W odróżnieniu od systemów prawnych innych państw członkowskich UE brak w prawie francuskim obowiązku sporządzania przez notariusza dokumentów związanych z prawem spółek, które to czynności dokonywane są przez adwokatów¹⁶.

Do podstawowych czynności dokonywanych przez notariusza należy sporządzanie szeroko pojmowanych dokumentów. Prawo francuskie w zakresie sporządzania dokumentów wprowadza rozróżnienie na dokumenty publiczne (*actes authentiques*) i dokumenty prywatne (*actes sous seins privés*). Dokumenty notarialne (*actes notariés*) jako dokumenty publiczne są z kolei dzielone na *actes solennels*, których skuteczność prawna uzależniona jest od ich sporządzenia przez notariusza, *actes authentiques ordinaires* – ich sporządzenie na znaczenie dla ich jawności i powszechności, oraz *attestations, certificats*.

Do pierwszej grupy czynności prawnych, dla których wymagana jest notarialna forma dokumentu, a tym samym przy sporządzeniu których wymagana jest osobista obecność notariusza i świadka lub drugiego notariusza, zalicza się przykładowo oświadczenia w przedmiocie darowizny (art. 932 francuskiego k.c.), testament notarialny (art. 969 i n. francuskiego k.c.), odwołanie darowizny lub testamentu (art. 953 i n. oraz art. 1035 i n. francuskiego k.c.) oraz uznanie ojcostwa (art. 334 francuskiego k.c.).

Do grupy *actes authentiques ordinaires* zalicza się np. umowę majątkową małżeńską (art. 1394 i n. francuskiego k.c.), przejęcie długu (art. 1230 francuskiego k.c.), czy sporządzenie inwentarza (art. 926 francuskiego k.p.c.).

Do czynności wymagających sporządzenia dokumentu notarialnego należą także wszystkie czynności prawne między żyjącymi, których przedmiotem są prawa do nieruchomości i związane z nieruchomościami, jak np. umowa dzierżawy gruntu zawierana na okres powyżej 12 lat, zgoda na zawarcie małżeństwa przez małoletniego, czy potwierdze-

¹⁵ Zob. Jest Yagire, J.-F. Pillebout: *Droit professionnel notarial*, LexisNexis 2009, Chaptire 3, Section 1, § 3 nr 257.

¹⁶ H. Förtig: *Organisation und Berufsrecht der Notare in Frankreich*, Mitteilungen des Bayerischen Notarvereins, der Notarkasse und der Landesnotarkammer Bayern 2002, nr 2, s. 94.

nie własności gruntu itd. Podobnie udzielenie pełnomocnictwa do dokonania jednej z wyżej wskazanych czynności wymaga złożenia stosownego oświadczenia przed notariuszem.

Notariusz sporządza też wiele dokumentów, dla których nie jest przewidziana forma aktu notarialnego pod rygorem nieważności, niemniej jednak ze względu na wolę stron nadania określonej czynności prawnej szczególnego znaczenia, a przede wszystkim przydania takiej czynności szczególnej mocy dowodowej. Po wielokroć sporządzenie takich dokumentów przez notariusza wynika z faktu, że notariusz pozostaje w szczególnym stosunku zaufania do niekiedy całych rodzin będąc niejednokrotnie ich stałym doradcą.

Na notariuszu francuskim ciąży przy wykonywaniu wszystkich urzędowych czynności obowiązek doradzania i pouczenia stron dokonywanej czynności prawnej o skutkach prawnych danej czynności. Obowiązkiem notariusza jest w pierwszym rzędzie dbałość o interesy jego klienta i znalezienie takich rozwiązań prawnych, które doprowadzą do osiągnięcia celu zamierzonego przez strony dokonywanej czynności. Obowiązek ten obejmuje także konieczność wskazania stronom czynności prawnej zmian przepisów mających w danej sprawie zastosowanie, a nawet o wątpliwościach interpretacyjnych dotyczących w.w. przepisów. Co do zasady ciążyący na notariuszu obowiązek obejmuje także konieczność pouczenia o skutkach podatkowych dokonywanej czynności prawnej, ale o skutkach gospodarczych już nie.

Notariusz w związku z dokonywanymi czynnościami zobowiązany jest do załatwienia wszystkich niezbędnych formalności, w szczególności w zakresie dokonania odpowiednich wpisów we właściwych rejestrach, pobrania opłat wynikających z dokonywanych wpisów, pobrania (a więc i określenia ich wysokości) i odprowadzenia na rachunek właściwego organu podatków związanych z dokonaną czynnością.

Osobliwością w prawie francuskim jest fakt, że „klient” nie zawsze ma okazję bezpośredniego kontaktu z notariuszem. Co prawda przepisy nakładają na notariusza obowiązek osobistego sprawowania urzędu, ale obowiązek ten istnieje w zasadzie tylko w wypadku tych czynności, co do których istnieje przymus notarialny. W wypadku czynności, które dla swej skuteczności prawnej nie wymagają sporządzenia stosownego dokumentu przez notariusza, jak również w odniesieniu do czynności wyjaśniająco-doradczych, obowiązek osobistego sprawowania urzędu przez notariusza nie ma zastosowania. W tym względzie należy zauważyć, że niektóre kancelarie zatrudniają nawet ponad stu pracowników. Z powyższych powodów, pracownicy ci muszą posiadać bardzo wysoki poziom wiedzy prawnej. Określani są oni jako *clercs habilités*. Co istotne, osoby te muszą spełniać określone wymogi w zakresie wiedzy prawniczej, co jest przesłanką ich zatrudnienia na

takim stanowisku¹⁷. Stosowne wykształcenie osoby te zdobywają w specjalnie stworzonych w tym celu szkołach (*écoles de notariat*), które są zorganizowane i finansowane przez notariat. W praktyce są to często osoby, które zdały egzaminy uprawniające do wykonywania zawodu notariusza. Pracownicy, którzy zdali jeden ze wskazanych wyżej egzaminów i posiadają co najmniej 6 lat doświadczenia zawodowego mogą dokonywać określonych czynności (co do których ustawodawca francuski nie wprowadził przymusu notarialnego) i sporządzać poświadczane odpisy. Jeśli czynności takie podejmowane są przez *clerc habilité*, wówczas ma on obowiązek odczytania sporządzonego dokumentu stronom dokonywanej czynności, które podpisują dokument w jego obecności. Dokument ten musi zostać następnie, ale już niekoniecznie w obecności stron, podpisany przez *clerc habilité* oraz samego notariusza. Dokument nabiera jednak dopiero mocy z chwilą podpisania przez samego notariusza¹⁸.

Urząd sprawowany przez notariusza jest niepołączalny co do zasady z wykonywaniem innej działalności zawodowej, takiej jak adwokat, czy sędzia. Nawet prowadzenie działalności dydaktycznej w szkole wyższej jest dozwolone w ograniczonym zakresie. Od tej generalnej zasady ustawodawca francuski wprowadził jednak pewne odstępstwa, które obejmują zarządzanie majątkiem klienta zwłaszcza w zakresie nieruchomości oraz pośrednictwo nieruchomości. Notariusz może więc poszukiwać dla swoich klientów zarówno najemców jak i wynajmujących, zbywców i nabywców, w wyniku czego notariusz pozostaje w bezpośredniej konkurencji do działających na rynku maklerów i pośredników nieruchomości. W zakresie tej działalności prowadzonej przez notariusza przysługuje mu nawet prawo zamieszczania w prasie stosownych ogłoszeń i informowania w drodze obwieszczenia o poszukiwanych zbywcach, czy nabywcach nieruchomości. Zaznaczyć należy, że każdy rodzaj i forma osobistej reklamy notariusza jest zakazana.¹⁹ Zakres wykonywania tej dodatkowej działalności jest zróżnicowany w poszczególnych częściach Francji. Nadmienić należy, że z tytułu działalności pośrednictwa notariusz pobiera oczywiście dodatkowe wynagrodzenie.

W doktrynie podnosi się, że pomimo faktu, że notariusz we Francji ma z założenia być bezstronnym doradcą wszystkich stron dokonywanej przed nim czynności, to coraz częściej zauważa się tendencje, że w wypadku sporządzania dokumentu notarialnego każda

¹⁷ Wymogi w zakresie posiadanej przez takich pracowników wiedzy są ściśle określone i system ten jest bez mała porównywalny z wykształceniem samego notariusza. Przesłanką zatrudnienia jest więc zdanie egzaminów i posiadanie odpowiedniego dyplomu: *diplôme du premier cycle d'une école de notariat* lub *diplôme du premier clerc de notaire*. Szerzej zob. D. Hoffmann, H.G. Wehrens: *Berufsbild des Notars. Länderberichte. Frankreich*, Bundesnotarkammer – Ausschuß für Internationale Angelegenheiten, Köln 1989, s. 16, 23.

¹⁸ H. Förtig: op. cit., s. 97.

¹⁹ E. Gresser: op.cit., s. 62.

ze stron ma „własnego” notariusza. W wyniku tego dochodzi w pewnym sensie do zaprzeczenia podstawowych zasad notariatu łacińskiego, gdyż każdy z notariuszy „reprezentuje” interesy swego klienta. Tym samym mamy do czynienia ze zorientowaniem notariuszy na świadczenie usług w najszerszym możliwym zakresie, skutkiem czego jest zachodzący proces zmiany rozumienia instytucji notariatu, w szczególności w aspekcie realizowanych przez notariusza zadań²⁰.

V. Istotny wpływ na szeroko pojmowany status prawny notariusza ma charakter prawny sporządzanych przez niego dokumentów.

W prawie francuskim dokument notarialny ma pełną moc dowodową, co wynika z art. 1319 francuskiego kodeksu cywilnego oraz z art. 19 *loi du 25 ventôse an XI contenant organisation du notariat*. Dokument taki odnosi więc nie tylko skutek względem stron dokonanej przed notariuszem czynności, ale także względem osób trzecich. Moc dowodowa stwierdzonych przez notariusza w sporządzonym przez niego dokumencie faktów, może zostać podważona wyłącznie w specjalnym postępowaniu. Dokumenty notarialne posiadają również przymiot wykonalności, który wynika bezpośrednio z tego dokumentu²¹.

Definicja dokumentu urzędowego została określona w art. 1317 francuskiego kodeksu cywilnego, zawartym w rozdziale VI „Dowód w odniesieniu do zobowiązań i płatności” tytułu III księgi III tego kodeksu. Dokumentem takim jest w rozumieniu tego przepisu „dokument sporządzony przez urzędników publicznych uprawnionych do podejmowania czynności w miejscu, w którym dokument został spisany, z dopełnieniem wymaganych formalności”. Na mocy art. 19 *loi du 25 ventôse an XI contenant organisation du notariat* akty notarialne „stanowią dowód przed sądem i są wykonalne na całym obszarze republiki”.

Dokument publiczny w prawie francuskim określany jest jako *acte authentique*, a zakres mocy dowodowej został określony w art. 1319 ust. 1 francuskiego kodeksu cywilnego. Zgodnie z art. 1319 kodeksu cywilnego „dokument urzędowy stanowi dowód objętej nim umowy między umawiającymi się stronami oraz ich spadkobiercami lub następcami prawnymi”. Zgodnie z tym przepisem przyjmuje się, że dokument publiczny stanowi pełny dowód odnośnie zawartej umowy, zarówno między stronami danej czynności, jak i ich następcami prawnymi. Oczywiście moc dowodowa takiego dokumentu rozciąga się na osoby trzecie, co oznacza ma charakter skuteczności *erga omnes*. Również akt notarialny jako dokument publiczny posiada w świetle powyższych stwierdzeń tzw. *force probande*, czyli moc dowodową. Trzeba jednak zaznaczyć, że w prawie francuskim mamy do

²⁰ Tak: A. Sailer: op. cit., s. 169.

²¹ D. Hoffmann, H.G. Wehrens: op. cit., s. 12-13.

czynienia z dość charakterystycznym ujęciem zakresu mocy dowodowej dokumentu publicznego. W doktrynie prawa francuskiego dokonuje się bowiem w odniesieniu do dokumentu publicznego rozróżnienia pomiędzy poszczególnymi jego elementami, co z kolei skutkuje różną mocą dowodową poszczególnych elementów²². Oznacza to więc, że nie każda zawarta w dokumencie treść ma taką samą, najwyższą moc dowodową.

Ponadto zgodnie z przepisem art. 1322 francuskiego kodeksu cywilnego „dokument prywatny – uznany przez podmiot, przeciwko któremu powołano się na niego lub co do którego przyjmuje się zgodnie z prawem, że został uznany – ma dla podmiotów, które go podpisały, i ich spadkobierców oraz następców prawnych moc dowodową równą dokumentowi urzędowemu”²³.

Moc dowodową posiadają tylko te okoliczności, które zostały przez notariusza wskazane w treści sporządzonego dokumentu, które zostały potwierdzone przez notariusza jako dokonane przez niego samego lub jako zaszłe w jego obecności. Tym samym wskazanie w sporządzonym dokumencie okoliczności takich jak obecność stron, czas, w którym strony pojawiły się u notariusza, miejsce złożenia oświadczeń woli i sporządzenia dokumentu, określenie stron, potwierdzenie faktu złożenia oświadczeń o określonej treści, uiszczenie ceny sprzedaży w dniu sporządzenia dokumentu²⁴.

Podkreśla się, że akt notarialny cieszy się najwyższą mocą dowodową²⁵.

Prawidłowość wymienionych wyżej elementów może być podważana tylko w ramach postępowania dotyczącego nieprawdziwości treści dokumentu, które zostało uregulowane w przepisach art. 303–316 francuskiego kodeksu postępowania cywilnego. W ramach tego postępowania przeprowadzane jest badanie, czy akt notarialny został sfałszowany lub zawiera poświadczenie okoliczności sprzecznych z rzeczywistym stanem rzeczy. Postępowanie to jest jednak obarczone dużym ryzykiem dla strony, która wystąpi z wnioskiem o takowe stwierdzenie. Ryzyko to wynika z faktu, że w przypadku niepowodzenia takiego wniosku i uznania, że dokument jest autentyczny, zgodny z prawdą, strona wy-

²² Zob. J. Schützeberg: *Der Notar in Europa. Eine rechtsvergleichende Untersuchung des deutschen, französischen, niederländischen und englischen notariellen Berufsrechts*, Köln 2005, s. 126.

²³ Na marginesie zauważyć należy, że zgodnie z art. 1 *ordonnance n° 45-2592, du 2 novembre 1945, relative au statut des huissiers* (rozporządzenia nr 45-2592 z dnia 2 listopada 1945 r. w sprawie statusu komorników) (*Journal Officiel* z dnia 3 listopada 1945 r., s. 7163 ze zm.), wyłącznie komornicy sądowi są uprawnieni do doprowadzenia do wykonania orzeczeń sądowych oraz aktów i dokumentów będących tytułami wykonawczymi. Artykuł 18 *loi n° 91-650, du 9 juillet 1991, portant réforme des procédures civiles d'exécution* (ustawy nr 91-650 z dnia 9 lipca 1991 r. w sprawie zmiany cywilnych procedur egzekucyjnych) (*Journal Officiel* z dnia 14 lipca 1991 r., s. 9228) stanowi, że tylko komornicy sądowi odpowiedzialni za egzekucję mogą przeprowadzać egzekucję przymusową i dokonywać zajęcia tytułem zabezpieczenia.

²⁴ Zob. J. Schützeberg: *op. cit.*, s. 126.

²⁵ Zob. wyrok w sprawie C-50/08, pkt 57.

stępująca z wnioskiem ponosi dość dotkliwe konsekwencje natury finansowej, pojawia się nawet możliwość dochodzenia stosowanego odszkodowania²⁶, a ponadto istnieje obowiązek zawiadomienia z urzędu prokuratury, w związku z możliwością popełnienia przestępstwa przez wnoszącego wniosek²⁷. Z tego też powodu ze wskazanej wyżej instytucji bardzo rzadko czyni się użytek.

W odniesieniu do mocy dowodowej aktu notarialnego w prawie francuskim podnieść należy, że treść oświadczeń woli stron czynności prawnej, na okoliczność której został sporządzony akt notarialny, nie korzysta z tak wysokiej mocy dowodowej jak wspomniane wyżej okoliczności znajdujące się w akcie notarialnym. W tym aspekcie zauważyć należy, że istnieje możliwość przeprowadzenia przeciwdowodu co do treści znajdujących się w akcie notarialnym oświadczeń stron danej czynności prawnej jak również np. co do stanu umysłowego stron czynności prawnej.²⁸

Jak wskazano wyżej pojęcie dokumentu urzędowego zostało zdefiniowane w art. 1317 kodeksu cywilnego. Zgodnie z tym przepisem, takim dokumentem jest „dokument sporządzony przez urzędników publicznych uprawnionych do podejmowania czynności w miejscu, w którym dokument został spisany, z dopełnieniem wymaganych formalności”. Na mocy art. 19 *loi du 25 ventôse an XI contenant organisation du notariat* akty notarialne „stanowią dowód przed sądem i są wykonalne na całym obszarze republiki”.

Kwestie związane z przeprowadzeniem egzekucji uregulowane są w innych aktach prawnych. Zgodnie z art. 1 rozporządzenia nr 45-2592 z dnia 2 listopada 1945 r. w sprawie statusu komorników²⁹, wyłącznie komornicy sądowi są uprawnieni do doprowadzenia do wykonania orzeczeń sądowych oraz aktów i dokumentów będących tytułami wykonawczymi.

Artykuł 3 ustawy nr 91-650 z dnia 9 lipca 1991 r. w sprawie zmiany cywilnych procedur egzekucyjnych³⁰ określa katalog tytułów egzekucyjnych, który to katalog ma charakter zamknięty. Art. 3 pkt 4 cytowanej wyżej ustawy stanowi, że tytułem egzekucyjnym jest także dokument notarialny. Tytułem wykonawczym jest zaś dokument notarialny (jako tytuł egzekucyjny) zaopatrzony w klauzulę wykonalności. Interesującym rozwiąza-

²⁶ Przykładowo art. 305 francuskiego kodeksu postępowania cywilnego przewiduje w takim wypadku karę do 3.000 euro.

²⁷ Obowiązek taki wynika z art. 303 francuskiego kodeksu postępowania cywilnego.

²⁸ Zob. J. Yagire, J.-F. Pillebout: *Droit professionnel notarial*, LexisNexis 2009, s. 87.

²⁹ *Ordonnance n° 45-2592, du 2 novembre 1945, relative au statut des huissiers*, (JORF z dnia 3 listopada 1945 r., s. 7163), zmienionego przez *loi n° 73-546, du 25 juin 1973, relative à la discipline et au statut des notaires et de certains officiers ministériels* (ustawę nr 73-546 z dnia 25 czerwca 1973 r. w sprawie reżimu i statusu notariuszy i niektórych urzędników ministerialnych) (JORF z dnia 26 czerwca 1973 r., s. 6731).

³⁰ *Loi n° 91-650, du 9 juillet 1991, portant réforme des procédures civiles d'exécution* (JORF z dnia 14 lipca 1991 r., s. 9228).

niem przewidzianym w prawie francuskim jest możliwość uznania dokumentu prywatnego (niesporządzonego przez notariusza) za równoważny dokumentowi notarialnemu, o ile dokument ten został uznany przez osoby, które go podpisały przed notariuszem i oddały go notariuszowi na przechowanie. Dokument taki w następstwie czynności „uznania” również stanowi tytuł egzekucyjny³¹.

Co istotne klauzula wykonalności nadawana jest przez notariusza, a odpis dokumentu notarialnego z klauzulą wykonalności stanowi tytuł wykonawczy.

Kwestia wykonalności dokumentów notarialnych znalazła swój wyraz w orzeczeniu w sprawie C-50/08 Komisja przeciwko Francji, w którym to orzeczeniu Trybunał Sprawiedliwości UE zajmował się kwestią wykonywania przez notariusza władzy publicznej. W toczącym się postępowaniu w przedmiotowej sprawie zaprezentowane zostały stanowiska stron (Francji i Komisji Europejskiej), które są zupełnie rozbieżne. Komisja Europejska stoi bowiem na stanowisku, że w odniesieniu do wykonalności dokumentów urzędowych (w tym i notarialnych) nadanie klauzuli wykonalności poprzedza egzekucję w ścisłym znaczeniu i nie stanowi jej części. Zatem na podstawie możliwości stwierdzenia wykonalności określonego dokumentu notarialnego notariusze nie zyskują zdaniem KE żadnego uprawnienia w zakresie środków przymusu. Ponadto wszelkie ewentualne spory w tym zakresie rozstrzygane są nie przez notariusza, ale przez sąd³². Republika Francuska podniosła zaś³³, że czynności wykonywane przez notariusza obejmują sporządzenie dokumentów urzędowych, którym przysługuje moc dowodowa i wykonalność, co stanowi konkretny przejaw władzy publicznej. W odniesieniu do pewnych czynności, takich jak przysporzenia spadkowe w formie darowizn i zapisów, umowy małżeńskie, ustanawianie hipotek, sprzedaż nieruchomości z zastrzeżeniem przyszłego ukończenia budowy oraz zbywalne dzierżawy nieruchomości rolnych, pośrednictwo notariusza jest warunkiem ich ważności³⁴. Ponadto Republika Francuska wskazała, że akty notarialne są również wykonalne bez konieczności uzyskania uprzednio orzeczenia sądowego. Zatem, nawet przy założeniu, że orzecznictwo Trybunału ogranicza stosowanie art. 51 TFUE wyłącznie do czynności obejmujących uprawnienia w dziedzinie środków przymusu, zawód notariusza jest zdaniem Republiki Francuskiej objęty tym przepisem ze względu na okoliczność, że akt notarialny jest wykonalny³⁵.

³¹ Zob. Hergeth: *Europäisches Notariat und Niederlassungsfreiheit nach dem EG-Vertrag*, Baden-Baden 1996, s. 165.

³² Pkt 42 wyroku w sprawie C-50/08.

³³ Podobnie jak Republika Łotewska, Republika Litewska, Republika Węgierska, Rumunia i Republika Słowacja.

³⁴ Pkt 55 wyroku w sprawie C-50/08.

³⁵ Pkt 59 wyroku w sprawie C-50/08.

Trybunał w wydanym wyroku stanął natomiast na następującym stanowisku: W odniesieniu do wykonalności, które przysługują aktowi notarialnemu, nie można podważać, że na ich podstawie wspomniany akt uzyskuje istotne skutki prawne. Jednakże okoliczność, że dana działalność obejmuje sporządzanie aktów o takich skutkach, nie może wystarczyć do tego, by działalność ta była uznana za związaną z bezpośrednim i szczególnym udziałem w wykonywaniu władzy publicznej w rozumieniu art. 51 akapit pierwszy TFUE³⁶. Dalej Trybunał podkreślił, że wykonalność dokumentu urzędowego nie nadaje jednak notariuszowi uprawnień związanych z bezpośrednim i szczególnym udziałem w wykonywaniu władzy publicznej. Jeśli bowiem nadanie przez notariusza dokumentowi urzędowemu klauzuli wykonalności powoduje uzyskanie przez ten dokument wykonalności, wykonalność ta zasadza się w wyrażonej przez strony woli sporządzenia tego aktu lub umowy po sprawdzeniu ich zgodności z prawem przez notariusza i nadania im wspomnianej wykonalności. W rezultacie sporządzenie dokumentów urzędowych, którym przysługują skutki prawne takie jak opisane w pkt 90–94 niniejszego wyroku, nie jest związane z bezpośrednim i szczególnym udziałem w wykonywaniu władzy publicznej w rozumieniu art. 51 akapit pierwszy TFUE³⁷.

Jak z powyższego wynika, Trybunał nie dopatrył się w czynnościach notariusza francuskiego związanych ze sporządzeniem dokumentu notarialnego jako tytułu egzekucyjnego, a następnie w nadaniu temu dokumentowi klauzuli wykonalności przez, podkreślnie, samego notariusza, bez udziału sądu, czynności, które byłyby związane z wykonywaniem władzy publicznej w rozumieniu art. 51 TFUE.

Zauważyć należy, że Trybunał Sprawiedliwości UE w wydanym wyroku nie wskazuje w zasadzie żadnych argumentów merytorycznych przemawiających za słusznością swego stanowiska, a dokonuje jedynie arbitralnego stwierdzenia, że wykonywanie zawodu notariusza we Francji nie może być traktowane jako wykonywanie władzy publicznej. Nie ulega wątpliwości, że przyjęcie takiego poglądu jest zaprzeczeniem doczasowego dorobku doktryny prawa w poszczególnych państwach członkowskich UE i nie można się z nim w pełni zgodzić. Wyrok ten ma więc daleko idące skutki, gdyż przyjęcie założenia, że notariusz władzy publicznej nie wykonuje oznacza, że zawód notariusza we Francji³⁸ może być wykonywany tak jak każdy inny zawód (oczywiście po spełnieniu innych wymaganych przez prawo przesłanek) przez obywateli innych państw członkowskich UE³⁹.

³⁶ Pkt 90 wyroku w sprawie C-50/08.

³⁷ Pkt 94-95 wyroku w sprawie C-50/08.

³⁸ Zauważyć należy, że analogiczne orzeczenia zapadły w odniesieniu do innych państw członkowskich UE.

³⁹ W tym kontekście wymóg posiadania obywatelstwa francuskiego jest sprzeczny w pierwotnym prawem UE.

Summary

The legal status of the notary in France

Notary in France was formed in substantial part by the Law Loi du Notariat contenant organization (literally: the Act containing the notarial organization), which was proclaimed by Napoleon Bonaparte on 16 March 1803, by which the French notary began to respond advancing the spirit of the nineteenth century. Founding of this Act by the French Republican calendar is 25 years Ventosa IX. The Act was supplemented by the Decree (the Regulation) of 2 Nivôse twelfth year (ie 24 December 1803) of the device and the organization of chambers of notaries, according to which the prototype was created as a local notary notary's chambers. This Act, amended several times, had a notary in the operation, a huge influence on the legislation of most EU Member States and continues to provide the basis for the functioning of the French notary despite numerous revisions.

Key words: notary, France, law.

Tomasz Demendecki

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Poland

***Gmina (jednostka samorządu terytorialnego) jako
przedsiębiorca w sądowym postępowaniu
cywilnym, w świetle art. 479² § 1 Kodeksu postę-
powania cywilnego***

Od dawna nauka polskiego procesu cywilnego w sposób powszechny, na tle obowiązującego ustawodawstwa procesowego cywilnego, wyróżnia w ramach postępowania procesowego dwie zasadnicze formuły: postępowanie zwyczajne - podstawowy typ postępowania procesowego w sprawach cywilnych, toczący się według przepisów ustawy procesowej, przewidziany do rozpoznawania i rozstrzygania większości spraw cywilnych przy zachowaniu form, które ustawa uważa za podstawowe formy procesowe, oraz postępowanie nadzwyczajne (jako pojęcie zbiorcze i niejednorodne, obejmujące różnego rodzaju postępowania cywilne) – określane mianem postępowania odrębnego, będące postępowaniem przyspieszonym, uproszczonym lub postępowaniem odrębnie unormowanym ze względu na szczególną właściwość spraw będących ich przedmiotem.¹ Postępowania odrębne występują w ramach procesowego trybu rozpoznawania spraw. Jako uzasadnienie istnienia postępowań odrębnych podaje się z reguły specyfikę i odrębność spraw rozpoznawanych w danym postępowaniu, a także wagę społeczną pewnych stosunków mate-

¹ W. Siedlecki, [w:] J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958, s. 34. Według T. Erecińskiego, z zaprezentowanego rozróżnienia, zachowującego także współcześnie swój walor wynikają dwa podstawowe wnioski: pojęcie postępowania odrębnego jest związane z trybem procesowym postępowania cywilnego oraz, że nadzwyczajność postępowania odrębnego zdeterminowana jest różnymi kryteriami: potrzebą przyspieszenia lub uproszczenia postępowania w określonych sprawach, bądź szczególnymi właściwościami pewnych spraw cywilnych będących przedmiotem postępowania. Tak Idem, *Postępowania odrębne de lege lata i de lege ferenda*, [w:] H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska red., *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego, Szczecin-Niechorze 28-30.9.2007 r.*, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 1.

rialnoprawnych. Formy i instytucje zwykłego postępowania procesowego są niewystarczające lub niewłaściwe przy rozpoznawaniu spraw z zakresu tych stosunków. Innym powodem istnienia postępowań odrębnych jest tendencja do upraszczania form postępowania w sprawach drobnych i nieskomplikowanych, w szczególności niewymagających przeprowadzenia postępowania dowodowego na zasadach ogólnych.² Nie zostały one uregulowane jako samodzielny tryb sądowego postępowania rozpoznawczego, lecz są szczególnego rodzaju postępowaniem procesowym. Wynika to przede wszystkim z umiejscowienia regulacji o postępowaniach odrębnych w obowiązującej ustawie procesowej, swoiście skonstruowanej siatki pojęciowej, jak również z istnienia różnic zachodzących pomiędzy zasadami postępowania w trybie procesowym i nieprocesowym oraz pomiędzy zasadami rozpoznawania spraw według przepisów o postępowaniach odrębnych.³ Polski proces cywilny charakteryzuje się rozbudowaną strukturą postępowań odrębnych. Ich wzajemna zależność jest złożona. Niektóre z nich mogą być inicjowane jednocześnie w stosunku do tego samego roszczenia, inne funkcjonują wyłącznie samodzielnie. Większość postępowań odrębnych stanowi zamkniętą całość.⁴ Przepisy odrębne mają w stosunku do przepisów procesowych charakter przepisów szczególnych, o wyraźnie określonym zakresie zastosowania. Istota postępowań odrębnych polega na tym, że przepisy o danym postępowaniu wyczerpują te wypadki, w których ustawa dla danego rodzaju spraw chce wykluczyć w ogóle stosowanie pewnych instytucji procesowych czy przepisów ogólnych lub też modyfikuje w określonym zakresie zasady ogólnego postępowania procesowego. Przepisy o postępowaniach odrębnych, jako przepisy wyjątkowe, z założenia

² Tak J. Jodłowski, [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, wyd. 4, Lexis Nexis, Warszawa 2005, s. 39. Por. także K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 507.

³ W szczególności, z treści art. 13 i 191 k.p.c. wynika, że poza postępowaniem procesowym i nieprocesowym, w ramach tego pierwszego trybu postępowania wyodrębnione zostały inne rodzaje postępowania nazwane postępowaniami odrębnymi. Zob. także art. 486 i 498 § 2 k.p.c. Zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński red., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze*, T. 2, wyd. 3, Lexis Nexis, Warszawa 2009, s. 482. Za nieuprawnione więc w warstwie terminologicznej uznać należy określanie obecnie postępowania odrębnego mianem „trybu szczególnego” lub „postępowania procesowego szczególnego”. Zob. W. Siedlecki, *Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne*, Krakowskie Studia Prawnicze, 1969, nr 3-4, s. 294; T. Ereciński, [w:] Z. Resich red., *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie rozpoznawcze przed sądami pierwszej instancji*, T. II, PAN IPIP, Ossolineum, Wrocław-Warszawa 1987, s. 484; J. Jodłowski, [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, op. cit., s. 39. Według S. Włodyki, określenie „szczególne postępowanie cywilne” oznacza bądź postępowanie cywilne uregulowane poza przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, bądź postępowanie nieprocesowe oraz każde pozasądowe postępowanie rozpoznawcze. Zob. szerzej Idem, *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje*, [w:] J. Jodłowski red., *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974, s. 320-321.

⁴ M. Manowska, *Postępowania odrębne w procesie cywilnym*, Lexis Nexis, Warszawa 2003, s. 11-12.

wyczerpujące, nie powinny być interpretowane w sposób rozszerzający. Wykluczona jest również w zasadzie możliwość odpowiedniego stosowania tych przepisów.⁵

Postępująca szczegółowość regulacji niektórych postępowań odrębnych, prowokuje jednocześnie w doktrynie przedmiotu pytanie, czy nadal usprawiedliwiona jest teza, że postępowania odrębne podlegają jednolitym regułom procesowym, a odmienności sformułowane są w postaci przepisów szczególnych.⁶

Postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych zostało do Kodeksu postępowania cywilnego⁷ wprowadzone ustawą z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych⁸. Dnia 1 października 1990 r. zaczęły obowiązywać przepisy dodanego przedmiotową ustawą - w tytule VII księgi pierwszej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego – działu IVa „Postępowanie w sprawach gospodarczych”; równocześnie w tej dacie przestał istnieć Państwowy Arbitraż Gospodarczy, odrębny system rozstrzygania sporów z zakresu obrotu uspołecznionego. Kodeksowe regulacje prawne odnośnie sądowego postępowania w sprawach gospodarczych były wielokrotnie nowelizowane. Zmiany te przebiegały w dwóch zasadniczych kierunkach. Jak zauważa się w piśmiennictwie, z jednej strony coraz bardziej zaostrzano wymagania stawiane przedsiębiorcom, jako uczestnikom profesjonalnego obrotu gospodarczego, podczas gdy z drugiej strony rozszerzano zakres spraw rozpoznawanych w postępowaniu w sprawach gospodarczych.⁹

Zgodnie z art. 479¹ § 1 k.p.c., przepisy o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych stosuje się w sprawach ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami, w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej¹⁰. Wszystkie trzy przesłanki „sprawy gospodarczej”, wskazane w art. 479¹ § 1 k.p.c. muszą zachodzić w sposób kumulatywny. Sprawa gospodarcza musi „wyrastać” ze stosunku cywilnego, a więc musi mieć charakter sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 k.p.c., przy czym chodzi tutaj tylko o sprawy cywilne w ujęciu materialnym, a więc o takie, w których ochrona prawna srowadza się do wywołania skutku w ramach stosunku cywilnoprawnego (majątkowego lub

⁵ T. Ereciński, [w:] T. Ereciński red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze, T. 2, op. cit., s. 482.

⁶ Zob. M. Manowska, Postępowania odrębne ..., op. cit., s. 12.

⁷ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.) – dalej jako k.p.c.

⁸ Dz. U. Nr 33, poz. 175 ze zm.

⁹ R. Flejszar, Przedsiębiorca w postępowaniu cywilnym rozpoznawczym, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 127 i n. Por. także B. Draniewicz, Ł. Piebiak, Postępowania odrębne. Komentarz, C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 28 i n.

¹⁰ Por. także definicję ustawową „sprawy gospodarczej” na podstawie art. 2 ustawy z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych.

niemajątkowego) kreowanego przez podmioty występujące – na wypadek sporu – jako równouprawnieni partnerzy. Zarazem partnerzy ci muszą posiadać status przedsiębiorcy, a łączący ich stosunek cywilnoprawny musi pozostawać w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej.¹¹ Przy tym przyjąć też należy, że sprawa pozostaje w zakresie działalności gospodarczej prowadzonej przez przedsiębiorcę, nie tylko wtedy, gdy stosunek cywilnoprawny, z którego spór wynika, mieści się w obrębie tej działalności, lecz także wtedy, gdy sprawa będąca przedmiotem rozpoznania przez sąd wynika z prowadzenia tej działalności. W szczególności, zakwalifikowaniu sprawy jako gospodarczej nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że działalność gospodarcza przedsiębiorców uczestniczących w sporze ma różny zakres, wystarczy, że dla obu spór ma źródło w prowadzonej przez nich działalności.¹² Pojęcie „przedsiębiorca” pozostaje więc w ścisłym związku z ustaleniem zakresu przedmiotowego spraw gospodarczych podlegających rozpoznaniu w omawianym postępowaniu odrębnym. Jest bowiem jedną z podstawowych przesłanek uznania danej sprawy za „sprawę gospodarczą”.¹³ Oznacza to zarazem, że co do zasady w sprawie gospodarczej stronami postępowania są przedsiębiorcy (zob. jednakże art. 479¹ § 2 k.p.c.). Ustawodawca zastrzegł jednak, iż zaprzestanie prowadzenia działalności gospodarczej przez którąkolwiek ze stron stosunku cywilnego po jego powstaniu nie wyłącza zastosowania przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych.¹⁴ Inną kwestią jest ewentualna kwalifikacja sprawy cywilnej jako sprawy gospodarczej mimo utraty przez co najmniej jedną ze stron procesowych statusu przedsiębiorcy, zaprze-

¹¹ Tak J. Gudowski, [w:] [w:] T. Ereciński red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze, T. 2, op. cit., s. 634. Sprawa gospodarcza nie traci swego „gospodarczego” charakteru tylko dlatego, że została błędnie rozpoznana według przepisów o postępowaniu procesowym zwykłym. Zob. postanowienie SN z dnia 6 lipca 2000 r., V CKN 1266/00, LEX nr 52390; postanowienie SN z dnia 16 lipca 2001 r., V CKN 191/00, LEX nr 551152.

¹² Zob. uzasadnienie uchwały SN z dnia 22 lipca 2005 r., III CZP 45/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 66.

¹³ Por. J. Broł, [w:] K. Piasecki red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1-505¹⁴, T. I, wyd. 4, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 1781.

¹⁴ Celem zmiany, dokonanej ustawą z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 235, poz. 1699, w art. 479¹ § 1 k.p.c. poprzez dodanie do jego treści nowego zdania 2, było utrwalenie przynależności sprawy do postępowania odrębnego niezależnie od zmian zachodzących po stronie przedsiębiorców po powstaniu łączącego ich stosunku cywilnoprawnego będącego podłożem sporu. Tym samym utracił aktualność pogląd, zgodnie z którym utrata przez co najmniej jedną ze stron statusu przedsiębiorcy pozbawia stronę jej gospodarczego charakteru. Por. uchwała SN z dnia 5 października 1995 r., III CZP 128/95, OSNC 1996, nr 1, poz. 13; postanowienie SN z dnia 30 sierpnia 2006 r., II CZ 50/06, BSN 2006, nr 11, s. 17. Stylizacja zdania 2 w art. 479¹ § 1 k.p.c. dokonana ustawą, wzbudziła jednakże wiele wątpliwości; uznano ją za kontrowersyjną ze względów celowościowych i niejednoznacznie normatywnie. Por. w szczególności uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 16 grudnia 2008 r., III CZP 102/08, OSNC 2009, nr 5, poz. 65. Zob. szerzej na ten temat J. Gudowski, [w:] [w:] T. Ereciński red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze, T. 2, op. cit., s. 643 i n.

stania przez stronę prowadzenia działalności gospodarczej lub też następstwa prawnego lub procesowego.

Aktualnie, Kodeks postępowania cywilnego zawiera autonomiczną definicję ustawową pojęcia „przedsiębiorcy”. W świetle art. 479² § 1 k.p.c., przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.¹⁵ Należy przy tym podkreślić, iż wymieniony przepis był kilkakrotnie nowelizowany (ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. Przepisy wprowadzające ustawę o Krajowym Rejestrze Sądowym¹⁶, ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym¹⁷, ustawa z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁸). Przed nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego, która weszła w życie w dniu 20 marca 2007 r., art. 479² § 1 k.p.c. stanowił, że przedsiębiorcami są w szczególności podmioty określone w przepisach o działalności gospodarczej, w przepisach o działalności gospodarczej z udziałem podmiotów zagranicznych oraz o zasadach prowadzenia na terytorium *Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne, a także banki.¹⁹ Jednakże jak podkreślano w uzasadnieniu projektu nowelizacji, celem ustawy z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, było odejście od definicji przedsiębiorcy, w poprzednim

¹⁵ O wielości i niejednoznaczności zakresowej definicji „przedsiębiorcy” świadczy posługiwanie się tym pojęciem przez ustawodawcę w wielu aktach normatywnych w sposób zupełnie swoisty. Zob. w szczególności: art. 2 ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, t. jedn. Dz. U. z 2003 r., Nr 153, poz. 1503 ze zm.; art. 4 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, t. jedn. Dz. U. z 2010 r., Nr 220, poz. 1447 ze zm. – dalej jako u.s.d.g.; art. 4 pkt 1 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, Dz. U. Nr 50, poz. 331 ze zm.; art. 3 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej, t. jedn. Dz. U. z 2003 r., Nr 119, poz. 1117 ze zm.; art. 2 pkt 3 ustawy z dnia 30 marca 2001 r. o rolniczych badaniach rynkowych, Dz. U. Nr 42, poz. 471 ze zm. Dla oceny, czy dany podmiot jest przedsiębiorcą, nie mają znaczenia stosowane niejednokrotnie przez ustawodawcę uściślenia terminologiczne, polegające na dodaniu do wyrazu „przedsiębiorca” przymiotnika zwięźającego zakres semantyczny tego pojęcia (zob. w szczególności: art. 2 pkt 27 ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne, Dz. U. Nr 171, poz. 1800 ze zm.; art. 2 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 22 września 2006 r. o przejrzystości stosunków finansowych pomiędzy organami publicznymi a przedsiębiorcami publicznymi oraz o przejrzystości finansowej niektórych przedsiębiorców, Dz. U. Nr 191, poz. 1411 ze zm.).

¹⁶ Dz. U. Nr 121, poz. 770 ze zm.

¹⁷ Dz. U. Nr 121, poz. 769 ze zm.

¹⁸ Dz. U. Nr 235, poz. 1699.

¹⁹ Zob. także uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91, OSNC 1992, nr 2, poz. 17 z aprobowaną glosą J. Mokrego, Przegląd Sądowy 1992, nr 9, s. 80; uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 6 grudnia 1991 r., III CZP 117/91, OSNC 1992, nr 5, poz. 65; uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 14 marca 1995 r., III CZP 6/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 72.

brzmieniu nawiązującej do formalnie obowiązującej, ale mającej marginalne znaczenie ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne²⁰. W obecnej redakcji, art. 479² § 1 k.p.c. wyraźnie nawiązuje do treści dyspozycji art. 43¹ k.c.²¹ i jest też tożsamy z definicją przedsiębiorcy przyjętą w art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze²².

Definicja kodeksowa przedsiębiorcy łączy element podmiotowy i przedmiotowy; odwołuje się przy tym także do kryterium funkcjonalnego, prowadzenia takiej działalności, którą można zakwalifikować jako działalność gospodarczą lub zawodową (por. art. 2 u.s.d.g.).²³

Zamiar ustawodawcy ujednolicenia pojęcia „przedsiębiorca” z zakresu prawa materialnego i procesowego należy oceniać ze wszech miar pozytywnie. W związku jednak z tym, że w obowiązującym porządku prawnym nie ma jednorodnego pojęcia „przedsiębiorcy”, a jednocześnie szczególnie jego definicja zawarta w Kodeksie postępowania cywilnego stanowi kryterium kwalifikujące sprawę do rozpoznania w postępowaniu odrębnym, powstaje pytanie czy stronami w tym postępowaniu mogą być przedsiębiorcy zdefiniowani w sposób swoisty w wielu innych ustawach. Aczkolwiek zagadnienie jest dyskusyjne, wydaje się że należałoby je jednak rozstrzygnąć na rzecz wykładni rozszerzającej.²⁴

Jak zauważa się w piśmiennictwie i orzecznictwie, ramy czasowe istnienia przedsiębiorcy wyznacza chwila jego powstania i ustania, przy czym chodzi o powstanie i ustanie w sensie prawnym, a więc przeważnie o wpis do właściwego rejestru lub ewidencji oraz odpowiednio o wykreślenie z tego rejestru lub ewidencji.²⁵ Jeżeli jednak podmiot już w sensie prawnym istnieje, lecz nie prowadzi działalności gospodarczej, to przedsiębiorcą staje się w momencie podjęcia we własnym imieniu działalności gospodarczej lub zawodowej, niezależnie od treści wpisów w odpowiednich systemach rejestracyjnych lub ewidencyjnych.²⁶

²⁰ T. jedn. Dz. U. z 1989 r., Nr 27, poz. 148 ze zm.

²¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zm. – dalej jako k.c.

²² T. jedn. Dz. U. z 2009 r., Nr 175, poz. 1361 ze zm.

²³ Por. postanowienie SA w Szczecinie z dnia 7 sierpnia 2006 r., I ACz 441/06, LEX nr 279953.

²⁴ Zob. J. Gudowski, [w:] T. Ereciński red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze, T. 2, op. cit., s. 662.

²⁵ Jednakże jak podnosi się w doktrynie, z faktu iż dany podmiot podlega (czy też nie podlega) wpisowi do rejestru przedsiębiorców nie można automatycznie wyciągać wniosku co do jego statusu jako przedsiębiorcy. Zob. P. Bielski, Spółka handlowa w likwidacji a status przedsiębiorcy, Prawo Spółek 2004, nr 6, s. 45 i n. Odmienne M. Jasiakiewicz, Jeszcze o pojęciu przedsiębiorcy – polemika, Przegląd Prawa Handlowego 2005, nr 5, s. 55. Zob. także wyrok SN z dnia 5 marca 2010 r., IV CSK 371/09, LEX nr 811872.

²⁶ Zob. uzasadnienie uchwały SN z dnia 11 maja 2005 r., III CZP 11/05, OSNC 2006, nr 3, poz. 48 z głosem J.P. Naworskiego, Monitor Prawniczy 2006, nr 6, s. 322. Por. także R. Flejszar, Pojęcie przedsiębiorcy w świetle

Obok osób prawnych powoływanych wyłącznie do prowadzenia działalności gospodarczej, przedsiębiorcami są także osoby prawne, których statutowe zadania są inne lub wiążą się także z innymi zadaniami nie mającymi charakteru gospodarczego. Orzecznictwo cechuje kazuistyka dotycząca przyznania przymiotu przedsiębiorcy, podmiotom które nie zostały wymienione w przepisach o działalności gospodarczej oraz nie zostały objęte wymogiem wpisu do stosownych rejestrów lub ewidencji. Sprawami gospodarczymi tych podmiotów są tylko te sprawy, które wynikają z prowadzonej działalności gospodarczej i w których podmiot ten ma przymiot przedsiębiorcy. W piśmiennictwie jako przedsiębiorców wymienia się w szczególności Skarb Państwa oraz gminy, których jednostki organizacyjne prowadzą działalność gospodarczą. W szczególności bowiem gminy, jako struktury powołane do pełnienia funkcji i zadań z zakresu władzy i administracji publicznej na szczeblu lokalnym, dla zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej wspólnoty, nie mogą być obojętne wobec zjawisk życia gospodarczego.²⁷

W rezultacie reformy samorządowej, wprowadzonej z dniem 1 stycznia 1999 r., samorząd terytorialny w Polsce uzyskał trójszczeblową strukturę (art. 164 Konstytucji RP²⁸). Zgodnie z brzmieniem art. 165 Konstytucji RP, jednostki samorządu terytorialnego zostały wyposażone w osobowość prawną; przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe, a samodzielność tych jednostek podlega ochronie sądowej (por. także art. 2 ust. 2 i 3 u.s.g.). Warunkiem realizacji konstytucyjnej zasady samodzielności jednostek samorządu terytorialnego jest ich podmiotowość prawna oraz gwarancja ochrony sądowej. Jednostki samorządu terytorialnego korzystają w ramach osobowości prawnej ze zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych jako osoby prawa prywatnego. W sferze prawa publicznego natomiast, posiadają one podmiotowość prawną, wyrażającą się w możliwości a zarazem powinności wykonywania przez te jednostki zadań publicznych we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność. Ewolucja jaka dokonała się w szczególności na podstawie: ustawy z dnia 20 grudnia 1996 r. o gospodarce komunalnej²⁹,

przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, Przegląd Sądowy 2000, nr 9, s. 62; J. Frąckowiak, Pojęcie, powstanie i ustanie podmiotowości gospodarczej. Zagadnienia cywilnoprawne, Rejent 1998, nr 5, s. 47; J. Gudowski, [w:] T. Ereciński red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze, T. 2, op. cit., s. 667; R. Flejszar, Postępowanie w sprawach gospodarczych. Komentarz, C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 78.

²⁷ Por. J. Gudowski [w:] T. Ereciński red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze, T. 2, op. cit., s. 663; R. Flejszar, Postępowanie w sprawach gospodarczych ..., op. cit., s. 76.

²⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm. – dalej jako Konstytucja RP.

²⁹ T. jedn. Dz. U. z 2011 r., Nr 45, poz. 236 – dalej jako u.g.k.

ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym³⁰, ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym³¹ oraz ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa³² w sferze związanej z życiem gospodarczym rozszerzyła zadania i funkcje samorządu terytorialnego, wyposażając jego jednostki w samodzielność prawną, organizacyjną i majątkową. W szczególności przy wykonywaniu zadań własnych uzyskały one możliwość prowadzenia działalności gospodarczej, występowania w obrocie cywilnoprawnym na własny rachunek i organizowania przedsięwzięć gospodarczych zarówno w formie prawnej przedsiębiorstwa, jak i w innych formach organizacyjnych. Zob. w szczególności art. 9 u.s.g.

Także w orzecznictwie Sądu Najwyższego niejednokrotnie wskazywano, że wśród wielu przejawów działalności gminy, jako korporacji publicznoprawnej, mieści się także prowadzenie działalności gospodarczej.³³

Przedmiotem analizy przez judykaturę było również samo pojęcie działalności gospodarczej, będącej jednym z podstawowych wyznaczników przedsiębiorcy. Omawiane pojęcie „działalność gospodarcza” zostało przeniesione do języka prawnego z ekonomii, w której jako działalność tę określa się zaspokajanie potrzeb gospodarczych człowieka, za pomocą użytecznych dóbr materialnych i usług, dokonywane w wymiarze społecznym, a nie jednostkowym. Ze względu na nieograniczoną wręcz liczbę sytuacji faktycznych występujących w procesach gospodarczych, niemożliwe było wyczerpujące określenie działalności gospodarczej w jednym akcie normatywnym. Analiza istniejących definicji, jak podkreślano niejednokrotnie w orzecznictwie, musi uwzględniać przedmiot i cel unormowania. Zauważono bowiem, że ustawodawca posługuje się tym pojęciem w różnych aktach prawnych w różnych kontekstach.³⁴ Spośród wielu, najpełniejszą definicją wskazanego pojęcia „działalności gospodarczej” jest ta zawarta w art. 2 u.s.d.g. Definicja ta obejmuje przedmiot, podmiot, cele i metody; mimo to nie ma wartości uniwersalnej, ponieważ istnieją nie mieszczące się w niej różne specyficzne formy działalności oraz podmioty, których cel nie wyczerpuje się w dążeniu do osiągnięcia zysku³⁵. W praktyce

³⁰ T. jedn. Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591 ze zm. – dalej jako u.s.g.

³¹ T. jedn. Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1592 ze zm.

³² T. jedn. Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1590 ze zm.

³³ Por. uchwała SN z dnia 30 listopada 1992 r., III CZP 134/92, OSNCP 1993, nr 5, poz. 79; uchwała SN z dnia 9 marca 1993 r., III CZP 156/92, OSNCP 1993, nr 9, poz. 152; uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 14 marca 1995 r., III CZP 6/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 72.

³⁴ Por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91, OSNCP 1992, z. 2, poz. 17; uzasadnienie uchwały SN z dnia 30 listopada 1992 r., III CZP 134/92, OSNCP 1993, z. 5, poz. 79; uzasadnienie uchwały SN z dnia 9 marca 1993 r., III CZP 156/92, OSNCP 1993, z. 9, poz. 152.

³⁵ W szczególności, brak zysku, a nawet okresowe prowadzenie działalności ze stratą nie uchyla statusu przedsiębiorcy. Za istotne uznaje się to, czy prowadzona przez dany podmiot działalność jest obiektywnie zdolna

orzeczniczej, nie poprzestającej na werbalnej analizie art. 2 u.s.d.g., ustalono dalsze właściwości działalności gospodarczej. Stwierdzono, że działalność tę wyróżniają takie cechy jak: fachowość, podporządkowanie regułom opłacalności i zysku lub zasadzie racjonalnego gospodarowania, działanie na własny rachunek, powtarzalność działań oraz uczestnictwo w obrocie gospodarczym.³⁶ Stwierdzono również jednak, że diagnoza co do tego, czy danej działalności można przypisać cechy działalności gospodarczej, zależy od konkretnych okoliczności rozpoznawanej sprawy, a także od kontekstu prawnego. To ostatnie stwierdzenie nabiera aktualności zwłaszcza w odniesieniu do gmin, albowiem ich działalność nie ma jednorodnego charakteru, a cele tej działalności oraz sposoby ich osiągnięcia są bardzo różnorodne. Jak podkreśla się w orzecznictwie, gmina zaliczana jest do osób prawnych prowadzących ubocznie bezpośrednią działalność gospodarczą. Inny jest jednak cel jej działalności. W przypadku gmin chodzi bowiem nie tyle o zdobycie środków pieniężnych na realizację celów statutowych, ale o działanie w sferze użyteczności publicznej, a więc w celu zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej.³⁷ Nie mogą przy tym schodzić z pola widzenia regulacje prawne dotyczące gmin, a w szczególności postanowienia ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym oraz ustawy z dnia 20 grudnia 1996 r. o gospodarce komunalnej. O tym co jest działalnością gospodarczą gminy przesądza współcześnie treść art. 9 u.s.g. w brzmieniu ustalonym przez art. 24 u.g.k. Wynika z niego, że działalnością gospodarczą gminy jest działalność w zakresie wykraczającym poza zadania o charakterze użyteczności publicznej, na którą zezwala odrębna ustawa, a także działalność w zakresie zadań o charakterze użyteczności publicznej, prowadzona w ramach przewidzianych w odrębnej ustawie. Celem takiej regulacji jest po pierwsze dążenie do skoncentrowania działalności gospodarczej gminy na jej zadaniach ustawowych (działalność o charakterze użyteczności publicznej), a po drugie ochrona rynku

do potencjalnego chociażby generowania zysku. Zob. uchwała SN z dnia 30 listopada 1992 r., III CZP 134/92, OSCP 1993, nr 5, poz. 79; M. Szydło, Pojęcie działalności gospodarczej na gruncie nowej ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, Przegląd Sądowy 2005, nr 2, s. 39 i n.

³⁶ Zob. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91, OSNCP 1992, nr 2, poz. 17 oraz uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 6 grudnia 1991 r., III CZP 117/91, OSNCP 1992, nr 5, poz. 65; także T. Wiśniewski, Zakres postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych [w:] T. Wiśniewski red., Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych, System prawa handlowego, T. 7, C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 47 i n.

³⁷ Wyrok NSA z dnia 30 listopada 1999 r., SA/Bk 1354/98, nie publ. Zob. także S. Czarnow, Komunalna działalność gospodarcza a zadania publiczne samorządu terytorialnego, Samorząd Terytorialny 2002, nr 10, s. 42 i n.

przed wynikającym z przewagi informacyjnej gminy niebezpieczeństwem zmonopolizowania rynku.³⁸

Dopuszczalny zakres działalności gospodarczej gminy należy rozpatrywać z uwzględnieniem charakteru jej zadań określonych w Konstytucji RP oraz w ustawach samorządowych. Samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne, przy czym ta część zadań, która służy zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej ma charakter zadań własnych (art. 163 w zw. z art. 166 Konstytucji RP). Nie ulega wątpliwości, że wśród tych potrzeb znajdują się również gospodarcze, jednakże taki charakter zadań wyklucza element zysku jako celu działalności gospodarczej samorządu. Przyjmuje się więc, że taka działalność może być podejmowana, o ile przyczynia się do realizacji zadań jednostki samorządu terytorialnego.

Jednakże pewne zagadnienia dotyczące działalności gospodarczej gminy mogą budzić wątpliwości w praktyce. Dotyczy to w szczególności kwestii, czy za działalność gospodarczą może być uważane bezpośrednie podejmowanie przez gminę czynności kojarzonych z działalnością gospodarczą, a więc podejmowanie czynności bez utworzenia jednostki organizacyjnej, w ramach której działalność taka ma być realizowana. Wątpliwości te pojawiają się także w orzecznictwie Sądu Najwyższego. W postanowieniu z dnia 7 sierpnia 2003 r., IV CZ 90/03, LEX nr 333111, organ ten stwierdził, że gmina, która realizuje zadania własne poprzez podejmowanie czynności o charakterze gospodarczym, jest przedsiębiorcą w rozumieniu art. 479² k.p.c.³⁹ Zaś to, że gmina nie podejmuje określonych czynności w zamiarze osiągnięcia zysku nie ma decydującego znaczenia dla jej kwalifikacji jako przedsiębiorcy.⁴⁰ Konstatacja, że gmina, która realizuje zadania własne poprzez podejmowanie czynności o charakterze gospodarczym jest przedsiębiorcą w rozumieniu art. 479² k.p.c. jest na tyle oczywista, że przytoczone orzeczenie nie zostało skierowane do urzędowej publikacji. Analizując treść pojęcia „działalności gospodarczej gminy” nie można tracić z pola widzenia jej istoty jako wspólnoty ludzkiej zamieszkującej określone terytorium (art. 1 u.s.g.). Ta ogólna wspólnota z natury swej nie nadaje się do wykonywania zadań szczegółowych. Dla tych bowiem celów, ograniczonych do spraw publicznych o znaczeniu lokalnym, *lege non distinguente* obejmuje również zadania gospodarcze, mają być tworzone jednostki organizacyjne. Należy przyjąć więc, iż działalność gospodarcza

³⁸ Z. Niewiadomski, W. Grzelczak, Ustawa o samorządzie terytorialnym z komentarzem oraz teksty innych ustaw samorządowych, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990, s. 15.

³⁹ Stanowisko to jest ugruntowane w orzecznictwie, czego przykładem mogą być: postanowienie SN z dnia 23 listopada 2000 r., III CZ 112/00, LEX nr 51825; postanowienie SN z dnia 22 sierpnia 2001 r., V CKN 756/00, LEX nr 53117.

⁴⁰ Por. uchwała SN z dnia 30 listopada 1992 r., III CZP 134/92, OSCP 1993, nr 5, poz. 79

gminy ma być wykonywana przez utworzony w tym celu podmiot.⁴¹ W zasadniczej tezie postanowienia SN z dnia 19 października 1999 r., III CZ 112/99, OSNC 2000, nr 4, poz. 78, wyrażony został pogląd, że działalnością gospodarczą gminy jest prowadzona w formie komunalnych zakładów budżetowych lub spółek prawa handlowego, działalność w zakresie zadań własnych, określonych w art. 7 ust. 1 u.s.g., których celem jest zaspokajanie zbiorowych potrzeb ludności w drodze świadczenia usług powszechnie dostępnych, a także – w przypadkach określonych w odrębnej ustawie – działalność w zakresie wykraczającym poza te zadania.

Z kolei semantyczna warstwa pojęcia „działalność gospodarcza” zakłada aktywność podmiotu ją prowadzącego. Statyczne zaś jego ujmowanie wydaje się być sprzeczne z powszechnym rozumieniem omawianego pojęcia. Stąd też, jak podkreślił w uchwale z dnia 14 marca 1995 r., III CZP 6/95, w składzie siedmiu sędziów Sąd Najwyższy (OSNC 1995, nr 5, poz. 72), gmina, której aktywność gospodarcza ogranicza się do sporadycznego objęcia (nabycia) akcji, nie tworzy przedsiębiorstwa w znaczeniu podmiotowym lub przedmiotowym ani innej jednostki organizacyjnej; nie powierza też wymienionych czynności swoim jednostkom gospodarki pozabudżetowej. Pokrycie kapitału akcyjnego nie ma w takim przypadku charakteru powtarzalnych czynności zawodowych, a więc posiadanie nabytych akcji nie spełnia istotnych wymogów działalności gospodarczej. Ponieważ akcja ucieleśnia prawa majątkowe związane z udziałem kapitałowym w spółce, dlatego wchodzi w skład mienia komunalnego, powstałego wskutek rozporządzenia majątkowego, a nie w wyniku działalności gospodarczej.⁴² Niemniej jednak aktywność taka będzie mogła być uznana za działalność gospodarczą gminy w rozumieniu art. 9 ust. 2

⁴¹ Przytoczone stanowisko aprobuje także nauka. Zob. w szczególności: R. Flejszar, Postępowanie w sprawach gospodarczych ..., op. cit., s. 54; W. Kubala, glosa do postanowienia SN z dnia 19 października 1999 r., OSP 2000, nr 10, poz. 144. Na temat problematyki zdolności sądowej jednostek organizacyjnych gminy w postępowaniu cywilnym zob. szerzej R. Szarek, Glosa do uchwały SN z dnia 25 kwietnia 1996 r., III CZP 34/96, Samorząd Terytorialny 1997, nr 6, s. 63 i n.

⁴² Zob. A. Walaszek-Pyziół, Swoboda działalności gospodarczej. Studium administracyjnoprawne, Kraków 1994, s. 31; S. Dudzik, Działalność gospodarcza samorządu terytorialnego. Problematyka prawna, Zakamycze, Kraków 1998, s. 132-134. Jednakże w literaturze przedmiotu wyrażany jest także odosobniony pogląd, iż kapitałowe zaangażowanie się i uczestniczenie przez określoną osobę w spółce kapitałowej, przejawiające się poprzez nabywanie i obejmowanie udziałów lub akcji w takiej spółce, a także związane z tym następnie wykonywanie uprawnień udziałowca lub akcjonariusza, jest w oczywisty sposób wyrazem prowadzenia przez tę osobę działalności gospodarczej w znaczeniu normatywnym. Argumentem zaś przemawiającym za trafnością tego stanowiska ma być fakt, że w pełni odpowiada to istocie samej spółki kapitałowej jako takiej. Spółka taką jest bowiem formą organizacji kapitału niezbędnego do prowadzenia działalności gospodarczej. Por. C. Kosikowski, Wolność gospodarcza w prawie polskim, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1995, s. 52. Por. także S. Czarnow, Komunalna działalność gospodarcza ..., op. cit., s. 44 i n.

u.s.g., o ile sama spółka będzie wykonywała w danym przypadku działalność odpowiadającą pojęciu działalności gospodarczej z art. 2 u.s.d.g.

Na tle obowiązującego stanu prawnego i przytaczanego reprezentatywnego stanowiska judykatury nie budzi więc wątpliwości, że gmina jest przedsiębiorcą w rozumieniu przepisów Kodeksu postępowania cywilnego⁴³, zaś sprawa związana z prowadzeniem przez nią działalności gospodarczej ma walor „sprawy gospodarczej”, rozpatrywanej w postępowaniu cywilnym z zachowaniem odmienności wynikających z przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych. *A contrario*, w przypadku gdy rozpatrywana sprawa nie pozostaje w związku z prowadzeniem przez gminę działalności gospodarczej, nie mieści się w definicji określonej w art. 479¹ § 1 k.p.c. Jest więc sprawą cywilną „zwykłą”, nie gospodarczą.

Summary

The municipality (local authority) as a trader in court civil proceedings in the light of Articles. 4792 § 1 of the Code of Civil Procedure

The present paper is a synthetic analysis of the process status of the commune in the civil court proceedings, as well as an attempt to establish how and to what extent the participation of the commune as a party to civil proceedings determines the choice of the proper type of civil proceedings to be applied to decide a given case.

The evolution that took place in Polish law particularly pursuant to the Act of 20 December, 1996 on municipal economy (uniform text Journal of Laws of 2011, No.45, item 236) and the Act of 8 March, 1990 on the commune local government (uniform text Journal of Laws of 2001, No.142, item 1591 as amended), within the sphere of economic life, resulted in the territorial self-government gaining more tasks and functions, and the territorial self-government units gaining legal, organizational and financial independence. Most importantly, with respect to the performance of own tasks, they gained the right to run a business enterprise, participate in civil law transactions on their own be-

⁴³ Zob. postanowienie SN z dnia 19 października 1999 r., III CZ 112/99, OSNC 2000, nr 4, poz. 78; postanowienie SN z dnia 23 listopada 2000 r., III CZ 112/00, LEX nr 51825; postanowienie SN z dnia 22 sierpnia 2001 r., V CKN 756/00, LEX nr 53117; postanowienie SN z dnia 7 sierpnia 2003 r., IV CZ 90/03, LEX nr 333111. Zob. także J. Gudowski, [w:] T. Ereciński red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część pierwsza. Postępowanie rozpoznawcze, T. 2, op. cit., s. 663; P. Telenga, [w:] A. Jakubecki red., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, wyd. 4, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 588.

half, and undertake economic ventures, both in the legal form of an enterprise and other organisational forms.

Based on the analysis of the current judicial decisions and the doctrinal output, the author concludes that in the light of the legislation in force, the thesis on the recognition of the commune as an entrepreneur in the meaning of the provisions on separate proceedings in commercial cases, seems well-founded, whereas a case decided with the participation of the commune is undoubtedly a commercial case in its nature.

Key words: Litigant party, commune, business enterprise, organisational unit, commercial case, civil proceedings, separate proceedings in commercial cases.

Kazimierz Cymerys

Najwyższa Izba Kontroli w Warszawie, Poland

Aksjologia, idee i zasady ogólne Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej

1. Wprowadzenie

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej stanowi interesujący punkt odniesienia dla rozważań nad oddziaływaniem systemu wartości społeczno-kulturowych na aksjologię dokumentów międzynarodowych z obszaru praw człowieka (praw podstawowych).

Karta traktuje wiele aspektów życia tworząc tym samym w swojej treści zasady, które ukierunkowane są zarówno na kraj, jak i na wspólnotę. Niewątpliwie konstrukcja Unii Europejskiej jest taka, że uznaje ona te rozbieżności, zostawiając w tych kwestiach swobodę ustawodawcy krajowemu. Każde jednak odstępstwo od praw gwarantowanych w Kartce, wywodzące się z aprobaty dla zasady pomocniczości, obiektywnie osłabia charakter gwarancyjny tego dokumentu.

Karta Praw Podstawowych wyrosła niewątpliwie ze „wspólnej tożsamości” Unii Europejskiej. Warto zatem poddać analizie aksjologię Karty Praw Podstawowych, która poprzez skodyfikowanie zasad i praw wpływa na kształtowanie się tej tożsamości.

2. Geneza Karty Praw Podstawowych

Prace nad Kartą Praw Podstawowych rozpoczęły się na posiedzeniu Rady Europejskiej w Kolonii (3-4 czerwca 1999 r). Mówiono wówczas, że na obecnym etapie rozwoju Unii Europejskiej, prawa podstawowe obowiązujące na poziomie Unii powinny być skonsolidowane w Kartce i tym samym bardziej uwidocznione¹. Dokument ten jak wynikało z deklaracji Rady, miał zebrać „wspólną część podstawowych praw obywatelskich, które

¹ L. Gęsiak, *System wartości Unii Europejskiej. Karta Praw Podstawowych*, „Forum Philosophicum” 2002, t. 7, s. 87.

w tej czy innej formie są wpisane do konstytucji i innych aktów prawnych państw członkowskich UE, aby stworzyć spójny zestaw norm dla tworzenia przyszłego prawa UE”².

Bardzo istotnym dla uruchomienia prac nad Kartą stał się szczyt w Tampere (15-16 października 1999 r.). Przy tworzeniu treści Karty Praw Podstawowych podkreślano, iż „poszanowanie tych praw jest jedną z fundamentalnych zasad Unii Europejskiej i stanowi legitymację jej istnienia”. Skupienie uwagi właśnie na tym dokumencie było skutkiem odrzucenia przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości pomysłu przystąpienia Wspólnoty Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka³.

Zadanie przygotowania Karty powierzono zespołowi o nazwie Forum przemianowanego w 2000 r. na Konwent, złożonemu z posłów Parlamentu Europejskiego i parlamentarzystów państw członkowskich oraz reprezentantów Komisji Europejskiej i rządów państw UE. Pracami grupy kierował były prezydent RFN Roman Herzog. Twórcami Karty postanowiono ostatecznie (zredukowane) zadanie wzmocnienia ochrony praw podstawowych w UE bez poszerzania ich katalogu poprzez uczynienie ich bardziej „widocznymi” (mające potem odzwierciedlenie w Preambule). Zadanie to zostało potem skomplikowane rozbieżnymi stanowiskami rządów państw UE, co do charakteru i roli Karty, wywierając też wpływ na sposób redakcji poszczególnych artykułów oraz na ich ujęcie. Dlatego powstał akt prawniczo niejednorodny, będący mieszaniną przepisów nowych i starych oraz deklaracyjnych i konstytucyjnych⁴.

Za sprawą Karty pogrupowaniu uległy prawa podstawowe, wynikające z konstytucji państw członkowskich oraz Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r. Karta ponadto wzmocniała konstytucyjny charakter traktatów, rozszerzając i skonsolidowując podstawowe prawa deklarowane wcześniej m.in. w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości i w ten sposób wzmocnić ochronę spraw jednostki w prawnym systemie wspólnotowym⁵ a także być punktem odniesienia instytucji europejskich i władz państw członkowskich w sferze prawa wspólnotowego i środków unijnych⁶.

Sama treść aktu została podpisana i przyjęta przez premierów państw UE dnia 7 grudnia 2000 r. w Nicei. Właśnie wtedy zostało przewidziane proklamowanie Karty na dzień

² Por. G. Michałowska, *Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 265.

³ J. Kolasa, *Wspólnoty Europejskie. Wybrane problemy prawne, część II*, Wrocław 2002, s. 26.

⁴ D. Kornobis-Romanowska, *Karta Praw Podstawowych w unijnym porządku prawnym*, „Przegląd Prawa Europejskiego” 2003, nr 2, s. 37.

⁵ Zob. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukrowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*. Wrocław 2004, s. 87.

⁶ Zob. E. Cała-Wacinkiewicz, *Poszanowanie praw człowieka jako ogólna zasada prawa wspólnotowego a Karta Praw Podstawowych*, [w:] *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009, s. 107.

12 grudnia 2007 r.⁷ KPP nie nadano jednak na szczycie w Nicei mocy prawnie wiążącej lecz charakter deklaracji, choć potrzebę nadania jej takiej mocy w przyszłości podkreślano w Akcie Końcowym tej Konferencji⁸.

Karta Praw Podstawowych wchodziła w skład Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy (jako jego część II), który ostatecznie nie został ratyfikowany. Istnieje pogląd, iż nie wykorzystano Karty jako unijnego katalogu praw człowieka, zakładając w części I (czyli hierarchicznie wyższej), że Unia przystąpi do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Prace redakcyjne nad KPP Konwent ograniczył do wprowadzenia Preambuły, korekty podziału tekstu Karty oraz zmiany treści art. 51, 52 (w tytule *ogólne zasady interpretacji i stosowania Karty* skorygowano stwierdzenie, że Karta nie ustanawia nowych praw), co jednak nie w pełni poprawiło jej niską kompatybilność z pozostałymi częściami tekstu Konstytucji⁹. W trakcie prac Konwentu przyjęto założenie, że kategorie pojawiające się w przepisach Karty Praw Podstawowych powinny odpowiadać podobnym pojęciom w EKPC¹⁰.

Można przyjąć, że omawiana Karta w obecnej wersji tworzy formalnie, nowy autonomiczny katalog praw, zwłaszcza po nadaniu jej przez Traktat z Lizbony mocy prawnie wiążącej.

3. Uzyskanie przez Kartę Praw Podstawowych normy prawnie wiążącej

Karta Praw Podstawowych przyjęta przez Parlament Europejski, Radę i Komisję na szczycie w Nicei 7 grudnia 2000 r. ma charakter porozumienia międzyinstytucjonalnego i jest aktem prawnie wiążącym¹¹. Można przyjąć, że w obecnej wersji tworzy formalnie nowy, autonomiczny katalog praw po nadaniu jej przez Traktat z Lizbony samodzielnej postaci czyli jako aneksu mającego moc wiążącą równą traktatom.

Karta Praw Podstawowych w świetle Traktatu Lizbońskiego staje się prawnie obowiązującym unijnym aktem prawnym. 12 grudnia 2007 r. została ponownie uroczystie proklamowana przez Parlament Europejski, Radę i Komisję oraz ponownie ogłoszona¹². Przyjęto również komunikat dotyczący, iż ogłoszony tekst przyjmuje i zarazem dostosowuje

⁷ www.europarl.europa.eu

⁸ Por. F. Jasiński, *Nabycie mocy prawnie wiążącej przez Kartę Praw Podstawowych. Kilka uwag teoretycznych*, PPE nr 1 z 2003 r.

⁹ Por. J. Symonides, *Unia Europejska – państwo – region, nowe pojmowanie subsydiarności i suwerenności*, [w:] *Unia Europejska. Nowy typ wspólnoty międzynarodowej*, red. E. Halizak, S. Parzymies, Warszawa 2002, s. 49-57.

¹⁰ J. Sozański, *Prawa człowieka w Unii Europejskiej*, Warszawa-Poznań 2010, s. 147-148.

¹¹ K. Wójtowicz, *Ochrona praw człowieka w Unii Europejskiej*, [w:] *System ochrony praw człowieka*, red. B. Banaszak (i in.) Kraków 2005, s. 225.

¹² Dz. Urz. UE z 14 grudnia 2007 r., C 303/01, s.1.

wuje Kartę, proklamowaną dnia 7 grudnia 2007 r. zastępując ją od dnia kiedy wejdzie w życie Traktat z Lizbony. Karta nie stanowi integralnej części Traktatu ani nie jest umową międzynarodową stała się natomiast prawnie wiążącą w momencie wejścia w życie Traktatu Lizbońskiego¹³. To ważne z punktu widzenia obywateli, którzy mogą od tego momentu powoływać się bezpośrednio na Kartę (w tych przypadkach, w których jest mowa o prawach samowykonalnych, czyli takich, na które można się powołać wprost, bez potrzeby dookreślenia ich w prawie krajowym) i dochodzić swoich praw opartych na prawie unijnym przed sądami w UE (w tym krajowymi)¹⁴.

Traktat lizboński określa kartę jako realny katalog praw, które zdaniem Unii powinny przysługiwać wszystkim jej obywatelom, zwłaszcza w kontaktach z instytucjami europejskimi oraz w obliczu obowiązujących zgodnie z prawem unijnym gwarancji.

Traktat ma za zadanie wymieniać i umacniać wartości i cele, na których opierać się będzie Unia. Oczekuje się, że wartości te mają służyć jako punkt odniesienia dla europejskich obywateli, symbolizując to, co Europa może zaoferować partnerom na całym świecie. W szczególności zapewnia on poszanowanie wolności i zasad określonych w Karcie Praw Podstawowych i nadaje im wiążącą moc prawną¹⁵. Przykładem jest wprowadzenie w traktacie szczegółowej podstawy prawnej dla pomocy humanitarnej. Odnośny przepis podkreśla wyjątkowy charakter polityki w dziedzinie pomocy humanitarnej i kładzie nacisk na stosowanie zasad międzynarodowego prawa humanitarnego, w szczególności zasady bezstronności i zakazu dyskryminacji. Traktat Lizboński stanowi wyraźnie, że podstawowym celem unijnej polityki współpracy na rzecz rozwoju jest zwalczanie i ostatecznie wyeliminowanie ubóstwa. Unia musi ściśle przestrzegać tego celu, realizując politykę która mogłaby mieć wpływ na sytuację krajów rozwijających się w innych obszarach działalności

Uznanie charakteru wiążącego Karty Praw Podstawowych stworzyło w ramach Unii Europejskiej jednolity system ochrony praw człowieka, dając do ręki zarówno jednostkom, jak i sądom dość czytelny instrument ochrony praw podstawowych. Karta stanowi również katalog samodzielny, szerszy i bardziej nowoczesny od EKPC. Pojawia się w nim m.in. ochrona nieznanych w EKPC praw takich, jak: prawo do integralności psychicznej i fizycznej osoby ludzkiej, ochrona danych osobowych, prawo do kultury, sztuki i edukacji, azyłu ochrona praw socjalnych, młodzieży i dzieci, starców i niepełnosprawnych,

¹³ B. Banaszak, *Zalety i wady Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 2, s. 14.

¹⁴ M. Muszyński, *Karta Praw Podstawowych po Traktacie lizbońskim. Charakter prawny i granice związania*, „Przegląd Sejmowy”, 2009, nr 1, s.55.

¹⁵ Por. J. Barcz, *Podstawy prawne Unii Europejskiej: Traktat z Lizbony*, Warszawa 2010.

prawo działalności gospodarczej, a także prawa do dobrej administracji. Poza tym wzbogaca ona typowe dla przedmiotowych konwencji prawa cywilne i wolnościowe, szeroką ochronę praw społecznych, ekonomicznych i kulturalnych. Ujęcie takie jest zatem sprzeczne z pierwotnym brzmieniem przepisu art. 51 stwierdzającym, że Karta nie ustanawia nowych praw, zarzuconym już jednak w Konstytucji.

Samo jednak umieszczenie praw podstawowych w Karcie mające na celu uczynienie ich bardziej widocznymi wzmacnia, ale w sposób niewystarczający system ochrony praw podstawowych, tym bardziej iż dzieje się to w ramach Unii, która poprzez Kartę stara się pokazać, iż nie jest organizacją stawiającą sobie cele wyłącznie gospodarcze. Karta jako prawo obowiązujące i część traktatów europejskich, może oprócz możliwości jej bezpośredniego stosowania stać się wzorcem kontroli w kwestii zgodności z nią wszystkich aktów unijnych. Mimo takich zastrzeżeń widać, że Karta jest dowodem na to, iż kwestia ochrony praw podstawowych stanowi integralną część polityki unijnej, będąc wartością uznaną przez państwa członkowskie. Kartę, jako rozdział konstytucji europejskiej, uznać można za oś polityki Unii w ramach praw podstawowych, będąc jednocześnie swoistą „wizytówką” ich gwarantowanego zakresu¹⁶.

W stosunku do wszystkich praw także i tych tradycyjnie, powszechnie włączonych do katalogu praw chronionych można obserwować nowe podejście nastawione na objęcie regulacją możliwie wszystkich zagadnień związanych współcześnie z ich realizacją. Karta Praw Podstawowych obejmuje nowe możliwości korzystania z nich, a także zawiera regulacje stymulujące zmiany w ich rozumieniu i w zakresie ich ochrony¹⁷. Karta ponadto traktuje wszystkie kategorie praw w taki sam sposób, nie wprowadzając między nimi jakichkolwiek różnic.

Decyzja o zmianie statusu Karty Praw Podstawowych, jak również możliwość przystąpienia Unii do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, stanowi logiczną – czy wręcz naturalną konsekwencję, w kontekście dotychczasowej ewolucji ochrony praw podstawowych w Unii Europejskiej. Jest jednocześnie wyrazem systemowego myślenia o ochronie praw człowieka w Europie.

3. Charakterystyka aksjologii Karty Praw Podstawowych

Karta Praw Podstawowych składa się z dwóch generalnych grup postanowień. Pierwsza grupa stanowi katalog praw, zasad i aspiracji w dziedzinie ochrony praw człowieka

¹⁶ D. Kornobis-Romanowska, *Znaczenie prawne Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego”, 2003, nr 2, s. 2001.

¹⁷ Por. M. A. Nowicki, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej: tekst z objaśnieniami Sekretariatu Konwencji*, Kraków 2001.

UE. Druga grupa to tzw. przepisy pomostowe (lub horyzontalne) uściślające zakres zastosowania KPP. Zakres praw chronionych w KPP jest szeroki, a ich charakter różnorodny. Karta kompiluje zarówno prawa zawarte w innych dokumentach międzynarodowych, jak np. w EKPC, Paktach Praw Człowieka, Europejskiej Karcie Socjalnej, a także prawa wynikające z tradycji konstytucyjnej państw członkowskich. Formułuje także nowe prawa jak zakaz praktyk eugenicznych, zakaz czerpania zysków z ciała ludzkiego jako takiego i jego części, zakaz klonowania w celach reprodukcyjnych, prawa osób starszych, prawa dotyczące ochrony konsumenta, ochrony środowiska. Wprowadza też nowe formuły jak prawa solidarnościowe, prawo do dobrej administracji. W tym sensie KPP stanowi najbardziej nowoczesny katalog praw podstawowych¹⁸.

Prawa podstawowe zawarte w KPP nie są jednak jednolicie sformułowane, mają też różne źródła, determinuje to sposób ich powoływania, a tym samym ich skutek prawny. Część to dobrze utrwalone prawa podstawowe, które mogą być lub są stosowane przez ETS jako zasady ogólne prawa UE na podstawie obecnego art. 6 ust. 2 TUE. UE szanuje bowiem prawa zawarte w EKPC lub wynikające ze wspólnej konstytucyjnej tradycji państw członkowskich. Pomijając wymierne korzyści płynące z posiadania przez UE katalogu praw podstawowych, nadanie Karcie prawnie wiążącego charakteru ma zatem znaczenie dla części postanowień KPP, dla tych praw, zasad czy aspiracji, które nie są objęte formułą obecnego art. 6 ust. 2 TUE¹⁹.

Unia Europejska podejmując tematykę wartości i praw fundamentalnych wkroczyła w obszar głębokiego sporu kulturowego²⁰ dotyczącego tak treści samych wartości (aksjologia) jak i ich ugruntowania (metaaksjologia)²¹. Jest to wyraźnie widoczne w jej prawie pierwotnym. Karta Praw Podstawowych ma duże znaczenie symboliczne, wzmacnia aksjologię UE poprzez danie jednostce dobrego katalogu praw podstawowych²².

Unia Europejska nie pretenduje do tworzenia odrębnego systemu ochrony praw człowieka.²³ Tym niemniej, zauważyć można szczególną dynamikę rozwojową w płaszczyźnie

¹⁸ Zob. M. Tomaszewska, *Znaczenie Karty Fundamentalnych Praw Unii Europejskiej we wspólnotowym porządku prawnym*, „Studia Europejskie”, t. VIII, Toruń 2001, s. 31; R. Wieruszewski, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej w systemie międzynarodowych instrumentów ochrony prawnej*, [w:] *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, red. E. Popławska, Warszawa 2000, s. 45.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Por. G. Michałowska, *Kulturowe uwarunkowania praw człowieka*, „Stosunki Międzynarodowe” 2008, nr 1-2, s. 9-29.

²¹ Por. J. Wilk, B. Walczak, *Elementy aksjologii Unii Europejskiej*, Kraków 2009.

²² T. Barankiewicz, *Aksjologiczne uwarunkowania prawa Unii Europejskiej* [w:] *Teoretycznoprawne problemy integracji europejskiej*, red. L. Leszczyński, Lublin 2004, s. 81.

²³ Por. W. Waclawczyk, *Karta Praw Podstawowych UE: nowa szansa dla praw człowieka?*, Warszawa 2010.

praw człowieka w ostatnich latach. Zapoczątkowała to Karta Praw Podstawowych (KPP), która jest wyjątkową agregacją aksjologiczną Unii.

Jak, zauważa M. Piechowiak, „z punktu widzenia rozstrzygnięć metaaksjologicznych (...) mamy do czynienia z jasnym uznaniem relatywizmu kulturowego. Zgodnie z przyjętą formułą wartości wynikają z kulturowego, religijnego i humanistycznego dziedzictwa Europy. Skoro same wartości, to także ich powszechność jest cechą uznaną ze względu na rozwój kultury (...) w takiej perspektywie Konsekwentne jest pominięcie godności, która pojmowana jest jako przyrodzone, w swej istocie niezależne od kultury, źródło praw”²⁴.

Biorąc pod uwagę kwestie aksjologiczne Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej można dla przykładu wziąć pod uwagę jej normatywne rozwiązania dotyczące kwestii ochrony życia i integralności osoby (art. 2 i 3 KPP) oraz małżeństwa (art. 9 KPP).

Art. 2 Karty Praw Podstawowych stwierdza, iż „każdy ma prawo do życia” (ust. 1). i „nikt nie może być skazany na karę śmierci ani poddany jej wykonaniu” (ust. 2)²⁵. Sformułowanie to nie jest, oczywiście, etycznie problematyczne samo w sobie. Tym, niemniej, Karta powstała, gdyż uznano, że „w obliczu zmian w społeczeństwie, postępu technicznego oraz rozwoju naukowego i technologicznego, niezbędne jest wzmocnienie ochrony praw podstawowych poprzez wyszczególnienie tych praw w Karcie i przez to uczynienie ich bardziej widocznymi”²⁶. Poważnie traktując to stwierdzenie, oczekiwać należałoby również wzięcia pod uwagę, iż „w toczącym się obecnie w ramach cywilizacji europejskiej sporze nie chodzi o uznanie prawa do życia, a o zakres jego obowiązkowej ochrony ze strony państwa/Unii Europejskiej”²⁷. Karta nie wzmacnia tutaj ochrony. Przeciwnie, rozwiązanie przyjęte w KPP jest otwarciem pola do rozmaitych, etycznie przeciwstawnych, interpretacji roli państwa w tym obszarze.

W innym artykule KPP deklarującym, iż każdy ma prawo do poszanowania swej integralności fizycznej i psychicznej w ramach uszczegółowienia tego prawa w kontekście biologii i medycyny KPP zakazuje reprodukcyjnego klonowania. Powołuje się w tym punkcie na Konwencję o prawach człowieka i biomedycynie. Konwencja ta jednak wyraźnie stwierdza, iż „jakakolwiek interwencja mająca na celu stworzenie istoty ludzkiej genetycznie identycznej z inną istotą ludzką żywą lub martwą jest zabroniona”. Unia zabrania jednak jedynie jednej formy klonowania. Wynika to z faktu, iż „w niektórych

²⁴ M. Piechowiak, *Karta Praw Podstawowych UE – wróg czy sprzymierzeniec tradycyjnych wartości?*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka” 2008, nr 3, s. 24.

²⁵ *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Dz. U. EU 2007/C 303/01 z 14 grudnia 2007 r.

²⁶ Tamże.

²⁷ Por. P. Mazurkiewicz, *Wokół Karty Praw Podstawowych*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka” 2008, nr 2.

państwach członkowskich UE klonowanie istot ludzkich, a nawet tworzenie hybryd ludzko – zwierzęcych jest – pod pewnymi warunkami – dopuszczone”²⁸.

Analizując swoistą logikę kompromisu Karty Praw Podstawowych należy odwołać się do art. 9 dotyczącego prawa do małżeństwa i rodziny. Czytamy w nim „Prawo do zawarcia małżeństwa i prawo do założenia rodziny są gwarantowane zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tych praw”. Zamiast komentarza wystarczy cytat z wyjaśnienia do Karty: „Podstawą tego artykułu jest artykuł 12 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w brzmieniu: „Mężczyźni i kobiety w wieku małżeńskim mają prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa”. Brzmienie artykułu zostało zaktualizowane, aby objąć przypadki, w których ustawodawstwo krajowe uznaje inne możliwości utworzenia rodziny niż zawarcie małżeństwa. Artykuł ten nie stanowi o nadaniu statusu związku małżeńskiego związkom osób tej samej płci ani tego nie zakazuje. Prawo to jest więc podobne do prawa przewidzianego przez europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, jednak jego zakres może być rozszerzony, jeżeli ustawodawstwo krajowe tak przewiduje”. A zatem Unia *de facto* dokonuje redefinicji pojęcia małżeństwa, choć nie narzuca swojej interpretacji Państwom Członkowskim.

Europa przy pomocy Karty Praw Podstawowych zamierza wypełnić aksjologiczną lukę Wspólnoty, dotychczasowa integracja oraz współpraca skupiała się na płaszczyźnie ekonomiczno – gospodarczej, lecz przy tak rozległym organizmie nie było to wystarczające. Pojawiła się luka, którą miała wypełnić Rada Europy i jej ustawodawstwo, w praktyce wydało się to niewystarczające.

4. Idee Karty Praw Podstawowych

Istnieje pogląd, że idee odzwierciedlają zasady etyczne dotyczące humanitaryzmu, sprawiedliwości oraz prakseologiczne dotyczące efektywności²⁹. Rozwój ich związany jest z wewnętrzną energią oraz respektem dla sztuki rządzenia³⁰.

Idea praw człowieka narodziła się i rozwinęła w europejskim kręgu cywilizacyjnym. Historia praw człowieka to dzieje ograniczania władzy państwowej nad człowiekiem, rozszerzania praw jednostki oraz budowania systemu ochrony tych praw. Prawa człowieka są zawsze elementem większej całości, m.in. ustroju politycznego, warunków społecz-

²⁸ Tamże, s. 31.

²⁹ Z. Brodecki, T.T. Koncewicz, *Karta Praw Podstawowych i zasady ogólne prawa wspólnotowego* [w:] *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009, s. 20.

³⁰ Por. Z. Brodecki, *Idee – wartości (duch traktatu) i sztuka rządzenia* [w:] *Europa sędziów*, Warszawa 2007.

nych, warunków ekonomicznych, dlatego też rozwój praw człowieka dokonywał się w sposób nieciągły.

Prawa człowieka mają charakter ewolucyjny³¹, nie tworzą bowiem zamkniętego katalogu. Wraz z rozwojem techniki i przemianami społecznymi wyłaniają się nowe prawa np. w obszarze biomedycyny, niezbędne dla ochrony godności człowieka.

Karta proklamuje godność jako fundament praw podstawowych³². Art.1 KPP mówi, że: „Godność człowieka jest nienaruszalna. Musi być szanowana i chroniona”³³. Godność człowieka stanowi kwintesencję jego istnienia. Jest z nim nierozdzielnie związana bez względu na to, kim jest i czym się zajmuje. Jej istotą jest to, że stanowi wartość przyrodzoną, a więc samoistną i uniwersalną. Człowiek jest istotą wolną, dlatego należy go traktować jako cel sam w sobie a nie jako środek: „Jest on [człowiek] dzięki autonomii swojej wolności podmiotem prawa moralnego (...). Właśnie, ze względu na nią [tj. ową autonomię] każda wola, nawet własna wola każdej osoby skierowana na nią samą, jest ograniczona przez warunek zgodności z autonomią rozumnej istoty, mianowicie by nie poddawać jej żadnemu zamiarowi, który nie jest możliwy według prawa mogącego wpływać z woli samego doznającego podmiotu”³⁴.

Karta z godności czyni centralny punkt odniesienia dla systemu praw oraz wolności szczegółowo określonych w Karcie³⁵. Jej preambuła podkreśla „niepodzielne, uniwersalne wartości w postaci godności ludzkiej, wolności, równości oraz solidarności”. W tym sensie Karta potwierdza stan prawny obowiązujący dzisiaj i aksjologię, która jest wspólna z obecnie obowiązującą Konstytucją RP³⁶.

L. Garlicki analizując art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stwierdza, że godność ludzka stanowi zarówno źródło szczegółowych praw i wolności jednostki jak i pełni szerszą rolę orientując całą konstytucję na osobę człowieka jako samorealizującej się indywidualności. Godność człowieka w tym ujęciu stanowi podstawę dla całego porządku konstytucyjnego oraz jego zasadę³⁷. Karta Praw Podstawowych stosując w art.1 zasadę godności podkreśla tym samym jej wysoką rangę. Wartość ta stanowi fundament pozwa-

³¹ W. Skrzydło, *Polskie Prawo Konstytucyjne*, Lublin 2003, s. 156-159.

³² Por. J. Zajadło, *Fascynujące ścieżki filozofii prawa*, Warszawa 2008.

³³ *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Kraków 2003.

³⁴ I. Kant, *Krytyka praktycznego rozumu*, Warszawa 1984, s. 143.

³⁵ Zob. R.A. Tokarczyk, *Biojursysprudencja. Podstawy prawa dla XXI wieku*, Lublin 2008.

³⁶ Z. Brodecki, T.T. Koncewicz, *Karta...*, jw., s. 21.

³⁷ L. Garlicki, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela. Zasady ogólne*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, t. III, s. 11-12.

lający określić czy określone prawo jest sprawiedliwe, albowiem sprawiedliwie chroni godność a naruszenie tego prawa jest niezgodne z jej przyrodzonym charakterem³⁸.

Godność legła u podstaw praw obywatelskich chodzi tu m.in. o prawo do głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego i w wyborach lokalnych³⁹, prawa do dobrej administracji⁴⁰, prawa petycji oraz u podstaw wymiaru sprawiedliwości: prawo do skutecznego środka ochrony prawnej i dostępu do bezstronnego sądu⁴¹.

Ideą KPP jest to, że rozwiązuje ona przedłożony charakter zabezpieczenia praw i wolności człowieka. Przede wszystkim domaga się bezwarunkowego poszanowania praw i wolności, które już są ustalone przez obowiązujące przepisy. Karta stanowi „instrument przyspieszania” w tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego w krajach Wspólnoty Europejskiej.

Poszczególne kategorie praw powiązано zatem w KPP z pewnymi wartościami – ideami, które znalazły wyraz w tytułach pierwszych sześciu rozdziałów. Niektóre z praw przysługują wyłącznie obywatelom UE, ale większość służy jednostkom, wobec których prawo unijne jest stosowane⁴².

1. Zasady ogólne Karty Praw Podstawowych

Główną ideą Karty jest głoszenie zasady, że Unia Europejska "stawia człowieka w centrum swojej działalności poprzez wprowadzenie obywatelstwa w Unii oraz stworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości". Karta określa prawa i wolności osoby za pomocą siedmiu podstawowych zasad wartości stanowiących jednolity kompleks: status prawny osoby, z zasadą poszanowania godności ludzkiej, zasady zachowania praw i wolności osoby i obywatela, zasady równości, zasady solidarności, zasad demokracji i zasady zgodne z prawem państwa. Jest to szczególne podkreślenie, że zasady te są oparte na duchowym, moralnym i historycznym dziedzictwie narodów Europy.

Karta Praw Podstawowych w porównaniu z Europejską Konwencją Praw Człowieka zaskakuje niezwykle szerokim katalogiem gwarantowanych praw⁴³. Od momentu podję-

³⁸ M. Piechowiak, *Kształtowanie nowego systemu ochrony podstawowych praw i wolności obywatelskich w Polsce* [w:] *Prawo w okresie przemian ustrojowych*, red. M. Gulczyński, Warszawa 1995, s. 95.

³⁹ Por. A. Estella, *Constitutional Legitimacy and Credible Commitments in the European Union*, "European Law Journal" 2005, Nr 11, s. 22-42.

⁴⁰ Por. H.P. Nehl, *Principles of Administrative Procedure*, Oxford 1999.

⁴¹ Por. W. Jasiński, *Bezstronność sądu w konwencjach oraz innych dokumentach międzynarodowych*, [w:] *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, red. W. Jasiński, Warszawa 2009 s. 34.

⁴² C. Mik, *Rola Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w procesie integracji europejskiej*, [w:] *Czynić sprawiedliwość w miłości*, red. W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 304-305.

⁴³ I.C. Kamiński, *Karta Praw Podstawowych jako połączenie praw i zasad – strukturalna wada czy szansa?* [w:] *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009, s. 37.

cia prac nad Kartą Praw Podstawowych stawiany był m.in. problem usytuowania tego dokumentu w europejskim systemie ochrony praw człowieka⁴⁴, a w szczególności pytano o to, jaki będzie stosunek Karty do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁴⁵. Oczywiście było, bowiem to, że należy liczyć się ze wzajemnym oddziaływaniem obu tych dokumentów i wynikającymi stąd konsekwencjami prawnymi⁴⁶.

W zestawieniu z konwencją Karta uderza swoim rozmachem. Katalog gwarantowanych praw liczy aż 50 artykułów. Nie należy jednak zapominać, iż KPP jest zbiorem nie tylko praw ale i zasad. Świadczyć o tym może art. 52 ust. 5 mówiący, że: postanowienia Karty „zawierające zasady mogą być wprowadzone w życie przez akty prawodawcze i wykonawcze przyjęte przez instytucje i jednostki organizacyjne Unii oraz przez akty Państw Członkowskich, gdy wykonują one prawo Unii, korzystając ze swoich odpowiednich uprawnień. Można się na nie powoływać w sądzie jedynie w celu wykładni tych aktów i kontroli ich legalności”.

Istnieje pogląd, iż bez rozróżnienia zasad i praw, Karta, nawet po uzyskaniu statusu wiążącego aktu prawnego, może rodzić problemy z jej praktycznym stosowaniem natomiast niejednorodność postanowień może stanowić przeszkodę w stworzeniu mechanizmu egzekucyjnego również w odniesieniu do tych przepisów, które zawierają prawa. Inaczej mówiąc, istnieje tendencja, by całość Karty odczytywać przez pryzmat zasad⁴⁷.

Podstawowym zagadnieniem staje się zidentyfikowanie, czy dany przepis Karty odnosi się do prawa, czy do zasady. Dla przykładu można podać Kodeks Dobrej Administracji. Stanowi on rozwinięcie zasad KPP. Parlament Europejski zalecił stosowanie Kodeksu w organach i instytucjach Unii oraz respektowanie jego postanowień w ich relacjach ze społeczeństwem⁴⁸. Kodeks składa się z 27 artykułów i zapewnia każdemu obywatelowi Unii Europejskiej prawo do domagania się od organów Unii bezstronnego, zgodnego z uregulowaniami i procedurami prawnymi rozpatrzenia wniesionej do nich sprawy. Funkcjonariusze mają obowiązek właściwego i uczciwego załatwienia sprawy w rozsądnym terminie. Nie mogą oni nadużywać władzy do innych celów, muszą respektować zasadę obiektywizmu i niezależności. Kodeks proklamuje zasady uwzględniania interesu

⁴⁴ A. Wróbel, *Karta Praw Podstawowych - zagrożenie dla wolności konstytucyjnych w Polsce?*, "Europejski Przegląd Sądowy" 2007, nr 11, s.1.

⁴⁵ Por. T.T. Koncewicz, *Karta Praw Podstawowych. Pierwsze kroki*, „Rzeczpospolita” z 29 maja 2008 r s. C7.

⁴⁶ J. Jaskiernia, *Wzajemne oddziaływanie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, [w:] *Prawo europejskie w polskim porządku prawnym. Stosowanie prawa europejskiego w orzecznictwie sądów polskich*, Tarnobrzeg 2005, s. 121.

⁴⁷ I. C. Kamiński, ...j.w., s. 41.

⁴⁸ E. Ura, *Prawo urzędnicze*, Warszawa 2007, s. 228.

jednostki, uczciwości, uprzejmości, wysłuchania oraz udzielenia informacji⁴⁹. Podkreśla też zakaz wszelkiej dyskryminacji i obowiązek równego traktowania osób znajdujących się w tej samej sytuacji. Na wszystkie zaniedbania, których dopuści się instytucja lub urzędnik przysługuje prawo wniesienia skargi do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich. Postanowienia Kodeksu wyraźnie wskazują na ogólny europejski model tworzenia przyjaznej jednostce administracji publicznej działającej z zachowaniem zasad etycznych.

Kodeks Dobrej Administracji jest jednym z przykładów na to, że nie należy kierować się tytułem danego przepisu, bo nierzadko przepis nazywany zasadą lub prawem okazuje się mieć inny charakter w świetle wyjaśnień. Taka rozbieżność wynika nie tylko z językowego uzusu, lecz przede wszystkim z nieposługiwania się przez twórców Karty (Konwent) podziałem na prawa i zasady.

Karta Praw Podstawowych wskazuje jako przykład trzy artykuły zawierające zasady. Są to art. 25 dotyczący prawa osób w podeszłym wieku, art. 26 podejmujący problem integracji osób niepełnosprawnych oraz art. 37 dotyczący ochrony środowiska. Karta wprowadza jednak pewne utrudnienie dla rozważań i systematyki mówiąc, że niektóre postanowienia mogą zawierać zarówno elementy prawa, jak i zasady. Jako przykład podaje tu art. 23 równość kobiet i mężczyzn, art. 33 życie rodzinne i zawodowe, art.34 zabezpieczenie społeczne i pomoc społeczna. Okazuje się więc, że zastosowanie rozróżnienia na prawa i zasady nie spełnia cechy logicznego podziału. Może to być związane z brakiem realizacji wymogu rozłączności.

6. Podsumowanie

Karta Praw Podstawowych stanowi przykład kształtowania się aksjologii prawa europejskiego. Stała się punktem odniesienia dla rozważań nad oddziaływaniem systemu wartości społeczno-kulturowych na aksjologię dokumentów międzynarodowych z obszaru praw człowieka (praw podstawowych). W centrum aksjologii Karty znalazł się pojedynczy człowiek, „swoista kula bilardowa”⁵⁰ dlatego stanowi ona jeden z nowocześniejszych instrumentów ochrony praw jednostki przyjętych w ostatnich latach w Europie.

Karta zawiera szereg zarówno praw jak i zasad o nowatorskim charakterze. W związku z tym może stać się naturalnym punktem odniesienia dla stron dochodzących swych praw na inny niż ponadnarodowy poziomach władzy, może być wyznacznikiem standar-

⁴⁹ J. Czuputowicz, *Administracja publiczna. Wyzwania w dobie integracji europejskiej*, Warszawa 2008, s. 371-372.

⁵⁰ Por. A. Waśko, *Poza utopię i nihilizmem. Człowiek jako podmiot kultury*, „Humanitas. Studia Kulturoznawcze. Badania” Kraków 2007.

dów europejskich w kwestii ochrony praw jednostki a także stanowi interesującą podstawę w celu badań naukowych.

Bardzo ważna jest, zatem ewolucja tego dokumentu uwzględnieniem jego wpływu na zasadę ogólną poszanowania praw człowieka jako kategorii prawa międzynarodowego i krajowego.

Istotna jest również analiza jej wpływu na kształtowanie zarówno uniwersalnego systemu wartości w prawie międzynarodowym publicznym w ogóle, jak i w szczególności systemu wartości w europejskim porządku normatywnym praw człowieka.

Summary

Axiology, ideas and general principles of the Charter of Fundamental Rights

The Charter of Fundamental Rights represents a new approach of the European Union to protection of human rights. Originally presented in the summit in Nice (2000), the Charter received a legally binding character upon the Treaty of Lisbon (entered into force in 1 December 2009). In the time of Treaties of Rome (1957) the human rights was considered as an area of special interest of the Council of Europe, while EEC has been concentrated on economic and social issues. CoE has offered a fundamental instrument in this area: the European Convention on Human Rights and organized the system of protection basically upon activity of the European Court of Human Rights in Strasbourg.

During the development of the process of European integration, European Community has been more and more involved in the area of protection of fundamental rights. A breaking point was the establishment of the European Union (Treaty of Maastricht), when the EU decides to extend the rights of their citizens.

The author presents a genesis of Charter of Fundamental Rights and analyses basic ideas and axiological system of this document. He concentrates on such a rights as "right to life" and "right to dignity". He offers an analysis of cultural pluralism which was crucial during the formulation of particular rights. He especially stresses meaning of new types of rights, as the right to good administration.

It will be interesting to see an interrelation between the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights. Theoretically we do not have a collision in this area, once rights known under the European Convention of Human Rights should be interpreted according to the judgments of the European Court of Human Rights. In practice it may occur tensions between two courts during the process of inter-

pretation of the rights. It will create new type of relations between the Council of Europe and European Union, once EU wants to be active in all areas of public interest and the original division of an areas of interest between the European international organizations is not actual.

Key words: axiology, general principles of the Charter of Fundamental Rights.

Teologia
Theology

Pavol Dancák

GKTF PU v Presove, Slovakia

Michal Fedor gréckokatolíkom

Gréckokatolícke cirkvi sú povolané byť verné východnej tradícii, svedčiť o nej v katolíckom spoločenstve, a tým byť pre pravoslávnych kresťanov príkladom, čo znamená živé spoločenstvo s katolíckou cirkvou. Toto spoločenstvo viedlo k mnohostrannému vzájomnému obohateniu východných a západných tradícií. S pokorou a vedomím zodpovednosti gréckokatolíci uznávajú, že následkom historických okolností, kultúrneho a sociálneho nátlaku alebo nedostatku vnútornej pevnosti v niektorých prípadoch pripustili určité deformácie v percepcii vlastnej identity.¹ Cieľom príspevku nie je biografická rekonštrukcia životného príbehu vzácného človeka Michala Fedora², ale reflexia odkazu

¹ Porov. *Komuniké z konferencie Poslanie východných katolíckych cirkví v rámci univerzálnej cirkvi a v moder-
nom svete Medzinárodný teologický inštitút, Gaming, Rakúsko 4.-6. marca 2009.* [http://www.iti.ac.at/
news/pdfs/ITI%20Communique%20Slovak%20Final.pdf](http://www.iti.ac.at/news/pdfs/ITI%20Communique%20Slovak%20Final.pdf).

² Doc. PhDr. ThLic. Michal Fedor CSC., SJ, sa narodil v Slanskom Novom Meste 25. apríla 1929. V roku 1949 vstúpil do prešovského gréckokatolíckom seminára, ale po troch semestroch sa rozhodol pre rehoľný život a 1. marca 1950 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej, ani nie šesť týždňov pred násilnou likvidáciou rehoľného života v Československu. Ako ilegálny člen Spoločnosti absolvoval ďalšie teologické štúdiá na ilegálnom Teologickom inštitúte sv. Alojza v Bratislave a 28. augusta 1961 vysvätený za kňaza. Začal študovať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ruský a slovenský jazyk. Neskôr absolvoval aj 2-
semestrové štúdium na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Výrazne sa podieľal na činnosti Ma-
tice slovenskej, kde bol zamestnaný ako bibliograf. Od roku 1961 pôsobil v Štátnej vedeckej knižnici
v Košiciach. Počas totality bol pre svoju činnosť v oblasti duchovného života „politicky nespoľahlivý“
a nepretržite sledovaný ŠTB. V roku 1969 získal titul kandidáta vied (CSc.) a o rok na to získava doktorát
z filozofie na FF UK v Bratislave. Pre duchovnú službu, ktorú vykonával, bol 7 krát súdený a mal zakázané
verejne vystupovať a publikovať. V tomto osobne najťažšom období sa začala rodiť jeho historická práca
s pôvodným názvom „*Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*“. Svoj život
zasvätený službe ľuďom a Bohu zavŕšil 14. 7. 1994. Kováč, A. M.: *Životné osudy Michala Fedora a jeho
literárne práce i pôsobenia so vzťahom k Martinu a Turcu.* [http://www.snk.sk/swift_data/source/NbiU/
Biograficke%20studie/27/bs27_299_305.pdf](http://www.snk.sk/swift_data/source/NbiU/Biograficke%20studie/27/bs27_299_305.pdf).

človeka, ktorý v roku 1968 stál v pozadí mnohých aktivít pri obnove gréckokatolíckej cirkvi.³

V dôsledku globalizácie a integrácie ľudského spoločenstva si kresťania v súčasnosti, oveľa viac ako kedykoľvek v minulosti, uvedomujú význam Ježišovho odkazu, ktorý úspech evanjelizácie podmienil vzájomnou láskou (Jn 13;35) a jednotou (Jn 17;21). Jestvovanie gréckokatolíkov má svoje ekleziálno-teologické zdôvodnenie, ktoré je podmienené historicky, kultúrne aj spoločensky. Veľmi stručne uvedieme, že poslanie gréckokatolíkov je spájať tradíciu kresťanského Východu so živým svedectvom katolicity a univerzálnosti evanjelia Ježiša Krista a prispieť k intenzívnejšiemu prežívaniu krásy a svätosti liturgie aj na kresťanskom Západe a tak prehlbovať zmysel pre posvätné v postmodernom svete. Na jedna z prvých ciest do Ríma po páde komunizmu Fedor presviedčal prefekta Východnej kongregácie, kardinála Silvestriniho o tom, že Západ potrebuje otvorenie sa cirkvám a národom Východu v ich najširšom kultúrnom a duchovnom význame. Cestoval aj do francúzskeho Chantilly, kde pripomínal svojim spolubratom jezuitom, pracujúcim v oblasti kultúry, aby sa neostýchali poučiť zo skúsenosti, ktorú získalo kresťanstvo počas komunistického prenasledovania.⁴

Michal Fedor citlivo vnímal koncilové premeny i výzvy súčasnosti, zvlášť v oblasti prehodnotenia ekumenizmu a vzťahu s postmodernou kultúrou. Reflektoval, že východné cirkvi, ktoré nazývajú v spoločenstve s Apoštolskou stolicou, majú osobitnú úlohu napomáhať jednotu všetkých, zvlášť však východných kresťanov, predovšetkým modlitbami, príkladom života, verným pridržíavaním sa dávnych východných tradícií, lepším vzájomným poznaním, spoluprácou a bratskou úctou voči ustanovizniam i osobám.⁵

V dobe sovietskej poroby Fedorova vedecká orientácia na slavistiku, respektíve na ruskú jazykovedu, na prvý pohľad by mohla budiť podozrenie z politicko-konjunkturálneho zámeru, ale u Michala Fedora bola skôr prejavom schopnosti rozlišovať a súčasne chápať veci v širšom kontexte. Fedor dokázal odlíšiť všeobecne pochopiteľné nepriaznivé vnímanie vtedajšieho sovietskeho Ruska, zotročovateľa národov a šíriteľa antihumánnej marxistickej ideológie, od nesmierne dôležitého a potrebného vzťahu k mohutnému prúdu, ktorý v celoeurópskom kontexte reprezentuje duchovná kultúra najväčšieho slovanského národa.⁶

³ Pod jeho vedením sa začal vydávať časopis Slovo, Gréckokatolícky kalendár, modlitebné a liturgické knihy v slovenčine.

⁴ Porov. VASILE, C.: *Michal Fedor - Slovan, muž kultúry ducha, Európan*. <http://www.radiovaticana.org/slovak/G-2004-02-22.html>.

⁵ *Orientalium Ecclesiarum*. 24. <http://www.kbs.sk/?cid=1118413292>

⁶ Porov. VASILE, C.: *Michal Fedor - Slovan, muž kultúry ducha, Európan*. <http://www.radiovaticana.org/slovak/G-2004-02-22.html>.

Zmysel pre citlivé rozlišovanie a poctivý vzťah k pravde prejavil Fedor aj vo svojom cirkevno-historickom úsilí. V úvode k dielu „*Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*“ naznačuje, že je adresované predovšetkým gréckokatolíkom, prípadne ľuďom, ktorí sú gréckokatolíkom priaznivo naklonení, ale aj všetkým, ktorí sa chcú dozvedieť o jednom ťažkom úseku dejín slovenských a českých gréckokatolíkov. Zasadenie osudu gréckokatolíkov do širšieho kontextu však ukázalo, že práca môže byť adresovaná všetkým, ktorí sa zaujímajú o problematiku tohto obdobia, a tak práca osobitným spôsobom môže slúžiť aj pravoslávnej cirkvi, lebo poskytuje materiál, predstavu o faktoch, ktoré sa jej podávali skreslene a ktoré ju môžu kompromitovať. Kniha ukazuje všetkým oklamaným a zmanipulovaným, aké ciele sa sledovali a akými prostriedkami boli zvedení. S veľkým úžitkom môžu knihu čítať tí, ktorí chcú slúžiť ekumenizmu a zjednocovaniu Európy. Veľa užitočných informácií nájdu v tejto práci tí, ktorí chcú poznať pravdu o komunistickej totalite.⁷ Rukopis práce bol napísaný za totalitných, nepriaznivých podmienok, čo samozrejme ovplyvnilo obsah aj formuláciu tejto práce. Keďže v tom čase nebol k dispozícii archívny materiál, Fedor využíval najmä informácie, ktoré boli zverejnené vo vtedajšej tlači. Boli to informácie, ktoré pravdu úmyselne skresľovali a boli nepriaznivo naklonené gréckokatolíkom. Fedorova práca predstavuje prácu priameho, vnímavého, kritického účastníka historického procesu a vyzýva súčasných historikov k archívnemu bádaniu predmetnej periódy gréckokatolíckej histórie a následnej komparácii.⁸

Vydanie knihy „*Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*“ bolo od začiatku problémom. Opisujú sa v nej totiž pokusy o likvidáciu gréckokatolíckej cirkvi, na ktorých má podiel aj pravoslávna cirkev.⁹ Autor však vysvetľuje, že to bola „veľká koncepcia“, teda mocensko-politicko-ideologická sféra, resp. Stalin, ktorý konal proti gréckokatolíkom a vlastne proti Cirkvi ako takej. Primárne tu nejde o vzťah dvoch cirkví, ale o vzťah celkom iného charakteru. Stalin rovnako prenasledoval aj pravoslávnu cirkev, ktorá priniesla veľké obety a právom sa označuje za mučenícku cirkev. Faktom je, že obidve cirkvi, gréckokatolícka i pravoslávna, boli na tej istej strane barikády. Pravoslávna

⁷ Porov. FEDOR, M.: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*. Košice : Byzant 1993, s. 11 -12.

⁸ Porov. KOVÁČ, A. M.: *Životné osudy Michala Fedora a jeho literárne práce i pôsobenia so vzťahom k Martinu a Turcu*. http://www.snk.sk/swift_data/source/NbiU/Biograficke%20studie/27/bs27_299_305.pdf

⁹ Na likvidácii gréckokatolíckej cirkvi v Československu boli zainteresované tri subjekty a každý z nich mal na to vlastné dôvody: sovietske štátne a stranické vedenie, moskovský patriarchát s exarchátom v Československu a vládnuce kruhy v ČSR. Nesporné je, že impulz prišiel z Moskvy už tým, že táto ako prvá „riešila“ gréckokatolícku otázku, čo bolo pre československých komunistov smerodajné. BARNOVSKÝ M.: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne*. s. 282 – 283. http://www.mtatk.hu/interreg /kotet 2/13_sz_barnovsky.pdf

cirkev však bola skúšaná aj ináč. Stalin do boja proti cirkvám a proti viere takticky vtiahol ľudí, ktorí sa vydávali za pravoslávnu cirkev. Tí sa postavili na opačnú stranu barikády – vzhľadom na pozíciu gréckokatolíkov, pravoslávnych-mučeníkov i ostatných cirkví. O. Michal Fedor SJ uvádza, že boli dve pravoslávne cirkvi – tá pravá – mučenícka (jej patrí meno „cirkev“) a tá druhá – fakticky anti-cirkev. Keď autor v tejto práci hovorí o pravoslávnej cirkvi, hovorí o tom druhom zoskupení – o anti-cirkvi.¹⁰

Fedorova kniha „*Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*“ bola niektorými oponentmi vnímaná ako dielo, ktoré sa prevíňuje proti ekumenizmu a sťaží či až znemožní dialóg, rozjatrí staré rany, a preto nie je vhodné túto knihu vydať. Veď predsa ekumenizmus, dialóg, proces zblížovania až zjednocovania sú požiadavkou znakov času a morálnym imperatívom. O. Michal Fedor SJ zastával názor, že práca je potrebná a slúži pravému ekumenizmu, ktorý si vyžaduje, a to bezpodmienečne, pravdu. Nijaká jednota a nijaký pokoj sa nedá budovať na nepravde. Medzi požiadavkami – aj teoreticky zdôvodnenými – pre pravý ekumenizmus je pravda explicitne vyžadovaná, preto Fedor vyslovil počudovanie, že v kontexte, do ktorého bola zasadená jeho práca, sa táto požiadavka ignorovala. Svojim dielom sa hlási k diskurzu, kde dialóg je prirodzeným nástrojom porovnávania rozdielnych názorov a predovšetkým skúmania nezahod v intenciách II. vatikánskeho koncilu: „Katolícki teológovia, verní učeni cirkvi, pri výskume Božích tajomstiev v ekumenickom dialógu pokračujú s láskou k pravde, kresťanskou láskou a poníženosťou.“¹¹ Ekumenizmus za každú cenu, je len chimérou ekumenizmu a vlastne ekumenizmom ani nie je. Fedor poníma ekumenizmus ako dialóg spásy a obrátenia,¹² ktorý nemá len horizontálny rozmer, spočívajúci vo výmene názorov, ale obsahuje predovšetkým vertikálny rozmer. Tento rozmer „spočíva v spoločnom a vzájomnom uznaní nášho stavu - sme muži a ženy, ktorí zhrešili. Práve tým sa v bratoch žijúcich v spoločenstvách, ktoré nemajú medzi sebou plné spoločenstvo, vytvára ten vnútorný priestor, v ktorom môže Kristus, prameň jednoty cirkvi, účinne pôsobiť so všetkou mocou svojho Ducha Utešiteľa.“¹³

Fedor explicitne upozorňuje na nedostatočnosť povrchnej reflexie ekumenizmu: „vzťahy medzi gréckokatolíckimi a pravoslávnyimi na východnom Slovensku sú zamotané, zahanbujuce. Nedotýkajme sa ich preto buďme – ekumenisti. Či práve táto situácia si nevyžaduje opak? Rozmotávejme ich, analyzujme – tak budeme ekumenisti.“ Fedorovým zámerom bolo, aby jeho práca slúžila ekumenizmu aj v inom smere. Chce, aby pravos-

¹⁰ Porov. FEDOR, M.: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*, s. 7.

¹¹ *Unitatis redintegratio*. 4. <http://www.kbs.sk/?cid=1118489150>.

¹² PAVOL VI.: *Ecclesiam suam*. 17. <http://www.kbs.sk/?cid=1117101437>.

¹³ JÁN PAVOL II.: *Ut unum sint*. 35 <http://www.kbs.sk/?cid=1117283791>.

oslávna cirkev – mučeníčka nebudovala na nepravde, aby ten morálny kredit, ktorý v prenasledovaní získala, nediskreditovala. Chce, aby sa pravoslávna cirkev – mučeníčka rozhodla, či sa stotožní s tým zoskupením, ktoré nazval anti-cirkvou, či sa stotožní s tými, ktorí sa dali do protináboženských a proticirkevných služieb Stalina, či si prisvojí výsledky ich akcií, či v nich dnes bude pokračovať.¹⁴

Obdobie prenasledovania vníma ako príležitosť prejavit' silu viery. Upozorňuje, že práve v dobe prenasledovania dochádza k prehĺbeniu vzťahu k Cirkvi a dokumentuje to vyjadreniami veriacich, ktorí s bázňou hovorili o *našej Cirkvi*. Postoje veriacich rozdelil do troch skupín:

1. veriaci, ktorí sa nábožensko-cirkevne realizovali v rímskokatolíckej cirkvi,
2. veriaci, ktorí odmietli vstup cudzieho kňaza do chrámu a sami vykonávali obrady,
3. veriaci, ktorí svoj náboženský život preniesli do najvnútornejšieho súkromia.¹⁵

Fedor konštatuje, že gréckokatolíci prijali mnohoraké utrpenia a ťažkosti. Zdôrazňuje, že jedine oni boli kompetentní hovoriť za seba a „jedine gréckokatolíci tu môže povedať, jedine toto zodpovedá stavu môjho svedomia a môjho vedomia.“¹⁶ Proces obnovy Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku je dynamický proces, ktorý má internú aj externú charakteristiku a je podmienený aj postojom veriacich v období poroby. Znovunastolenie jednoty vo vnútri cirkevného spoločenstva prebiehalo a prebieha rôznou intenzitou a v kontexte uvedeného je potrebné zohľadniť, že Cirkev tu nie je sama pre seba, ale jej poslaním je človek, jeho spása. Až uvedomenie si vlastného poslania, ktoré spočíva v evanjelizácii, vedie k prirodzenému zosúladieniu vnútorného procesu identifikácie a integrácie.

Rozvíjanie dialógu nie je nikdy jednoduchou záležitosťou, ale zvlášť v dnešnej dobe devalvovaného ľudského slova si vyžaduje mimoriadne úsilie. Po majetkovom vyrovnaní s pravoslávnu cirkvou,¹⁷ ktoré malo až na malé výnimky kultivovanú podobu, môžeme uviesť viacero príkladov, ktoré signalizujú vôľu viesť dialóg. Uvediem len niekoľko –

¹⁴ Porov. FEDOR, M.: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*, s. 8 -9.

¹⁵ Aj podľa M. Barnovského sa bývalá gréckokatolícka komunita v podstate rozdelila do troch skupín. Prvá nekládla zjavný odpor proti pravoslávniu. Bola pomerne početná, ale vnútorne rôznorodá. Druhú skupinu tvorili veriaci, ktorí po zániku gréckokatolíckej cirkvi hľadali cestu k rímskokatolíckej cirkvi. Tretia skupina pozostávala z veriacich, ktorí sa nepriklonili ani k pravoslávniu, ani k rímskokatolíckej cirkvi. BARNOVSKÝ M.: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne*. s. 283 – 284. http://www.mtatk.hu/inter-reg/kotet/2/13_sz_barnovsky.pdf.

¹⁶ FEDOR, M.: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*, s. 302.

¹⁷ Na základe zákonného opatrenia Predsedníctva SNR č. 211/1990 Zb. z 29. mája 1990 sa riešili majetkovoprávne otázky medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou. Zákonodarca akceptoval právny nárok gréckokatolíckej cirkvi na reštitúciu in integro.

vzájomné návštevy arcibiskupov, recipročná účasť hierarchov na cirkevných aj súkromných jubileách, spoločné prezentácie chrámových zborov, vzájomná účasť na niektorých vedeckých podujatiach organizovaných teologickými fakultami, dohoda o slávení odpustovej slávnosti v Lutine, futbalový turnaj seminaristov, ale aj mnohé iné aktivity.

Otec arcibiskup prof. ICDr. Cyril Vasil SJ, PhD. charakterizujúč pôsobenie o. Michala Fedora hľadá spoločného menovateľa jeho rozmanitých činností. Konštatuje, že rozličné prvky jazykovedno-literárnej činnosti Michala Fedora spojené s jeho kňazskou a reholnou činnosťou, sa javia ako mimoriadne dôležité v časoch, keď sa v rámci cirkevného i národného života jednotlivých, osobitne východných, cirkví prejavuje tendencia k zdôrazňovaniu partikularizmu, keď na malom Slovensku i v zahraničnej diaspore dochádza k neužitočným a cirkev oslabujúcim sporom medzi rusínskou, prípadne ukrajinskou a slovenskou orientáciou miestnej gréckokatolíckej cirkvi, keď sú takmer úplne prerušené cirkevnoprávne a duchovné vzťahy s inými sesterskými východnými cirkvami, Fedor sa formuje a prejavuje ako „uvedomelý Slovan“. Je si hrdó vedomý širšieho významu svojej osobnej i miestno-cirkevnej príslušnosti k cyrilometodskému duchovnému a kultúrnemu dedičstvu a to práve v dobe, keď idea vytvorenia tzv. národnej katolíckej cirkvi a prevedenie gréckokatolíkov do pravoslávnej cirkvi bolo realizované práve s odkazom na cyrilometodskú tradíciu.

„Michal Fedor v kontexte slovenských duchovných dejín v mnohých aspektoch predbehol svoju dobu. Keď u nás povrchné, ba scestné chápanie, slovanskej družby znamenalo príklon k jednému z osudných „izmov“ minulého storočia, Fedor sa dokázal hlásiť k hlbkej myšlienke Slovanstva v jeho najvznešenejších duchovných prejavoch, v jeho literatúre, umení, spiritualite.“¹⁸

Michal Fedor na základe historických dokladov tvrdil, že časť gréckokatolíkov na Slovensku si uchovala nepretržitú kontinuitu od sv. Cyrila a Metoda,¹⁹ ale jeho záujem o vierozvestcov nebol iba záujmom o históriu. V úvode ku knihe *Spolupatróni Európy* uvádza, že je to „výzva znakov času ... všetci musíme vynaložiť všetko svoje úsilie na to, aby sa kresťanská Európa nanovo zjednotila. Inde sa obrazne hovorí o jednom európskom dome. Ide tu v podstate o zblíženie časti západnej a časti východnej, kultúry spirituality jednej a kultúry a spirituality – druhej. Ide tu o veľký dialóg, diskusiu.“²⁰

¹⁸ VASIL, C.: *Michal Fedor - Slovan, muž kultúry ducha, Európan*. <http://www.radiovaticana.org/slovak/G-2004-02-22.html>

¹⁹ Porov., FEDOR, M.: *Spolupatróni Európy*. 1990, s. 73; BABJAK, J.: *P. Michal Lacko, SJ - informátor a formátor gréckokatolíkov*. Trnava : Dobrá kniha, 1997, s. 55.

²⁰ FEDOR, M.: *Spolupatróni Európy*. 1990, s. 5.

Odkaz doc. PhDr. ThLic. Michala Fedora SJ, CSc., môžeme vyjadriť v nasledujúcich tézach:

- v dialógu rešpektovať osobnú dôstojnosť človeka a jeho slobodu aj jeho túžbu po pravde,
- neodmietáť a priori všetko, čo nevychádza z katolíckeho prostredia,
- rozvíjať misijný rozmer kresťanstva,
- neidentifikovať katolicizmus s latinskou kultúrou,
- vieru odlišovať od národnostných otázok a politického smerovania,
- sebeckto akejkolvek povahy znemožňuje rozvoj kresťanstva.

Odkaz Fedorovho pôsobenia nám môže veľmi plasticky pripomenúť udalosť z roku 1994. Na Veľký piatok v Ríme v Koloseu viedol meditáciu krížovej cesty ekumenický patriarcha Bartolomej z Carihradu. Pri tej príležitosti pápež Ján Pavol II. povedal, že tí, ktorí veria v Krista a sú navzájom spojení dlhým radom mučeníkov, nemôžu ostať rozdelení, ak chcú skutočne a účinne bojovať proti snahe sveta znehodnotiť tajomstvo vykúpenia, musia spoločne vyznať tú istú pravdu o kríži. Protikresťanské hnutie si vytýčilo za cieľ zničiť hodnotu kríža a pozbaviť ho jeho významu popretím toho, že človek má v ňom korene svojho nového života; tvrdiac, že kríž nemôže živiť ani výhľady, ani nádeje. Hlásá, že človek je len pozemský tvor, ktorý má žiť tak, ako keby Boh nejestvoval.

Záverom môžeme konštatovať, že odkaz otca Michala Fedora SJ, ktorý sa cítil súčasne slobodným gréckokatolíkom, Slovákom, Slovanom i Európanom, spočíva v existenciálnej výzve rešpektovať poslanie kresťanského Východu aj kresťanského Západu, ktoré má základ v ohlasovaní vzkrieseného Krista prinášajúceho radostnú nádej všetkým ľuďom.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BABJAK, J.: *P. Michal Lacko, SJ - informátor a formátor gréckokatolíkov*. Trnava : Dobrá kniha, 1997, s. 55.
- [2] BARNOVSKÝ M.: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne*. s. 282– 283. http://www.mtatk.hu/interreg/kotet/2/13_sz_barnovsky.pdf. [5.12.1009]
- [3] FEDOR, M.: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*. Košice : Byzant 1993, s. 11 -12.
- [4] FEDOR, M.: *Spolupatróni Európy*. 1990, s. 100.
- [5] JÁN PAVOL II.: *Ut unum sint*. 35 <http://www.kbs.sk/?cid=1117283791>. [5.12.1009]
- [6] *Komuniké z konferencie Poslanie východných katolíckych cirkví v rámci univerzálnej cirkvi a v modernom svete Medzinárodný teologický inštitút, Gaming, Rakúsko 4.-6. marca 2009*. <http://www.iti.ac.at/news/pdfs/ITI%20Communique%20Slovak%20Final.pdf>. [5.12.1009]

- [7] KOVÁČ, A. M.: *Životné osudy Michala Fedora a jeho literárne práce i pôsobenia so vzťahom k Martinu a Turcu*. http://www.snk.sk/swift_data/source/NbiU/Biograficke%20studie27/bs_27_299_305.pdf. [5.12.1009]
- [8] *Orientalium Ecclesiarum*, 24. <http://www.kbs.sk/?cid=1118413292>[5.12.1009]
- [9] PAVOL VI.: *Ecclesiam suam*. 17. <http://www.kbs.sk/?cid=1117101437>. [5.12.1009]
- [10] *Unitatis redintegratio*. 4. <http://www.kbs.sk/?cid=1118489150>. [5.12.1009]
- [11] VASILE, C.: *Michal Fedor - Slovan, muž kultúry ducha, Európan*. <http://www.radiovaticana.org/slovak/G-2004-02-22.html>. [5.12.1009]

Summary

Michael Fedor Byzantine Catholic

The aim of this paper is not a biographical reconstruction of precious human life story of Michal Fedora, but the reflection of the ecclesiastical heritage of man, who stood behind activities in the reconstruction of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia in 1968. Greek Catholic Churches are called to be faithful to Eastern tradition, to testify about it in the Catholic community, and thus be an example for Orthodox Christians, what means living communion with the Catholic Church.

Key words.: Michal Fedor. Greek-Catholic Church. Orthodox Christians.

Patrik Maturkanič

VŠSZ, EVC Praha, Czech Republik

***Profil osobowy Franciszka kardynała
Tomaska Prymasa czeskiego i świadectwo jego ży-
cia w 20 lat po śmierci (4.8.1992)***

Wstęp

Człowiek nie rodzi się jako osobistość, ale staje się nią w oparciu o przeżyte, spełnione życie. Nie zawsze musi chodzić o jednostkę z pierwszego planu, jak częstokroć moglibyśmy się błędnie domyślać.¹ Kryteria *zostania osobistością* leżą na innej szali. Chodzi przede wszystkim o wspólne przeżywanie życia z innymi (*homo sociologicus*), przy czym należy sobie uświadomić, że wielkość człowieka rodzi się w konfrontacji z innymi ludźmi, a przede wszystkim w darze miłości. Kolejnym ważnym kryterium *zostania osobistością* jest stosunek do wartości życiowych oraz ich realizacja w rzeczywistości życia. Do tradycyjnie najwyższych wartości należy dobro, prawda i piękno. Dotykamy wszystkich tych trzech klejnotów naszego istnienia i rozwijamy je w odniesieniu do wieczności, w której te najwyższe wartości mają swe źródło. Trzecim, ale z pewnością nie ostatnim kryterium *stawania się osobistością* jest swoista mądrość przeżytego życia, której nigdzie nie można wyczytać ani nauczyć się z obserwacji. Mądrość, która dojrzewa z wiekiem (czasem)

¹ Porów. „W swoim życiu spotykamy wielu różnych ludzi. Większości z nich nie poświęcamy dużej uwagi, co jest być może błędem życia codziennego, ponieważ każdy człowiek zasługuje na odpowiedni szacunek, a przede wszystkim miłość bliźniego, która przejawia się zainteresowaniem poświęconym drugiej osobie. Jeżeli więc potrafimy percypować każdego obecnego człowieka, śledzić jego słowa i mowę ciała, a przede wszystkim wielkość jego serca, możemy wtedy odkryć jego niepowtarzalność, w której poznać można wielkość danego człowieka. Jeżeli w naszym pobliżu jest człowiek, którego postrzegamy spontanicznie, jesteśmy przez niego przyciągani i dobrze czujemy się w jego towarzystwie, możemy mówić o osobistości. W naszym społeczeństwie poznajemy – i to na wielu płaszczyznach – szereg gigantów życia towarzyskiego. Osobistości nie tworzą tylko teraźniejszość, ale też historię narodu, pomagając w ten sposób czerpać ludziom z mądrości, którą nam pozostawili.“ MATURKANIČ, P., *Biskup Josef Hlouch. Pastorační význam jeho činnosti*, Bratislava 2007, 8, w polskim tłumaczeniu autora.

i która nie zna z góry pytań z wyuczonymi odpowiedziami. Ta cnota kardynalna, ale jednocześnie też dar Ducha Świętego, którego pragnął nade wszystko także i wielki król Salomon (porów. *1Kr* 3,9) jest przyswajana przez prawdziwe osobistości, a giganci epoki wydobywają ją z głębi swoich serc dla dobra (dla zbawienia) nas wszystkich.

Jedną z takich osobistości formatu europejskiego był także praski arcybiskup, kardynał František Tomášek, który potrafił w największej skromności życia – chociaż czasy były ciężkie – bronić misji, która została mu powierzona. Ponieważ w tym roku przypominamy sobie 20 rocznicę jego śmierci, niniejszy przyczynek pragnie być przypomnieniem tego niezapomnianego człowieka, a jednocześnie pokazać, w czym tkwiła jego wielkość.

1. **Pedagog – (arcy)biskup – kardynał**

Trudno w kilku słowach zwięźle scharakteryzować człowieka, zwłaszcza gdy chodzi o tak wybitną osobistość, jaką był – i z pewnością pozostanie w naszych sercach – František Tomášek. Charakterystykę tę wyrażają trzy słowa, które zawiera nazwa pierwszego rozdziału niniejszego przyczynku: Pedagog – (arcy)biskup – kardynał. Z pewnością można by je też zamienić na inne, podobne słowa – Ojciec – pasterz – „męczennik”.

František Tomášek urodził się 30 czerwca 1899 roku w mieście Studánka na Moravě, w powiecie Nový Jičín. Jego ojciec był znakomitym organistą, ale jednocześnie też nauczycielem. Serce pedagoga odziedziczył prawdopodobnie właśnie po swym ojcu, który zmarł mu we wczesnym dzieciństwie. Pozostał więc sam z matką - która towarzyszyła mu potem przez całe życie - oraz z piątką rodzeństwa. Po studiach teologicznych w Ołomuńcu (1918-1922) został 5 lipca 1922 wyświęcony na księdza. Od pierwszych lat swojego kapłaństwa zaczyna uczyć jako katecheta i nauczyciel religii, już w 1934 roku wykłada na wydziale CMBF w Ołomuńcu, gdzie pozostaje aż do jego zamknięcia w 1950 roku. Profesor Tomášek był prawdziwie mądrym pedagogiem, który dzięki swemu osobistemu podejściu był przez swoich słuchaczy odbierany jako ojciec. Chociaż sam nie miał ojca od swego siódmego roku życia, tym bardziej był nim dla wielu powierzonych mu studentów, a później dla ludu czeskiego.

12 października 1949 roku w relatywnie młodym wieku został mianowany przez papieża Piusa XII ołomunieckim biskupem pomocniczym. Święcenia przyjął w zamkniętej kaplicy 14 października tegoż roku z rąk arcybiskupa Matochy. Zdaje się, że już wtedy można było dostrzec, że pasterzowi Františkowi przez całe życie towarzyszyć będą trudy i cierpienia jego ciężkiej służby. Następnie, podobnie jak w przypadku wielu pozostałych biskupów i księży, czekał go trzyletni przymusowy pobyt w obozie komunistycznym w miejscowości Želiv. Później umożliwiono mu rozpoczęcie działalności w parafii w małej wsi Moravská Huzová, leżącej na północ od Ołomuńca, gdzie piastował funkcję administratora. Tam pozostał aż do 1965 roku. W czasie kończącego się soboru ekumeniczne-

go w Rzymie mianowany został nowym administratorem archidiecezji praskiej, także z tego powodu, że arcybiskup Beran (nowy kardynał) nie mógł już wrócić do swej ukończonej Pragi. Rzym uczynił w ten sposób pewien kompromis, aby w ogóle mógł obsadzić stolicę arcybiskupią. Chodziło przecież o dobro wierzących - potrzebny był przynajmniej jeden pasterz, który zarządzałby tak rozległym obszarem, dotykającym także i pozostałych czeskich diecezji, które nie miały swojego biskupa. Tomášek, prawomocny biskup, był możliwy do zaakceptowania zarówno przez państwo, jak i Rzym.

Pomimo wielu zalet, które już opisałem lub dopiero opiszę, należy moim zdaniem podać jedną z niewielu słabostek, która często jest zarzucana arcybiskupowi Tomáškowi. W odróżnieniu od swego poprzednika, kardynała Berana, nie przejawiał w tak zdecydowany sposób oporu przeciwko praktykom komunistycznym. Nie chodziło tylko o przysięgę złożoną republice, na mocy której każdy duchowny zobowiązywał się do przestrzegania pewnych zasad współpracy jeszcze przed przyjęciem do administracji kościelnej, ale przede wszystkim udział w tzw. *Pokojowych akcjach duchowych*. Dr Tomášek przyjął nawet w latach 50. członkostwo w zarządzie *Ogólnopolskiego Ruchu Pokojowego* pod wodzą prezesa tego stowarzyszenia, ekskomunikowanego księdza Josefa Plojehara. Kilka lat później głównym tematem było jego negatywne podejście do *Karty 77* i jej sygnatariuszy, co po latach uległo znaczącej zmianie. Czy była to cena godna biskupa – cena za możliwość publicznej działalności w administracji kościelnej, nawet na pozycji arcybiskupa?

Za ważną granicę oznaczającą zmianę jego pobłażliwej i bojaźliwej postawy wobec partii komunistycznej uważa się jego osobiste spotkanie z papieżem Janem Pawłem II, który znacząco wpłynął na zmianę kierunku myślenia praskiego arcybiskupa (*więcej w rozdziale 2.2*). Z historii dobrze wiemy, że ważną chwilą w życiu arcybiskupa była Praska Wiosna w 1968 roku, kiedy to zaczął publicznie występować przeciwko reżimowi oraz jego praktykom. Świadczą o tym między innymi jego deklaracje, przemowy, ale też różne postawy:

„Bracia i siostry! Wiem, jak czekacie na me słowa teraz, w chwili głębokiego przełomu w życiu całego społeczeństwa. Wielu z was, księży i świeckich, odwiedza mnie w tych dniach lub pisze do mnie. Wszystkie wasze spontaniczne przejawy rozbrzmiewają wielką nadzieją, że prawda i sprawiedliwość opanują nasze życie publiczne, odzywa się w nich także jednak i ból oraz niepokój lat minionych. To zrozumiałe, wszak wszyscy razem nieśliśmy ich ciężar: drwinę, poniżanie, oszczerstwa, zastraszanie, wykluczanie z życia publicznego, szykanowanie, internowanie, więzienie. To wszystko obciążało dzieci, młodzież, rodziny, siostry zakonne, zakonników, księży, biskupów oraz naszego arcybiskupa. Brakowało nam prasy, bezpośredniego wzajemnego połączenia oraz połączenia z namiestnikiem Chrystusowym, połączenia z życiem i rozwojem Kościoła światowego. (...) Mamy nadzieję, że czas prób dobiega końca. Nadzieja ta przejawia się w wypowiedziach, które przesyłacie pojedynczo i

wspólnie mi, instytucjom, prasie oraz miejscom oficjalnym. Do tej wypowiedzi, która wywołała najszersze zainteresowanie, dołączyłem i ja razem z pozostałymi czeskimi biskupami. Przede wszystkim odcinamy się w nich od ludzi, którzy przez długie lata ingerowali w prawa biskupów, chcieli przemawiać w naszym imieniu i w ten sposób szkodzili Kościołowi, ale też państwu więcej, niż wydaje się na pierwszy rzut oka. (...)²

Za decydującą i definitywną postawę Kościoła wobec państwa uważany jest dekret *Quidam episcopi* wydany przez Kongregację ds. duchowieństwa i podpisany 8 marca 1982 roku przez papieża Jana Pawła II. Miało to definitywne znaczenie zarówno dla kardynała Tomáška, jak i jego postawy wobec ruchu pokojowego *Pacem in terris*. W dekreście napisane jest między innymi:

„Ze służbą kapłańską bezsprzecznie wykluczają się, a więc zakazane są wszystkim duchownym stowarzyszenia kapłańskie – nawet gdy zostały założone w sposób obywatelski – które pośrednio lub bezpośrednio, jawnie lub skrycie kierują się celami politycznymi, chociaż na zewnątrz prezentują je tak, jakby starały się wspierać ideały humanitarne, pokój i postęp społeczny. (...)”³

Prefekt Kongregacji ds. duchowieństwa, kardynał Silvio Oddi, ostro napiętnował w wywiadzie wszystkich księży, włącznie z kapitularnymi wikariuszami i biskupami, którzy współpracują w ramach takich stowarzyszeń:

„Pytanie: W tych dniach w Rzymie przebywają w odwiedzinach ad limina biskupi czechosłowaccy. Wiadomo, że jeden z nich, biskup Vrana, należy oficjalnie do *Pacem in terris*.

Odpowiedź: Jeżeli członkiem takiego stowarzyszenia jest biskup, to jest to jeszcze gorsze niż wtedy, gdy członkiem jest ksiądz. Jeżeli mons. Vrana należy do *Pacem in terris*, wtedy ta nagana dotyczy go ponad wszystkimi pozostałymi.

Pytanie: Mówi się tak także o wikariuszach kapitularnych, którzy zarządzają osierocnymi diecezjami w Czechosłowacji.

Odpowiedź: Dotyczy ich to samo.

Pytanie: Czy taka deklaracja nie może spowodować w takich krajach pewnych problemów?

Odpowiedź: Niewątpliwie spowoduje, ale to nie może zabronić Kościołowi w spełnieniu obowiązku jasnego formułowania jego zdań i dyrektyw. Poza tym - wie pan, że w naszym powołaniu duchownym, kapłańskim natrafiamy na przeszkody i że nie wolno nam ich

² HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Praha 1994, 39, w polskim tłumaczeniu autora.

³ KONGREGACE PRO KLÉRUS, *Prohlášení Posvátné kongregace pro klérus o určitých sdruženích a hnutích zakázaných kléru ze dne 8. března 1982*, Studie č. 83, Řím 1982, 451, w polskim tłumaczeniu autora.

unikać. Nie twierdzą, że miałyby dochodzić do męczeństwa, ale dla swojej wiary jesteśmy przygotowani ...

Pytający: Tak, jak symbolizuje to purpura (...)

*Oddi: Słusznie, usque ad sanguinis effusionem – aż do przelania krwi.*⁴⁴

Biskup Tomášek przywdział tę purpurę kilka lat wcześniej, kiedy to 24 kwietnia 1976 został mianowany przez papieża Pawła VI kardynałem Kościoła Rzymskiego. Dzięki temu dekretowi i słowom prefekta tym bardziej uświadamiał sobie powagę czasów w Czechosłowacji oraz fakt, że ten, kto stoi na czele partykularnego Kościoła czeskiego, powinien być także wzorem i przykładem, aż do przelania krwi.

W kilka miesięcy później (30. 12. 1977) nowy czeski kardynał doczekał się kolejnego docenienia, gdy został przez tego samego papieża mianowany praskim arcybiskupem, a jednocześnie prymasem czeskim. Od tych dwóch znaczących chwil jego postawa i czyny nabrały zdecydowania i niezłomności wobec władz komunistycznych, co przejawiało się w decydujących chwilach, co opiszę bliżej drugi rozdział niniejszego przyczynku.

2. Znaczące, decydujące i wpływowe chwile „duchowego ojca narodu”

Bardzo trudno wymienić wszystkie ważne chwile w długim, spełnionym życiu kardynała Tomáška. Pomimo tego wybieram pięć - moim zdaniem - znaczących chwil, które wskazują na jego osobistość, dzięki której stał się *duchowym ojcem narodu* w czasach, w których tak trudno było trwać narodowi czeskiemu w wierze naszych ojców, nie wspominając o trudach stania na jego czele przez całe długie dekady.

2.1. Uczestnik II soboru watykańskiego

Wielkim zaszczytem jest wzięcie udziału w soborze kościelnym, który ze względu na jego złożoność, ale też potrzebę nie powtarza się co roku, ale czasami nawet raz na sto lat. Taka luka czasowa była na przykład między przedostatnim a ostatnim soborem watykańskim (1869-1962). Zaszczytu tego dostąpił w Czechach i na Morawach tylko biskup František Tomášek, a ze Słowacji trzech biskupów: Lazík, Nécsey oraz Pobožný.

W 1962 roku, kiedy rozpoczął się sobór ekumeniczny, do Rzymu dotarł tajny biskup, administrator parafii Moravská Huzová. Umożliwione mu zostało – i to z niezrozumiałych powodów – wzięcie udziału we wszystkich czterech posiedzeniach. Pozostali biskupi, Beran, Hlouch i Skoupý byli przymusowo internowani, a więc urzędy państwowe nie udzieliły pozwolenia na ich pobyt w Rzymie. Zanotowanych zostało pięć publicznych wystąpień biskupa Tomáška, które jako uczestnik soboru wygłosił na różnych posiedze-

⁴⁴ ROZHOVORY, *Z rozhovoru s kardinálem Oddim*, Studie č. 83, Řím 1982, 456, w polskim tłumaczeniu autora.

niach. Chodziło przeważnie o problematykę ekumenizmu oraz zagadnień społecznych. Wynika z tego, że czeski biskup nie był tylko pasywnym słuchaczem, ale osobą, która potrafi się zaangażować i ma coś do powiedzenia także odnośnie ważnych kwestii w życiu Kościoła.

Na podstawie relacji czeskiego księdza i późniejszego biskupa, Jaroslava Škarvady można domyślić się, jakie były warunki, w których czeski ojciec soborowy Tomášek chłonał atmosferę soboru kościelnego, w której razem z pozostałymi duchownymi pracował nad przyszością kościoła uniwersalnego:

„Biskupa Tomáška poznałem w Rzymie niedługo po rozpoczęciu II soboru watykańskiego. Przyjechałem razem z grupą duchownych, wysłanych ze socjalistycznej Czechosłowacji, spośród których większość nie miała na soborze nic do roboty. Z tych, którzy rzeczywiście dostali się na sobór, było kilku słowackich biskupów, z czeskich tylko on, a następnie, jako specjaliści, dziekani wydziałów teologicznych w Litomierzycach i Bratysławie. Pozostali byli zwykłym sztafażem z Ruchu Pokojowego i tajniakami. Nie było więc łatwo, a właściwie nie mieliśmy nawet zbytnio ochoty, by spotykać się z takimi "pielgrzymami". Tym bardziej, że z góry ogłaszali, że nie chcą mieć nic wspólnego z wygnańcami. Było nam jednak żal biskupa Tomáška. Dowiedzieliśmy się, że jest księdzem w małej miejscince Moravská Huzová, że może występować jako biskup tylko za granicami swojej ojczyzny, a że po powrocie na lotnisko w Ruzyni musi ponownie odłożyć odznaki swego urzędu. Wydaje mi się też, że także wśród pozostałych biskupów nie był w tych pierwszych dniach zbyt popularny, nikt go nie znał. To jednak zaczęło ulegać zmianie w trakcie kolejnych posiedzeń. W Pradze uświadomili sobie, że wysyłanie „pokojowców“, którzy nie dostaną się na posiedzenie, jest niedopuszczalne, w Rzymie już i tak było dość tajniaków, a do pilnowania delegacji wystarczył jeden lub dwóch. Tak więc mogliśmy z biskupem Tomáškiem nawet rozmawiać. (...)”⁵

2.2. Osobiste spotkanie z papieżem Janem Pawłem II

Każde spotkanie z następcą Św. Piotra niesie w sobie niepowtarzalną chwilę, której nie sposób zapomnieć. Kardynał František Tomášek spotkał się osobiście z kilkoma papieżami, jednak spotkanie z wyjątkowym, dzisiaj już błogosławionym papieżem Janem Pawłem II było za każdym razem unikalne, niepowtarzalne. Po części dlatego, że łączyło ich długoletnie cierpienie pod władzą komunistyczną i słowiańskie serce, ale też wyjątkowa przychylność, jaką papież darzył czeskiego kardynała. Ponieważ arcybiskup Tomášek bardzo dobrze posługiwał się językiem polskim, możemy zakładać, że wszystkie ich rozmowy prowadzone były w języku ojczystym papieża. Nie sposób zliczyć, ile razy spotkały

⁵ ŠKARVADA, J., *Vzpomínky na pana kardinála*, in *Katolický týdeník* 34, Praha 1991, 4, w polskim tłumaczeniu autora.

się w życiu drogi Tomáška i Wojtyły. Z całą pewnością możemy się domyślać, że było to przede wszystkim w czasie posiedzeń ostatniego soboru, w którym obaj brali aktywny udział. Od 16 października 1978, kiedy to na Stolcu Piotrowym zasiadł kardynał Karol Wojtyła, doliczyć się można kilku oficjalnych spotkań rzymskiego biskupa z biskupem praskim. Dlaczego te spotkania były obustronnie ważne? Ci, którzy mogli obserwować rozwój osobowości Tomáška są zgodni co do tego, że to właśnie w latach 80. i 90. nastąpiła wyraźna zmiana w życiu czeskiego prymasa. Chodziło o zmianę poglądów i postaw, której źródłem był autorytet, rady i zachęta namiestnika Chrystusa. Ten z kolei otrzymywał informacje dotyczące Kościoła w Czechosłowacji, którym był tak wielce zainteresowany. Dowodem tego są także jego trzy porewolucyjne odwiedziny, zarówno w Czechach, jak i na Słowacji.

Pierwsze spotkanie papieża Jana Pawła II z kardynałem Tomáškiem odbyło się już w niecałą godzinę po jego wybraniu. Następca Piotra powiedział mu wtedy:

*„Wiele nas łączy, a będzie nas łączyło jeszcze więcej, ponieważ teraz powierzona mi została opieka także nad tobą. Zapewniam cię, że postaram się zrobić wszystko, co będzie potrzebne dla wzrostu życia duchowego u was. Zwłaszcza o tobie będę pamiętał w swoich modlitwach.“*⁶

Drugie osobiste spotkanie odbyło się sześć dni po tym, co po swej znakomitej intronizacji 22 października 1978 powiedział następujące słowa:

*„My w Polsce zawdzięczamy wam, Czechom, fundamenty wiary chrześcijańskiej u nas. Tak, to właśnie pierwszy praski biskup krwi słowiańskiej, Święty Wojciech oraz Dobrawa Przemyslidka położyli te fundamenty. A Ty jesteś następcą świętego Wojciecha. Dlatego jest i waszą, Czechów, zasługą to, że dzisiaj na czele Kościoła stoi pierwszy papież krwi słowiańskiej.“*⁷

Znaczące spotkanie Ojca Świętego Jana Pawła II i kardynała Tomáška odbyło się w marcu 1982 roku, kiedy to przywódczynią do Rzymu mała garstka czechosłowackich biskupów, aby pod przywództwem arcybiskupa praskiego odwiedzić Watykan *ad limina apostolorum*. Kolejne oficjalne spotkanie tych dwóch pasterzy odbyło się ponownie za pięć lat z tego samego powodu. Jednak z całej Czechosłowacji była obecna tylko jedna osoba, właśnie kardynał František Tomášek. Ojciec Święty przyjął go w Dniu Świętego Wacława, 28 września 1987 tymi słowami:

„Pokój tobie: To pozdrowienie, czcigodny bracie skierowane jest nie tylko do ciebie, obecnego tutaj, ale też do pozostałych czterech biskupów, którzy byli tutaj z tobą przed

⁶ KATOLICKÉ NOVINY, *Pět setkání*, in *Katolické noviny* 45, Praha 1978, 3, w polskim tłumaczeniu autora.

⁷ HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Praha 1994, 80, w polskim tłumaczeniu autora.

pięciu laty. Nieobecność tych biskupów stanowi wymowny dowód warunków, w jakich Kościół żyje w waszych krajach. Co jednak można powiedzieć o tych diecezjach, w których całe generacje wierzących zmuszone są żyć bez pasterzy, następców apostołów? Czy jest możliwe, aby nieczynnie obserwował tę sytuację następca Piotra, któremu powierzona została opieka nad kościołem powszechnym? Stolica Apostolska zawsze starała się i nieustrudzenie stara się wykorzystać wszelkie możliwości, by ten stan, niespotykany w krajach tradycji chrześcijańskiej, mógł dobiec końca. (...).⁸

Kolejne spotkanie papieża z arcybiskupem Tomáškiem na najwyższym szczelbu odbyło się 12 listopada 1989 w Bazylice Św. Piotra, gdzie była beatyfikowana czeska Święta Agnieszka razem z polskim świętym Albertem Chmielowskim z Krakowa. A więc i w tym kierunku pogłębiona została przyjaźń między polskim a czeskim narodem, między kościołem praskim a krakowskim. Także i w tej symbolice można dopatrywać się bliskiego stosunku dwóch wybitnych biskupów Europy. Do niezapomnianych spotkań należy wyjątkowa poniedziałkowa audyencja 13 listopada, którą papież podarował całemu narodowi czechosłowackiemu, na czele którego ponownie stał kardynał Tomášek (*więcej - patrz rozdział 2.5*)

Ostatnie oficjalne, osobiste spotkanie głowy Kościoła Katolickiego z praskim arcybiskupem nieoczekiwanie, ale o tyle bardziej radośnie odbyło się w kilka miesięcy później już w wolnej Czechosłowacji. Papież bardzo przytomnie zareagował na zaproszenie prezydenta Václava Havla i kardynała Tomáška i 20 kwietnia 1990 w kilka minut po lądowaniu na lotnisku w Ruzyni wygłosił następujące słowa:

„ (...). *Przed kilkoma chwilami ze szczerą miłością i szacunkiem ucałowałem czeską ziemię. Ten pocałunek papieża był pocałunkiem braterstwa, pokoju i pojednania. Oby pomógł goić blizny przeszłości i usuwać dziwne cienie nieufności, które w przeszłości leżały między Czechami i Rzymem. Z pewnością jest to zrządzenie Opatrzności, że właśnie papież Słowianin jest pierwszym papieżem, który wkroczył do tego kraju i przyniósł mu pozdrowienia pokoju z Wiecznego Miasta. Wierni Czech, Moraw i Śląska mają w Rzymie pasterza, który rozumie ich mowę. Rozumiał też ich milczenie. W czasach, gdy Kościół w tym kraju został uciszony, uważałem, że do mej misji należy bycie jego ustami. Teraz moim głównym powołaniem wobec miejscowego kościoła jest to, co Jezus powierzył Piotrowi: utwierdzać braci swoich (porów. Łuk 22,32).*”⁹

⁸ HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Praha 1994, 82, w polskim tłumaczeniu autora.

⁹ JAN PAVEL II. *v Československu 21. - 22. dubna 1990, Projevy, promluvy, poselství*, Praha 1990, 17, w polskim tłumaczeniu autora.

Następnie czeski prymas w Katedrze Św. Wita odpowiedział w imieniu całego narodu słowami zaadresowanymi do najzaciejszego gościa, który tyle razy gościł go u siebie w Watykanie:

„Ojciec Święty! Nadszedł wybitny dzień twego przybycia do naszej ojczyzny. Twoje pierwsze kroki skierowane były tutaj, do praskiej katedry, która jest swoistym duchowym sercem nie tylko miasta Pragi, ale całych ziem czeskich. Spotykamy się tutaj nad grobami naszych świętych i królów, w miejscu poświęconym przez stulecia pobożności naszego ludu. Przedstawiam ci przedstawicieli naszego kościoła, biskupów, księży i teologów, zakonników i zakonnice oraz przedstawicieli apostołatu laickiego. Przedstawiam ci nasz kościół, który przeszedł przez lata cierpienia i trudnych prób, kościół, który w przeszłości przeznaczony był do stopniowej likwidacji. Przedstawiam ci kościół, który przeszedł przez ten ciernisty okres, zachował wiarę w Chrystusa i zachował także swą wierność następcy Piotra apostoła, papieżowi. Przedstawiam ci kościół, który w czasach niewoli, pod dwoma dyktaturami tego wieku, wzmocnił także swą więź z narodem i swą solidarność ze wszystkimi prześladowanymi za prawdę i sprawiedliwość. Dziękujemy ci, Ojciec Święty, że zawsze okazywałeś miłość do naszego kościoła oraz zrozumienie dla naszych trudów. Dziękujemy ci za twój nacisk na świętą naturę życia ludzkiego oraz obronę wszystkich praw ludzkich. Dziękujemy ci, że przed całym światem przez długie lata wyrażałeś owo doświadczenie duchowe, który wywierało z tego, co przeżywaliśmy. Proszę cię o słowa pocieszenia na naszą dalszą drogę przez życie.”¹⁰

Jakże znaczące jest połączenie ojca z synem, syna z ojcem. Jakże nieodzowna jest jedność księdza ze swym biskupem, a biskupa z papieżem – i to zarówno w chwilach bólu, jak i radości. Ta organiczna jedność¹¹ daje nam pewność, że jesteśmy we właściwej łódce Kościoła Chrystusowego, na którego czele stoi Piotr dnia dzisiejszego (porów. *Mat* 16,19; *Jan* 21, 15-19).

2.3. Welehrad 1985

Ważnym wydarzeniem w życiu katolików drugiej połowy XX wieku była 1100 rocznica śmierci Św. Metodego. Było to duże wyzwanie, by przełamać barierę komunistyczną całe

¹⁰ JAN PAVEL II. v Československu 21. - 22. dubna 1990, *Projevy, promluvy, poselství*, Praha 1990, 25, w polskim tłumaczeniu autora.

¹¹ Por. „Organiczna jedność pomiędzy różnymi członkami Kościoła nie jest jedynie duchowna, ale również hierarchiczna, ponieważ jej żywotność wychodzi od Chrystusa - Głowy a przez Niego jest w Duchu Świętym utrzymywana. Jej hierarchiczna podstawa ściśle łączy się kościelną organizacją. Jedność w Kościele nie ukazuje swe niewyczerpane bogactwo jedynie za pośrednictwem tzw. charyzmatycznych darów, ale również za pośrednictwem darów hierarchicznych.“ BALÁŽ, M., *Il rapporto vescovo - presbiteri*, Roma 1996, 63, w polskim tłumaczeniu autora.

Czechosłowacji. Warto przypomnieć, że pięć lat wcześniej – 31 grudnia 1980 - Św. Cyryl i Metody ogłoszeni zostali współpatronami Europy. Stało się tak na wniosek praskiego arcybiskupa Tomáška, który 27 marca 1980 poprosił Ojca Świętego o napisanie jakiegoś listu na setną rocznicę encykliki *Grande manus* papieża Lwa XIII, prosząc jednocześnie także o ogłoszenie obu wielkich apostołów Moraw nauczycielami Kościoła.

W niecałe dwa miesiące przed słynną pielgrzymką, czyli 14 kwietnia, na Welehradzie odbywała się pielgrzymka duszpasterska, na której spotkało się ponad tysiąc księży całej Czechosłowacji razem z wszystkimi biskupami całego narodu. Głównym celebransem był czeski prymas, kardynał Tomášek, chociaż nie było mu dozwolone przemówić. Głos zabrał biskup Feranec z Bańskiej Bystrzycy, którego słowa nie zostały przyjęte zbyt przychylnie.

W niedzielę 7 lipca 1985 w obecności ponad 150 tysięcy wiernych odbyła się długo wyczekiwana pielgrzymka ku czci świętych apostołów słowiańskich. Najzacniejszemu z gości, papieżowi Janowi Pawłowi II, czeskosłowackie urzędy państwowe nie umożliwiły udziału w tej pielgrzymce, jednak zastąpił go jego legat, sekretarz państwa Agostino Casaroli. Warto przypomnieć, że wiz czeskosłowackich nie otrzymali też kolejni zaproszeni goście: kardynałowie Konig z Wiednia, Lustiger z Paryża, Hume z Londynu, Glemp z Warszawy i inni. Echa tego wielkiego wydarzenia bardzo szybko zabrzmiały na całym świecie, a jego głównym inicjatorem był właśnie praski kardynał Tomášek. Po powrocie do Rzymu legat papieski kardynał Casaroli napisał kardynałowi Tomáškowi następujące wzruszające i znaczące zdania:

„Panie kardynale, gdy tylko wróciłem do Rzymu po odwiedzeniu Pana ukochanych ziem, ponownie pragnę wyrazić Panu swoją wielką radość, którą przeżywałem, gdy mogłem jako legat Ojca Świętego wziąć udział w obchodach 1100 rocznicy śmierci Świętego Metodego, które odbywały się 7 lipca na Welehradzie. Proszę Pana o przekazanie tego w moim imieniu pozostałym biskupom i ordynariuszom, duszpasterzom, zakonnikom i zakonnicom oraz wszystkim katolikom w Czechosłowacji. Przejawy wiary i entuzjazmu, a także pobożny udział ogromnych zastępów wiernych, starszych, młodszych i zupełnie młodych w uroczystych mszach w niedzielę rano pozostawiły we mnie wrażenie, jakim mogłem się cieszyć tylko rzadko w moim życiu i które na zawsze pozostanie zapamiętane w mej duszy.“¹²

Z takich oraz podobnych “kamyczków” budowana była droga do wprowadzenia wolności wyznaniowej, po której w 1990 roku dotarł na Welehrad niestrudzony pielgrzym z Rzymu, papież Jan Paweł II.

¹² HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Praha 1994, 109-110, w polskim tłumaczeniu autora.

2.4. Dziesięciolecie odnowy duchowej narodu (1988-1997)

Kolejnym ważnym wydarzeniem czechosłowackiego kościoła katolickiego pod przywództwem kardynała Františka Tomáška było ogłoszenie *Dziesięciolecia odnowy duchowej i moralnej narodu*. Jeszcze przed tym znaczącym wydarzeniem, które przekroczyło „granice wolności”, wykonane zostały kilkumiesięczne przygotowania (od 1985 r.). Uważam, że należy wspomnieć, iż każdego mądrego przywódcę, jakim bezsprzecznie był kardynał Tomášek, otaczają mądrzy doradcy. To właśnie oni „naprowadzili” go i pomogli zorganizować to przedsięwzięcie, o którym wspomniał po raz pierwszy w liście pasterskim w Święto Wniebowzięcia Marii Panny, 15 sierpnia 1987:

„Święto Wniebowzięcia Marii Panny przypomina nam także o wielu tych, którzy w znakomity sposób podąжали jej śladem w zjednoczeniu z Chrystusem. Chodzi o świętych i święte Boże. Zwłaszcza w tym roku, bardziej niż kiedykolwiek, myślimy o jednej z tych świętych, która jest nam wyjątkowo bliska i której beatyfikacji spodziewamy się w przyszłym roku. To nasza błogosławiona Agnieszka Przemyślidka. Tak, to właśnie ona niezwykle utożsamiała się swoim życiem z Matką Boską Marią Panną w jej zjednoczeniu się z Chrystusem. (...) Dlatego w roku Marii Panny, w dniu dzisiejszej celebracji Wniebowzięcia Marii Panny, ogłaszam do pierwszej niedzieli adwentowej, czyli od 29 listopada 1987, Rok błogosławionej Agnieszki Przemyślidki! Decyzję tę czynię jako arcybiskup praski i jako metropolita czeski oraz dla diecezji litomierzyckiej, czeskobudziejowickiej i kralowohradeckiej. Główną ideą i tematem tego jej roku będzie: Służba życiu Bożemu w ludzkich duszach oraz służba życiu ludzkiemu od jego poczęcia aż do ostatniego tchnienia życia. Nadaję przez to impuls do dziesięciolecia przygotowań do milenium śmierci męczeńskiej biskupa św. Wojciecha, które przypada na rok 1997. (...)”¹³

Do tego wspaniałego kroku osiemdziesięciosześcioletniego metropolity dołączyli ordynariusze morawskich diecezji, co rozpoczęło wielką odnowę duchową narodu. Z perspektywy czasu możemy stwierdzić, że ta idea „Dziesięciolecia” była unikalna w całej historii Kościoła w Czechach. Szkoda tylko, że nie przekroczyła granic Słowacji, która tworzyła jeszcze wtedy z Czechami jedno państwo. „Dziesięciolecie” miało swe połączenie z Dekalogiem, dającym gwarancję prowadzenia ludu przez Boga za wstawiennictwem danego świętego, który był wzorem i przykładem pewnej cnoty godnej naśladowania w danym roku: (r. 1988 bł. Agnieszki Czeskiej, r. 1989 św. Klementa M. Hofbauera i św. Jana Nepomuka Neumanna, r. 1990. św. Norberta i bł. Jana Sarkandra, r. 1991 bł. Zdzi-

¹³ HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Praha 1994, 118, w polskim tłumaczeniu autora.

sława, r. 1992 Ludmiły, r. 1993 Jana Nepomucena, r. 1994 św. Wacława, r. 1995 św. Prokopa, r. 1996 św. Cyryla i Metodego, a r. 1997 św. Wojciecha).

Chociaż było oczywiste, że arcybiskup Tomášek nie dożyje końca „Dziesięciolecia”, wkroczył wraz ze swoim stadem na długą drogę, którą w unikalny sposób ukoronował przy obchodach tysiąclecia następcą św. Piotra Jan Paweł II., gdy 23 kwietnia 1997 wraz z całym narodem świętował na błoniach letniańskich eucharystię ku czci św. Wojciecha.

Skąd czerpał siły ów stary ciałem, jednak młody duchem kardynał, który pokornie, ale stanowczo usłuchał w ten sposób głos swego Mistrza i Pana, aby zarzucił sieci? (porów. *Łuk* 5,4). Przez całe życie zarzucał owe sieci (*Laxabo rete*), aby jako wierny syn św. Wojciecha, na którego stolicy siedział także w zaawansowanym wieku właśnie z powodu okoliczności tych czasów, by jako następcą apostołów troszczył się jak pasterz o powierzony mu lud Boży.

„Biskup jest w imię Chrystusa wysłany jako pasterz, aby troszczył się o pewną część ludu Bożego. Poprzez ewangelię i eucharystię ma pomagać mu, by wzrastał jako społeczność w Duchu Świętym. Dla biskupa wynika z tego obowiązek reprezentowania i zarządzania powierzonym mu Kościołem wraz z mocą niezbędną do wykonywania posługi pasterskiej – przyjął *munus pastorale* jako udział w tymże poświęceniu i posłaniu Chrystusa. Na mocy tego biskupi, jako przedstawiciele i wysłannicy Chrystusa, kierują powierzoną im miejscową radą Kościoła poprzez przekonywanie i dobry przykład, ale też autorytet oraz uświęconą moc. Korzystają z niej jednak wyłącznie do prowadzenia swego stada do prawdy i świętości, albowiem są świadomi tego, że ten, kto jest największy, ma się stać najmniejszym, a ten, kto jest przełożony, ma się stać tym, kto służy (porów. *Łuk* 22,26-27).¹⁴

2.5. obrońca wolności ludzkiej pod wodzą św. Agnieszki Czeskiej (listopad 1989)

Kardynała Tomáška mógłbym porównać do Mojżesza, którego misją „starca“ było wprowadzenie ludu Izraela do Ziemi Obiecanej, chociaż sam nigdy do niej nie wkroczył. „Starcem“ takim był w narodzie czechosłowackim kardynał Tomášek, dla którego kulminacją życiowego posłania była właśnie w listopadzie 1989 roku słynna kanonizacja św. Agnieszki Przemyslidki, która odbyła się 12 listopada pod przywództwem biskupa rzymskiego, papieża Jana Pawła II. Pomimo choroby i zaawansowanego wieku „czeski patriarcha” wyruszył razem z dziesiątkami tysięcy pielgrzymów na tę monumentalną pielgrzymkę do Rzymu. Tak oto dziewięćdziesięcioletni pasterz zaprowadził swe stado do wiecznego miasta, aby przekazał je Piotrowi naszych czasów i razem z nim prosił nową świętą

¹⁴ Srov. KONGREGACE PRO BISKUPY, *Direktář Apostolorum successores 158, Direktorium pro pastorální službu biskupů*, Vatikán 2004, 166, w polskim tłumaczeniu autora.

o dar wolności, która narodziła się zaledwie w kilka godzin po tym wspaniałym manifestie wiary czeskiego narodu.

Fakt ten podkreślił też Ojciec Święty, gdy następnego dnia, w poniedziałek 13 listopada w Sali Audiencyjnej Pawła VI w osobnej audiencji pozdrowił czeskich i słowackich pielgrzymów tymi słowami:

„Cieszymy się i radujmy, ponieważ dla Kościoła, który żyje na ziemiach czeskich, nadszedł wyczekiwany dzień, w którym wyniesiona na ołtarze została jego święta wstawiennicza Agnieszka Przemyslidka. Cieszymy się i radujmy też dlatego, że ku jej czci przybyła do nas z waszej ojczyzny pielgrzymka, która nie ma w historii odpowiednika, prowadzona przez waszego ukochanego i czcigodnego kardynała Tomáška, prymasa czeskiego.”¹⁵

Z wydarzeń historycznych wiemy, jak sytuacja w naszym kraju rozwijała się dalej. Jednak niezapomniane pozostaną dwie chwile, które zawdzięczamy właśnie kardynałowi Tomáškowi. To przeczytany przez p. Václava Malý'ego jego list, który zabrzmiał na Placu Waclawa we wtorek 21 listopada, chociaż nie spotkał się z właściwym oddźwiękiem. Być może dlatego, że w tych ważnych dniach zabrakło żywej obecności arcybiskupa na balkonie budynku Melantrich. Faktu tego nie można jednak traktować jako zarzutu z uwagi na zaawansowany wiek arcybiskupa.

Także i drugiej chwili nie można nie docenić – w sobotę 25 listopada 1989 w Katedrze św. Wita, gdy przebiegały tam uroczystości ku podziękowaniu za kanonizację Agnieszki Przemyslidki, praski arcybiskup wystąpił osobiście i z mocy swego urzędu jako przedstawiciel całego Kościoła katolickiego w Czechosłowacji wypowiedział w telewizyjnej transmisji na żywo te pamiętne słowa:

„Napisałem do was orędzie i biorę odpowiedzialność za każde słowo w nim zawarte. W tej ważnej godzinie walki o prawdę i sprawiedliwość w naszym kraju ja i Kościół katolicki opowiadamy się po stronie narodu. Nikt z nas nie powinien pozostać na uboczu, gdy chodzi o lepszą przyszłość narodu. Proszę was o to, byście w tych dniach łączyli odwagę z mądrością i odrzucali drogę przemocy. Boże, uwolnij nas prawdą i odnow oblicza naszej ojczyzny, całego kraju, całego świata.”¹⁶

Dopiero w kilka dni później upadł rząd komunistyczny w państwie czeskosłowackim. Dnia 18 grudnia 1990 kardynał Tomášek wydał swój pierwszy list w wolnym kraju. List ten powinien być dla nas nieustannym przypomnieniem tego, by zawsze szanować wolność, która została okupiona takim trudem:

¹⁵ HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Praha 1994, 140, w polskim tłumaczeniu autora.

¹⁶ HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Praha 1994, 144, w polskim tłumaczeniu autora.

„Drodzy współpracownicy! W roku kanonizacji naszej świętej Agnieszki Czeskiej otwarła się przed nami tak nieoczekiwana przestrzeń wolności, że musimy się w niej najpierw dobrze rozejrzeć, rozważyć ją z różnych punktów widzenia i bez większej zwłoki wziąć się do pracy. Przez pięćdziesiąt lat nasz kraj pobawiony był swobód, jakie mieliśmy przedtem i jakie są oczywiste w świecie demokratycznym. W roku 1939 zostaliśmy spętani przez totalitaryzm nazistowski, po wojnie nadszedł krótki okres ograniczonej wolności, a wkrótce potem kolejny totalitaryzm. Praska wiosna nie zdążyła dorosnąć do pełnej wolności, było to więc 40 lat konieczności przeżywania i czekania – na życie bez strachu i bez kłamstwa, bez uproszczonej wizji dwóch frontów, bez nieustannie drażnionego instynktu obronnego. Dziękujemy Bogu za to, że wreszcie upadły despotyczne rządy jednej partii i jej ideologia.“¹⁷

Historycy zgodni są co do tego, że właśnie ten okres przełomów stanowi kulminację działalności pasterskiej kardynała Tomáška. Stał się prawdziwym ojcem duchowym narodu, który doprowadził "swoją lud" do wolności. Tak wielce uciskana ludzka wolność, prawo i postawa dążenia do prawdy zostały otwarte „dla nowego, jutrzejszego poranka”. Tylko człowiek, który sam doświadczył stłamszenia prawa wolności osobistej, doceni jej wielkość, której w całym jej zasięgu i nieograniczoności udziela codziennie każdemu człowiekowi jej autor – wielkoduszny Bóg.

Prawdy te rozważa także i słowacki biskup prof. Stanislav Stolárik, który już jako ksiądz przeżywał – wprawdzie na Słowacji, ale jednak – lata, które opisuje niniejszy przytoczony tekst. Mądrze zwraca uwagę także współczesnej generacji na to, aby nie zapominała o latach ucisku i niewoli, która stanowi "przejaw największej arogancji wobec Stwórcy.“ Przeciwnie, respektujmy tę niezmierną decyzję Boga i już nigdy nie powstawajmy przeciw niemu:

„Człowiek nie zawsze pozostaje wierny powołaniu ku wolności, czego wynikiem jest częste nadużywanie wolności osobistej: z jednej strony człowiekowi często odmawiana jest wolność jako podstawowe prawo ludzkie, co w wieku XX przejawiało się w formie różnych zabiegów totalitarnych (obozy koncentracyjne, gułagi, władze jednej partii, ograniczanie wolności religijnej, świadomy nierównomierny podział dóbr materialnych, terroryzm itd.), z drugiej strony zaś wtedy, gdy jest interpretowana niewłaściwie i mylona z anarchią. Nadużycie wolności osobistej wobec drugiego człowieka stanowi w dziejach jeden z najgorszych ataków na osobę ludzką i jest przejawem największej arogancji wobec Stwórcy.“¹⁸

3. Świadek życia godny naśladowania

¹⁷ HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinal Tomášek*, Praha 1994, 145, w polskim tłumaczeniu autora.

¹⁸ STOLÁRIK, S., *Nový Dávid – prorok nádeje*, Prešov 2007, 22–23, w polskim tłumaczeniu autora.

Gdy oceniamy życie kardynała Františka Tomáška, jego zalety, ale też wady, często prowadzi nas to do refleksji nad świadectwem wybitnego człowieka żyjącego prawie przez cały wiek dwudziesty. Pomimo różnych słabostek, których każdy z nas doświadcza każdego dnia we swoim życiu, musimy prawdziwie stwierdzić, że osobowość czeskiego prymasa Tomáška prowadzi nas do podążania za cnotami, którymi odznaczał się przede wszystkim u schyłku swego życia. Świadectwo jego przeżytego, spełnionego życia wywołuje w nas wdzięczność za to, że w czeskim narodzie pojawił się autorytet kościelny, a jednocześnie obrońca praw człowieka, który przeprowadził Czechów i Słowaków na "drugi brzeg" wolnego życia. To jego odwaga, wierność i wytrwałość w późnym wieku wyrosła w dojrzałą latorośl, której prawdziwym krzewem winnym nie był nigdy nikt inny, a sam boski winogrodnik (porów. *Jan* 15,5).

3.1. Autorytet i obrońca praw człowieka (życie miłości)

Czym więcej zostało nam powierzone, tym więcej będzie od nas wymagane (porów. *Mat.* 25,20). Wiele zostało powierzone Františkowi Tomáškowi przez moc najwyższego autorytetu - aby nie zwiastował siebie, ale tego, kto powierzył mu posłanie biskupa, pastora, aby to w jego sile wskazywał jedną owczarnię (Kościół) i jedynego, prawdziwego, wiecznego pasterza Jezusa Chrystusa.¹⁹ Kardynał Tomášek, chociaż tak przez państwo uciskany, był autorytetem moralnym i kościelnym nie tylko dla swych wiernych, ale i dla urzędów władzy państwa. Na swoim „wygnaniu” przyjął wielu wybitnych gości, do których należał na przykład francuski prezydent F. Mitterand, niemiecki kanclerz H. Kohl i inni.

Tylko ten, kto jest takim moralnym autorytetem, może mówić, a więc też wiarygodnie bronić praw człowieka. Sam Stwórca respektuje przecież swój porządek, który włożył w człowieka w chwili stworzenia. Dlatego też każde prawo ludzkie włożone w każdego z nas jest samym prawem Najwyższego. Tym najbardziej podstawowym prawem, o którym w zasadzie nawet się nie rozmawia, jest prawo do miłości, ponieważ do niej jesteśmy

¹⁹ Porów. „Biskup nigdy nie reprezentuje samego siebie i nie zwiastuje swoich własnych myśli, jest wysłannikiem, a więc posłem Jezusa Chrystusa. Wskaźnikiem posłania jest dla niego społeczność Kościoła, i to społeczność kościoła wszystkich czasów. Większość, jaka powstawała by gdzieś przeciwko wierze Kościoła wszystkich czasów, nie byłaby żadną większością: prawdziwą większością Kościoła trzeba obserwować z punktu widzenia całego czasu, jest diachroniczna, przekracza poszczególne epoki, tylko wtedy, gdy bierzemy pod uwagę tę całą większość, pozostajemy w społeczności apostołskiej. Wiara pokonuje własną absolutyzację poszczególnych czasów tym, że otwiera je w kierunku wiary wszystkich czasów, uwalnia je od ideologicznych majaczeń, a jednocześnie pozostawia przyszłość otwartą. Być rzecznikiem tej diachronicznej większości, być głosem Kościoła łączącym epoki, oto jedno z wielkich zadań biskupa, które wynika z natury jego urzędu ku korzyści społeczeństwa.“ RATZINGER, J., *Církev jako společenství*, Praha 1995, 66-67, w polskim tłumaczeniu autora.

powołani i do niej przez całe życie zmierzamy. Ona jest miarą wszelkiego naszego działania. Zgodnie ze świadectwem licznych obserwatorów to właśnie o tę najbardziej podstawową obronę człowieka starał się przez całe swe życie także i praski arcybiskup. Jego otwarte ramiona we wsi Moravská Huzová, a przez wiele kolejnych lat w praskim arcybiskupstwie, stanowią dowód łaskawego serca, jakie pasterz otwierał dla wszystkich przyby-
szy - z bliska i z daleka.

Słowacki teolog pastoralny, obecny dziekan CMBF doc. Marian Šuráb z Bratysławy pisze o tej praktykowanej miłości połączonej z ofiarą życia, co u kardynała Tomáška obserwujemy w bardzo wyczuwalny sposób:

„Pięknie jest przemawiać słowami miłości lub mówić o miłości. Nie jest to jednak największą rzeczą, jaką człowiek ma lub jakiej może dokonać. W zasadzie – jeżeli łączy nas z kimś stosunek uczuciowy, nie stanowi większego problemu powiedzenie do tej osoby kilku pięknych słów. Większą wagę ma to, czy potrafimy przekuć nasze słowa w konkretne czyny. Co komu po wyznaniach miłosnych, jeżeli człowiek, które je wypowie, nie jest w stanie ofiarować się dla drugiej osoby? Miłość i ofiara to nierozłączne siostry. Kto chce kochać bez ofiary, ten jest złym człowiekiem i związek z nim może się zakończyć katastrofą. Ileż żyje wśród nas nieszczęśliwych ludzi, którzy uwierzyli w płomienne wyznania miłości, ale nie byli w stanie sprawdzić tych słów w konkretnym, rzeczywistym życiu? Słyszeli, że ktoś ich kocha, ale nie wiedzieli, czy jest w stanie się ofiarować.“²⁰

3.2. Odwaga, wierność i wytrwałość

Od swego dzieciństwa aż do starości, a dokładniej aż do swej śmierci (4. 8. 1992) František Tomášek pozostał wierny Kościołowi katolickiemu w oddaniu się Bogu wszechmogącemu.²¹ Dzielnie piastował powierzony mu urząd, co wielokrotnie docenił także i biskup rzymski w trakcie wielu wspólnych spotkań. Dla wielu stanowił przykład w tej odwadze i wiernej wytrwałości całego swego życia kapłańskiego²², ze wszystkich sił, z wyko-

²⁰ ŠURAB, M., *Radosť z rozprávania*, Nitra 2007, 202–204, w polskim tłumaczeniu autora.

²¹ „Wiara przedstawia charakterystykę życia, działalności i zrozumienia siebie samego. Mieć wiarę znaczy wierzyć lub oddać się czemuś lub komuś.“ RALBOVSKÁ, R., *Multikulturní přístup pro pomáhající profesie*, Praha 2009, 11.

²² „Służba kapłańska zobowiązuje kapłana na całe życie. Od księdza nie wymaga się tylko niektórych działań pastoralnych zgodnie z danymi schematami czasu i zdolnościami, wymaga się całego jego życia. Ksiądz musi „oddać się” cały dla wszystkich, ponieważ reprezentuje Chrystusa, musi nasiąknąć odczuwaniem współczucia i miłosierdzia Pana (porów. *Mat* 9,36; 15,32). W służbie całkowitego ofiarowania się ksiądz zobowiązuje się do pozostania wiernym aż do śmierci. Mowa tutaj o wierności Bogu i o wierności własnemu powołaniu i posłaniu, które kwalifikuje księdza “na podobieństwo Melchizedecha” dla kapłaństwa nie “ad tempus”, ale bez granic naturalności i służby. Łagodność i natura dobra, które charakteryzują księdza, utwierdzają go i wzmacniają w wierności Bogu. Wierność prawdzie Bożej czyni z księdza rzeczywistego apostoła. Ksiądz stający „w obronie Ewangelii” (*Fil.* 1,16) broni Kościoła, własnego powołania i współpracuje przy zbawieniu

rzystaniem każdej możliwości. Wierność ta przejawiała się w cierpieniu życia, które znosił aż do późnego wieku. Chodziło o samotność, a często też bezbronność, jakiej doświadczał z winy władz państwowych oraz różnych urzędów świeckich. Był wieloletnim, widocznym autorytetem dla wszystkich katolików w naszym kraju - to wszystko w cierpieniu i milczeniu.

O tych wewnętrznych katuszach, które znajdują swój sens jedynie w ukrzyżowanym Zbawcy, opowiedzieć może wyłącznie ten, kto zna taką sytuację i przeżywa ją w praktyce swego życia. Rówieśnikiem kardynała Tomáška, który był przez wiele lat przymusowo internowany, był też biskup czeskobudziejowicki, dr Josef Hlouch, który w swojej *Minutěnce* opisał to, co także on sam przeżywał przez wiele lat:

„Jeżeli umiesz milczeć i cierpieć, bez wątpienia doczekasz się pomocy Pana, mówi Naśladowanie Chrystusa Pana. Jest to jedna z najtrudniejszych sztuk, jednak wynagradzana jest największą nagrodą. Umieć cierpieć i milczeć! A więc nie tylko cierpieć, ale umieć to robić! To znaczy włożyć w cierpienie piękno i wartość sztuki. Najdoskonalej umiał cierpieć nasz ukochany Pan: z woli Ojca, pokornie, oddany Jego woli, z bezgraniczną miłością i w pięknym milczeniu. (...) Nie wystarczy po prostu znosić to, że nie można nic poradzić, ale trzeba widzieć w tle wolę Bożą, a siebie w cierpieniu widzieć jako sługę Bożego, który wypełnia właśnie najtrudniejszą funkcję. I nie przestać kochać, ale rosnać w miłości. I ten ból uczynić opałem w ognisku miłości. Na taką „usługę” Pan wkrótce odpowie pomocą. (...) Umieć milczeć, czyli ani samemu nie zajmować się swym bólem, ani nie czuć się nieszczęśliwym, ani przed Bogiem, ani przed ludźmi nie narzekać, lecz pokornie i niezachwianie wiedzieć, że nasz Pan zna czas i sposób, jak nam pomóc. Potrafimy dokończyć wielu rzeczy, ale ten, kto umie cierpieć, jest mistrzem życia. Nie tylko mistrzem w pewnej dziedzinie - lecz mistrzem uniwersalnym!”²³

dusz, broniąc Ewangelii z całkowitym oddaniem. To oddanie się służbie Chrystusowej dla ludzi, wymagana od księdza dla spełnienia jego posłania, może być realizowane wyłącznie wtedy, gdy służba ta ożywiana jest wielką miłością do Chrystusa.“ BALÁŽ, M., *Význam pastoračnej lásky v živote kňaza*, in *Benedikt XVI. Deus caritas est*“, Košice 2006, 87-88, w polskim tłumaczeniu autora.

²³ HLOUCH, J., *Minutěnka*. 6. července, České Budějovice 1971, 157, w polskim tłumaczeniu autora.

Zakończenie

Upłynęło dwadzieścia lat od śmierci praskiego arcybiskupa Františka Tomáška, który swoim życiem, postawami, słowami, ale też czynami pozostawił nam, żyjącym w tych czasach, odpowiedni testament, który pod wieloma względami godny jest naśladowania. Dlatego też należy przypominać o tych znaczących postaciach, które wpływały na bieg życia Kościoła, ale i społeczeństw, w których żyli nasi ojcowie. Oby nie zapomniano o tej oraz innych osobistościach, których nie sposób wykasować z naszych dziejów, ale przede wszystkim z serc, które pokonują ponadczasowość naszego istnienia.

Na zakończenie całego przyczynku o wyjątkowości arcybiskupa Františka Tomáška cytuję słowa słowackiego kardynała Jána Ch. Korca, który w dniu pogrzebu czeskiego prymasa (12. 8.1992) w imieniu wielu innych ludzi scharakteryzował znaczenie tej osobistości:

„Przez lata całe wiedzieliśmy, że osobistość kardynała Tomáška dawno już przerosła przeciętne życie kapłańskie i biskupie. Pomimo tego była taka chwila, w której dobitnie to sobie uświadomiliśmy - w trakcie 1100 rocznicy śmierci św. Metodego na Welehradzie, gdzie razem z ówczesnym legatem papieskim, otoczeni przez dwustutysięczne zastępy wiernych, ujęci zostaliśmy miłością tak wielką, że zadziwiła nas wszystkich. Wtedy wielu z nas streściło jego osobowość w dwóch słowach: wzniosły człowiek. Jego wzniosłość obejmowała przede wszystkim żywą wiarę, bezwzględne oddanie prawdzie i sprawiedliwości. Wielu z tutaj obecnych życzy sobie, by kardynał Tomášek, wzniosły człowiek, który stoi teraz przed obliczem Boga, wstawił się także dla nas za tym, co było elementem jego wzniosłości: umiłowaniem prawdy, umiłowaniem sprawiedliwości, duchem pokoju, duchem zgody, postawą poszukiwania najbardziej pokojowego rozwiązania nawet w najbardziej skomplikowanych kwestiach stanowczo, prawdziwie, sprawiedliwie, ale i z miłością, patrząc w przyszłość.“²⁴

Literatura

- [1] BALÁŽ, M., *Il rapporto vescovo - presbiteri*, PUL, Roma 1996.
- [2] BALÁŽ, M., *Význam pastoračnej lásky v živote kňaza*, in *Benedikt XVI. "Deus caritas est"*, Seminár sv. Karla Boromejského v Košiciach, Košice 2006.
- [3] HARTMAN, J., SVOBODA, B., VAŠKO, V., *Kardinál Tomášek*, Zvon, Praha 1994.
- [4] HLOUCH, J., *Minutěnka. 6. července*, Stráž, České Budějovice 1971.

²⁴ KATOLICKÉ NOVINY, *Na pohrebe kardinála Tomáška*, in *Katolícké noviny* 34, Bratislava 1992, w polskim tłumaczeniu autora.

- [5] JAN PAVEL II. v Československu 21. - 22. dubna 1990, *Projevy, promluvy, poselství*, Zvon, Praha 1990.
- [6] JUDÁK, V., *In Ecclesia Dei*, Kňazský seminář sv. Gorazda, Nitra 2003.
- [7] KATOLICKÉ NOVINY, *Na pohrebe kardinála Tomáška*, in *Katolické noviny* 34, Bratislava 1992.
- [8] KATOLICKÉ NOVINY, *Pět setkání*, in *Katolické noviny* 45, ČKCH, Praha 1978.
- [9] KONGREGACE PRO BISKUPY, *Direktář Apostolorum successores 158, Direktorium pro pastorální službu biskupů*, Libreria Editrice Vaticana, Vatikán 2004.
- [10] KONGREGACE PRO KLÉRUS, *Prohlášení Posvátné kongregace pro klérus o určitých sdruženích a hnutích zakázaných kléru ze dne 8. března 1982*, in *Studie* č. 83, KA, Řím 1982.
- [11] MATURKANIČ, P., *Biskup Josef Hlouch. Pastorační význam jeho činnosti*, CMBF Bratislava, Bratislava 2007.
- [12] RALBOVSKÁ, R., *Multikulturní přístup pro pomáhající profese*, EVC, Praha 2009.
- [13] RATZINGER, J., *Církev jako společenství*, Zvon, Praha 1995.
- [14] ROZHOVORY, *Z rozhovoru s kardinálem Oddim*, in *Studie* č. 83, KA, Řím 1982.
- [15] STOLÁRIK, S., *Nový Dávid – prorok nádeje*, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov 2007.
- [16] ŠKARVADA, J., *Vzpomínky na pana kardinála*, in *Katolický týdeník* 34, ČKCH, Praha 1991.
- [17] ŠURÁB, M., *Radosť z rozprávania*, Kňazský seminář sv. Gorazda, Nitra 2007.

Summary

A profile of the personality of cardinal František Tomasek Czech primate and the testimony of his life 20 years after his death

This article by a Slovak theologian who has lived in the Czech Republic for twenty years provides a wide public with a profile of the personality of Cardinal František Tomášek, the Czech Primate, who died twenty years ago. The study is divided into three main chapters, which are intended to give the public a comprehensive picture of a man, who clearly influenced the running of the Catholic Church over several decades, but also society in former Czechoslovakia. The first chapter outlines a brief chronology of the teacher – arch (bishop) - cardinal, acquainting the reader with a distinguished man, a European personality, which is exactly what the unforgettable František Tomášek was.

The middle chapter focusses on the significant, decisive and influential moments for the spiritual father of the nation, which were crucial for the establishment of the freedom of the whole of Czechoslovakia and in which we can recognize the pinnacle of the archbishop's life. The third and last chapter outlines the specific personality traits of the Czech Cardinal, based on his exceptionality which is worth following.

Key words: František Tomášek, archbishop – cardinal, personality, Czechoslovakia, Pope John Paul II.

Tomáš Pešek

GKTF PU v Prešove, Slovakia

Trinitárna náuka Aurélie Augustína

Úvod

V prvých storočiach po Kristovi, keď sa začali objavovať rôzne teórie týkajúce sa okrem iného aj vnútrotrojičných vzťahov, cirkev na všeobecných (ekumenických) konciloch sa snaží precizovať náuku, ktorá sa stala základom pravej viery. Jedným z dôležitých momentov v tejto oblasti bolo sformulovanie vyznania viery na prvom a druhom ekumenickom koncile (Nicea – 325, Konštantínopol – 381), ktoré bolo mimo iného aj reakciou na otázky týkajúce sa štatútu Boha Syna a Boha Svätého Ducha vo vzťahu k Bohu Otcovi. O Svätom Duchu v Konštantinopolitane čítame: ... et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur...

V priebehu historicko-teologického vývoja Západná cirkev pridala medzi slová „qui ex Patre“ a „procedit“ slovo „Filioque“ (i Syna), teda že Duch vychádza z Otca i Syna. Nie je jasné, kedy prvýkrát bolo Filioque do kréda, ale pravdepodobne bolo spievané v španielskej cirkvi po obrátení Gótov z arianizmu. Bolo tak učené na synode v Toledu (589). Arianizmus popieral božstvo Syna, pridaním Filioque sa akoby zvýšila funkcia či status Syna. V histórii cirkvi bolo Filioque zdrojom mnohých spisov, diskusií, ale aj nenávisti a veľkých sporov.

Jednou z kľúčových postáv západnej filozofie a teológie je Aurélius Augustínus (*354 +430), ktorý otázku trojičných vzťahov riešil vo svojom spise *De Trinitate*. Aj jeho teória bola používaná pre odôvodnenie Filioque. Práve túto náuku prezentovanú v spomenutom diele sa budem snažiť vykresliť aspoň v hrubých rysoch a ukázať čo nové Augustín vniesol do západnej trojičnej teológie. Augustín ale nebol prvý, komu išlo

o filozofickú rekonštrukciu trojičnej náuky. Pred ním to bol napr. Marius Victorinus alebo Hilarius z Poitiers.¹

I.

Človek je zväzkom medzi viditeľným a neviditeľným svetom. V ňom sú zjednotené štyri ríše – anorganická, života, pociťovania, ionteligencie. O žiadnom inom stvorení sa nepíše v knihe Genezis, že je stvorené na obraz Boží (Gn 1,26). Augustín vychádza z týchto biblických výpovedí a snaží sa bližšie určiť tento Boží obraz v človeku.

Vo svojej ranej spisovateľskej a teologickej činnosti zastával Augustín názor, že človek je stvorený iba na obraz Syna. V diele De Trinitate to už ale zamietá. Myšlienka, že človek nie je podobný Otcovi, ale iba Synovi, je možná iba v prípade, že Otec a Syn si nie sú podobní.²

Augustín ostro rozlišuje medzi **vonkajším** a **vnútorným človekom**. Pod vonkajším človekom rozumie nielen telesnosť, ale všetko to, čo majú človek a zvieratá spoločné, všetko animálne, všetky životné činnosti a všetky životné prejavy.³ Vo vonkajšom človeku sa nenachádza síce žiaden obraz, je tam ale aspoň stopa – vestigium Trinitas. Môže sa tam nachádzať iba nejasný tieň. A predsa táto stopa je pre nás ľahšie vnímateľná než čisto vnútorný obraz. V človeku má animálnosť a telesnosť veľkú moc a človek je na viditeľné veci tak zvyknutý, že dáva prednosť vyjdeniu von a zaoberaniu sa vecami zmyslovými než duchovnými. Človek s tým ale musí počítať a musí cvičiť svoj vnútorný duchovný zrak skrze zmyslové vnímanie. Zrak pokladá Augustín za najlepší orgán zmyslovej činnosti a súčasne stojí najbližšie duchovnému poznaniu.

Pri vonkajšom vnímaní rozlišujeme tri prvky: 1) **materiálny predmet /res quam videmus/** - vonkajší, reálny a nezávisle existujúci na našom vnímaní; 2) **obraz vnímaného predmetu /visio/**, ktorý v človeku vznikne až vďaka zrakovej činnosti; 3) **pozornosť /intentio, voluntas, intentio voluntatis/**, ktorá v priebehu trvania vnímania upína náš pohľad na predmet.⁴ Pri vonkajšom vnímaní tak dostávame trojicu: **vnímaný objekt, forma**, ktorá sa vo vnímajúcom subjekte otláči a **pozornosť vôle**, ktorá prvých dvoch členov spája dohromady. V prípade týchto prvkov ale existujú podstatné rozdiely. Hoci tu existuje vzájomná nerozlučná závislosť, panuje tu substančná rozdielnosť medzi vonkajším predmetom na jednej strane a zrakovým zmyslom a formou, ktorá sa otláčila na strane druhej. Objekt a zrak sú na sebe úplne nezávislé. Vnímaný predmet existuje bez nejakej zmeny v bytí aj v prípade, že nie je vnímaný zrakom.

¹ Kreuzer, J.: Úvod in: Aurelius Augustinus, De Trinitate, Hamburg, 2001, str. X

² M. Schmaus, Die psychologische Trinitätslehre des hl. Augustinus, Münster 1927, str. 197

³ De Trinitate, liber XII

⁴ M. Schmaus, Die psychologische Trinitätslehre des hl. Augustinus, Münster 1927, str. 202

Aj keď tu existuje rozdielnosť v bytí predmetu, obrazu, pozornosti, tieto tri prvky predsa tvoria istú jednotu a to v takej miere, nakoľko je potrebné ich spolupôsobenie pri vzniku vnímania. Tieto psychologické procesy môžeme v odpovedajúcej obmene konštatovať aj pri **vnútornom vnímaní**. Pri vonkajšom vnímaní v subjekte otláčený obraz vnímaného predmetu zmizne spolu s týmto predmetom v jeho aktuálnej názornosti. Ale zostáva v zmyslovej pamäti a tak ako vôľa môže viesť telesný zrak k vonkajším predmetom, tak môže usmerniť aj duchovný zrak k obrazu, ktorý je v pamäti.⁵ A tak aj tu sa ukazuje trojica: **obraz** v pamäti, **predstava** a toto všetko spájajúca **vôľa**. Pod predstavou rozumieme výsledok procesu, pri ktorom vôľa akoby vytiahne v pamäti spočívajúci obraz pred vnútorný zrak. Vnútorne vnímanie prebieha presne analogicky k vonkajšiemu. Vonkajšiemu objektu odpovedá obraz, ktorý je v pamäti, obrazu v prvej trojici odpovedá predstava pamäťového obrazu, pozornosti v prvom prípade odpovedá tá istá pozornosť v druhej trojici. Jej funkcia sa mení v tom, že teraz spája obsah pamäte a z nej otláčený obraz v predstavujúcom si duchu. Tieto tri od seba rozdielne prvky tvoria omnoho užšiu jednotu, než to bolo pri trojici vonkajšieho vnímania. Rozdielnosť substancií je tu zrušená – tri prvky tejto trojice majú jednu a tú istú substanciu. Substančnú jednotu Augustín odôvodňuje tým, že celý proces sa odohráva vo vnútri. Všetky tri prvky náležia psychickej stránke človeka, všetky tri sú jeden duch. Obraz (poznatok) môže byť v našej pamäti bez toho, aby bol skutočne prítomný v našej predstave. Do našej predstavy vstupuje až prostredníctvom spomínania. V našej pamäti uložené nevedomé obrazy vonkajších objektov sú rozdielne od tých, ktoré vznikajú pri aktuálnej predstave. Pre uskutočnenie predstavy sú nutné obe. Rozdiel sa ukazuje aj v tom, že keď prerušíme vedomé vnútorné vnímanie, obsah predstavy zostáva v pamäti, takže predstavujúci subjekt môže ľubovoľne často na ňu uprieť svoju pozornosť. Naše vedomie je príliš úzke na to, aby sme jednou jedinou predstavou uchopili celý obsah našej pamäte.

Áká je analógia, alebo rozdiel medzi ľudskou trojicou prvkov a Božskou trojicou? Telesný predmet, ktorý sa otláči v zraku a ktorý spôsobí zapríčiní poznaný obraz, môže byť nazvaný otcom tohto obrazu, obraz jeho potomkom. Ale v plnom a vlastnom zmysle im nemôžeme tieto predikáty priradiť, ako je to pri prvej a druhej božskej Osobe. Prečo? Vonkajší predmet nie je schopný vytvoriť si vlastný obraz, je potrebný zrak, do ktorého môže obraz vkresliť a teda v tomto ohľade je závislý na činnosti zraku. Spájajúca vôľa je reprezentovaná Svätým Duchom. Ale aj tu jej problém. Vôľa existovala už pred vznikom obrazu, takže ho časovo predchádza. Je to vôľa, ktorá upriamila zrak na vonkajší objekt

⁵ De Trinitate, liber XI

a až skrze toto sa vnímanie uskutočnilo. Vôľa je tak málo produktom aktu videnia, tak málo princípom poznaného, že tento je otláčený nie vôľou, ale objektom.

Ďalej v trojici – materiálny predmet, jeho obraz v človeku, pozornosť vôle – je vnímanie protikladom k Božskej trojici. Protiklad spočíva v rozdielnosti bytia. Objekt nemá na sebe nič duchovné, poznaný obraz stojí uprostred medzi telesným a duchovným (rys duchovného je v tom, že bez duše by nemohol vzniknúť, telesné zas spočíva v tom, že zrak ako jeden z piatich zmyslov, je čosi telesné). Vôľa, ktorá oba prvky spája, je čisto duchovná. Z toho vyplýva, že jej pomer k prvému a druhému členovi nie je rovnaký. Stojí bližšie k zraku než k objektu, v ktorom nie je nič duchovné.

Druhá trojica (vnútorná) stojí na vyššom stupni, než tá prvá (vonkajšia). V stupnici bytia, ktorá stúpa od čisto telesných až po čisto duchovné zaujíma pozíciu uprostred. Už sa toľko nepohybuje v oblasti zmyslov a zmyslových vecí tak, ako to bolo pri prvej trojici. Analogicky k predmetu vnímania môžeme tvary v pamäti nazvať otcom, obraz potomkom. Medzi tvarom v pamäti a z neho formovaným obrazom je vzťah princípu a produktu. Tvar v pamäti, objekt poznania je objektívne a reálne daný a predchádza časovo, alebo aspoň vecne, činnosť predstavivej schopnosti. Tá iba posunie doposiaľ v pamäti spočívajúci obraz do zorného poľa duchovného zraku. Ale ani tu sa označenie rodič a dieťa nezohoduje úplne so svojim obsahom. Forma, ktorá vznikla v duchovnom zraku, je odtlačkom tvaru (obrazu), ktorý leží v pamäti. Ale aby mohlo dôjsť k odtlačku tejto formy, je nutná prítomnosť duchovného zraku, ako v prípade vonkajšieho objektu je nutný telesný zrak. Tento zrak ale nemá svoj pôvod v tvaroch (obrazoch) pamäte, pretože predstavivosť bola fakticky prítomná už predtým, než sme teleso, na ktoré spomínáme, videli. O to viac jeho existencia časovo predchádza aktu, skrze ktorý sme zverili pamäti obraz predmetu. Problémy však nastanú, keď začneme skúmať, v akom vzťahu je tretí člen, vôľa, k prvému a druhému členovi. Vzniká otázka, či vôľa nie je otcom, alebo synom jedného alebo druhého. Táto komplikácia pramení z toho, že prvky uvedenej trojice sú v úplnej rovnosti, numericky jednej prirodzenosti a jednej substancie. Rozdiely a vzťahy pôvodu jednotlivých členov vynikli v prvej trojici vďaka rozdielnosti bytia jednotlivých členov. Pri riešení problému si musíme najprv uvedomiť, že pri spomínaní vo vôle nemôže nič vzniknúť, keby sme objekt, na ktorý si chceme spomenúť, v jeho úplnosti alebo aspoň časti, nemali v pamäti. Keď na niečo úplne zabudneme, potom už ani nemôže vzniknúť želanie, aby sme si príslušný objekt v duchu opäť sprítomnili. Len čo sa toto želanie objaví, pamätáme si minimálne skutočnosť, že objekt v pamäti je alebo bol. Z toho vyplýva, že princíp vôle spomenúť si na v pamäti ležiaci tvar, je v spojení s obrazom, ktorý vznikol z aktuálneho predstavovania. Výsledkom spojenia oboch je želanie spomenúť si. Na základe tohto spontánneho sprítomnenia nejakého obsahu pamäte, vyhľadáva vôľa príbuzné a v užšom vzťahu stojace objekty a naplňuje tak akt predstavovania. Následkom

toho vôľa nemôže byť otcom spomienky, ale ani jej produktom. Omnoho viac vytvára zväzok medzi ploditeľom a jeho potomkom. V trojici – milujúci, milované, láska – to bude mať veľký význam ako prostriedok pre analogický poznatok o Svätom Duchu.

Všeobecne je hodnota poznatkov u oboch trojíc po predchádzajúcom skúmaní veľmi obmedzená. Ako by to ale mohlo byť inak? Obe trojice patria do telesného sveta, teda nám nemôžu poskytnúť pohľad do vnútorného života trojice najvyššieho Ducha. Nie sú žiadnym obrazom Boha, ale sú mu iba podobné. Augustín túto podobnosť kladie dokonca na úroveň podobnosti s Bohom, ktorú vykazuje akékoľvek iné stvorenie, a to natoľko, nakoľko je toto stvorenie dobré.⁶

II.

Preto Augustín prikróčí k vysvetľovaniu obrazu trojice vo **vnútornom človeku**. Intenzita zobrazenia trojice v stvorení záleží na stupni na stupni bytia tohto stvorenia. Tie stvorenia, ktoré majú bytie bez života a inteligencie, sú iba slabými tieňovými obrazmi Boha v takej miere, v akej ich bytie má účasť na božskom absolútnom Dobre. Najväčšiu podobnosť vykazujú tie stvorenia, ktoré sú vybavené múdrosťou a vôľou. Pretože sa človek môže podieľať na múdrosti vďaka svojej vnútornej stránke, je podľa nej stvorený na Boží obraz a nič nie je s Bohom tak spojené ako tento vnútorný človek. A preto cesta, na ktorej Augustín hľadá Boží obraz, vedie k vnútornému človeku. Čo máme pod týmto rozumieť? Augustín pod tým rozumie duchovnú dušu, inteligenciu, rozum. Duša je to najznamenitejšie v človeku. Je povznesená nad telo. Duša telo oživuje a používa ho takmer ako nástroj. Aj v prípade pociťovania a zmyslového vnímania sa duša na tom aktívne podieľa, je tu sama činná. Duša tvorí v človeku stránku, ktorá je s Bohom príbuzná. Stojí uprostred medzi matériou a Bohom. Hoci je s Bohom príbuzná, nie je z Božskej substancie. Je Bohom utvorená. Je meniteľná, Boh nie. Toto postavenie duše vo svete stvorení ju činí zvlášť spôsobilou byť Božím obrazom. Obrazom Boha vo vlastnom zmysle môže byť iba bytie, voči ktorému ďalším (vyšším) stupňom bytia je už samotný Boh. Medzi Bohom a jeho obrazom sa nesmie nachádzať žiadna ďalšia substancie.

Boh je absolútne Dobro a Láska pre seba, ale aj pre nás. On je láska, ktorá nás spája a privádza nás k nemu samotnému. Augustín sa púšťa do skúmania lásky. To ukazuje, že pri každom prípade lásky musí existovať **milujúci subjekt** /amans/, z ktorého láska vychádza. Láska nie je možná bez **objektu** /amaturus/, ku ktorému smeruje. Od milujúceho subjektu a milovaného objektu je **láska** /amor/ ako taká, rozdielna. Tvorí médium, ktoré prináša a subjekt do láskyplného spojenia. Táto trojica existuje i v prípade

⁶ Porov. M. Schmaus, Die psychologische Trinitätslehre des hl. Augustinus, Münster 1927, str. 195-219

lásky zmyslovej. Pre účel objasnenia trojičného tajomstva je ale vhodnejšia láska duchoduchovná, ako napr. v prípade priateľstva.⁷

Keď sa láska zameria na reálny odo mňa odlišný objekt, potom sú subjekt a objekt dve rozdielne bytia. Trojicu dopĺňa láska. Keď objektom mojej lásky je láska ako taká, nespanspadajú tu objekt a subjekt reálne do jedného spoločenstva tak, že existuje už len dvojica, pretože tá láska, ktorá je daná ako objekt, nemôže byť bezobsažným abstraktom. Láska bez reálneho objektu je nemožná. K pojmu lásku patrí objekt, ku ktorému sa vzťahuje. I milovaná láska musí mať predmet svojho uplatnenia. Objekt, ktorý je milovaný pri každom akte lásky, je Boh. Kto miluje lásku, miluje Boha. A tak ostáva rozdiel medzi druhým a tretím členom zachovaný aj v prípade, kedy objektom lásky je láska ako taká. Augustín prechádza od lásky k priateľstvu, k sebaláske (myslí sa sebaláska nie v pejoratívnom zmysle, ale v zmysle najčistejšej lásky k sebe. Toto pojmie pojmu „sebaláska“ sa predpokladá na všetkých miestach, kde sa vyskytne v tejto práci). Nazdáva sa, že lepšie pochopenie Božskej trojice neponúka láska vzťahujúca sa k predmetom, ktoré sú voči milujúcemu subjektu transcendentné, ale tá, ktorá je v ľudskom bytí imanentná – sebaláska. V prípade sebalásky sa trojica redukuje na **dvojicu** a to **subjekt/objekt** a samotná **láska**. Objekt a subjekt lásky sú tu identické, podobne aj milovať a byť milovaný je tu vecne to isté. Z trojice je dvojica, ktorú už nemožno ďalej redukovať. Dvojica subjekt/objekt na jednej strane a láska na strane druhej sú zachované aj v prípade sebalásky. Augustín vyraduje telesnú a zmyslovú stránku a všima si iba duchovnú stránku človeka. Keď sa miluje duch, dostávame dvojicu **duch a láska /mens et amor/**.⁸ Láska je duchovná substancia, duch človeka je tiež nemateriálny. Nie sú to ale dve duchovné substancie, ale jedna, nie sú to dve bytia, ale jedno. Tieto prvky sú od seba reálne oddelené, predsa však predstavujú numerickú jednotu. Hlbším dôvodom ich rozdielnosti je ich relačný charakter. „Milujúci“ a „láska“ sú relačné pojmy. Milujúci subjekt stojí vo vzťahu k láske a láska k milujúcemu subjektu. Pretože milujúci subjekt miluje skrze lásku a láska prislúcha milujúcemu subjektu. Kde neexistuje milujúci subjekt, tam neexistuje žiadna láska, a opačne, kde absentuje láska, tam nie je ani milujúci subjekt. Každý z členov dvojice je duch a spolu sú zasa iba jeden duch. Augustín v tom vidí podstatné rysy Božej trojice. Iba sa mu nepodarilo so samotným pojmom „láska“ postúpiť od dvojice k trojici, a to preto, že pre svoju špekuláciu použil charakteristiku lásky ako sebalásky. Keď sa Augustín chce dostať od dvojice k trojici, musí hľadať ďalšieho člena. Na pomoc mu prichádza psychologická skúsenosť. A síce, že človek nemôže niečo milovať bez toho, aby to poznal. Duch sa nemôže milovať, keď sa predtým nepoznal; ako má milovať to, čo nepozná?

⁷ De Trinitate, liber VIII

⁸ De Trinitate, liber IX

Nutným predpokladom lásky je teda poznanie. Týmto sa medzi subjekt a lásku vsúva tretí a je nájdená cesta, ako postúpiť od dvojice k trojici. Keď obrátíme pohľad na ducha s jeho imanentnými funkciami sebapoznania a sebalásky, ukáže sa trojica. Tak tu máme trojicu: **duch**, jeho **poznanie seba /mens et notitia eius/**, jeho **sebaláska**.⁹ Obrazom Trojice je Duch a jeho pojem; ten, ktorý je jeho potomkom a ktorý je zjavený – Slovo a Láska ako tretia. Pre dôkaz nutnosti a skutočnosti najmä druhého člena vychádza Augustín z pojmu Ducha ako sebamilujúceho. Duch horí v láske k sebe. Ako by bolo možné, keby sa nepoznal a predsa by miloval niečo, čo je úplne neznáme? Duch by nikdy nemohol porozumieť príkazu: „poznaj sám seba!“ keby mu nebol známy zmysel slov „poznaj“ a „seba“. Práve prostredníctvom toho, že uchopí zmysel týchto slov, už sa poznáva. Príkaz mu predpisuje to, čo už skrze pochopenie príkazu činí.¹⁰ Vedomie identity so sebou samým je predpokladom nato, že sa tento príkaz dostane k duchu; on vie, že je to on, na koho sa tento príkaz vzťahuje. Toto seba-vedomie (sebapoznanie) je najvnútornejším a najistejším poznaním človeka. Pre Augustína znamená istota skutočnosti vedomia (poznania) východzí bod bezpečného poznania. O tom sa zmieňuje i v 26. kapitole XI. knihy O Božej obci: „a čo keď sa mýliš? Lenže ak sa mýlim, teda som. Kto neexistuje, nemôže sa mýliť. A teda keď sa mýlim, som. Keď teda som, keď sa mýlim, ako sa môžem mýliť, že som, keď je isté, že som, keď sa mýlim?“¹¹ toto založenie istoty poznania je významným činom, pre ktorý nemal Augustín žiadneho predchodcu a ktorý našiel pochopenie a rozpracovanie až v storočiach neskorších. Duša si nevytvára poznanie o sebe zvonku, ako napr. keď niekto niečo počuje o neprítomnom objekte. Pretože potom by sa mohlo stať, že duša na základe zvonku k nej prichádzajúcich správ si vytvorí o sebe falošnú predstavu. Sebapoznanie má omnoho viac svoj východzí bod v samotnom duchu. Akt, skrze ktorý vzniká poznanie ducha o sebe samom, je myslenie seba. Sila myslenia je taká veľká, že ani duch sa akosi sám neposúva do zorného poľa, okrem prípadu, kedy sa sám myslí; a tak je v zornom poli ducha to, čo je myslené; i duch samotný môže teda vstúpiť pred zrak len vtedy, keď sa myslí.¹² Myslenie seba je nevyhnutným prostriedkom na uskutočnenie sebapoznávania. Tu sa však ukáže problém – ako duch, keď sa nemyslí, môže byť mimo svoje zorné pole. Veď on sám a jeho pohľad – to nie sú dve rôzne reality. V prípade telesného vnímania sa takéto problémy neukážu. Oko má v tele presne stanovené miesto. Jeho pohľad smeruje na objekty, ktoré ležia mimo oko a ktoré môžu byť od oka veľmi ďaleko. Vo svojom vlastnom zornom poli môže byť naproti tomu oko

⁹ Ibid.

¹⁰ De Trinitate, liber X

¹¹ De civ. Dei, liber XI. cap. 26

¹² De Trinitate, liber XIV

len s pomocou zrkadla. Duch ale vstupuje skrze sebapoznávanie pred svoj pohľad.¹³ Ako vysvetliť túto skutočnosť? Vidí snáď duch nejakou svojou časťou nejakú inú časť, keď sa skrze sebapoznávanie činí viditeľným, tak ako my s jednou časťou nášho tela, okom, vidíme inú časť? Takéto pojmá by odporovalo pojmu sebapoznania. Proti takémuto rozpolteniu ducha je niekoľko dôvodov. Nikto nemôže poprieť, že duch ako celok, duch vo svojej totalite, je subjektom svojho poznania. Čo vie duch, vie celý duch, a to aj v prípade, že objekt svojho poznania neuchopuje v jeho celom obsahu. Keď teda duch o sebe niečo pozná, potom to musí poznať celý subjekt ducha. Duch teda vie (poznáva) o sebe, že poznáva. Poznávajúci duch je tak objektom poznania. Poznávajúci ale môže byť iba vo svojej celosti. Keď teda poznávajúci duch je objektom, potom je objektom celý duch, nie iba jeho časť. Celý duch ako subjekt, poznáva celého, so sebou identického ducha ako objekt. Obdobný výsledok sa ukáže, keď si všimneme život a ducha. Nič nie je duchu tak známe ako to, že žije. Teda celý duch je nositeľom a subjektom života. Čiže duch sa poznáva úplne, keď sa poznáva ako nositeľ a subjekt života. Duch vie naďalej, že je duchom.¹⁴

Keby sebapoznávanie prebiehalo podobne ako zmyslové vnímanie, potom by sa duch mohol dostať do svojho zorného poľa iba skrze to, že by vo svojej totalite vkročil pred seba samého. Všetky tieto pokusy o vysvetlenie prehliadajú podstatný rozdiel medzi sebapoznáním na jednej strane a poznaním, ktoré sa v duchu nahromadilo na strane druhej – to sú obrazy odlišné od ducha. Jediným správnym riešením je to, že pohľad ducha budeme považovať za niečo, čo prirodzenosti ducha prislúcha. Duchovný zrak sa na túto prirodzenosť upiera nie skrze nejakú telesnú zmenu, ale skrze netelesný obrat k nej.¹⁵

Ešte ale nie je vyriešená otázka, prečo sa duch nemusí vždy poznávať a predsa je vždy prítomný. Riešenie poskytne Augustín skrze poukaz na iné vedenie o sebe. Duch sa nemôže vždy aktuálne myslieť (poznať), a preto nemôže mať vždy o sebe aktuálne vedomie (poznávanie). Kedy nastáva ten prípad, že duch sa nemôže sám myslieť? Duch nemôže svojmu poznaniu chýbať. Pretože čo je poznaniu tak prítomné, ako to, čo je prítomné duchu; a čo je duchu tak prítomné, ako duch sám? Nič nie je v duchu tak plne ako duch sám.¹⁶ Keď sa duch aktuálne nemyslí, potom sa poznáva tak, ako poznávané objekty pamäť.¹⁷ Tak ako nemôže povedať, že to, čo má niekto v pamäti, nepoznáva, keď na to nemyslí, tak nemôžeme tvrdiť, že niekto sa nepoznáva, keď na seba nemyslí.

¹³ Ibid.

¹⁴ De Trinitate, liber X

¹⁵ De Trinitate, liber XIV

¹⁶ De Trinitate, liber X

¹⁷ De Trinitate, liber XIV

Duch sa nemusí hľadať ako neprítomný objekt, keď sa chce vidieť. Keď sa hľadá, nenachádza nič, čo predtým nevedel, ale nič, na čo nemyslel. Duch sa hľadá tak, ako my hľadáme, keď chceme aby nám napadlo to, na čo sme zabudli, ale predsa to nie je z nášho ducha úplne vymazané. Keď nám to napadne, potom poznáme, že to bolo to, čo sme hľadali. Keď skrze myslenie seba samého duch uprie zrak na seba a rozpoznáva sa, vtedy sa neučí poznať seba, ako keby bol predtým pre seba niečo neznáme. Čo máme teda vlastne vedieť, keď nevieme to, čo je v našom duchu? Veď všetko čo vieme, môžeme vedieť iba duchom. Pri sebaopoznávaní sa duch nehľadá ako niečo, čo chce nanovo nájsť, môže sa sám rozpoznať v odlišnosti od iných objektov, keď sa skrze sebaopoznanie odlišuje od ostatných.

Duch, sebaopoznanie, sebaláska tvorí reálnu trojicu a predsa tiež predstavujú súčasne jednotu. Tri členy trojice nie sú žiadnymi akcidentami. Podieľajú sa na substanciálnom charaktere ducha. Subjekt ju neobsahuje ako napr. farby alebo iné akcidenty kvality, kvantity. Ich rozsah nemôže presahovať rozsah subjektu. Tak farba alebo tvar určitého telesa nie je súčasne farbou alebo tvarom nejakého iného telesa. To sa ale nezhoduje s prípadom poznania a lásky. Duch láskou, ktorou sa miluje, môže milovať i objekty, ktoré ležia mimo ducha. Duch a láska existujú substanciálne ako duch sám. Charakteristika poznania a lásky ako dvojitej substancie by sa nám mohla zdať čudná. Vysvetlenie by sme mohli nájsť v tom, že Augustínov pojem substancie nie je presne vymedzený. Napriek tomu ale členy trojice nestoja nezávisle vedľa existujúcich substancií. Stoja nutne vo vzájomnom vzťahu, sú to relačné pojmy bez toho, aby ich substancialita utrpela škodu.

Vzťahy medzi členmi trojice **mens, notitia, amor** si nesmieme predstavovať ako nejaký druh telesných vzťahov. (1) Je duch celok a láska a poznania jeho jednotlivými dielmi tak, že sa z týchto dielov skladá? (2) Alebo sú to tri rovnaké diely, ktoré sa vzťahujú k jednému celku?¹⁸ Na obe otázky je nutné dať zápornú odpoveď. Odpoveď na otázku (1): žiadna časť nemôže obsahovať celok, ktorého je časťou. Keď sa ale duch dokonalo pozná, to znamená, vo svojej totalite, potom obsahuje svoj pojem ako celý duch. To isté platí o láske. Keď sa dokonalo miluje, miluje sa vo svojej totalite a lásku obsahuje celý duch. Teda prípad, že by bol duch zložený z lásky a poznania ako jednotlivých častí, je vylúčený. Odpoveď na otázku (2): nie je to napr. tak, ako keď sa zmieša víno, voda, med? Nápoj je zložený z týchto troch prvkov a každý jednotlivý preniká a vyplňuje celok, a predsa sú to rozdielne veci. Nie sú spojené ako olej a voda, sú zmiešané omnoho dokonalejšie. Tak, že každý diel nápoja je zložený z týchto troch elementov. Je pomer ducha, poznania, lásky tomuto podobný? Keď sa pozrieme pozornejšie, uvidíme rozdiely. Voda, víno, med sú síce skrze

¹⁸ De Trinitate, liber IX

miešanie jedinou substanciou, ale nie sú jednej a tej istej substancie.¹⁹ Duch ale a jeho sebazpoznanie a sebaláska sú tej istej substancie. Duch sa poznáva a presne tak sa i miluje. Poznávajúci subjekt a poznávaný objekt sú reálne identické. Sebaláska a sebazpoznanie sa uskutočňujú plne vo vnútri ľudského ducha. Tri členy musia byť teda jedného a toho istého bytia. Ale nesmú sa zmiešať tak ako voda, víno, med – pretože potom by už nešlo o tri prvky a nebola by tu možnosť vzťahovať sa k sebe navzájom. Relačná rozdielnosť by bola stratená. Objasniť by to mohol príklad s prsteňmi. Keď človek vytvorí z jedného zlata tri podobné prstene, potom vzniká relačná rozdielnosť, a to aj v prípade, že by sme prstene spojili. Nakoľko sú si prstene podobné, natoľko sa môžu k sebe vzťahovať. Každý podobný prsteň sa podobá druhému. Tak máme trojicu prsteňov a jednotu zlata. Keď niekto prstene roztaví a masu zmieša, potom sa trojica rozpadne a zmizne. Naproti tomu sa v trojici mens, notitia, amor skrze konfúziu a zmiešanie trojica nezničí.²⁰

III.

Všetci ľudia vedia, že si spomínajú, že myslia a že majú vôľu.²¹ Z mohutností duše chce Augustín vyzdvihnúť **pamäť, rozum, vôľa /memoria, intelligentia, voluntas/** a zúžitkovať ich pre analogický poznatok Božskej trojice. Túto trojicu: pamäť, rozum, vôľa – nemôže nikto vážne spochybníť, pretože ju každý v sebe bezprostredne vidí. V Božej obci V. knihe Augustín píše: „Boh dal nerozumnej bytosti pamäť, zmyslové vnímanie, žiadostivosť, rozumnej ale okrem toho aj ducha, poznanie, vôľu. Intenzita týchto síl nie je u všetkých ľudí rovnaká.

Duch vie, že tieto sily sú mu imanentné a nemyslí si, že sa ich môže dotknúť telesným zmyslom tak, ako vecí ležiacich mimo ducha. Memoria, intelligentia, voluntas konštitujú život ducha. Preto tu nemôže byť reč o troch života, ale o jednom živote, nie o troch dušiach ale o jednom duchu. Duša je činná bezprostredne skrze seba. Mohutnosti duše – to je duša sama vo svojich rôznych spôsoboch činnosti. Nakoľko si duch spomína, natoľko sa volá pamäť; nakoľko sa poznáva, natoľko sa volá rozum; nakoľko sa chce, natoľko sa volá vôľa. Napriek tomu duša nie je absolútne jednoduchou substanciou, pretože činnosť a bytie nie sú pre ňu identické. Rovnosť členov v trojici nesmieme rozumieť tak, že jeden člen je rovný druhému, ale tak, že jeden člen je rovný všetkým členom dohromady a všetky nie sú väčšie než jeden. Dôvodom je to, že každý jednotlivý člen vo svojom obsahu zahŕňa celú trojicu.²² Som si totiž vedomý toho, že mám pamäť, rozum, vôľu; podobne vidím, že poznávam, chcem a spomínam si. Pamäť obsahuje nie-

¹⁹ Ibid.

²⁰ Porov. M. Schmaus, Die psychologische Trinitätslehre des hl. Augustinus, Münster 1927, str. 220-263

²¹ De Trinitate, liber X

²² Ibid.

len všetko to, na čo si spomíname, ale pretože nezabúdame, že máme pamäť, musí aj ju v sebe nejako obsahovať, pretože si nespomína len na ostatné objekty, ale aj na seba samú. A takto každá mohutnosť duše činí seba samú objektom svojej činnosti. Pamäť obsahuje ako celú seba, tak aj celý rozum a celú vôľu. Nič nie je v mojej pamäti v takej miere ako pamäť samotná. Že rozum a vôľa vo svojej totalite patria k obsahu pamäte, ukazuje Augustín nasledovne: o všetkom čo poznám, viem, že poznám, a viem, že chcem to, čo chcem. Teraz je ale všetko to, čo viem, predmetom môjho vedomia. Následkom toho som si vedomý svojej vôle v totalite jej obsahu. Obdobne sa môže dokazovať, že intelligentia obsahuje úplne všetkých troch členov. Zo všetkých duchovných objektov nepoznám iba to, čo neviem. Čo ale neviem, nie je predmetom môjho vedomia a vôle. Z toho vyplýva, že každý duchovný obsah, ktorý nepoznám, nemám vo vedomí ani vo vôli. Z toho je dokázané, že každý predmet voluntatis a memoriae je tiež predmetom intelligentiae. Záverom môžeme zhrnúť – keď sa jednotlivé členy uchopia vo svojej totalite, potom je každý člen každému druhému rovný a každý jednotlivý člen je súčasne rovný všetkým dohromady. Obraz trojice, ktorý predstavujú vyššie spomenuté mohutnosti duše, by sa mohol sformulovať do podoby: numericky jedna duša má tri základné formy činnosti, medzi ktorými panuje relačná rozdielnosť, ktoré sú si ale navzájom plne rovné a od seba neoddeliteľné.²³

IV.

Trojice, ktoré Augustín rozpracoval v predošlých knihách, mu poslúžia ako základ pre vysvetlenie vnútrotrijichných vzťahov. Nachádza tu tiež Múdrost, jej sebaopoznanie, jej sebalásku. Medzi trojicou v človeku a trojicou v Bohu sú však podstatné rozdiely, ktoré sú základom rozdielov vo vzťahoch pri uvedených trojiciach (tieto rozdiely a nedostatky v príkladoch a analógiách uvediem v závere). Každá z Osôb u Boha je samostatná, teda vo svojom poznávaní a láske nie sú odkázané na seba navzájom. Každá z Osôb je sama svojou pamäťou, svojim poznaním i svojou láskou.²⁴ V čom je potom ale rozdiel? Rozdiel je v tom, akým spôsobom to získali. Otec nie je ani zrodený ani vychádzajúci, v ňom je všetko ako v plodiacom; Syn je zrodený, v ňom je všetko ako v zrodenom; Duch vychádza. Syn je vo všetkom podobný a rovný Otcovi, úplne to isté čo Otec, nie však Otec. Syn vie všetko, čo vie Otec. Syn je Slovo, v ktorom je vyslovené, čo je v Otcovi. Otec a Syn sa navzájom poznajú, jeden však ako plodiaci, druhý ako rodiaci sa. Všetko, čo je v ich vedení, vidia obaja zároveň. Aká je tu ale funkcia Ducha? Duch je puto medzi Otcom

²³ Porov. M. Schmaus, Die psychologische Trinitätslehre des hl. Augustinus, Münster 1927, str. 264-282

²⁴ De Trinitate, liber XV

a Synom, ich vzájomná láska. Augustín ale nie je prvý, kto prichádza s touto myšlienkou Ducha ako puta. Pred ním tak učinil už Marius Victorinus.

S cieľom prehľbiť túto otázku, Augustín rieši problém, ako zosúladiť to, že Svätý Duch je láska, s výrokom z Písma, že Boh je láska (teda nie iba jedna z Osoôb, ale celá Božia bytnosť). Augustín odpovedá, že tak ako Božie Slovo nazývame vo zvláštnom zmysle Božiu Múdrost, tak môžeme nazvať tiež Ducha láskou. Prečo ale práve Duchu pripisujeme „atribút“ lásky? Základom odpovede je Augustínovo zamyslenie nad Prvým listom Jána. Z tohto listu vyvodzuje, že Duchu pripisujeme lásku na základe jeho pôsobenia v dejinách spásy. V tejto situácii ide o lásku vo vzťahu k ľuďom. Augustín z toho vyvodzuje ale aj vnútrotrojčné dôsledky. Ducha označuje ako lásku, ktorou Otec miluje Syna a Syn Otca, nevysloviteľným spôsobom ukazuje spoločenstvo oboch.²⁵

Záver

Ako kritiku Augustínovej náuky by sme mohli uviesť, že biskup z Hippo sa niekedy dopúšťa nedôsledností alebo krokov, ktoré nemajú odôvodnenie v jeho argumentácii. Napr. Augustín odhaľuje v trojici mens, notitia, amor rad momentov, ktoré môžeme rozpoznať ako až výsledok jeho trojičnej náuky. Myšlienka na Božskú trojicu podnecuje jeho psychologické vysvetľovanie a vplyvom toho Augustín nachádza v ľudskom duchu určenia, ktoré by bez pohľadu na Božskú trojicu zostali skryté.

Podstatné rozdiely, ktoré sú medzi obrazom v ľudskej mysli a Božskou trojicou, ktorých si je ale Augustín vedomý, predstavujú dôležitý moment v trojičnej špekulácii. Duša je síce obrazom Božskej trojice, ale obrazom, ktorý ponúka nanajvýš nedokonalý obraz predlohy. Ľudská duša je stvorenie podliehajúce zmenám, Boh je nemeniteľný tvorca. Človek nie je obrazom Boha tak ako Syn. K pojmu Syna náleží, že má tú istú prirodzenosť ako Otec. Obraz trojice je v človeku stvorený a nie je v človeku vďaka plodeniu z Boha.

V čom sú rozdiely v jednotlivostiach? Tri mohutnosti duše – pamäť, rozum, vôľa – ktorej duša obsahuje, nie je duša sama. Naproti tomu každá z božských Osôb je Boh. Navyše u duše je niečo iné byť a niečo iné poznávať, pretože duša je, aj keď nepoznáva. Ďalej tri prvky trojice u človeka nekonštituuju bytie človeka, ale sú v človeku. Sú iba časťou človeka, hoci časťou, ktorá odlišuje človeka od zvierat najvýraznejšie. Naproti tomu Božská trojica je Boh sám. Každý člen Božskej trojice je Osobou, u človeka to neplatí. Človek je sám jedna osoba.

Čím teda Augustín obohatil západnú trojičnú teológiu (s ohľadom na Filioque)? Rozhodujúcim je asi jeho pojetie Svätého Ducha ako lásky, ktorá vychádza ako z Otca, tak zo Syna. To ale nenašlo nikdy pochopenie u východných teológov. Tí namietajú, že substan-

²⁵ Porov. Kárfíková, L.: Studie z patristiky a scholastiky, Praha 1997, str. 96-98

cializácia vzťahu medzi Otcom a Synom nemôže byť božskou Osobou. Jednotu iného Boha nachádzajú vo vnútri monarchie Otca (s upozornením, že sa nejedná o monarchiu v subordinačnom zmysle). Ďalším bodom kritiky je uzavretosť trojičných obrazov. Akoby spoločenstvo dvoch Osôb tu tretia Osoba uzatvárala. Tým je znemožnený pohľad na Ducha ako na Dar, ktorý by bol naznačený pohybom otvorenosti.²⁶

Augustín tu ponúka veľkolepý obraz Boha a jeho vnútorných vzťahov, ktorý bol často krát inšpiráciou pre mnohé ďalšie diela západných teológov, ale aj terčom kritiky v priebehu historicko – teologického vývoja. Spis *De Trinitate* môžeme plným právom zaradiť medzi veľké Augustínove diela ako Vyznania alebo Božia obec. Prezentoval v ňom náuku, ktorá mala na západnú teológiu zásadný vplyv.

Literatúra:

- [1] Aurelius Augustinus: *Boží štát I.*, Trnava, 1948
- [2] Aurelius Augustinus: *De Trinitate*, preložil a úvod napísal J. Kreuzer, Hamburg, 2001
- [3] Aurelius Augustinus: *Vyznania*, Bratislava, 1997
- [4] Karfíková, I.: *Studie z patristiky a scholastiky*, Praha, 1997
- [5] Schmaus, M.: *Die psychologische Trinitätslehre des hl. Augustinus*, Münster, 1927

Summary

Aurelius Augustine's Trinitarian doctrine

The work of Aurelius Augustinus, *On Trinity*, brings explanation of relationships between Persons of Holy Trinity. Bishop of Hippo tries to exemplify relationships between the Father, the Son and the Holy Spirit by using different models in psychological area: object of watching, conception of the object and will; lover, beloved and love itself; memory, intelligence, will.

The theory of Augustinus which is presented in his work *On Trinity* had big influence on western trinitarian theology.

Key words: Augustinus. Holy Trinity. Theology.

²⁶ Ibid., str. 105

Recenzje
Reviews

Anna Žilová

KU Ružomberok, Slovakia

***Libor Novosad: Poradenství pro osoby
se zdravotním a sociálním znevýhodněním.
Praha, Portál, 2009.***

Sociálna práca ako novoetablovaný vedný odbor v procese svojho vývoja nevyhnutne vyvoláva diskusiu súvisiacu s problémami vymedzenia vlastného predmetu, priestoru, historického poznania filozofických východísk, myslenia aj praktickej činnosti, metód a metodiky v sociálnej práci atď. Otázke poradenstva ako jedného druhu sociálnej práce je venovaná monografia PhDr. Mgr. Libora Novosada Ph.D. vydaná v roku 2009.

Libor Novosad v tejto monografii zúročil svoju bohatú pedagogickú prax a prednáškové pobyty a vedecké stáže v zahraničí, ale hlavne vlastnú poradenskú prax. Čo je najvýznamnejšie, autor na základe vlastného štúdia v oblasti filozofie, sociálnej informatiky, sociológie a teórie riadenia, špeciálnej pedagogiky a psychológie pre špeciálnych pedagógov v rámci českých vysokých škôl a špeciálneho poradenstva na University of Alberta v Kanade prepája poznanie viacerých blízkych vedných odborov v oblasti poradenstva, čím ukázal komplexnosť, obsahovú rôznorodosť, ale hlavne vzťahovú špecifickosť prístupu ku klientovi v rámci poradenstva pre definovanú skupinu klientov s cieľom vnímať človeka ako jedinečného a neopakovateľného.

Prínos monografie je hlavne v tom, že autor svojím majstrovstvom slova zjednotil vedeckú, praktickú a ľudskú úroveň problematiky poradenstva pre vybranú skupinu klientov, osôb so zdravotným a sociálnym znevýhodnením.

Monografia je rozdelená do troch tematicky ucelených častí: *Život se zdravotním znevýhodněním, Východiska a metody poradenské činnosti, Poradenská zařízení a instituce.*

PRVÁ ČASŤ obsahuje tri kapitoly: *Společnost a člověk s postižením, Podmínky, oblasti a cíle sociální integrace, Lidský faktor integrace.*

V rámci **prvej kapitoly** vymedzuje základné pojmy súvisiace s pojmom zdravie, determinanty života s postihnutím a ilustračne sa venuje údajom a postupom pri evidencii a inej administrácii (a ich komparácii) v súvislosti s osobami s postihnutím v súčasnosti. Dáva na vedomie nielen nejednotnosť, ale aj orientačný charakter štatistických údajov. Autor tu na malom priestore, ale výrazne predkladá úvahu o pojme *inakosť* oproti nejakej „norme“ a *jedinečnosť* (neopakovateľnosť a teda aj nie „rovnakosť“) každého človeka. V tejto kapitole možno tiež získať významové porovnanie procesov vyjadrených odbornými výrazmi *inklúzia* a *integrácia* v súvislosti so vzdelávaním detí so zdravotným postihnutím.

V **druhej kapitole** PhDr. Mgr. Libor Novosad Ph.D definuje problémové oblasti procesu plnohodnotného začlenenia sa osôb so zdravotným postihnutím do spoločnosti, ktorý silne ovplyvňuje: neinformovanosť, predsudky a diskriminácia, výchova v primárnej rodine, výchova a vzdelávanie v rámci školského systému, ale aj podpora a obmedzenia uplatnenia sa človeka s postihnutím na trhu práce a jeho pracovná sebarealizácia. V tejto časti monografie sa autor s vysokým odborným a ľudským nadhľadom venuje partnerskej problematike a často tabuizovanej oblasti sexuality človeka s postihnutím, čo nevyhnutne patrí ako autor uvádza, do oblasti poradenskej podpory vzájomne prepojených oblastí, ktoré sa dotýkajú kvality života človeka s postihnutím (s. 53). Autor pritom vychádza z nutnosti spolupráce s odborníkmi z oblasti sexuológie a z východiska, že „sex má v živote človeka nielen reprodukčnú, ale aj rekreačno-relaxačnú, psychorehabilitačnú a sociálno-komunikačnú funkciu, ...“

V **tretej kapitole** venovanej ľudskému faktoru integrácie autor poukazuje na funkcie ľudského činiteľa pri realizácii a podpore integrácie človeka s postihnutím do spoločnosti, ktoré vidí v oblasti: pripravenosti spoločnosti, jednotlivcov v nej žijúcich na koexistenciu so spoluobčanmi s postihnutím; ochoty zmeny v oblasti charakteru špeciál - nopedagogickej podpory, sociálnej práce a zdravotno-sociálnej starostlivosti; informovanosti, otvorenosti a nepredpojatosti; teda žiadaných faktorov podporujúcich integráciu, ktorých formovanie výrazne ovplyvňuje výchova a vzdelávanie. Jednotlivé funkcie sú bližšie definované a vysvetlené príkladom.

DRUHÁ ČASŤ monografie je venovaná *Poradenským zariadeniam a inštitúciám* v rámci štyroch kapitol: *Poradenství jako součást systému ucelené rehabilitace, Východiska a cíle poradenské činnosti, Principy a metody v poradenské práci, Osobnost poradce.*

Štvrtá až šiesta kapitola je pripravená v obsahovom rámci – súčasťou ucelenej, komplexnej rehabilitácie je aj poradenstvo pre človeka s postihnutím, pretože poradenstvo „je nástrojom, ktorý môže sprostredkovať, prepojiť či doplniť proces rehabilitácie tak, aby človek s postihnutím nebol sociálne vylúčený, handicapovaný, nežil v nevyhovujúcich podmienkach, získal služby kompenzujúce jeho postihnutie atď.“ (s. 91). Autor sa post-

upne venuje nadväznosti, významu a definovaniu jednotlivých druhov rehabilitácie. Systematicky člení a sám usystematizuje východiska a ciele poradenskej činnosti, ktoré ilustruje schémou vlastnej proveniencie (s. 107) a následne ich aplikuje na podmienky „špeciálneho poradenstva“.

V rámci tejto časti práce svojim charakteristickým spôsobom štruktúrovaného myslenia a videnia prezentuje metodický postup, zásady a riziká špeciálneho poradenstva vrátane Etického kodexu sociálnych pracovníkov českej republiky a medzinárodného etického kodexu sociálnej práce (obidva v skrátenej verzii).

V uvedených súvislostiach autor logicky v ďalšej časti monografie zaradil text zameraný na komunikačnú a vzťahovú dimenziu poradenskej praxe a na vybrané diagnosticko-poznávacie a terapeutické metódy v „špeciálnom poradenstve“.

Veľmi praktickou a vedecké a praktické poznanie zúročujúcou kapitolou monografie je kapitola venovaná *Zvláštnostiam v prístupoch ku klientovi s postihnutím*, kde autor výstižne poskytuje návod a upozorňuje na riziká pri poradenstve, ktoré sú dané typom funkčného obmedzenia alebo poškodenia zdravia u klienta.

V závere druhej časti autor akcentuje „dve základné podmienky poradenskej praxe a to ľudskosť a odbornosť, profesiu a humanitu, ktoré nie je možné postaviť proti sebe“ (s. 183). Venuje sa tu trom dimenziám socioprofesijnej prípravy a to: gnozeologickej dimenzii, praxeologickej a axiologickej. V štruktúre zameranej na ovplyvňovanú stránku osobnosti, na spôsob a výsledok formatívnej činnosti v jednotlivých uvedených dimenziách a na konečný cieľ, výsledok formovania.

TRETIA ČASŤ monografie sa zaoberá Poradenskými zariadeniami a inštitúciami v rámci štyroch kapitol: Typy a charakteristika poradenských zariadení, Poradenské aktivity ďalších inštitúcií, „Speciální potřeby a jejich financování, Příběhy k zamyšlení.

Táto časť práce je štruktúrovaná na podmienky Českej republiky, ktoré sú veľmi podobné so slovenskými. Postupne analyzuje obsah činnosti, poslanie a určité obmedzenie pre poradenské aktivity v rámci: rezortu školstva, mimo rezortu školstva jako sú poradne pre manželstvo, rodinu a medziludské vzťahy, občianske poradne, poradne pri organizáciách, resp. združeníach osôb so zdravotným postihnutím. Tie dopĺňa kazuistikami, ktoré pomáhajú efektívnejšiemu porozumeniu podstaty konkrétnemu druhu poradenstva.

V rámci tejto kapitoly sa autor venuje *Mediácii a sociálnej opore*, v „špeciálnom poradenstve“. Nezabúda ani na poradenstvo na úrovni *štátnej správy, v oblasti zdravotníctva, cirkevných zariadení a poradenstvu prostredníctvom telefonického krízovej intervencie*.

Ucelenosť problematiky je doplnená (vzhľadom na obsiahlosť problematiky aspoň tézovite) základnými informáciami o *Financování „špeciálních“ potřeb*.

Na záver monografie autor uznal za vhodné zaradiť Príbehy na zamyslenie (kazuistický tréning), ktoré sú v práci vybrané starostlivo, aby provokovali nielen profesionalitu, ale aj ľudskosť a nútili aplikovať (riešiť) podtóny etických rizík príbehu. Iste by nebolo na škodu a v tichosti verím, že autor uvažuje o príprave samostatného seminára (cvičebnice) v tejto oblasti pre študentov pripravujúcich sa na pomáhajúce profesie.

Záver:

V rámci svojich prednášok som v rámci mimoriadneho vzťahu učiteľ – študenti spomínala na moje detstvo v malej slovenskej dedinke, kde som ako dieťa nevnímala inakosť, ale charakteristickosť toho-ktorého človeka žijúceho v mojom okolí s tým, že práve to, čím bol človek iným, tým to bol „práve ON a nikto iný“ a každý mal v kaleidoskope dediny svoje miesto, ktoré bolo uznávané a rešpektované. Teraz vidím v publikácii Libora Novosada takéto vnímanie človeka prezentované odborným jazykom s vedeckým a ľudským zanietením ako potrebu dobrej medziľudskej komunikácie, spolužitia, vzťahov a pýtam sa sama seba: „Čo sa stalo? Iba to, že som dospela?“

Preto dávam aj touto cestou na vedomie, že sa dostáva medzi nás publikácia, ktorú pripravil veľký profesionál, pretože jej bude iste rozumieť pedagóg, študent, odborník z praxe, ale sukcesom je aj pre laikov a to je ten bonus navyše.

Marek Storoška

Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, Slovakia

***W. Słomski, Suchodolska, E. Weiss, I. Vozňáková:
Selected issues in organization and management
of enterprise” Theory and practice”. Publisher: York
University, Woodland Hills 2012, ss. 284.***

The subject of review is the book " *Selected issues in organization and management of enterprise* " written by Wojciech Słomski, Anna Suchodolska, Elizabeth Weiss, Iveta Vozňáková published by York University.

In the individual chapters the book present basic theoretical and practical aspects of rational organization and efficient management. The book presented for this review book is a valuable position on the Polish scientific publications market because it includes conceptions of business process management , paradigms of modern concepts of management , tools of quality management , *current development trends and specificities of business markets in the metallurgy sector*, cost controlling in terms of metallurgical production and selected issues of ethics.

The book has a monographic character and is intended for students of economic studies dealing with issues of enterprise and managers who are trying to discover and interpret observed mechanisms in enterprises in aim to develop and compete in today's enterprises conditions.

The book consists of nine chapters. Considerations of the first chapter entitled "Process approach in selected management concepts" are based on a thorough analysis of processes associated with management, the best ways of business process reengineering, benchmarking and outsourcing implementation which can be a compendium of knowledge necessary for both faculty and students as well as for managers who are interested in efficient management customers' satisfaction.

In the second chapter “The synergy enterprises in their cooperation and the synergy valuation” the authors present the essence of synergy, determine the synergy value and the profit from acquisition, which gains a merged company. A careful analysis of the synergy process, its classification and, the synergy economic source highlights the practical value of the publication and is an important example of a multidimensional approach to authors’ researches.

The third chapter “Management and taking decisions in an enterprise in a crisis and chaos situation” presents, in a holistic way, fundamental stages of economic development in knowledge-based economy, new types of organizations. The authors’ innovative approach focus on investing in new technologies, improving business and manufacturing processes, which help to create innovative products and services and let the enterprises develop intellectual capital. The authors use here both literature studies on management models and the results of empirical studies in enterprise working in crises and chaos situation.

In the fourth chapter “Quality management in Polish health care institutions” authors present the main factors influencing the development of healthcare institutions, the management of healthcare institutions, the systems of quality assurance in line with the ISO standard. The aim of this chapter is also to highlight the role of patient satisfaction and systems of quality management function in this hospital. The authors identify actions to improve the work of Polish health care system.

In the fifth chapter “Specific aspects of marketing analyses and management in the condition of metallurgy firms” are presented the issues of the metallurgy sector, i.e. the industrial firms focused on metallurgical production, the target B2B market (the business market). The main aims to verify the theoretical and methodological starting points for applying modern trends of industrial marketing in the metallurgy sector, as well as to identify specific areas of metallurgy firms in the context of a differentiated approach to the role of customers as potential bearers of competitiveness of the firms.

In the sixth chapter “Cost controlling in terms of metallurgical production” authors take up the issue of costs based on metallurgical production. They present methods of different analysis, calculation on metal production in terms of sustainable enterprises.

In the seventh chapter “Managing foreign currency rate derivatives” authors aim at presenting the tools within non-risk financial management approach that at first notice seem to be complicated financial engineering devices, properly and consequently applied, supports and strengthen efforts of risk elimination from the organization operations profile.

The eighth chapter “Man and ethic” aims at the important and current issue of ethics in the meaning of a reflection on values determining the way we conduct, actions and

their results for other people, the range of human responsibilities, and in consequence the importance of an ethical reflection in management.

In the ninth chapter "Ethics and management" authors present the issue of interpretation of moral norms in the context of concrete situations particularly difficult just in business, business ethics and management ethics and analyses the notion of moral dilemma in detail, which meaning specifies in the manner which makes a basic criterion of this notion enabling carrying out moral valuation.

In summary, I can state that clear, logical and coherent structure of this book shows scientific insight and diligence inserted in its preparation.

Work has great educational value, because of:

- transparent composition ,
- summary of contents in each chapter,
- presence of the current literature.
- This methodology allows the reader for a relatively quick and easy assimilation of difficult issues in organization and management of enterprises.

The advantage of the book is a synthetic presentation of the subject. The scope and approach to problems allows to treat the book as a textbook to study and analyze issues of management used both by students as well as participants of graduate studies and professional training courses.

The reviewed book presents a high professional level. It should be emphasized the consequences of authors in presenting the fundamental concepts related to the theme of each chapter. This is certainly the result of good preparation and knowledge of the authors in the area of enterprise's organization and management.

Submitted for review book is an important, necessary and a very current publication. The book presents selected aspects of enterprise's organization and management, both in theory and practice, in a competent, consistent, synthetic and communicative way. Structure of the book is coherent, logical and understandable.

The text of the book is accompanied by extensive bibliographic references which can also serve as a guide to the literature of management. The bibliography is dominated by English-language publications which is justified from its recipients' viewpoint.

According to my highly positive assessment of the reviewed book "Selected Economic Issues in Enterprise Management. Theory and practice." deserved to have been published.

Marek Storoška

Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, Slovakia

***E. Weiss, J. Polačko: Strategia rozvoja európskej
únie, Wydawnictwo Europejskie Kolegium
Edukacji w Warszawie, Warszawa 2011, ss. 243.***

Unia Europejska jest największym i najbardziej liczącym się w świecie ugrupowaniem integracyjnym. Jej państwa członkowskie wzajemnie ze sobą współpracują i stale pogłębiają się więzi gospodarcze, polityczne oraz społeczne. Przystąpienie do Unii każdego kraju jest uznane za strategiczny cel nie tylko jego polityki zagranicznej ale całego systemu instytucjonalnego, który w funkcjonowaniu Unii Europejskiej odgrywa istotną rolę. System instytucjonalny Unii Europejskiej opiera się na instytucjach o zróżnicowanym statusie i funkcjach, działających według zasad określonych w traktatach. W sytuacji trwającej dyskusji na temat zmian integracyjnych i osiągnięć członkostwa w Unii Europejskiej wiedza w zakresie integracji europejskiej jest szczególnie potrzebna.

Książka zawiera podstawową wiedzę o europejskich procesach integracyjnych. Czytelnik znajdzie w niej najważniejsze informacje na temat genezy, rozwoju, kształtu i konsekwencji integracji europejskiej. Licząca 243 strony książka składa się z 12 rozdziałów opatrzonych wstępem i bogatym wykazem literatury. Rozdziały zostały pogrupowane w logiczny sposób i dotyczą:

1. Wprowadzenie do zagadnień Unii Europejskiej

- 1.1. Historia integracji Unii Europejskiej
- 1.2. Prekursorzy integracji europejskiej
- 1.3. Definicja Unii Europejskiej
- 1.4. Cele Unii Europejskiej
- 1.5. Założenia i elementy Narodowej Strategii Integracji

Pytania i zadania kontrolne

2. System instytucji Unii Europejskiej

- 2.1. Rada Unii Europejskiej

- 2.2. Komisja Europejska
- 2.3. Parlament Europejski
- 2.4. Europejski Trybunał Sprawiedliwości
- 2.5. Europejska Izba Obrachunkowa

Pytania i zadania kontrolne

3. Wymiary i skutki integracji

- 3.1. Unia celna
- 3.2. Wspólny rynek
- 3.3. Wspólna polityka rolna
- 3.4. Wspólna polityka handlowa
- 3.5. Unia gospodarcza i walutowa
- 3.6. Polityka regionalna

Pytania i zadania kontrolne

4. Struktura budżetu Unii Europejskiej

- 4.1. Założenia gospodarki budżetowej Unii Europejskiej
- 4.2. Rozmiary budżetu Unii Europejskiej
- 4.3. Struktura dochodów budżetowych
- 4.4. Struktura wydatków budżetowych

Pytania i zadania kontrolne

5. Strategie zarządzania w Unii Europejskiej

- 5.1. Strategia i zarządzanie strategiczne
- 5.2. Strategie konkurencji
- 5.3. Strategie na rynku międzynarodowym
- 5.4. Alians strategiczny jako narzędzie konkurowania

Pytania i zadania kontrolne

6. Współpraca samorządowa i regionalna w Unii Europejskiej

- 6.1. Zasady funkcjonowania samorządów terytorialnych w Unii Europejskiej
- 6.2. Podstawy prawno-organizacyjne funkcjonowania samorządu terytorialnego w UE
- 6.3. Europejska Karta Samorządowa
- 6.4. Idee i funkcjonowanie euroregionów

Pytania i zadania kontrolne

7. Obywatele Unii Europejskiej

- 6.1. Prawa obywateli Unii
- 6.2. Swobody obywateli w ramach wspólnego rynku
- 6.3. Unia Europejska wobec kwestii społecznych

Pytania i zadania kontrolne

8. Polityka rozwoju regionalnego Unii Europejskiej

- 8.1. Przesłanki polityki regionalnej
- 8.2. Regiony problemowe Unii Europejskiej
- 8.3. Cele polityki regionalnej
- 8.4. Zasady polityki regionalnej
- 8.5. Statystyka jednostek terytorialnych (NUTS)
- 8.6. Pomoc publiczna w systemie prawnym Unii Europejskiej

Pytania i zadania kontrolne

9. Polityka strukturalna Unii Europejskiej

- 9.1. Rodzaje funduszy strukturalnych
- 9.2. Inicjatywy wspólnotowe
- 9.3. Fundusz Spójności (Kohezji)
- 9.4. Europejski Bank Inwestycyjny

Pytania i zadania kontrolne

10. Procedura programowania funduszy strukturalnych

- 10.1. Pojęcie i istota programu
- 10.2. Etapy programowania
- 10.3. Zasady korzystania z programów
- 10.4. Czynniki stymulujące i hamujące pozyskiwanie środków unijnych

Pytania i zadania kontrolne

11. Metodyka przygotowania projektów unijnych

- 11.1. Pojęcie i rodzaje projektów
- 11.2. Etapy konstruowania projektów
- 11.3. Zasady przyznawania dotacji dla projektów
- 11.4. Organizacja zespołu projektowego

Pytania i zadania kontrolne

12. Finansowanie projektów funduszami strukturalnymi

12.1. Finansowanie w okresie programowania 2004-2006

12.2. Finansowanie w okresie programowania 2007-2013

12.3. Perspektywa finansowania w okresie 2014-2020

Książka ma duże walory dydaktyczne, co wynika z: przejrzystej kompozycji książki, zwięzłej treści w poszczególnych rozdziałach, podaniu na końcu rozdziału pytań kontrolnych i zadań. Tego typu metodyka umożliwia studentowi stosunkowo szybkie i zrozumiałe przyswajanie trudnych problemów integracji europejskiej.

Reasumując, stwierdzić należy, że rozdziały książki układ książki jest: zwarty, logiczny oraz zrozumiały. We wstępie Autorzy zwięźle szkicują problematykę zawartą w poszczególnych rozdziałach. Książka jest poprawnie zakończona adekwatnym do treści spisem literatury, rysunków oraz tabel. Książkę Elżbiety Weiss i Jozefa Polačko pt. „Strategia rozwoju europejskiej unii” oceniam bardzo wysoko, ze względu na:

- walory dydaktyczne,
- metodykę prezentacji treści z obszaru strategii rozwoju Unii Europejskiej,
- dobór adekwatnej literatury unijnej,
- czytelną, wewnętrzną strukturalizację poszczególnych rozdziałów,
- nasycenie treści integracji europejskiej elementami polityki regionalnej, polityki strukturalnej i instrumentami polityki strukturalnej,
- tematyczne zazębianie się poszczególnych rozdziałów.
- Książka stanowi świetne syntetyczne kompendium informacji i wiedzy z zakresu Unii Europejskiej dla studentów uczelni ekonomiczno-menedżerskich, zgłębiających teoretyczne podstawy biznesu.

Martina Gogová

PU v Presove, Slovakia

***V. Gluchman a kol.: Etika verejnej správy,
Vysokoškolská učebnica 34 (AFPh UP 269/351).
Prešov 2010, ss. 489.***

Nedostatočná informovanosť alebo neobsiachnutie celého rozsahu etiky v rámci verejnej správy zahrňujúc regionálnu a miestnu samosprávu, taktiež aj absentujúce vzdelávanie zamestnancov týchto inštitúcií podnietilo autorov k vzniku takéhoto diela. Táto učebnica vznikla na základe monitoringu verejných inštitúcií na východnom Slovensku, ktorý bol realizovaný v rokoch 2009 až 2010. Cieľom učebnice *Etika verejnej správy* je „detailne oboznámiť odbornú verejnosť, ale aj študentov a širšiu laickú verejnosť s teoretickými a praktickými etickými a morálnymi otázkami, resp. problémami súvisiacimi s efektívnym fungovaním verejnej správy“ (s.8). V oblasti verejnej správy, ktorá zahŕňa vzájomnú interakciu zamestnancov, nadriadených a ich klientov, častokrát vznikajú etické dilemy, ktoré je potrebné riešiť a určitým spôsobom reflektovať. Práve táto kniha nám ponúka rôzne pohľady na to, ako je možné pristupovať k vzniknutým problémom.

Učebnica je rozdelená do troch základných okruhov. Prvý okruh je venovaný filozoficko-etickým východiskám, kde sú zadefinované primárne hlavné pojmy, ktoré sú základným pojmovým aparátom v kontexte etiky. Sú to pojmy ako napríklad etika, morálka, mravnosť, deontológia, utilitarizmus,... Na týchto základoch sú následne štruktúrované a kreované ďalšie dve časti tejto učebnice. Druhá časť skúma problematiku v kontexte s etikou, právom a politikou. Autori tejto časti nám ponúkajú detailné vysvetlenie rôznych vzťahov týchto disciplín v prepojení na verejnú správu a následne na jej aplikovanie. Učebnica neostáva len v teoretickej rovine, ale práve tretia časť a príloha sa vyznačujú praktickým využitím etiky v praxi. Je tu rozpracovaný vzťah profesijnej etiky a etiky verejnej správy. Práve táto posledná časť sa zdá byť najbližšie k praxi a k problémom, ktoré v rámci nej môžu vzniknúť. Súčasťou učebnice je aj príloha, ktorá obsahuje návrh doku-

mentu etického kódexu zamestnanca verejnej správy a taktiež aj kódex verejnej správy z amerického mesta Dallas.

Centrálnou líniou, ktorá spája všetky príspevky, je práve etika a morálka a ich využitie v oblasti verejnej správy. Editor uvádza, že učebnica *Etika verejnej správy* spĺňa náročné kritériá a bude vhodným študijným materiálom a metodologickým nástrojom pre hľadanie odpovedí pri riešení etických a morálnych otázok, resp. problémov vo sfére verejnej (s.9). Avšak domnievam sa, že práve zložitost' jazyka akým sú písané niektoré príspevky, pôsobí do značnej miery komplikovane na pochopenie, hlavne ak príjemcom tejto učebnice má byť človek, ktorý odbor etika neštuduje. Predpokladám, že takáto učebnica, ktorá je určená „laickej“ verejnosti, ktorej filozofická a etická terminológia nie je až taká blízka, by mala byť napísaná tak, aby bola jednoduchá na pochopenie.

V recenzii by som chcela spomenúť niekoľko príspevkov ku každej z častí. V úvodnom texte *Etika, morálka a mravnosť*, ktorého autorom je V. Gluchman, nachádzame rozpracovanie a zároveň vysvetlenie základných etických pojmov, ktorými sú morálka, etika a mravnosť a teda aj vysvetlenie toho, čo možno považovať za morálne, nemorálne, etické a neetické. Gluchman tu poskytuje prierez názorov rôznych autorov na dané pojmy, pričom samozrejme následne na to nám ponúka aj svoje vlastné vysvetlenie daných pojmov. V kontexte morálky a etiky autor neopomína ani problematiku mravného subjektu a takisto aj jeho definíciu. Práve definovanie mravného subjektu je opodstatnené v nadväznosti na verejnú správu, kedy je dôležité rozoznať, v akých prípadoch je možné človeka považovať za mravný subjekt, alebo či je možné štát pomenovať termínom mravný subjekt. Mravný subjekt autor primárne delí na individuálny a sociálny, pričom samozrejme autor odôvodňuje a vysvetľuje svoje chápanie (s. 21).

Ďalší text s názvom *Deontológia, utilitarizmus a konzekvencializmus*, taktiež z pera V. Gluchmana je koncipovaný tak, aby ozrejmil tieto základné etické smery, ktoré sú dôležitým predpokladom na porozumenie Gluchmanovej koncepcie Etiky sociálnych dôsledkov. Spomínané etické smery je nevyhnutné si ozrejmiť na to, aby sme mohli pracovať s ďalšími textami učebnice, ktoré sa častokrát odvolávajú na určitý smer v etike. Na základe týchto teórií je možné potom pracovať aj v súvislosti s konkrétnymi etickými dilemami, kedy je možné odôvodniť svoje rozhodnutie aj jednou alebo viacerými z nich.

Texty, ktoré tvoria prvú časť učebnice je možné vnímať ako základné „stavebné“ piliere pre porozumenie a pochopenie ďalších textov, ktoré využívajú vysvetlené pojmy a definície v texte. Druhá časť učebnice sa venuje prepojeniu politiky, etiky, morálky a práva s oblasťou verejnej správy.

Text s názvom *Etika, morálka a politika (Etika verejnej správy)*, ktorého autorkou je V. Bilasová definuje tieto pojmy práve v kontexte verejnej správy. Autorka textu tu vymedzuje vzťah medzi etikou a morálkou. V tomto kontexte tvrdí, že „etika a morálka sú

fenoménu, ktoré prenikajú štruktúrami súčasnej spoločnosti. Aj keď etické prostredie sa javí ako neviditeľné, jeho uvedenie a rozvíjanie sa stáva v súčasných podmienkach nevyhnutným predpokladom na hľadanie rovnováhy v ľudskom spolunažívaní“ (s.120). Implementovanie etiky do sfér každodenného ľudského, ale aj profesionálneho života je markantný a preto je potrebné častokrát reflektovať a reagovať na problémy, ktoré tu vznikajú. Súhlasím s autorkou, že „reflektovať morálku v rámci jednotlivých spoločenských činností nie je jednoduché“ (121). Autorka vidí riešenie v nájdení určitej rovnováhy medzi súkromným a verejným, medzi cieľmi a prostriedkami. V texte je časť venovaná samozrejme aj vzťahu morálky a politiky, ktorého východiská nachádza autorka už v starovekom Grécku. Za základný prejav fungovania verejnosti ako subjektu etiky politiky považuje autorka verejnú diskusiu.

R. Geffert v príspevku *Etika, morálka a právo* poukazuje na dve základné roviny toho ako je možné kreovať pravidlá „hry“ a to v rovine práva a rovine morálky v rámci verejnej správy, kde sa stretávajú rôzne „politické, právne, ekonomické, sociálne, kultúrne a ďalšie záujmy, názory a postoje“ (s 203). Autor nám v rámci svojho textu ponúka aj grafické znázornenie toho, čo popisuje a vysvetľuje. Je tu prezentované rozpracovanie práva ako normatívneho systému v jednotlivých rovinách. Následne na to nám prezentuje vzťah morálky, etiky a práva, pričom tu poukazuje na fakt, že keďže je právo „výsledkom činnosti človeka, je celkom prirodzené, že je charakteristické nedokonalosťou ako človek samotný“ (s. 208). Načrta tu aj problematiku rozhodovania sa subjektu morálky vo verejnej správe a práve toto rozhodovanie delí na intuitívne a racionálne (s. 211). Autor zdôrazňuje opodstatnenosť venovania pozornosti aj problematike etiky vo verejnej správe. Navrhuje „vytvoriť súhrn etických pravidiel v normatívnej podobe s priamym zakotvením následkov a sankcií v prípade ich porušovania zadefinovaných ako porušenie pracovnej disciplíny s vyvedením adekvátneho postihu“ (s. 215). Autor vyzdvihuje význam etiky vo verejnej správe avšak skôr v určitej „kodifikovanej“ verzii, v rámci ktorej je možné „prešľapy“ určitým spôsobom sankciovať. Domnievam sa však, že autor textu v prípade požiadavky určitej kodifikácie alebo zadefinovania etického kódexu v zákone prekračuje v istom zmysle hranice etiky. Keďže etika je etikou aj preto, že správanie, či už etické alebo nie, nie je možné sankciovať v pravom slova zmysle. Regulátormi správania zamestnancov môže byť nanajvýš verejná mienka, nástenka hanby apod., ale určite nie uloženie pokuty.

Tretia časť učebnice sa venuje profesijnej etike a konkrétne etike verejnej správy. Text od V. Gluchmana s názvom *Hodnoty a morálne hodnoty v etike verejnej správy* pojednáva detailne o hodnotách a konkrétne morálnych hodnotách, čo nie je veľmi častým obsahom učebníc v oblasti verejnej správy alebo podnikania vôbec. Práve preto možno vnímať inovatívnosť tohto prístupu vo vzťahu k praxi vo verejnej správe. Autor nám ponúka

základné rozdelenie hodnôt a následne prehľad názorov na podstatu morálnych hodnôt. Potom prechádza konkrétne k zadefinovaniu morálnych hodnôt v etike verejnej správy, kde taktiež prezentuje názory na túto problematiku z pohľadu rôznych filozofov. Autor postupne prechádza ku kodifikácii a inštitucionalizácii morálnych hodnôt, kde poukazuje na to, že „v súčasnosti sa etika často používa, resp. zneužíva na rozličné ciele....a v niektorých prípadoch to vyvoláva dojem, že odvolávanie sa na etiku, resp. používanie pojmu etika sa stalo v určitom zmysle až módnym hitom“ (s.304). Gluchman upozorňuje na to, že je potrebné ustrážiť, aby etika nebola len určitým druhom moralizovania na tému správnosti, nesprávnosti, etickosti, neetickosti správania ľudí“ (s.305). Je teda potrebné, aby si človek uvedomoval reálnu hodnotu aplikovania a využívania etiky v rámci ktorejkoľvek profesie a nie len slepé odvolávanie sa na etiku bez následného riešenia problému z etického hľadiska. Ďalšou oblasťou, ktorú sa snaží Gluchman vo svojom texte preskúmať je oblasť hodnôt humánnosti, ľudskej dôstojnosti a morálneho práva v nadväznosti na fungovanie verejnej správy. V tomto kontexte je potrebné spomenúť význam základného morálneho práva človeka, ktorým je vlastne právo človeka na život, ktorý sa týka celej morálnej a sociálnej komunity, v ktorej sa takéto konanie uskutočňuje (s. 308). Autor nám taktiež v texte ponúka vysvetlenie pojmov, a to princíp zodpovednosti a idea tolerancie, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou Gluchmanovej koncepcie etiky sociálnych dôsledkov.

Za inšpiratívny považujem aj článok B. Balogovej s názvom *Etiketa a komunikácia v práci zamestnanca verejnej správy*. Autorka v texte aplikuje etiketu na oblasť verejnej správy ako spoločenskej inštitúcie. Je zaujímavé pozorovať ako nachádza určitý vzťah medzi etiketou a filozofiou. Balogová prezentuje názory pre a proti etikete vo verejnej správe. Opodstatnenosť aj tohto článku je možné pozorovať v tom, že to ako sa človek v rámci kolektívu správa, kreuje vzťahy medzi ľuďmi. Aj „etický kódex pracovníkov verejnej správy je prostriedkom uplatňovania etiky a etikety do praxe. Upravuje správanie pracovníka verejnej správy vo vzťahu k voličom, stránkam, ku klientom, kolegom, organizácii v ktorej pracuje a k spoločnosti“ (s. 398). Autorka zdôrazňuje v kontexte etikety pojmy ako sú zdvorilosť, slušnosť a sociálna interakcia, ktoré sú neodmysliteľné pri interakcii dvoch a viacerých subjektov. Dôležitým termínom v kontexte spoločenských vzťahov je samozrejme úroveň formálnej verejnej komunikácie alebo komunikácia vôbec, ktorá je primárna v rámci praxe vo verejnej správe. „Cieľom pracovníka verejnej správy je úprava správania, ktoré je reakciou organizmu na vonkajšie a vnútorné podnety“ (s.401). Autorka v texte definuje a vysvetľuje pojmy ako sú spoločenská komunikácia a jej druhy, teda verbálna a neverbálna komunikácia. Časť textu je venovaná pracovníkovi verejnej správy v úlohe lektora a rečníka, ktorá je súčasťou každodennej praxe v tejto oblasti. V tejto časti sa dostávame aj k úprave a oblečeniu lektora, čo považujem za prínos.

V závere autorka veľmi výstižne vystihuje dôležitosť etikety aj v oblasti verejnej správy a to myšlienkou Špačeka takto: „Základnou konštantou je rešpektovanie etikety, ktoré by mohlo obrúsiť hrany, na ktorých by sa ľudia pri vzájomnom kontakte mohli zbytočne poraniť“ (s. 416).

Poslednú časť učebnice tvorí príloha, ktorá je venovaná konkrétnemu návrhu etického kódexu zamestnanca verejnej správy a etickému kódexu mesta Dallas. Tu je možné pozorovať naozajstné aplikovanie teórie v praxi na konkrétnych príkladoch.

Učebnica *Etika verejnej správy* ponúka rozsiahle a detailne rozpracovanie aplikovania etiky v oblasti verejnej správy. Zároveň prezentuje prechod od teórie k praxi, teda aplikovanie etiky vo verejnej správe, čo završuje konkrétnymi príkladmi na lepšie pochopenie kontextu a cieľu tejto učebnice. Inovatívnosť knihy vidím okrem iného aj v prílohe, ktorá je príkladom toho, akým spôsobom je možné taktiež zaviesť etiku v profesijnom živote, konkrétne v oblasti verejnej správy a taktiež aj v príspevku o etikete v kontexte konkrétnej profesie. Domnievam sa, že štúdium tejto učebnice môže pomôcť vyriešiť mnohé dilemy, ktoré vznikli a stále vznikajú, avšak doteraz ich riešenie nebolo jednoduché bez určitého informatívneho pozadia. Keďže poskytuje teóriu, o ktorú je možné sa oprieť pri argumentovaní svojho rozhodnutia v rámci určitého etického problému. Ako jediné negatívum tejto učebnice možno vnímať komplikovanosť jazyka niektorých textov, ktoré sú následne zložitejšie na pochopenie. Cieľ, ktorý si autori stanovili a teda detailne oboznámiť odbornú verejnosť a zamestnancov verejnej správy s problémami, ktoré súvisia s efektívnym fungovaním verejnej správy bol splnený. Nakoľko učebnica sa detailne venuje rôznym podobám, s ktorými je možné sa stretnúť v praxi v oblasti verejnej správy.

Bibiana Kahánková

FF PU v Prešove, Slovakia

***S. Š. Osuský, Galéria postáv Novej zmluvy,
Liptovský Mikuláš, Tranoscius 2010, ss. 802.***

Do rúk sa mi dostalo dielo, ktoré vyše 50 rokov nemohlo uzrieť čitateľský svet, len preto, že ho napísal prof. ThDr. Samuel Š. Osuský. Prečo? Pre komunistický režim bol nežiaducou osobou. Rok 1990 po zmene režimu v Česko- Slovensku bol prof. ThDr. S.Š. Osuský rehabilitovaný. Škoda, že sa na to uznanie čakalo tak dlho. Moja vďaka, že som si knihu mohla prečítať, patrí významnému slovenskému evanjelickému teológovi a etikovi prof. ThDr. Igorovi Kiššovi. Po celý ten dlhý čas dielo chránil a ukrýval pred ŠtB. Ako zostavovateľ dal mu dnešnú podobu a „vdýchol život“.

Svojim dielom nás autor sprevádza galériou všetkých biblických postáv Novej zmluvy (NZ). V troch rozsiahlych častiach nám opisuje životy a poskytuje profily všetkých postáv NZ. Ježišovi Kristovi autor venuje celú prvú časť, ďalej je to apoštol Peter, ktorému dáva viac priestoru v druhej časti a napokon je to tretia časť, ktorá nesie názov podľa apoštola Pavla. V mnohých prípadoch sa nám snaží objasniť, vysvetliť preklady exegétov, ktorým je ťažšie rozumieť. (Priznávam, že som mala niekedy problém porozumieť textu hneď na prvé čítanie a preto naozaj odporúčam čítať pozorne). Súhlasím s tým, že je to významné teologické dielo. Charakterizuje sa ako historická- psychologická trilógia, podľa štýlu (rozhovor), akým je napísané ho zaraďujú aj k literárnemu žánru. Ja si dovoľím tvrdiť, že dielo je písané aj v morálno-etickom duchu a nielen medzi riadkami.

Hneď na začiatku ma zaujalo autorove vyznanie k Biblii, ktorá mu zostala jediná „verná priateľka“ v čase politickej samoväzby. Ona jediná mu dodávala silu pri utrpení, umocnila jeho vieru a dokonca v ňom premočila odpor odpustiť jeho väzňateľom. Pár riadkami opísal jej silu, ktorú dodáva človeku v situáciách, ako sú utrpenie, žiaľ, strach. Myslím si, že to vyznanie je na mieste a urobil to zámerne, hneď na začiatku. Autor vedel a mal skúsenosti s ľuďmi, že väčšinou iba v najhorších životných skúškach siahneme po Biblii a vtedy spoznáme jej pravú hodnotu. Dovoľím si konštatovať, že jeho vyznanie sa

týka aj modlitieb a celkovej viery v Boha- kresťanského náboženstva. Medzi riadkami som cítila výčitky, mierené na ľudí, že sa z nášho každodenného života vytráca viera a čas pre modlitbu. Prečo sme ich „odložili“ do kostolov, chrámov? Na tieto otázky a mnohé ďalšie hľadám odpovede spolu s čitateľom. Myslím si, že pri čítaní sa čitateľ viac krát zamyslí nad svojou odpoveďou samému sebe.

Prečo tvrdím, že dielo je morálne - etické? Autor dôkladne opisuje a charakterizuje správanie a konanie postáv z NZ. Boli to ľudia všetkých spoločenských vrstiev. Výstižne zachytáva negatívne ľudské vlastnosti a „bez obalu“ opisuje vplyvy na ich rozhodovanie a dôsledky. Nadobudla som presvedčenie, že autor cítil potrebu upozorniť práve na negatívne vlastnosti ľudí, pretože v dobe (mám na mysli hlavne 50.roky 20.storočia), v ktorej žil sa menili rebríčky hodnôt a charaktery „s kúpeľom vyliali aj dieťa“(s.151). Počas čítania sa budete často stretávať s pojmami láska, úcta, spravodlivosť, vernosť, súdržnosť, zodpovednosť, hodnota, dobro, zlo spolupatričnosť, humánnosť... Autor z konania a správania postáv z NZ a hlavne cez ich charaktery uvádza a odporúča mnohé morálne ponaučenia, ktoré sú aplikovateľné v našom živote. Varuje pred zlými, neuváženými konaniami. Odporúča premýšľať nad každým našim konaním a správaním a hlavne nad ich následkami a dôsledkami. „Činiť dobré závisí od toho, či sám človek je dobrý. Aký človek, také zmýšľanie, taká reč i skutky i život“(s.393). Verím, že si to pozorný čitateľ všimne. Mój osobný názor je, že doba pokročila, ale ľudia sa z chýb minulosti nechcú poučiť. Napríklad cez postavy Alžbety a Zachariáša, Márie a Jozefa opisuje ich manželský vzťah, plný vzájomnej úcty, lásky, vernosti, rešpektu, pochopenia, súdržnosti aj v tých najhorších časoch „dva v manželstve jedno telo“(s.262). Aké boli, aké sú dnešné manželstvá a ako končia? Myslím si, že autor vyzdvihuje tieto hodnoty, pretože narážal na problémy spoločnosti(boli to skoro tie isté ako dnes alkohol, nevera a v dnešnej dobe je to najviac slabá ekonomická a sociálna situácia). Hodnota manželstva z morálneho hľadiska začala klesať a následky boli hrozivé. Poukazuje na výchovu detí, ktorá by sa nemala zanedbať, upozorňuje na zodpovednosť za výchovu. Preto apeluje na ženy- budúce matky, že sa na túto úlohu musia dôkladne pripraviť.

Postupne sledoval životy apoštolov, napríklad Petra, Jána, Pavla ako prechádzali zmenami, ktoré sa s nimi diali po stretnutí s Ježišom Kristom. Opísal ich prednosti, ale aj nedostatky, vyzdvihol dobré skutky, neospravedlňoval zlyhania. Myslím si, že tým chcel autor vyjadriť to, aby sa človek nebál robiť rozhodnutia a prijímať zodpovednosť. Ako som uviedla už pred tým, celá prvá časť diela je venovaná Ježišovi Kristovi. (Chcem poznamenať, že ostatné dve s ním úzko súvisia). Je pochopiteľné, že autor prechováva hlbokú lásku a úctu ku kresťanskému Mesiášovi. S veľkým obdivom opisuje Jeho (používam oslovenie Ježiša Krista ako autor) pôsobenie v dobe duchovného a morálneho úpadku ľudstva „ svet sa stal púšťou, ktorú bolo treba napraviť“ (s.62). Vysvetľuje sklamanie Židov

, ktorí čakali vodcu politicky silného, ktorý ich vyslobodí z nadvlády tyranov, že Jeho zázraky budú materiálneho druhu. Ako upozorňuje autor, nikto nepochopil pravý význam Jeho poslania, liečiť ducha a zvestovať Božie kráľovstvo. Dospela som k názoru, že autor vynaložil všetko úsilie, aby dokázal vysvetliť pravú hodnotu kresťanského náboženstva a tou je láska- agapé, kresťanská nezištná láska.

Na záver chcem konštatovať, že S. Š. Osuský vytvoril hodnotné dielo, ktoré rozšíri pohľad čitateľa do biblických dejín a dokonca aj etických. Som presvedčená, že sa dielo stane prínosom nielen pre študentov teologického, ale aj etického zamerania. Nech sa čitateľ nenechá odradiť jeho rozsahom, pretože už prvá strana dokáže zaujať. Na čo si však čitateľ musí zvyknúť a dávať pozor, je veľké množstvo rovnakých mien s rozličnými osudmi. Myslím si, že formou osobného rozhovoru autor zvolil dôverný prístup k čitateľovi. Tým zabránil, aby čítanie bolo nudné. Môj vlastný názor je, že to bola správna voľba. Prečo? Tí, ktorí čítali Bibliu, nájdu v Osuského diele niečo nové. Tí, ktorí Bibliu prestali čítať sa k nej možno vrátia, alebo ich prinúti aspoň o tom rozmýšľať. Nakoniec tí, ktorí ju vôbec nemali v rukách sa nezaujato dozvedia zmysel kresťanského náboženstva. A možno to bol zámer...

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Czasopismo *Humanum* Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne jest wydawane przez Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum w Warszawie.

Humanum ukazuje się min 2 razy do roku. Artykuły i recenzje można przysyłać na adres Redakcji biorąc pod uwagę, że zamknięcie materiałów kolejnych numerów odbywa się z końcem marca i września bieżącego roku.

AUTORZY tekstów proszeni są o przysyłanie prac podpisanych własnym nazwiskiem i opatrzonych wyraźną prośbą wykorzystania materiału na łamach pisma *Humanum*.

Redakcja nie płaci honorariów. Tekstów nie zamówionych nie zwracamy. Rezerwujemy prawo skracania tekstów i proponowanie takich skrótów.

Teksty prosimy przysyłać zapisane w formacie : DOC i RTF

na adres e-mail: redakcja@humanum.org.pl

Tekst przyjęty do druku ma postać ostateczną i na etapie korekty autorskiej nie podlega zmianom merytorycznym.

Do tekstu należy dołączyć informację o aktualnym miejscu zamieszkania, nazwie i adresie zakładu pracy, tytule naukowym, stanowisku i pełnionych funkcjach.

Przeciwdziałanie *ghostwriting*, *guestauthorship* oraz zasady recenzowania

Każdy tekst przesłany pod adres Redakcji z prośbą o druk na łamach czasopisma podlega ocenie. Do oceny tekstu powołuje się co najmniej dwóch niezależnych recenzentów. Proces recenzji jest dwuetapowy. Najpierw tekst podlega ocenie tj. wewnętrznej (recenzentem jest członek Rady Naukowej Czasopisma). Jeśli wynik tej wstępnej recenzji jest pozytywny, wówczas powołuje się recenzenta zewnętrznego (z listy recenzentów). Recenzent jest powoływany z innej jednostki niż Autor tekstu. W przypadku tekstów powstałych w języku obcym, co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość Autora pracy. Recenzje są wykonywane w taki sposób, iż recenzent nie zna tożsamości autora pracy, którą recenzuje. Recenzentów powołuje się w taki sposób by uniknąć konfliktu interesów (tz. recenzent i autor tekstu nie są ze sobą spokrewni, nie występują pomiędzy nimi związki prawne, konflikty, relacje podległości służbowej, czy bezpośrednia współpraca naukowa w ciągu ostatnich 5 lat). Recenzja ma formę pisemną i kończy się stwierdzeniem o dopuszczeniu lub niedopuszczeniu tekstu do druku.

W związku z przypadkami łamania prawa autorskiego oraz dobrego obyczaju w nauce mając na celu dobro Czytelników, uprasza się aby Autorzy publikacji

w sposób przejrzysty, rzetelny i uczciwy prezentowali rezultaty swojej pracy, niezależne od tego, czy są jej bezpośrednimi autorami, czy też korzystali z pomocy wyspecjalizowanego podmiotu (osoby fizycznej lub prawnej).

Wszystkie przejawy nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające Autorów, towarzystwa naukowe itp.)

Do przedłożonych tekstów z prośbą o druk, Autor tekstu jest zobowiązany dołączyć:

1. Informację mówiącą o wkładzie poszczególnych Autorów w powstanie publikacji (z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji kto jest autorem koncepcji, założeń, metod, protokołu itp. Wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji), przy czym główną odpowiedzialność ponosi autor zgłaszający manuskrypt.
2. Informację o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo – badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów.

ZASADY PRZYGOTOWYWANIA ARTYKUŁÓW

1. Artykuł powinien zostać napisany czcionką 11 pkt Times New Roman, wyjustowany, odstępy między wierszami 13,5 pkt. Układ strony A4 (margines górny 5,5 cm, dolny 5,5 cm, lewy 4,0 cm, prawy 4,0 cm).
2. Objętość artykułu powinna wynosić 10-12 stron.
3. Artykuł powinien być podzielony na nie numerowane rozdziały i zawierać: wstęp z uzasadnieniem podjęcia badań, część metodyczną, część merytoryczną (wynikową) oraz wnioski.
4. Odwołania w tekście do pozycji literaturowych według wzoru: [Kowalski 2005, s. 75].
5. Układ artykułu:
Nazwisko i imię (*Arial, kursywa, bold, 11 pkt wyjustowane*)
 Katedra XXX Uczelnia XXX (*Arial, 11 pkt, wyjustowane*)
Tytuł artykułu (*Arial, 16 pkt, bold, wyjustowane, odstępy przed 40 pkt, odstępy międzywierszowy 18 pkt*)
Tytuły rozdziałów (*Arial, 14 pkt, bold, wyjustowane, odstępy przed 28 pkt, po 14 pkt, międzywierszowy 16 pkt*)
Tytuły rysunków: 9,5 pkt, *Arial, odstępy przed 6 pkt, rysunki (nie skanowane) wyłącznie w odcieniach szarości, tytuł tabel 9,5 pkt, Arial, odstępy między wierszami 11 pkt, odstępy po 3 pkt, wypełnienie tabel 9 pkt, Arial.*
Źródło: 9,5 pkt, *Arial, odstępy: przed 6 pkt, po 12 pkt, odstępy między wierszami 11 pkt.*

8. Klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity), wcięcie akapitowe, tabulator 0,7 cm.

9. **Spis literatury** według wzoru (czcionka 10 pkt, Times New Roman):

KOWALSKI M., MARCHLEWSKI T.: *Ekonomiczna ocena przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

10. **Streszczenie** w j. angielskim – około 1/3 strony każde (czcionka 10 pkt, Times New Roman) oraz tytuł w j. angielskim (Arial, 16 pkt, bold, wyjustowane) słowa kluczowe (minimum dwa).